

Tartalomjegyzék

Előszó	9
<i>I. rész</i>	
Brit és amerikai esszék	
HORKAY HÖRCHER FERENC	
• A szólás- és sajtószabadság klasszikus angolszász eszmetörténeti kontextusai	17
<i>Brit szövegek</i>	
JOHN MILTON	39
• Areopagitica	41
DANIEL DEFOE	83
• Tanulmány a sajtó szabályozásáról	85
JOHN ASGILL	99
• Értekezés a sajtó védelmében	101
JOSEPH ADDISON	105
• Egy konzervatív (<i>tory</i>) szerző gondolatai a sajtóról – a régiek és a modernek véleménye a szólás és az írás szabadságáról, valamint történeti számvetés arról, hogy Anglia két pártja miként használja azt	107
THOMAS GORDON – JOHN TRENCHARD	125
• CATO: 15. LEVÉL (1721. FEBRUÁR 4.) A szólásszabadságról – arról, hogy az elválaszthatatlan az általános szabadságtól	127
• CATO: 32. LEVÉL (1721. JÚNIUS 10.) Elmélkedések a rágalmazásról	133

• CATO: 100. LEVÉL (1722. OKTÓBER 27.) Értekezés a rágalmakról	139
• CATO: 101. LEVÉL (1722. NOVEMBER 3.) Második értekezés a rágalmakról	145
WILLIAM BLACKSTONE	149
• A köznyugalom elleni vétségek	151
JEREMY BENTHAM	157
• A spanyol néphez – 1. levél (London, 1820. október 7.)	159
JAMES MILL	169
• Sajtószabadság	171
WALTER BAGEHOT	203
• A tolerancia metafizikai alapja	205
JAMES FITZJAMES STEPHEN	219
• A gondolat és eszmecsere szabadsága	221
ALBERT VENN DICEY	257
• A szabad eszmecseréhez való jog	259
JOHN BAGNELL BURY	279
• A gondolatszabadság igazolása	281
GRAHAM WALLAS	291
• Az intolerancia ára	293
<i>Amerikai szövegek</i>	
BENJAMIN FRANKLIN	299
• A nyomdászok védelmében	301
NOVANGLUS (JOHN ADAMS)	307
• III. értekezés a Massachusetts-öbölbeli gyarmat lakóihoz	309
TUNIS WORTMAN	321
• Értekezés a politikai vizsgálódásról és a sajtószabadságról	323
NATHANIEL PEABODY ROGERS	349
• A szabad szólás	351

ROBERT INGERSOLL	355
• Szabad szólás	357
FABIAN FRANKLIN	363
• A szólásszabadság néhány káprázata	365
HENRY SCHOFIELD	373
• A sajtószabadság az Egyesült Államokban	375
FRANCIS HACKETT	419
• A láthatatlan cenzor	421
JAMES PARKER HALL	427
• Szólásszabadság háború idején	429
OLIVER WENDELL HOLMES – LOUIS BRANDEIS	443
• Schenck v. United States	445
• Abrams v. United States	449
• Gitlow v. New York	455
• Gilbert v. Minnesota	457
• Whitney v. California	465

II. rész

Francia esszék

LUDASSY MÁRIA	
• Sajtószabadság francia módra	473
NICOLAS DE CONDORCET	479
• Töredékek a sajtószabadságról	481
CHRÉTIEN-GUILLAUME DE LAMOIGNON DE MALESHERBES	493
• Értekezés a sajtószabadságról	495
HONORÉ-GABRIEL RIQUETI DE MIRABEAU	505
• A sajtószabadságról	507
MAXIMILIEN DE ROBESPIERRE	509
• A sajtószabadságról	511
FRANÇOIS-ANTOINE DE BOISSY D'ANGLAS	525
• Értekezés a sajtószabadságról	527

PIERRE-PAUL ROYER-COLLARD	537
• A sajtószabadság politikai intézmény és társadalmi szükséglet	539
HUGUES-FÉLICITÉ ROBERT DE LAMENNAIS	547
• Az <i>Avenir</i> tanai	549
VICTOR HUGO	555
• Sajtószabadság	557
Forrásművek	559

Előszó

A véleménynyilvánítás egyik legkorábbi magyar emléke a Boncompagno da Signa nyelvtankönyvében (*Rhetorica novissima*, 1235) található, János esztergomi érseknek tulajdonított levél, amiben az áll, hogy „Reginam occidere bonum est timere nolite et si omnes consenserint ego non contradico” (amire „A királynét megölni nem kell félnetek jó lesz ha mindenki egyetért én nem ellenzem” fordításban szokás hivatkozni) – az üzenet léte, keletkezésének dátuma és szerzője, valamint formája, célja, hatása és forrása is kétséges,¹ így jól példázza a témával kapcsolatos szempontok általában kevésbé figyelembe vett csoportját, ami kiegészíti a körülményekből kikövetkeztethető, általában valamely norma alapján védett jogokét, értékekét. A fáma szerint János érseket Ince pápa e levél kedvező értelmezésével felmentette a Gertrudis királyné megölésére való összeesküvés vádja alól – aminek megalapozottsága mellett vizsgálhatnánk azt is, mi bizonyította volna, hogy valóban János volt az üzenet szerzője, hogy egy feltehetően magánlevél hogyan került nyilvánosságra, hogy a címzettek egyáltalán megkapták-e azt, és hogy milyen eszközökkel kezelték volna akkoriban a szerzői szándékot. Egy másik magyar irodalmi példa lehetne Lánghy Bertalan tiszteletes nekrológja a kőszívű ember sírba tételénél, ami képes beszédként is épp annyira egyértelmű volt, hogy „[j]ól volt intézve, hogy csak egy imádság bízott rá, mert ha búcsúztatóját végezte volna a megboldogultnak, azt az élve maradtak majd nagyon megemlegették volna”.²

Amennyiben a véleménynyilvánításra valamilyen büntetést róttak, a közlők emlegették meg a dolgot, és nem is mindig maradtak életben: a brit szigeteken honos bírságoktól, testi torzításoktól, csonkításoktól és kivégzésektől [vö. (Joseph Addison:) *Egy konzervatív szerző gondolatai a sajtóról*] a francia terror nyaktílóján át (pl. Robespierre) a vörös veszedelem amerikai üldözési mániájáig (l. pl. *Abrams v. United States*, *Whitney v. California*, később mccarthyizmus) az elva-

---

¹ Vö. Körömdi Tamás: A Gertrúd királyné elleni merénylet a külföldi elbeszélő forrásokban. *Történelmi Szemle* 2009/2., 155–193.

² Jókai Mór: *A kőszívű ember fiai*. Szentendre, Mercator Stúdió, 2006. 16.

kultság vagy akár a brutalitás egyformán jellemezte az egyeduralkodó, a forradalmárok és a demokratikus kormány irányította országokat is. A kevésbé végletes példák sorában megbújnak az olyan jelentőségteljes, de nem szembeszökő tilalmak, mint amilyet pl. I. Napóleon vezetett be először a színművek ellenőrzésére, majd a színházak alapításának, végül számának korlátozására, nehogy az ott előadott darabokkal aláássák tekintélyét és uralmát.

A véleménynyilvánítás tárgyát, helyét, módját és célját illető korlátozás témáját tovább bonyolítja, hogy azt pl. egy uralkodó, egy törvényhozó testület (l. pl. Pierre-Paul Royer-Collard: *A sajtószabadság politikai intézmény és társadalmi szükséglet*), egy vallási vezetőség, egy közösség (l. pl. Francis Hackett: *A láthatatlan cenzor*), egy szakma grémiuma, a szokás (pl. John Bagnell Bury: *A gondolat-szabadság igazolása*), netán a politikai (Honoré Gabriel Riqueti de Mirabeau: *A sajtószabadságról*) vagy az anyagi kényszer határozza-e meg (l. Graham Wallas: *Az intolerancia ára*), hogy békeidő van-e, vagy háború (l. pl. James Parker Hall: *Free Speech in War Time*, *Schenk v. United States*, *Gilbert v. Minnesota*), vagy az, hogy milyen eszközök állnak rendelkezésre a szóláshoz (l. Fabian Franklin: *A szólásszabadság néhány tévedése*). Tekinthejtük az idevágó első ismert büntetőeljárásnak Szókratész perét, de később a műalkotások kifogásolását is (pl. Michelangelo Buonarroti: *Utolsó ítélet*, Wolfgang Amadeus Mozart: *Figaro házassága*, Ilja Repin: *Rettegett Iván és fia 1581. november 16-án*, Mark Twain: *Huckleberry Finn kalandjai*, Tod Browning: *Szörnyszülöttek*, Dmitrij Dmitrijevics Sosztakovics: *A csavar*), és a sort manapság újabb vétségnemek folytatják (pl. a tweettel elkövetett törvénytörés, vagy közösségi oldalon megjelent, kifogásolt bejegyzés további megosztása). A sérelmezett mondanivaló élőben előadott vagy valamilyen formában rögzített, mások számára esetlegesen közvetlenül – nyilvános térben – vagy közvetetten hozzáférhető formája vagy a büntető, vagy a polgári jog hatálya alá eshet (hogy melyikbe, az pl. az állami tisztségviselők tevékenységének kritizálásakor válik érdekessé, vö. pl. Tunis Wortman: *Értekezés a politikai vizsgálódásról és a sajtószabadságról*, *Cato levelei*), azonban az, hogy a szabályok megszegése vétkes vagy vétlen, illetve csak szándékolt volt-e (l. pl. Nicolas de Condorcet: *Töredékek a sajtószabadságról*, *Gitlow v. New York*), és hogy a közlés elősegítése pl. nyomdai munkával bűnös-e (vö. Benjamin Franklin: *A nyomdászok védelmében*), jobb esetben külön kategóriákat képez (hogy a koncepciók pereket ne is említsük).

Arról, hogy e kérdésekben kinek kell döntenie, hogy mekkora és milyen büntetést szabjanak ki előre és/vagy mérjenek utólag az elkövetőkre, hogy a büntetések meghatározása mellett be kell-e vezetni előzetes engedélyeztetési rendszert is (l. Daniel Defoe: *Tanulmány a sajtó szabályozásáról*, James Mill: *Sajtószabadság*), hogy meg kell-e semmisíteni, vagy elegendő zárolt gyűjteményben, a „könyvek poklában” elhelyezni a kifogásolt írásműveket, koronként és országonként eltértek a vélemények (Malesherbes: *Értekezés a sajtószabadságról*). Sokan az ismeretek és a műveltség terjesztésének akadályozását és megszüntetését látták a különféle

sajtótörvényekben (pl. Daniel Defoe: *Tanulmány a sajtó szabályozásáról*), mások a helytelen elképzelések, az alaptalan kijelentések és a tévtanok terjesztésével szemben bíztak az igazság erejében, abban, hogy az, ha lehetőséget adnak a szabad eszmecserére, mindenképpen felszínre kerül (l. John Milton: *Areopagitica*).

Az, hogy az „igazság” lehet-e nézőpont függvénye, releváns-e, vagy hogy pl. a közszereplőknek többet kell-e eltérniük a sérelmes véleményekből, vagy mert a „világháló nem felejt”, változtatni kell-e a kártérítés módjain és mértékén, hogy az egyén vagy a közösség érdekeit kell-e előbbre valónak tartani, megosztja a véleményeket. Az e kérdésekben kialakított álláspontok áttekintése nem csak történelmi, kultúrtörténeti vagy jogelméleti csemege. Tanulságos lehet e kordokumentumokat olyan ország szülőtteként olvasni, ahol különös visszhangot ver a feudális és modern önkényuralmi világ szólás- és gondolatszabályozása, legyen az a gyülekezési jog korlátozása, a nyilvános terek (pl. kávéházak, parkok) megszüntetésén keresztül az eszmecsere megakadályozása, az elfogult és egyoldalú tájékoztatás, az előzetes vagy utólagos cenzúra, vagy az elhallgattatás (jobb esetben szamizdat kiadásra, disszidálásra, pályamódosításra kényszerítés), betiltás.

Magyar vonatkozásban a kérdéskör történeti kutatásához rendelkezésre állnak a nagy múltú *Magyar Könyvszemle* idevágó cikkei mellett az Albert V. Dicey *Bevezetés az angol alkotmányjogba* c. munkájához hasonló, korábbi jogi munkák,³ a Blackstone *Commentaries on the Laws of England*jéhez hasonló áttekintő művek (pl. Vargha Ferenc: *Sajtószabadság*), a jogtörténeti értekezések,⁴ a Nicolas de Condorcet *Töredékek a sajtószabadságról* c. elemzéséhez hasonló jogi írások,⁵ a cenzori⁶ és a cenzúrával kapcsolatos írások,⁷ és nem hiányoznak a François-Antoine de Boissy d'Anglas *Értekezés a sajtószabadságról* címen ismert felszólalásához hasonló politikai indítványok⁸ vagy az Asgill–Addison-féle nyílt üze-

---

³ Pl. Dessewffy József: *Ueber Pressfreiheit und Büchercensur im Allgemeinen und mit besonderer Beziehung auf Ungarn*. Lipcse, Weygand'schen, 1831; Emmer Kornél: *Büntetőjogi reformunk és a sajtókérdés*. Budapest, Pfeiffer Ferdinánd, 1878.

⁴ L. Schvarcz Gyula: *Gondolatszabadság és ódon tömeguralom*. Budapest, MTA, 1886; Molnár Imre: *A cenzúra története Magyarországon 1600-ig*. Budapest, Élet, 1912; Schermann Egyed: *Adalékok az állami könyvcenzúra történetéhez*. Budapest, Stephaneum, 1928; Horváth Dániel: *Sajtójog és sajtószabadság Angolországban*. 1931.

⁵ Pl. Bleuer Samu: *A sajtójog reformja*. Budapest, Franklin, 1909.

⁶ Pl. Vajkovic Imre művei közül: *Decas dissertationum ecclesiastico-politicarum de censoria librorum disciplina*. Pest, 1791; *De censoria librorum disciplina libri duo*. Colocsa, 1795.

⁷ Pl. Ponor Thewrewk József: *Sajtószabadság és cenzúra*. Pozsony, 1888.

⁸ Pl. Perlaki Mihály: *A sajtószabadság lényege és szüksége, mely a magyar országgyűlés figyelmébe ajánlatik*. Kolozsvár, Gámán, 1861.

netek,⁹ valamint a sajtót védő írások,¹⁰ illetve a sajtó vadhajtságait bírálók sem.¹¹ Mindezek mellett magyarul is olvashatók a szólás- és gondolatszabadság témájában írt legjelentősebb művek.¹²

Ahogy az imént említett jó néhány klasszikus szöveg megjelent, a téma újabb irodalma is termékeny: nemcsak kitűnő magyar műveket olvashatunk, hanem számos fontos, frissebb kötet fordítása is megjelent. Éppen ezért e kötetben azokat a nemzetközi és hazai szakirodalmakban gyakran hivatkozott, vagy mellőzött, de eszmetörténeti szempontból különös figyelmet érdemlő írásokat gyűjtöttük egybe, amelyek eddig magyarul hozzáférhetetlenek voltak, vagy a kiadás alacsony példányszáma miatt mára szinte beszerezhetetlenek,¹³ vagy csak részleteket közöltek a műből,¹⁴ illetve a mai értékeléshez szükségesek, ám az objektív szemléléshez időben már kellően távoliak. Reméljük, hogy e válogatással hozzájárulunk a szólásszabadság tárgyának átfogóbb, egyszersmind mélyebb megértéséhez, hogy sikerül eddig elhanyagolt, de nem kevésbé fontos területekre, problémákra, összefüggésekre és szerzőkre is felhívni a figyelmet.

***

---

⁹ Vö. Táncsics Mihály: *Sajtószabadságról nézetei egy rabnak*. Párizs, Amyot, 1844 és Szemere Bertalan: *Felelet egy szabad Polgárnak a' sajtó-szabadságról írt munkájára egy rabnak*. Miskolc, Csöglei Tóth, 1845.

¹⁰ Pl. Záborszky Alajos: *A' Pesti Hirlap elleni gyanúsítások és haladás*. Pest, Landerer és Heckenast, 1841.

¹¹ L. Gastmann Soma: *Sajtószabadság korlátozása vagy Revolverjournalisztika eltörlése*. Nagyvárad, Laszky, 1885.

¹² Spinoza: *Annak kimutatása, hogy szabad államban mindenki azt gondolhatja, amit akar, és kimondhatja azt, amit gondol. Teológiai-politikai tanulmány (XX.)*. Budapest, Akadémiai, 1984. 291–301; John Locke: *Levél a vallási türelemről*. Budapest, Akadémiai, 1982; David Hume: *A sajtó szabadságáról. David Hume összes esszéi*, I. Budapest, Atlantisz, 1992. 23–26; Voltaire: *Filozófiai levelek (20. levél). Voltaire válogatott filozófiai írásai*. Vál. Ludassy Mária. Budapest, Akadémiai, 1991. 109–111; Voltaire: *Gondolatszabadság. Filozófiai ábécé*. Vál. Réz Pál. Budapest, Európa, 1983. 169–174; Benjamin Constant: *A sajtószabadságról. A régiek és a modernek szabadsága*. Vál. Ludassy Mária. Budapest, Atlantisz, 1997; Alexis de Tocqueville: *A sajtószabadság az Egyesült Államokban; Az Egyesült Államokban a sajtószabadság hatása alatt kialakuló nézetek gyakran szívósabbak, mint másutt a cenzúra hatására kifejlődő nézetek. Az amerikai demokrácia*. Budapest. Európa, 1993. 261–272; John S. Mill: *A szabadságról*. Budapest, Századvég – Readers International, 1994.

¹³ John B. Bury: *A gondolatszabadság története*. Budapest, Franklin Társulat, 1915; Albert V. Dicey: *Bevezetés az angol alkotmányjogba*. Budapest, MTA, 1902.

¹⁴ John Milton *A sajtószabadságról*. Szenczi Miklós (vál.): *Milton, az angol forradalom tükre*. Budapest, Gondolat, 1975. 69–87.

Hálás köszönettel tartozom a fordításokat az eredetikkel lelkiismeretesen egybevető Takács Péternek és Tattay Szilárdnak, a Milton-szöveget fordító Könczöl Miklósnak, a kísérő tanulmányokat készítő Ludassy Máriának és Horkay Hörcher Ferencnek, valamint a szövegeket fáradhatatlanul gondozó Düll Katának és Horváth Krisztinának. A fordítások elkészítése során a szöveghűség, a szerző stílusának és gondolkodásmódjának visszaadása, a szabatosság és az olvashatóság egyformán fontos szempontok voltak, de sokszor választani kényszerültünk ezek közül – ha a kötet létrejöttében segítséget nyújtók áldozatos munkája ellenére maradtak a szövegben kevésbé szerencsés fordulatok, az nekem róható fel.

REMÉNYI ÉDUA

I. rész

Brit és amerikai esszék

HORKAY HÖRCHER FERENC

A szólás- és sajtószabadság klasszikus angolszász eszmetörténeti kontextusai

Donald Trump amerikai elnök megválasztása (2016) óta élénk és elkeseredett vita bontakozott ki az Egyesült Államokban arról, hogy vajon milyen szerepük lehet a modern hírközlési eszközök segítségével terjesztett álhíreknek (*fake news*) a nyugati demokráciák politikájának befolyásolásában. Úgy tűnik ugyanis, hogy a választókra legalább olyan hatásfokkal lehet hatni hamis hírekkel, mint igazakkal. A vita persze nem új: a 20. század egyik legfontosabb tanulsága, hogy az elnyomó államhatalom álhíreket terjesztő propagandával tudja ideológiáját vagy legalábbis aktuális politikai üzeneteit a széles tömegekhez eljuttatni. A társadalom- és politikai pszichológia és szociológia már sokat tett annak bizonyítására, hogy milyen eredményesen tudják manipulálni a közvéleményt a politikai szereplők – amire Platón a szofisták kritikájában már jóval korábban is utalt. De ugyanígy a gazdasági élet résztvevői is megtéveszthetők, a reklám hamis világa segítségével. A 21. század elején a tömegbefolyásolás soha nem látott méreteket öltött a divat, a szubkultúrák, az ifjúságot elérni szándékozó iparágak köreiben, de az átlagfogyasztók szokásait is manipulálják. A populizmusnak nevezett jelenség pedig mára a politika világában tette dominánssá az álhírek terjesztését.

Ehhez képest akár meglepőnek is nevezhetjük, hogy az euroatlanti világban és általában a nyugati típusú alkotmányos demokráciákban a cenzúrázatlan véleményalkotás és a sajtó szabadsága megkérdőjelezhetetlen – még ha válságok idején (mondjuk 9/11 kapcsán) vagy olyan politikai meglepetések elemzésekor, mint amilyen a Brexit vagy a Trump-jelenség, időnként most is fel-fellángol a vita.

Az alábbiakban annak próbálunk utánajárni, hogy e kötet kora modern szerzőit milyen okok vezették, amikor olyan bátran kiálltak a sajtó háborítatlansága érdekében, s hogy miért is váltott ki a szólásszabadság a modernitásban olyan éles, időnként máig továbbgyűrűző vitákat. Az is érdekesnek tűnik, hogy miként válhattak a sajtószabadság szószólói a modern kor klasszikus hőseivé, s miért lett a sajtószabadság a demokrácia intézményes érvényesülésének lakmuspapírjává. Végül azt is érdemes lesz megvizsgálnunk, mikor és miért történik meg a döntő áttörés a sajtóval kapcsolatos törvényi szabályozásban Angliában és Amerikában.

Ha meg akarjuk érteni, milyen eszmék foglalkoztatták szerzőinket, amikor tolat ragadtak, akkor persze jelentős erőfeszítéseket kell tennünk annak érdekében,

hogyan saját korunk beidegződéseit megpróbáljuk a háttérbe szorítani, s szerzőink eredeti gondolatvilágát valamennyire el tudjuk képzelni. Erre pedig csak akkor van esélyünk, ha legalább jelzésszerűen utalunk rá, milyen politikai-társadalmi összefüggésrendszerben fejtették ki gondolataikat, s melyek voltak érvelésük kulcsfogalmai. Ez az áttekintés persze nem tud kitérni a kötetben közzétett forrásaink teljes körére, de megpróbálja vázlatosan rekonstruálni e történet néhány fontosabb epizódját, az olvasóra bízva az epizódok közti átkötések rekonstruálását – immár a magyarra fordított forrásszövegek alapján.

Milton és a szólásszabadság vallási alapú védelme

Ha például arra vagyunk kíváncsiak, mi készítette heves kirohanásra John Milont a sajtószabadság védelmében 1644-ben, vagyis a polgárinak nevezett angol forradalom kellős közepén, akkor azt kell megértenünk, hogy milyen szoros összefüggésben állt a korabeli kultúrpolitika (amennyiben a cenzúrát a kultúrpolitika eszközének tekintjük) a vallással. Magát a forradalmat is a reformáció következményeként beállt vallásháborúként, egyfajta politikai teológiai ütközetként kell értelmeznünk. Milton maga is lelkes résztvevője volt ennek az öldöklő hitvitának, a reformáció odaadó támogatója és elkötelezett híve.¹ Ám a történelem iróniája, hogy nem az elnyomó pápista királyi hatalom hozta azt a törvényt, amely ellen a hit harcosa fellépett. Bár a királyi abszolutizmusnak is megvolt a maga hivatalos cenzúrája, mégpedig a Csillagkamarának nevezett királyi törvényszék, ezt a Habeas Corpusnak nevezett törvénnyel eltörölte a győztes forradalom. Ám a hatalmon levők számára mindig kényes a kritikát szabadon gyakorló sajtó. Nem csoda tehát, hogy ha az udvar lapot indított *Mercurius Aulicus* címen 1643-ban, akkor a parlament is megjelentette a maga sajtóorgánumát, a *Mercurius Britannicus*-t, még ugyanebben az évben.² Továbbá a parlament, részben a szerzői jogok védelmére, részben az alantas royalista támadásokkal szemben, részben pedig a reformáció szektásodását megakadályozandó, saját törvényt hozott a sajtó működésének megfékezésére. Az 1643-as engedélyezési rendelet (*Licensing Order of 1643*) tulajdonképpen az előző rendszer elvei szerint helyezte újból szoros felügyelet alá a sajtót. A feldühödött Milton tehát az *Areopagitica*³ már a győztes forradalom általa is támogatott, puritánok dominálta parlamentjével szemben fogalmazta meg.

---

¹ L. erről Quentin Skinner centenáriumi előadásának szerkesztett változatát: What does it Mean to be a Free Person? Quentin Skinner on Milton. 30(10) *London Review of Books* 2008, 16–18.

² L. erről a korszakról: A puritánok forradalmától a dicsőséges forradalomig. In: Asa Briggs – Peter Burke: *A média társadalomtörténete*. Budapest, Napvilág, 2004. 88–96.

³ John Milton: *Areopagitica* – Beszéd Anglia Parlamentjéhez az engedélyhez nem kötött nyomtatás jogáért (1644).

A mű zseniális retorikai teljesítmény. Szerzője beszédnek álcázza, s a fiktív beszédhelyzet szerint a parlament általa is támogatott képviselőihez intézi szavait, az elhibázottnak vélt rendelet visszavonására bátorítva őket. Ám érvelése nem pusztán politikai, hanem erőteljesen teológiai természetű, s szívesen apellál hallgatósága egyéni és közösségi identitására is. Ráadásul nem fordul ellenük, hanem mintegy lelki üdvük védelmében próbálja rábeszélni őket a rendelet megváltoztatására: számít a „művelt emberekhez illő és irgalmas nagyságuk szelídségére”, amit az antik görögökéhez hasonlít, s szembeállítja vele – sajnos! – „egy hun vagy norvég fejedelem barbár gögjét”.⁴ Márpedig a művelt athéniak nem voltak a cenzúra hívei, barbárság lenne hát a képviselőháztól is, ha a sajtó szabadsága ellen fordulna. Visszafogottságra inti a ház tagjait [„Ügyelnünk kell ezért, hogy milyen üldöztesnek tesszük ki a közéleti emberek eleven erőfeszítéseit”], hiszen épp ellenfeleik háttere, a tridenti zsinat és a spanyol inkvizíció elvakult harcosainak volt szokása, hogy „bármely tárgyat, amely nem volt ínnyükre való, vagy tilalom formájában ítélték el, vagy egyenesen egy *Index* újfajta tisztítótüzére juttattak”.

Milton érvelésének ez a stratégiai vonulata, amely szerint a reformáció híveihez nem illik az ellenfeleiktől átvett cenzúra, mélyen rögződött utókorában. Mind a mai napig elterjedt az az elképzelés a korszak vitáiról, hogy míg a reformáció a nyomtatásra támaszkodva terjeszkedett, katolikus ellenfelei a sajtó üldözésével próbálták saját helyzetüket megszilárdítani.⁵ Milton igen jó érzékkel játszott rá a felekezeti szembenállásra, például amikor John Seldent, a politikus-jogászt említi, aki lelkes híve volt a nyomtatott művek szabad kiadásának.⁶ Az ő pozitív példájával szemben a „híres” Galileire utal, akivel itáliai utazása során maga is találkozott, s akit balsorsa miatt emleget. A neves itáliai tudós ugyanis nem pusztán tudományos felfedezései révén hívta fel magára kora európai közvéleményének a figyelmét, hanem azért is, mert ő volt az, „aki az Inkvizíció rabságában öregedett meg, mert a csillagászat terén máshogy gondolkodott”.

De vajon mi támasztja alá, hogy itt valóban különleges felekezeti konfliktusról van szó? Hisz Milton maga is elismeri, hogy Galilei megbélyegzése idején „Anglia (...) nyög a lehangosabban a főpapság igája alatt”, tehát nem csak a pápai udvar közvetlen környezete vált a cenzúra áldozatává. Milton érvelése e tekintetben ket-

---

⁴ A hunok említése mellett szó esik az *Areopagiticában* „a komoly és termékeny Erdély” népéről, amely minden évben küld Németalföldre peregrinus hallgatókat.

⁵ Így érvel például a nyomdatörténeti szakirodalomból Elizabeth L. Eisenstein: *The Printing Revolution in Early Modern Europe*. Cambridge, Cambridge University Press, (1983) 2005. 284–285.

⁶ Seldent úgy emlegeti Milton, mint aki „első a tudós hírből állók közül”. Érdekes azonban ezt összevetni mai történéseinek, Richard Tucknak a véleményével: „Bizonyos tekintetben, elég paradox módon, a bátortalan Hobbes liberálisabb volt, mint a parlamenti szabadságjogok bátor harcosa.” Richard Tuck: John Selden. In: Horkay Hörcher Ferenc (szerk.): *A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe*. Pécs, Tanulmány, 1997. 143.

tős: egyrészt hangsúlyozza hazája elkötelezettségét, hogy megvédje „Anglia szabadságát” a külső és belső fenyegetettség ellen, másrészt utal arra, hogy szerinte a kereszténység mely tanítása hozható összefüggésbe a szólásszabadsággal. Úgy véli, ha az ember Isten képmása, s az ember megkülönböztető jegye az értelem, akkor az értelem művét, a könyvet elpusztítva a cenzúra magát az istenképmási emberi szellemet öli meg. Vagyis „a halhatatlanságot pusztítja el, nem is az életet”. Ha az ember Isten alkotása, ebben az értelemben isteni képmás, s az értelem műve magát Istent ábrázolja, ahogy az emberi szem számára megmutatkozik, akkor nem nehéz összekötni ezt a miltoni gondolatot az alkotó költői énjével, az *Elveszett paradicsom* majdani szerzőjével.

Mint utaltam rá, nem csak politikai-teológiai érvei vannak Miltonnak a sajtó szabadsága mellett. Fontosnak látja a költészet szabadságát is. Ahogy a Milton által közvetve e műben is említett Sir Philip Sidney érvel a költészet szabadsága mellett,⁷ úgy érvel maga Milton is az irodalom szabad kibontakozásának lehetősége mellett. Sidney is a protestantizmus művészetekkel szembeni platóni-ágostoni gyanújával száll vitába (ami szerint az inkább bűnre vezet, mint az igazságra). Milton irodalmár hőse e szövegben Sidney kortársa, „bölc és komoly költőnk, Spenser (akiről bátran kimondom, hogy jobb tanítónak tartom Scotusnál és Aquinóinál)”. Spenser, áruklodó módon a *Tündérmkirálynőben*, szerzetesi fogadalmat tett szereplőjét „a Mammon barlangján és a földi boldogság árnyas zugán viszi keresztül, hogy az láthassa és megismerhesse, s magát mégis megtartóztathassa”. Az irodalom feladata ezek szerint az élet teljességének (az erénynek és a bűnnek is) a megjelenítése, hiszen „az evilági bűn ismerete és vizsgálata olyannyira szükséges az emberi erény fölépítéséhez, s a tévedések alapos tanulmányozása az igazság megerősítéséhez”. Bár maga is úgy véli, hogy a katolikus vallási és fikatív irodalom fertőző, nem látja értelmét még ezek betiltásának sem. Az olvasó ilyenfajta nagykorúsítása, mint látni fogjuk, az egyik legfontosabb szála a szólásszabadság melletti angolszász érvelési hagyománynak. Ráadásul irodalmi példája arra is lehetőséget biztosít Miltonnak, hogy rámutasson a „bölc” írók tevékenységének azon hasznára, hogy általuk olvasóik elméje csiszolódik, lelkük épül, és összességében minden szempontból kiművelik magukat. A fikatív beszéd hallgatóit, az angol parlament tagjait diplomatikusan ezzel az érveléssel próbálja rávenni arra, hogy őrizzék meg a szabad szólás lehetőségét, hiszen

[h]a az a kívánságuk, hogy a szabad írás és szabad szólás kiváltó okát megismerjék, akkor nem lehet valódi okot megjelölni, mint az Önök mérsékelt, szabad és emberséges kormányzatát. A szabadság az, Lordok és Közrendek, amelyet az Önök bátor és szerencsés ta-

⁷ Erről l. Horkay Hörcher Ferenc: Esztétikai gondolkodás és gyakorlat a kora modern udvari kultúrában. Sir Philip Sidney példája. In: Horkay Hörcher Ferenc (szerk.): *Fejezetek a kora modern esztétikai gondolkodás történetéből. 1450–1650.* Budapest, L’Harmattan, 2013. 103–144.

nácsai szereztek meg nekünk. A szabadság minden nagy gondolat dajkája – ez az, ami szellemünket mennyei hatásként könnyűvé tette és megvilágosította; ez az, ami értelmünket fölszabadította, fölerősítette, és eddigi önmagánál sokkal magasabbra emelte.

Az idézet ékes bizonyosság arra, hogy a sajtószabadság az angol kontextusban már első felbukkanása idején milyen patetikus és távolra mutató kérdések megfogalmazásához vezet.

Defoe és Addison: sajtószabadság és műveltség

Milton írását olvasva megállapíthatjuk, hogy Angliában már a 17. század közepén, egy meglehetősen felfordult politikai helyzetben, a vallási polgárháborús konfliktus idején is téma a kultúra révén lehetségessé váló önformálás, sőt közművelődés is. A republikánus író-politikus számára a közösségi véleményalkotásnak önértéke van. Számára nemcsak az egyén kiteljesedése az irodalom célja, hanem a közösség boldogulása is, sőt a túlvilági élet szempontjából sem elhanyagolható a jelentősége.

Milton fellebbezését nem hallgatta meg a forradalmi politika, erőteljes szónoki teljesítménye süket fülekre talált saját politikai oldalán is. A restauráció idején aztán a cenzúrát még inkább megerősítették – igaz, a valóság sebesen elrobogott a törvényalkotó mellett. A sajtó túlságosan is erőteljes fegyver volt politikailag, de talán még inkább sikeres volt gazdaságilag ahhoz, hogy ne kockáztatták volna akár a törvénysértést is egy-egy sikeresnek ígérkező publikációval – a londoni Grubstreet fogalommá vált: a törvényeket figyelmen kívül hagyó kalózkidadások, a sajtóháborúk alacsonyán fizetett újságírói és névtelen szerzői, az engedély nélkül működő nyomdák London e kétes hírű környékéhez kötődtek.⁸ A társadalmi-gazdasági fellendülés ennek az iparágak a virágzását is magával hozta. Nem csoda, hogy a híres Jonathan Swift is így ír: „Sok hírről tudok számot adni a Republica Grubstreetaria környékéről, amely soha nem volt virágzóbb állapotban.”⁹

Milton maradandó érdeme, hogy elindított egy olyan diskurzust, amely nem évült el az adott politikai és teológiai viták elmúltával sem. Pedig az igencsak zavarosra sikerült 17. századi angol történelem után a felvilágosodás kora sokkal kedvezőbb körülményeket teremtett a szellemi és persze az anyagi fejlődéshez is. Ezzel együtt az újságírás, a nyilvánosság fórumai is fejlődtek – mennyiségileg is sokasodtak, és minőségi ugrás is bekövetkezett. Ezért aztán kulcskérdés maradt a

---

⁸ A brit sajtótörténet korai szakaszát jól összefoglalja Bob Clarke: *From Grub Street to Fleet Street: An Illustrated History of English Newspapers to 1899*. Aldershot, Ashgate, 2014.

⁹ Jonathan Swift: Doctor Swift. A Monsieur Monsieur Hunter. London, 1708–1709. március 22. In: Thomas Sheridan (szerk.): *The Works of the Rev. Jonathan Swift*. New York, William Durell, 1812. 15. kötet, 80.

véleménynyilvánítás szabadságának védelme az után is, hogy 1695-ben a parlament már nem volt hajlandó az 1662-es sajtóengedélyeztetési törvényt (Licensing of the Press Act) megmenteni.

Ebben a korszakban születik két jelentős írónak, Daniel Defoe-nak és Joseph Addisonnak a sajtószabadsággal kapcsolatos gondolatmenete is. Defoe nevét ugyan a *Robinson Crusoe* örökítette meg, kalandos élete során sokféle szerepet magára öltött: volt író, újságíró, kereskedő, utazó, hitszónok és a kormányzat által felbérelt titkos ügynök is. Kiváló vitakészséggel rendelkezett, s nagyszerűen használta ki az előzetes cenzúra eltörlését, ám olykor bizony szenvedő alanyává vált a rágalmazással kapcsolatos utólagos „cenzúrának”, amit a Law of Seditious Libel¹⁰ hivatkozva gyakorolt a hatóság. Sikeres kereskedőként és meggyőződéses presbiteriánusként nem volt ellenére az a politikai megegyezés, amely a Dicsőséges forradalom utáni évszázadra meghatározta a brit politikát, társadalmi berendezkedést és gazdasági rendet. De újságíróként – például a *Review* című kiadvány kolumnistájaként¹¹ – a sajtórendészettel kapcsolatos rossz tapasztalata vihette rá, hogy a hozzá közel álló kormányzattal szemben is védelmébe vegye a sajtószabadság ügyét. Volt egy konkrét politikai magyarázat is az akciójára. Az uralkodása kezdetén tory-anglikán szimpátiával bíró Anna királynő kormánya 1704 januárjában törvénytervezetet nyújtott be a sajtó megrendszabályozására. A presbiteriánus Defoe-nak több se kellett, nekilátott pamfletje megírásának. S nem köntörfalazott, rögtön az írása elején leszögezte:

A közönségnek szóló nyomtatást egyetemesen leállítani annyi lenne, mint megfékezni a művelődést (*Learning*), betiltani a tudást (*Knowledge*), és tilalmasnak nyilvánítani az oktatást (*Instruction*) – és mivel a nyomtatásról azt valljuk, hogy a valaha kifejlesztett leghasznosabb találmány arra, hogy csiszoljuk a művelt világot, udvariassá tegyük az embereket, és növeljük az irodalmi ismereteket (*Letters*), és ezáltal minden hasznos művészetet és tudományt (*useful Arts and Sciences*) –, ezért ha a sajtót általánosan felfüggesztenék, az emberi tudás nem tökéletesedne tovább, leállnának a fejlesztések, és az irodalom ismerete lehangyatlana a királyságban.

Szerzőnk a szöveg második felében visszább vesz a lendületből. Hajlandó elismerni, hogy „a szabályozás, azaz a sajtó megfelelő korlátozása hasznos dolog”. De úgy látja, hogy a bevett módszer, a sajtóengedélyeztetés kiszolgáltatná a sajtót, s „egy párt rabszolgájává” tenné. Ráadásul azt a veszélyt rejti magában ez a törvényi megoldás, hogy egy „műveletlen ember” (*a Fellow of no Letters*) fog zsarnokoskodni „az egész művelt világ (*World of Learning*) felett”.

---

¹⁰ A *seditious libel* az izgató vagy lázító rágalmazás tényállása, s alapvetően a fennálló kormányzat túlzott, a törvényes rendet veszélyeztető kritikájának szankcionálására szolgált.

¹¹ Élete e korszakáról l. Harley's Man: The Review. In: John Richetti: *The Life of Daniel Defoe: A Critical Biography*. Oxford, Wiley Blackwell, 2005. 84 skk.

Defoe a felvilágosodás korának nyelvén szól, amikor a sajtót a művelt világ, a „Republic of Letters” letéteményesének tartja, s az emberi művelődés gátjának tűnik számára a cenzúra. Ő már az eljövendő viták legfontosabb témáját is felveti, amikor arról ír, hogy „egyetlen törvény sem rögzíti a tényt, hogy itt egy szabadságjogról (*Liberty*) van szó”.¹² Mindezen érveket figyelembe véve számára csak egy megoldás tűnik elfogadhatónak a kalózkidadások megengedésére (s tegyük hozzá, a szerző jogainak biztosítására): ha a megjelent sajtóterméken mindig fel kell tüntetni a szerző nevét.

A korabeli angol íróknak tehát már a 18. század elején a sajtóval kapcsolatos első gondolata a szabadság, s számára e szabadság jogi védelme, nem tiltása élvez elsőbbséget. Mindezt egy valószínűleg Addisonnak tulajdonítható szöveg úgy fogalmazza meg, hogy a gondolatok szabad közlése „az emberek természetjoga” (*natural Liberty of Mankind*). Az *Egy tory szerző gondolatai a sajtóról* (1712) című szöveg, amennyiben csakugyan Addison a szerzője, kifinomult érveléstechnikát alkalmaz. A szerző 1712-ben kiadott *Cato* című drámája ugyanarról szól, mint amiről a szerző gyakori politikai szerepvállalása: Addison azok közé tartozik, akiket klasszikus tanulmányában Caroline Robbins 18. századi „commonwealthmaneknek” (vagyis kb. köztársaságpártiaknak) nevezett.¹³ A szöveg címe megtévesztő: szerzőnk éppenséggel a korabeli whigekhez tartozott. Nem véletlenül szerkesztette és írta barátjával, Richard Steele-lel épp ez idő tájt a sajtótörténetet forradalmasító lapokat, a *Tatlet* és a *Spectator*t. Ahogy megfogalmazták, céljuk egy olyan nyilvánosság megteremtése volt, amely végső soron épp a polgárok politikai felelősségvállalását kívánta elérni.

Addisonéknak a nyilvánosságra gyakorolt hatását meggyőzően mutatta be Jürgen Habermas az újságírásnak a korszak politikai gondolkodását átalakító befolyását elemző művében.¹⁴ A folyóirat fiktív szereplői a korabeli angol társadalom tipikus képviselői, kalandjaik görbe tükröt tartanak a társadalom elé egy határozott „közművelődési” program jegyében. A szerzők a 18. századot uraló két elit, a vidékiesnek bélyegzett tory arisztokrácia, és a városias whig tájékozódású középosztály szembeállításában érzékelhetően az utóbbiak mellett foglalnak állást. Már a művelődést először igazán politikai program szintjére emelő arisztokrata, a John Locke által nevelt Shaftesbury harmadik grófja, aki szintén a whig elit tag-

---

¹² Ugyanezt a felismerést, hogy nem a sajtó tiltását kell törvényileg szabályozni, hanem a sajtó védelmét, néhány évvel később a különönc politikus-író, John Asgill úgy fogja megfogalmazni, hogy „a közlés az emberiség természetjoga” (*natural Right of Mankind*). L. jelen kötet 101. oldal. John Asgill: *Értekezés a sajtó védelmében* (1712).

¹³ Caroline Robbins: *The Eighteenth-Century Commonwealthman: Studies in the Transmission, Development and Circumstances of English Liberal Thought from the Restoration of Charles II until the War with the Thirteen Colonies*. Cambridge, Harvard University Press, 1959.

¹⁴ Jürgen Habermas: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest, Századvég-Gondolat, 1993. (Eredeti megjelenés: 1962.)

ja volt, valamifajta nevelési programot fogalmaz meg. Addisonék hozzá képest is új korszakot nyitnak: új társadalmi rétegeket tudnak bevonni a politikai-társadalmi diskurzusbába.¹⁵ Amikor a tory szerző szempontjából fogalmazta meg Addison a sajtószabadság melletti érveit, arra utalt, hogy valójában már politikai ellenfelei számára sem maradt más mozgástér, mint a sajtó szabadságának elismerése. A társadalmi átalakulásokat kevésbé helyeslő, már-már maradi „country” nézőpontból is beláthatónak gondolta, hogy a „dolgok bizonyára anélkül is korlátozhatók, hogy lesújtánánk a sajtóra, és tönkretennénk egy szakmát, amely oly hasznos volt a szabadság és a reformáció számára”. Továbbá arra intette a tory szerző nevében a hagyományos elitet, hogy „ha túl szigorúak vagyunk a sajtót korlátozó törvényeinkben, az fogodzót ad a whigeknek, hogy a régi, már megcáfolt szemrehányásokat tegyék nekünk a szabadság iránti gyűlöletünk miatt”.¹⁶ A széles műveltségről árulkodó, rafinált esszé Miltonéhoz hasonló széles történelmi panteonjában felvonultatta az antik és a keresztény kultúra szólásszabadságot pártoló hőseit. Végül eljutott addig a most már nem is olyan meglepő konklúzióig, hogy a sajtó jelentősége csak „a műveltség, a művészet, a vallás és a jó modor” jelentőségéhez hasonlítható, s hogy „nem lehetünk szabadok, ha a nyomtatás nem szabad”. A gondolatmenet végén a hatalom kedvében járva rutinosan megjegyezte, mindez elérhető „olyan észszerű szabályok szerint, amelyeket a királyi bölcsesség megfelelőnek tart”, a tory ideológiájában mindig is fontos királyhúségre apellálva.

Blackstone és a szólásszabadság joga

A 18. század végére masszív irodalom gyűlt már össze a sajtó szabadsága védelmében. Eljött az idő, hogy a korabeli jogtudomány is reflektáljon a kialakult helyzetre. William Blackstone egyike volt az első és legnagyobb hatású brit jogtudósoknak, akik világos álláspontot alakítottak ki a kérdésben.¹⁷ Az 1765 és 1769 között publikált *Commentaries on the Laws of England* című gyűjteményes kommentárjában a jogtudós a *common law* büntető jogi aspektusait tárgyaló 4. kötetben, a közrend elleni vétségek között tért ki a publikálás révén elkövethető törvényszegésekre. Blackstone nem önálló alakzatként írta le a sajtóvétségeket,

---

¹⁵ A két szerző összehasonlítására l. Gárdos Bálint: A szabad eszmecsere igazi közelharc. *Jelenkor* 52. 2009/5., 617–620.; továbbá Horkay Hörcher Ferenc: A csiszoltság brit diskurzusának kezdetei. *Holmi*, 2012. október, 1287–1299.

¹⁶ Egy másik helyen ugyanezen retorikai fogásra támaszkodva írja, hogy a toryknak is meg kellett tanulniuk, hogy „a szelidség és az önuralom az egyetlen biztos módja önmagunk megalapozásának egy olyan országban, ami annyira szereti a szabadságot”.

¹⁷ Blackstone életéről és munkásságáról átfogóan l. Wilfrid Prest: *William Blackstone. Law and Letters in the Eighteenth Century*. Oxford, Oxford University Press, 2008.

hanem a rágalmazás egyéb fajtáival együtt tárgyalta, s e döntése meghatározó lett a szólásszabadság védelmét célzó angolszász hagyományban. Blackstone másik döntése inkább a brit hagyományt fogja jellemezni, s mint látni fogjuk, az amerikaiak korán szembefordulnak vele. E szerint sajtószabadság alatt az előzetes cenzúra elkerülését kell értenünk, ami azonban nem mentesít az utólagos felelősségre vonás lehetősége alól, ha olyan tényállásba ütközünk, amely megfelel annak, ahogy az angol törvény meghatározza „az istenkáromló, erkölcstelen, felségsértő, megbélyegző, lázító vagy megbotráncóztató rágalmazásokat”. Meghatározása tömör és jól használható a későbbiekben is: „A sajtószabadság valóban nélkülözhetetlen egy szabad államban, de ez abban áll, hogy nem vezetnek be előzetes korlátozásokat a kiadványokra, nem pedig abban, hogy valaki mentesül a megrovás alól, ha a törvényt sértő kéziratot közlést tesz.” Az is fontos és nagy hatású megállapítása, hogy az egyénnek „elvitathatatlan joga van olyan nézeteket nyilvánosság elé tárni, amilyet csak tetszik neki”. Ám e szabadság megállapításakor mindjárt hozzáfűzi, hogy e publikált nézeteiért az egyénnek felelősséget kell vállalnia.

Amikor Blackstone szemléletének e kettősségét érzékeljük (hogy kiáll a sajtószabadság mint egyéni jog mellett, de minden sajtóközleménnyel kapcsolatban érvényesnek mondja ki a büntető törvénykönyvnek a rágalmazás különböző típusaira vonatkozó passzusait a köz békéje és a jó rend érdekében), akkor érdemes felidézni, hogy a jogtudós tory képviselő is volt, s valójában ehhez képest nevezhető liberálisnak a felfogása. Az is igaz viszont, hogy politikusként nem vállalt látványos szerepet, jogász maradt a képviselőházban is, megpróbálta a jogi-alkotmányos kérdésekre szorítani tevékenységét. Saját magát „a versengő pártok dühöngése közepette a mérséklet emberének” tartotta.¹⁸ Idejekorán, épp a *Commentaries on the Laws of England* 4., általunk idézett kötetének megjelenése idején visszavonult a politikától, s hamarosan elnyert egy bírói státust a Közöséges Perek Bíróságán.

A kései utókor hajlandó benne valamifajta idejétmúlt reakcióst látni, aki nem vett tudomást a felvilágosodás eredményeiről, például kortársa, Cesare Beccaria modern jogszemléletéről.¹⁹ Ám a *common law* összefoglalása nem tekinthető pusztán múltba révedő antikvárius törekvésnek – mi több, tulajdonképp olyanfajta tör-

---

¹⁸ James Clitherow (szerk.): Preface, Containing Memoirs of his Life. In: William Blackstone: *Reports of Cases Determined in the Several Courts of Westminster-Hall, from 1746 to 1779*. London, W. Strahan, 1781. 1. kötet, xx.

¹⁹ Cesare Beccaria: *A bűnökről és a büntetésekről* (1764). Madarász Imre fordítása. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 1989. Az Addisoné által kiadott lapok által ihletett Beccaria ugyan nem tért ki közvetlenül a sajtószabadság kérdésére, de felvilágosult gondolkodóként a tudományok hasznosságát hangsúlyozza: „Meg akarjátok előzni a bünteteket? Tegyétek, hogy a fények kísérjék a szabadságot. Az ismeretekből születő bajok fordítottan arányosak azok terjedésével, az előnyök egyenesen.” (92.)

ténetszemlélet jelenik meg a *common law* hagyományainak összegyűjtése és kézikönyvbe szerkesztése révén, ami közel áll ahhoz a szemlélethez, amit később whig történetírásként azonosított a szakirodalom.²⁰ A jogállam legfontosabb feltételeit teremti meg, egyben Beccaria modern jogszemléletének is megfelel az a jogtudósi törekvés, amely a legfontosabb törvényeket és eseteket összefoglalva megpróbálja világossá tenni a törvény- és döntéshozók motivációját, s az egyedi esetekből kibontja az általános jogelveket. A brit *common law* hagyománya kiválóan alkalmasnak bizonyult a *rule of law* (joguralom) eszményének érvényesítésére, s ebbe még az olyan, mai szemmel talán már idejétmúltak tűnő megfontolások is belefértek, mint az a jogelv, amely szerint „a szabadossággal szembeni szigor célja a sajtószabadság fenntartása”.

Bentham és a szólásszabadság demokratikus legitimációja

Persze az Egyesült Királyság szellemi életét az élénk viták jellemezték: ennek megfelelően a tisztességesen konzervatív jogszemléletnek is nagyon hamar támadt éles kritikája. Jeremy Bentham épp azzal ért el meglehetősen feltűnést, hogy kíméletlenül nekiment a neves jogtudós munkájának, s saját kora elvárásaival szembeállította azt. A negyedszázaddal Blackstone után született, részben Beccaria által is ihletett Bentham számára, aki teoretikus vénája folytán minden jogi-politikai-társadalmi kérdést a haszonelvűség szempontjából vizsgált, a jogi reform elodázhatatlanul szükségesnek tetszett. Úgy látta, Blackstone összegző törekvése épp ellentétes azzal, amit ő helyesnek tartott volna. Kettejük életművének összehasonlító értékelése során azonban figyelembe kell vennünk, hogy Benthamnak a témánkhöz kapcsolódó írása, ami eredetileg 1820-ban a spanyol néphez intézett nyílt levél, de hamarosan, 1821-ben már kötetben, *On the Liberty of the Press, and Public Discussion* címen jelent meg, több mint fél évszázaddal később született, mint a *Commentaries on the Laws of England*, vagyis már az amerikai függetlenségi háborút és a francia forradalmat követően, tehát egészen más politikai-társadalmi környezetben.

Mint az eredeti cím utal rá, Bentham valójában a spanyol néphez intézte sorait, abban a korhangulatban, amikor a brit értelmiség a népek szabadságának élharcosaként gondolt magára – emlékezzünk például Byron szenvedélyes kiállítására a görög szabadság mellett. Benthamnak a nemzetközi jog és a világpolitika átformálására törekvő igyekezete e mű megírása előtt is jelentkezett már, gondoljunk az 1789-es *Principles of International Law* című munkájára. Ugyanakkor a szakiro-

---

²⁰ Herbert Butterfield: *The Whig Interpretation of History*. London, G. Bell, 1931.

dalom figyelmeztet rá, hogy ne dőljünk be egy olyan egyszerűsítő értelmezés csábításának, amely szerint Bentham saját feladatát a mindenkori elnyomottak felszabadítójaként fogta volna fel.²¹ Ám kétségtelen, hogy szenvedélyesen érdekelte a spanyolok tengerentúli birodalmának sorsa.²²

Számunkra azonban most az a fontos, hogy lássuk, milyen konkrét politikai akció része a szólásszabadság benthami analízise. Benthamet természetesen első-sorban és régóta a brit sajtószabadság foglalkoztatta. Már 1809-ben megírta az *Elements of Packing, as Applied to Juries* című munkáját, de aktuálpolitikai megfontolásokból ez is ugyanakkor jelent meg, mint az általunk elemzett írás. E szövegből kiderül, hogy ő már 1809-ben megfogalmazta meggyőződését, amely szerint a „rágalmazási jog (*Libel Law*) a jelenlegi állapotában, vagy inkább lebegésében, összeegyeztethetetlen az angol szabadságokkal”.²³ Az általunk tárgyalt levélben ezt a specifikus angol helyzetelemzést tágítja ki általános érvényű állásponttá.

Bentham fő érve a sajtószabadság mellett explicit módon politikai, csak épp megfordítja a sajtószabadságot ellenzők hagyományos érvét, miszerint a sajtószabadság révén a rendet felforgató tanok terjedhetnek. Szerinte a sajtó szabadsága „az uralkodó kevesek viselkedésének fékeként működik, és e minőségében ellenőrző hatalmat képez, ami elengedhetetlenül szükséges a jó kormányzat fenntartásához”. Elemzése szerint a kérdés két elvet állít egymással szembe: a szabadság és a hatalom elvét. „A kérdés az, hogy melyik a veszélyesebb: az e fék által visszafogott, vagy az e fék nélkül nem korlátozott hatalom.” Persze csak retorikus kérdés ez, a válasz egyértelmű: a szabadság (fékje) által biztosított jó aránytalanul nagyobb, mint annak veszélye.

Bentham kicsit egyszerűsítő, radikális politikai alapozású előadásmódja konklúzióját tekintve sem túl bonyolult. Felszólítja a spanyolokat, hogy kövessék az angol-amerikai mintát, vagyis „helyezzék a dolgokat pontosan ugyanazon alapra, amilyeneken az anglo-amerikai Egyesült Államokban vannak”. Ám e leegyszerűsítő program igencsak nagy népszerűségnek örvendett, különösképp az elnyomott népek körében.

---

²¹ Benthamnek a gyarmatosítással kapcsolatos változó felfogásáról l. Donald Winch: *Classical Political Economy and Colonies*. London, G. Bell, 1965.

²² A kérdéstről l. Miriam Williford: *Jeremy Bentham on Spanish America. An Account of His Letters and Proposals to the New World*. Baton Rouge – London, Louisiana State University Press, 1980. Williford utal rá, hogy Bentham már korábban is foglalkozott a spanyol-amerikai sajtószabadsággal *Proposed Law for the Establishment of Liberty of the Press in Venezuela* című írásában (1808), amihez 1810-ben még „Particular Codes” címen megszövegezett normákat is hozzákapcsolt. (69 skk.)

²³ „Libel Law as it stands, or rather as it floats, is incompatible with English liberties.” *Elements of Packing, as Applied to Juries, in cases of Libel Law*. London, Effingham Wilson, 1821. 3.

James F. Stephen és a szólásszabadság korlátai

Bentham és legszorosabb munkatársa, John Stuart Mill nevéhez köthetjük a sajtószabadság intézményes, jogi garanciáinak megalapozását, ráadásul Mill az elvet egy átfogó politikai nézetrendszer, a liberalizmus keretei közé helyezi.²⁴ Sir James Fitzjames Stephen, Mill nagy vitapartner nevéhez köthető a jogként tételezett sajtószabadság korlátozási lehetőségeinek elméleti igényű végiggondolása. Stephenre magára is nagy hatással volt Bentham, de – egyébként vitapartneréhez hasonlóan – kiábrándult belőle. A brit gondolkodás iskoláját követve a megfigyelést és a tényeket ő is előnyben részesítette az elvont racionalitással szemben. Emellett Thomas Hobbes gyakorolt rá mély benyomást – őt tartotta Stephen „a legnagyobbnak az angol filozófusok közül”,²⁵ s tőle tanulva alakította ki azt a meggyőződését, hogy az emberi természetből kifolyólag a konfliktusok elkerülhetetlenek, ezért a társadalmi rendnek szüksége van az erkölcs, a jog és a vallás megszorításaira.²⁶ Retorikus a kérdése: „kételkedhet-e bárki is komolyan abban, hogy a háború és a viszály mindaddig elkerülhetetlen, amíg az emberek olyanok, amilyenek...”. Hobbesi emberképe miatt ő Mill jelző nélküli szabadsága helyett – egyébként a brit konzervativizmus alapítójaként ismert, a megszorításokat szintén fontosnak tartó Edmund Burke-höz hasonlóan – szívesebben használta a rendezett szabadság (*ordered liberty*) vagy az erkölcs és a jog uralma alatt kibontakozó szabadság (*liberty under morality and law*) kifejezést.²⁷

Stephen Indiából hazafelé jövet a hosszú hajóúton írta a *Liberty, Equality, Fraternity* című munkáját (1873–1874), amely Mill *Szabadságról* írt könyvét meglehetősen vehemensen támadta. Bár 1859-es megjelenésekor maga is lelkesen fogadta Mill könyvét, a filozófus későbbi irányvonalával szembesülve kiábrándult. Az ő olvasatában ugyanis Mill Bentham hagyatékának rosszabbik oldalát, az elvont racionalitás radikalitását vitte tovább (ezért írja, hogy „inkább Mill elméletét, mint gyakorlati következtetéseit ellenzem”). Szerinte vitapartner egy olyan politikai szabadságfogalmat dolgozott ki, amely nemcsak a társadalom létező intézményeinek működését nehezítheti el, de a kormányozhatóságot általában is veszélyeztetheti. Ennek alapja egy hibás filozófiai antropológia: „Számomra az tűnik Mill későbbi írásai nagy fogyatékoságának, hogy túlságosan kedvezően ítélte meg az emberi természetet.”

²⁴ John Stuart Mill: *A szabadságról* (1859). Papp Mária fordítása. Bukarest, Kriterion, 1983.

²⁵ Leslie Stephen a bátyjáról írt életrajzban (*The Life of Sir James Fitzjames Stephen*. New York, G. P. Putnam's Sons, 1895) idézi egy életrajzi töredékből, a 116. oldalon.

²⁶ Stuart D. Warner: Foreword. In: J. F. Stephen: *Liberty, Equality, Fraternity*. Indianapolis, Liberty Fund, 1993. xi.

²⁷ Uo., xiv.

Stephen sokkal szkeptikusabb az ember veleszületett tulajdonságai tekintetében, annyira, hogy az 1867-es Reform Bill többi viktoriánus kritikúsához (Matthew Arnoldhoz, Henry Maine-hez, William Leckyhez, a liberális Millhez, s tegyük hozzá, a válogatásunkban is szereplő Walter Bagehothez)²⁸ hasonlóan aggodalommal szemlélte a tömegdemokrácia kiteljesedését, ami szerinte a fennálló rendszer egészének átfelműködését előlegezte. Írásával ugyan nem reméli e történelmi trend megfordítását, inkább csak a maga számára is világossá akarja tenni saját álláspontját. Ennek lényege, hogy míg Bentham a hatalom és szabadság alternatíváját állította fel, s az utóbbi mindenek feletti primátusa mellett foglalt állást, addig Stephen kényszer és szabadság oppozícióját tételezi, s valamifajta együttműködésüket találná ideálisnak. Mint utaltunk rá, némileg a francia forradalmárokkal²⁹ vitatkozó Burke-höz hasonlít abban, hogy úgy gondolja, a szabadság minden kényszer nélkül felforgatja a társadalmi rendet. Ugyancsak Burke-re emlékeztet, amikor az állam és az egyház szétválasztását nehezményezi, azt vélelmezve, hogy ha az egyházat hátrébb szorítják, annak hamarosan az állam is kárát látja: „az állam visszaszorul, és pusztá rendfenntartói feladatokra korlátozódik.” Stephen kitaratana a hagyományban korábban látott fúzió mellett, ami a vallásos hit és a társadalmi berendezkedés viszonyát illeti, ugyanis úgy látja, „az európai erkölcs ténylegesen a valláson alapszik, és az egyik lerombolása szükségszerűen maga után kell vonja a másik átalakítását is”. Stephen értelmezése szerint a szólásszabadság radikális érvényesítése iránti igény megjelenése abból fakad, hogy „a tárgyalt témák elvesztették jelentőségüket”.

Ám könyve szólásszabadságról szóló fejezete végén Stephen megpróbálja mérsékelní szkeptikus, rendpárti álláspontját. Az érvelés lendülete ugyanis olyan messzire vezet, hogy már olyan nietzschei, spenceri összefüggések feltárásánál tart, mint „az élet lényege az erő, az erő pedig a szabadság tagadása”. Érzi, fel kell tennie a kérdést, hogy vajon akkor az ő álláspontja az inkvizíció, és annak modern örököse, Joseph de Maistre nézeteihez áll-e közel. És saját provokatív szónoki kérdésére határozott nem a válasza. A vallásüldözés nyilvánvalóan nem merül fel alternatívaként. Ám a vallások és világnézetek küzdelmében a konfliktus igenis kiiktathatatlan, ezért „nem békére van szükség, hanem tisztességes játéokra”. A sajtószabadság nem fogja eliminálni a küzdelmeket, biztosításával csak az érhető el, hogy a küzdelem méltányos keretek között bontakozzon ki – de az alulmaradó vélemények mindenképp sérülni fognak, így az az idilli kép, amit Mill fest a vélemények toleráns pluralitásáról, Stephen szerint illúzió.

---

²⁸ Uo., xvii.

²⁹ Ne feledjük, Stephen művének címe épp a francia forradalom hármas jelszava.

Dicey a szólásszabadság brit és amerikai modelljéről

James F. Stephen és Leslie Stephen unokaöccse volt Albert Venn Dicey, a neves alkotmányjogász. A *common law* nagy jogász értelmezőinek kései utóda első fontos munkája a *Bevezetés az angol alkotmányjogba* (1885),³⁰ amiből válogatásunkban „A szabad eszmecseréhez való jog” című fejezet szerepel. A mű megjelenésekor a szerző már ötvenéves, s az angol jog professzorának posztját tölti be 1882 óta. Kellő élettapasztalat birtokában tud nekivágni az összefoglaló műnek, amely – Blackstone-éhoz hasonlóan, de egy későbbi korszak elvárásainak megfelelően – az íratlan alkotmány jogelveinek írott összefoglalásaként olvasható. Addigra már kiderült számára, hogy sikeres jogász praxisa ellenére sem lesz képes belépni a politikai életbe, s bíróvá sem választhatták gyenge fizikumá miatt. Ugyancsak fontos, hogy a kontinensen és az Egyesült Államokban tett utazásai során alaposan áttanulmányozta a fejlett euroatlanti országok alkotmányos berendezkedését, így az angol jog megkülönböztető jegyeit komparativista nézőpontból tudta meghatározni. A Charles Viner által alapított oxfordi professzori széket többek közt Blackstone után töltötte be, s egyik utódja szerint ugyanazt a szerepet játszotta a 19. századi jogi gondolkodásban, mint amit Blackstone a 18. századiban.³¹

Amikor Dicey a szólásszabadsággal kapcsolatban megpróbálta bemutatni az angol jog specifikus szemléletét, egy meglepő bejelentéssel nyitott: „Angliában soha semmilyen módon nem nyilatkoztatták ki a gondolat vagy a szólás szabadságához való jogot.” Ám éles megjegyzésével természetesen nem a sajtószabadság elvének érvényesülését kívánja tagadni, csupán annyit jelez, hogy „[a] sajtóról szóló törvény, ahogyan az itt létezik, pusztán a rágalalmazási törvény része”, hiszen „minden olyan jogsértés, amit a sajtó révén lehet elkövetni, a rágalalmazás egyik formája, és lényegében a becsületsértésről szóló rendes törvény vonatkozik rá”. Miután így módon tisztázta, hogy a sajtóban elkövetett törvénytárgyalásnak nincs önálló szabályozása, hanem az beleilleszkedik a rágalalmazás egyéb eseteinek megítélésébe, Dicey nem habozik meghatározni, mit kell érteni a sajtó szabadságán: „amely kifejezés alatt valakinek azt a jogát értem, hogy olyan állítást tegyen könyvekben vagy az újságok hasábjain, amelyet csak tetszik neki.” Továbbá megadja a rágalalmazás meghatározását is, különös tekintettel a rágalalmazás tilalmának azon válfajára, amely „korlátozza, legalábbis elméletben, a kormányzati magatartás bírálatára vonatkozó jogot. Mindenki vétséget követ el, aki (szóban vagy máshogyan) lázító szándékkal bármilyen szavakat vagy írást közöl. Mármost a lázító szándék annak célját jelenti,

---

³⁰ A mű korabeli magyar kiadása Tarnai János fordításában jelent meg (Budapest, Akadémiai, 1902).

³¹ Sir William Holdsworth szavait Roger Michener idézi A. V. Dicey *Bevezetés az angol alkotmányjogba* c. művéhez írt előszavában. Indianapolis, Liberty Fund, 1982. Elérhető: <http://oll.libertyfund.org/pages/dicey-his-life-law-of-the-constitution>

hogy valaki gyűlöletet vagy megvetést keltsen, vagy elégedetlenséget szítson az Egyesült Királyság törvényes királya vagy kormánya és alkotmánya ellen, vagy a Parlament, vagy az igazságszolgáltatás ellen (...).” E potenciális törvénytiséteket figyelembe véve szerinte „senki sem tarthatja fenn, hogy Anglia törvénye elismer bármi olyasmit, mint a gondolatok és vélemények szabad közléséhez való természetes jog”. A vita mindig adott esetben, adott körülmények között döntendő el, vagyis annak aktuális megítélésén múlik, hogy „egy közlés rágalom-e, vagy sem (...), ez a dolog az esküdszék döntésére van bízva”.

Hogy az angol *common law* hogyan biztosítja a sajtószabadság érvényesülését, azt Dicey Lord Ellenborough-t követve a következőképp fejtette ki: „Anglia törvénye a szabadság törvénye, és e szabadsággal összhangban nálunk nincs olyasmi, amit *imprimatúrának* neveznek, nincs szükség efféle előzetes engedélyeztetésre; ám ha valaki kiad egy írást, ki van téve a büntetőjogi következményeknek, ahogyan az összes egyéb tetteivel is, ha azok törvénybe ütköznek.” Ez a leírás teljes mértékben egybecseng a nem sokkal korábban hivatkozott elvvel, amit a jog „uralma” vagy „fölénye” kifejezés foglal össze, s amiről Dicey külön (összeállításunkban nem szereplő) fejezetben értekezett. Az elv e tekintetben egyszerűen annyit követelt meg, hogy csak akkor avatkozzanak bele az emberek ügyeibe, ha csakhogyan elkövettek már valamilyen törvénytiséteket.

E nézetet szembeállította a francia felfogással, ami szerint – függetlenül az épp aktuális államformától – a mindenkori törvényes hatalomnak az irodalomra különösen érzékenyen kell figyelnie. Az arra vonatkozó szabályozás ezért speciálisnak tekinthető, eltért a rágalmazás egyéb formáinak tilalmától. A francia kormányzat a törvényhozási eszközzel is megpróbálta befolyásolni a közvéleményt. Ezzel szemben Dicey szerint „Angliában 1700 óta lényegében azt a tant vallották, hogy a kormánynak egyáltalán nem dolga a vélekedés irányítása”. A kétféle nézet közti különbség alapja az állam és polgára közötti ideális viszonyra vonatkozó eltérő felfogás: a jog brit uralma az állami beavatkozást korlátozta, míg az állam francia tekintélye e beavatkozást bizonyos esetekben bátorította, ami egybeesett a francia törvények szellemével. Dicey szerint e különbséget még feltűnőbbé teszi, hogy Angliában egyáltalán nem volt jellemző „az eszmecsere korlátlan szabadságát” valló tolerancia elvének hirdetése, Franciaországban viszont a véleménysszabadság kinyilvánítását időnként erőteljesen követelték, ám ez nem sokat nyomott a latban, az állami beavatkozás a törvények szellemének megfelelően maradt elfogadott.

Schofield és az amerikai hagyomány dicsérete

Míg a klasszikus brit alkotmányjogász Dicey elemzésében a brit hagyomány a franciával összehasonlítva egyértelműen kedvezőbbnek mutatkozott, addig az amerikai jogász Henry Schofield az Egyesült Államok jogszemlélete mellett tört lándzsát, s épp a brit hagyománnyal szemben érvelt az amerikai szabályozás mel-

lett. 1914-ben, tehát az I. világháború kezdetekor kiadott munkájának kiindulópontja egyetlen normaszöveg, a szövetségi Alkotmány nevezetes Első Alkotmánykiegészítése, amely szerint „[a] Kongresszus nem hozhat (...) a szólás vagy a sajtó szabadságát korlátozó törvényt”.³² Schofield történetileg arra volt kíváncsi, hogy vajon meddig fogadták el az amerikai hatóságok a *common law* vonatkozó brit rendelkezését, s miért távolodtak el később attól. Szerinte a gondot az jelentette, hogy a brit szabályozás alapja eleve igazságtalan volt, hiszen nem aszerint ítélte meg az ügyet, hogy a sajtóban közölt állítás igaz volt-e vagy sem, hanem aszerint, hogy a politikai vagy vallási közlés – a bíróság, illetve az esküdtszék szerint – lázító jellegű volt-e vagy sem. James F. Stephen idézte,³³ arra nézve, hogy ennek a szemléletnek az alapját az adja, hogy a brit alattvaló az uralkodót előljárónak tekint. Az amerikai szemléletet saját szavaival úgy jellemezte, hogy „a kormányzot-tak a gazdák, és a kormányzók a szolgák”, utalva rá, hogy e nézet megjelent a Függetlenségi Nyilatkozatban is. A másik korai referenciapontja az 1774-es Kontinentális kongresszus, amely szintén kimondta a sajtószabadság jogát.

Schofield azt is leszögezte, hogy további elvi probléma is van a brit szemlélettel. Szerinte a vonatkozó brit mérce (ami tehát az ártó szándékot vizsgálta, s tette meg döntő szemponttá) azért nem alkalmazható, mert mint Philip Furneaux Blackstone-hoz írt levelében leszögezte: „Elveinek a hatása miatt megbüntetni valakit annyi, mint megbüntetni őt azelőtt, hogy bűncselekményt követne el, attól félve, hogy esetleg elköveti.” Szerinte az amerikai szemléletmód e különbségeinek eredményeképp a brit *common law* négyféle sajtóvétsége közül csak a becsületsértő közlésekre vonatkozó norma maradt állva Amerikában, de ez is jelentősen átalakult, hiszen immár ebben az esetben is „az igazság lett a jogszerű és a jogellenes közlemények közötti választóvonal”. Összességében Schofield élesen szembeállítja az Első Alkotmánykiegészítésen alapuló amerikai szabályozást és a *common law* vonatkozó rendelkezéseit. Ezen azonban nincs mit csodálkozni, hisz maga a függetlenségi mozgalom is kapcsolatba hozható e szemléletbeli különbséggel. Végző soron odáig ment Schofield, hogy kimondja: „A függetlenségi háború egyik célja éppen az volt, hogy megszabaduljunk a szólás és a sajtó szabadságáról szóló angol *common law*-tól.”

Schofield klasszikus tanulmányának második része a sajtószabadság amerikai értelmezésének két típusát különböztette meg. Az egyik Hamilton definíciója, aminek fontos elemei a következők: a) az igazságot kell közzétenni; b) jó szándék-

---

³² Az Első Alkotmánykiegészítés bőséges irodalmából l. Anthony Lewis: *Freedom for the Thought That We Hate: A Biography of the First Amendment*. New York, Basic Books, 2007; Michael Kent Curtis: *Free Speech, „The People’s Darling Privilege”: Struggles for Freedom of Expression in American History*. Durham, Duke University Press, 2000.

³³ James F. Stephen: *History of the Criminal Law of England*. London, Macmillan, 1883.

kal és c) igazolható célokból. A másik a bírák jogértelmezése, amely a közlés igazságát sem követelte meg, hanem a jó szándékkal közzétett tévedéssel kapcsolatban is kizárta a büntethetőséget, ha igazolható céllal került sor a közlésre. Schofield részletező történeti rekonstrukciójának végső tanulsága azonban mégis a sajtó szövetségi Alkotmányba foglalt védelme, nem a bírói jogfejlesztés dicsőítése. Az előbbi ugyanis szinte közvetlenül az amerikai nép alkotása: „A sajtószabadság alkotmányos deklarációi az amerikai nép különleges alkotásai a jog és a kormányzás terén.” Ezzel szemben a bírói kreativitás sokszor a bírói karnak a brit *common law* bíraskodáshoz hasonló önvédelmének megnyilvánulása. Pedig „a törvény előtti egyenlőség földjén” a bírák nem lehetnek kivételezett helyzetben mondjuk a törvényhozóval vagy a végrehajtó hatalom képviselőjével szemben.

Holmes és Brandeis: a szólás szabadságának amerikai bírói értelmezése

Schofield demokratikus kritikája tehát magukat a bírákat sem kímélte. Ezért fontos, hogy a gyűjteményben olvashatjuk az amerikai bírói jogfejlesztés néhány klasszikus példáját is. A közölt idézetekből ugyanis egyértelműen kiderül, hogy Oliver Wendell Holmes és Louis Brandeis milyen fontos szerepet játszott a sajtószabadság védelme specifikusan amerikai jogelméleti konstrukciójának kidolgozásában.³⁴ Bár a két bíró természetesen sok kérdésben eltérő álláspontot foglalt el, a szólásszabadság ügyében ketten együtt tudtak átütő hatást gyakorolni az USA igazságszolgáltatásának vonatkozó gyakorlatára a 20. század első harmadában.

Holmes bíró³⁵ a *Schenck*-ügyben³⁶ 1919-ben tette világhosszá, hogy egy-egy nyilvános közlés megítélése az adott körülményektől függ, hisz a bíróságnak az eset közvetlen hatását kell mérlegelnie: „Minden esetben az a kérdés, hogy az adott szavakat olyan körülmények között használták-e, és azok olyan természetűek-e, hogy megteremtik annak nyilvánvaló és közvetlen veszélyét (*clear and present danger*), hogy tényleges kárt okoznak (...).” Ha ugyanis a (ténylegesen vagy esetlegesen) okozott fizikai károk egy bizonyos mértéket meghaladnak, a Kongresszus-

---

³⁴ A két bíró jogfejlesztő tevékenységéről összefoglalóan I. Koltay András (szerk.): *A gyűlöletbeszéd korlátozása Magyarországon*. 9. kitekintés, I. pont (A „*clear and present danger*” mérce az Egyesült Államokban). Budapest, CompLex, 2013. L. még átfogóan Molnár Péter: *Gondolatbátorság. Szólásszabadság és közbeszélgetés az Egyesült Államokban és Magyarországon*. Budapest, Új Mandátum, 2002.

³⁵ Molnár András szerint Oliver Wendell Holmes az egyesült államokbeli jogelméleti gondolkodás talán legkiemelkedőbb alakja, a jogi realizmus felfogásának híve. L. Molnár András: Oliver Wendell Holmes jogi gondolkodása. *Jogelméleti Szemle* 2011/4. Elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/molnar48.pdf>

³⁶ *Schenck v. United States*, 249 US 47 (1919).

nak (és nem a bíróságnak) joga van azt megelőzni. Az *Abrams*-ügyben³⁷ is előkerül a „nyilvánvaló és közvetlen veszély” kifejezés, s kimondja az ítélet, hogy „[e]gyedül az azonnali kár közvetlen veszélyének fennállása vagy előidézésének szándéka” adhat alapot a beavatkozásra. Maga a Kongresszus sem törekedhet ugyanis annak közvetlen megakadályozására, hogy az ország gondolkodását ilyen vagy olyan irányban befolyásolják. Holmes bíró kimondja, hogy értelmezése során az Alkotmány elméletét fejti ki, amely viszont egyértelműen az igazság nyilvánosságába vetett hitre épül. S nemcsak az Első, hanem a *Gitlow*-ügyben³⁸ a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítésre is utal, mégpedig a szabadság fogalma kapcsán, amit az ítélet szerint az alkotmányos normában foglalt jelentésének megfelelően kell érteni. A bírói mérlegelés tesztjének alapja itt is a nyilvánvaló és közvetlen veszély, „ami azután ténylegesen kárt okoz”.

Brandeis bíró³⁹ a *Gilbert v. Minnesota* ügyben⁴⁰ azzal a problémával néz szembe, hogy mi történik akkor, ha a teszt szempontjai közül kimarad a különleges vészhelyzetre való utalás, amely nélkül a veszélyre való hivatkozás számára megalapozatlannak tűnik. Minnesota nem tesz eleget annak a feltételnek, hogy törvénye tényleges tetteket előzzön meg, ehelyett pusztán meggyőződések befolyásolása a célja. A kritikus vélemények közlésének joga azért közérdek, mert a Kongresszus számára olyan hadsereg tűnik a háborúban legütöképesebbnek, amelynek tagjai biztosak lehetnek ügyük igazságában, amit csak a sajtó szabadsága biztosíthat számukra. Brandeis alapos érvelése a politikai részvételnek (nem a specifikus amerikai értelemben vett) republikánus eszményére utal. Ha az Egyesült Államok polgárának joga van részt vállalni „a szövetségi törvények meghozatalában és a kormány munkájában”, akkor ennek teljesüléséhez az is szükséges, hogy törekedjen saját véleményt kialakítani, ehhez pedig a vélemények közlésének szabadsága is elengedhetetlen. Ez tehát nem csupán az egyes egyén jogával egyezik meg, hanem a „harmónia a nemzeti életben” is ezt követeli meg. Egyedül a Kongresszus hivatott ugyanis annak eldöntésére, hogy „a nemzet mindenk felett való érdeke” megköveteli-e, s ha igen, milyen körülmények között „a szabad eszmecsere korlátozását”.

Brandeis a *Whitney*-ügyben⁴¹ is erőteljes politikai talapzatra építi érvelését. Ennek kiindulópontja az állam céljának meghatározása: „hogy szabadabbá tegye az embert képességei kibontakoztatására.” Ha a cél a szabadság, úgy elérésének legfontosabb eszköze is a szabadság kell hogy legyen. A nyilvános vita e szabadság

---

³⁷ *Abrams v. United States*, 250 US 616 (1919).

³⁸ *Gitlow v. New York*, 268 US 652 (1925).

³⁹ Louis Dembitz Brandeis, a nép ügyvédje, a Legfelső Bíróság egyik leghíresebb bírója, a szólás szabadságának elkötelezett híve.

⁴⁰ *Gilbert v. Minnesota*, 254 US 325 (1920).

⁴¹ *Whitney v. California*, 274 US 357 (1927).

megnyilvánulása, s hogy a köz érdeke nem sérülhet általa, azt épp nyilvánosságának garantálása biztosítja. Így a viták nyilvánosságának biztosítása nem csupán önértékkel bír – az állam szempontjából is igaz, hogy szabadságára nézve „a legnagyobb fenyegetést a közönyös nép jelenti”, ezért az amerikai kormányzat alapelveként tekinti „a nyilvános vita politikai kötelességét”. Emiatt szerinte csak a sürgősségi helyzet igazolhatja a beavatkozást – a bűn megelőzése nem elégséges indok, ugyanis arra „az oktatás és a jogsértésért járó büntetés, nem pedig a szólás- és gyülekezési szabadság jogának korlátozása” az alkalmas eszköz.

A *Whitney*-ügyben Holmes bíró csatlakozott Brandeis érveléséhez. Kettejük aktivista együttműködése révén olyan erőteljes bírói jogértelmezési mérce alakult ki, amely már nemcsak Schofield aggodalmaira adott választ, hanem a szólás- és sajtószabadság amerikai intézményes garanciáit is példaértékűvé tette az egész nyugati világban.

Így eljutottunk a klasszikus korszak végére, egy olyan fejlődést végigkövetve, amely az angol Milton kezdeti retorikus próbálkozásától következetesen vezetett el a szólás- és sajtószabadság elvi alapozottságú elméleti és praktikus, alkotmányos amerikai bírói jogi védelméig.

Hogy mit hoz a jelen, nem tudjuk. Trump egyik első intézkedésével új bírót ültetett a Legfelső Bíróság testületébe, ám jelöltje szakmai tekintélyét és alkalmasságát senki nem vonta kétségbe. Ezért joggal feltételezhető, hogy egy hosszú időn át kimunkált elvrendszert nem fog nagyvonalúan és érzéketlenül a politika áldozatául lökni a bírói testület. Ám az alkotmányos normák bírói alkalmazása során az értelmezés tovább csiszolható.

BRIT SZÖVEGEK

JOHN MILTON (1608–1674) költő, irodalmár volt. A Csillagkamara 1641-es megszűnése után az 1643-as engedélyeztetési törvény újra bevezette a nyomdatermek előzetes cenzúráját, a kiadványok szerzőjének, nyomdájának és kiadójának regisztrációját, az államellenes nyomtatványok felkutatásának, elkobzásának és megsemmisítésének jogát, valamint a szerző, a nyomdász és a kiadó börtönnel büntethetőségét (a restauráció után az 1662-es sajtótörvény még szigorúbb volt). Milton nem érvelt a szólás és a sajtó teljes szabadsága mellett, csak az előzetes cenzúrát ellenezte mint a gondolkodás állami ellenőrzésének eszközét, rámutatva annak belső ellentmondásaira, kiemelve az egyén önállóságát az olvasottakhoz való viszonyulásában, valamint az írás, illetve a könyvek sajátos jellemzőit. Az *Areopagitica* helyezte először történelmi távlatokba a véleménynyilvánítás szabadságát, még ha részben a politikusok hiúságát legyezgetve is, és noha a polgárháborúban ekkor még a királpártiak és I. Károly ügye egyáltalán nem volt veszve, a sajtójogalkotás katolikus befolyásának alakulására is kitért. Védőbeszéde ennek ellenére a törvényhozásra semmiféle hatást nem gyakorolt, kortársai sem válszoltak rá nyomtatásban – később vált csak a sajtószabadság alapművévé. Oliver Cromwell vezetése idején éppen az *Areopagitica* megírása miatt Milton töltötte be a cenzor posztját.

A szöveg eredeti megjelenési helye:

John Milton: *Areopagitica; a Speech of Mr. John Milton for the Liberty of Unlicensed Printing, to the Parliament of England*. London, 1644.

JOHN MILTON

Areopagitica

Beszéd Anglia Parlamentjéhez az engedélyhez nem kötött nyomtatás jogáért

E szó: „szabadság” azt jelenti itt: ki ad
üdvös tanácsot városának bölcseszűn?
Ki erre vágyik, tündököl; s ki nem kíván,
nem szól; egyenlőbb rendet város adhat-e?

Euripidész: *Oltalomkeresők* (Kárpáty Csilla fordítása)

Akik az ország rendjeihez és vezetőihez intézik szavaikat, Tisztelt Parlament,* vagy ha magánemberekként ilyen alkalom híján írásba foglalják, ami meglátásuk szerint előmozdíthatja a közjót: úgy vélem, minthogy nem közönséges dologba fognak, komoly kedélyhullámzást és megindultságot tapasztalnak magukon. Egyesek azért, mert kételkednek a sikerben, mások azért, mert félnek az elmarasztalástól, mások a remény miatt, megint mások azért, mert bíznak a mondandójukban. Én pedig – talán mindezeket éreztem már más alkalmakkor, attól függően, hogy éppen milyen tárgyról szóltam. Most is szívesen föltárnám már legelső szavaimmal, hogy melyikük kerített leginkább hatalmába; ám hogy e beszédbe kezdek, s a gondolat, hogy kikhez szólhatok, hatalmas szenvedélyt kelt bennem, s ez sokkal örömtelibb, mint ami egy beszéd bevezetésére tartozik.

Jóllehet nem azért állok itt, hogy kérdés nélkül valljak mindezekről, mégsem válik szégyenemre, hogy ez az érzés nem más, mint az öröm és boldogság, ami erre a gondolatra mindazokat elfogja, akik kívánják és előmozdítják hazájuk szabadságát; ennek egész beszédem egyfajta tanúsága lesz – ha a győzelem díját nem nyerem is el vele. Hiszen a szabadság, amelyet remélhetünk, nem azt jelenti, hogy soha semmilyen sérelem sem állhat elő az államban – ilyesmit senki se várjon ezen a világon; hanem hogyha a panaszok szabadon elhangozhatnak, gondosan megfontolják és haladéktalanul orvosolják őket, akkor érzük el a polgári szabadság végső határát, amire a bölcsök törekszenek. Ha most kimondott szavaimmal bizonyítom, hogy ehhez már igen közel vagyunk – ráadásul a belénk gyökerezett zsar-

---

* Az angolban *High Court of Parliament*: az angol parlament hagyományos címzése, eredeti törvénykezési feladatára is utal. A továbbiakban Milton a *Lords and Commons* („Lordok és Közrendek”) kifejezéssel szólítja meg hallgatóságát.

nokság és babona olyan mélységes mélységéből indulva, amelyből még a római erényével sem lehet kilábalni –, akkor azt elsősorban, ahogy illik, megváltó Istenünk hathatós segítségének fogjuk tulajdonítani, másodsorban viszont az Önök becsületes vezetésének és állhatatos bölcsességének, Anglia Lordjai és Közrendjei. Isten szemében sem az Ő dicsőségének kisebbitése az, ha a tisztelet hangján szólunk a jó emberekről és az érdemes előljárókról. De ha ebbe csak most kezdenék bele, miután az Önök dicséretes tettei ilyen látványos eredményekre vezettek, ki-meríthetetlen erényeik ilyen mértékben lekötelezték az egész birodalmat, bizony joggal sorolnának az Önöket leginkább megkésve és legkelletlenebbül dicsérők közé.

Mindazonáltal van három fő dolog, amelyek nélkül minden dicséret csupán udvarlás és hízelgés. Az első, hogy csak azt dicsérjük, ami csakugyan dicséretre méltó. A második, hogy hitelt érdemlően bizonyítsuk, hogy ezek igazán és valóban megvannak azokban, akiknek tulajdonítjuk őket. Végül pedig, hogy aki dicsér, az bizonyítani tudja, hogy nem hízeleg – azzal, hogy megmutatja: csakugyan ezt gondolja arról, akiről ír. Ezek közül eddig az első kettőt igyekeztem megvalósítani,* nehogy arra maradjon a feladat, aki közönséges és hitvány dicsőhimmusszal próbálta az Önök érdemeit csorbítani.** Az utóbbit pedig előrelátóan hagytam erre az alkalomra, hiszen éppenséggel mentségemre szól, hogy nem hízelegtem annak, akit így megdicsértem.

Hiszen aki önszántából emeli ki, amit nemesen cselekedtek, és nem fél ugyanilyen szabadon kimondani, hogy mit lehetett volna jobban csinálni, az adja a legjobb bizonyosságát Önök iránti hűségének és annak, hogy odaadó jóindulattal és reménnyel várja az Önök lépéseit. Az ő legszárnyalóbb dicsérete sem hízelkedés, és legegyszerűbb tanácsa is egyfajta dicséret. Azt állítom ugyan, és amellet érvelek, hogy hasznosabb volna az igazság, a műveltség és az állam szempontjából, ha visszavonnák az Önök egyik kihirdetett rendeletét,*** amelyet mindjárt megnevezek; ám csakis emelheti könyörületes és méltányos kormányzásuk fényét, ha ez a magánszemélyeket arra a gondolatra indítja, hogy Önök jobban örülnek a nyilvánosság előtt elhangzó tanácsnak, mint azelőtt más államférfiak a nyilvános hízelkedésnek. S így az emberek meglátják majd, hogy milyen különbség van egy

---

* Pl. *Apology for Smectymnuus* (1642) és *The Doctrine and Discipline of Divorce* (1643) c. írásaiban.

** Milton itt Joseph Hall, Norwich püspöke írására (*A Humble Remonstrance to the High Court of Parliament*, 1641) utal. Hall az angol egyház hierarchikus rendjének megőrzése mellett emelt szót, amire a puritánok több röpiratban válaszoltak. Maga Milton öt írást is szentelt az egyházkormányzat kérdésének.

*** A Parlament 1643-ban adta ki a sajtótermékek előzetes engedélyeztetését előíró rendeletét (*Licensing Order*).

hároméves Parlament* nagysága és a hatalmat a legutóbbi időkig bitorló főpapok és kormánytanácsosok féltékeny önzése között, amikor fölismerik, hogy Önök a siker és győzelem közepette is nagyobb türelemmel viselik az írott ellenvetéseket egy megszavazott rendelettel szemben, mint ahogy más olyan gyűlések túrték volna az elhamarkodott kiáltványaikkal szembeni legkevésbé hangsúlyos ellenvétést is, amelyek a gazdagság hiú fitogtatásán túl semmi emlékezeteset sem vittek véghez.

Ha művelt emberekhez illő és irgalmas nagyságuk szelídségére továbbra is számítva, tisztelt Lordok és Közrendek, bátorkodhatom kifogásolni, amit közzétett rendeletük egyértelműen kimond, akkor könnyedén megvédhetem magam azzal a váddal szemben, hogy újszerű vagy tiszteletlen vagyok – ha tudják, hogy szerintem Önök mennyivel inkább kívánják követni a régi görögök nagyvonalú embe riességét, mint egy hun vagy norvég fejedelem barbár gögjét. S azokból a korokból, melyek művelt bölcsességének és irodalmának köszönhetjük, hogy már nem gótok meg jütők vagyunk, megnevezhetném azt, aki otthonából írta meg azt a beszédet az athéni parlamenthez, amelyben arról igyekszik meggyőzni őket, hogy változtassanak a demokrácia akkoriban szokásos formáján.** A bölcsesség és ékes szólás tudományát hirdető emberek oly nagy tiszteletben álltak azokban a napokban nem csupán saját országukban, hanem más vidékeken is, hogy a városok és vezetőik örömmel és nagy tisztelettel hallgatták őket, ha a nyilvánosság előtt kívántak szólni az államhoz. Így beszélt a rhodosziakhoz egy korábbi határozat ellen a pruszai Dión, egy idegen és szónoklással foglalkozó magánember,*** de bővebben vagyok a hasonló példáknek, melyeket fölösleges volna most itt felsorolnom.

De ha annyi engedményt kérnem kell – egy egészében a szorgos munkának szentelt élet fáradozása és az északi szélesség ötvenkettedik fokán talán nem a legrosszabb természetes adottságok alapján –, hogy ne számítsanak egyenlőnek senkivel azok közül, akik ebben a privilégiumban részesültek, akkor beérem azzal, ha nem tartanak annyival alábbvalónak, amennyivel Önök kiválóbbak azok többségénél, aki őtőlük tanácsot kapott. S hogy mennyire fölülmúlják őket, biztosíthatom Önöket, tisztelt Lordok és Közrendek, annak az a legbiztosabb tanújele, hogy bölcs

---

* Az 1641-ben kiadott *Triennial Parliaments Act* alapján a királynak az ülészak bezárását követő három éven belül újra össze kellett hívnia a Parlamentet: ennek híján a törvény erejénél fogva ült össze három év elteltével.

** Iszokratész *Areopagitikosz* (Kr. e. 358–352 között) c. beszéde, melyre Milton írásának címe is utal. A beszédben Iszokratész amellet érvel, hogy az Arész-dombi bíróság (*Areioszpagosz*) kapja vissza korábbi, politikai jellegű hatásköreit.

*** A pruszai Dión (Dión Khrüszosztomosz) *Rhodoszi beszédében* (I. sz. vége) egy olyan rendelet visszavonását javasolja, mely lehetővé tette, hogy új szobrok állítása helyett a meglévőkre faragjanak új föliratot.

szellemük fölismeri az értelem szavát, és engedelmeskedik neki, bármely irányból szóljon a hangja, és hogy éppoly készségessé teszi Önöket saját törvényeik egyikének visszavonására, mint azokéra, melyeket elődeik alkottak meg.

Ha pedig elszánták magukat erre – mint ahogy sértő volna azt gondolni, hogy nem –, akkor alighanem semmi sem tarthat vissza attól, hogy alkalmat teremtsék az Önök számára, hogy bizonyosságát adják az igazság szeretetének, melyet minde nek fölött vallanak, egyszersmind ítéletük tisztességes voltának, mely nem szokott maguk iránt részrehajló lenni: azáltal, hogy ismételten megfontolják azt a rendeletet, melynek célja „a nyomtatás szabályozása – hogy mostantól egyetlen könyv, füzet vagy újság sem nyomtatható ki, hacsak nem kapott előzetes jóváhagyást és engedélyt azoktól” vagy legalább azok egyikétől, akiket erre kineveztek. Mert nem érintem azt a részét, amely mindenkinek – helyesen – meghagyja a jogot a saját példányaihoz, vagy amelyik a szegényekről rendelkezik – csak azt kívánom, hogy ne szolgáljanak ürügyként olyan tisztességes és gondos emberek meghurcolására és üldözésére, akik e részletek egyike tekintetében sem szegtek szabályt. A könyvek engedélyeztetéséről szóló rendelkezésnek azonban – amelyről azt gondoltuk, hogy fivéreivel, a böjti és a házassági fölmentéssel együtt elenyészett, amikor a főpapok hatalma véget ért – egész beszédet kell szentelnem, amint mindjárt látni fogják. Először arról szólok, hogy olyanok találták ki, akikkel Önök nem szívesen vállalnak közösséget; aztán arról, hogy mit kell az olvasásról általában gondolnunk, bármifajta könyvekről legyen is szó; majd arról, hogy ez a rendelet semmit sem ér el a botrányos, lázító és rágalmozó könyvek kiirtása terén, ami pedig a fő célja volt. Végül pedig, hogy mindenfajta művelődéstől messzemenően el fogja venni a kedvet, s elnémitja az igazságot: nemcsak azáltal, hogy elernyeszti és tompítja képességeinket mindannak a terén, amit már tudunk, hanem hogy gátolja és korlátozza a vallási, valamint a világi bölcsesség terén még előttünk álló fölfedezéseket.

Nem tagadom: mind az egyház, mind az állam területén nagyon fontos, hogy éberren figyeljünk, hogyan viselkednek a könyvek, éppúgy mint az emberek; ennek nyomán pedig, hogy elzárjuk, bebörtönözzük, és a legszigorúbban igazságot szolgáltatassunk nekik, ha gonoszat tesznek. Mert a könyvek nem teljesen halott dolgok: megvan bennük az élet lehetősége, az, hogy éppoly aktívak legyenek, mint a lélek, melynek termékei. Bizony, mintegy üvegsében őrzik magukban az őket nemző élő értelem legtisztább hatóanyagát és kivonatát. Tudom, hogy éppoly elevenek és termékenyek, mint azok a mondabeli sárkányfogak.* Ha elvetik őket, bizony előfordulhat, hogy felfegyverzett emberekként szökkennek szárba. Másfelől azonban,

---

* Kadmosz, Thébai városának mitikus alapítója Athéné istennő tanácsára elvetette a legyőzött sárkány fogait, melyekből fölfegyverzett harcosok keltek ki (l. pl. Pseudo-Apollodórosz: *Bibliothéké*. 3, 4, 1).

ha nem vigyázunk, egy jó könyv elpusztítása már-már fölér egy ember meggyilkolásával. Aki embert öl, egy értelmes teremtményt öl meg, Isten képmását; aki azonban egy jó könyvet semmisít meg, magát az értelmet öli meg, Istennek úgyszólván a szemünkben tükröződő képét. Sok ember csak terhére van a földnek; egy jó könyv viszont egy felsőbbrendű szellemnek az életen túli élet számára bebalzsamozott és elraktározott becses életnedve. Igaz, hogy semmilyen kor sem adhatja vissza az életet, ami talán nem is nagy veszteség; az idők változása azonban ritkán kárpótol egy elvetett igazság elvesztéséért, melynek hiánya miatt egész nemzetek járnak rosszul.

Ügyelnünk kell ezért, hogy milyen üldöztetésnek tesszük ki a közéleti emberek eleven erőfeszítéseit, hogyan oltjuk ki a könyvekben őrzött és raktározott, tudással teli emberéletet. Hiszen látjuk, hogy így akár valamiféle gyilkosságot is elkövethetünk – olykor mártírhalált okozunk, ha pedig a teljes kiadást érinti, akkor valószínűleg mérsárlást viszünk véghez. S ha így teszünk, az nem egyszerűen az élet kioltása, hanem az éteri és ötödik elemet sújtja, magának az értelemnek a leheletét, a halhatatlanságot pusztítja el, nem is az életet. De hogy ne érjen az a vád, hogy a szabadosságot terjesztem, mikor az engedélyezés ellen szólok,* veszem a fáradságot, hogy történeti példákat említsek, melyek segítenek megmutatnom, hogy ősi és híres államok hogyan léptek föl az ilyen rendetlenséggel szemben, egészen odáig, amíg az engedélyezés terve elő nem gyűrűzött az Inkvizícióból, főpapjaink át nem vették, és néhány presbiterünket is magával nem ragadta.

Athénban, ahol a könyv és a szellem mindig is tevékenyebb volt, mint a görög föld többi részén, csak kétféle írást találok, melyeket a magisztrátusok figyelemre méltattak: az istenkáromló vagy istentagadó munkákat és a rágalmazókat. Így az Areioszpagosz bírái elrendelték, hogy Prótagorasz könyveit égessék el, őt magát pedig száműzték a földjükről, mert egyik értekezését azzal a vallomással kezdte, hogy nem tudja, „vannak-e istenek, vagy nincsenek”. A rágalmazással szemben pedig azt a határozatot hozták, hogy senkit sem szabad név szerint gúnyolni, ahogy az az ókomédiában** szokás volt: ebből kikövetkeztethetjük, hogy mennyire elítélték a becsületsértést. Ez az eljárás pedig, ahogy Cicero írja, elég hamar elhallgattatta más ateisták elvetemült gondolatait, és elzárta a rágalmazás nyílt útját, amint a dolgok kimenetele mutatta. Más szektákkal és véleményekkel, jöllehet ezek is burjánzottak, valamint az isteni Gondviselés tagadásával nem törődtek.

---

* A szabadosság (*licence*) és az engedélyezés (*licensing*) etimológiai rokonságán alapuló szójáték.

** Ókomédia (*arkhaia*): a görög komédia legkorábbi korszakának (Kr. e. 5. sz.) elnevezése. Arisztophanész vígjátékaiból, valamint más szerzők töredékeiből ismerjük: ezek alapján a vaskos altesti humort és a kíméletlen személyeskedést szokás fő jellemzőjének tekinteni.

Ezért aztán nem olvassuk, hogy akár Epikurosz, akár a kürénéi szabadosság iskoláját, akár a cinikus szemérmelenség megnyilvánulásait* valaha is kérdőre vonták volna a törvények alapján. Azt sem jegyezték föl, hogy az ókomédia szerzőinek írásait betiltották volna, jöllehet bemutatásukat megtiltották. Közismert az is, hogy Platón ezek közül is a leghabzadosabb, Arisztophanész olvasását javasolta királyi tanítványának, Dionüsziosznak – de hát erre mentség, hogy Aranyszájú Szent János, amint írják róla, éjjelente ugyancsak ezt a szerzőt olvasta, és annak szabadszájú lendületességét egy lelkesítő szentbeszéd stílusává tudta nemesíteni.

Görögország másik vezető városállamát, Lakedaimónt illetően – tekintve, hogy törvényhozójuk, Lükurgosz annyira kötődött a magasabb műveltséghez, hogy elsőként hozatta el Ióniából Homérosz szétszórt műveit, Krétán járva pedig hazájába küldte a költő Thalészt, hogy sima dalaival és ódáival felkészítse a spártaiakat, és meglágyítsa durvaságukat, hogy annál jobban meghonosíthassa náluk a törvényt és a műveltséget – meglepő, hogy milyen bárdolatlanok és könyvnélküliek voltak polgárai, s a haditettekén kívül semmit sem tiszteltek. Önáluk nem volt szükség a könyvek engedélyeztetésére, hiszen saját lakonikus bölcsességeiken kívül minden mást megvetettek, és a legcsekélyebb ok miatt elüldözték városukból Arkhilokhoszt – talán mert fennköltebb módon írt, mint amit akár csak megközelíthettek volna a maguk katonadalaival és versikéivel. Ha pedig gúnyversei miatt történt a dolog, akkor nem azokkal szemben voltak ennyire óvatosak, hanem csakugyan olyan gátlástalanul váltogatták a szeretőiket** – ezért jelenti ki Euripidész az *Andromakhéban*, hogy asszonyaik mind tisztátalanok. Ennyi is fényt vethet arra, hogy miféle könyveket tiltottak a görögök között.

A rómaiak, akik emberöltőkön keresztül ugyancsak a katonás keménységre nevelték magukat, leginkább a lakedaimóniakhoz hasonlóan, szintén nem sok műveltségnek voltak a birtokában, azt kivéve, amit a tizenkét táblájuk, valamint a *pontifexek* testülete tanított nekik *augurjaikkal* és *flamenjeikkel* a vallásról és a jogról. Olyannyira nem ismerték a többi tudományt, hogy amikor Karneadész és Kritolaosz, valamint a sztoikus Diogenész követként Rómába érkezett, és megragadták az alkalmat, hogy ízelítőt adjanak filozófiájukból a városnak, akkor nem kisebb ember, mint a *ensor* Cato gyanúsította meg őket azzal, hogy fölforgatók, s indítványozta a szenátusban, hogy gyorsan küldjék el őket, és hogy minden effé-

---

* A Kr. e. 4. században kialakult szókratikus iskolák közül a kürénéi hedonisták tanítása az érzelmi élvezeteket, a cinikusoké pedig a társadalmi kötöttségektől mentes életet állította a középpontba. Epikurosz (Kr. e. 341–270) a fájdalom és a félelem kiküszöbölését tekintette a filozófia céljának, de etikájának vulgáris értelmezése nyomán az ő neve is gyakran kötődik az élvhajhászathoz.

** A paroszi Arkhilokhoszt (Kr. e. 7. sz.) a több antik szerzőnél is olvasható történet szerint kiűzték Spártából, amiért egy versében gúnyt üzött a spártaiak harci szelleméből. Milton ezzel szemben Valerius Maximus (6, 3, ext. 1) nyomán a költő többé-kevésbé nyilvánvaló szexuális utalásainak és személyeskedő gúnyverseinek tulajdonítja a spártaiak ellenséges föllépését (a római szerzőnél Arkhilokhosz műveinek betiltásáról van csak szó).

le attikai fecsegőt utasítsanak ki Itáliából. Scipio és más nemes szenátorok azonban szembeszegültek vele és régimódi szabin szigorával; ők tisztelték és csodálták ezeket a férfiakat. Végül idős korára maga a *ensor* is annak a tanulmányozására adta a fejét, amivel szemben oly gyanakvó volt. Ugyanakkor viszont Naevius és Plautus, az első latin vígjátékírók megtöltötték a várost Menandrosztól és Philémontól kölcsönzött jeleneteikkel. Ekkor kezdtek ott is azon gondolkodni, hogy mit tegyenek a becsületsértő könyvekkel és szerzőikkel: Naeviust ugyanis hamar börtönbe zárták zabolátlan tolla miatt, és a *tribunusok* csak bocsánatkérés után engedték szabadon. Azt is olvashatjuk, hogy a rágalmozó írásokat elégették, Augustus pedig megbüntette szerzőiket. Nem kétséges, hogy hasonló szigorral jártak el, ha nagyra tartott isteneik ellen írtak valami tiszteletlent. E két dolog kivételével a magisztrátusok nem követték figyelemmel, hogy mi zajlik a könyvek világában.

Ezért aztán Lucretiust sem vonták felelősségre, amikor Memmius számára versbe szedte epikureus tanait, sőt az a megtiszteltetés érte, hogy másodjára Cicero, a Köztársaság oly kiváló atyja indította útnak, noha saját írásaiban e nézetekkel szemben foglalt állást.* De nem hoztak határozatot Lucilius, Catullus vagy Flaccus éles szatírája vagy pusztá közönségessége ellen sem. Ami aztán az államügyeket illeti, Titus Livius történeti művét sem tiltotta be Octavius Caesar, a másik párt híve, amiért az fölmagasztalta a Pompeius által támogatott ügyet. Az pedig, hogy Nasót öregkorában illetlen fiatalkori költeményei miatt száműzte, csupán ürügy volt, amellyel valamilyen titkos okot lepleztek; ráadásul magukat a könyveket be sem tiltották és nem is gyűjtötték be. Innentől kezdve jobbra zsarnoksággal találkozunk a Római Birodalomban, úgyhogy nem csodálkozhatunk, hogy több alkalommal hallgattattak el jó, mint rossz könyveket. Úgy vélem tehát, kellő bőséggel soroltam, milyen írásműveket büntettek a régiek; ezek kivételével minden más tárggyal szabadon lehetett foglalkozni.

Ebben az időben a császárok már keresztények voltak, ezen a téren mégsem fegyelmeztek szigorúbban a korábban szokásosnál. Azoknak a könyveit, akiket fő eretnekeknek tartottak, az egyetemes zsinatokon vizsgálták, cáfolták és ítélték el: addig azonban nem tiltotta be vagy égettette el őket a császári tekintély. Ami a pogány szerzők írásait illeti, azokat – hacsak nem irányultak egyértelműen a kereszténység ellen, mint Porphüriosz és Proklosz művei – nem sújtotta említésre méltó tiltás, egészen nagyjából a 400. évig, amikor egy karthágói zsinaton maguknak a püspököknek is megtiltották, hogy a pogányok könyveit olvassák, az eret-

---

* Titus Lucretius Carus (Kr. e. 99 k.–55) *De rerum natura* című tankölteményében Epikurosz természetfilozófiai nézeteit követi. Marcus Tullius Cicero (Kr. e. 106–43), akit a szenátus a „Haza Atyja” (*pater patriae*) címmel tüntetett ki, elvetette az epikureus tanítást, Lucretius költészetéről viszont elismerően nyilatkozott. Milton Szent Jeromos *Krónikája* nyomán föltételezi, hogy Cicero újra kiadta Lucretius munkáját.

nekségeket azonban olvashatták. Másokat viszont már jóval korábban inkább aggasztottak az eretnekek iratai, mint a pogányokéi. Azt pedig, hogy a korai zsinatok és püspökök csak azt kívánták kinyilvánítani, hogy mely könyvek nem ajánlatosak, és tovább nem mentek, hanem egészen a 800. év utánig mindenkinek a lelkiismeretére bízta, hogy elolvassa vagy félreteszi azokat, már Paolo atya, a tridenti zsinat nagy leleplezője* is megfigyelte.

Ezekután a római pápák – tetszésük szerint kezükbe véve a politikai hatalmat – az emberek szemére is kiterjesztették uralmukat, ahogy korábban a meggyőződésükre, elégetve és megtiltva mindannak olvasását, ami nem tetszett nekik. Mégis, takarékosan bántak az ítélkezéssel, és nem sok könyvvel bántak el így; egészen ameddig V. Márton bullájával nemcsak betiltotta, hanem elsőként ki is közösi tette azokat, akik eretnek könyveket olvasnak. Nagyjából ez idő tájt kényszerítette ugyanis Wycliffe és Husz szigorúbb tilalmi politikára a pápai udvart, félelmet ébresztve benne. Ezt az utat folytatta X. Leó és utódai is, míg csak a tridenti zsinat és a spanyol inkvizíció egymást támogatva létre nem hozta vagy be nem fejezte azokat a *Katalógus*okat és tisztogatást szolgáló *Index*eket, melyek kegyeletsértőbb módon válogattak számos régi jó szerző maradványaiban, mint amit a sírjukkal szemben elkövethettek volna. S nem is maradtak meg az eretnekségeknél, hanem bármely tárgyat, amely nem volt ínükre való, vagy tilalom formájában ítétek el, vagy egyenesen egy *Index* újfajta tisztítótüzére juttattak.

Tolakodásukat aztán azzal az ötlettel tetőzték be, hogy elrendelték: egyetlen könyvet, füzetet vagy újságot sem lehet kinyomtatni (mintha bizony Szent Péter a Paradicsomon kívül a nyomda kulcsait is őrájuk bízta volna), csak ha azt két-három torkos szerzetes keze is jóváhagyta és engedélyezte. Lássunk egy példát:

Cini kancellár szíveskedjék ellenőrizni, hogy jelen munka tartalmaz-e bármit, ami a nyomtatás akadályá lehet!

VINCENZO RABBATTA, Firenze helynöke

Jelen munkát láttam, benne a katolikus hittel vagy a jó erkölcsökkel ellentétes dolgot nem találtam. Ennek hitelül adom stb.

NICCOLÒ CINI, Firenze kancellárja

A fenti jelentés alapján engedélyezzük, hogy Davanzati jelen munkája kinyomattassék.

VINCENZO RABBATTA, stb.

Nyomtatását engedélyezem, július 15.

fr. SIMONE MOMPEI D'AMELIA, a Szent Hivatal firenzei kancellárja

---

* Paolo Sarpi szervita szerzetes *Istoria del Concilio Tridentino* (1619) c. könyvében élesen bírálta a pápaság politikáját.

Bizonyára meggyőződésük, hogy ha a feneketlen verem lakója nem tört ki már régen a börtönéből, akkor ez a négyszeres ördögűzés féken tartja majd. Attól tartok, a következő tervük az lesz, hogy kezükbe veszik annak a bizonyos tevékenységnek az engedélyezését, amit állítólag már Claudius is tervezett, csak nem hajtott végre.* Lássuk hát egy másik formulájukat, a római bélyeget:

Kinyomtatható, ha a Szent Palota tisztelendő magisztere jónak látja.

BELCASTRO, helyettes helynök

Nyomatását engedélyezem.

fr. NICCOLÒ RIDOLFI, a Szent Palota magisztere

Olykor öt *Imprimaturt* is látunk együtt, párbeszédformán, egy címodal piazzáján, egymásnak bókolva és hajlongva jólfésült tisztelgésükkel, arról értekezve ti., hogy a szerző, aki zavarodottan áll levele lábánál, a nyomtatott papírra vagy a törlőrongyra kerüljön. Ezek azok a szépséges *responsoriumok*, azok a drágalátos *antifónák*, melyek mostanság annyira megigézték főpapjainkat és lelkészeiket tekintélyes zengésükkel; és elbolondítottak bennünket, hogy ész nélkül utánozzuk a fenséges *Imprimaturt*, az egyik a Lambeth Palotából, a másik pedig a Szent Pál-katedrális nyugati oldaláról.** Annyira majmoljuk Rómát, hogy a parancsszó továbbra is latinul került a papírra, mintha a tudós grammatikus tollából, mely leírta, csak latinul folyhatna a tinta. Vagy talán mert úgy gondolták, egyik népnyelv sem méltó, hogy kifejezze az *Imprimatur* magasztosságát – bár remélem, inkább azért, mert az angol, a szabadság kivívásában hírnevet és elsőséget szerzett férfiak nyelve, nem talál egykönnyen olyan szolgálai betűket, melyekkel le lehetne írni egy ilyen zsarnoki szemtelenséget.

Itt állnak hát Önök előtt a könyvek engedélyezésének kitalálói és eredete, részletesen és olyan egyenesen megrajzolva, mint egy családfa. Nem valamely általunk ismert ókori államtól vagy politikai közösségtől vagy egyháztól származott ránk; nem is olyan törvényből, melyet egyik ősünk vagy későbbi elődünk hagyott ránk; de nem is valamely külföldi megreformált várostól vagy egyháztól, hanem a leginkább keresztényellenes tanácskozástól és a valaha működött legszarnokibb inkvizíciótól. Egészen addig a könyveket éppoly szabadon engedték világra jönni, mint bármely újszülöttet. Az agy termését ugyanúgy nem fojtották el, mint az anyaméh gyümölcseit; s a féltékeny Iuno sem ült keresztbe tett lábbal az ember

* Suetonius életrajza szerint (*Claudius* 32) a császár a lakomán történő szellentést engedélyező *edictum* kiadását fontolgatta.

** A Lambeth Palota (a Milton által említett, korabeli nevén: *Lambeth House*) a canterburyi érsek londoni rezidenciája, London püspökének a székhelye pedig a Szent Pál-katedrális mellett volt.

szellemi utódának születésénél.* Ha azonban szörnyszülöttnek bizonyult, ki tagadja, hogy jogosan égették el vagy süllyesztették a tengerbe? De hogy egy könyvnek egy bűnös léleknél is rosszabb helyzetben kell ítélőszék elé állnia, még mielőtt világra jönne, és már azelőtt, hogy a fényre vezető réven átkelhetne, a sötétben Radamanthus és kollégáinak ítélete alá kell kerülnie, ilyesmiről sosem hallottunk korábban, amíg ez a titkosztos méltánytalanság, amelyet a reformáció megjelenése keltett életre és zavart föl, új bugyrokot és poklokat nem keresett, amelyekre könyveinket juttathatják az ő kárhozottaik között. Ezek voltak azok a ritka morzsák, amelyeket a mi püspökeink s az ő káplánjaik, ezek a buzgó minoriták oly buzgón összesöpörtek és oly gyalázatosan utánoztak. Hogy Önök most nem szeretik azokat, akiktől ez az engedélyeztetési rendelet minden bizonnyal ered, és hogy mindez a sötét szándék távol állt az Önök gondolataitól, mikor Önöket rávették, hogy törvénybe iktassák, azt készséggel elismerik mindazok, akik ismerik az Önök cselekedeteinek tisztességét, és hogy mennyire tisztelik az igazságot.

Néhányan azonban azt mondják majd, hogy mi van akkor, ha a föltalálók hitványak voltak ugyan, a dolog maga mindazonáltal jótékony lehet. Meglehet; ám ha ez a dolog nem valami bonyolult találmány, hanem olyan kézenfekvő, hogy bárki könnyen rájöhet, a legjobb és legbölcsebb államok mégis minden korban és minden alkalommal tartózkodtak tőle, miközben a leghamisabb csábítók és elnyomók voltak az elsők, akik éltek vele, méghozzá nem másért, mint hogy a reformáció első lépéseit gáncsolják és akadályozzák – nos, akkor azok közé tartozom, akik úgy gondolják, még Lullius** tudományát is meghaladná az a nehéz alkímiai művelet, hogy egy ilyen találmányból bármi hasznosat szublimáljunk. De nem is kívánok egyebet elérni e megfontolás alapján, mint azt, hogy veszedelmes és gyanús gyümölcsnek tartsuk – amit kétségtelenül meg is érdemel, azon fa miatt, amelyen termett –, amíg tulajdonságait egyenként meg nem tudom világítani. Előbb azonban, amint ígértem, a végére kell érnem annak, hogy mit gondoljunk általában a könyvek olvasásáról, bármiféleképpen legyenek is, és hogy haszon vagy kár származik-e több belőle.

Ne időzzünk most Mózes, Dániel és Pál példáján, akik járatosak voltak az egyiptomiak, a káldeusok és a görögök minden tudományában – ami aligha lehetett volna lehetséges anélkül, hogy mindenféle könyvüket elolvassák; különösen Pálnál, aki nem tartotta szentségtörésnek, hogy három görög költő mondatait is belefűzze a Szentírásba, köztük egy drámaíróét. A kérdésről mindazonáltal a leg-

---

* Ovidius szerint (*Átváltozások* 9, 310–311) Iuno a Iuppiter házasságon kívüli kapcsolatából fogant Hercules születését akadályozta varázslatával: ennek része volt, hogy keresztbe tette lábait és összefonta ujjait.

** Ramon Llull (Raimundus Lullius, 1232 k. – 1315 k.) katalán tudós és vértanú neve alatt számos ezoterikus tárgyú irat terjedt a középkorban és a reneszánsz idején, noha ő maga kifejezetten elítélte az alkímiát.

korábbi egyháztanítók is vitáztak olykor, de az az álláspont volt az erősebb, amelyik jogosnak s egyszersmind hasznosnak tartotta a dolgot. Ezt aztán világosan föl is ismerték, mikor a hitehagyó Iulianus, hitünk legműveltebb ellensége megtiltotta a keresztényeknek, hogy a pogányok tudományát tanulmányozzák: hiszen – úgy mond – „a saját fegyvereinkkel ejtenének sebet rajtunk, s tulajdon művészetünkkel és tudományunkkal győznének le bennünket”. S ez a körmönfont módszer csakugyan olyan nehéz helyzetbe hozta a keresztényeket, és oly nagy volt a veszélye, hogy mélységes tudatlanságba süllyednek, hogy a két Apollinarius úgyszólván kénytelen volt mind a hét szabad művészet anyagát a Biblia alapján kialakítani, különféle beszédekké, versekké és dialógusokká alakítva azt, sőt még egy új keresztény nyelvtant is ki kellett dolgozniuk. De ahogy Szókratész, a történetíró mondja, Isten gondviselése jobbat hozott Apollinarius és fia igyekezeténél, azáltal, hogy ezt az írástudatlanságra kárhozható törvényt annak életével együtt vette el, aki kieszelte. Ilyen nagy kárnak tartották akkoriban, hogy meg vannak fosztva a hellén műveltségtől, és olyan üldöztetésnek vélték, amely Decius vagy Diocletianus nyílt kegyetlenkedésénél is jobban aláássa és alattomban rombolja az Egyházat.

Talán ugyanez a politikai irányzat volt az oka annak is, hogy az ördög Szent Jeromost egyik böjti álmában megostorozta, amiért Cicerót olvas; már ha nem az akkoriban rátörő láz miatt volt.* Mert még ha egy angyal fegyelmezte volna – s nem azért, mert Jeromos túl sokat foglalkozik Cicero írásaival, és az olvasást, nem pedig a hiábavalóságot rosszalotta volna –, egyértelműen részrehajló lett volna: először is abban, hogy a komoly Cicero, s nem a gátlástalan Plautus miatt dorgálja, akit pedig bevallottan nem sokkal azelőtt olvasott; aztán meg abban, hogy csak őt fenyíti meg, oly sok más régi atyának viszont engedi, hogy e kellemes és kifinomult tanulmányok közepette öregedjenek meg, anélkül hogy hasonló nevelő célú jelenés sújtaná őket. Ha egyszer Baszileiosz arra tanít, hogy hogyan vehetjük jó hasznát a *Margitész*nek, Homérosz egy mára elveszett mulatságos költeményének, akkor miért ne lehetne hasznát venni a *Morgantén*nek, ennek a nagyjából hasonló céllal íródott itáliai románcnak?

De ha egyetértünk abban, hogy a látomások alapján döntsük el a kérdést, akkor van egy látomás, melyet Eusebius jegyzett föl:** messze régebbi, mint Jeromos meséje, amelyet az apáca Eustochiumnak írt – ráadásul szó sincs benne lázról. Az alexandriai Dionüsziosz a 240. év táján nevezetes személy volt az Egyházban ke-

---

* Szent Jeromos Eustochiumhoz címzett levelében (*Ep.* 22, 30) írja le látomását, amelyben a mennyei bíró azt veti a szemére, hogy nem Krisztus, hanem Cicero követője (*Ciceronianus es, non Christianus*).

** Eusebiosz: *Egyháztörténet* VII, 7.

gyes élete és tudománya miatt, és szívesen szállt szembe az eretnekekkel úgy, hogy megismerkedett a könyveikkel; mígnem egy bizonyos presbiter nagy szigorúan a szemére nem vetette, hogy hogyan merészkedhetik azok közé a szennyes kötetek közé. A derék férfiú semmiképp sem akart megbotránkozást okozni, így magában kezdett arról vitatkozni, hogy mit is gondoljon. Ekkor egyszerre csak egy Istentől küldött látomás (saját levele állítja ezt) hozott neki megerősítést, e szavakkal: „Olvass bármely könyvet, mely a kezedbe kerül, mert képes vagy rá, hogy helyesen ítélj, és hogy bármely kérdést megvizsgálj!” Ezt a kinyilatkoztatást annál készségesebben fogadta, amint megvallja, mert megfelelt annak, amit az Apostol írt a Thesszalonikébelieknek: „Vizsgáljatok meg mindent, s tartsátok meg, ami jó!”* S még hozzátehetette volna ugyanezen szerzőnek egy másik figyelemre méltó mondását: „A tiszták számára minden dolog tiszta”,** s nemcsak a hús vagy az ital, hanem mindenféle ismeret, akár jó, akár rossz; a tudás nem szennyezhet be, s ezért a könyvek sem, hogyha az akarat és a lelkiismeret nem tisztátalan.

Mert a könyvek olyanok, mint a húsok és egyéb ételek; egyesek anyaga jó, másoké meg rossz; Isten mégsem tett kivételt, amikor azt mondta abban a nem apokrif látomásban,** hogy „Kelj fel, Péter, öljed és egyél!”, minden ember saját mérlegelésére bízva a választást. Az elrontott gyomor számára kevés, vagy éppen semmi különbség sincs egészséges és egészségtelen hús között; s egy romlott elmének a legjobb könyveket sem lehetetlen rosszra alkalmazni. A rossz húsból még a leg-egészségesebb ételben is ritkán lesz jó táplálék; ebben viszont különböznek tőlük a rossz könyvek, mert azok a megfontolt és jó ítélőképességű olvasó számára sok tekintetben arra szolgálnak, hogy fölfedezzen, megcáfoljon, óva intsen és szemléltessen. Erre jobb bizonyosságot nem is kívánhatnának tőlem, mint Önök közül valakit, aki most is a Parlamentben ül, s első a tudós hírben állók közül ebben az országban: Mr. Selden. Az ő természeti és nemzeti törvényekről szóló könyve nemcsak a nagy tekintélyek összeszedésével, hanem kifinomult érvekkel és már-már matematikai kényszerítő erővel bíró teorémákkal bizonyítja, hogy minden vélemény – bizony a tévedések is! –, melyet megismerünk, elolvasunk és összevetünk, nagy szolgálatot és segítséget jelent abban, hogy gyorsan megragadjuk, ami a leginkább igaz. Ezért úgy képzelem, hogy amikor Isten az emberi test mindenki számára fogyasztható táplálékainak körét kiterjesztette, fönntartva azonban a mértékletesség szabályait, akkor ugyanúgy, ahogy korábban is, tetszésünkre bízta elménk táplálását és élelmezését; mint amiben minden érett ember maga gyakorolhatja irányító képességét.

---

* 1Thessz 5,21.

** Tit 1,15.

*** ApCsel 10,9–16.

Milyen nagy erény a mértékletesség! Milyen nagy jelentősége van az ember egész élete során! Isten mégis egészen minden egyes felnőtt ember belátására bízta ennek a nagy bizománynak a művelését, pontos törvény vagy előírás nélkül. S ezért amikor ő maga látta vendégül a mennyekből a zsidókat, az *omer*, amely minden egyes ember napi mannaadagja volt, számítások szerint több mint háromszor annyi étkezésre volt elegendő, mint amennyivel a legjobb étvágyú ember is jóllakott volna. Mert Isten nem szokta irányítása alatt tartani, mintha örök gyermekeknek parancsolna, azokat a cselekedeteket, amelyek az emberen belülré irányulnak, s nem kifelé belőle – ezért aztán nem is szennyeznek be* –, hanem akinek megadatott az értelem, arra rábízta, hogy maga válasszon. Nem sok maradna a prédikációra, ha a törvény és a kényszer olyan gyorsan kiterjedne mindazokra a dolgokra, melyeket ezidáig csak a buzdítás irányított. Salamon arra tanít, hogy a túl sok olvasás fárasztja a testet; de sem ő, sem más sugalmazott szerző nem mondja, hogy ennyi és ennyi olvasás ellentétes volna a törvénnyel. Bizonyos azonban, hogy ha Isten jónak látta volna, hogy korlátozzon bennünket e téren, akkor sokkal célszerűbb lett volna azt megmondania, hogy mi ellentétes a törvénnyel, mint hogy mi a fárasztó. Ami azt illeti, hogy a Szent Pál által megtérítettek elégettek azokat a bizonyos epheszoszi könyveket,** arra az a válasz, hogy varázskönyvek voltak: a szír fordításban így is szerepelnek. Az egyéni, önkéntes cselekedet volt, s belátásunkra bízta, hogy utánozzuk-e. Azok a férfiak bünbánatukban elégették el a könyveket, melyek a sajátjaik voltak: a tisztviselők számára ez a példa nem jelent fölhatalmazást. Azok az emberek mágiát üztek a könyvekből; valaki más talán valamiképpen hasznát vehette volna olvasásuknak.

A jó és a gonosz, tudjuk, majdnem elválaszthatatlanul együtt nő e világ mezején; s a jó ismerete annyira összefügg és összefonódik a gonosz ismeretével, és oly sok finom hasonlóság teszi nehezzé a megkülönböztetésüket, hogy azok az összekeveredett magvak sem voltak jobban elvegyítve, amelyeket Pszükhének kellett soha véget nem érő munkával kiszemeznie és szétválogatnia.*** A jónak és a rossznak a tudása, mint két összekapaszkodó iker, egyetlenegy megkóstolt alma héjából szökött ki a világra. S talán ez az a végzet, amely Ádámot elérte, a jónak és a rossznak a tudása, azaz hogy megkülönböztesse a jót a rossztól. Minthogy pedig az ember most ebben az állapotban van, miféle bölcsesség mellett dönthetnénk, milyen önuralommal tartóztathatnánk meg magunkat, ha nem ismernénk a rosszat? Aki képes fölfogni és mérlegre tenni a bűnt minden csábításával és látszóla-

---

* Mt 15,16–18.

** ApCsel 19,19.

*** Az Apuleius *Aranyszamár* c. regényének VI. könyvében szereplő elbeszélés szerint a haragvó Venus nagy halom összekevert mag szétválogatását bízta Psychére.

gos örömeivel, s mégis tartózkodni tud tőle, mégis képes különbséget tenni, mégis előnyben tudja részesíteni azt, ami igazán a jobb: az az igazi keresztény harcos.*

Nem dicsérhetem a rejtőzködő és kolostorba zárkózó erényt, mely edzetlen és ki sem lép a levegőre, és sosem indul neki, hogy szembeszálljon ellenfelével, hanem elsomfordál a verseny előtt, ahol azért a halhatatlan koszorúért kellene futnia, nem por és izzadság nélkül.** Születésünkkor biztosan nem ártatlanságot hozunk a világra, hanem sokkal inkább tisztátalanságot; a próbatétel az, ami megtisztít bennünket, próbára viszont az tesz, ami ellenünk van. Ezért hát a gonosz szemlélésében még tapasztalatlan erény nem tudja, hogy mi a legtöbb, amit a bűn a követőinek ígér, s nem veti azt el – színtelen és nem tiszta erény ez; fehérsége csupán külsődleges szín. Ez az oka, hogy bölcse és komoly költőnk, Spenser (akiről bátran kimondom, hogy jobb tanítónak tartom Scotusnál és Aquinóinál), amikor az igaz mértékletességet Guyon személyén keresztül írja le, vezetőjével, a pálmát tartó zárándokkal a Mammon barlangján és a földi boldogság árnyas zugán viszi keresztül, hogy az láthassa és megismerhesse, s magát mégis megtartóztatassa.*** Minthogy tehát az evilági bűn ismerete és vizsgálata olyannyira szükséges az emberi erény fölépítéséhez, s a tévedések alapos tanulmányozása az igazság megerősítéséhez, hogyan deríthetnénk föl biztonságosabban és kevesebb veszéllyel a bűn és a hamisság tájait, mint ha mindenfajta értekezést elolvasunk, és mindenféle okfejtést meghallgatunk? S ez az a haszon, amelyre a válogatás nélkül olvasott könyvek révén szert tehetünk.

A belőle származó kárnak ezzel szemben általában három fajtáját sorolják föl. Először is a fertőzés terjedésétől félnek. De hát akkor minden vallási kérdésekre vonatkozó emberi tudományt és vitát ki kéne irtanunk a világból – bizony magát a Bibliát is. Az ugyanis gyakorta beszámol az istenkáromlásról, nem szépítve a dolgot; leírja a gonoszok testi vágyait, nem is minden elegancia nélkül; a legszentebb embereket úgy festi le, amint szenvedélyesen, Epikurosz minden érvét sorra véve zúgolódnak a Gondviselés ellen; más nagy vitákban pedig kétes és sötét választ ad a közönséges olvasónak. S kérdezzünk meg egy talmudistát, hogy mi rontja meg

---

* Az 1644-es kiadásban *warfaring Christian* („keresztény harcos”) helyett *wayfaring Christian* („útját járó keresztény”) szerepel, több példányban azonban az *y*-t kézzel áthúzva és az *r*-t föléírva javították a szöveget. Nem világos, hogy pusztán nyomdahiábáról van-e szó, vagy Milton utólagos változtatásáról: értelmét tekintve mindkét kifejezés tökéletesen illik a szövegkörnyezetbe. A fordítás a későbbi kiadók által is általánosan elfogadott *warfaring* olvasatot követi.

** 2Tim 4,7–8.

*** Edmund Spenser *The Faerie Queene* c. eposzának II. könyvében szerepel Sir Guyon legendája. Mammon barlangjában a 7–8. énekben jár a főhős, a földi örömei kertjében pedig a 12. énekben.

az ő széljegyzetben szereplő olvasatának szemérmességét, ami miatt Mózes és az összes próféta sem tudja rávenni, hogy a szövegben szereplő kifejezést mondja ki.* Ezek miatt, tudjuk, a pápista magát a Bibliát teszi a tiltott könyvek legelső sorába. Ezután a legkorábbi egyházatyákat kell eltávolítanunk, mint például Alexandriai Kelement, s Euszebiosz könyvét az *Evangeliumi készületről*, amely egy halom pogány szemérmetlenségen keresztül készíti föl fülünket az Evangélium befogadására. Ki ne találná úgy, hogy Iréneusz, Epiphanosz, Jeromos és mások több eretnekséget tárnak föl, mint amennyit sikerrel megcáfolnak, s hogy sokszor az igazabb nézetet tekintik eretnekségnek?

Az ő mentségükre és a legnagyobb fertőzést hordozó pogány szerzők mellett, ha ugyan ezt kell gondolnunk azokról, akikhez az emberi műveltség élete kötődik, azt sem hozhatjuk föl, hogy ismeretlen nyelven írtak – ha egyszer biztosak vagyunk benne, hogy ezeket a nyelveket a leghitványabb emberek is ismerik, akik egyszerre a legalkalmasabbak és a legkészségesebbek arra, hogy a magukba szívtott mérget beoltsák mindenekelőtt a hercegi udvarokba, megismertetve őket a bűn válogatott gyönyöreivel és ítéleteivel. Talán így tett Petronius** is, akit Nero az ítélőbírójának, mulatságai mesterének nevezett; s Arezzo hírhedten közönséges tréfamestere,*** akitől az itáliai udvaroncok tartottak, s mégis kedvelték. Az utókor kedvéért nem nevezem meg azt, akit VIII. Henrik mulatságból „a pokol helytartójának” hívott.**** Ezen az egyszerű úton mindaz a járvány, amit külhoni könyvek csak terjeszthetnek, messze könnyebben és rövidebben talál utat az emberekhez, mint egy indiai utazás révén, hajózzunk akár keletre Kína északi partjától, vagy Kanadától nyugat felé – a mi spanyolos engedélyeztetésünk viszont sosem fogja be az angol sajtó száját ilyen hatásosan.

Másrésről viszont a vallási vitákról szóló könyvekből származó fertőzés kétséget ébresztőbb és veszedelmesebb a műveltek, mint a tudatlanok számára; mégis, ezeket a könyveket úgy kell engedélyeznie az ellenőrzést végzőnek, hogy hozzájuk sem ér. Nehéz példát találnunk arra, hogy bármely tudatlan embert elcsábított egy angol nyelvű pápista könyv, hacsak nem ajánlotta és magyarázta el neki valaki a papságból. Bizony, az összes ilyen értekezés, akár hamis, akár igaz, olyan, mint

---

* Az Ószövetség héber szövegének egyes pontjain a javítandónak vagy kimondhatatlannak vélt szavak (*ketiv*, a. m. „írott”) helyett a helyesnek tartott alakokat (*qeré*, a. m. „olvasandó”) – a főszöveg módosítása nélkül – széljegyzetekben tüntették föl, hogy fölolvassáskor az utóbbiak hangozzanak el.

** Gaius Petronius Arbiter (27 k. – 66), Nero udvaronca. Tacitus szerint (*Annales* 16, 18) Nero a „kifinomultság bírójának” (*elegantiae arbiter*) nevezte.

*** Pietro Aretino (1492–1556) arezzói származású író, költő. Legismertebbek szatírái és levelei – Ludovico Ariosto ezek nyomán nevezte „a hercegek ostorának” (*flagello dei principi*).

**** Francis Bryan (1490 k. – 1550), VIII. Henrik udvaronca és bizalmasa.

Izajásznak az eunuchhoz szóló próféciaja:* nem érhető útmutatás nélkül. De hogy papjaink és doktoraink közül hányat rontott meg a jezsuiták és a sorbonne-iak kommentárjainak tanulmányozása, s milyen gyorsan át tudták áramoltatni ezt a romlást a nép körébe, arról nemrég szereztünk keserves tapasztalatot. Ezt nem fedjük, hiszen az éles eszű és pontos Arminius** mindössze annak hatására tért le a helyes útról, hogy beleolvasott egy Delftben íródott névtelen értekezésbe, melyet először azért vett kézbe, hogy megcáfolja.

Látjuk tehát, hogy azok a könyvek – s ilyenek igen bőségesen vannak –, melyek a legnagyobb valószínűséggel beszennyezik mind az életet, mind a tanítást, nem távolíthatók el anélkül, hogy elbuknék a műveltség és mindenfajta vitakészség; hogy e könyvek mindkét fajtája leginkább és legelsősorban a tanultak számára vonzó, akiktől hamar eljuthat a közönséges emberekhez mindaz, ami eretnek vagy erkölcstelen; hogy a rossz szokásokat könyvek nélkül is ezernyi más úton el lehet tanulni, melyeknek nem tudunk gátat vetni; s hogy a tévtanítás könyvek révén is csak úgy terjedhet, ha egy tanító megmutatja hozzá az utat, amit pedig írás nélkül is megtehet – ezért aztán be sem tilthatjuk. Mindezek miatt nem is tudom kifejtetni, hogy ezt az óvatoskodó engedélyeztetési vállalkozást hogyan lehetne kimenteni a hiábavaló és képtelen próbálkozások sorából. De akik jóindulatúan állnak hozzá, azok is aligha kerülhetik el, hogy annak a nemesembernek a cselekedetéhez hasonlítsák, aki úgy gondolta, föltartóztathatja a tömegeket, ha bezárja a kastély parkjának kapuját.

Egyéb kényelmetlenségről nem is beszélve, ha a tudós emberek elsőként ismerik meg a könyvekből és terjesztik mind a bűnt, mind a tévedést, hogyan bízhatunk meg magukban az engedélyezőkben, hacsak nem ruházzuk föl őket az országban mindenki mást fölülmúló tévedhetetlenség és romlatlanság kegyelmével, vagy nem tulajdonítják ők maguknak? Ráadásul ha igaz az, hogy a bölcs ember, a jó öntömesterhez hasonlóan, a legsalakosabb kötetből is képes aranyat kinyerni, a bolond viszont a legjobb könyvvel, sőt könyv nélkül is csak bolond lesz, akkor nincs okunk rá, hogy a bölcslet megfosszuk attól, hogy elmélyíthesse bölcsességét, miközben el akarjuk zárni a bolondtól azt, aminek elzárásával nem akadályozzuk a bolondságát. Mert ha következetesek akarunk lenni abban, hogy távol tartsuk tőle azt, amit nem való olvasnia, akkor nemcsak Arisztotelész, hanem Salamon és a mi Megváltónk ítélete szerint sem tárhatnánk föl előtte a jó tanításokat, s következőképpen nem engedhetnénk őt jószántunkból a jó könyvekhez; hiszen biztos, hogy a bölcs ember inkább hasznát veszi egy henye iratnak, mint a bolond a Szentírásnak.

---

* ApCsel 7,27–31.

** Jakob Hermanszoon (Jacobus Arminius, 1560–1609), holland teológus kálvini tanokat vitató nézeteit az 1618–19-es dordrecht református zsinat ítélte el. Milton Dirck Coornhert (1522–1590) írásaira utal, amelyek cáfolatára az amszterdami egyházi törvényszék Arminiust kérte föl.

A következő állítás, hogy nem szabad kitenünk magunkat a kísértésnek, ha nem szükséges, másrészt pedig nem fordíthatjuk az időnket hiábavaló dolgokra. E két ellenvetésre megteszi egyazon válasz, a már lefektetett alapokon: hogy az ilyen könyvek nem minden ember számára jelentenek kísértést, se hiábavalóságot, hanem olyan hasznos szerek és anyagok, amelyekből hatásos és erős orvosságokat keverhetünk és készíthetünk – ezek nélkül pedig nem lehet meg az ember élete. Azokat, akik mint a gyermekek és a gyerekes felnőttek, nem képesek fölismerni és elkészíteni e hatásos szereket, buzdíthatjuk a tőlük való tartózkodásra, de erővel nem akadályozhatjuk meg őket mindazon engedélyeztetés révén sem, amit a Szent Inkvizíció valaha ki tudott eszelni.

Azt ígértem, következőleg erről beszélek: hogy ez az engedélyeztetési rend semmivel sem járul hozzá ahhoz a célhoz, melynek érdekében létrehozták; s majdnem megelőztem magam, már ezt is világossá téve, miközben az eddigieket kifejtettem. Látják, Uraim, az Igazság leleményessége, aki mikor szabad és egészséges segítséget kap, hamarabb tárja föl magát, minthogy a módszeres értekezés menetében elérnénk.

Azzal a célkitűzéssel kezdtem, hogy megmutassam: egyetlen nemzet vagy helyes berendezkedésű állam sem élt az engedélyeztetés eme módjával, ha bármire is becsülték a könyveket; erre válaszolhatják azt, hogy ezt az óvintézkedést csak nemrég találták ki. Én viszont azt felelem, hogy apró és kézenfekvő dolgról van szó, így ha nehéz is volt kitalálni, már régóta jelen voltak köztük azok, akik ezt az utat javasolták; s abból, hogy ezt ők nem követték, kiolvashatjuk a róla alkotott ítéletüket: nem azért nem alkalmazták, mert nem ismerték, hanem mert nem tartották jónak.

Platón, ez a nagy tekintélyű férfiú – bár ezt legkevésbé *Államának* köszönheti – a *Törvényekről* írt könyvében (melyet még egyetlen városállam sem vezetett be) abban élte ki a képzeletét, hogy számos rendeletet alkotott a város fennkölt vezetői számára. Akik máskülönben csodálják őt, azt kívánják, hogy bárcsak eltemették volna ezeket az Akadémia egy éjjeli összejövételén, s vidám poharazás közepette merültek volna feledésbe. E törvényekben ő láthatólag csak az olyan tudományt tűri meg, amelyet megváltoztathatatlan határozat hagy jóvá. Ezek pedig javarészt gyakorlati tudnivalókat tartalmaznak, s elsajátításukhoz bőven elegendő egy akkorka könyvtár, mely az ő saját dialógusainak terjedelmét sem éri el. Azt is törvénybe iktatja ugyanott, hogy egyetlen költő sem olvashatja föl, amit írt, még magánemberek előtt sem, ameddig a bírák és a törvények őrei nem látták és nem engedélyezték. Világos azonban, hogy Platón ezt a törvényt kimondottan csak az általa elképzelt államnak szánta, és semelyik másiknak. Máskülönben miért nem hozott törvényt saját maga számára? S miért volt törvényszegő, akit a saját előjárói száműztek: részben a léha epigrammáért és dialógusokért, amelyeket ő írt, részben pedig azért, mert egyfolytában Szóphrón mimusait és Arisztophánészt olvasta, ezeket az igen vaskos gyalázatot tartalmazó könyveket, s amiért az utóbbit – jöllehet a legközelebbi barátainak rosszmájú rágalmazója volt a szerző – a zsar-

nok Dionüsziosznak is ajánlotta, hogy azzal töltse az idejét, pedig annak aztán semmi szüksége sem volt ilyesféle szennyirodalomra? Bizonyára tudta, hogy a költemények illetően engedélyeztetése számos más előírásra utal vissza, és azoktól függ, amelyeket képzeletbeli államában ő le is fektetett, ám amelyeknek ezen a világon nem volna helyük: s így ő maga, és egyetlen előljáró vagy városállam sem követte ezt az eljárást soha, melyet ha elváltunk a hozzá tartozó rendeletektől, szükségszerűen hiábavaló és terméketlen lesz. Mert tudták, hogy ha egyféle szigorú alkalmaznak, akkor – hacsak nem fordítanak ugyanolyan gondot minden másnak a szabályozására is, ami hasonlóan képes megrontani az elmét – ez az egyetlen lépés bizony hiábavaló fáradság volna; mintha csak bezárnának és megerősítenének egy kaput a romlás ellenében, kényszerűségből azonban az összes többi tárva-nyitva hagyják.

Ha arra gondolunk, hogy szabályozzuk a nyomtatást, s ezáltal javítjuk meg a szokásokat, akkor mindenfajta szabadidős tevékenységet és időtöltést szabályoznunk kell, ami csak élvezetet okoz. Nem szabad zenét hallgatnunk, s csak komoly, dór dallamú dalokat szabad játszani vagy énekelni. Engedélyek beszerzésére kell kötelezni a táncosokat, hogy fiataljainknak csak olyan gesztust, mozdulatot és testtartást taníthassanak, amelyet az ő jóváhagyásuk alapján tisztességesnek gondolhatunk – Platón ugyanis ilyesmiket írt elő. Több mint húsz ellenőr munkájára lesz majd szükség, hogy minden házban átvizsgálják a lantokat, hegedűket és gitárokat. A locsogást sem szabad eltűrnünk, hanem engedélyhez kell kötni, hogy mit lehet mondani. És ki hallgattatja el az áriákat és madrigálokat, amelyek elpuhultságot zümmögnek a szobákban? A kirakatokra és balkonokra is gondolnunk kell; ott merész könyvek vannak, veszedelmes borítókkal, eladásra kitéve; ki fogja ezt megakadályozni – vajon elegendő húsz ellenőr? A falvakban is felügyelőknak kell megvizsgálniuk, hogy mit ad elő a duda és a rebek, de még a helyi hegedűsök balladáit és hangjegyeit is, hiszen ezek a vidékiek *Arcadiái* és Monte Mayorjai.*

Azután van-e elterjedtebb romlás országszerte, ami miatt külföldön rosszat mondanak Angliáról, mint az otthoni falánkság: ki fogja helyretenni mindennapos féktelenkedésünket? S mit tehetünk, hogy megakadályozzuk a sokaságot, mely azokat a házakat látogatja, amelyekben a részegséget árulják és befogadják? Ruházatunkat is néhány józanabb mester ellenőrzése alá kellene utalnunk, akik kevésbé illetlen formájúra szabhatnák. Ki szabályozza majd a fiatalok, a fiúk és lányok egymással folytatott társalgását, ami ebben az országban szokásos? S ki fogja kijelölni, hogy miről kell beszélgetni, mit szabad merészen kimondani, és mit nem?

---

* *The Countess of Pembroke's Arcadia* Sir Philip Sidney 16. század végi, antik mintákat követő szerelmi regénye. Jorge de Montemor (Montemayor) ugyancsak 16. századi, portugál származású spanyol szerző, fő műve a szintén pásztori környezetben játszódó *Los siete libros de la Diana*. A kortársak körében mindkét mű rendkívül népszerű volt, hatásuk többek között Shakespeare-nél is kimutatható.

Végül pedig ki tiltja meg és ki oszlatja föl mind a henye összejöveteleket és kártékony társaságokat? Mindeme dolgok léteznek és lenniük is kell; de hogy miként lehetnek a legkevésbé kártékonyak, a legkevésbé csábítóak – ebben áll az állam komoly és vezetőkhöz méltó bölcsessége.

Azzal nem javítunk a helyzetünkön, ha Atlantiszokba és Utópiákba zárkózunk a világ előtt, amelyeket sohasem tehetünk működőképessé, hanem csak azzal, ha bölcsen hozunk törvényeket e gonosz világ számára, amelynek közepébe Isten behelyezett minket, s ahonnan nem menekülhetünk el. S nem segít Platón könyvengedélyeztetése sem, mely szükségszerűen von maga után oly sok másféle engedélyeztetést, amelyekkel nevetségesekké és kellemetlenekké tesszük magunkat, mégis sikertelenek leszünk; hanem csak azok az erényes neveléssel, valamint a vallási és polgári képzéssel foglalkozó íratlan vagy legalábbis nem kényszerrel tartatott törvények, amelyeket Platón az állam kötelekeiként és eresztékeiként említ ugyanott, és amelyek minden egyes írott törvény pillérei és támasztékai. Ezek lesznek azok, amelyek ilyen ügyekben a fő iránymutatást adják, miközben mindenféle engedélyeztetést könnyen ki lehet játszani. A büntetés elmaradása és a hanyagság persze az állam végzetét hordozza; de épp az a nagy művészet, hogy meglassuk, miben kell korlátot szabnia és büntetnie a törvénynek, és mely dolgokban működhet csakis a meggyőzés.

Ha az érett korú ember minden cselekedete, akár jó, akár rossz, az engedélyen, előíráson és kényszerítésen múlna, akkor mi egyéb lenne az erény, mint puszt szó; milyen dicséret járna a helyesen cselekvőknek, milyen magasztalás a józanoknak, igazságosoknak vagy mértékleteseknek? Sokan vannak, akik kárhozzátják az isteni Gondviselést, amiért eltúrta Ádám vétkét – esztelen beszéd! Mikor Isten értelmet adott neki, akkor szabad választást is engedett számára, hiszen az értelem nem egyéb, mint választás; máskülönben csak kívülről mozgatott figura lett volna – olyan, amilyen a bábjátékokban szereplő Ádám. Mi magunk sem tartjuk sokra az olyan engedelmisséget, szeretetet vagy ajándékot, amely kényszerből fakad. Isten ezért szabadjára engedte őt, s elébe helyezett valami kívánatosat, szinte a szeme elé; ebben áll érdeme, jutalomhoz való joga, önmegtartóztatásának dicsérete. Miért helyezte belénk a szenvedélyeket, körénk pedig az élvezeteket, ha nem azért, mert mindezek megfelelően mérsékelve magának az erénynek az alapanyagai?

Nem nagy hozzáértéssel vizsgálják az emberi dolgokat, akik azt képzelik, hogy kiküszöbölhetik a bűnt, ha eltávolítják a bűnre alkalmat adó tárgyat. Mert azon túl, hogy hatalmas halom az, amely csak egyre nő attól, ha elvesznek belőle, és egy része egy időre eltávolítható ugyan bizonyos személyekből, mindenki közül azonban nem, ha olyan közkeletű dolgról van szó, mint amilyenek a könyvek. S ha megtesszük is: a bűn mégiscsak ott marad egészben. Ha a kapzsitól elveszed minden kincsét, de megmarad egyetlen ékszere, nem tudod megfosztani a kapzsiságtól. Ha a bujaság minden tárgyát elűzzük, ha minden fiatalt a legszigorúbb korlátok közé zárunk, amilyeneket csak a remeték vállalnak magukra: mégsem te-

hetjük szűziesekké azokat, akik maguktól nem voltak azok. Ilyen nagy ügygond és bölcsesség szükséges e kérdés helyes rendezéséhez. De tegyük föl, hogy ezzel az eszközzel kiúzhathatnánk a bűnt. Látnunk kell, hogy amennyit elűztünk így belőle, ugyanannyit elűzünk az erényből is, hiszen mindkettő anyaga azonos; ha az egyiket eltávolítjuk, a másikat szintúgy vele együtt.

Ez igazolja Isten nemes gondviselését, aki mértékletességet, igazságosságot, önmegtartóztatást parancsol ugyan nekünk, mégis élénk tár mindenféle kívánatos dolgot, már-már eláraszt vele, és olyanná teszi elménket, hogy képesek legyünk túlmenni minden határon, és sose teljünk be velük. Miért kellene akkor olyan szigorra vágnunk, amely ellentétes Isten és a természet szokásával, azáltal hogy megnyessük és megritkítjuk egyrészt az erény próbájának, másrészt az igazság gyakorlásának az eszközeit – amilyenek a szabadjára engedett könyvek is? Jobban tennénk, ha megtanulnánk, hogy a korlátozást célzó törvény szükségszerűen felszínes: bizonytalanul és mégis egyformán eredményez jót és rosszat is. S ha nekem kellene választanom, a jó cselekedet álomképét sokszorosan előnyben részesíteném a rossz cselekedet erőszakos akadályozásával szemben. Mert Isten bizonyosan többre értékeli egyetlen erényes ember előrehaladását és kiteljesedését, mint tíz bűnös megfékezését.

És jóllehet joggal nevezük a könyvünknek mindazt, amit csak üldögélés, séta, utazás vagy beszélgetés közben hallunk vagy látunk, és ugyanúgy hat is ránk, mint ami le van írva, mégis csak a könyveket rendeljük betiltani – e rendelkezés láthatólag mindezidáig messze elégtelen volt célja eléréséhez. Nem látjuk-e, nemcsak egyszer vagy alkalmanként, hanem hetente – amint a nedves ívek tanúsíthatják –, hogy minden engedélyeztetési erőfeszítés ellenére kinyomtatják és terjesztik körünkben ezt a Parlament és a Város elleni folytatólagos rágalmat?* Márpedig ennek megakadályozása volna a legelső, ami az embernek e rendelet lehetséges céljaként eszébe jut. Persze, ha végrehajtanák – mondhatják erre. De hát ha a végrehajtás már ebben az egy dologban is lagymatag és csak sötétben tapogatózik, akkor mi lesz belőle a továbbiakban, más könyvek esetében? Ha nem kívánják azt látni, hogy rendeletük hiábavaló és hatástalan, Lordok és Közrendek, akkor íme az új feladat: vissza kell hívniuk és be kell tiltaniuk minden eddig kinyomtatott és forgalomba került botrányos és engedély nélküli könyvet, miután jegyzékbe vették őket, hogy mindenki megtudhassa, melyeket ítélték el, s melyeket nem; és el kell rendelniük, hogy egyetlen külföldi könyv sem hagyhatja el az őrizetet, amíg végig nem olvasták. Ez a hivatal számos felügyelőjének, noha nem hétköznapi képességű emberek, minden idejét igénybe veszi majd. Vannak aztán olyan könyvek is, amelyek részben hasznosak és kiválóak, részben viszont hibásak és veszedelmesek; ez a munka még egyszer annyi hivatalnokot igényel majd, hogy tisztogassanak és

---

* Milton szójátéka (*Court-libell*) a *Mercurius Aulicus* (angolra fordítva: *Court Mercury*) című, 1642 és 1645 között megjelenő parlamentellenes lapra utal, amely szerinte rágalmat (*libel*) terjesztett.

töröljenek, nehogy a tudós közösség kárhozatra jusson. Végezetül, ha a kezükbe kerülő könyvtömeg fölszaporodik, akkor arra kényszerülnek majd, hogy listát vezessenek mindazon nyomdászokról, akiket gyakran érnek szabályszegésen, és nyomdájuk teljes termésének a behozatalát megtiltsák. Egyszóval, hogy az Önök rendelete pontos és hézagmentes legyen, teljesen a tridenti és sevillai mintára kell alakítani – ezt pedig, tudom, Önök sohasem tennék meg.

De még ha idáig sülyednének is, amit Isten ne adjon, a rendelet még mindig hatástalan és alkalmatlan volna arra a célra, amelyre Önök szánták. Ha ez a cél a szekták és az egyházszakadás megakadályozása: ki az, aki olyan kevéssé olvasott és tájékozatlan a történelemben, hogy ne hallott volna a sok szektáról, amelyek csak akadályt látnak a könyvekben, és kizárólag az íratlan hagyomány útján őrzik meg tanításuk tisztaságát sok emberöltőn át? A keresztény hit, mely – tudjuk – egykor maga is szakadár volt, már azelőtt elterjedt egész Ázsiában, hogy bármelyik evangéliumot vagy levelet leírva látták volna. Ha pedig az erkölcsök javítása a cél, nézzük csak Itáliát és Spanyolországot: vajon azok a helyek egy hajszállal is jobbak, tisztességesebbek, bölcsebbek, tisztábbak-e, amióta az inkvizíció teljes szigorú örökösök a könyvek fölött?

A másik okot, amely világossá teszi, hogy ez a rendelet nem érhet célt, beláthatjuk, ha megfontoljuk, milyen képességgel kell rendelkezniük az engedélyezőknek. Nem tagadhatjuk, hogy annak, akit bírává teszünk, hogy a könyvek születéséről és haláláról ítélkezzék, arról, hogy erre a világra engedjük-e őket vagy sem, átlag fölötti embernek kell lennie: egyszerre műveltnak, tanultnak és jó ítélőképességűnek. Máskülönben nem kis hibák eshetnek annak eldöntése során, hogy mi fogadható el és mi nem, ami egyszersmind komoly kárt is okoz. Ha viszont az illető olyan értékes ember, amilyennek lennie illik, akkor nem írhatunk elő számára unalmasabb és kellemetlenebb napszámos munkát, nagyobb időpocsékolást annál, hogy folyamatosan és válogatás nélkül olvasson könyveket és röpiratokat, nemritkán vaskos köteteket. Nincs az a könyv, amit ne csak bizonyos időszakokban tudnánk befogadni; de hogy valakit arra kényszerítsenek, hogy szünet nélkül olvasson, méghozzá alig olvasható kézírásban olyasmit, amiből a legszebben nyomtatva sem menne el három oldalnyi bármikor – nos, ez olyan feladat, amelyről el sem tudom képzelni, hogyan képes elviselni az, aki értékeli az időt és a saját tanulmányait, vagy akár csak érzékeny az orra. Ebben az egy dologban a jelenlegi ellenőrök elnégzését kell kérnem, amiért így gondolkodom. Ők kétségkívül azért vállalták e hivatalt, mert a Parlament iránti engedelmesség felől tekintettek rá, amelynek parancsa fényében talán úgy látták, hogy mindez könnyű és nem is fárasztó. Ám hogy ez a rövid próbaidő máris megviselte őket, azt kellően bizonyítja tekintetük és kifogásaik, melyeket azoknak címeznek, akik oly sok ízben járulnak eléjük, hogy engedélyüket kieszközöljék. Látva tehát, hogy akik most ellátják ezt a feladatot, minden jel szerint szívesen megszabadulnának tőle; s hogy valószínűleg soha egyetlen értékes ember sem követi őket, senki, aki nem akarja tékozolni az idejét, hacsak nem épp az a vágya, hogy egy nyomdai korrektor fizetését kapja –

könnyen előre láthatjuk, hogy milyen ellenőrökre számíthatunk a jövőben: vagy hozzá nem értőkre, hatalmaskodókra és hanyagokra, vagy alantasan pénzéhesekre. Ez az, amire rá kellett mutatnom, hogy miért nem vezethet el ez a rendelet ahhoz a célhoz, amelynek szándékával született.

Végül a lehetséges baj után, amelyet előidézhet, rátérek a nyilvánvaló kárra, amit okoz: mert olyan sértés ez, amely minden eddiginél inkább kedvét szegheti a tudomány művelőinek és a tanult embereknek.

Mikor csak a leghalkabb sóhaj kezdeményezte, hogy szüntessék meg a többes hivatalviselést, és egyenlőbben osszák szét az Egyház bevételeit, a főpapság arról panaszkodott és azzal a sirámmal válaszolt, hogy akkor minden tudomány örökre megszűnnék és ellehetetlenülne. Ám ami ezt a véleményt illeti, sosem láttam okát, hogy azt gondoljam, a tudománynak akár csak tizedrésze is a papságon áll vagy bukik: és sosem tarthattam ezt másnak, mint szennyes beszédnek, mely méltatlan minden egyházi emberhez, akinek megmaradt a megélhetése. Ezért aztán, hogyha Önök nem kívánják egészen elcsüggeszteni és elégedetlenségre készíteni nem a tudományt hamisan maguknak követelők zsoldoshadát, hanem az olyan szabad és őszinte embereket, akik nyilvánvalóan tanulásra születtek és önmagáért szeretik a tudományt, nem a haszonért vagy bármi más miatt, hanem Isten és az igazság szolgálatára, és talán azért a tartós hírnévért és örök dicséretért, amely Isten és a jó emberek egyetértése szerint jutalmul jár mindazoknak, akiknek a közzétett munkái előmozdítják az emberiség javát – akkor tudniuk kell: ha annyira nem bíznak meg valakinek az ítélőerejében és tisztességében, aki a tudomány terén köztisztületben áll, és még sohasem sértett törvényt, hogy arra sem tekintjük alkalmasnak, hogy gondolatait gyám és felügyelő nélkül kinyomtathassa, nehogy egyházszakadást vagy valami romlást idézzen elő, az a legnagyobb sértés és méltatlanság, ami csak egy szabad és értelmes szellemet érhet.

Mi haszna, hogy férfiak vagyunk és nem iskolásgyerekek, ha alig szabadultunk meg a nádpalca alól, máris egy *Imprimatur* sorvezetője alá kerülünk; ha egy halogató és kapkodó ellenőr felületes szempillantása nélkül nem szabad közzétennünk komoly és kidolgozott írásokat – mintha nem lennének egyebek, mint fogalmazások, melyeket a tanító írat egy iskolásfiúval? Akiben nem bíznak meg saját cselekedeteit illetően, holott nem ismeretes gonosz hajlama, s akinek a törvény és büntetés kockázatával kell számolnia, annak nem sok oka van, hogy úgy gondolja, jobban megbecsülik az államban, amelyben született, mint egy bolondot vagy egy idegent. Ha az ember az egész világnak ír, segítségül hívja értelmét és ítélőerejét; kutat, gondolkodik, fáradozik, valószínűleg tanácsot kér, és megbeszéli a dolgot biztos ítéletű barátaival; mindezeket megtéve pedig úgy gondolja, hogy abban, amit ír, van olyan tájékozott, mint bárki, aki előtte írt ugyanarról. Ha hűségének és érettségének e leginkább beteljesült cselekedete során sem az évek száma, sem az igyekezet, sem képességeinek korábbi bizonyítéka nem juttathatja őt az érettség olyan állapotába, amelyben megbíznak benne, és nem gyanakszanak rá, hacsak nem viszi minden megfontolt szorgalmát, éjféli virrasztását és Pallas olajának költ-

ségét egy hajszolt ellenőr sietős tekintete elé, aki talán jóval fiatalabb nála, talán jóval gyöngébb az ítélete, talán sosem tapasztalta meg a könyvírás fáradságát – és ha nem utasítják el vagy semmisítik meg –, akkor úgy kell megjelennie nyomtatásban, mint egy kiskorúnak a gyámjával, s a cenzor aláírásával a címlapja hátán, hogy az legyen a biztosítéka és kezeze arról, hogy nem elmebeteg vagy csábító: mindez bizony csakis a szerzővel, a könyvvel, valamint a tudomány kiváltságával és méltóságával szembeni tiszteletlenség és lekicsinylés lehet.

S mi van akkor, ha a szerző történetesen olyan gazdag képzeletű, hogy sok betoldásra érdemes dolog jut még eszébe az engedélyeztetést követően, amikor a könyv még sajtó alatt van – ami nem ritkán megesik a legjobb és legszorgalmasabb írókkal, talán tucatszor is egy könyvben? A nyomdász nem mer eltérni az engedélyezett példánytól; ekkor ennyi alkalommal kell a szerzőnek az engedélyező elé járulnia, hogy ezeket az új kiegészítéseit is megnézzék; és sok útjába kerül, mire az ellenőrt – hiszen ugyanannak kell lennie – megtalálja, s az éppen rá is ér. Mindközben vagy a nyomdának kell állnia, ami nem kis kár, vagy a szerző veszíti el legkiérleltebb gondolatait, és rosszabb állapotban kell útjára bocsátania a könyvet, mint ahogy befejezte, ez pedig a legnagyobb szomorúság és méreg, ami csak egy elhivatott íróat érhet.

S hogyan taníthat valaki tekintély birtokában, ami a tanítás életerejé; hogyan léphet föl a könyvében tudósként – márpedig annak kell lennie, hiszen máskülönben inkább hallgatnia kellene –, hogyha mindaz, amit tanít, amit előad, gyámság alatt áll, alávetve atyáskodó ellenőre javításának, aki kitörölheti vagy megváltoztathatja mindazt, ami nincs pontos összhangban azzal a kicsinyes hangulattal, amit az ítéletének nevez? Az éles szemű olvasó aztán, amint megpillantja az akadémikuskodva megadott engedélyt, nyomban a sarokba hajítja a könyvet, s így szól: – Utálom a diák tanárt, nem állhatom az olyan oktatót, aki egy felügyelő ököl gyámkodása alatt érkezik hozzám. Semmit sem tudok az engedélyezőről, csak azt, hogy arroganciája jeleként itt a saját kézjegye; de ki kezeskedik nekem az ő ítélőképessége felől? – Hát az állam, uram! – feleli a könyvárus, ám hamar kész a válasz: – Az állam kormányozhat, de nem lehet a bírálóm; s ugyanolyan könnyen tévedhet az ellenőr kiválasztásakor, ahogy ez az ellenőr is tévedhet a szerzőt illetően. Ez köztudott; és Sir Francis Baconnel szólva hozzáteheti, hogy „az ilyen engedélyezett könyvek csupán az idők nyelvét beszélnek”.* Mert lehetséges, hogy egy ellenőr megfontoltabban ítél, mint az átlag, ami nagy veszedelem az őt követők számára, csakhogy éppen a hivatala és megbízatása parancsolja neki, hogy semmit se engedjen át, csak amit a nép már elfogadott.

Bizony még ennél is siralmasabb, ha valamely elhunyt szerző munkája kerül a kezükbe, hogy nyomtatását vagy újranyomását engedélyezzék, jóllehet az illető

---

* Francis Bacon *An Advertisement Touching the Controversies of the Church of England* (1589) című munkáját idézi szabadon Milton.

életében sem tett szert hírnévre, sőt máig sem. Ha könyvében egyetlen merészebb élő mondatot is találnak, melyet az ihletettséggel tetőfokán írt le (és ki tudja, nem az isteni szellem diktálta-e neki?), ám a saját alantas és reszketeg hangulatukhoz nem illik, akkor – még ha maga Knox, egy királyság megújítója mondta is* – nem könyörülnek, és kihúzzák: egy nagy ember értelme vész el a teljes utókor számára, egy érzéketlen ellenőr gyávasága vagy körültekintés nélküli elhamarkodottsága miatt. Hogy ez a sérelem nemrég milyen szerzővel történt meg és milyen könyvvel, melynek hű közzététele pedig olyannyira fontos lett volna,** azt most fölhozhathnám példaként, de inkább egy alkalmasabb időre hagyom.

Ám ha e dolgokon nem háborodnak föl komolyan és idejében azok, akiknek hatalmukban áll orvosolni őket, s az effajta rozsdafoltok kirághatják a legfennköltebb könyvek legválasztékosabb mondatait is, és ilyen árulással fölérő csalást követhetnek el a legértékesebb emberek elárvult hagyatékával szemben haláluk után, annál több gyászban lesz majd része az emberek azon szerencsétlen fajtájának, akiknek balsorsukra értelem jutott. Innentől kezdve senki se törekedjék a tudásra vagy az agyafúrtságnál többre; mert bizonyos, hogy az egyedül kellemes élet, ami-re mindenki vágyik majd, azé lesz, aki tudatlan és érzéketlen a magasabbrendű dolgok iránt, s aki közönséges makacs tökfőj.

Különös megvetése ez minden élő és értelmes embernek, de igen nagy sérelmet okoz a holtak írásos műveinek és emlékezetének is, úgyhogy én a teljes nemzet lebecsülésének és lealacsonyításának látom. Én nem tudom olyan kevésbe venni mindazon találékonyságot, művészetet, szellemességet, komoly és megbízható bírálatot, ami Angliában megvan, mintha azt bármely húsz ember képessége, bármilyen jók legyenek is, megragadhatná; de még annál is kevésbé, hogy csak az ő felügyeletük mellett lehessen továbbadni, ha ők átszítálták és leszűrték a szűrőiken, s hogy ne kerülhessen forgalomba az ő kezük bélyegzője nélkül. Az igazság és megértés nem olyan áru, amit monopolizálni lehetne, s jegyek, szabályok és hiteles mértékek alapján árusítani. Gondolnunk sem szabad arra, hogy az országban minden műveltségéből piaci árut csináljunk, hogy bélyeget üssünk rá és engedéllyel lássuk el, mint szőtteseinket és gyapjúbáláinkat. Mi ez, ha nem olyan szolgaság, mint amit a filiszteusok kényszerítenek ránk: nem engedik, hogy magunk érezzük fejszéinket és ekevasainkat, hanem mindenfelől a húsz ellenőr műhelyébe kell

* John Knox (1513 k.–1572) a skót reformáció vezéralakja volt.

** Talán Knox *The History of the Reformation of Religion within the Realms of Scotland* (1559–1566) című munkájára utal, melynek teljes szövege csak 1644-ben, Londonban jelenhetett meg. Valószínűbbnek látszik azonban, hogy a *book of greatest consequence* Edward Coke könyve, az *Institutes of Laws of England* (1628–1644): ennek utolsó két kötete ugyancsak 1644-ben látott napvilágot. Coke kéziratait 1634-ben királyi parancsra elkobozták, és csak egy 1641-es parlamenti határozat juttatta őket vissza a családhoz.

mennünk javíttatni? Ha bárki téves dolgokat írt és terjesztett volna, melyek botrányosak a tisztességes életre nézve, visszaélve a megbecsüléssel, melyet értelme az emberek körében élvezett, s így elveszítette volna azt, hogyha bűnösségét megállapítván egyedül arra ítélnék, hogy a továbbiakban csak úgy írhat, hogy először egy kijelölt hivatalnok megvizsgálja, s kézjegyével igazolja, hogy most már biztonsággal olvashatjuk – ezt aligha tekinthetnénk egyébnek, mint szégyenletes büntetésnek. Ezért könnyen belátható, hogy milyen megalázó, ha az egész nemzetet ilyen bizalmatlan és gyanakvó tilalom alá vonjuk: azokat is, akik még sosem követtek el efféle vétséget. Annál is inkább, hiszen az adósok és a bűnözők őrizet nélkül járhatnak-kelhetnek, az ártatlan könyvek viszont nem tehetik ki a lábukat a címlapjukon látható börtönőr nélkül.

De a közemberekkel szemben sem egyéb ez, mint a rosszállás kifejezése. Hiszen ha annyira féltjük őket, hogy egy angol röpiratot sem merünk rájuk bízni, akkor mi másnak tartjuk őket, mint könnyelmű, hitvány és tanulatlan népnek; olyan betegesnek és gyöngének a hit és a mérlegelés terén, hogy semmit sem képesek lenyelni – hacsak nem egy ellenőr csövén keresztül? Nem tehetünk úgy, mint ha ez gondoskodás vagy szeretet volna irántuk, ha egyszer azokon a pápista helyeken, ahol a világiakat olyannyira gyűlölik és megvetik, ugyanezzel a szigorral bánnak velük. Bölcsességnek sem nevezhetjük, hiszen a szabadosságnak csak egyetlen kitörését fékezi meg – sőt még azt sem: hiszen mindaz a romlás, amit megelőzni igyekeznek, gyorsabban tör be a többi ajtón, amelyeket pedig nem lehet bezárni.

Végezetül arról is árulkodik mindez, hogy rossz véleménnyel vagyunk a lelkeszeinkről, akiknek jobban meg kellene bízunk az erőfeszítéseiben, és abban a hozzáértésben, amelyre rajtuk keresztül tesz szert a nyájuk; arról, hogy azt hisszük, az Evangélium minden jelenlegi és jövőbeli fénye s a folyamatos prédikációk ellenére mégiscsak egy olyan elvtelen, műveletlen, laikus tömeg hallgatja őket, akiket minden új iromány illata eltántoríthat a katekizmustól és a keresztény úttól. Bizony jó okkal bátortalaníthatja el a lelkeseket, ha ilyen kevésre becsüljük minden buzdításukat és a hallgatóiknak szerzett hasznot, hogy nem tartjuk őket alkalmasnak arra, hogy ellenőr nélkül rászabaduljanak három ív papirostra; hogy mindaz a lelki beszéd és tanítás, amit oly nagy számban és akkora kötetekben mondtak el, nyomtattak ki és tettek közzé, hogy mostanra szinte minden más könyv eladhatatlan, nem lehet elegendő vértzet egyetlenegy könyvecskével szemben,** ha nem védi az *Imprimatur* Angyalvára.

---

* 1Sám 13,19–21.

** Az eredetiben az *enchiridion* kifejezés kettős értelmén („könyvecske”, illetve „tör”) alapuló szójáték.

S hogy valaki el ne hitesse Önökkel, Lordok és Közrendek, hogy ezek az érvek, melyek szerint a tudós emberek kedvét szegi az Önök rendelete, pusztá szóvirágok, nem pedig a valóság, elmesélhetném, amit más országokban láttam és hallottam, ahol az inkvizíció e fajtája zsarnokoskodik. Ott ültem az ő tudósaikkal – mert ez a megtiszteltetés ért –, és boldognak mondtak, amiért a szabad filozófia földjén születtem (ennek vélték ők Angliát), ők maguk pedig nem tettek egyebet, mint hogy keserülték a szolgálai sorsot, amelyre az ő körükben jutott a tudomány; hogy ez volt, ami elhomályosította az itáliai szellem dicsfényét; hogy most már évek óta nem születik egyéb írás, csak dagályos hízelkedés. Ott történt, hogy megtaláltam és meglátogattam a híres Galileót,^{***} aki az Inkvizíció rabságában öregedett meg, mert a csillagászat terén máshogy gondolkodott, mint a ferences és dominikánus ellenőrök. És tudtam ugyan, hogy Anglia éppen akkor nyög a lehangosabban a főpapság igája alatt, mégis a jövő boldogság zálogának tartottam, hogy más nemzetek olyannyira meg vannak győződve a szabadságáról. Nem is reméltem azonban, hogy máris azok az értékes emberek szívják a levegőjét, akik majd elvezetik a szabadulásra, melyet az idők semmilyen fordulata sem feledtet majd el, ami még a világra vár. Mikor pedig végre elkezdődött, kicsit sem féltem tőle, hogy azokat a panaszszavakat fogom majd hallani a tudós emberektől otthon, a Parlament idején, egy engedélyeztetési rendelet miatt, mint amelyeket más vidékeken az ottani tudósoktól hallottam az Inkvizícióról. S ez olyan általános nézet volt, hogy amikor föltártam előttük, hogy magam is osztom az elégedetlenségüket – elmondhatom, ha nem veszik rossz néven –, bizony azt a férfiút, akit tisztességes *quaestori* munkája megkedveltetett a szicíliaiakkal, sem ösztökélték jobban a Verresszel szembeni föllépésre,^{****} mint engem az a kedvező vélemény, amelyet azoktól hallottam, akik az Önök tisztelői, s akiket Önök ismernek és becsülnek. Elhalmoztak kérésekkel, és győzködtek, hogy ne adjam föl a reményt, és állítsam össze, amit a helyes értelem csak eszembe juttat a tudomány érdemtelenül viselt béklyóinak eltávolítása érdekében. Hogy tehát mindez nem az egyéni képzelet szüleménye, hanem mindazok közös panasza, akik elméjüket és tanulmányaikat a tömegeké fölé emelték, készen arra, hogy előmozdítsák másokban az igazságot, és másoktól befogadják azt, arról ennyi éppen elég lesz.

S az ő nevükben nem titkolom, sem barátira, sem ellenségre tekintettel, hogy mi az általános szóbeszéd. Az, hogy ha ismét inkvizícióra és engedélyeztetésre kerül sor, s ha annyira nem bízunk meg magunkban, és annyira gyanakszunk mindenkire, hogy minden könyvtől és minden levél rezdülésétől már azelőtt félünk, hogy

---

^{***} Milton 1638-as itáliai útja során találkozhatott Galileo Galileivel (1564–1642), akinek nagy tisztelője volt, s az *Elveszett Paradicsom* több helyén is említi.

^{****} Marcus Tullius Cicero politikusi pályája elején, szicíliai *quaestorságát* követően, Kr. e. 70-ben indított pert Caius Verres (Kr. e. 120 k. – 43) ellen, amiért az *proconsuli* éve alatt messzemenően visszaélt hatalmával, megfélemlítve és megkárosítva a helybelieket.

megtudnánk, mit tartalmaz; ha egyesek, akiket nemrégén még kis híján eltiltottak a prédikálástól, most azért jönnek, hogy ők tiltsanak el bennünket az olvasástól, kivéve attól, ami nekik tetszik – nos, akkor nem gondolhatunk másra, mint hogy némelyek második zsarnokságra törnek a műveltség fölött, és hamarosan vitán felül áll majd, hogy minálunk semmi különbség nincs a püspökök és a presbiterek között, sem nevükben, sem lényegükben. Nem titok előttünk, hogy a főpapság azon hibái, melyek azelőtt huszonöt vagy huszonhat székre elosztva terhelték a népet, most együttesen sújtják a tudást: midőn egy kis tanulatlan egyházközség lelkésze most egy csapásra egy nagy egyházmegyéni könyv fölött kap érseki hatalmat, s mégsem veszíti el másik megbízatását, hanem megtarthatja, afféle titkos hivatalhalmazoként. Aki nemrégén még az egyetemet nem végzetek pusztá fölszentelését is helytelenítette, s tagadta, hogy a püspökök kizárólagos joghatósággal bírnának akár a legegyszerűbb egyháztagnál fölött is, az most otthon, saját székében ülve mindkettőt gyakorolja az igen értékes és kiváló könyvek, s igen tehetséges szerzőik fölött.

Mi nem ezeket a fogadalmak és nyilatkozatok tettük! Ez nem a főpapság eltörlése; ez csupán a püspökök cseréje; nem egyéb, mint az érseki palota átmentése az egyik hatalomból a másikba; nem más, mint a régi kánonjogi trükk, mellyel a bűnös kiváltja az elégtételt. Ha most megijedünk egy előzetesen nem engedélyezett füzet miatt, egy idő után már félni fogunk minden összejöveteltől, majd pedig titkos összejövetelnek nézünk minden keresztény találkozáshoz. Ám biztos vagyok benne, hogy az igazságosság és az állhatatosság szabályai által kormányzott állam vagy a hit és az igaz tudás sziklájára alapozott és fölépített Egyház nem lehet ilyen kishitű. Ameddig a vallás dolgai nem rendeződtek, addig az, hogy az írás szabadságát olyan fegyelem korlátozza, amelyet a főpapoktól vettünk át, azok pedig az Inkvizíciótól tanulták; az, hogy mindnyájunkat ismét egy engedélyező jóindulatára bíznak, szükségszerűen kétséget és bátortalanságot kelt minden művelt és vallásos emberben.

Ki ne ismerné föl e politikai lépés kifinomult ravaszságát, és hogy kik a kitervelői; hiszen úgy volt, hogy a püspököket szélnek eresztik, és minden nyomda kinyithat – a Parlament idején ez a nép veleszületett joga és privilégiuma, a fény előtörése volt. Most azonban, hogy a püspököket lemondatták és eltávolították az Egyházból, mintha a mi reformációnk csupán arra törekednék, hogy másoknak csináljon helyet az ő székükben, más elnevezéssel. A püspöki mesterkedések újfent szárba szökkennek, az igazság tömlőjéből nem folyhat több olaj, a nyomtatás szabadságát ismét szolgáskorba, egy húsztagú főpapi bizottság igájába taszítják; a nép előjoga semmivé lesz, s ami még rosszabb, a tudomány szabadságának is ismét nyögnie kell, ráadásul a régi láncait – miközben a Parlament még ülésezik. Pedig a saját legutóbbi vitáink és a főpapokkal szembeni védekezésük emlékeztethetné őket, hogy ez az akadékoskodó erőszakosság jobbára éppen olyan eredményre vezet, amely kitűzött céljával ellentétes: ahelyett, hogy fölszámolná a szektákat és a szakadár csoportokat, fölemeli őket, és rangot ad nekik. „A gondolatok büntetése csak

növeli a tekintélyüket – mondta St. Albans vikomtja –, s a betiltott írásról azt gondolják, hogy az igazság szikrája, mely azok szeme közé repül, akik el akarják fűjni.”* Ez a rendelet ilyenformán a szekták tápláló szülőjének bizonyulhat, de könnyedén bemutatom, hogyan lesz mostohája az igazságnak: mindenekelőtt azáltal, hogy képtelenné tesz bennünket annak a megőrzésére, amit már eddig is tudunk.

A gondolkodó ember jól tudja, hogy hitünk és tudásunk a gyakorlattal erősödik, ahogy a tagjaink és az izomzatunk is. Az Írás áramló forráshoz hasonlítja az igazságot:** ha vizei nem áramlanak folyamatosan, akkor az alkalmazkodás és a megszokás mocsarává silányulnak. Lehet valaki eretnek az igazságban; s ha más magyarázat híján csak azért hisz dolgokat, mert a lelkész azt mondta neki vagy mert a Zsinat úgy határozott,***, akkor a hite igaz ugyan, mégis maga az igazság válik az ő eretnekségévé.

Nincsen olyan teher, amelyet szívesebben adna át másnak az ember, mint vallásának felügyeletét és ápolását. Vannak – ki ne tudná, hogy vannak? – a protestánsok és a buzgó hitvallók között is, akik éppoly tökéletesen megingathatatlan hitben élnek és halnak, mint bármely lorettói pápista. Ha egy vagyonos ember, aki élvezeteinek és saját hasznának rabja, úgy találja, hogy a vallás olyan bonyolult üzlet, és olyan sok az apró-cseprő számla, hogy a sok szövevény közepette képtelen nyomon követni, akkor hát mit tegyen? Szeretné, ha vallásos embernek tartanák, s ha nem maradna el ebben szomszédai mögött. Mi mást tesz hát, mint hogy elhatározza: fölhangy a küszködéssel, és keres magának egy ügynököt, akinek a gondjára és felelősségére bízhatja vallási ügyeinek teljes vitelét? Az illetőnek valami elismert és megbecsült papi személynek kell lennie. Hozzá ragaszkodik, vallásosságának teljes árúkészletét, minden zárral és kulccsal, az ő felügyeletére bízva; de voltaképpen ezt a személyt teszi meg a vallásává; az ő társasága a saját kegyessége kellő bizonyítékának és biztosítékának tekinti. Úgyhogy emberünk azt mondhatja, vallása már nem bensőjében lakozik, hanem osztható ingóság lett, és aszerint jön-megy körülötte, hogy az illető meglátogatja őt. Ő pedig vendégül látja, ajándékokat ad neki, megeteti, elszállásolja; vallása este hazajön hozzá, imádkozik, bőséges vacsorát kap, s teljes kényelemben nyugovóra tér; fölkel, fogadja a köszöntést, és az édes bor vagy valami jó fűszeres sör után – jobban bereggelizve, mint az, aki reggel étvággal fogyasztott volna akár zöld fűgét is Betánia és Jeruzsálem közt**** – vallása nyolckor elsétál, otthagya kedves vendéglátóját az üzletében, hogy egész nap vallástalan módon kereskedjék.

---

* Francis Bacon (St. Alban vikomtja) főntebb idézett gondolatának előzménye. Vö. Francis Bacon: *An Advertisement Touching the Controversies of the Church of England* (1589).

** Pl. Péld 18,4.

*** A Parlament mellett 1643 és 1653 között működő, hittudósokból és parlamenti tagokból álló westminsteri zsinat (*Westminster Assembly of Divines*).

**** Mt 21,18–19, Mk 11,12–13.

Vannak másfajta emberek is: amikor meghallják, hogy mindent előírnak, mindent szabályoznak és megállapítanak, és csak azt szabad leírni, ami átjut bizonyos adóbérlők vámházain, melyek föladata, hogy tonnára és fontra lemérjenek minden szabadon kimondott igazságot – nos, ők egyenesen az Önök kezére adják magukat, s olyan valláshoz igazítják és szabják mondandójukat, amelyet csak Önök kívánnak. Élvezet, pihenés és kellemes időtöltés lesz őket olvasni, amivel napkeltétől napnyugtáig elmegy a nap, s az unalmas évet kellemes álommá ringatja. Mi szükség arra, hogy azon törjék a fejüket, amit mások már szigorúan és visszavonhatatlanul a maguk kezébe vettek? Ezek azok a gyümölcsök, amelyeket az együgyű nyugalom és tudásunk fölszámolása terem majd a nép körében! Milyen jó és milyen kívánatos az effajta engedelmes összhang! Milyen nagyszerű szabályok szerint forrasztana egybe mindnyájunkat! Kétségkívül tartós és szilárd keret volna ez, amelyet csak a januári fagy hozhat létre.

De magának a papságnak a körében sem lesz sokkal jobb következménye. Nem újdonság, hogy a fizetésben részesülő egyházközségi lelkész, aki kellemes javadalmaival mintegy Hercules oszlopain pihen, ha nincs semmi egyéb, ami tanulásra készítse, könnyen hajlik majd rá, hogy egy egyetemi végzettség józanul fölhalmozott készleteivel, egy angol nyelvű konkordanciával és egy közhelygyűjteménnyel, valamint egy korrespondanciával és egy idézetgyűjteménnyel be is fejezze a szellem világába tett kirándulását, hogy onnantól a közismert kútfők tanításának állandó köreit rója, kigyűjtse a szóhasználatukat, motívumaikat, jeleiket és eszközeiket, melyekből, mint egy ábécéből vagy hangsorból kialakítva és átalakítva, különbözőképpen össze- és szétkapcsolva, egy kis könyvismerettel és kétórányi elmélkedéssel kimondhatatlan alapossággal fölkészülhet akár többheti prédikáció előadására, hogy ne is említsem a sorközi jegyzetek, breviáriumok, szinopszisok és egyéb segédeszközök végtelen segítségét. De oly nagy halmokban állnak a könnyebb szentírási szövegekről szóló beszédek nyomtatott példányai is, hogy akik a mi londoni Szent Tamásunk sekrestyéjében – s adjuk még hozzá Szent Mártont és Szent Hugót – kereskednek, azok sem tartanak szent küszöbeiken belül több eladó készárut: sosem kell tehát a szószék ellátmányának inségétől félnie, mert van, ahol bőségesen fölfrissítheti készletét. Ha viszont háza nincsen hátulról és oldalról körülsáncolva, a hátsó ajtaját sem fedezi a szigorú ellenőr, s olykor-olykor előbukkanhat egy merész könyv, hogy megrohamozza valamelyik régi gyűjteményének erődítéseit – akkor ez arra készíti őt, hogy maradjon talpon, virrasszon, állítson jó öröket és ajtónállókat bevett nézetei köré, hogy társaival járörözzön, azon aggódva, nehogy nyájából akárcsak egyet is elcsábítsanak: ez őket is képzetebbé, gyakorlottabbá és fegyelmezettebbé tenné. S adja Isten, hogy az ehhez szükséges szorgalomtól irtózva ne áhítozzunk arra, hogy az engedélyeket előíró Egyház ellustuljon.

Hiszen ha biztosak vagyunk abban, hogy jó úton járunk, és nem bűnös módon tartjuk kezünkben az igazságot, ami nem fordulhat elő; ha nem tekintjük saját tanításunkat gyöngé és felszínes dolognak, s a népet tanulatlan és vallástalan élvhaj-

hász csöcseléknék; akkor mi lehet helyesebb, mint ha egy jó ítélőképességű, tanult ember – akinek a lelkiismerete, amennyire tudjuk, éppolyan jó, mint azoké, akik-től mi tanultuk, amit tudunk – nem titkon, házról házra járva (mert ez a veszedelmesebb), hanem nyilvánosan, írásban teszi közzé a világnak, hogy mi a véleménye, s hogy amit most gondolunk, miért nem lehet helytálló? Krisztus ragaszkodott hozzá, mintegy a maga igazolásaként, hogy nyilvánosan prédikáljon; de az írás még nyilvánosabb, mint a prédikálás; s ha szükséges, könnyebb megcáfolni, hiszen oly sokan vannak, akiknek éppen az a foglalkozása és hivatása, hogy ők legyenek az igazság bajnokai; s ha ezt elhanyagolják, akkor mi mást hibáztathatunk, mint az ő lustaságukat vagy alkalmatlanságukat?

Így akadályoz és szoktat le bennünket ez az engedélyeztetési eljárás annak a valódi tudásáról, amiről azt hisszük, hogy tudjuk. Nem is taglalom, hiszen részletkérdés, hogy mennyire károsítja és akadályozza magukat az ellenőröket szolgáló-tukban – jobban, mint bármely világi foglalkozásban – az, ha úgy akarják ellátni hivatalukat, ahogy kellene, s ezért szükségképpen el kell hanyagolniuk egyik vagy másik kötelességüket: a saját lelkiismeretükre bízom, hogy miként döntenek erről.

A föltárni tervezett dolgok közül hátra van még az a hihetetlen veszteség és kár, amit az engedélyeztetés terve okoz; nagyobb veszteség ez, mint ha valamely ellenségünk a tenger felől elzárna valamennyi öblünket, kikötönket és folyótorkolatunkat: akadályozza és késlelteti legdrágább cikkünk, az igazság behozatalát. Ezt bizony elsőként a keresztényellenes rosszindulat és mesterkedés vezette be és hozta gyakorlatba azzal a kifejezett céllal, hogy – ha lehetséges – kioltsa a Reformáció fényét, és megszilárdítsa a hamisságot. Nem sokban különbözött ez attól a politikától, amellyel a nyomtatás tilalma révén a török óvja a maga Koránját. Ne is tagadjuk, hanem valljuk meg büszkén, s a legtöbb népnél hangosabban küldjük az Ég felé hálánkat és dicsőítésünket, amiért ilyen nagy mértékben élvezhetjük az igazságot, különösen ami a köztünk és a pápa, valamint segédei, a főpapok között főnnálló vitás pontokat illeti. Csakhogy aki azt gondolja, hogy itt megállhatunk, és letáborozhatunk, mert eljutottunk a reformáció legteljesebb látványához,* amit csak mutathat nekünk a halandók tükre, melyben szemléljük, mielőtt eljutnánk a boldogságos színelátásra** – az épp ezzel a véleményével nyilvánítja ki, hogy még igen messze van az igazságtól.

Az igazság egyszer csakugyan a világra jött, isteni Mesterével együtt;*** tökéletes alakja volt, dicsőséges látvány: mikor azonban Ő fölment a mennybe, és utána az apostolai is elszenderültek, akkor nyomban megjelent a csalók elvetemült faj-

---

* Ahogy Mózes halála előtt megpillanthatja az Ígéret Földjét: MTörv 34,1–4.

** 1Kor 13,12.

*** Jn 1,17.

tája, akik – ahogy az egyiptomi Tüphón és összeesküvő társai a történet szerint* Ozirisz istennel bántak – elfogták a szüzi Igazságot, gyönyörű alakját ezer darabra aprították, és beleszórták a négy szélbe. Attól az időtől kezdve az Igazság szomorú barátai, már akik meg mertek jelenni, föl-le járkáltak, azt a gondos keresést utánozva, amellyel Ízisz kutatta Ozirisz megcsonkított testét, egyik tagját a másik után szedve össze, ahogy csak ráleltek. Még nem találtuk meg valamennyit, Lordok és Közrendek, és soha nem is fogjuk a Mester második eljöveteleig; ő fogja összerakni az összes ízületet és tagot, s a gyönyörűség és tökéletesség halhatatlan formájává állítja össze őket. Ne túrjék el, hogy ezek az engedélyezésről szóló tilalmak ott álljanak minden lehetséges helyen, tiltva és zavarva azokat, akik tovább keresgélnek, akik igyekeznek megadni a végtisztességet vértanú szentünk széttépett testének.

Fényünkkel dicsekszünk; de ha nem bölcsen tekintünk magára a Napra, akkor sötétségbe taszít bennünket. Ki képes kivenni azokat a bolygókat, melyek gyakran lángba borulnak, és azokat az igen erős fényű csillagokat, melyek a Nappal együtt kelnek és nyugszanak, ameddig pályájuk ellentétes irányú mozgása az égbolt olyan pontjára nem juttatja őket, ahol este vagy reggel láthatóak? A fényt, amelyet megszereztünk, nem azért kaptuk, hogy folyton azt nézzük, hanem hogy a tudásunktól egyre távolabb eső dolgokat is fölfedezzünk vele. Nem az tesz bennünket boldog nemzetté, ha kivetkőztetünk egy papot, ha megfosztunk egy püspököt a süvegétől, s eltávolítjuk őt a presbiteriánusok nyakáról. Nem, ha más dolgokba, melyek az Egyházban s a gazdasági és politikai élet rendje szempontjából ugyanilyen fontosak, nem tekintünk bele, és nem reformáljuk meg őket, akkor olyan sokáig nézünk a Zwingli és Kálvin által ránk sugárzott lobogó fénybe, hogy teljesen elvakított. Vannak, akik folyton a szakadórokra és a szektákra panaszkodnak, és olyan kellemetlenek, hogy senki sem ért egyet kijelentéseikkel. Az ő gögjük és tudatlanságuk okozza a zavart, azoké, akik sem szelíden meghallgatni, sem meggyőzni nem képesek, de akik szerint mindent el kell törölni, ami nem található meg az ő *Foglalatukban*.** Ők a zavarkeltők, ők az egység megosztói, akik maguk sem teszik meg és másoknak sem engedik, hogy egyesítsék azokat a szétszabdalt darabokat, amelyek még mindig hiányoznak az Igazság testéből. Hogy mindig kutassuk, amit nem tudunk, annak segítségével, amit tudunk; hogy az igazságról közelítsünk az igazsághoz, ahogy megtaláljuk (hiszen testének egésze egynemű és arányos): ez az aranyszabály a teológiában éppúgy, mint az aritmetikában, és ez hozza létre a legjobb harmóniát az Egyházban; nem a hideg, közönyös és belsőleg megosztott elmék erőltetett és külsődleges egysége.

---

* Plutarkhosz (46 k. – 120) erkölcsi tárgyú írásainak V. könyvében (*Moralia* 351c–384c) olvashatjuk Ízisz és Ozirisz történetét.

** A korszak több doktrinális összegzésének címében szerepel a *Syntagma* szó, a legismertebb talán Amandus Polanus munkája, a *Syntagma Theologiae Christianae* (1609–1610).

Anglia Lordjai és Közrendjei! Fontolják meg, milyen nemzetből származnak, s hogy milyen nemzetet kormányoznak: nem lassú és tompa, hanem fürge, találékony és eleven szellemű nemzetet, mely az új dolgok kitalálásában ötletes, a vitában kifinomult és erőteljes, és képes elérni a legnagyobb magasságot is, ahová csak az emberi képesség fölemelkedhet. Ezért a legelmélyültebb tudományok tanulmányozása olyan ősi és olyan előkelő helyet foglal el körünkben, hogy az igen megbízható ítéletű régi szerzők még arról is meg voltak győződve, hogy Püthagorasz iskolája és a perzsa bölcelet is ennek a szigetnek az ősi filozófiájából vette kezdetét. S a bölcs és művelt római, Iulius Agricola is, aki egykor Caesar kormányzója volt itt, többre tartotta Britannia természetes értelmét, mint a franciák erőltetett tanulmányait. Az sem véletlen, hogy a komoly és termékeny Erdély is évente elküldi hozzánk, egészen Oroszország hegyes határaitól és a hercyniai erdőkön túlról – nem ifjait, hanem meglett férfait, hogy elsajátítsák nyelvünket és teológiai ismereteinket.

Mégis jó okunk van azt gondolni, hogy ami mindezekén túl van, a Mennyek kegye és szeretete különös jóindulattal viseltetik irántunk és kedvel bennünket. Mi másért választotta volna ezt a nemzetet bármelyik más előtt, hogy belőle mint Sionból kiáltassék ki és hangozzék föl a Reformáció első híre és harsonája egész Európa felé? S ha főpapjaink nem léptek volna föl olyan csökönyös elvetemültséggel Wycliffe isteni és csodálatra méltó szellemével szemben, hogy szakadárként és újítóként elhallgattassák, akkor talán sem a cseh Husz és Jeromos, de bizony még Luther és Kálvin neve sem vált volna ismertté: valamennyi szomszédunk reformációjának dicsősége teljességgel a mi érdemünk. Most azonban, hogy megátalkodott papságunk erőszakosságával lealacsonyította az ügyet, azoknak lettünk legutolsó és legelmaradottabb tanítványai, akikhez Isten tanítókként küldött bennünket. Jelenleg minden jel együttállása és a szent és elhivatott emberek naponta ünnepélyesen kinyilvánított általános megérzése ismét arra mutat: Isten rendelkezése új és nagy korszakot nyit az ő Egyházában magának a Reformációnak a megreformálására. Mi másat tesz tehát, mint hogy szolgálainak és szokása szerint az ő angoljainak mutatkozik meg? Mondom, szokása szerint, s elsőként minekünk – jóllehet mi nem fogadjuk meg a tanácsait, és méltatlanok vagyunk rájuk.

Nézzék most már ezt a hatalmas várost: a hatalmas városát, a szabadság székhelyét, melyet az ő védelme ölel körbe és vesz körül; a háború műhelyében sincs több üllő és kalapács, hogy az ostromlott igazság védelmére kikovácsolják a fölfegyverzett igazságosság páncélját és hadiszerszámaikat, mint ahány toll és fej virraszt itt, buzgó lámpáik mellett ülve, fontolgatva, keresgélve, új fogalmakat és eszméket forgatva, amelyekkel tiszteletük és hódolatuk jeleként megajándékozhatják a közlegő Reformációt: mások, elfogadva az értelem és meggyőzés erejét, gyorsan elolvasnak és próbára tesznek mindent. Mi többet várhatna az ember a tudás keresésére ennyire hajlamos és készséges nemzetől? Mi másat kívánhatna egy ilyen ígéretes és termékeny talajra, mint bölcs és hűséges munkásokat, hogy tudós népet

alkossanak, a próféták, bölcsek és értékes emberek nemzetét? Az aratásig még több mint öt hónap van hátra – ide azonban öt hét sem kellene, ha volna szemünk, melyet fölemelhetnénk: a mezők máris fehérленek.*

Ahol nagy a tudásvágy, ott szükségképpen sok vita, sok írás és sokféle vélekedés lesz; hiszen a jó emberekben meglévő vélekedés nem egyéb, mint a formálódó tudás. A szektáktól és szakadóroktól való alaptalan rettegésünkben azt az őszinte és buzgó tudásszomjat károsítjuk, melyet Isten szított föl városunkban. Amin egyesek siránkoznak, azon inkább örvendeznünk kellene, inkább dicsérnünk az emberek közt ezt a kegyes vakmerőséget, hogy ismét saját kezükbe vegyék vallásuk rosszakra bízott gondozását. Egy csipetnyi nagyvonalú előrelátás, egy kis egymás iránti türelem és egy morzsányi irgalom egybekovácsolhatja és közös testvéri igazságkeresésben egyesítheti ezt a szorgalmat, már ha képesek vagyunk meghaladni azt a főpapi hagyományt, hogy a szabad lelkiismeretet és a keresztény szabadságot emberi kánonokba és előírásokba kényszerítjük. Nem kétlem, hogyha egy nagyszerű és okos idegen érkeznék közénk, aki elég bölcs ahhoz, hogy átlássa a nép jellemét és vérmérsékletét, s hogy miként kell azt kormányozni, az – megfigyelve magasztos reményeinket és céljainkat, gondolataink és magyarázataink fáradhatatlan készségét az igazság és a szabadság keresésében – úgy kiáltana föl, ahogy annak idején Pürrhosz, elámulva a rómaiak tanulékonyosságán és bátorságán: „Ha ilyen embereim volnának Epeiroszban, nem tévováznám belefogni a legnagyobb tervbe, amit csak ember megkísérelhet, hogy boldoggá tegyen egy Egyházat vagy királyságot.”

Mégis ők azok az emberek, akiket szakadóroknak és szektásnak kiáltanak ki. Mintha az Úr templomának építése során, mikor egyesek fejtették, mások faragták a márványt, megint mások a cédrusokat vágták, lettek volna ott olyan esztelen emberek, akik nem voltak képesek végiggondolni, hogy sokféle szakadásnak és széthúzásnak kell kialakulnia a kőfejtőben és a fűrésztelepen, amíg Isten háza föl-épülhet, és hogy amikor minden követ szakértő módon összeraktak, azok akkor sem forrhatnak hézagmentes egységbe: ebben a világban csakis egymás mellett állhatnak; és az épület egyes darabjai sem lehetnek mind azonos formájúak; sőt, inkább abban áll tökéletessége, hogy a mérsékelt sokféleségből és a testvéri hasonlósággal egyidejűleg fönnálló különbözőségekből, mely azonban nem borítja föl az arányait, emelkedik ki az a jótékony és kecses szimmetria, amely az egész szerkezet és építmény dicséretére válik.

Legyünk ezért megfontoltabb építők, bölcsebbek a lelki építkezés során, mikor a nagy megújulást várjuk. Mert úgy látszik, most jön el az idő, amikor Mózes, a nagy próféta örvendezve ülhet a mennyekben, látva beteljesedni emlékezetes és dicső kívánságát, hogy nemcsak a hetven vénünk lesz prófétává, hanem az Úr

---

* Jn 4,35.

egész népe.* Nem csoda hát, hogy néhányan irigylik őket – s köztük talán jó emberek is, akik azonban még fiatalok a jóságban, mint akkoriban Józsué volt. Emésztik magukat és saját gyöngeségük miatt szenvednek, aggódva, nehogy ezek a csoportosulások és alcsoportok a vesztünket jelentsék. Az ellenség megint csak tapsol, és várja az órát: mikor egészen földarabolták magukat, mondja, kellően kicsiny pártokra és frakciókra, akkor majd eljön a mi időnk. Ostoba! Nem látja az erős gyökeret, amelyből mindannyian kinőttünk, még ha szerteágazunk is: és nem is fog félni, ameddig nem látja, hogy fölaprózott csapattesteink keresztül-kasul vágnak az ő rosszul egyesített és nehezen mozduló seregén. Arról pedig, hogy jobb reménnyel kell lennünk mindezen föltételezett szekták és szakadások felől, és nem kell hinnünk ebben a – talán őszinte, bár túlságosan félénk – aggodalomban, mely e tekintetben nyomaszt bennünket, s hogy a végén nevetni fogunk azokon, akik rosszindulatúan örvendenek különbségeinknek, a következő indokok győznek meg engem.

Először is az, hogy amikor egy város úgyszólván ostrom alatt van és körbezárták, hajózható folyóját eltorlaszolták, betörések és rajtaütések körös-körül, s a híresztelés szerint a csaták és összecsapások már a falaknál és a külváros árkaiban zajlanak** – ekkor a nép, vagy nagyobbik része, többen, mint máskor, csakis a legmagasabb rendű és legfontosabb változtatnivalók tanulmányozásával elfoglaltan, szokatlan és csodálatos módon vitáznak, érvel, olvas, olyan dolgokat gondol ki és magyaráz, amelyekről korábban nem esett szó és nem is írtak, s mindenekelőtt egyedülálló jóindulatát, elégedettségét és bizalmát fejezi ki az Önök bölcs előrelátása és biztos kormányzása iránt, Lordok és Közrendek; s ebből meríti lovagias bátorságát és ellenségei iránti megalapozott megvetését, mintha sokan volnának köztünk olyan nagy szellemek, mint az a római, aki mikor Hannibal már-már a várost ostromolta, megvásárolta – nem is alacsony áron – azt a földdarabot, amelyen maga Hannibal táborozott a seregével.

Aztán ez szerencsés sikerünk és győzelmünk erős és kedvező előjele is. Mert amint a test esetében, mikor a vér frissessége, a tiszta és erőteljes – nemcsak az életerőkre, de a gondolkodási képességekre, valamint a szellem és kifinomultság legélesebb és legvilágosabb műveleteire is kiterjedő – lélek azt mutatja, hogy a test milyen jó helyzetben és állapotban van; úgy ha a nép derűje hasonlóan eleven, mint akikben nemcsak annyi erő van, amivel saját szabadságukat és biztonságukat képesek megvédeni, hanem marad is, amit szilárd és kellően árnyalt álláspontjuk kidolgozására és új gondolatokra fordítsanak, az annak a jele, hogy nem vagyunk leépülve, s nem a végzetes bomlás felé haladunk, hanem levetjük a romlás öreg és ráncos bőrét, hogy túléljük e fájdalmakat, és újra fiatalon ragyogjunk föl, rálépve

---

* Szám 11,24–29.

** Milton itt 1642 novemberének eseményeit idézi föl.

az igazság és a sikeres erény dicsőséges útjaira, arra hivatottan, hogy e későbbi korokban is nagyok és tiszteletre méltóak legyünk. Gondolatban egy nemes és hatalmas nemzetet látok, ahogy fölkel, mint egy erős ember alvás után, s lerázza győzhetetlen bilincseit; olyannak látom, mint a sast, aki új tollat növeszt, s káprázat nélkül a déli verőfényre nyitja szemét; magában a mennyei sugárzás forrásában tisztítja és fűrészi elkínzott látását; miközben az ijedező madárrajok zajonganak körülötte – köztük azok, akik a homályt kedvelik –, elámulva a sas szándékán, s irigy csattogásukkal a szekták és szakadások évét jósolják.

Mit tennének hát Önök? El kellene nyomni a tudás és az új fény egész virágzó vetését, mely már kisarjadt ebben a városban, s naponta szárba szökken? Vagy följük helyezni egy húsz árdrágítóból álló oligarchiát, hogy ismét kiéheztessék elméinket, és csak azt tudjuk majd, amit szakajtójukkal ők mérnek ki nekünk? Higgyék el, Lordok és Közrendek, aki ilyen elnyomást javasol Önöknek, az voltképpen azt terjeszti elő, hogy saját magukat nyomják el; hamarosan megmutatom, hogyan. Ha az a kívánságuk, hogy a szabad írás és szabad szólás kiváltó okát megismerjék, akkor nem lehet valódibb okot megjelölni, mint az Önök mérsékelt, szabad és emberséges kormányzatát. A szabadság az, Lordok és Közrendek, amelyet az Önök bátor és szerencsés tanácsai szereztek meg nekünk. A szabadság minden nagy gondolat dajkája – ez az, ami szellemünket mennyei hatásként könnyűvé tette és megvilágosította; ez az, ami értelmünket fölszabadította, fölerősítette, és eddigi önmagánál sokkal magasabbra emelte.

Önök csak akkor csonkíthatják meg képességeinket és tudásunkat, csak úgy tehetnek az igazság kevésbé eltökélt keresőivé, ha előbb önmagukat, akik bennünket ilyenekké alakítottak, teszik igaz szabadságunk kevésbé lelkes híveivé és megalapozóivá. Válhatunk ismét tudatlanná, vadállatává, felszínessé és szolgálivá, ahogyan Önök találtak bennünket; ekkor azonban először Önöknek kell olyanokká válniuk, amilyenek nem lehetnek: elnyomók, önkényesek és zsarnokok, amilyenek azok voltak, akiktől Önök szabadítottak meg bennünket. Hogy szívünk most többre vágyik, gondolataink magasabbra hágtak a legnagyobb és legvilágosabb dolgokat keresve és várva, az az Önök belénk oltott erényének a gyümölcse. Ezt nem tehetik semmivé, hacsak meg nem erősítenek egy már eltörölt, könnyörtelen törvényt, amelynek értelmében az atyák tetszésük szerint kitagadhatják saját gyermekeiket. Akkor pedig ki ragaszkodnék a leginkább Önökhöz, és ki buzdítana erre másokat is? Nem az, aki a ruhapénz és a négyfilleres hajópénz miatt fog fegyvert. Bár nem kifogásolom a jogos kiváltságok védelmét, mégis jobban szeretem a nyugalmat – már ha csak erről volna szó. Adják meg nekem – minden más szabadságot megelőzően – a tudás, a szólás és a lelkiismeret szerinti vita szabadságát.

Nem tisztem megmondani, hogy mit lenne a legokosabb tenni, ha annyira fájdalmasnak és méltánytalannak találják valamely vélemény elhallgattatását újdonsága vagy a szokásszerű elfogadásra való alkalmatlansága miatt. Csupán elismételek, amit az Önök egyik tiszteletre méltó tagjától tanultam, egy igazán nemes és jámbor főúrtól, akit, ha nem áldozta volna életét és vagyonát az Egyházra és az

államra, most nem hiányolnánk és siratnánk, mint e gondolat értékes és vitán fölü álló patrónusát. Ismerik őt, ebben biztos vagyok; a tisztesség kedvéért – legyen örökké része benne – mégis megnevezem őt, Lord Brookot.* Mikor a püspökségről írt, mellékesen a szektákról és szakadárokról is szólva, Önökre hagyta a szavazatót, pontosabban már végakarátának utolsó szavait, amelyeket, jól tudom, Önök mindig becsben és tiszteletben fognak tartani. Olyannyira tele van jámborsággal és élő irgalommal, hogy annak a végrendeletén kívül, aki tanítványaira szeretetet és békét hagyott, egy sem jut eszembe, amelyben gyöngédebb és békésebb szavakat olvastam vagy hallottam volna. Ebben arra buzdít, hogy türelemmel és alázattal hallgassuk meg azokat – bármilyen rágalmak érijék is őket –, akik tisztán vágnak élni, úgy követve Isten rendelkezéseit, ahogy lelkiismeretük legjobb iránymutatása tanácsolja nekik, és hogy viseljük el őket, még ha bizonyos fokig el is térnek tőlünk. A könyv a maga teljességében többet is mond majd nekünk, ha nyilvánosságra hozzák; ráadásul a Parlamentnek ajánlotta a szerző, aki életében és halálában egyaránt megérdemli, hogy a ránk hagyott tanácsait ne tegyük olvasatlannul félre.

S most különösen itt az ideje, hogy a jog védelmét élvezve leírjuk és kimondjuk, ami segítheti a forrongó dolgok további megvitatását. Indokolt volna most kinyitni a két, egymással ellentétes arcú Ianus templomát. És noha a tanítás szelei elszabadultak, s mind egymást kergetik a földön** – ha egyszer az Igazság kint van a mezőn, akkor jogtalanságot követünk el, ha engedélyeztetéssel és tilalmakkal vonjuk kétségbe erejét. Birkózzék meg ő a Hamissággal; ki hallott olyat, hogy valaha is az Igazság maradt alul egy szabad és nyílt összecsapásban? Az ő cáfolata némít el a legjobban és legbiztosabban. Aki hallja, hogy mennyit imádkozunk a világgosságért, és azért, hogy tisztább tudás érkezzék közénk, azt gondolná, hogy a genfi egyházfegyelmen túl mást is be kell vezetnünk, olyasmit, amit már a mi kezünkhöz igazítva terveztek és készítettek. Amikor azonban az áhított új fény ránk ragyog, akkor vannak, akik irigykednek és tiltakoznak, ha elsőként nem az ő ablakukon süt be. Miféle együttműködés az, hogy miközben a bölcs ember arra buzdít, hogy legyünk szorgalmasak, keressük a bölcsességet, mint rejtett kincset,** reggel és este, a másik parancs arra kötelez, hogy csak azt tudjuk, amit a törvény mond? Ha az ember a tudás mélységes bányáiban a legkeményebb munkával fáradozott, fölismeréseit teljes fegyverzetbe öltöztette, fősorakoztatta érveit, mintha csatasorba állítaná őket, szétszórta és legyőzte az útját álló összes ellenvetést; nyílt síkra hívja ki ellenfelét, följajánlja neki a kedvezőbb szél- és napjárást, ha kívánja,

---

* Robert Greville, Brooke bárója (1607–1643), a parlamenti párt hadseregének tábornoka volt. Az alább említett, 1641-ben írt könyvének címe: *A Discourse Opening the Nature of that Episcopacie Which is Exercised in England*.

** Vö. Ef 4,14.

*** Péld 2,3–4.

csak az érvek csapásaival döntsék el a vitát – ha ellenfelei ekkor elrejtőznek, lest állítanak, leszúkitik az engedélyezés hidját, melyen a kihívónak át kell kelnie: mindez meglehetősen érdem a katonáskodásban, az Igazság csatáiban azonban nem más, mint gyöngeség és gyávaság.

Mert ki ne tudná, hogy az Igazság ereje szinte a Mindenhatóéval ér föl? Győzelméhez nem szükséges sem előrelátás, sem haditerv, sem engedélyek; ezek azok a cselek és védőeszközök, melyeket a tévelygés alkalmaz az ő erejével szemben. De adjunk csak neki teret, ne kötözzük meg álmában, mert akkor nem az igazat mondja, ahogy az öreg Próteusz tette, aki csak akkor mondott jóslatokat, mikor elfogták és megkötözték,* hanem inkább fölvesz mindenféle alakot, a sajátját kivéve, és talán a hangját is az alkalomhoz illően megváltoztatja, miként Mikeás tette Ácháb előtt, amíg nem kényszerítik esküvel a saját formájába.** De az sem lehetetlen, hogy egynél több alakja van. Különben hogyan lehetne, hogy egész sor közömbös dologban az Igazság állhat ezen vagy azon az oldalon anélkül, hogy magától különböznék? Másként mi egyéb volna azoknak az adósleveleknek az eltörlése, a keresztire szögezett kézírás, mint múló árnyék;*** mitől jelentős szerzemény az a keresztény szabadság, amellyel Pál oly gyakran büszkélkedik? Az ő tanítása, hogy aki eszik és aki nem, aki megtart egy ünnepet és aki nem, egyformán az Úrért teheti. Hány egyéb dolgot tűrhetnénk el békével és bízhatnánk a lelkiismeretre, ha meglenne bennünk az irgalom, és nem az lenne képmutatásunk fő bástyája, hogy folyton ítélkezünk egymás fölött?

Mégis attól félek, a külsődleges alkalmazkodás vasigája szolgabélyeget hagyott nyakunkon, és a vászonba öltöztetett jólneveltség szelleme tovább kísért köztünk. Megbotránkozunk és fölháborodunk, ha a látható gyülekezetek egyike a legkisebb mértékben is különbözik a másiktól, jóllehet nem alapvető dolgokban. Az elnyomásban való buzgalmunkban pedig, és mert késlekedünk visszaszerezni a szokás markából a szolgasorba vetett igazságmorzskákat, azzal nem törődünk, hogy az igazságot elkülönítjük az igazságtól: pedig ez minden közül a legerősebb szakadás és bomlás. Nem látjuk, hogy miközben továbbra is minden eszközzel fönntartjuk a merev külső formákat, hamarosan ismét a szabálykövetés vaskos ostobaságának vermébe eshetünk, abba, hogy az egymáshoz erőltetett és összekötözött fát, szénát és szalmát**** mereven és élettelenül összetapasztjuk – ami nagyobb lépés az Egyház hirtelen visszafejlődése felé, mint az apró szakadások számos kis csoportja.

---

* Próteusz a görög mitológiában jóstehetséggel bíró, alakját könnyen változtató tengeristen. Milton az *Elvesztett Paradicsom* III. énekében (603–606) a bölcsék kövének keresését hasonlítja Próteusz eredeti formájába való visszakényszerítéséhez.

** 1Kir 22,5–23.

*** Vö. Kol 2,14. Az angolban szereplő *ordinance* kifejezés (a magyar fordításokban: „adóslevél”) a rendeletekre is utal (l. pl. Kol 2,20).

**** 1Kor 3,12.

Nem mintha jó véleménnyel volnék minden könnyelmű szétválásról, s azt sem gondolom, hogy az Egyházban mindennek aranyból, ezüstből és drágakőből kell lennie: az ember nem képes elválasztani a búzát a konkolytól, a jó halat a többi ivadéktól;* ez az angyalok feladata, a halandó dolgok végeztével. De ha nem gondolhatja mindenki ugyanazt – márpedig ki látja úgy, hogy ugyanazt kellene gondolniuk? –, kétségtelenül az az egészségesebb, okosabb és keresztényibb, ha sokakat elviselünk, mintha mindenkit kényszerítünk. Nem a pápistaság eltűrésére gondolok, nem is a nyílt babonáságéra: ahogy ez kiirt minden vallást és polgári felsőbbiséget, úgy kell őt magát is kiirtanunk, föltéve persze, hogy minden irgalmas és jóindulatú eszközt fölhasználtunk arra, hogy megnyerjük és visszaszerez-zük a gyöngéket és a tévútra vezetetteket. S ami istentelen vagy tisztán gonosz, akár a hit, akár az erkölcs ellenében, azt semmilyen törvény sem engedélyezheti, hacsak nem akarja önmagát törvényen kívül helyezni. A szomszédok közti különbségek vagy inkább kisebb eltérések azonban, amelyekről beszélek, akár a tanítás, akár a fegyelem valamely kérdésében, bármennyi legyen is belőlük, nem szakítják szét szükségszerűen a lélek egységét, amíg képesek vagyunk fölfedezni magunk közt a béke kötelékét.**

S ha mindeközben valaki úgy ír és nyújt segítő kezet a lassan mozduló Reformációnak, amin fáradozunk, hogy az Igazság másokat megelőzve őhöz szólt, vagy legalábbis így gondolja – akkor ki változtatott minket jezsuitákká, hogy azzal háborgassuk ezt az embert, hogy engedélyt kell kérnie ennek az értékes dolognak a megtételéhez? Nem is gondolunk arra, hogy ha tiltásra kerül a sor, semmit sem fogunk valószínűbben betiltani, mint éppen az igazságot; annak első megjelenése szemünkben, melyet az előítélet és a megszokás vizenyőssé tett és elhomályosított, sokkal kevésbé látványos és tetszetős, mint számos tévedése, különösen ha a személy, akitől származik – mint sok nagy ember – ránézésre csenevész és jelentéktelen. És mit beszélnek nekünk öntelten az új véleményekről, mikor éppen az ő véleményük – azaz hogy csak azt hallgassuk meg, ami önekik tetszik – a legrosszabb és legújabb vélekedés mind közül; éppen ez a fő oka, hogy burjánzanak a szekták és szakadárok, az igaz tudást pedig távol tartják tőlünk. De emellett még egy nagyobb veszély is van ebben. Amikor ugyanis Isten erős és egészséges rengésekkel ráz meg egy királyságot, hogy egészében megújítsa,*** bizony igaz, hogy a sok szakadár és tévtanító ilyenkor a legbuzgóbb a csábításban; de még inkább igaz az, hogy Isten ritka tehetségű és a közönséges iparkodásnál többre képes embereket hív meg a maga munkájára, nemcsak hogy visszatekintsenek és kijavítsák, amit eddig tanítottak, hanem hogy tovább haladjanak és újabb, megvilágosodott lépése-

---

* Mt 13,24–30, 13,36–42, 13,47–50.

** Ef 4,1–3.

*** Vö. Ag 2,6–9.

ket tegyenek az igazság fölfedezése felé. Mert ez a rendje annak, ahogy Isten megvilágosítja az ő Egyházát: sugarait fokozatosan bocsátja ki és osztja szét, hogy földi szemeink a lehető legjobban elviselhessék.

Isten pedig nem jelöli ki és határozza meg, hogy hol és honnét kell meghallanunk választottai szavát – mert ő nem úgy lát, ahogy az ember, s nem úgy választ, ahogy az ember –, hogy ne kössük magunkat ismét megszabott helyekhez és gyűlésekhez, s a külső, emberektől érkező hivatáshoz, hitünket egyszer az öreg Tanácsházba, másszor a Westminsteri Kápolnába vetve. Hiszen akárhány hang szólaljon is meg ott, a pusztta meggyőződés s a türelmes tanítás irgalma híján az ott szentesítendő hit és vallás egésze sem elegendő, hogy megnyihitse a lelkiismeret legkisebb sebét, hogy oktassa a legközönségesebb keresztényt, aki a Lélekben kíván járni, nem pedig az emberi bizakodás betűjével.* Még akkor sem elegendő, ha maga VII. Henrik, akit a hűbéresei kriptái vesznek körül, kölcsönadná nekik a holtak hangját, hogy földuzzassza számukat.

Ha pedig tévedésben vannak azok, akik a legfőbb szakadároknak látszanak, mi tart vissza bennünket – a saját lustaságunkon, önfejűségünkön s a jó ügybe vetett bizodalunk hiányán kívül – attól, hogy jóindulatúan találkozzunk velük, ugyanígy utasítsuk el a tévedéseiket, hogy vitázzunk és alaposan megvizsgáljuk a kérdést az elfogulatlan és eleven hallgatóság körében – ha nem is az ő kedvükért, akkor a sajátunkért? Mindenki, aki belekóstolt már a tudományba, elismeri majd, hogy milyen sokféleképpen vehetjük hasznát azoknak, akik nem elégedvén meg az elavult receptekkel, képesek új álláspontokat kidolgozni, és újtjukra indítani. S még ha olyanok volnának is, mint lábunkon a hamu és a por, amíg ezáltal mégis csiszolják és fényesítik az Igazság fegyverzetét, akkor már csak erre tekintettel sem kellene őket minden további nélkül elvetni. Ha viszont azok közé tartoznak, akiket Isten kifejezetten a mostani idők hasznára látott el kiemelkedő és bőséges ajándékokkal, talán nem a papok és nem is a farizeusok közül, mi pedig az elhamarkodott buzgalom sietségében nem teszünk különbséget, hanem elhatározzuk, hogy elhallgattatjuk őket, mert attól félünk, hogy új és veszedelmes véleményekkel érkeznek, hiszen szokás szerint már azelőtt megítéljük őket, hogy megértenénk – akkor bizony jaj nekünk, ha úgy gondoljuk, hogy ezzel az Evangéliumot óvjuk, noha magunk bizonyulunk az üldözőinek.

E Parlament kezdete óta nem kevesen voltak a presbitériumból és máshonnan is, akik engedélyezetlen könyvekkel, az *Imprimaturt* figyelembe nem véve, elsőként törték meg a szívünket borító háromszoros jeget, s tanították az embereket, hogy hogyan lássák meg a napvilágot. Remélem, hogy egyikük sem volt azok közt, akik Önöket arról győzködték, hogy újítsák meg rajtunk e köteléket, melynek semmibevételével ők maguk oly sok jót cselekedtek. De ha nem elegendő sem

---

* Vö. 2Kor 3,1–6.

Mózesnek az ifjú Józsuéhoz címzett intése,* sem az ellenkező parancs, amelyet a mi Megváltónk adott az ifjú Jánosnak, aki olyan lelkesen tiltotta volna azok tevékenységét, akikről úgy gondolta, hogy nincs engedélyük,** hogy figyelmeztesse a mi véneinket, türelmetlenségük a tiltás terén mennyire elfogadhatatlan Isten számára, s az sem, hogy emlékeznek, miféle gonosz terjengett az Egyházban ezen engedélyezési rendszer révén, és hogy milyen jó dolgot kezdtek ők maguk annak megszegésével; hanem meggyőzik Önöket, és végrehajtják rajtunk az Inkvizíció leginkább dominikánusokhoz illő részét, s már egy lábbal abban a kengyelben vannak, amelynek oly nagy szerepe van az elnyomásban – akkor bizony nem volna méltánytalan, ha legelőször magukat az elhallgattatókat hallgattatnánk el, akiket helyzetük megváltozása fölfuvalkodottabbá tett, mint amennyi bölcsességre a nehéz idők legutóbbi tapasztalatai révén szert tettek.

Ami pedig a nyomtatás szabályozását illeti, senki se gondolja, hogy jobb megoldást tud javasolni Önöknek, mint amit Önök az ezt éppen megelőző rendeletükben bevezettek, hogy bármely könyvet csak akkor lehet kinyomtatni, ha a nyomdász és a szerző nevét, vagy legalább a nyomdászét, nyilvántartásba vették. Azok esetében, amelyek nem így jelennek meg, ha ártalmasnak és rágalmozónak találtnak, a tűz és az ítéletvégrehajtó lesz a leggyorsabb és a leghatékonyabb orvosság, amivel az ember elővigyázatossága élhet. Ez a hamisítatlan spanyol könyvengedélyezési rendszer viszont, ha helyesen mondtam, hamarosan maga bizonyul majd teljességgel engedély nélküli könyvnek; a Csillagkamara egyik hasonló célú rendeletének a pontos mása volt ez, amelyet pont azokban az időkben alkottak, amikor az említett törvényszék véghez vitte azokat a kegyes cselekedeteit, amelyek miatt most Luciferrel együtt zuhant le a csillagokból.*** Ennek alapján sejthetik, hogy milyen politikai előrelátás, a nép miféle szeretete, a vallás vagy a jó erkölcsök milyen ápolása játszott szerepet a kidolgozásában, jóllehet egyedülálló képzettséggel úgy tett, mintha jó magaviseletük alapján ítélné meg a könyveket. Hogy aztán miként kerekedett fölül az Önök korábban hozott, jól megalkotott rendeletén – hogyha hihetünk azoknak az embereknek, akiknek a foglalkozásukból fakadóan a legtöbbet kell vizsgáldniuk, attól kell tartanunk, hogy benne volt egyes korábbi könyvúrusítási engedélyesek és monopóliumbirtokosok csalása. Ezek azzal az ürüggyel, hogy társaságuk szegényebb tagjait védik a kisémmizéstől, és hogy mindenki megtarthassa valamennyi kiadás jogát (ennek ellenzésétől Isten őrizzen), mindenféle színes álcákat hoztak a Házba, amelyek valóban csupán álcák voltak, s nem szolgáltak egyéb, mint hogy szomszédaik fölött hatalmaskodjanak velük:

---

* Szám 11,24–29.

** Lk 9,49–50.

*** Milton a Csillagkamara (*Star Chamber*) egy 1637-es rendeletére utal. A Kamarát 1641-ben törvénnyel szüntették meg.

olyan emberek fölött, akik így nem munkálkodhatnak egy tisztas foglalkozásban, melynek a műveltség a lekötelezettje, s ezért más emberek hűbéreseivé kell válniuk. Mások közülük, úgy lehet, más célt kívántak elérni azzal, hogy kérelmükkel kieszközlék ezt a rendeletet: hogy hatalmat kapván a kezükbe, a rosszindulatú könyvek könnyebben szökhessenek külföldre – amint a végeredmény is mutatja.

Én azonban nem értek a kereskedelem ilyen szofizmáihoz és cáfolataihoz. Tudom, hogy egy jó és egy rossz kormányzatban szinte egyformán megvannak a hibák; hiszen melyik előjárót ne lehetne félretájékoztatni, s ez annál könnyebben megtörténik, ha a nyomtatás szabadságát kevesek hatalmává szűkítjük. De hogy valaki készségesen és gyorsan orvosolja, amit elhibázott, és a legmagasabb tiszttségben is többre tartson egy közönséges figyelmeztetést, mint mások a bőséges kenőpénzt, az olyan erény (tisztelt Lordok és Közrendek!), ami az Önök legmagasztosabb cselekedeteinek felel meg, s ami csak a legnagyobb és legbölcsebb emberek sajátja.

DANIEL DEFOE (1660–1731) író, újságíró, kereskedő volt, emellett politikai megbízásokat is teljesített. A könyvkiadást és -kereskedelmet szabályozó és az államot és az egyházat illető sajtóvétségeknek elejét vevő 1662-es engedélyeztetési törvény 1695-ös elévülése után sokáig nem született újabb jogszabály: az alsóház két ízben (1699, 1702) is elutasította a szerzőkre és nyomdászokra vonatkozó törvényjavaslatot. A széles körben terjesztett, így potenciálisan sokak gondolkodására ható olcsó lapok és a névtelenül közreadott irományok visszaszorítására az egyház és Anna királynő támogatásával megalkotott (az 1689-es toleranciáról és az 1697-es istenkáromlásról szóló törvényeket e vonatkozásban kiegészítő) 1709-es, „első szerzői jogi” törvény kidolgozatlansága és járulékos negatív hatásai miatt nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, de azután az ehhez társuló, 1710-ben salátatörvényként megalkotott új papírrilletéknek révén, amelyek jelentős kincstári bevétellel és a legolcsóbb és legmerészebb művek eltűnésével kecsegtettek, közvetett, gazdasági nyomást gyakoroltak a sajtóra. Az e törvények keltette vitában a név nélkül megjelentetett művet egyértelműen Defoe-nak tulajdonították, aki talán a legtöbb álnevet használó író volt. A szerző feltehetően nem annyira az ebben képviselt álláspont miatt jelentette meg írását ily módon, mint inkább a saját személyétől való eltávolítás, a szépírói és a politikai írói tevékenységének tudatos elválasztása okán.

A szöveg megjelenési helye:

(Daniel Defoe:) *An Essay on the Regulation of the Press*. London, 1704.

DANIEL DEFOE

Tanulmány a sajtó szabályozásáról

Néhányan azt gondolják, hogy jó szolgálatot tehet, ha megadóztatják a hírlapokat, de véleményem szerint ez csak arra bátorítja majd az újságírókat, hogy Angliaszerte terjesszék saját véleményüket – és a dolog, leszámítva azt a csekély összeget, amit ez hozhat, említésre sem méltó.

Mindenki úgy tesz, mintha a sajtó féktelensége a köz sérelmére lenne, de ezt sokkal könnyebb mondani, mint bizonyítani, vagy megfelelő gyógyírt találni rá – és e panasz nem is egykönnyen orvosolható.

A közönségnek szóló nyomtatást egyetemesen leállítani annyi lenne, mint megfékezni a művelődést, betiltani a tudást és tilalmasnak nyilvánítani az oktatást – és mivel a nyomtatásról azt valljuk, hogy a valaha kifejlesztett leghasznosabb tanulmány arra, hogy csiszoljuk a művelt világot, udvariassá tegyük az embereket és növeljük az irodalmi ismereteket, és ezáltal minden hasznos művészetet és tudományt – ezért ha a sajtót általánosan felfüggesztenék, az emberi tudás nem tökéletesedne tovább, leállnának a fejlesztések, és az irodalom ismerete lehanyaglan a királyságban.

Ezért foglalkozunk most a szerzők féktelen túlzásainak megzabolozásával és a sajtó szabályok alá rendelésével, és ezért nevezzük ezt *Tanulmánynak a sajtó szabályozásáról*.

Szakadatlan vizsgálhatnánk, hogy a világ okos emberei honnan veszik a bátorságot, azt a szabadságot, amit a vallást, a kormányzást, a megbotránkoztatást illetően nyomtatásban megengedtek maguknak – a tollnak ama rendkívüli szabadosága, hogy új véleményeket vessen fel a vallás, valamint a politika terén, valódi botrány a nemzet számára, és igazán megérdemli a szabályozást.

A miénken kívül a keresztény világ egyetlen nemzete sem szenvedett olyan könyvektől, mint amelyet Asgill írt a halálról, Coward a lélek halhatatlansága ellen, *** a többnejűségéről, *** a Szentháromság ellen, vagy amilyen B...t *Theoryja* – és szép számmal vannak olyanok is, amelyek ateizmusra, eretnekségre és hitetlenségre hajlanak, anélkül hogy nyilvánosan elmarasztalták volna őket, és Európában sehol másutt nem marad el az írók megrovása és büntetése, csak itt.

Ezek miatt egyet kell értenem azzal, hogy a szabályozás, azaz a sajtó megfelelő korlátozása hasznos dolog. Azonban a következő és fő fontosságú kérdés az, hogy ezt miként lehet megvalósítani.

A nyomdahivatalnok azt mondaná erre, hogy működési engedéllyel, amivel munkát vállalhat a városban, ahogyan az hajdanán volt.

Nagyon könnyű kitalálni, hogy néhány arcátlan éppen ebben reménykedik, én azonban távol állok tőle, hogy bárkit megvédjek, inkább csak azt vizsgálom, hogy mik a sajtóengedélyeztetés valódi következményei.

Először is, ez a sajtót egy párt rabszolgájává teszi – nem törődöm vele, hogy melyik lesz az – ám az emberek bármely csoportja szerzi is meg az irányítás gyeplőjét és a sajtóengedélyért felelős személy kinevezésének lehetőségét, az a vallással vagy a politikával kapcsolatos minden kérdésben birtokolja a teljes hatalmat a világ tudatlanságban tartására, mivel e párt íróinak teljes szabadságukban áll majd a saját elképzeléseiket ráerőltetni a világra, és ha valaki megkísérel válaszolni azokra, a cenzor (*licenser*) el fogja utasítani a kiadványt.

A korábbi rendszerekben ezt önkényesnek és nem a legkisebb bajnak tartották, mert valójában a sajtó teljes alávételése a cenzor akaratának az egész könyvszakmát és a művelődés egészét kapzsi emberek önkényes hatalma alá hajtja.

Még a leghozzáértőbb tudós munkái, a legkiválóbb művész kidolgozott alkotásai, a legmagasztosabb témák legsikerültebb tárgyalása, minden tudomány értekezései és feljegyzései porba hullnak, a deák meg elveszíti dolgos éveit, a világ pedig az ő tudásából és tehetségéből származó hasznot, hacsak nem szerez annyi pénzt, amivel megvesztegetheti a haszonleső cenzort vagy egy megvesztegethető nyomdahivatalnokot.

Se szeri, se száma a legszükségesebb témákról írt köteteknek, amelyek kiadását a sajtó korlátozásának napjaiban végérvényesen elutasították, amikor a legigazabb hittudományt is elnyomták, csak mert nem értettek egyet azzal az emberrel, aki írta, és a könyvet ítélték el a szerzője miatt, nem pedig a szerzőt a könyve miatt.

Önkényes hatalmi ág volt ez a kormányzaton belül, a jogszerűen eljáró kormányok ugyanis nem zsarnokoskodnak, ám ha a hivatalnokoknak megengedik, hogy visszaéljenek a hatalmukkal, akkor az alacsonyabb beosztásúak mindig zsarnokok – egy törvények által szabályozott és az e szabályok szellemében vezetett kormányzat sosem ad szívesen olyan hatalmat valamely alsóbb rangú hivatalnokának, hogy az zsarnokoskodhasson társai felett.

Megjegyzem, hogy vannak olyanok, akik szívesen vezetnék be az általános sajtóengedélyeztetést, és nagyon igyekeznek védeni azt, de nyilvánvalóan érvelésükben olyan elveket támogatnak, amelyeket csak nagyon nehezen védhetnek, és olyasmivel áztatják magukat, amiről úgy hiszem, alig van tudomásuk – azt feltételezik, hogy onnantól fogva, hogy sajtát hasznukra nevezhetnek ki egy cenzort, szabadon ráerőszakolhatják esztelen nézeteiket a világra, és a jog meg egy önkényeskedő és az ő irányukban elfogult cenzor jóvoltából megszüntethetik a válaszadás lehetőségét.

Ezek az emberek joggal vágnak olyasmire, mint egy cenzor, hiszen a helytelen és fondorlatos érveléshez szükség van a hatalom támogatására, hogy megvédjék azt az igazság és a bizonyítás legyőzhetetlen erejével szemben.

Úgy vélem azonban, hogy be kellene tudniuk látni, hogy a jelenlegi kormányzat nem követi ezeket az elveket olyan mértékben, mint amennyire várnák, és annyi év után nem fog egy ilyen önkényes és igazolhatatlan hivatal felállítani.

Anglia népe nem hiszi, hogy a parlament olyan törvényt hoz majd, amely korlátozza őt a szabadságában, ami ellen tiltakoznia kellene, minekutána a sajtó szertelenségét régebben jobban vissza kellett fogni, és én sem látom, hogy a világ művelt fele minden munkájának egyetlen vagy néhány ember általi felügyelete és engedélyezése, teljes vétőjogot adva nekik a sajtó felett, hogyan egyeztethető össze az angol nemzet szabadságával.

A törvényeket gyakran nem az önmagukban törvénytelen tettek ellen hozzák, hanem mert az állam kényelme és érdeke így kívánja, és a körülmények úgy hozzátják, hogy egy dolog, amely máskülönbén nem büntett, alkalmatlanná válik arra, hogy megengedjék egy országban, ám ilyen esetekben az efféle törvényeket büntetéssel juttatják érvényre, és akit ilyenkor megbüntetnek, mindig szabadságában áll elkövetni a büntettet.

Csakhogy ebben az esetben korlátozzák az embert szabadságában, és tilos megtennie ezt vagy azt, akár áthágja a törvényt, akár nem. Vegyük például, hogy valaki, aki írt egy könyvet, elviszi azt ehhez vagy ahhoz a cenzorhoz – a törvény nem mondja ki, hogy egy ilyen könyv nem láthat napvilágot, és nem követtek el vele büntettet sem, a könyv mégis hamvába hal, és nem azért, mert a kormány számára ártalmas, hitetlen, istenkáromló vagy más módon bűnös volna benne bármi, és nem azért, mert e könyv alkalmatlan a megjelenésre, hanem mert a *Cenzor* úr nem szíveskedik azt tetszésben részesíteni.

Nem ismerek olyan nemzetet a világon, amelyik kormánya ne lenne tökéletesen önkényes, ha bármikor is megelőző törvényeket alkot – elég akkor törvényt hozni a büntettek megbüntetésére, amikor azokat elkövették, nem pedig egyvalaki hatáskörébe rendelni ezt annak ürügyén, hogy megelőzik a súlyosabb büntettek elkövetését.

Még a lopás és az emberölés elleni törvények sem azt mondják ki, hogy nem követhetők el ilyen büntettek, hanem azt, hogy ha azokat elkövetik, akkor így és így kell büntetni. Ez áll Isten parancsolataira is: ne tégy ezt vagy azt, ne ölj, ne lopj, ne paráználkodj és más hasonló; ám az ember csak azt mondhatja, hogy ha valaki szándékosan így vagy úgy tesz, elköveti ezt vagy azt a büntettet, akkor ilyen vagy olyan büntetés és bírság éri – és néhányan úgy vélik, hogy minden embernek veleszületett joga, már ami az emberi szabadságot illeti, hogy bármit megtehessen, ha aláveti magát a törvény megszabta büntetésnek. Ami ugyanis az Isten elleni bünt illeti, arról a törvény nem mond semmit, ami pedig a polgári kormányzat ellenit, az mindaddig nem lehet büntett, amíg el nem követik, és ezért törvényekkel elébe vágni az embernek még mielőtt bünt követne el, nem más, mint

büntett nélkül megfosztani őt szabadságától, és így törvényszegés nélkül megbüntetni, ami a dolog természete szerint jogtalan és a legteljesebb mértékben önkényes.

Talán nem helytelen itt megvizsgálni, hogy esetünkben miféle sajátos nehézségek származnak egy ilyen törvényből, és milyen jogos okkal kifogásolom azt.

1. Ellenzem a törvényt annak első lépéseként, hogy visszaállítsák ebben az országban az önkényuralmat, mégpedig a legrosszabb módon, nevezetesen törvény által. Ugyanis visszatérni ahhoz, amit egyszer már önkényként kifogásoltunk, annak hallgatólagos elismerése, hogy korábbi panaszunk megalapozatlan volt, és okot ad arra, hogy úgy gondoljuk, azt más dolgokban is be fogják vezetni.

Ezek a káros precedensek nagyon veszélyesek, amikor a nemzet szabadságáról van szó; és nem kétlem, hogy bölcs törvényhozóink figyelembe veszik, milyen következmények származnak abból, ha csak a legkevesebbet is engedik az alattvalók kiváltságaiból, márpedig mindig azt tapasztaltuk, hogy gondosan betartanak minden követelményt, ami a nagyszerű alapból, az emberek szabadságából származik. Szükségtelen eseteket idézni arra, hogy az alsóház bevett gyakorlata, mióta csak az alattvalók szabadok, arra szolgált, hogy biztosítsa az angol szabadságot, és hogy gondosan védje mindenféle jogsértéssel, még a pártokéval szemben is.

2. Ez a csalás, a megvesztegetés és minden lehetséges rossz gyakorlat alapja – egy ilyen jelentős törvénycikknek feltétlen betartatásakor, ha néhány ember kényérekedvére van bízva, az eljárások minden része önkényes és túlzó. Mi több, még az is önkényes a részéről, ha olyan könyvet engedélyez, amit engedélyeznie is kell, mert nem azért hagyja jóvá, mert jóvá kell hagynia, hanem mert pénzt vagy jutalmat kapott érte, vagy más meggyőző eszközzel vették rá, hogy így tegyen.

Tegyük fel, hogy a cenzor nem kap illetményt, és képzeljük el, hogy egy szerző elvisz hozzá egy kéziratot, mondjuk a hittudományról, amit a cenzor kifogásol, jöllehet a könyvet a lehető legnagyobb körültekintéssel írták! Emitt az egyházzól elmélkedik, amott a kormányról, itt, úgy tűnik, ferde szemmel néz az Anglikán Egyház egy hitcikkelyére, amely szerint túl sok a külsőség a szertartásban és annak szabályaiban, így a cenzor nem engedélyezi a kiadást; ám küldjük csak neki másnap reggel két-három guinea-t, azonnal megkapjuk az imprimatúrát! Tételezzük fel, hogy egy politikáról szóló könyv egyik állítása erről a kiváló emberről szól, a másik amarról, ez a parlamentre vonatkozik, az a királyra vagy a királynőre, de a guinea-k megint mindent elrendeznek: az arany hithűvé és királyhűvé teszi a könyvet, és a magánjellelű, kitalált kifogások eltűnnek a cenzor pénz ködösítette tekintete elől.

Tegyük fel aztán, hogy ez vagy az a cenzor pártember, akit az egyik oldal nevezett ki és tart hivatalában, legyen az bármelyik, és egy vele ellentétes állásponton álló ember visz hozzá egy könyvet. A cenzor meglátja, hogy ki írta a könyvet, és így szól: „Ó, ismerem a szerzőt, átkozott whig (vagy: utálatos egy jakobita), egyetlen írását sem engedélyezem.” Ez egyfelől megvesztegethetőség, másfelől részre-

hajlás a pártok felé. De forduljon csak hozzá egy magafajta ember ugyanezzel a könyvvel! Ahogyan korábban anélkül utasította el, hogy kinyitotta volna, most ugyanilyen készségesen engedi tovább, nem a könyvben foglaltak alapján, hanem a szerző személye miatt.

A kijátszás még egy eszköze kerül ide, hogy teljes legyen a csalások és helytelen gyakorlatok gyűjteménye, és ez a sajtószolga, aki vámszedőként szolgál, míg a másik a tolvaj – ő szedi be az illetéket, a cenzor pedig elvégzi a munkát, és így ketten együtt mindennek kikalkulálják az árát. Ő a sajtó alkusza, a cenzorhivatal részvényügynöke, ővele kell tárgyalni, ő foglalkozik mindenkivel, aki engedélyt akar szerezni a könyvére, és aszerint állapítja meg az árát, hogy ura vagy pártja számára az adott személyt többé vagy kevésbé találja ellenszenvesnek.

Új csapda ez, és aki a sajtóhoz szegődik, annak számítnia kell rá, hogy beleesik, és miután rövid időn belül a toll túlkapásai ellen kitervelt minden jogi eszközt megkerültek és kijátszottak, már minden csak a hivatalnokok és a cenzorok megvesztegethetősége és becstelensége körül forog, a törvény pedig agyszüleménynek tűnik, amit a vagyonszerzés korában egyetlen ember érdekében hoztak, és most rajta a sor, hogy azt végrehajtsa.

E dolgokat gyakran tárgyalták a parlamentben, és nyomós okai voltak, hogy bölcs képviselőink, noha a nem kijáró szabadságjogokat igencsak készek lettek volna korlátozni, e veszedelmes ellenszertől mindig tartózkodtak, mint aminek sokkal rosszabb következményei vannak az alkotmányra és az angolok kiváltságaira nézvést, mint ami a sajtó féktelensége lehet a kormány számára.

Megvonni a szabadságot azért, hogy így orvosoljuk a szabadság helytelen használatát, olyan, mint levágni a lábat, hogy kezeljük a köszvényt a lábujjban, mint a mérget egy túl erős méreggel hatástalanítani, amikor is mindkét méreg birokra kelhet azért, hogy melyik győzedelmeskedjék, de akármelyik is lesz a győztes, a beteg megszenvedti.

Ha néhány ember lázító és veszélyes könyvek kinyomtatásában megtestesülő mértéktelensége minden művelt embert meg kell fösszon az országban a nyomtatáshoz való jogától, mi lesz, ha emberfeletti erőfeszítéseik és szüntelen fáradozásaik után azok szólni akarnak az utókorhoz – ki fog tanulni, ki oktatja majd gyermekeiket a betűkre, ha munkájuk minden gyümölcse ki van téve a pénzsóvár emberek zsarnoki óhajának?

Egy ilyen törvénnyel a műveletlen ember, aki ahhoz sem tud eleget, hogy dalokat énekeljen, az egész művelt világ felett zsarnokoskodhat, és egyetlen könyv sem láthat napvilágot az engedélye nélkül; viszont aki eleget írt már ahhoz, hogy az egész világ elismerje őt, az a munkáját, amiért néhány országban kellő jutalomban részesítenék, itt nem tárhatja a világ elé anélkül, hogy ne venné magára a cenzor megvesztegetésének terhét, ekképp pedig nemcsak a munkáját, hanem a pénzét is oda kell adnia neki.

Ebben a dologban Franciaország királya minden európai uralkodót felülmúl – ott olyannyira támogatják a művelődést, hogy a világ minden hasznos könyve

megvan franciául, és az ember mindenben tudós lehet: olvashat Vergiliust, Homéroszt, Ovidiust és mind az ókori költőket; Cicerót, Platont, Epiktétoszt, Arisztotelészt és valamennyi ókori filozófust; Szent Atanázst, Szent Ágostont és az összes ősatyát; Plutarkhoszt, Liviust és minden ókori történetírót, anélkül hogy egy szót is értene görögül vagy latinul. Könyörgök, vizsgáljuk meg, hogy korlátozták-e valaha is a sajtót egy cenzor vagy revizor teljhatalmával! Épp ellenkezőleg, minden elképzelhető szabadságot és támogatást megadtak a nyomtatásnak: a királyság minden apátságának és közkönyvtárának kötelező beszereznie egyet, és amikor egy szerző kivételes művet ad ki, úgy vélik, magának a királynak kell bőkezűen megjutalmaznia őt, ami jól jellemzi a francia udvar büszkeségét és pompáját.

Hanem e szabadság volt a művelődés lételeme is, és amióta Richelieu bíboros felállította a királyi akadémiát, a világon egyetlen nemzet sem gyarapodott még a műveltségben annyira, amennyire a francia.

Az angol nemzet mindig lépést tartott a szomszédjaival, ami a műveltség különféle fajtáit illeti, és néhányban igen kitűnő lett, nemhogy mindama támogatás hiányában lesüllyedt volna jellegében. Mégsem mondhatjuk, hogy a műveltség oly magasra hágott, hogy ellenőrzésre van szüksége, hogy zsarnokot kíván, aki a sajtót irányítja. A tudás sokat fejlődött, meg kell vallanunk, de a világot még nem árasztotta el annyira a betű, hogy meg kellene adóztatni, mint afféle bujaságot, és törvényt kellene hozni, hogy elért állapotából fokról fokra visszaszorítsák.

Elképzelni sem tudom, hogy milyen célt tűznek maguk elé azok az urak, akik azt akarják serényen kieszközölni, vagy legalábbis buzgón folyamodnak azért, hogy a sajtó lakat alá kerüljön, hacsak nem okkal remélik, hogy ők őrizhetik majd a kulcsait.

És mi lehet ama hatalom célja? Ha úgy alakul, hogy lehetőségük lesz arra, hogy azt nyomtassanak ki, amit csak tetszik nekik, és az ellentétes pártnak nem lesz joga a sajtóban válaszolni rá, akkor az annak jele, hogy az általuk képviselt ügyet nem kell megvédeni, nincs válasza sem, és ha így lesz, semmiféle műve nem lesz majd, csak bizonytalan kérdései – megkérdőjelezhetetlen érv lesz, hogy az ő álláspontjukat nem vitatják meg alaposan, és minél kevésbé vizsgálják, annál jobb nekik.

Néhány ember annyira öntelt, hogy bármilyen vad dolgot ki mer jelenteni, mert azt feltételezi, hogy senki sem merészeli majd megvizsgálni, miután az ő tolla azt magabiztosan megerősítette. Ha ezek az urak annyira telve vannak bizonyossággal, magyarán, szemtelenséggel, hogy alap nélkül állítanak dolgokat – miközben mások, akik ugyanolyan olvasottak, igen könnyen meg tudják őket cáfolni, leellenőrzik forrásaikat, és megfeddik őket, amikor szakmai hozzáértés hiányában jártak el –, mit művelnének az ilyen emberek, ha a törvény lelakatolná a sajtót, és ők lennének hivatva őrizni a kulcsot, azaz röviden, ha teljes felhatalmazásuk lenne saját elképzeléseik terjesztéséhez, a törvény az ő őrszemüket állítaná a sajtó kapujába, rajta kívül pedig senkinek nem lenne joga bebocsátást engedni.

A párthoz kötődő *imprimatúra* tekintélye helyett több *bölcs nemzetre* és sokkal több példára való hivatkozást várnánk.

Akkor a régi és új szövetség emberei felkelésért kiáltanának Skóciában a presbiteriánusok között, és elhithetnék a világgal, hogy a cameroniak fegyvert fogtak, hogy visszaállítsák ott a püspöki kart. A fiúk megüthetik a férfiakat, ha azok keze meg van kötve – ha az engedélytörvénnyel egy párt kezét kötik meg örökre, akkor nem az beszél, aki értelmeset mond vagy tényszerűt, nem is az, akinek a legjobb érve van, és nem is az, akinek a legtöbb lényeges mondanivalója van, hanem az, akinek felhatalmazása lesz előadni a mondandóját, aki engedélyt kapott arra, hogy beszéljen, akinek pedig hallgatnia kellene, az beszélni fog akkor is, ha nem tud mit mondani.

Szerintem ez a helyzet, és ha így van, másra hagyom annak megítélését, hogy a *sajtóengedély* összeegyeztethető-e akár a művelődésnek kijáró támogatással, e nemzet szabadságával, a dolog indító okával vagy bármelyik párt jóhírével, amelyik erre vágyik.

Megvizsgálandó még először is, hogy helyes volna-e a sajtó féktelenségét zabolázatlanul hagyni, másodsor, hogy azt hogyan is kell megtenni.

Az elsőre azt felelem, hogy a szertelenség minden – szóbeli, írott, nyomtatott vagy bármilyen más – formáját korlátozni kell, és jó lenne, ha a féktelenség minden más formája ugyanolyan könnyen befolyásolható volna, mint ez – azonban a rosszat egy tízszer veszedelmesebb rosszal megregulázni egyáltalán nem válik hasznunkra.

A panasz oka nyilvánvalóan az apró dolgok szigorú megbüntetésével és a sokkal lényegesebb sérelmek figyelmen kívül hagyásával az egész nemzetnek okozott kár.

Egész igazságszolgáltatásunk pártos, és a büntetteket aszerint büntették vagy nem büntették meg, hogy épp melyik *párt* és *oldal* volt hatalmon. Én azonban nem fogok szatírárt írni a kormányról – sokan drágán megfizettek ezért, ami világossá teszi számomra, hogy mi várható egy ilyen szabadságtól. A világon mindenütt úgy van, de itt még inkább, hogy ahol a *hatalmasságok* és a *pártok* folyvást viaskodnak, az igazságszolgáltatás aszerint lesz részrehajló, hogy melyik oldal kerekedik a másik fölé.

Sajnálatos azonban, hogy a sajtónak is be kell szállnia a pártviszályba: olyan ez, mint amikor két párt háborúba kezd, és az egyik megfosztja a másikat minden puskaporától és tölténytől. A muníció mindig semleges, avagy inkább *mindkét irányban részrehajló*, mindenkinek van belőle, és az győzedelmeskedik, akinek több bátorsága van használni, és ügyesen tud bánni vele.

És minthogy ez a helyzet a sajtóban a hatalmaknak való engedelmeskedéssel, úgy gondolom, hogy az okból helyesen levont következtetés az, hogy mivel e nemzet szerencsétlen módon pártokra oszlott, minden oldalnak egyenlő eséllyel kell rendelkeznie a sajtó használatára – ez pedig engedélyeztetés esetén sosem lesz le-

hetséges, mivel bármelyik párt szerezzé is meg a hatalmat e papírmagisztrátus ki-nevezésére, annak valójában kizárólagos hatalma lesz a sajtó felett arra, hogy saját barátainak teljes szabadságot adjon valaminek az *állítására*, a másik oldaltól pedig megtagadja a *válasz* lehetőségét.

Na mármost, minthogy törvényhozásunk nem nevezhető egyik párthoz tartozó-nak sem, mert az egészet alkot, ha az a hatalmat a pártok valamelyikének adja, nem hozhat olyan törvényt, amely az egész törvénye volna.

Nem bizonyítható, hogy az egyik pártnak *pártként* több joga van bármi közzé-tételére, mint a másiknak, így aztán az igazságszolgáltatásban sem kaphat nagyobb szabadságot erre, mivel törvényesen senki sem kérhet kizárólagos hatáskört ott, ahol arra nincs előzetes joga.

Ezenkívül az ügy érdemét és a vezetők bölcsességét illetően is kínos, hogy a pártoknak a joghoz kell folyamodniuk azért, hogy elnyomják az ellenfelük íróit. Olyan ez, mint amikor két ember hajbakap, és az egyik odacsap a másiknak, az, aki az ütést kapta, küzdelem helyett a joghoz fordulna a tettlegesség miatt. Min-denki arra a természetes következtetésre jutna, hogy ez az ember félt harcolni, vagy azért, mert gyáva volt, vagy mert azt gondolta, hogy a másik erősebb nála, és túl kemény ellenfél lenne a számára.

Ugyanígy, ha egy párt a jog gépezetét használja arra, hogy megakadályozza el-lenfele véleményének nyomtatásban való megjelenését, az olyan, mintha bevalla-ná, hogy ha a *szabadságot* nem korlátozná a törvény, a másik lenne fölényben.

Hanem aztán ha egy akként meghatározható törvényük van, hogy az egyik párt írhat és nyomtathat, a másik viszont nem, az még szégyenletesebb: nemcsak az el-nyomó ellenség felsőbbrendűségére vall, hanem e párt valamiféle aljasságának tű-nik – mintha két emberrel lefogatnék valakit, amíg én ütöm.

Úgy tűnik tehát, a nagy kérdés az, hogy az általunk birtokolt sajtószabadságot korlátozni kell, de azon a véleményen vagyunk, hogy az engedélyeztetés önkényes és egyenlőtlen. Hogyan válaszolnánk meg hát végül ezt a kérdést?

Nem az én tisztem, hogy útmutatással lássam el a törvényhozó hatalmat, és írá-som sem pályázik erre, mindazonáltal nekem a legmegfelelőbb módszereknek a következők tűnnek.

1. Törvényt kell hozni, hogy sem írásban, sem nyomtatásban senki nem bizony-gathat, vitathat, tárgyalhat vagy próbálhat megvédeni meghatározott állami vagy egyházi kérdéseket, személyeket, testületeket, tagokat stb. vagy bármilyen más kérdést vagy dolgot, amit a jogalkotók jónak látnak a törvénybe foglalni.

2. Ha ezt valaki mégis meg meri tenni, az így és így büntetendő.

Az első révén mindenki tudni fogja, hogy mikor szegi meg a törvényt, nem úgy, mint most, mivel jelenleg az a helyzet, hogy a törvényszékek kedvük szerint tehetnek egy könyvet becsületsértő és lázító rágalmazássá, és mi sem nevetsége-sebb, mint az ilyen esetek vádirata, és mert az esküdtszék csak a bizonyítékokat és a tényeket, nem pedig a könyv jellegét ítélni meg, a bírókat nem köti semmi.

Delaun úr ügyében, aki ellen vádat emeltek a londoni büntető törvényszéken a *Plea for the Non-Conformists* című könyv megírása miatt, úgy szól a vádirat, hogy „a nevezett Delaun az eszközökben nem válogatva írta az említett *becsületsértő és lázító* könyvet uralkodónk, a király, az ő *koronája és méltósága* ellen” – ami a legtöbb efféle vádirat fordulata.

E bajoknak mind elejét lehetne venni, és az emberek tudhatnák, hogy mikor szegik meg a törvényt, és mikor nem.

Eredetileg a törvényeket nem azért hozták, hogy bűnbe keverjék az embereket, hanem hogy megelőzzék a büntetteket – a *törvények olyanok, mint a bójják* a veszélyes zátonyok felett, arra figyelmeztetik az embereket, hogy homokpadok vagy sziklák vannak ott, és azt üzenik: „*Csak a saját felelősségedre közelíts!*”

Nem ismeretes, hogy mi egy szerző bűne, és igazán úgy vélem, hogy egyetlen könyvet sem lehet olyan körültekintéssel megírni, hogy ha a szerzőt perbe fogják, egy agyafúrt, de még egy kevéssé ravasz jogász számára is ne lenne könnyű burkolt célzást tulajdonítani a mondandójának, és valamelyik részét bűnösnek nyilvánítani. Így volt ez Baxter *Comment upon the New Testamentjével*, Algernon Sidney *Robert Filmernek címzett válaszával*, De Laun *Plea for the Non-Conformistsjával*, Anderton *két kötetével* kapcsolatban is, és még e könyvvel, vagy a világ legjobbjával is megeshet ez.

Minthogy ekként elrejtett veszélyek vannak a törvényben, és senki sem tudja megmondani, hogy azt mikor sértik meg, az egész nemzet számára nagy igazságszolgáltatás lenne, ha bójját raknának a zátonyhoz – aki pedig azután megfeneklik rajta, méltatlan lesz a szánalomra.

Egy ilyen törvény megfelelő lenne a sajtó mértéktelenségének megfékezésére, mivel ha a bűn világos volna, az emberek félnének elkövetni. Ellenben a jelenlegi bizonytalanság tűnik a bűn legnagyobb okának, hiszen az emberek hajlamosak vakmerőnek lenni olyan dologban, amit a törvény szövege nem helytelenít kifejezetten.

Másodszor, ahogyan a büntett, úgy a büntetés is meghatározható, és azután senki sem lenne az önkényeskedők kénye-kedvére bízva: nem lennének Sidneyk, akiknek hatályon kívül kell helyezni az ítéletét, és meg kell szüntetni jogfosztottságát, és egy De Laun sem halna meg a börtönben az eltúlzott bírság miatt, nem lenne *post factum* kifogás, panaszt sem tehetne a törvényt sértő, mert mindenki tudná, hogy mit vártak tőle.

És mindenekelőtt a sajtókorlátozás elérné célját, hiszen ha az emberek ismerik a büntettet és a büntetést, az utóbbtól való félelmükben sokkal inkább óvakodnak majd az előbbtől.

Én egyszerűen úgy vélem, hogy e két dolog bizonytalansága a valódi, ha nem az egyetlen oka a sajtó zabolátlanságának. Ha azt hallom, hogy a sajtó jelenlegi szabadsága sérelmes, azt kell mondjam, hogy ennek világos oka van: azért van így, mert egyetlen törvény sem rögzíti a tényt, hogy itt egy szabadságjogról van

szó. De hadd állapítsa csak meg a törvény, hogy mi büntett, és rendeljen hozzá büntetést, hogy a szerzők tudhatssák, mire számítsanak – nem lesz szükség az engedélyezőre, aki kizsebeli az embereket, szemet huny a bűnök felett, ha megfizetik érte, és elutasít hasznos és értékes könyveket, ha nem kap értük díjat.

Maradt azonban egy megválaszolatlan kérdés, ami más esetekben nem szokott: számtalan módon követhető el e bűn, és titkolható a hazugság – a bűn elkövethető, a gonosztevőt pedig nehéz megtalálni, és ezért a sajtóengedélyeztetést elengedhetetlennek gondolták a tett megelőzéséhez, mert ha már elkövették, a törvénysértő nem könnyen állítható bíróság elé.

Ez könnyen megválaszolható, és a parlament két esetben is jónak látta – pontosan erre az ügyre illő – precedenssel szolgálni: az egyik a lopott jószág megvásárlása, a másik a hamis pénz forgalomba hozatala vagy beváltása – mindkettőt, noha ezek csak a fő büntett járuléka, azzal egyformán bűnösnek nyilvánították, ha tudatosan teszik.

Ha a sajtó esetében törvényt hoznának, hogy végső eladóként a szerző neve, annak hiányában a nyomdászé vagy a kereskedőé legyen feltüntetve a könyvön, akkor egyetlen könyvet sem adhatnának ki enélkül, és lehetne valakit találni, aki felelne érte. „Aki hamis nevet ad meg, az... büntetendő stb.”

Ez a könyvárusnak sem lehet ellenére, mert ha ismeri a következményeket, egyetlen könyvkereskedő sem lesz annyira bolond, hogy olyan könyvet áruljon, amelynek címéhez nem kapcsolódik valamilyen nyomdász, könyvkereskedő vagy szerző neve. Így e törvény egyszerre két célt szolgál: megelőzi a bünt, és ha azt mégis elkövetik, megállapítja a törvényszegő személyét.

Ha a művön fel van tüntetve a szerző, a nyomdász vagy annak a könyvkereskedőnek a neve, akinek azt kinyomtatták, mindenki biztonságban van, aki könyvet ad el; ám ha nincs, csak az fog könyvet eladni, akinek valamilyen személyes indoka van az abban tárgyaltak terjesztésére, és az ilyen ember joggal tartható szerzőnek.

Ahogy korábban mondtam, egy törvény kiválóságának igenis az arra való erejét és hathatóságát tartom, hogy megelőzze a bünt, és hogy a törvény igazságossága sosem lehet nyilvánvalóbb, mint amikor tisztázza a büntettet, megállapítja a büntetést, és meghatározza az elkövetőt – ilyenkor csak az lehet bűnös, aki szándékosan és tudatosan cselekszik, és aki így tesz, az *hadd szenvedjen*, senki sem fog vele törődni.

Az egyetlen mentő érv a cenzor mellett, amivel valaha is találkoztam, az azzal kapcsolatos nehézség volt, hogy megállapítsák a könyv valódi szerzőjét, és e nehézség abban áll, hogy egyetlen törvényt sem lehet egykönnyen sikeressé tenni abban, hogy bárminek is megállapítsa a szerzőjét, így a cenzor cseléhez folyamodtak. Azért nevezem mentségnek erre, mert nyilvánvaló, hogy a cenzort nem gyógyírként találták ki a bajra, hanem célja előre meghatározott, az állítólagos nehézség csak ürügyül szolgált arra, hogy új eszközt vezessenek be, és a sajtó eme egyeduralkodóját zsarnokként alkalmazzák, hogy abszolút hatalmat gyakoroljon a betűk világa felett, és így az egyik hibát a másikkal kendőzzék el.

Am ha meghagyjuk a sajtót jogos szabadságai teljes élvezetében, és mindezen céloknak megfelelünk, miközben törvényekkel megfelelően körülhatároljuk azt, mindenkinek teljes szabadságában áll támogatni a tudás terjedését, teljesíteni a kötelességeit, megvédeni az érveit, és választ adni ellenfelének, és ugyanakkor mégis tudni fogja, meddig mehet el biztonsággal, és mikor szegi meg a törvényt. Ha valaki jogot sért, azt tudni fogja, és azt is, hogy mire számíthat; ha bárki így tesz, a törvény tudni fogja, ki a törvényszegő, és azt is, hogyan büntesse meg. Minden nyíltan zajlik a bíróságokon. A bűnözők és a törvények, a törvényszegések és a büntetések egymás párjai, és mindig egymás mellé kell állítanunk őket. Ha a büntetés vagy a törvény el van rejtve a törvénysértő elől, akkor vesztére esik a bűn csapdájába, pedig nem is tud semmit a dologról, és a törvény kelepécét állít vagy hurkot vet neki, hogy a büntetés horgára kapja, ami ellentétes a törvények természetével és minden jogszerű kormányzás gyakorlatával.

A jognak tehát meg kell állapítania, hogy mit tehet egy szerző, és mit nem, szabályozás alá kell vonnia az írásbeli jogsértéseket, majd büntetést kell kapcsolnia a büntetthez, elrendezve ezzel az összes ilyen ügyet.

A szerzők kiléte a könyvvel együtt válna ismertté, ugyanis ez a törvény kötelezné a nyomdászt vagy a könyvkereskedőt, hogy a szerző vagy a saját nevét tüntess fel a címlapon.

Az sem csekély előnye e törvénynek, hogy megszabja a szerzők büntetését, mert nem ismerek semmit, ami a törvényeinkben ennél nagyobb rendszertelenséggel lett volna kivitelezve, semmilyen bűncselekményt sem sújtottak ennyire alkalmatlan büntetésekkel, ennyire önkényes terjedelemben, vagy ennyire következetlen sokféleségben. Más esetekben a büntettek és a büntetések egymáshoz vannak kapcsolva – ha valaki kirabol egy házat, pénzt hamisít, vagy megöl valakit, az tudja, hogy mire kell számítania –, a szerzők azonban sosem ismerték büntetésüket. Volt már, hogy ugyanazt a büntettet egyszer egy jelentéktelen húsz shillinges, másszor egy eltúlzott ezer márkás bírsággal sújtották, pedig a húsz shillinges embernek a legsúlyosabb vétke volt. Könyv megírását büntették már *bírsággal, korbáccsal, pellengérral, életfogytiglani börtönbüntetéssel, akasztással és hóhérbárddal*. Azt, hogy hogyan lehetséges, hogy az írás vétke ennyire változatos büntetéseket érdemelhet, olyasmi, amit egyetlen általam ismert jogász sem tudott még megfejteni.

Lennie kell a törvényen kívül még valaminek a dologban: amikor én megszegem a törvényt, és engem húsz márkára büntetnek, vagy talán kevesebbre, akkor egy másikat ugyanazért a bűnért meg sem vádolnak, a harmadikat pedig felkötik vagy lefejezik.

Az egész világon nincs még egy olyan büntett, amit ennyire egyenlőtlen változatosággal büntetnének, ahol a büntett ugyanaz a fajta, és csak a körülményei térnek el; az sem lehetséges, hogy a körülmények ennyire sokfélék, jellegük szerint ilyen szokatlanul eltérők legyenek, mint ahogyan az a büntetésekből foglaltatik – mindez persze abból származik, hogy a törvény nem állapította meg a büntetést, és azt az emberek szertelen döntéseire bízta.

Ez a törvény a lopás egy bizonyos fajtájának is véget vetne, ami manapság Angliában nagyon elterjedt, és amire egyetlen törvény hatálya sem terjed ki, nevezetesen annak, hogy egyes nyomdászok és könyvkereskedők nem a saját jogos példányaikat nyomtatják ki.

Ez valóban a jogsértés igen ártalmas formája, és az egész emberi nem számára sérelmes, ugyanis nemcsak felebarátaiktól lopják el az őket megillető jogot, hanem az emberektől is az iparkodás jutalmát, a tudás díját és tanulmányaik hasznát, másodsorban meglopják az olvasót is azzal, hogy mások könyveiről javítatlan és tökéletlen másolatokat nyomtatnak ki, kalózkidadások és hamisítványok gyűjteményeit hozva létre, számtalan tévedéssel, amikkel gyakran éppen a visszájára fordítják, háttérbe szorítják vagy megsemmisítik a szerző szándékát, és összevisszasággá és zagyvasággá változtatják azt az ismeretet, amire a világ a gondos és alapos vizsgálattal tenne szert.

Vég nélkül sorolhatnánk a példákat azokra a gaztettekre, amiket e nemben elkövettek. Amikor egy szerző kinyomtat egy könyvet, legyen az világi vagy vallási tárgyú, filozófiai, történelmi vagy bármi más, ha az vaskos kötet, akkor valami haszonleső könyvkereskedő egy bértollnokot alkalmazva azonnal *megkurtítja* azt, és úgy fordítja ellenkezőjére annak értelmét, célja oly hamis elgondolását adja, és a legnagyobb fontosságú kérdéseket is olyan megnyirbált általánosságokba tömöríti össze, hogy annál nagyobb bünt a témával kapcsolatban még elkövetni sem lehet. Így a húsz shillinges kötetet nem lehet eladni, mert meggyőzik az embereket arról, hogy annak velejét a négy shilling árú összegzés is tartalmazza, a vállalkozó tönkremegy, az olvasót becsapják, a szerzőnek pedig akár húszéves munkája vész el és értékelődik le. Ennek bizonyoságáért olvasómat a *History of Turks* számos rövidített változatához, a *Josephushoz*, Baxter *Life*-jához és a hasonlókhöz utalom.

Úgy gondolom, hogy igazság szerint a tulajdonoson kívül senkinek sincs joga semmiféle kivonatot készíteni egy könyvből, és biztos vagyok abban, hogy senki sem alkalmasabb ennek elvégzésére, mint a szerzője, ha még él, mert senki sem ismerheti úgy az igazi értelmét vagy célját, vagy tudja oly megfelelően megváltoztatni, mint az, aki megalkotta.

Ez a nyomdai kalózkodás első fajtája, a következő a könyvek kisebb nyomtatásban és silányabb papíron való kiadása azért, hogy azokat az első nyomtatónál olcsóbban adhassák el. Így amint a szerző kiad egy könyvet, egy gazember megvásárolja, és azonnal dolgozni kezd rajta: ha ez egy egy koronás könyv volt, úgy összezsugorítja, hogy el tudja adni két shillingért, egy három shillinges könyvet egyért, az egy shillinges pamfletet két pennyért, a hat pennyset egy penny lapon, és így tovább. Ez egyértelmű útonállás, zsebmetszés és (ha nem félnek a jogos büntetéstől) a kereskedelem lerombolása, a tanulástól való eltántorítás és a jól vezetett kormányzat szégyene.

Az általunk szorgalmazott törvény hatékonyan szorítja vissza ezt az igen gyalázatos gyakorlatot, mivel minden szerző azzal, hogy kötelezve lenne nevének az általa írt könyvön való feltüntetésére, e törvény értelmében elvitathatatlan kizáróla-

gos tulajdonjoggal rendelkezne műve felett. A törvény záradéka a szerző jogait tartalmazná, teljes egészében őrá vagy arra testálva a mű tulajdonjogát, akit ő megjelöl – és észszerű, hogy ennek miért kell így lennie: ha a szerzőnek nincs joga a könyvhöz, miután megírta, és nem őt illeti meg a nyereség, a törvény pedig nem védi meg ebben őt, akkor aligha büntetheti meg azért, hogy közzétette azt.

Indokolatlanul szigorú lenne az olyan dologgal okozta bajokért felelőssé tenni valakit, amelynek nem élvezheti a hasznát, ha nyereséges. Nincs még egy olyan törvény, amelyre a kereskedelemmel és a magántulajdonnal kapcsolatban akkora szüksége lenne az országnak, mint erre, és a polgári foglalkozások terén nincs annál nagyobb visszaélés, mint mások köteteteinek kinyomtatása: minden, amit így vetnek papírra, ugyanolyan törvénytelen, mint mások feleségével hálni, vagy betörni a házába.

A cenzor sosem lesz gyógyír e sérelemre, és azokhoz sem ér el, akik ezeket titokban és elvtelenül elkövetik, hiszen nem sokra becsülik a jogot, *felelősségre nem vonhatók*, és megvannak a maguk házalói és intézői. Ám ha a szerző rendelkezik a törvény adta perlési joggal, nemcsak az ellen, aki kinyomtatja a kéziratát, hanem a kiadó ellen is, és ha ez a törvény kimerítő és egyértelmű, a baj elmúlik, és senki sem meri majd eladni a könyvet, ha hitvány kalóz végezte a nyomtatást.

A sajtó ilyen szabályozása ellen azt vetették fel, hogy botránys röplapokkal és *gúnyiratokkal* fogja elárasztani a várost, amiket kézírásban osztogatnak majd, és ugyanannyi kárt okoz, mint a nyomtatás. Erre azt kell válaszoljam, hogy a sajtó korlátozása okoz kárt, és mindig is kárt okozott, és a józan észhez fordulok: mutassanak nekem II. Károly, Jakab és részben Vilmos király idején kívül, amikor is a sajtó cenzor irányítása alatt állt, még egy olyan időszakot, amikor a várost ilyesmik árasztották el, és ezért e törvény semmiképp sem járulhat hozzá többel ehhez, mint amaz, sőt azt gondolom, hogy még annyival sem.

Véleményem ellen nem látok több kifogást, de ha mégis felvetődne, szíves örömmel gondolkodom rajta. Addig is, ha valaki tudna egy jobb, a nemzet igazságszolgáltatása számára elfogadhatóbb és a tekintetbe veendő célok eléréséhez hatékonyabb módszert javasolni, azt – bízom benne – nem bátortalanítom el e tanulmánnyal attól, hogy megtegye javaslatát.

JOHN ASGILL (1659–1738) jogász, író és politikus – az örök életről szóló (valószínűleg gúny)irata nagy felháborodást keltett, lemondatták képviselői posztjáról, könyvét pedig istenkáromlónak nyilvánították. A véleménynyilvánítás szabadságát ugyanúgy természetjogként kezelte, mint John Toland, Charles Blount és Matthew Tindal, és a mindenféle korlátozástól mentes sajtó mellett foglalt állást, azonban az előbbi kettővel egyetértve és az utóbbival szöges ellentétben elfogadhatónak tartotta a szerző, a nyomdász vagy a könyvkereskedő nevének feltüntetését a kiadványokon. Csakhogy ennek okaként nem a szerzői jogi védelmet jelölte meg, hanem polgári jogi alapon üdvözölte az intézkedést – mindazonáltal Asgill név nélkül jelentette meg álláspontját.

A szöveg megjelenési helye:

(John Asgill:) *An Essay for the Press*. London, Ann Baldwin, 1712.

JOHN ASGILL

Értekezés a sajtó védelmében

Szükségszerűnek tűnik, hogy a sajtót korlátozni kell, azonban annak módja vitatott. A nyomtatás haszna és célja az, miként a prédikálásé is, hogy gondolatainkat másokkal közöljük. És (önmagában) ugyanannyi okunk van az egyik elnyomására, mint a másikéra. Ám a közlés az emberiség természetjoga (mint olyan társas lényeké, akik egy közös üdvösség felé indultak el), bármelyik elnyomása olyan, mint „elvenni a gyermekek kenyerét”.^{*} És a közlés során a nyomtatás messzebbre terjed, mint a kimondott szó.

Az evangélium kezdetén a Szentlélek, hogy megszólítsa a pogányokat, a hallgatóság minden tagjának a saját nyelvén mondta el az első szentbeszédet. És mint-hogy e csodás összeköttetés megszakadt, úgy tetszett az Úrnak, hogy megparancsolja az embernek: ha eljön az ideje, találják fel a nyomtatást, hogy helyettesítse azt. Ezáltal az, amit először csak egy nyelven adnak ki, fordítás révén érthetővé válik mindenki más számára is. És az, hogy e találmány segítségével számos tévedés terjedt és majd terjed is még el, nem erősebb érv maga a találmány ellen, mint az, hogy mert konkoly nő a búza közt, nem szabad kukoricát vetni. Ugyanolyan észszerűtlen törvénnyel tiltani, mint amennyire az lenne, hogy bezárják a templomok kapuját csak azért, mert az igaz hívőkkel együtt álszentek is a templomba gyűlnek.

Amikor Isten gyermekei az Úr színe elé járulnak, a Sátán közékük furakodik, és ő is az Úr elé áll. Mégsem halljuk, hogy azok emiatt felhagytak volna az imádsággal. A Sátán ugyanígy tett magával a Megváltóval is: „Nem én választottalak-é ki titeket a tizenkettőt? És egy közületek ördög.”^{***} És ez így lesz, míg világ a világ.

Ennél fogva az anglikán egyház papjai számomra ortodoxabbnak tűnnek a szakadár gyülekezetek lelkipásztorainál abban, hogy – az örök szabállyal: „vizsgálja meg magát mindenki”^{****} – megengedik tagjaiknak, hogy a szentségeket bármilyen

---

* Mt 15,26.

** Jn 6,70.

*** 1Kor 11,28.

személyes vizsgálat nélkül magukhoz vegyék, miközben amazok minden prédikátort próbának vetnek alá – efféle próbára az Úr templomaiban nincs szükség. Ily módon abban sem lehetnek biztosak, amit elérni szándékoznak (hogy csak igaz hívők legyenek soraikban).

Egy álszent ugyanúgy feláll és leül, ugyanúgy térdepel és imádkozik, mint az Isten népe. És hajlamos vagyok azt hinni, hogy egy ilyen próbán a farizeus azáltal, hogy oly sok sajátos vonást ölt magára, bebocsátást nyerhetett, míg a szegény vámszedő, akinek nem volt mit mondania magáról sem Istennek, sem embernek, csak azt, hogy „Uram, irgalmazz nékem, bűnösnek!”, kitagadtatható. És amiként az igazságosság általános szabályai szerint jobb, ha tíz bűnös megmenekül, mint ha egy ártatlan szenved,* úgy a keresztények között szokásos könyörületesség alapján kisebb hiba tíz arra méltatlant elfogadni, mint egyetlen szentséget felvevő hívőt kizárni. És az igazságosság és az emberies könyörületesség hasonló szabályai szerint veszélytelenebb, ha tíz tévedés elterjed, mint ha egy szükségszerű igazság rejtve marad. Ugyanis az embernek nem kell elfogadnia a tévedéseket, hanem az üdvösséggel kapcsolatos kérdésekben a saját felelőssége megismerni az igazságot.

Amikor Vergilius (a saját művein gondolkodva) néhány dolgot tökéletlennek talált, és meghagyta, hogy vessék azokat tűzre, a római császár kiforgatta a törvény egy rendelkezését, hogy megmentse ama írásokat e büntetéstől.

„Frangatur legum potius veneranda potestas.”

„Inkább a törvények tiszteletreméltó hatalma törjön meg,**
mintsem Maro tűzben égjen – maguk a törvények vettessenek hamvvederbel!”

Mindaz, amit a sajtó engedélyhez kötésével és megadóztatásával való korlátozása ellen indokként felhoztak, alighanem kivitelezhetetlennek tűnik. Minthogy a jelenlegi zabolátlanságot főként a szerzők nevének titokban tartása idézte elő, a legigazságosabb és legtermészetesebb gyógymódnak az látszik, ha betiltják a szerző neve nélküli nyomatokat. Ahogyan ma a sajtót használják, az afféle írás-inkvizíció, aminek segítségével bárkit meg lehet vádolni, el lehet ítélni, és bűnösnek lehet kimondani (sőt leplezetlenül javasolni lehet még a kivégzését is) anélkül, hogy valaha is megtudná, ki vádolta meg.

* Vö. 1Móz 18,32.

** Pontosán: „Frangatur potius legum veneranda potestas.” Aelius Donatus: *Vita Vergili*. Giorgio Brugnoli – Fabio Stok (szerk.): *Vitae vergilianae antiquae. Scriptores graeci et latini*. Róma, Istituto Polygraphico, 1997. 15, 58.

Ha ez tökéletlen gyógyírként kifogásolható, merthogy ennek dacára a dolgok titokban is kinyomtathatók és terjeszthetők, akkor ugyanez érvényes az engedéllyel való korlátozásra is. Az emberi törvények egyetlen tilalma sem képes teljességgel kiirtani a tiltott gonosztetteket, hanem csak annak megakadályozására szolgál, hogy gyakran kövessék el azokat.

Ha az emberek az állataiknak egyszer már megtanították, hogy ne menjenek tilosba a szomszédok földjeire, talán remélhetik, hogy embertársaikat is megtanítják, hogy elálljanak a büntől.

Addig is meg kell elégedniük azzal, hogy – ahogyan a jószágot is karámba zárják – a törvénytörőket sarokba szorítják.

JOSEPH ADDISON (1672–1719) korában ismert és nagy hatású kritikus és esszéíró volt, a Richard Steele-lel közösen írt és szerkesztett *The Tatler* és *The Spectator* (később a már csak Steele által szerkesztett *Guardian*) folyóiratokban, majd saját politikai lapjában, a *Freeholder*ben közölt cikkeken kívül színműveket és verseket is írt, de emellett a brit és az ír parlament liberális tagja és tisztségviselője is volt. Neki tulajdonítják az *Egy konzervatív szerző gondolatai a sajtóról* című gúnyiratot, amelynek apropóját egy (vélelmezhetően John Asgill által) a sajtó védelmében írt értekezés adta (mindkettőt Ann Baldwin nyomdász és könyvkereskedő jegyezte). Egyszerre parodizálta a torykat és támadta a sajtó további szabályozását, történelmi példákkal és logikai érvekkel támasztva alá a konzervatív nézőpont elfogadhatatlanságát és a szigorítás káros hatását a szabad eszmecserére, így a gondolkodás és az ízlés fejlesztésére is, ami Addison számára kiemelkedően fontos volt. A tiltakozások ellenére 1712-ben bevezetett papírilleték súlyos terhet jelentett a kisebb és javarészt nem kellően tehetős előfizetőkkel rendelkező lapok számára – emiatt szűnt meg 1712 decemberében a *Spectator* is.

A szöveg megjelenési helye:

(Joseph Addison:) *Thoughts of a Tory Author Concerning the Concerning the Press: With the Opinion of the Ancients and Moderns, about Freedom of Speech and Writing. And an Historical Account of the Usage it has met with from Both Parties in England.* London, Ann Baldwin, 1712.

JOSEPH ADDISON

**Egy konzervatív (*tory*) szerző gondolatai
a sajtóról – a régiek és a modernek véleménye
a szólás és az írás szabadságáról,
valamint történeti számvetés arról,
hogyan Anglia két pártja miként használja azt**

Uram!

Örömmre szolgál, hogy az a[lsó]ház, ami oly nagyszerű dolgokat tett már k[irályn]őnkért és országunkért, végül foglalkozott a sajtóval is, aminek engedélyhez kötöttsége az utóbbi időben oly szégyenletes volt. Csodálatos elégedettséggel töltöttek el határozataik, kivéve az, amelyik arra vonatkozik, hogy mindenfelé kell tüntetni a szerző nevét, amit – azt kívánom – bárcsak mérsékeltek volna törvénybe iktatás előtt, mert sok minden szól ellene, és nekünk majd ugyanolyan boldogan kell engedelmeskednünk neki, mint ahogyan számos másik javaslatnak is, amelyet a nép szolgálatára, valamint az egyház és a monarchia dicsőségére foglaltak törvénybe. Úgy vélem, hogy a sajtó korlátozásán mindössze a lázító, megosztó, eretnek vagy monarchiaellenes vitairatok kinyomtatásának megakadályozását értjük. Nem akarjuk tönkretenni a nyomtatást, vagy emberek bármely csoportját megfosztani az angolokat megillető szabadságjogoktól, vagyis attól, hogy bármit leírjanak és kinyomtatassanak, amit a törvény megenged, ami a k[irályn]őhöz való hűségünkkel és a köz békéje iránti szeretetünkkel összeegyeztethető, és nem ellentétes az erkölccsel vagy a jó modorral. Az efféle dolgok bizonyára anélkül is korlátozhatók, hogy lesújtánánk a sajtóra, és tönkretennénk egy szakmát, amely oly hasznos volt a szabadság és a reformáció számára. Nem értem, mi szükség van arra, hogy a szerző feltüntesse a nevét, amikor ott van egy derék nyomdász és könyvkereskedő, ugyanis egyikük sem fogja vállalni a felelősséget, ha nem bízik a szerzőjében. Emellett ezer dolog lehet, amelyet egyaránt törvényes és igen hasznos kinyomtatni, szerzője mégsem szívesen vállalná fel. Például a *Spectator* két-ségtelenül nagyon is törvényes és hasznos lap, mégis kétlem, hogy kiváló szerzője jó ötletnek találná mindegyiken feltüntetni a nevét. Ugyanezt mondhatnám néhány barátunk munkájáról, amilyen például a *Hordómese* és a *Law is a Bottomless Pit*. Sőt biztos vagyok benne, hogy egyiket sem olvashattuk volna, ha a tisztelt szerzőnek a borítóra kellett volna írnia a nevét. És ez nem minden: igen sok olyan író van, aki lekötelezettje egyes embereknek, és nem mondhat el bizonyos igazságokat anélkül, hogy megsértené őket, amit a világot sem kockáztatna meg – és nem a kár miatt, amit e személyeknek okozhatna, hanem mert sérthetné büszkeségüket

és érzékenységüket, emiatt érdekei tapintatosságot kívánnak tőle. Na mármost, amikor a szerzők nem mondanak mást, csakis az igazságot, ami megfelel az egyházzal és a k[irályn]ővel szembeni kötelességüknek, ami nem sérti senki jó hírnevét, de rámutatnak egy általános sérelemre, egy eluralgó bűnre vagy egy elterjedt ostobaságra, és bebizonyítják, hogy egyetlen céljuk a közjó szolgálata, akkor el nem tudom képzelni, miért kellene e férfiak kutatásait haszталanná tennünk, és minket, akiknek munkáit már Európa műveltebb országaiban is kiadták, odáig alacsonyítani, hogy a svájciakat vagy akár a muszkákat irigyeljük.

Ezenkívül mi mást tűzhetnénk a korlátozás céljául, ha nem azt, hogy elejét vegyünk a *nyomdászokkal* és *könyvkereskedőkkel* szembeni bizonyítás nehézségeiből eredő bajoknak, akik mivel kötelesek felelni érte, bármilyen hibát követnek is el szerzőik – és ezt e törvény kikényszerítheti –, nagyon is óvakodnak majd attól, hogy kiadják őket, ha paragrafus van arra, hogy ilyenkor fel kell fedni a szerző kilétét.

Meg kell valljam, azt gondolom, hogy a kelleténél jobban bátorítottuk ezt az engedélyeztetést, amivel kapcsolatban most joggal panaszkodunk, és nagyon is hállátlanok vagyunk a sajtó iránt, ami pedig oly segítőkész volt. Tudjuk, hogy végig mellettünk állt, amíg a Doktor veszélyben volt, és azóta is kitart mellettünk. Ha törvény szólna a szerzők nevérol, napvilágot látott volna-e egyáltalán az *Our Memorial*? Az egyháziak körében nagyon is népszerű *Examiner*ünk merészelt volna-e oly sok nemes embert megsérteni, ahogyan azt tette? Adta volna a *Letter* szerzője előkelő nevét a botrányos mű címlapjához? Mi lett volna az *Essay upon Credit*t? Az Isten szerelmére, Sir Thomas! Hát úgy gondolja, hogy az, aki írta, a nevét adta volna hozzá, ha *hatástalannak* gondolja? Elismerem, hogy Double barátunk a sajtójára cserélhette volna álnevét, és hogy semmit nem nyertünk a művésznével, ugyanis azzal sem vesztettünk volna, ha soha nem is használja, mivel most, hogy elment, senki sem törődik vele. És a hat évvel ezelőtti legjobb bajvivőink közül ketten, az öreg Double és Sir Humphry is ugyanebben a helyzetben vannak, és okkal tartunk attól, hogy mostani íróink kevesebb mint fele ennyi idő alatt jutnak ugyanerre a sorsra. Egyszóval, ha a *Conduct* szerzője felfedte volna a kilétét, az megakadályozta volna-e önt abban, hogy a legrosszabbat tegye vele azért, amit a *protestáns trónöröklés* ellen írt? Vagy valójában az lett volna a becsületesebb, ha Abel rajta hagyja kézjegyét a dublini *Postscripten* és a beszámolón Lesley Svájcba azért tett látogatásáról, hogy áttérítse a trónkövetelőt, és megakadályozza, hogy még több beházasodó legyen nálunk?

Nem hiszem, hogy a másik oldalnak akár csak fele annyi mondanivalója lenne a sajtóról, mint amennyi nekünk van. Két-három balladát kivéve, alig van tudomásom olyan általuk kiadott dologról, amelyhez az ember ne adhatta volna a nevét, és igazából én azt sem sajnálnám, ha a balladákat vagy a költeményeket nem lehetne a szerző neve nélkül kinyomtatni. Ez talán útját állná igen sok rossz költeménynek – ugyanis csak egy-két olyan szerzőt ismerek Angliában, aki annyira imádja a saját nevét, hogy azt képzeli, mindenki más is annyira szereti azt, mint ő maga, vagy

hogy úgy fogják csodálni, mintha soha nem hallottak volna róla. Akad erre néhány példa mostanában, de lemondok róla, hogy a közeljövőben akár eggyel is találkozzam; és az a fűzfapoéta, akinek gyötörnie kell minket, bizonyosan örömmel lép elő az ismeretlenségéből, hacsak nem tiltja a törvény – amit örömmel helyeselnék, ha az nem rémítené meg a Parnasszus lakóit, akik felháborodását nem szabad semmibe venni. Ismeretes, hogy Károly és Jakab király idején annyi gondot okoztak nekünk gúnyirataikkal, mint amennyit az egész whig társaság az azóta megjelent vitairataikkal, és meg kell mondjam, hogy ugyanezt teszik majd, ha bátorítást kapnak. Néhány szatírájukból százezer példányt osztottak szét kéziratban – ha kinyomtathatják, a százada sem fogyott volna el. A színlelt ritkaság növelte értéküket – ha kinyomtatják, talán egy héten belül feledésbe merültek volna. Ez egyébként megfontolásra érdemes, mármint hogy lehetne-e anélkül megfelelő módon korlátozni a sajtót, hogy arra köteleznénk a szerzőket, hogy vállalják írásaikat, és ugyanolyan ismertté tegyék nevüket, mint Case.

Továbbá fontolja meg: a nyomdásznak adott munka tizedét sem a hírnévért és nem előkelő emberek írták. Ha a nevet egy címlapon látja, azzal nem törődik többet, mint ha egy színházi plakáton lenne. Nem azok a nemesek okoztak kárt, akik pénzért tisztelik meg a világot írásaikkal, mégis ők fognak megfizetni érte. Ha arra kényszerítik őket, hogy mindig a saját nevükben adják ki műveiket, fél éven belül egy Covent Garden-i szajha sem lesz botrányosabb, és egy hivatásos utcanőtől kapott szerelmeslevél éppoly hiteles lesz, mint egy hivatásos író ajánlása. Most, mint a városi céda, aki akár tiszter is elvesztheti szüzességét, fenntarthatja a megélhetéséhez szükséges hírnevet, de ha arra kényszeríti, hogy a külföldi kéjnőkhöz hasonlóan tegye ki névjegyét, amikor épp vétkezik, az véget vet a foglalkozásának: túl északon vagyunk ahhoz, hogy bárminek utánakapjunk, és a hajlandóságánál mindig valami több kell ahhoz, hogy megkísértsen minket. Mégis ott vannak azok az urak, akik táplálják és működésben tartják a sajtót, akik miatt azt a sok papírt felhasználják, azután pedig számos elengedhetetlen szakmát látnak el vele, amilyen a fűszeres, a dohányárus, a bőröndös, a kalapdoboz-készítő és a hasonlók, amelyek aligha lennének meg nélkülük. Ha ők valamelyik fél mellé állnak, akkor ezt nem annyira azzal a céllal teszik, hogy térítsenek, mint inkább azzal, hogy vásárlókat szerezzenek, és aligha van közöttük olyan ember, aki olyannyira kötődik valamelyik párthoz, hogy akár csak egy hónapig is támaszkodhatnak rá. Nehéz lenne egy valakit is találni, aki nem írt ugyanannyit az egyik oldalnak, mint amennyit a másiknak – ilyenkor biztosan végtelenül elfogultan. Nem könnyű feladat megítélni, hogy e korlátozás mennyivel fogja csökkenteni a papíradóból származó bevételt, és mindannyian tudjuk, hogy ez nagyon rossz hatással van csökkenő pénzügyi forrásainkra olyan időben, amikor a hitel a korábbinál bizonytalanabb, és ők maguk pedig nem örvendenek a legnagyobb megbecsülésnek.

A fő érv az, hogy ha minden nyomdász köteles feltüntetni a nevét és nyilváníttatásba vétetni a nyomdáját, akkor a *kalóznymodászok* és *házalóik* felháborító gyakorlata megszűnik – ugyanolyan könnyű lesz megtalálni őket, mint egy meg-

termett kocsiszt vagy hordárt, és a törvénytörőknek sem lesz módja kibújni a megérdemelt büntetés alól, ez pedig egy csapásra véget vet annak a bajnak, ami szerintem is égbekiáltó, és amit legfőbb ideje lenne orvosolni. Elismerem, hogy a sajtót védeni whig dolog, és emiatt sok mindentről hallgatnom kell, ami e címszó alatt eszembe jut; annál is inkább, mert az ennek rettenetessége feletti zúgolódás ezúttal helyes és észszerű. Nem mulaszthatom el azonban, hogy utaljak rá: ha túl szigorúak vagyunk a sajtót korlátozó törvényeinkben, az fogodzót ad a whigeknek, hogy a régi, már megcáfolt szemrehányásokat tegyék nekünk a szabadság iránti gyűlöletünk miatt, és mert mindig a szolgaságot támogatjuk, amit remélem, hogy manapság, amikor egyetlen dolog sem árulkodik az erre való legkisebb hajlandóságról, már nem mondhatnak el rólunk, hacsak ellenségeink e közismert visszaélés szükséges orvoslását nem fordítják érvként ellenünk úgy, hogy szolgasorba hajtjuk őket, pedig csak körültekintővé és tapintatosá akarjuk őket tenni. A köztársaságpárti írók mindig úgy magasztalják a szólásszabadság hasznát, mintha nem létezhetne szabad állam ott, ahol senki sem mondhatja ki, amit gondol, ahogyan Machiavelli megfogalmazta: „A jó császárok idején (...) aranykor volt (...), amelyben mindenki olyan véleményt mondhat és védelmezhet, amilyent akar.”* Nem tudok ezzel egyetérteni, és inkább azt fogadom el, amit a következő fejezetben mondott, hogy azoknak, akik egy népet próbálnak meg vezetni, mindent el kell távolítaniuk, ami ellentétes a kormányzás új módszereivel. Legalábbis elhamarkodott kijelentésnek tűnik ez tőle, ahogyan néhány későbbi politikustól is, de ők a bölcsőtől fogva republikánusok voltak, és nem gondolták át, hogy mit mondanak. Később ő maga engedi meg az ilyen szólásszabadságból származó rossz következményeket, akár állami viszonyok között is, ugyanis azt mondja, hogy a népi kormányzásról alkotott téves ítéletek abból származnak, hogy arról mindenki mer rosszat mondani, mivel ezt büntetlenül tehetik ott, ahol a nép az úr, ám ami a fejedelmeket illeti, róluk mértékkel és tisztelettel kell beszélni. És nekem, aki éppoly nagyon szeretem a törvényes szabadságot, vagyis az alkotmányunkat, mint a legmegtévedtebb whig Angliában, és mindenki más is, nagyon jó okom van azt gondolni, hogy ha ritkán is, de azért túlzunk el valamit, hogy megkülönböztessük magunkat tőlük.

Hallottam, hogy mit mondtak a szabad szólás dicséretére az ókori filozófusok, például Biasz, Szolón, Diogenész és mások, akiknek sok nagyszerű velős mondást tulajdonítanak e tárgyban. Megfigyeltem azonban, hogy e filozófusok liberális elveket vallottak, bár hogyan is lehetett volna ez másként, ha egyszer köztársaságba születtek és abban is nevelkedtek?! Mégis sok igazság van abban, amit néhányuk mondott. Például a költőnél, akit Milton egy, a nyomtatás szabadságának védelmében írt értekezésében idézett:

---

* Lontay László fordítása. Niccolò Machiavelli: Beszélgetések Titus Livius első tíz könyvéről. I. könyv, X. *Niccolò Machiavelli művei*, I. Budapest, Európa, 1978. 123.

E szó: „szabadság” azt jelenti itt: ki ad
üdvös tanácsot városának bölcseszűn?
Ki erre vágyik, tündököl; s ki nem kíván,
nem szól; egyenlőbb rendet város adhat-e?

(Euripidész: *Oltalomkeresők*)*

Az értekezést akkor írta, amikor a parlament úgy határozott, hogy „egyetlen könyv, röpirat vagy iromány sem nyomtatható ki, csak ha azt előtte jóváhagyta és engedélyezte az arra kijelölt személy”, amivel kapcsolatban Milton a tőle megszokott eréllyel és merészséggel így érvel: „Aki embert öl, értelmes teremtményt, Isten képmását gyilkolja meg, ám az, aki egy jó könyvet pusztít el, magát az értelmet, Isten képmását öli meg, ahogyan az a szem számára látható volt.” Azután azzal folytatja, hogy ismerteti, mit tettek ez ügyben az ókoriak. Az areioszpagosz bírái csak az istentelen és a régi komédiákat, az istenkáromló és a nyíltan rágalmazó könyveket tartották bűnösnek. „Más szektákkal és véleményekkel, noha – folytatja – azok hajlottak a kéjvágyra és az isteni gondviselés tagadására, nem foglalkoztak. Így aztán nem olvasni arról, hogy a törvény alapján valaha is vizsgálták volna, amit Epikurosz, a szabados kürenéi iskola vagy a cinikus tiszteletlenség hangoztatott.” Ami a régi vígjátékokat illeti, teszi hozzá, „nincs feljegyzés arról, hogy a régi komédiaszerzők írásait betiltották volna, bár előadni nem lehetett”. Sőt, Platón királyi tanítványának, Dionüsziosznak mindöjük közül a legléghőbb, Arisztophanész olvasását ajánlotta annak ellenére, hogy jól tudjuk, az arra vetemedett, hogy gyalázza az isteni Szókratészt, akkori szokás szerint a nevével és képmásával játszatta őt a színpadon, a lehető legnevetségesebbé téve – de azért féltő, hogy nincs sok példa oly nagy jellembeli erényességére, sem kormányzati bölcseségre, mint amekkora az athéni államban és Szókratész személyében volt. Mindamelllett a híres Aranyuszájú Szent János sem tartotta erkölcsökre ütközőnek, ha minden éjjel azt a féktelen vígjátékíró tanulmányozza, és a színpad szatírja révén rátalált annak művészetére, hogy miként fejlessze ékesszólását. Milton Görögországról Rómára tér át, és megismerteti velünk a rómaiak szólás- és írásszabadságra vonatkozó gyakorlatát. Lucretius *A természetéről* című epikureus művét Memmiusnak ajánlotta, és azt másodszer az a Cicero adta ki, aki maga Epikurosz tanítása ellen írt. Luciliust, Catullust vagy Horatiust sem volt soha tilos leszólni. Titus Livius, aki mindig jóindulatúan nyilatkozott Pompeius pártjáról, nem más gáncsot kapott Augustustól, mint azt, hogy liberálisnak: „Pompeianusnak” nevezte. „Ezután – mondja Milton – a Római Birodalomban szinte csak zsarnoksággal találkozunk, így nem csodálkozhatunk azon, hogy ha nem is gyakran, de rossz és jó könyveket egyaránt betiltottak.”

---

* Kárpáty Csilla fordítása. *Euripidész összes drámái*. Budapest, Európa, 1984. 359.

Amikor a Birodalom keresztény lett, és a zsinatok rávetették magukat az ariánusokra és más eretnekségekre, a pogány szerzők írásai nem estek tilalom alá egészen az 5. század kezdetéig, amikor a babona kezdett elterjedni. Paolo atya jegyzi meg a tridenti zsinat történetében, hogy az első zsinatok szokása az volt, hogy csak bejelentették, mely könyvek nem dicséretesek, anélkül, hogy továbbmentek volna, és minden ember saját lelkiismeretére bízta, hogy elolvassák-e azokat, vagy félreteszik – egészen 800-ig, amikor a franciák létrehozták a pápaság birodalmát, és azonnal korlátok közé szorították a könyveket és írásokat. Mindazonáltal a pápák nagyon tapintatosak voltak addig a pontig, amíg Wyckliffe és Husz annyira meg nem rémítette őket, hogy betiltottak minden olyan olvasmányt, amely nem az ő oldalukon állt. És az engedélyeztetés első példája a tridenti zsinaté, ami úgy rendelkezett, hogy sem könyv, sem röpirat vagy írás nem nyomtatható ki, hacsak két vagy három szerzetes jóvá nem hagyta és nem engedélyezte kézjegyével – néha öt imprimatúra is volt egy kiadványon. Ezen egyházi zsarnokság előtt – mondja a nagy költő – „a könyveket mindig oly szabadon fogadták a világban, mint bármely más születést: az elme szüleményét nem fojtották el inkább, mint a méhét.” És azon érvek mellett, amiket az ilyen szigor ellen felhoz, bebizonyítja annak elégtelenségét is: sohasem felelt meg kitűzött céljának. „Nem azt látjuk-e – mondja – nem egyszer, nem kétszer, hanem heti rendszerességgel, hogy a parlament és a City elleni folyamatos udvari rágalmozást, mint azt a még friss lapok tanúsítják, kinyomtatják és terjesztik, mindannak ellenére, amit az engedélyeztetés megtehet?” Lord Bacon azt mondta, „a bölcsek megbüntetése csak növeli tekintélyüket, egy tiltott írást pedig az igazság szikrájának gondolnak, ami szembeszáll azokkal, akik megpróbálják eltaposni.” És az a részrehajlás, ami az ilyen nehézségek közepette napvilágot látott írásokban mindig is megtalálható, nem fejezhető ki jobban, mint ahogyan ezután mondta: „Az engedélyezett könyvek az idő szavai”, nem az igazságé. Az ilyen jegyzékek történetére az utókor mesébe illőként tekint, amikor az egyik oldalon csupa istenek álltak, a másikon pedig csupa ördögök. Nem szándékozom megkérdőjelezhetetlen igazságnak tekinteni, hogy mindent, ami köztársaságpárti elveket valló emberektől származik, fenntartással kell kezelni. Ezért azt is el kell mondanom, mi volt néhány ókori konzervatív, Tiberius, Caligula és Nero véleménye, amint azt Suetonius írásaiból megtudhatjuk. Tiberius – mondja Suetonius – sosem törődött különösebben a megbotránkoztató gondolatokkal és a másokat gyalázó beszámolókkal, állhatatosan tűrve a város gúnyiratait, gyakran mondogatta: „Szabad államban legyen szabad a nyelv és a gondolat is!” És amikor a Szenátus ilyen büntetről szerzett tudomást, azt mondta: „Nincs annyi időnk, hogy még ilyen ügyekbe is belebonyolódjunk. Ha ezt az ablakot megnyitjátok, hovatovább nem is foglalkozhattok egyébbel: ennek ürügyén minden személyi ellentét elénk kerül majd.”* Biztos vagyok abban, hogy semmi sincs a történelem-

---

* Kis Ferencné fordítása. Suetonius: *Caesarok élete*. III. könyv, Tiberius, 28. Budapest, Magyar Helikon, 1975. 139.

ben, aminek alapján kifogásolnunk kellene véleményét, és az ember még szépen ki is fejthetné, ha az nem lenne túlságosan is előnyös a másik pártnak, ami mindig a dolgok legrosszabb értelmezését adja, és belekapaszkodik minden szóba, ami megfelel a céljának. Teljesen osztom Tiberius álláspontját: a gyalázkodásról és mások ócsárlásáról folytatott vitákkal bíbelődésnek egyetlen fontos ügyet nem szabad hátráltatnia. Egész köteteket láttam, amelyeket satíráként írtak, ami általában csak ócsárlásból és gyalázkodásból áll – ám ha a szerzőknek a nevüket kellene adni ahhoz, amit írnak, nem lenne több belőle. Örömmel látnám a *Windsor Fable* és néhány más hasonló darab alkotóját a címlapon. Igaz, nem nagy mutatvány megtalálni a szerzőt, minthogy csak egy-két olyan ember van Angliában, aki elég tehetséges ahhoz, hogy megírja az *Aenigmát*, a *Talest* vagy a *Bawdyt*. Azonban jó lenne látni, hogy néhányan milyen ügyesen igazítják tudományukat hitvallásukhoz.

Azt, hogy milyen ádázan érveltek a whigek amellet, hogy a sajtó számára teljesen szabad utat kell biztosítani, a következőképp is lehet tekinteni – egyik leghíresebb írójukat idézve: „Egyetlen jó kormányzat sem rettegett soha a szólásszabadságtól, ami az emberek természetjoga, és minden kormányzat csak annyira félt a satírától, amennyire kiérdemelte. Amikor az emberek tudják, hogy nem követnek el bűnt, nem félnek a cenzúrától sem. Az ártatlanság megveti azt, és ahogy Juvenalis panaszoja, nincs annál rosszabb idő, mint amikor az igazság csak álruhában mer megjelenni, és az emberektől megtagadják, hogy használhassák a józan eszüket.” Nagyon könnyű erre felelni: azért van így, mert a kormányok és a miniszterek nem mindig félnek attól a szabadságtól, amit megfékeznek, és hatalmukat inkább másokra, mint önmagukra tekintettel gyakorolják. Rengeteg olyan igazság is van, amelyet vétek lenne közzétenni: ha a *scandalum magnatum* törvény értelmében felelnünk kell azért, hogy az igazat mondva megsértjük egy főnemes jó hírét, akkor még inkább így van ez a miniszterekkel és a kormányokkal kapcsolatban, akik magukra vonatkozóan az ilyesmiket kedvük szerint semmibe vehetik, azonban a társadalom kedvéért meg kell gátolniuk minden más becsmérlő rágalmazást és szidalmat. Tiberius császár azt mondta erről, hogy „Ha bárki rosszat mond rólam, a tőlem telhető legjobban számot adok neki szavaimról és tetteimről, és ha ez nem elég neki, hát hadd gyűlöljön tovább, és akkor én is ugyanennyire gyűlölni fogom őt.”* A miniszterek világában az a legjobb módszer arra, hogy minden ellenük irányuló rágalmat elfojtsanak, ha követik Tiberius példáját, és a tőlük telhető legjobb módon számot adnak arról, amit tettek és mondtak, ami manapság elengedő lenne ahhoz, hogy minden feleselőt elhallgattasson. Volt valami ennél is rendkívülbb utódja, Caligula viselkedésében, aki nem volt nála liberáli-

---

* „Ha ez az ember másképpen beszél, gondom lesz rá, hogy számot adjak neki szavaimról és tetteimről; de ha még akkor is kitarat véleménye mellett, gyűlölni fogom.” Kis Ferencné fordítása. *Caesarok élete*. III. könyv, Tiberius, 28. Budapest, Európa, 1961. 126.

sabb. Ugyanez az író és fordítója azt is tudtukra adja, hogy Caligula elrendelte Titus Labienus, Cremutius Cordus és Cassius Severus szenátusi harározattal betiltott írásainak újra kiadását, hogy mindenki olvashassa azokat, mondván, hogy neki is érdeke, hogy a nagy emberek tetteit, legyenek azok akármilyenek, továbbadják az utókornak.* Na mármost Cremutius írt egy krónikát, amiben dicsérte Brutust és Cassiust, ahogyan nemrégiben a *Killing No Murder* is tette. Severus pedig feladatul tűzte maga elé, hogy gúnyolja a nemesség férfi és nő tagjait. Caligula rokona, Nero, amikor a besúgók néhány szerzőt a Szenátus elé vittek, mert goromba epigrammákat írtak róla, nem engedte, hogy súlyosan megbüntessék őket.** Azért választottam emlékeztetőül e római császárok tetteit és mondásait, mert nem vádolhatók azzal, hogy bármit is eltértek volna, ami monarchiaellenes volt, és hogy megmutassam: nem érdekelte őket saját koruk íróinak csúfolódása és bírálata, noha méltányosságuk és irgalmuk más esetekben nem volt a történelem legpéldamutatóbbika.

Talán meg kellett volna említenem, hogy Augustus, Vespasianus és más császárok jóval liberálisabbak voltak, ám úgy gondoltam, hogy ezt nem fogadnák olyan jól. Mindazonáltal legyenek, amilyenek akarnak, ha helyes volt, amit mondtak, az attól még helyes marad, és nem állom meg, hogy ennek ürügyén ne szóljak Augustus természetéről. A córdobai Aemilius Aelianusszal kapcsolatban, akinek szokása volt sértőn és tiszteletlenül beszélni a cézáról, az őt besúgóhoz odafordult, és látzólag szenvedélyesen így kiáltott: „Szeretném, ha bebizonyítanád ezt nekem; akkor majd megmutatom Aelianusnak, hogy nekem is van nyelvem, s én még különb dolgokat mondok majd őróla.”*** Ez helyénvaló volt. Vágj vissza, vagy ahogy a mondás tartja: amilyen az adjonisten, olyan a fogadjisten, de az igazságra ne erővel válaszolj – ez volt Augustus felfogása. Tiberiusnak is azt válaszolta, akit boszszúvágy fűtött egy ilyen sértés miatt, amikor ifjú volt és heves: „Ne engedd, Tiberiusom, hogy az ifjúi hév elragadjon, és ne bosszankodj azon, hogy van, aki rólam rosszat beszél; fő, hogy ne lehessen senki, aki nekünk rosszat tegyen.”****

Ezer másik ilyen példát hozhatnék az ókori és modern történelemből. Különösen XI. Fülöpét Spanyolországból, és IV. Henrikét Franciaországból, e nemzetek nagy fejedelmei közül kettőét, akik mindig semmibe vették, amit a nép róluk mondani merészelt. Aki igazán felette áll, annak számára természetesnek is tűnik, hogy megvesse azt – a rágalom sosem árt annak, aki fel sem veszi, amire nekünk is megvan az élő példánk.

---

* „Hiszen neki is legfőbb érdeke – mondta –, hogy az események az utókor számára fennmaradjanak.” Kis Ferencné fordítása. *Caesarok élete*. IV. könyv, Caligula, 16. Budapest, Magyar Helikon, 1975. 175.

** Vö. Suetonius: *Caesarok élete*. VI. könyv, Nero, 39. Budapest, Magyar Helikon, 1975. 265.

*** Uo., II. könyv, Az isteni Augustus, 51. 87–88.

**** Uo., 88.

E királyság leghíresebb alakja régóta rosszindulatunk és rágalmunk céltáblája, kiválósága mégis sebezhetetlenné tette, és minden rá kilőtt nyilunk visszahullik miránk. Ha megérdemelte volna azt a bánásmódot, amiben részesítettük, tiltakozott volna-e a sajtó hírhedt engedélyhez kötése ellen, és nem akarta volna-e azt örökre elfojtani? Mégis úgy hiszem, hogy Anglia minden írója örömmel venné, ha az ő szavazata döntené el az ügyet. Ahogy egyáltalán nem törődik a nap mint nap róla közzétett gonosz rágalmakkal, és a legcsekélyebb mértékben sem akadályozza meg vagy helyteleníti azokat, sőt az ember akár az ellenkezőjét is gondolhatná, ugyanolyan közönnnyel tekint rájuk, mint ha törpének vagy leprásnak neveznék, bár szelleme aligha nagyobb annál, mint amennyire személye méltóságteljes. Nem állom meg, hogy magunk között azt ne mondjam, imádkozzuk, hogy ez ne menjen így tovább, mert tudom, hogy nagyon rossz módja ez annak, hogy hódolatra késztesse. Ha ez igaz, és az, akivel ilyen durván bánnak, és akit így pocskondiáznak és becsmérelnak, annyira tudatában van a saját ártatlanságának, hogy örömmel növelné a sajtószabadságot ahelyett, hogy csökkentené, akkor fordítsuk meg a gondolkodás irányát – úgy képzem, velem együtt önök is elismerik, hogy ami a nyomtatás engedélyhez kötésében gyalázatos, azt meg kell akadályozni, emellett mindent, ami igaz és tisztességes, mindent, amit a törvény megenged, azt anélkül kell lehetővé tenni, hogy megnehezítsék az írók dolgát, engedve néhány érzékeny léleknek, akik mindenben megsértődnek, ami nem nekik kedvez. Örömet adnám hozzájárulásomat bármely törvényhez, amely megfelel a trónról elhangzott beszédben foglalt szándéknak, aminek célja – megelégedésemre – minden kellemtelenség megelőzése, nem pedig előidézése. És nem kétlem, hogy eme ügy elintézésében ez lesz az általános felfogás – éppen ezért órákat töltöttem efelett elmélkedve, fogalmam sem lévén a közügyekről; ám egy szabad államban minden embernek nemcsak szabadsága, hanem kötelessége is felajánlani gondolatait, ha azzal a szerénységgel és alázatossággal teszi, ahogyan azt mindig is mondom.

Nemrégiben terjedt egy röpirat, ami azt állította, hogy előre megmondja, milyen változások jönnek, amivel a whigek a mások dolgában is éppoly rossz prófétának bizonyultak, mint a magukéban – ugyanis tagadom, hogy be tudnák bizonyítani, hogy ama dolgok közül csak egy is bekövetkezett. Mindig arról szájaltak, hogy véget vetünk a sajtónak, és az emellett szóló érvük ugyanolyan nevetséges volt, mint azok, amiket e véres és kiterjedt háború folytatása mellett hoznak fel, amikor békében is élhetnénk. Azt mondták, hogy a toryk mindig is ezt meg ezt tették, amikor a kezükben volt a hatalom, azután pedig a '41 előtt 30-40 évvel történeteket szedték elő, amikre nem túl gyakran emlékeztethetjük őket, és azokkal egy kalap alá véve, minket hibáztattak mindenért, amit akkor elkövettek. Ezek közül egyikbe sem kapaszkodtak annyira, mint a néppel szembeni állítólagos kegyetlenségünkön, amiért az élt a szólás szabadságával és a sajtó kiváltságával. Azt mondják – már ha számít bármit is, amit ők mondanak –, hogy ezt tettük, amikor mi magunk voltunk a legnagyobb gonosztevők, és ez utóbbit durván meg is gyaláztuk. Mint amikor Dr. Sibthorp azt prédikálta és nyomatta ki, hogy a király a

parlament hozzájárulása nélkül vethet ki adókat, és alattvalóinak lelkiismereti kötelessége engedelmeskedni a királyi akaratnak és kívánságnak, amiért is őt nevezték ki a király lelkészének, vagy amikor Dr. Manwaring azt prédikálta és tette közzé, hogy a királyt semmiféle törvény nem köti, de az adók kivetésére vonatkozó királyi akarata az örök kárhozat kínjával kötelezi az alattvalók lelkét, amiért is őt nevezték ki a Szt. Dávid egyházmegye érsekévé. Amikor Dr. Montague a pápaság és a zsarnokság mellett írt és publikált, utána a Chichester érsekévé tették – míg, ezzel szemben, ama lázító írásokra adott válaszok kinyomtatóit az anglikán legfelső bíróságon kérdezték ki, ami nem tűnik – mondják – oly méltányosnak és elfogulatlannak, mint amilyenek az egyházi elvek embereinek mindig is lenniük kellene. Ezenkívül azzal vádolnak minket, hogy meglehetősen embertelen módon kiterjesztettük a velünk ellentétesen gondolkodókkal szembeni szigorunkat. Emlékezetünkbe idézik Redford, Clare és Somerset earljeinek, Sir Robert, Sir Robert Cotton, Selden úr, St. John úr és mások együttes megvádolását egy olyan röpirat terjesztése miatt, amit Sir Robert Dudley, Sh[rewsbury] jelenlegi hercegnéjének öse írt Firenzében; Leighton doktorét, akit valamilyen eretnek tan miatt életfogytig tartó börtönbüntetésre, tízezer font bírságra, doktori címétől való megfosztásra, pellengérré állításra, megkorbácsolásra, füle és orra levágására, valamint az arcán való megbélyegzésre ítélték. Felidézük Prynne úr, a Lincoln Kamara ügyvédjének megvádolását, akit – amiért megírta a *Histriomastix*-át a színjátékok, maszkabálok és táncmulatságok stb. ellen – töröltek az ügyvédek névsorából, és arra ítélték, hogy soha többé ne végezhesse mesterségét, kitiltották a Lincoln Ügyvédi Kamarából, megfosztották oxfordi diplomájától, Westminsterben és Cheapside-ban pellengérré állították, legvágták mindkét fülét, tízezer font bírságot, valamint életfogytig tartó börtönbüntetést róttak ki rá. Azután újra ötezer font bírsággal, pellengérré állítással, fülei maradékanak levágásával sújtották. Így büntették John Bastwick doktort és Henry Burton urat, a lelkipásztort és orvost is, amiért az egyház hierarchiája ellenében írtak. Mindemellet az is biztos, hogy mi meg az ellenfeleinket vádolhatjuk a mártír király meggyilkolásával, de ma már nem élnek olyan emberek, akiknek ebben szerepük volt. Azonban ők mindig ezeket az „üdvös megszorításokat” vetik a szemünkre, noha senki sincs már életben azok közül, akik hozzájárultak az ilyen ocsmány barbárságokhoz, amelyekről Lord Clarendon ekként ír a rá jellemző ékesszólással és józan ítélettel:

Prynne, Bastwick és Burton három olyan ember volt, akik arról nevezetesek, hogy nyíltan ellenséges érülettel viselkedtek az érsekek egyházvezetése iránt számos könyvükben és írásukban, amiket azért adtak ki, hogy megrontsák a népet megbotránkoztató részletekkel és sértő és szemtelen nyelvezettel, és amiről mindenki úgy gondolta, hogy nagyon is elrettentő büntetést érdemel. Ők hárman olyan foglalkozásokat űztek, amelyek a leginkább befolyásolják a népet: egy lelkész, egy jogász és egy orvosdoktor – e tiszteletre méltó foglalkozásuk miatt jelentős vagy egyáltalán figyelemre méltó gáncs nem érte egyiküket sem. Mégis, amikor mindhármukat elítélik, és kihirdették, hogy az ítélet szerint úgy kell őket megbüntetni, mintha közönséges és címeres gazemberek lennének, vérpádon közszemlére téve

őket, levágva fülüket, arcukat és homlokukat izzó vassal megjelölve (ahogyan a legszegényebb és legalacsonyabb rendű gonosztevőket szokás, amikor semennyi pénzzel nem tudják megváltani magukat a vétkeikért, vagy jóvátenni a károkat, amit mások neve és jó híre ellen általuk keltett botrány okozott), az emberek többé már nem a rangot nézték, hanem csak a személyeket, és a foglalkozásukra is haraggal és méltatlankodva tekintettek, noha neveletésük, rangjuk, előkelő voltak megvédte volna őket az ilyen megszegyenítő ítéletektől, és a jövőre nézvést féken tartotta volna a dühöt.

Milyen helytállók e kiváló történész meglátásai! És nemcsak egy szerzőnél olvastam azt, hogy azok a kegyetlenségek nem a legjelentéktelenebbek voltak azok között, amelyek nem sokkal később a gyűlölt szakadáshoz vezettek I. Károly király és népe között.

Bárcsak azt kívánhatnánk, hogy krónikánknak csupán a legsötétebb része legyen a szólásszabadság elleni efféle kérlelhetetlenséggel beszennyezve, hogy csak a '41-es parlament és azután Cromwell mutatta volna ki gyógyíthatatlan ellenszenvét az efféle szabadság iránt, ahogyan azt minden alkalommal meg is tette! Az előbbi mindenkit azonnal lefogatott, akiről azt feltételezte, hogy csak egy szót is szól a régi alkotmányért, az utóbbi pedig megtiltotta minden hír vagy értesülés kinyomtatását, ha azon nem volt államtitkári engedély, ami jogbitorlásának nem az egyetlen zsarnoki tette volt. Azt is érdekes tapasztalat látni, hogyan tiltakoznak I. Károly király uralmának a szólással, az írással és a nyomtatással szembeni szigor ellen, és átugranak Cromwell zsarnoki rendeletén a legelviselhetlenebb cenzúra miatt – hamar kifogynánk minden hírlapból és más egyébből, ha az államtitkári imprimatúra hiányában egyik sem jelenne meg. Biztos vagyok benne, hogy soha nem egyeznének bele sem ebbe, sem semmiféle cenzorba, az uralkodó párt hatalmára bízva, hogy semmit se láthassunk, ami nem annak érdekeit szolgálja; és ha arra gondolunk, hogy milyen hatással van – ahogyan azt az utóbbi időkben megtapasztaltuk – egy ilyen fölény a közre, az túlságosan is arra készítet minket, hogy az ilyen nyomatokat úgy tekintsük, mint amik csökkenthetik a jelenleg uralkodó renddel való törődésünket, és hogy felkészítenek bármilyen engedelmességre, ami esetleg megkövetelhető tőlünk.

Remélem, hogy akármennyit túrtuk is ellenfeleink szemrehányásait a zsarnoki hatalom előnyben részesítése miatt, soha nem fogjuk követni ama anarchikus és jogbitorló idők kormányzóinak irányelveit. Azt gondolom, hogy túlságosan is kedvelik a francia politikát. Ott semmi sem jelenhet meg, csak ami az udvarnak tetszik. Még a hírlapírók számát is meghatározták, és az eladáshoz, valamint az íráshoz és a nyomtatáshoz is külön engedély van. Hadd világítsunk rá arra, hogy mi, akik 20 éve tiltakozunk a whigek önkényes gyakorlata ellen, mi vagyunk – amit oly régóta hangoztatunk – a szabadság egyedül igaz barátai, amik nem lehetnénk, ha egy pártra korlátoznánk az emberek nyelvét és tollát! Minthogy tetteink és szándékaink egyaránt helyesek, mitől kellene félnünk? És ha esetleg valaha elveszítenénk azt a fölényt, amire jogosan tettünk szert, nem lenne-e szomorú dolog, hogy egyedül azok kezében lenne a sajtó, akik oly jól tudják, hogyan bánjanak

vele? Barátaink körében a mi szerzőink mindent megerősítettek és alátámasztottak. Sosem a miénk volt az utolsó szó, és ha nem történt volna egy szerencsés esemény, nem ült volna el a botrányunk. A whigek okosak és műveltek. Ez is igaz, és ha valaha megszereznék a sajtó feletti uralmat, ha valaha is megakadályozzák tárcáink és szidalmaink kinyomtatását, ami biztos következménye lesz a szerzők arra kényszerítésének, hogy vállalják fel, amit írtak, örökre felmorzsolódunk. Számíthatunk-e arra, hogy érveléssel vagy gúnnyal érvényre juttatjuk elgondolásunkat? A törvényen kívül milyen más hatalom igazolhat bennünket? És ha az ellenünk szól, elvesztünk. Biztosak vagyunk benne, hogy mindig birtokoljuk azt, amit soha életünkben nem tudtunk egy-két évnél tovább megtartani? Mindig is az örült vágták hívei voltunk, ami biztos út a bukáshoz, és oly gyakran ez volt a balszerencsénk; akkor kellett volna megőrülnünk, ha tapasztalataink nem tettek volna jobbat, és nem tanultuk volna meg, hogy a szelídség és az önuralom az egyetlen biztos módja önmagunk megalapozásának egy olyan országban, ami annyira szereti a szabadságot, hogy az utolsó 20 évben 150 milliót költött a fenntartására? Ahelyett, hogy új gyalázatot vonnánk magunkra, teljes szívemből azt kívánom, bárcsak egy kicsit többet törődnénk azzal, hogy eltöröljük a múltat. Azt kívánom, bárcsak Anglia történelme a restauráció óta ne lenne telis-tele a mi szabadságért tett erőfeszítéseink példáival, amik során többnyire a sajtóval kapcsolatban hibáztunk, és igen elszomorító gondolat számunkra, hogy soha nem szabad abban reménykednünk, hogy az igazság és a szabadság a mi oldalunkra áll. Soha nem lenne vége, ha nekilátnék elmesélni, hogy mit mondanak a whigek arról, hogy Károly és Jakab király uralma alatt mit tettünk a sajtó ártalmatlan használatá ellen, és milyen kegyetlen dolgokat követtünk el azokkal szemben, akik ellenkeztek velünk. Ne is említsük Sydney úr esetét, mert olyasmit írt, amit azóta általános helyeslés mellett kiadtak. Száz történetük van az ilyen jellegű üldözéseinkről, és szavamra mondom, szégyellem, hogy mindig féltünk a fénytől, mintha a mi műveink csak a Sötétségé lettek volna. Azt állítják, hogy két-három évvel a restauráció után pellengrére állítottak egy könyvkötőt, mert bekötött egy olyan könyvet, amely nem felelt meg a kor ízlésének; hogy felakasztottuk az asztalos Colledge-et, amiért néhány csúfolódó verset ismételtetett, amelyek nem tisztelték Károly királyt; hogy bíróság elé állítottuk és 10 ezer font bírsággal sújtottuk Sir Samuel Barnardistont, mert három-négy levelet írt vidékre a fanatikus összeesküvésről; hogy mi voltunk a Johnson úrra és másokra néhány olyan elv hangsúlyozásáért mért rettenetes barbárság legfőbb eszközei, amelyet azóta az egész nemzet a legkomolyabban magáénak vall. Sőt egészen odáig mennek, hogy azt vetik a szemünkre, hogy elleneztük a parlamenti szavazás részleteinek kinyomtatását, amiről a hozzáértő és ékesszóló miniszter, Sir Lionel Jenkinsnek az oxfordi parlamenthez intézett kitűnő beszéde tanúskodik, amiben ezt a néphez való fellebbezésnek nevezte.

A maguk részéről azt állítják, hogy őket nem lehet ezzel vádolni, hogy egészen a forradalom óta, amióta az ügyek javarészt az ő vezetésük alatt álltak, ők csak egyszerűen túrték el, hogy valakit megbüntessenek a sajtószabadsággal való vissza-

élés miatt, azt állítva, hogy akik ilyesmit tettek, azok csak látszólag csatlakoztak hozzájuk, hogy keresztülvigyék aljas terveiket, míg alapjában véve hozzánk tartoztak, ahogyan az azóta ki is derült. Tehát minden ilyen természetű bűn, minden, a szólás, az írás és a nyomtatás szabadsága elleni merénylet, amit csak Angliában elkövettek, minden ezzel kapcsolatos kegyetlen és véres üldözés nekünk róható fel, és csúf dolog lesz ez alól kibújni, új nehézségeket támasztani a sajtóval szemben, ami idővel úgymint romokban hever majd.

A whigek azzal kérkednek, hogy ők mindig dacoltak a rosszindulattal, hogy amikor csak megkísérelték szabályozni a sajtót, az nem azért volt, hogy megóvják vezetőiket a nyilvánosság rosszallásától, hanem hogy javítsák az erkölcsöket és támogassák a vallást – az sem jutott soha eszükbe, hogy új korlátok közé állítsák, hanem csak a hatályos törvényeket hajtották végre, az illetékesre bízva, hogy meg szabja miként kell végrehajtani azokat. Azt mondják, hogy minden, amit ezzel kapcsolatban tettek, a rijswijki béke után Vilmos királynak benyújtott kérvény volt: „Továbbá a legmélyebb alázattal könyörgünk Felsőgednek, hogy hozzon olyan hathatós rendeleteket, amelyeket királyi bölcsesség alkalmasnak talál arra, hogy visszaszorítsák az olyan veszedelmes könyveket és röpiratokat, amelyek a szentháromság elleni istentelen tanításokat és más alapvető, a keresztény vallás felforgatására irányuló hittételeket tartalmaznak, és hogy azok szerzői és kiadói megvádolhatók és megbüntethetők legyenek.” Így szent hitünkkel ellenkező elképzelésnek már a szóba hozása is a törvény hatálya alá tartozik, és senki sem ellenzi megbüntetését. Csakhogy én egyáltalán nem úgy találom, hogy a sajtóval kapcsolatos jelenlegi kivételeket vallási alapon, hanem inkább bizonyos emberek kedvéért fogalmazták meg, akik sosem remélhetik, hogy a sajtó az ő pártjukat fogja, és ezért nagyon boldogok lennének, ha el lenne nyomva.

Az érseki tanácskozáson Somers úr azt hangoztatta, hogy „semmi sem lehet rágalom, aminek célja ártatlan volt”. Mily messze vannak a gyanúsítástól mindazok az írások, amelyek az ország biztonságát és dicsőségét, szabadságjogaink és vallásunk védelmét célozzák, de világos, hogy eztán majd egy ilyen sem lehet, ha a sajtó szabadságát, valamint az azzal való visszaéléseket korlátozzák, mivel bármit, ami bizonyos emberek kedve és érdeke ellen íródott, igen könnyű a kormány elleni rágalmazásként beállítani, amit az csak védeni próbál. A whigek az elmúlt két évben aligha adtak ki olyan röpiratot, ami azelőtt ne számított volna királyhűnek és dicsőretre méltónak, most pedig mind ellen botrányosként és lázítóként tiltakoznak. Nem azt gondolná az ember, hogy néhányan közülünk osztják egy Jakab király uralkodása alatt élt, a mi pártunkhoz tartozó bíró véleményét, aki komoran azt mondta a parlamentben, hogy „1. senki sem merészelhet a kormányzás jelenlegi gyakorlata ellen írni, hacsak nincs rá engedélye a kormánytól, és akár igaz, akár hamis, amit ír, azzal rágalmazást követ el; 2. egyetlen magánszemély sem merészelhet a kormányzással kapcsolatosan írni, és ezért ha a közügyekbe ártja magát, rágalmazást követ el.” Ezt akkorian a törvénnyel annyira ellentétesnek gondolták, hogy Powel bíró és Pemberton parancsnok ezért bíróság elé állította őt,

és a történelem szerint „ezután nem nagyon figyeltek arra, amit ő mondott”. Az angolok közismert kiváltsága bármit mondani, írni vagy kinyomtatni, ami nem ütközik a törvénybe, és remélem, hogy e boldog állapotot éppoly teljességben adjuk tovább utódainknak, ahogyan azt mi kaptuk elődeinktől. „Köszönöm Istennek – mondja korunk egy elismert írója – ezt a nagy áldást, azt, hogy olyan korban élünk, amikor nemcsak gondolhatjuk és mondhatjuk, hanem nyugodtan le is írhatjuk azt, amiről úgy hisszük, hogy az az igazság – ami iránt mindenki hűséggel tartozik.” Leírni, amit igaznak hiszünk, valóban nemes kiváltság, de túlságosan is könnyű visszaélni vele. Tudom, hogy mit mondanának rólam, ha mindent elmondanék, amit most igaznak hiszek. Nem vágyom ilyen tökéletes boldogságra, megelégszem azzal az engedéllyel, hogy elmondhassam, ami igaz, azt, amiről mindenki tudja, hogy igaz, és nem többet. Csakhogy sok fontos igazság van, amit feltétlenül el kell mondani; de mégis, ki vállalkozik rá, ha ezzel kiteszi magát az egyik párt gyűlöletének és dühének? Ha az embereknek hatalma van, milyen könnyű az igazságot rágalmommá, a szatírárt lázítássá változtatni! Milyen veszélytelen lenne a legnagyobb bűn is, ha nem lenne szabad róla beszélni! Milyen biztosan veszélybe kerülnénk, ha senki sem figyelmeztetné rá!

Teljesen meg vagyunk győződve arról, hogy a mostani uralom alatt a m[onarchi]-ában egyetlen ilyen veszély sem fenyeget bennünket, de nem terjednek-e tovább a szerzőkre rótt nehézségek? Megszűnnek-e az ilyen célú törvények létezni, ha veszélybe kerülünk? Kinek lesz erre magyarázata? Nem a megtámadott személyek eszköze és műve lesz ez? Többségünk még emlékszik rá, hogy milyen hatalmas hasznot hajtott a sajtó II. Jakab király uralkodása idején a protestáns vallásnak, és ezzel ellentétben, mekkora szolgálatot tett trónjának testvérei utáni öröklésekor, amikor az udvar azzal bízta meg Sir Roger l'Estrange-et, hogy tegye nevetségessé szabadságunkat, és üzzön gúnyt alkotmányunkból. Ezek az idők újra eljöhettek, amikor k[irálynő]nk már a mennyekben lesz, és nem lesz más védelmünk, csak a törvény. Ha azt ellenünk fordítják, ha csak azt szabad majd mondani, amit az önkényes pápista hatalom hivatalnokai jóváhagynak, ha az íróknak kell szembeszállni a bosszú tüzelte és hatalom támogatta zsarnokság eszközeivel, akkor hol találunk majd mi és utódaink szerzőket, hogy megvédjék a jó ügyet, amit oly sok százezer angol vére pecsételt már meg, és amit oly drágán vettünk meg, hogy a régi Róma is elámulna rajta?

Nem kétlem, hogy akadnak olyanok, akik minden efféle megfontolást semmiségnek tekintenek, akik önös érdekeik miatt becsvágyuk vagy neheztelésük oltárán feláldoznák az általunk élvezett becses szabadságot. Az ilyen emberek nem azok sorsát hibáztatják-e majd, akik részrehajló és kegyetlen törvényeik miatt elsőként válnak áldozatokká? Ez azonban sosem történhet meg egy olyan gazdag, bölcs és nagyszerű néppel, amilyen az angol nemzet, ami oly dicső dolgokat vitt véghez mások szabadságáért, és bizonyosan méltatlan lenne e hírnévhez, ha a sajtóját nevetségessé tenné. A nyomtatásra tekinthetünk felesleges dologként is, tartathatjuk azt alantas mesterségnek, amely nagyon kevéssel járul hozzá a köz jólété-

hez, és ha tönkremenne, nem veszítenénk semmit. Sőt még azzal sem veszítenénk többet, ha nem szolgálná a javunkat a műveltség, a művészetek, a vallás és a jó modor, amikből nem lehet elég, ha hihetünk annak, amit a politika legnagyobb mestere, aki valaha is írt, azt mondja, hogy „Azok az emberek, akik a tudományokban és az irodalomban jeleskednek, ugyanolyan tiszteletet érdemelnek, mint akik felfedezték a vallást, országokat hódítottak meg, vagy kormányzatokat alapítottak.” Esetleg azt kérdezik: hogyan vallhat kárt a nyomtatás attól, hogy a szerzőket arra kényszerítik, hogy nevükkel vállalják műveiket? Ezzel kapcsolatban elég, ha csak az általános megfigyelésre hivatkozunk, és látni fogjuk, hogy a megjelent értékes könyvek alig tizedén volt ott szerzőjük neve – nemcsak az államról, a politikáról, hanem a vallásról, a tudományról és a bölcsészetről szóló könyvekre is gondolok. Ha egy efféle törvény létezett volna ötven éve, a *Whole Duty of Man* szerény, jámbor és derék szerzője talán sosem gondolta volna elmékedéseit a nyilvános használatnak megfelelő formára hozni, és talán sosem találkozhattunk volna ezzel az értekezéssel, amelynek áhítatosságát mindennél nagyobbra tartják, sőt majdhogynem a Szentíráséhoz közelinek. Ugyanez mondható más jeles művekről is – példaként hozhatok egy főrendi nemes által írt három kiváló kötetet is, amik bizonyosan a fiókjában maradnak, ha a kinyomtatáskor fel kellett volna rajtuk tüntetni a nevét. Ez lett volna a sorsa a néhai Hallifax ögróf írásainak is, lévén ezer oka annak, amit csak a szerző tudhat, hogy miért nem kell mindenkinek sajátjaként feltüntetnie azt, amit nyilvános használatra írt, olyannyira, hogy bármit is tesznek azért, hogy ezt kikényszerítsék, azt fogják gondolni, hogy céljuk a sajtó elbátortalanítása általában.

Azt, hogy mennyire lehet hatásos súlyos adókkal megterhelni a sajtót, határozzák meg mások; jelen célom inkább a szerzőkkel, mint a szakmával kapcsolatos; nem aggódom amiatt, hogy az ország érdekében buzgólkodó parlament olyasmit tesz, ami annak kárára lehet, és hogy a sajtó éppoly készségesen hozzájárul egy ilyen igazságos, szükséges és dicsőséges háború költségéhez, mint bárki más, ha a nemzeti bölcsesség ezt tekinti egy egyik leghatásosabb eszköznek az általa kitűzött célok eléréséhez. Ám látszik némi kétely, amit bárcsak oly jól el tudnék osztani, ahogyan azt szeretném, és ez az, hogy ha azt javasolják, hogy a nyomtatásra kivetett súlyos adókkal biztosítsák a pénzt valamire, annak összegétől nem lehet semmit függővé tenni, mert senki sem tudja megbecsülni, hogy mekkorára rúg majd az összeg, és hogy netán fele- vagy negyedannyit nyomtatnak majd, mint most, a kisebb munkákra, például a röpiratokra és az újságokra kivetett adó pedig nem süllyeszti-e azokat olyan szintre, hogy semmilyen kis összeget nem lehet beszédeni belőlük a bevétel növelésére. Húsból talán egy újságnak éri majd meg arra bátorítani a tulajdonosokat, hogy vállalják a váratlan, ívenként negyedpennys rendkívüli kiadást, ami önmagában annyi, mint a papír vagy a nyomda költsége, ennek okáért lesz egy másik következménye is egy ilyen javaslatnak, amely ugyanúgy fog végződni, mint az azt előíró törvény, hogy a szerzők mindig tüntessék fel nevüket az írásaikon. Szinte senki sincs, aki ne jutna rögtön arra a következte-

tésre, hogy a pipadohány, az üvegpalack és néhány más nélkülözhetetlen árucikk, amelyet Vilmos király uralkodása alatt megadóztattak, több pénzt hozna, mint a nyomtatásra kivetett bármilyen adó, és mégis, mindnyájan tudjuk, hogy a terv mennyire nem érte el célját, és hogy alig tett többet annál, mint hogy fedezte a rendelkezés költségeit. Valahol olvastam egy 300 ezres alap 297 ezer fontos hiánnyáról, és bátran állítom, hogy senki sem találhat ki semmit, amit oly valószínűen kísérne ugyanilyen csalódás, mint a nyomtatási adót. Azt hallottam, hogy néhány röpirat esetében ívenként két pennyről beszéltek, ami egy hat pennys kiadványt nyolcra emel, és mindenki döntse el maga, hogy miféle sikerrel járhat ez egy olyan üzletágban, amelyet főként a kíváncsiság tart fenn akkor, amikor itt nincs annyi pénz, mint Mexikóban. Komolyan azt hiszem, hogy ha ívenként két penny lenne a röpiratokon, akkor idén télen csak a *Conduct*, a *Remarks* és az *Answers* jelent volna meg, és könnyen belátható, hogy a rájuk kivetett adó, ha ívenként még két penny sem volna, nem hozna többet két-háromszáz fontnál, annyival kevesebb fogyna belőlük. És a jelentéktelen pamfletírók és firkászok munkáiról, amik anélkül, hogy egy penny kárt is okoztak volna, két- vagy háromszáz családot tartottak el, idén ugyanolyan keveset hallottunk volna, mint amilyen keveset jövőre fogunk. Röviden, ugyanolyan sorsra jutottak volna, mint Zimri tízezer hibbantja, és mind belehaltak volna a gondolkodásba.

Még egy dolgot meg kell jegyezni a nyomtatásról a szerzővel és az adóval kapcsolatban, mégpedig azt, hogy nem jár majd a kívánt hatással. Ami az adót illeti, azok, akik sértve érzik magukat, nem fognak sokat gondolkodni azon, hogy megfizessék-e, ha az ügyük megér ennyit. Ami azokat a szerzőket illeti, akik a betevőért írnak, nem fognak szerénységből éhen halni, a többiek pedig nem akarják majd azokat a módszereket, amiket mindig is alkalmaztak, hogy olyan lapokat terjeszsenek, amelyek nem jelenhetnek meg a szokásos módon, amelyeket úgy lehet elképzelni, mint amikor Monmouth heregének nyilatkozatát oly gyorsan újranyomtatták Londonban, és ami soknak sorsa volt Jakab király idején. Mármost, ha az emberek lelkesedésből vagy érdekből a fejüket kockáztatják, hogy olyasmit adjanak közre, amire kedvük szottyán, csoda lenne, ha azok, akik leginkább ellene vannak a sajtónak, kevésbé véres és rettenetes módszerrel juttatnák érvényre álláspontjukat, mint amilyennek annak lennie kell egy ilyen igazságos és irgalmas uralkodás idején, különös tekintettel arra, hogy a legkevésbé sem kell attól tartani, hogy valamelyik angol olyan gonosz és hálátlan lenne egy ilyen kegyes uralkodóval, hogy a felségsértés bűnébe esne, és hogy bármely, az állammal kapcsolatos dolog valaha is eljut a trónig, ami ha megtörténne, azt ugyanúgy a legszigorúbb törvényekre kellene bíznom, mint azt a sajtó legádázabb ellensége tenné – azonban mindig különbséget kell tenni az állam és az állam szolgái között. Ami az utóbbiakat illeti, azok általában olyan személyek, akik előkelő származásúak és vagyonosak, és az ember abban reménykedik, hogy túl udvarisak vagyunk ahhoz, hogy ne ismernénk azt a tiszteletet, ami az ilyen kiváló embereknek kijár, és hogy nem akarjuk, hogy a törvény tanítson jó modorra minket. Ha az, amit róluk mondanak,

hamis, akkor az ilyen beszéd már most is kellően büntethető, ha igaz, akkor nem látom be, hogy ezek az emberek miként szenvedhetnének a sajtótól, ugyanis nem kérdéses, hogy különféle pozícióikban oly könnyen visszanyerhetik a bizalmat, hogy inkább a hízelkedéstől, mint a rágalomtól kellene tartaniuk, ami szerintem még nem okozott oly nagy bajt. Nagyon nehéz megengedni, hogy valakit a bölcsességéért és ékesszólásáért dicsérjünk, amikor az a zagyvaság és fortély keveréke, eszéért és szelleméért, amikor az csak szemtelenség és képzelgés, jámborságáért és műveltségéért, amikor az csak szenteskedés és tudálékoskodás – és ugyanakkor megtiltani, hogy mondjuk el az igazat anélkül, hogy lázítással vádolnának. Ha a tárgyalt korlátozás kiterjedne a talpnyalásra is, és az, aki valakiről dicsérőleg hazudna, egy szinten lenne azzal, aki igazat mondott róla, amikor becsmérelte, az már valami lenne, csak hogy senki, aki fél a nyomtatástól, nem egyezik bele egy ilyen egyenlőségbe. Nem ebben az értekezésben bátorkodom logikai érvek sorozatában bizonyítani, hogy a nyomtatás a szabadság egyik támasza, és hogy nem lehetünk szabadok, ha a nyomtatás nem szabad, olyan észszerű szabályok szerint, amelyeket a királyi bölcsesség megfelelőnek tart. Megfelelőbbnek ítélem felidézni a szólás és írás szabadságával kapcsolatos ókori gyakorlatot és a saját itthoni tapasztalatunkat. Ha a külföldre tekintünk, azt látjuk, hogy e szabadságot egyetlen olyan országban sem sértik meg, ahol megőrizték a szabadságjogokat. Ezzel ellentétben Franciaországban, Spanyolországban és Olaszországban, ahol annak a legcsekélyebb nyoma sem maradt, csak azt lehet közreadni, ami egészen elfogult. Noha nincs a világon olyan ország, ahol ne lenne két érdek: a személyes és a közös, és az utóbbi minden zsarnoki kormányzatban mindig arra kényszerül, hogy meghódoljon az előbbi előtt. E részrehajlás nagyon rossz következménye az ilyen helyeken az, hogy már önmagában elegendő ahhoz, hogy elriasszon attól, hogy ehhez hasonló dolgot tegyünk; ha tudjuk, hogy az mire vezetett a szomszédainknál, mielőtt az uralkodók lettek a sajtó legfőbb urai, ugyanúgy féltünk kell ezt a kiváltságot, mint a többi; ennek követelése pedig, attól tartok, szerencsétlen.

A whig THOMAS GORDON (kb. 1691–1750) és JOHN TRENCHARD (1662–1723) „CATO” 138 levelét 1720. november 5-től 1723. július 27-ig hetente jelentette meg a *London Journal*ban, illetve miután ez a lap 1722 őszén a kormány oldalára állt, a 94. levéltől a *British Journal*ban (6 levéllel egészítve ki 1723. augusztus 24. és december 7. között). Fő céljuk az volt, hogy az ország és az emberiség üdvéért megmutassák „a polgári és vallási szabadság előnyét és szépségét, valamint a papi mesterkedés és a zsarnokság szégyenletes torzságát” a széles közönségnek, ugyanúgy kiállva a szabadság mellett, ahogyan az ifjabb Cato tette Julius Caesarral szemben. A szigetországban és a gyarmatokon egyaránt népszerű, újra meg újra kiadott, idézett, sőt utánzótt írások Amerikában jelentős hatást gyakoroltak a szabadságjogokról alkotott felfogásra, egyesek szerint hozzájárultak a függetlenségi háború kitöréséhez.

A szöveg megjelenési helye:

Thomas Gordon – John Trenchard: *Cato's Letters, or Essays on Liberty, Civil and Religious, and Other Important Subjects I–IV*. London, Witkins, Woodward, Walthoe, and Peele, 1724. 1. kötet, 97–105, 246–254; 3. kötet, 292–299, 300–307.

CATO: 15. LEVÉL (1721. FEBRUÁR 4.)

A szólásszabadságról – arról, hogy az elválaszthatatlan az általános szabadságtól

(Thomas Gordon)

Uram!

A gondolat *szabadsága* nélkül nem létezhet olyasmi, mint a bölcsesség, a szólás szabadsága nélkül pedig – ami minden ember joga, amennyiben azzal nem sérti és nem befolyásolja mások jogát, és ami az egyetlen fék, amit el kell tőrünk, az egyetlen korlát, amit ismernünk kell – olyasmi, mint a köz szabadsága.

Ez a szent kiváltság oly lényeges a szabad kormányzáshoz, hogy a tulajdon biztonságára és a szólásszabadságra mindig együtt jár, és azokban a boldogtalan országokban, ahol az ember nem nevezheti sajátjának a nyelvét, aligha nevezhet annak bármi mást. Aki el akarja venni a nemzet szabadságát, annak a szólásszabadság elfojtásával kell kezdenie, ugyanis a hazaárulók számára az rettenetes dolog.

Ezt a titkot oly jól ismerték I. Károly király udvarában, hogy megátalkodott kormánya kieszközölt egy nyilatkozatot, amely megtiltotta az embereknek, hogy szóba hozzák az országgyűléseket, amiket azok az áruháziak mellőztek. Az alattvalók tagadhatatlan jogának hangoztatását és öfelsége előjogának védelmét hűtlenségnek nevezték, és lázításként büntették. Mi több, az emberek a vallásról sem beszélhettek családjuk körében, mivel a papok a miniszterekkel együtt főzték ki a zsarnokságot és fojtották el az igazságot és a jogot. Jóllehet a későbbi Jakab király, amikor még csak York hercege volt, bevallotta misére járt, az embereket megbüntették, bebörtönözték és tönkretették, ha azt mondták rá, hogy pápista; és amikor II. Károly király biztonságosabban élhetett pápistaként, a parlament törvényt hozott, hogy így nevezni őt felségárulás.

Igaz, hogy az embereknek szépen kell beszélniük vezetőikről, amíg a vezetőik megérdemlik, hogy szépen beszéljenek róluk, ám a köznek úgy okozni kárt, hogy arról hallani se lehessen, a zsarnokság kiváltsága és öröme. Egy szabad nép a szólásszabadsággal mutatja meg, hogy szabad.

A kormányzás nem más, mint hogy a nép megbízottjai a nép érdekeit és ügyeit szolgálják. Minden közügyet kizárólag a nép érdekében kell vagy kellene intézni, és mivel a nép feladata és dolga megnézni, hogy jól vagy rosszul intézik-e ezeket, minden becsületes elöljárónak érdekében áll, sőt törekednie is kell rá, hogy cselekedeteit szabadon vizsgálják és nyilvánosan elemezzék – csakis a romlott vezetők

félnek attól, amit róluik mondanak. „Audivit Tiberius probra queis lacerabitur, atque percussus est” [„Tiberius hallhatta azokat a gyalázkodásokat, amelyekkel titokban tépték-szaggatták”].* A nyilvánosság bírálata jogos volt, különben nem keseredett volna el miatta.

A szólásszabadság mindig a jó kormányzat jele és eredménye. A régi Rómában mindent a nép ítéletére és belátására bíztak, amely a közügyek intézését oly körültekintően vizsgálta, és elöljáróit oly igazságosan és szelíden bírálta, hogy 300 esztendő alatt mindössze öt köztisztviselő bűnhődött igazságtalanul. Valóban, ahányszor csak a köznép erőszakhoz folyamodott, mindig a hatalmasok voltak a támadók.

A bűnös csak a szólásszabadságtól retteg, ami kihúzza őt rejtekéből, és napvilágra hozza torzságát és iszonyatos voltát. Horatius, Valerius, Cincinnatus és a római államközösség más erényes és őszinte elöljárójának egyáltalán nem volt félnivalója a szólásszabadságtól. Minél többet elemezték erényes hivatali tevékenységüket, az annál fényesebbé vált, és annál többet nyert a vizsgálatból. Nevezetesen, amikor Valeriusot valami gyenge indok alapján azzal vádolták, hogy diadémot akar, ő, aki Róma első embere volt, nem hibáztatta a népet, amiért az ő viselkedését vizsgálgatták, hanem ártatlanságát egy hozzájuk intézett beszéddel bizonyította be – ez olyannyira meggyőzte a népet, és akkora népszerűséget hozott Valeriusnak, hogy új nevet adtak neki: „inde cognomen factum Publicolae est” [„ezek miatt kapta a Publicola melléknevet”], arra utalva ezzel, hogy kedvencük és barátjuk volt. „Latae deinde leges. Ante omnes de provocatione, adversus magistratus ad populum” [„Ezután törvényjavaslatokat terjesztett elő. (...) Kiváltképpen szívesen fogadta a nép e törvényt, amely arról intézkedett, hogy a tisztviselők döntése ellen a néphez lehet föllebbezni”]. (Titus Livius: *A római nép története a város alapításától*, II. könyv, 8. cikk.)**

De a dolgok újra megváltoztak – Róma a szabadságával együtt a szólásszabadságát is elvesztette, majd félni és figyelni kezdték a szavakat, és azután először is kialakult a besűgők veszedelmes faja, amit Titus, Nerva, Traianus, Aurelius stb. igazságos vezetése alatt még száműztek, de azután Seianus, Tigellinus, Pallas és Cleander hitvány minisztersége alatt pártfogoltak és gyarapítottak: „Querilibet, quod is secreta nostra non inquirant principes, nisi quos odimus” [„Felróhatnánk, hogy csak azok az uralkodók mutatnak érdeklődést magánéletünk iránt, akiket gyűlölünk”]*** – mondja Plinius Traianusnak.

* Borzsák István fordítása. Tacitus: *Évkönyvek*, IV. könyv, 42. Eredetileg: „audivit Tiberius probra quis per occuitum lacerabatur, adeoque percussus est.” In: *Tacitus összes művei*. Szeged, Szukits, 1998. 274.

** Kis Ferencné fordítása. Budapest, Európa, 1963. 97.

*** Hoffmann Zsuzsa fordítása. Caius Plinius Caecilius Secundus: *Panegyricus. Traianus császár dicsőítése*. Szeged, Lectum, 2006. 104.

A legjobb uralkodók mindig is bátorították és támogatták a szólásszabadságot – tudták, hogy az igazságos intézkedések önmagukért beszélnek, és a becsületes emberek megvédik őket. A fent említett uralkodók némelyikének országlásáról beszélve Tacitus elragadtatva mondta, hogy „Rara temporum felicitate, ubi sentire quae velis, & quae sentias dicere liceat”: „Boldog az az idő, amikor azt gondolhatunk, amit akarunk, és amit gondolunk, ki is mondhatjuk!”*

Ugyanez volt a bölcs és erényes Timoleon véleménye és szokása, aki felszabadította Siracusa nagyszerű városát a rabszolgaság alól. Amikor Demoenetus, a népszerű szónok megvádolta őt a teljes népgyűlés előtt, hogy több vétséget is elkövetett, amíg hadvezér volt, Timoleon csak annyit válaszolt, hogy nagyon hálás az isteneknek, amiért teljesítették kívánságát, amellyel gyakran fohászzkodott hozzájuk, nevezetesen hogy hadd érje meg, hogy látja: a siracusaiak rendelkeznek azzal a szólásszabadsággal, amelynek már a mesterének tűnnek.

És amikor a kiváló parancsnokot, Marcus Claudius Marcellust, aki több csatát nyert, mint bármely más római hadvezér az ő korában, a siracusaiak azzal vádolták meg, amikor negyedszerre töltötte be a konzuli tisztséget, hogy méltatlan hozzájuk, és rosszindulatú tetteket követett el a Ligával szemben, amint a vád elhangzott, felemelkedett székéből a Szenátusban, és (mint egy magánszemély) átült oda, ahol a gyanúsítottak szoktak védekezni, szabad jogot biztosítva a siracusaiaknak, hogy felelősségre vonják őt. Miután ezt megtették, ő és rágalmozói együtt mentek ki a bíróságról, hogy megvárják az ügy döntését. Szemernyi rosszindulatot vagy neheztelést nem mutatott vádlói iránt, sőt miután felmentették, egész városukat védelmébe fogadta. Ha bűnös lett volna, sem ekkora nyugalmat, sem ekkora bátorságot nem mutatott volna.

Nem kétlem, hogy az öreg Spencer és fia, akik II. Edward fő bizalmasai és árulói voltak, örömmel befogták volna minden becsületes ember száját Angliában. Azért rettegték attól, hogy árulóknak nevezik őket, mert árulók voltak. És ki merem jelenteni, hogy Erzsébet királynő Walsinghamje, aki nem érdemel gáncsot, egyáltalán nem félt ettől. Az intézkedések félreértelmezése könnyen megcáfolható az igazságnak megfelelő bemutatásukkal: ha tisztességesek, közismerteknek kell lenniük, hogy nyilvánosan is elfogadhassák, ám ha tisztességtelenek vagy ártalmasak, azért kell nyilvánosságra hozni, hogy nyilvánosan helyteleníthessék azokat.

Az az állítás, hogy Jakab király pápista és zsarnok volt, csak annyira lehetett fájdalmas az ő számára, amennyire igaz volt rá; és ha Strafford earlje nem érdemelte volna meg, hogy bevádolják, nem kellett volna félnie attól, hogy törvénnyel fosztják meg vagyonától és polgári jogaitól. Ha vezetőink és a cinkosaik nem olyan

---

* Borzsák István fordítása. Pontosán: „Ritka a boldog idő, amikor úgy érezhetünk, ahogy akarunk, és amit érzünk, el is mondhatjuk.” Tacitus: Korunk története. I. könyv, 1. In: *Tacitus összes művei*. Szeged, Szukits, 1998. 63.

gazfickók, mint amilyenek a világ gondolja őket, hadd bizonyítsák be ország-világ előtt, hogy amit a világ gondol róluk, tévedés, és egyetlen nekik tulajdonított gaztett elkövetésében sem bűnösök. A többieknek pedig, akikről úgy gondoljuk, hogy nem bűnrészesek, ugyancsak meg kell mutatniuk, mielőtt még ártatlannak tartanánk őket, hogy mindent megtettek, ami hatalmukban állt, a bűn elkövetésének megakadályozására és ténykedésük ellenőrzésére.

A szólásszabadság a szabadság nagy védműve – e kettő együtt virágzik ki és együtt pusztul el; az árulók és elnyomók rettegik, az pedig korlátozza őket. Kiváló írókat terem, és nagy tehetségű embereket ösztökél. Tacitus azt mondja, hogy a római állam számos kiváló szerzőt nevelt, akik egyforma bátorsággal és ékes-szólással írtak. Ám amikor rabszolgaságra jutott, ama kiváló szellemek többé nem voltak sehol. „Postquam bellatum apud Actium; atque omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessere” [„miután Actiumnál eldőlt a harc, és a béke érdekében minden hatalmat egy emberre ruháztak, ezek a nagy tehetségek eltűntek”].* A zsarnokság elbitorolta a szabadság lelke, azaz az egyenlőség helyét, és megsemmisítette a nyílt bátorságot. A jogtalan hatalomtól rettegve az emberi gondolkodás teljesen a szolgáltság hitványságához és módszereihez súlylyedt le, a szánalmas talpnyalás és a vak engedelmesség vált az egyetlen eszközzé az előmenetelhez – és valójában a biztonsághoz is: az emberek nem merték kinyitni a szájukat, csak hízelgésre.

Az ifjabb Plinius megjegyzi, hogy e zsarnokság irtózata azzal járt, hogy a Szenátus, a kiváló római Szenátus, végül ostobává és bárgyúvá vált: „Mutam ac sedetariam assentiendi necessitatem” [„kénytelenek szótlanul ülve egyetérteni”].** Ezért, mondja, lelkük és szellemük elbutult, megtört és lesüllyedt örökre. Egyik levelében, nagybátyja műveiről beszélve, azok közül nyolc miatt szabadkozik, mivel nem ugyanazzal az eréllyel íródtak, mint a többi, ugyanis ez a nyolc Nero uralkodása alatt született, amikor a félelem gúzsba kötötte az írás szellemét: „Dubii sermonis octo scripset sub Nerone – cum omne studiorum genus paulo liberius & erectius periculosum servitus fecisset.” (*A kétértelmű beszéd* nyolc könyvét Nero utolsó éveiben írta, amikor az elnyomás légköre minden, csak egy kicsit is szabad és önálló kutatást kockázatosá tett.)***

Ezért minden miniszter, aki elnyomó volt vagy az akart lenni, hangosan panaszkodott a szólásszabadságra és a sajtó engedélye ellen, és mindig mindkettőt korlátozta, vagy arra törekedett. Ennek következtében megfélemlítették az írókat,

---

* Uo., 63.

** Caius Plinius Caecilius Secundus: *Panegyricus. Traianus császár dicsőítése*, 76. Hoffmann Zsuzsanna fordítása. Szeged, Lectum, 1990. 115.

*** Szepessy Tibor fordítása. Caius Plinius Caecilius Secundus: *Levelek*. III. könyv, 5. Budapest, Magyar Helikon, 1966. 113–114.

durván megbüntették őket, és törvényellenesen elégették a műveiket. Mindezekkel azt bizonyították, hogy az igazság mennyire megrémíti őket, és hogy mennyire hadilábon állnak vele.

Van egy híres példa erre Tacitusnál, aki azt mondja, hogy Cremutius Cordus, mivel *Annales*-ében dicsőítette Brutust és Cassiust, megbántotta Seianust, Tiberius legfőbb bizalmasát, és udvarának néhány alsóbb rangú talpnyalóját, akik – nagyra tartva saját jellemüket – a dicséretet úgy vették, hogy az minden derék római megillet, miközben rájuk sok szemrehányás zúdult. Ezért aztán bepanaszolták a könyvet a Szenátusnál, ami – akkor már a zsarnokság pusztá gépezete lévén – azt elégetendőnek nyilvánította. Ez azonban nem akadályozta meg a könyv terjedését. „Libros cremandos censuere patres; sed manserunt occultati & editi” („[Az atyák úgy határoztak, hogy] könyveit [az aedilisek] égessék el, de megmaradtak elrejtve és később kiadva”)* – mivel cenzúrázták, nagyobb lett a kereslet iránta. „Annál inkább – mondja Tacitus – mosolyognunk kell azok ostobaságán, akik úgy hiszik, pillanatnyi hatalmukkal kiolthatják az utánuk következő kor emlékezetét is. Mert éppen ellenkezőleg: a büntetéssel sújtott tehetségnek nő a tekintély.”** A latin utánozhatatlan: „Nam contra, punitis ingeniis, gliscit auctoritas.” „S az idegen királyok, vagy akik hasonlóképpen kegyetlenkedtek, nem értek el mást, mint szégyent maguknak, amazoknak pedig dicsőséget”*** – ez is Tacitus egy megfigyelése („Neque aliud [externi] reges, [aut] qui ea[dem] saevitiae usi sunt, nisi dedecus sibi, atque gloriam illis peperere”).

Mivel tehát a szólásszabadság oly végtelenül fontos a szabadság fenntartásához, mindenkinek, aki szereti a szabadságot, támogatnia kell a szólásszabadságot. Minthogy ez így van, én, aki szabad országban a földkerekség legjobb uralkodója alatt élek, megragadom ezt az emberiség szolgálatára kínáló alkalmat, hogy felhívjam figyelmüket ama förtelmes gonoszságra, amelytől szenvedni fognak, ha egy országban a jövőben valaha is romlott és gonosz emberek jutnak hatalomhoz, és lehetőségük nyílik elárulni urukat. És ezért megmutatom nekik, hogy valószínűleg milyen lépésekkel érik el áruló céljaikat. Ez a következő írásom tárgya lesz.

Valerius Maximus azt mondja, hogy amikor Lentulus Marcellinus, a római konzul, a népgyűlés előtt Pompeius növekvő hatalmára panaszkodott, az egész nép egyetértő kiáltással felelt rá, mire a konzul így szólt hozzájuk: „Kiáltatok csak, jóemberek, kiáltatok, és használjátok a szabadság bátor jeleit, amíg lehet, mert nem tudom, hogy meddig engedik meg ezt még néktek!”

Istennek legyen hála, mi, angolok, nem veszítettük el szabadságjogainkat, és ennek a veszélye sem fenyeget. Tartsuk fenn örökkön ezt a páratlan áldást, mintha csak a tulajdonunk lenne, hogy sok-sok évvel ezután utódaink az ő szabadságukat

* Tacitus: Évkönyvek. IV. könyv, 35. In: *Tacitus összes művei*. Szeged, Szukits, 1998. 272.

** Uo.

*** Uo.

a mi buzgóságunknak tulajdoníthassák. A szabadság védelme nemes, mennyei szolgálat, amit csak ott lehet végezni, ahol szabadság van, mivel ahogyan az imént említett Valerius Maximus megjegyezte: „Quid ergo libertas sine Catone? non magis quam Cato sine libertate” [„Mi hát a szabadság Cato nélkül? Nem több, mint ami Cato szabadság nélkül”].*

Maradok tisztelettel...

G.

---

* Az idézet eredeti helye Valerius Maximus: *Dictorum: factorumque memorabilium exempla*. VI. könyv. 1714, Nápoly, Apud Bernardum – Michaëlem Raillard, 1714. 369.

CATO: 32. LEVÉL (1721. JÚNIUS 10.)

Elmélkedések a rágalmazásról

(Thomas Gordon)

Uram!

E levélben a rágalmazásról szeretnék néhány gondolatot a város elé tárni – az írás olyan fajtájáról, amely anélkül sért bizonyos személyeket, hogy a köz javát szolgálná, és amire mostanság sokat panaszkodnak minálunk, nyomós, de a mondottaknál nem súlyosabb okkal.

A rágalom nem kevésbé rágalom, ha igaz. Ez ellentmondásnak tűnhet, de sem a törvény, sem a józan ész szerint nem az: van néhány olyan igazság, amit nem helyes elmondani, például ahol egy apró hiba leleplezése hatalmas kárt okozhat, vagy ahol egy súlyos hiba felfedése semmi jót nem eredményez, ott azokat egyáltalán nem szabad felfedni, és még ennél is rosszabb, ha valaki ott talál hibákat, ahol egy sincs.

Azonban ez a tantétel csak az egyéni és személyes mulasztásokra igaz – egészen más a helyzet, amikor az emberek vétkei a közösséget érintik. Semmi sem lehet oly becses számunkra, mint a hazánk, és semmi sem kelhet versenyre annak érdekeivel. A közösség ellen elkövetett minden vétség súlyos bűn, bár némelyik bizonyára nagyobb a többinél. A magánjellegű törvénysértések enyhítő körülményeként hivatkozhatunk tudatlanságra és meggondolatlanságra, a köz elleniekre azonban az ilyen kifogások nem érvényesek: akkor már nemcsak azt vizsgáljuk, hogy mik voltak azok okai, hanem azt is, hogy miféle károkat okozhatnak, és ilyenkor könnyen úgy találjuk, hogy a meggondolatlanság megváltoztatta a közállapotokat, az egyéni tudatlanság pedig összezavarta a közösséget.

Ezért a közügyek romlottságának leleplezése, minthogy az minden embernek kötelessége az igazsággal és a hazájával szemben, a dolgok természetéből eredően sosem lehet rágalmazás, és akik mégis így nevezik, nem érdemelnek érte dicséretet. Az, akit sért a tízparancsolat felolvasása, rágalomnak is mondhatja azt, ha meri, ám ezzel csak azt éri el, hogy lesújtó ítéletet alkossunk az életéről és az erkölcséről. Ha valaki közismert és szükségszerű igazságokat rágalomnak nevez, azzal csak saját jellemét mutatja meg, és a szándékai elleni gyanúra ad okot. Nem kétlem, hogy ha a hajdani vezetők a parlament felett álltak volna, ahogyan azt régen magukról hitték, az alsóház ellenük adott szavazatait hamis és felháborító rágalomnak nevezték volna.

Machiavelli azt mondja, hogy az alaptalan rágalom kártékony az állam számára, ám a vád lehetősége előnyös, és olyan példákat hoz, ahol az állam azért szenvedett vagy pusztult el, mert nem volt mód vagy elmulasztották megvádolni az olyan nagy embereket, akik bűnözők voltak, vagy úgy gondolták róluk, hogy azok – ebből fakadt azután a gyalázkodás és a sértegetés kísértése és szokása, ami a nép egyetlen gyógyíre maradt. Így ha az alaptalan rágalmazás rákfenéjét az igazságszolgáltatás hiányának tulajdonítanák, és a nép sokkal ártatlanabb lenne azoknál, akiket szid, akkor azok, akik kiváltották belőle a szabados szólást, aligha róhatják és büntethetik meg emiatt. A gyalázkodás természetesen nagyon alantas és hitvány dolog, ám biztosan nem lehet ártalmasabb akár még jó embereket is alaptalanul megrágalmazni, mint képtelennek lenni a rosszak megvádolására.

Régóta úgy gondolom, hogy a világ óriási tévedésben leledzik a rágalom fogalmát és meghatározását illetően. Ez idáig általában úgy tartották, hogy csak kétféle rágalmazás létezik: a hivatalos és a magánszemélyek elleni, pedig nekem úgy tűnik, hogy a rágalomnak van egy harmadik fajtája is, ami ugyanolyan romboló hatású, mint a másik kettő, mégpedig a nép megrágalmazása. Másként volt ez Athénban és Rómában, ahol az egyes embert, sőt még a nagy embereket is gyakran szabadabban és szigorúbban kezelték, ha megérdemelték, mégis, a népről, az emberek együtteséről a legnagyobb tisztelettel és nagyrabecsüléssel beszéltek. A „nép szent kiváltságai”, a „nép sérthetetlen felsége”, a „nép félelmetes hatalma” és a „nép megfellebbezhetetlen ítélete” gyakori kifejezések voltak a bölcsek, nagyszerű és szabad városokban. Azóta másféle beszédmódok jöttek divatba, és a népi örület ma már szinte közmondásos, bár a nép örültsége, ha kialakul, külső okokra vezethető vissza. Azt mondják, hogy az elnyomás egy bölcslet is megőrjít, és a család is hasonlókra képes, ám ahol sem elnyomók, sem csalók nincsenek, a nép ritkán téved a tulajdon dolgában, aminek fenntartása a kormányzat fő feladata. Lehet, hogy nincs a népben egy szemernyi finomkodás sem, vagy rejtélyesség, kifinomultság, könnyedség, palástolás és óvatosság, sem az udvaroncok más képességei, ám minthogy ezek csak a tisztesség és józan ész hiányát elfedő álarcok, a népnek, ami igenis rendelkezik ezek alapjával, jó oka van semmibe venni az ilyen színtelen és szálnalmas árnyképeket.

Machiavelli – abban a fejezetben, amiben bebizonyítja, hogy a sokaság bölcsőbb és állhatatosabb a fejedelemtől – arról panaszkodik, hogy a népbe vetett bizalom napról napra csökken, mert mint mondja, a népről mindenkinek jogában áll azt mondani, amit akar, ám a fejedelemtől senki sem beszélhet ezer félsz és veszély nélkül. Valóban, magam is gyakran csodálkoztam azon, hogy a nép érdeke ellen való kifakadást és jogainak megkérdőjelezését – ahogyan azt minálunk általában öreg gazfickók és fiatal bolondok teszik – még nem nyilvánították bűncselekménynek.

Meg kell valljam, hogy nem tudom, mi a felségsértés, ha a nép jogainak elvonása és elárulása nem az a dolgok örök és eredeti természete szerint. Idézzük csak fel, hogy kinek a kedvéért nevezik ki vagy kellene kinevezni a kormányt, azután

vizsgáljuk meg, kit kellene jobban tisztelni: a kormányzókat vagy a kormányzotakat! Valójában kölcsönös kötelezettségekkel tartoznak egymásnak, ám ha valaki vétséget követ el, kétségtelenül annak a félnek kell többet túrnie, amelyiknek erősebbek a másik iránti kötelezettségei. Eddig ez mégis másként volt: ha a nép akár csak egyszer is megsértette vezetőit, a világon majdnem mindenütt tízezerszeresen kapta azt tőlük vissza. Sőt néhány országban halál és kárhozat járt azért, ha nem viselte el mindazt az elnyomást és kegyetlenkedést, amit az emberek ok nélkül mérnek másokra azzal a hatalommal, amit tőlük kaptak.

Az igazság az, hogy ha a népnek küszködnie kell azért, hogy megvédje azt, ami az övé, akkor ez a legtöbb, amit kíván; ám még ez a boldogság is csak néhol lesz osztályrésze – gyakran éppen azok rabolják ki, akiket azért fizet, hogy védelmezzék. Tudom, hogy a szokásos vád a nép ellen az, hogy fegyelmezetlen, nyughatatlan, szeszélyes és engedetlen, aminél mi sem lehet hamisabb, hiszen a nép csak ott ilyen, ahol ilyenné teszik. Ami a szeszélyességét illeti, ez is tévedés, mert éppen ellenkezőleg: szinte mindig mélyen fejet hajt a régi szokások előtt, és ugyanilyen előszeretettel fordul az általa megszokott nagyságok és nemesi családok felé. Ami a fegyelmezetlenségét illeti, az is ugyanilyen hazugság, mivel százévenként is alig akad példa arra, hogy egy nép valamiképp nyugtalanítja vezetőit – nem úgy fordítva. Sőt a nép számos gonoszságot többnyire anélkül tűr el, hogy egyet is visszadna, és csak ritkán rázza le magáról terheit addig, amíg elbírja azt, ami rajta van.

De minthogy e témát bővebben egy másik levélben szándékozom kifejteni, vizszatérek a rágalmazás kérdéséhez.

Ami a kormány elleni rágalmakat illeti, azok – ahogyan az összes többi – mindig alávalók, jogtalanok és gyakran kártékonyak, kiváltképp, amikor arcátlanul olyan tettekkel és tervekkel vádolják a kormányokat, amelyekhez azoknak nincs közük. A kormányzók magánbűneivel vagy gyengeségeivel bizonyosan csak annyiban kell foglalkoznunk, amennyiben személyes vétkeik kihatnak közhivatalukra, és amikor így van, lehetetlen befogni a nép száját: felbőszül, és a mesterkedések és fenyegetések dacára ki is mutatja haragját. Ha csak azért kell megpróbáltatásokat és keserveket kiállnia, mert így tetszik feljebbvalóinak, akiktől joga van könnyebbséget és boldogulást várni, akkor kiábrándul, és hajlik arra, hogy igen szabadon bánjon személyükkel.

Valóban, a legtöbb rágalom tisztán személyes jellegű – inkább személyek, mint dolgok ellen irányul, ami legalább annyira értelmetlen, mint amennyire méltatlan. Hitványság arcok, nevek és egyéni örömök miatt, a világ számára teljességgel közömbös vagy olyan dolgok miatt civódni, amelyekre az embernek nincs ráhatása, és a megtámadottak számára butaságnak tűnik, hogy nem azért támadunk rájuk, amit tettek, hanem azért, amilyenek: anélkül ingereljük, hogy javítanánk őket. Ezért minden ilyen rágalmazás, olyan büntett, amely ellen a törvények majdnem minden országban, és különösen a miénkben a következményekkel és a sértett személyének minőségével arányos jogorvoslatot adnak. És ugyanolyan helyénvaló, hogy a jó hírnevet törvénnyel kell megvédeni, ahogyan a tulajdont is azzal kell.

A jótettért kapott dicséret a legnagyobb elismerés, amire derék és önzetlen ember csak törekedhet – megfosztani őt ettől hitványság és hálátlanság, és akik ezt mégis megteszik, rágalmazók és becsületsértők. Másfelől, amíg a gonosztevékre megrovás és szégyen vár, addig ez, ha őket már nem is, másokat még visszatart példájuk követésétől. Ám ha az embereknek valaha is el kell tűrniük, amit másoknak kedvük tartja megtenni velük, anélkül, hogy ezért számon kérnék vagy elszámoltatnák őket, a szabadság és a jog elvész, még ha nevében fenn is marad. A világra hagyom annak eldöntését, hogy melyik ártalmasabb nagyobb valószínűséggel az emberi társadalomra és a világ békéjére nézvést: büntetlenül gonoszat tenni, vagy büntetlenül hazudni – az általános méltányosság azt mondhatja, hogy mindkettőt meg kell büntetni, de nem egyformán.

Minél magasabb rangú személy ellen irányul valamely rágalom, annál több rosszindulatot kíván, ezért amikor az uralkodó személyét támadják, bűnük mértéke a tetőfokra hág. Az uralkodónak kötelessége megvédeni népét és annak tulajdonát – nemes és nehéz feladat, amit ha becsülettel és gondosan végez, a legnagyobb dicséretet és jutalmat érdemli; aki pocskondiázza és becsmérli őt, az a társadalom és az emberiség ellensége, és megbüntetésével mindenki egyetért, aki a kettő közül akár csak az egyiket szereti. Mégis szinte lehetetlen egy szabad államban valamilyen általános törvény alapján a rágalmazást úgy megbüntetni, ahogyan azt kell, hiszen egy ilyen ennyire szerteágazó és hatalmas terjedelmű törvény minden írást, legyen az bármily ártatlan, de még minden szólást is veszélyessé tenne. Ezért van az Törökországban, hogy ha megengedett lenne is nyomtatni, hasztalan lenne, mert senki nem merne.

Amíg nyomtatás és írás van, mindig lesz rágalmazás is: ez egy sokkal nagyobb jóból származó rossz. Akik szerint el kell zárni a sajtót, mert szörnyűségeket állít elő, azoknak azt kell megfontolniuk, hogy ugyanez a helyzet a Nappal és a Nílussal is: a világnak valamivel jobb elviselnie az általános áldásból származó néhány egyedi kellemetlenséget, mint teljesen nélkülöznie a tüzet vagy a vizet.

A rágalmazás minden fajtája közül bizonyosan a trágár a legártalmatlanabb és a leginkább megvetésre méltó. Még az igazság is szenved a rossz modor miatt, és a faragatlanság kiküszöböli a hazugság hatását. A *Saturday's Post* múlt hónap 27-i számában megjelent levél, úgy vélem, minden durvaságot felülmúl, amit valaha sajtóban láttam vagy szónoki emelvényről hallottam. Szerzője minden bizonnyal örült: úgy beszél, mintha megháborodott volna, és lázítana – mi sem lehet hazugabb, mint az általa tett célzások és ocsmány összehasonlítások. Az az iromány egy rakás hazugság és felségsértés a halaskofák stílusában és felfogásában előadva – Őfelsége személyének, rangjának vagy kormányának legtöbb ellensége valóban az írás és a beszéd oly tudományával rendelkezik, mintha azt az útszélen szedte volna fel.

Azonban bármilyen rossz is az a levél (és úgy gondolom, annál rosszabb már nem lehet), a trágár és áruló irományoknak mindig meglesz az alkalma arra, hogy tönkretegyék az írás célját. Tudjuk, hogy mindig voltak emberek, akik ugrásra

készen álltak, hogy a rágalmak megakadályozásának ürügyével elfojtsák a szabadságot, mint például a néhai Jakab angol király, aki – miután a hadseregnek lehetősége nyílt leverni Monmouth herceg lázadását – szükségét érezte, hogy fenntartsa az elnyomást, hiszen minden bizonnyal más felkelések is kitörhettek volna, amikre szántsándékkal okot is adott.

El kell ismernem, hogy én sok rágalmat inkább büntetlenül hagynék, mintsem hogy megsértsék a sajtó szabadságát, pedig Angliában senki sem gondol nálam rosszabbat a rágalmakról, különösen azokról, amelyek nyíltan ellenszegülnek a jelenlegi protestáns berendezkedésnek.

Azok a romlott emberek, akik okkal szégyenkeznek a korábbi vezetőkkel folytatott alávaló és sötét üzelmeik miatt, és félnek az igazságtól, amit az róluk közzétesz, esetleg a sajtó bezáratását kívánják. A tisztességes emberek azonban, akiknek nem esett folt a becsületén, akik tudják, hogy a bolond beszéd nem árthat, mindig azon lesznek, hogy nyitva tartsák mint a szabadság biztos jelét és okát.

A legjobb módszer a rágalom támadásának elkerülésére az, ha ki sem érdemeljük, de minthogy az ártatlanság önmagában nem véd meg a rossz nyelvek gonoszságától, arra is szükség van, hogy az ilyeneket megbüntessék. Ám ebből nem következik, hogy a sajtót el kell veszejteni a hibák miatt. Még soha senki nem volt annyira neveléses, hogy olyan törvényt javasoljon, amely visszatartja az embereket attól, hogy az úton menjenek, mert néhányan azok közül, akik az utat használták, rablást követtek el.

Azt szokták mondani, hogy sehol a világon nem engednek meg olyan műveket széltében-hosszában terjeszteni, amelyeket Anglia eltűr, ami csak annyit jelent, hogy a világ egyetlen országa sem élvez akkora szabadságot, mint Anglia. Az olyan országokban, ahol nincs szabadság, annak nem is lehet káros hatása. Senkit sem büntetnek meg Konstantinápolyban rágalmazásért, sem nem különböztetik meg a sajtó szabadságát és szabadosságát – ezt a különbséget csak becsületes és szabad emberek fedezhetik fel.

Maradok tisztelettel...

G.

CATO: 100. LEVÉL (1722. OKTÓBER 27.)

Értekezés a rágalmakról

(John Trenchard)

Uram!

Ebben és a következő levelemben a rágalmakról szándékozom értekezni – arról a szabadságról, amit a magánszemélyek maguknak tulajdonítanak, hogy megítéljék és bírálják feljebbvalóik vagy azok viselkedését, akiknek hatalmuk és rangjuk van. Amikor azok az emberek, akiknek korábban a többi alattvalóhoz képest nem volt magasabb rangja, ilyen előnyre tettek szert, amit egy másmilyen élethelyzetben többnyire elítéltek, gyakran kezdték hirtelen azt hinni, hogy külön emberfajtaból valók, és a fejükbe vették, hogy kormánynak nevezik magukat, és azt gondolták, hogy a többiek nem tehetnek mást, mint veszteg maradnak, azt kell tenniük, amit parancsolnak nekik, és követniük kell az útmutatásaikat – nem akarván, hogy megzavarják őket kitűzött céljaik elérésében és vagyonuk lehető legkönnyebb és leggyorsabb gyarapításában, vad és mohó terveik minden ellenzését, valamint a nép jogainak fenntartására tett minden kísérletet a lázítás és pártütés gyűlöletes nevével illettek, és olyan elvekkkel és üzemekkel vádolták, amelyek összeegyeztethetetlenek az egész kormányzás biztonságával.

E szabadságot minden ember és párt annak függvényében fogadta vagy ítélte el, hogy előnye vagy hátránya származott belőle. Amikor hatalmon voltak, vonakodtak attól, hogy valaki felülvizsgálja és bírálja tetteiket, és azt kiabálták, hogy semmilyen jól megalkotott államban sem lehet megadni és eltűrni ilyen szabadságot; amikor pedig a hatalom súlya alatt nyögtek, úgy gondolták, nagyon nehéz elviselni, ha nem engedik meg nekik, hogy előadják keserveiket, és azzal csillapítsák fájdalmukat, hogy egy részének panaszokban engednek szabad folyást – pedig biztos, hogy e kérdésben mindkét oldalnak megvan a maga előnye és hátránya.

Amit általában rágalomnak neveznek, kétségtelenül félelemben tartja a magas rangú embereket, és valamelyest fékezi a viselkedésüket azáltal, hogy megmutatja tetteik torzságát, valamint másokat is arra figyelmeztet, hogy őrizkedjenek az elnyomástól, és ha nincs bennük több ártalom, mint hogy személyükben támadják meg azokat, akik túl gyakran érdemlik ki azt, úgy vélem, hogy az ilyen személyek által élvezett előnyök teljes mértékben ellentételezik azokat a károkat, amelyek érik őket. Azonban elismerem, hogy a rágalmak olykor, bár csak nagyon ritkán,

általános és esetleg alaptalan elégedetlenséget keltenek, tönkreteszik és akadályozzák a legjobb intézkedéseket is, és néhanapján felkelést és lázadást szítanak, csak-hogy ez utóbbi bajokat sokkal ritkábban idézik elő, mint amilyen gyakran az előbbi hasznot hajtják, mivel a hatalom oly sok előnnyel jár, oly sok ajándékkal és csábítással arra, hogy lekenyerezzék azokat, akik meghajlanak előtte, és oly sok rémséggel bír, hogy megfélemlítsék, akik ellene szegülnek. Úgy vélem, bizton állíthatom, hogy a nagyság, a pompa, a kíséret és a bölcsesség jelének adózott állandó tisztelet és babonás félelem, valamint minden vagy majdnem minden ember békés élet utáni vágya és a közrend felborulásától való rettegés mellett is sokkal több félnivalónk van a magas rangú embereknek való hízalgéstől, mint azok becsmérésétől.

Mégis azt kell kívánnunk, bárcsak mindkettőt kiküszöbölhetnénk – de amíg az embereknek vágyai vagy sérelmei vannak, nem ez a dolgok természete, a következőkben azt kell megfontolnunk, hogy hogyan lehet elejét venni az ezzel való jelentős visszaélésnek, és hogyan őrizhetők meg, már amennyire az emberi belátás irányítja, a szólás- és írásszabadság előnyei (amelyek az összes többi szabadságot is biztosítják) anélkül, hogy az ócsárlással szemben elnézőbb lenne, mint amennyire ahhoz szükséges, hogy a másikat megóvja. Ugyanis bizonyosan sokkal kisebb jelentősége van az emberiség számára annak, hogy egy ártatlan embert egyszermáskor leszólnak, mint annak, hogy mindenkit rabszolgasorba döntenek.

Számtalan módot próbáltak már ki e baj orvoslására: Törökországban és a keleti monarchiákban minden nyomtatás tilos, ami igencsak árulkodó, mivel ha egyáltalán nem lehet nyomtatni, akkor rágalmakat sem lehet, és ugyanezen okból nem szabad beszélni sem, nehogy az emberek felségsértő, istenkáromló vagy képtelen dolgokat mondjanak, és még ennél is nyomósabb érv az, hogy azért nem nem engedélyezett semmiféle prédikálás, mert a szónoknak gyakrabban adódik lehetősége nagy hallgatóságot megszólítani, mint amennyi embert rávehetne elmékedései elolvasására. Kérem azonban, emlékezzen arra, hogy ezekben az országokban nincs sem szabadság, sem magántulajdon, sem igazi vallás, sem művészet, sem tudományok, sem műveltség, sem tudás.

Hanem a világ itteni, nyugati felén egy másik módszer is felvetődött, ami kevésbé hatékony, ám sokkal ártalmasabb az előzőnél, nevezetesen az, hogy a sajtót az épp uralmon lévő párt felügyelete alá helyezik, az egyik oldalt felhatalmazzák a rágalmazásra, a másiktól pedig megtagadják a védekezés lehetőségét. Amíg minden véleményt egyformán eltűrnek, és minden fél egyformán elmondhatja a gondolatait, az igazság kiderül, sőt, ha mindet elnyomják, a józan ész gyakran csak még tovább fejlődik, ám ha az egyik oldal bármit mondhat, a másiktól pedig semmit sem tűrnek el, még a saját védelmében sem, akkor ez felér mindazzal a rosszal, ami alatt egy ország nyöghet, és rövid időn belül elkerülhetetlenül kiirtja a vallás, a szabadság, az erény és a tudás írmagját is.

Nevetséges azzal indokolni valaminek az elpusztítását, hogy visszaélhetnek vele. Hatalmas károkat okoztak az országoknak királyaik és előljárók – ezért meg kellene ölni minden királyt és előljárót? Ezernyi lelkes szekta próbálta már a Szentírásból származtatni magát – ezért hát a Szentírást kellene elpusztítani? Le kellene vágni az emberek kezét, csak mert néha lophatnak vagy gyilkolhatnak vele? Vagy ki kellene tépni a nyelvüket, mert hazudhatnak, káromkodhatnak vagy lázíthatnak?

Alig van olyan erény, amely nem határos a bűnnel, és egy bizonyos ponton túl azzá is válik. A romlás a fejlődés következő foka: a bátorság gyorsan elhamarkodottságba csap át, a bőkezűség költekezésbe, a takarékoság fősvénységbe, az igazságosság szigorba, a vallás babonába, a vallási hevület vakbuzgóságba és bíráló hajlamba, a tisztelet iránti vágy kérkedésbe. Az emberek ügyeiben nem az érdeket vagy a hasznot kell nézni, hanem a velük járó kellemetlenséget. A leglázasabb egészségi állapot a bővérűséghez áll a legközelebb: nem lehet anélkül védekezni ellene, hogy ne kockáztatnánk a szívszorulást. Nem szállhatunk tengerre anélkül, hogy valamelyest ne kockáztatnánk azt, hogy vízbe fülünk, a legelkerülhetetlenebb csatába sem bocsátkozhatunk anélkül, hogy ne kockáztatnánk a vereséget, vagy azt, hogy megölnek, és nem vehetünk birtokot, fordulhatunk bírósághoz, vehetünk be patikaszert annak veszélye nélkül, hogy rászednek, elfogy a pénzünk, elveszítjük a pert vagy megmérgeznek. Mivel tehát minden jót, ha nem is mindig, de többnyire némi rossz is kísér, és attól nem lehet elválasztani, azt kell megvizsgálnunk, hogy melyik van túlsúlyban, és ennek alapján kell eldöntenünk, hogy mindkettőt választjuk, vagy egyiket sem.

Hogyan függ ez össze a rágalmakkal? Ha az emberek nyilvánosan és szabadon szónokolhatnak vagy értekezhetnek bizonyos témákról, például filozófiáról, vallásról vagy kormányzásról, beszélhetnek helytelenül, hitetlenül vagy lázítón, és néha így is fognak tenni, akkor lehet, hogy ezzel olykor megzavarnak és félrevezetnek egy-egy tanulatlan vagy elővigyázatlan személyt, és ha megengedik nekik, hogy leírják a gondolataikat, a baj még jobban elterjedhet. Ám ha megtiltják nekik, hogy ezek közül valamelyik vagy mindegyik módon közöljék egymással véleményüket vagy javaslataikat, a világot hamarosan elborítja a barbárság, a babona, az igazságtalanság, a zsarnokság és a legsötétebb tudatlanság. A hatalomnak való szolgai alárendelődésen kívül semmit sem fognak tudni a kormányzás természetéről; a vallásról azon túl, hogy az az ésszel felfoghatatlan spekulációkhoz való vak ragaszkodás, és hogy heves és engesztelhetetlen gyűlöletet táplál azok iránt, akiknek ajka nem ugyanazokat a hangokat ejti ki; és az sem áll majd jogukban vagy módjukban, hogy a természetet kutassák, vizsgálják műveit, amely foglalatosság elfogadott és jövedelmező nézeteket dönthetne meg, és elrejtett és becses titkokat tárhatna fel. Különleges társaságokat fognak létrehozni, és arra jogosítják fel ezeket, hogy elbűtítsák és kizsákmányolják az embereket – és ezek az intézmények az ellenállás hiánya miatt fokozatosan maguk is ugyanolyan ostobává válnak, mint az emberek:

fegyveres bandák verik majd láncra őket, dolyfös vezetőiket isteneknek kell tekinteniük, velük pedig úgy kell bánni, mintha már nem is rendelkeznének emberi érzésekkel, tudással és erkölccsel. Röviden, képességeik már nem múlják felül a vadállatokéit, helyzetük pedig még azokénál is rosszabb lesz – és ez általában igaz azokra a kormányzatokra, ahol az emberek efféle korlátozások alatt állnak.

Másfelől miféle kárt okoznak azok a rágalmak, amelyek ellensúlyozzák mind-ezen borzalmakat? Ezek ritkán vagy sosem háborgatnak ártatlan embert vagy terjesztenek jelentős tévedést. A bölcs és becsületes emberek csak nevetnek rajtuk és megvetik azokat, és az ilyen nyilak mindig elkerülik őket. Ha Jakab király koronázási esküje szerint cselekedett volna, és betartotta volna a törvényt, elég hosszan fújták volna a Lilly-Bulero indulót, mielőtt kiénekelték őt a királyságaiból. És ha nem lett volna a dél-tengeri csalás, vagy helyesen kezelték volna, akkor e címszó alatt nem rágalmaztak volna meg senkit sem, vagy a rágalmazás sokkal kevésbé lett volna ártalmas. A világ nagyobbik fele az erényes ember pártját fogja, és a hamis vádat megvetéssel bünteti. A rágalmak megelőzésének legjobb módja az, ha ki sem érdemeljük, és semmibe vesszük, így azok mindig erejüket veszítik, ugyanis bizonyos tapasztalat azt mutatja, hogy minél több figyelmet fordítunk rájuk, annál nagyobb nyilvánosságot kapnak. Csak a bűnös emberek félnek tőle, és csak azoknak ártanak, akiknek tettei nem tűrnek kutakodást, ezért azokat nem is szabad vizsgálni. Egyedül a tények zavarják őket, ugyanis ha nem mondunk igazat, merem állítani, ránk bízzák, hogy annyit hazudjunk, amennyit csak akarunk.

Ugyanez áll a bizonytalan véleményekre. Mindaddig írhatunk képtelenséget és örültséget, amíg úgy gondoljuk, hogy az az illendőség határán belül marad, és a könyvkereskedőn kívül senki sem emel ellene kifogást. Ám ha egy bátor, becsületes és bölcs könyv fakad ki, és olyanokra támad, akik biztonságban érzik magukat lövészárkaikban, és ezzel táboruk veszélybe kerül, mindenkit fegyverbe szólítanak, és ellenségüket ágyútűzzel, karddal vagy fondorlattal veszejtik el. Esztelenség azonban azt gondolni, hogy bármelyik igazságnak baja esnék, ha alaposan próbára tennék vagy megvizsgálnák, vagy hogy annak felfedezése bármilyen tekintetben is ártana az igaz vallásnak, az egyenlőségen alapuló kormányzásnak vagy a társadalom boldogulásának. Az igazságnak a tévedéssel szemben oly sok előnye van, hogy csak fel akar tűnni, hogy csodálatot és megbecsülést keltsen, és mindennap azt látjuk, hogy összezúzza a zsarnokság és ámtás bilincseit, és átragyog a babona és tudatlanság ködén. Mire lenne még képes, ha e korlátokat eltávolítanák, és béklyóit levennék?!

A fentieket mindazonáltal nem úgy kell érteni, hogy azt állítom, az embereknek korlátlan szabadsággal kell rendelkezniük arra, hogy megrágalmazzák feljebbvalóikat vagy egymást – a tisztesség, a jó modor és a társadalom békéje tiltja ezt. E szabadságot azonban nem rombolnám le olyan módszerekkel, amelyek elkerülhetetlenül lerombolnak minden szabadságot. Nagyon jó törvényeink vannak már az ilyen visszaélések megbüntetésére, és nagyon is helyeslem őket, amíg körültekintően és tisztességesen alkalmazzák azokat, ahogyan azt hiszem, túlnyomórészt

így is volt a forradalom óta. De minthogy azt megelőzően tagadhatatlanul ezek voltak a nagyravágyás és zsarnokság melegágyai ahhoz, hogy bárkit elnyomjanak, aki az ország jogaira vagy az igaz keresztény vallásra merészelt hivatkozni, remélem, hogy a jog tudományában járatos urak megbocsátják nekem, ha a területükre merészkedem, és következő levelemben megpróbálom rögzíteni e törvények értelmezésének és végrehajtásának egyértelmű határait.

Maradok tisztelettel...

T.

CATO: 101. LEVÉL (1722. NOVEMBER 3.)

Második értekezés a rágalmakról

(*John Trenchard*)

Uram!

Úgy hallottam, hogy néhány korábbi uralkodó idején, amikor a főügyész fejébe vette, hogy a kiemelt rágalom (*forced innuendo*) segítségével az ártatlan vagy kétes véleménynyilvánításokat is meg kell büntetni, az eljárás a következőképp zajlott. Ha a fogoly ügyvédje azt állította, hogy védence szavai semmiféle lázító értelmet nem hordoztak, és azokat méltányosan kellene és lehetne értelmezni, akkor azt a választ kapta, hogy kifogását az ítélet felfüggesztésére tartják fenn, eközben megtárgyalták a vádat, a szavak ártó szándékát eltúlozták, és egy szolgálalkú esküdszékre bízták, majd a vádlott ítéletfelfüggesztési kérelmére, hogy szavai a törvény szerint nem büntetendők, azt válaszolták, hogy az esküdszék ítéli meg a szándékot, és minthogy ártónak találta, már túl késő ellene kifogást emelni. Nem éltem eleget ahhoz, hogy saját tudásom alapján megerősítsem, ez volt-e az igazság valaha is, és nem vagyok elég jártas e tudományban ahhoz, hogy megítéljem, ma ez az eljárás-e a szabály, azonban úgy gondolom, joggal mondhatom, hogy ha ez a szabály, törvényhozásunknak érdemes lenne megfontolni, vajon a továbbiakban ennek így kell-e maradnia.

Bizonyos, hogy nincs köztes állapot a rögzített és állandó szabályok, valamint a szabad bírói mérlegelés között, ami csak egy másik szó a szeszélyre, kapzsiságra, haragra vagy nagyravagyásra, ha hatalom is társul hozzá vagy mentes a félelemtől. Előző levelemben már mondtam, hogy ebből nem előny, hanem hátrány származik, ezért az ítélkezés mindkét módja kifogásolható. A törvényhozás és a védelem között állandó a harc, és egyetlen törvényt sem léptettek még életbe ily nagy körültekintéssel, később mégis hézagokat találtak benne, és nem felelt meg a törvényalkotók céljainak sem. Egyetlen pozitív törvényt sem szövegeztek még ennyi leleményességgel, az agyafürt emberek mégis ki fognak bújni alóla, főleg rágalmazási ügyekben. Oly sok kétértelműség van a nyelvben, annyi csúfondároság az olyan kifejezésmódban, amely természetesen hordoz egy jelentést, de utalhat egy másikra is, hogy lehetetlen bármilyen rögzített és előre megszövegezett szavakkal meghatározni a szándékot, és azokat megbüntetni, akik ki is érdemlik azt.

Ám minden szabadság kiforgatása és az emberek alávetése a hatalommal rendelkezők szeszélyének, önkényes és vad akaratának, hogy azon az áron szabaduljunk meg ettől a kellemetlenségtől, hogy egy vagy több embernek kizárólagos hatalmat adunk annak eldöntésére: bűnös-e valaki szándéka, amikor szavai egyértelműen nem utalnak erre. Nem lehet anélkül idézni a Szentírásból, hogy a mondottak ne ne vetnének rossz fényt azokra, akik azt megszegik, a Tízparancsolatot sem lehet anélkül felolvasni, hogy ne sértenénk vele azokat az uralkodókat és tekintélyes embereket, akik gyakran azzal ellentétesen cselekednek.

Ezért engedjék meg, hogy furcsának gondoljam azt a kijelentést, amivel – ahogyan hallottam – jogászok álltak elő a parlamentben, nevezetesen, hogy képtelenség azt állítani, hogy Angliában csak a bírók és az esküdtszékek nem érthetik meg egy szerző szándékát – márpedig ez, úgy vélem, sok esetben igaz lehet, amikor ők a törvény szerint járnak el, és a szerző által használt szavak, azokat elfogulatlanul értelmezve, nem azt a jelentést hordozzák. Tiberius a szenátus számos tagját halálra ítélte, mert borúsán, elégedetlenül vagy irigyen tekintettek hatalmára, Nero is sokakat megöletett, mert nem nevettek vagy rosszkor nevettek a darabján, vagy csak gúnyosan mosolyogtak ahelyett, hogy nevettek volna – és nagyon valószínű, hogy mindkettő jól ítélte meg amazok szándékát, ám az is biztos, hogy mégsem gondolja közülünk senki, hogy követni kellene példájukat. Ha valaki nem vagy nem eléggé emeli meg a kalapját, sarkon fordul, fenyegető vagy kelletlen arcot vág, szemlélőiben azt a hitet keltheti, hogy szándékosan viselkedik tiszteletlenül valakivel, akivel szemben ez vétek – mégis a hatalom különös tette lenne, ha megbüntetnék őt e tapintatlanságért. Ugyanígy, biztosan lehet a szavakat is oly művészi vagy igényel kiválasztani, hogy természetsszerűleg dicséretet fejezzenek ki, és esetleg ez is a céljuk, míg mások, akik tudják, hogy a címzett nem érdemes rá, azt gondolhatják, hogy megsértették. És ha az ítékezés e módjának szabad folyást engednek a parlamentben, az Úr kegyelmezen a költőknek és az ajánlások és a nagy emberek sírfeliratát íróknak! Az emberiségre nézvést biztos csekélyebb következménye van annak, ha egy ravasz író hébe-hóba büntetlen marad, mint ha mindenkinek tartania kellene a száját, vagy senki nem tanul meg írni, vagy az írást abbahagyja.

Nagyon is egyetértek azzal, hogy ha a szavak és kifejezések természetes és eredeti értelme és célja a rágalmozó írásokban bűnös szándékot hordoz, akkor ne kerülhesse el a szerző a büntetést fortélyal és ürüggyel vagy kizárólag a bíróságnak szánt rejtett, fufangos értelmezéssel, az ismert dolgok új szavakkal való megnevezésével, vagy azzal, hogy egyszerű szavak és kifejezések helyett körülírást alkalmaz, ugyanis a szavak csak a gondolatok önkényes jelei, és ha mindenki új szavakat társít a régi gondolatokhoz vagy új gondolatokat a régi szavakhoz, és ezt az értelmet teljesen nyilvánvalóvá teszi, kétségtelenül felelősségre vonható érte. Ám amikor a szavakat igazi és tulajdonképpeni értelmükben használják, és szó szerint és természetes jelentésükben értik, az semmi bűnösét nem foglal magában. Ha azután eredeti jelentésüket eltorzítják, hogy lázító szándékúnak állítsák be (amit

esetleg a szerző maga is így akart), az az önkényes hatalom olyan túlfeszítése, amely a szabad kormányzás minden alapelvét aláássa, és a szabadság minden fajtáját megszünteti. Elismerem, hogy néhányan azok közül, akik megérdemelnék, ilyen hatalommal talán elkerülik a megrovást, de ezzel senki sem lenne biztonságban; és az is biztos, hogy az efféle engedékenység kevesebb embernek vagy államnak fog sérelmet okozni, mint az, ha a megérdemelnél szigorúbban járnak el.

A zsnarnoki kormányok egyik irányelve az, hogy inkább büntessenek meg húszt ártatlant, mintsem futni hagyjanak egy bűnöst, de a szabad államokban az igazságszolgáltatás rendes menete szerint ennek épp az ellenkezője igaz: minekutána egyetlen olyan törvény sem alkotható, ami anélkül ad elegendő hatalmat az előjáróknak arra, hogy minden bűnözőt elkapjanak, hogy ugyanezen törvény kifacsarásával ne lehetne megbüntetni az ártatlanokat és az erényeseket is, a nagyobbik rosszat kell elkerülni. Ezért, amikor olyan ártatlan vagy bűnös értelem tulajdonítható a szavaknak vagy tetteknek, amelyek jelentését más szavak vagy tettek nem határozzák meg teljesen, a megvádolt személy számára legkedvezőbb értelmezést kell adni. A szabadság ügyének és a közjónak kell érvenyesülnie, és felül kell kerelkednie egy lázító firkász arcátlansága vagy egy lármás szöszátyár tehetetlen rosszindulata láttán egyébként jogosan érzett haragon.

Mindenki elismeri ezt az igazságot, amikor róla, barátairól vagy pártjáról van szó, és majdnem mindenki panaszkodik miatta, ha neki kell azt elviselnie – ilyen nagy a különység a között, hogy az embernek a kezében van a hatalom, vagy a vállára nehezedik! Ám jelenleg, úgy vélem, nálunk egyetlen párt sem találja meg a számítását sem a sajtó elnyomásában vagy korlátozásában, sem abban, ha komolyan bírálják amiatt, hogy mit meg nem enged magának. A független liberálisok szerint a szokások és a józan ész határain belül minden szabadságjog a szólás és az írás szabadságán múlik, mert úgy vélik, nem marad más mód, hogy feljebbvalóik meghallgassák őket, sem arra, hogy honfitársaikat a biztonságuk ellen szözt tervekről vagy összeesküvésekről tájékoztassák, amiről azt tartják, hogy határozottan, bár a hatalmat tisztelve és oly mértékletesen kell megtenni, amennyire csak lehet ahhoz, hogy megértessék magukat. Közülük azok, akik nemrégiben adták fel függetlenségüket, úgy gondolják, hogy kötelesek óvatosan kezelni azt a témát, amivel másmilyen körülmények között nagy hévvel foglalkoztak.

A konzervatívok közül igen sokan, akiket mostanság az előbb említettek közé sorolhatnánk, és akik nap mint nap egyre több előnyét veszik észre a szabadságnak, és elfelejtik korábbi előítéleteiket, ezentúl nem elégszenek meg azzal, hogy vallásukat és irányelveiket egy tudatlan cenzortól kapják, akit azok irányítanak, akiknek gyakran sem hitük, sem elveik nincsenek. És még maguk a jakobiták is annyira el vannak ragadtatva saját vitéz tetteiktől, hogy nem csökken azok korholásában és ócsárlásában lelt örömiük, akiknek nem tudnak ártani. Sok szellemi vezetőnk továbbra is azzal fog tiszteletet kivívni magának, és azzal hajt hasznot nyájának, hogy elmondja a világnak, mit gondoljon saját rendszeréről; a másként gondolkodó prédikátorok pedig meg akarják tartani saját gyülekezetüket, és azt

szeretnék elérni, hogy elkülönülésük észszerűségét ne egyedül azok ítéljék meg, akik különböznek tőlük, és akiknek ahhoz fűződik érdekük, hogy elnyomják őket. És hiszem, hogy az egész világ szívesen venne más híreket is, mint amiket a *Gazette*-ban talál, és remélem, megkockáztathatom annak kimondását, hogy kevés olyan nagy népszerűségnek örvendő ember van közöttük, aki egyéni hitele és tekintélye révén felülkerekedne mindezen érdekeken.

A már felsorolt érvek mellett azonban van még egy, ami az összessel felér, mégpedig az, hogy a rágalmozás megakadályozására eddig alkalmazott valamennyi módszer hatástalannak bizonyult, és valószínűleg minden más módszer is csak a világot gátolja majd abban, hogy megtudja, amit meg kell tudnia, és csak a bajt fogja tetézni. A sajtó bárki szabályozásának és ellenőrzésének alá vetése csak az olyan könyvek megjelenését akadályozza, amelyet szerzője hajlandó elismerni és kész megvédeni, azonban sosem gátolhatja meg azokat, amiket büntetendőnek tartanak, és amelyek mindig titokban jelennek meg. Nincs megtiltva, hogy a nyomdászoknak nyomdája legyen, hacsak nincs betiltva mindenféle nyomtatás, ami aligha lehetséges, és a veszélyes és tiltott rágalmozások sokkal jobban terjednek, nagyobb a keletjük, és több kár is származik belőlük, mint a nyíltan közzétettek, amelyek általában csak a szerzője és pártja iránt váltanak ki felháborodást. II. Károly és Jakab király idején, amikor szigorúan büntették a rágalmozást, és féken tartották a sajtót, biztosan több rágalmozás jelent meg, mint azóta bármikor. Augustus uralkodásának kezdetén és később is rengeteg rágalmozás volt, amíg a besúgókat erre bátorították, ám mielőtt az uralkodó megvetette őket, elvesztették erejüket, és hamarosan meg is szűntek. És, merem állítani, amikor valamely ország kormánya nem ad lehetőséget rossz politikájának elfogulatlan átgondolására, akkor nem mástól, mint a rágalmozástól és a hazugságtól kell félnie.

Amikor uralkodása kezdetén Tiberius meg akarta őrizni annak látszatát, hogy méltóképpen kormányozza a rómaiakat, egy tányérnyalónak, aki a Szenátust árulta be nála, e szavakkal válaszolt: „Si quidem locutus aliter fuerit, dabo operam ut rationem factorum meorum dictorumque reddam; si perseveraverit, invicem eum odero” – „[h]a ez az ember másképpen beszél, gondom lesz rá, hogy számot adjak neki szavaimról és tetteimről; de ha akkor is kitart véleménye mellett, viszonzni fogom gyűlöletét.”* Ám azután, hogy a császár kegyetlen zsarnokká vált, a szavak, a hallgatás, de még a tekintetek is főbenjáró bűnök lettek.

Maradok tisztelettel...

T.

---

* Kis Ferencné fordítása. Suetonius: *Caesarok élete*. Tiberius, 28. Budapest, Európa, 1994. 159.

WILLIAM BLACKSTONE (1723–1780) jogtudós, bíró, államügyész és a brit parlament tory képviselője. *Commentaries on the Laws of England* című négykötetes munkája (1765–1770) az angol *common law* első összefoglalása és értelmezése, a szigetország és gyarmatai, így az Egyesült Államok jogelméletének is mindmáig idézett alapműve. Ebből származik a később Blackstone-aránynak elnevezett és sokszor felhasznált idézet is: „Jobb, ha tíz bűnös megmenekül, mint ha akár csak egy ártatlan is szenved.” A *Commentaries*ban a szabad vélemény kinyilvánítása és az annak közzététele bármiféle formájával elkövethető bűntetteket a vonatkozó törvények alapján alapvetően a közséremlmek közé sorolta, nem hagyva figyelmen kívül azok polgári jogi vonatkozásait sem, a törvényi helyek ismertetése után pedig az akarat- és sajtószabadság, valamint a cenzúramentesség szükségességének ékesszóló jogi érvelését adta – azonban kritikussai szerint noha alapos munkát végzett, és sokat tett a jogtudomány közérthető, mégis szabatos bemutatásáért, sajátos jogtörténet-szemlélet jellemzi, amiben az uralkodók és kormányok mindig igazságosak és észszerűek voltak.

A szöveg megjelenési helye:

William Blackstone: *Commentaries on the Laws of England*. Book the Fourth. Chapter 11 of offences against the public peace. 4. kiadás, Oxford, Clarendon, 1770. 142–153.

WILLIAM BLACKSTONE

A köznyugalom elleni vétségek

(*Anglia törvényeinek magyarázata. IV. kötet,
XI. fejezet – részlet*)

Most áttérünk a köznyugalom elleni vétségek vizsgálatára – a közrend fenntartása a király és hivatalnokai gondjaira van bízva, oly módon és azon okok miatt, amelyeket korábban már részletesen kifejtettünk.¹ E vétségeket vagy a közrend tényleges megbontása, vagy az arra való vélelmezett törekvés képezi, hogy valaki erre rávegyen másokat. Mindkettő lehet szándékos vagy szándékolatlan. A közrend szándékos zavarása több új törvény értelmében is az abban rejlő rosszindulat alapján minősítendő, különösen:

3. Ugyanezen 9 Geo. I. c. 22 törvény alapján, amit a 27 Geo. II. c. 15 törvény módosított, szándékosan név nélkül vagy álnéven *levelet* küldeni, pénzt, vadhúst vagy bármely más értékes dolgot *követelni*, vagy (mindenféle követelés nélkül) *azzal fenyegetőzni*, hogy megölik a király valamelyik alattvalóját, vagy felgyújtják annak házát, gazdasági épületét, pajtáját vagy szénakazlait, menthetetlen (*without benefit of clergy*) büntetett. E vétség korábban, a 8 Hen. V. c. 6 törvény alapján fel ségsértésnek számított.

5. A verekedés (az *összetűzéstől* az azzal való fenyegetésig) két vagy több személy nyilvános helyen, öfelsége alattvalóinak rémületére folytatott tusája, ugyanis hatitokban zajlik, akkor az nem *verekedés*, hanem *bántalmazás*.² A verekedést bármely jelen lévő magánszemély leállíthatja, aki igazolhatóan arra törekszik, hogy szétválassza a küzdő feleket, bármi is lesz annak következménye.³ Azonban még inkább a rend őre (*constable*), vagy más, hasonló hivatalnok, nevezzék bárhogy is, köteles a rendet fenntartani, és zárt helyekre is behatolhat, hogy ott elfojtson egy csetepatét, vagy hogy letartóztassa a verekedőket, akiket a bíró színe elé vihet, de saját hatáskörében el is zárhatja őket egy, e célnak megfelelő helyre, amíg le nem nyugszanak, és azután ráveheti őket, hogy kezeskedjenek a békekötésért.⁴ A vere-

---

¹ I. könyv 117., 268. és 350.

² 1 Hawk. P. C. 134. (William Hawkins: *Treatise of Pleas of the Crown; or, a system of the principal matters relating to that subject, digested under proper heads* [1716].)

³ Uo., 136.

⁴ Uo., 137.

kedés büntetése pénzbírság és elzárás, amelyek mértékét az ügy körülményei alapján kell meghatározni, ugyanis ahol van súlyosbító körülmény, ott a büntetés annak arányában növekszik. Minthogy ahol két személy megfontoltan és akarattal párbajra vállalkozik, ami a gyilkosság nyilvánvaló szándékával és veszélyével jár, és az ország igazságszolgáltatásának nagyfokú semmibe vétele, az még akkor is erősen súlyosítja a verekedést, ha valójában semmiféle sérülést nem okozott.⁵ Egy másik súlyosító tényező az, amikor az igazságszolgáltatás képviselőit zavarják feladatuk megfelelő ellátásában, vagy amikor egy különleges helyre tekintettel kell az emberek viselkedését az átlagosnál jobban korlátozni és szabályozni, például a királyi udvarban és az ahhoz hasonló helyeken. Ugyanezen az alapon minden, templomban vagy templomkertben elkövetett verekedés kifejezetten égbekiáltó bűnnek számít, mert méltatlan Őhozzá, akinek szolgálatára ama helyek szenteltettek. Így aztán itt a pusztá civakodó szavak is büntetendők, amik másutt sem verekedésnek, sem vétkeknek nem számítanak. Az 5 & 6 Edw. VI. c. 4 ugyanis törvénybe iktatta, hogy ha bárki akár csak szóval is pöröl, szemrehányást tesz, vagy hangosan vitázik a templomban vagy templomkertben, az ordináriusnak azt félbe kell szakítania: ha laikus, a templomba lépve, ha egyházi személy, szolgálatát végezve, amikor szükségét látja. És ha valaki egy templomban vagy templomkertben lesújt vagy kezét emel egy másikra *ipso facto* ki kell őt átkozni, vagy ha fegyverrel támad rá, vagy azért visz oda valamilyen fegyvert, hogy rátámadhasson, a kiátkozáson kívül (az esküdszék ítélete után) le kell vágni az egyik fülét is, ha nincs füle, arcára rá kell sütni az F betűt (*fraymaker*, a. m. civakodó).

7. A „felkelés” címszóhoz szorosan kapcsolódik a *tömeges folyamodvány* vétke, ami a nagy lázadás előtti időkben hágott tetőfokára. Emiatt a 13 Car. II. st. 1, c. 5 törvény rögzítette, hogy legfeljebb húsz ember írhat alá egy, a királynak vagy a parlament valamelyik házának benyújtandó előterjesztést az egyházi vagy állami törvényben rögzítettek megváltoztatására, hacsak annak tartalmát előzőleg nem hagyta jóvá az ország három bírója, vagy a nagyesküdszék többsége a negyedéves gyűlésen, vagy Londonban a városatya, a főtisztviselők és a közgyűlés,⁶ és csak esetenként 100 font bírság és három hónap elzárás büntetésének terhe mellett nyújthat be kérelmet tíznél több tagú társaság.

10. A *hamis hírek* terjesztése, hogy azok a király és a nemesség között vagy a birodalom bármely előkelő emberével kapcsolatban vizályt keltsenek, a *common law* alapján pénzbírsággal és elzárással sújtható,⁷ amit a Westm. 1, 3 Edw. I. c. 34, a 2 Ric. II. st. 1, c. 5 és a 12 Ric. II. c. 11 törvények hagytak jóvá.

⁵ Uo., 138.

⁶ Ez lehet (többek között) az egyik oka annak, hogy a restauráció óta miért London Tanácsa kezdeményezi a valamely hatályos törvény parlamenthez benyújtandó megváltoztatásának javaslatait.

⁷ 2 Inst. 226; 3 Inst. 198.

11. A hamis és *állítólagos jövendölések*, amelyek célja a rend megzavarása, ugyanennyire törvénytelenek, és még inkább büntetendők, mert a nép körében elvakult gyanakvást és képzeletbeli félelmeket keltenek. Törvényeink ezért ugyanazon elv alapján rendelik büntetni, mint bárminemű, az előljárával előzetesen nem egyeztetett hivatalos hír terjesztését, amit már a régi gallok is tiltottak.⁸ Az ilyen hamis és állítólagos jövendöléseket az 1 Edw. VI. c. 12 törvény halállal büntette, amit Mária királynő uralkodása alatt hatályon kívül helyeztek. Ma az 5 Eliz c. 15 törvény alapján az előbbi büntetése 10 font bírság és egy év elzárás, az utóbbié pedig minden ingó és ingatlan vagyon elkobzása, valamint életfogytig tartó börtönbüntetés.

12. A közrend tényleges megzavarása mellett minden, ami arra irányul, hogy másokat rendbontásra ingereljen vagy ösztökéljen, ugyanezen cím alá sorolandó büntett. Ezért a szóban vagy írásban *párviadalra hívás*, de még annak átadása is, a szabálysértés körülményeinek függvényében bírsággal és elzárással büntethető.⁹ Ha a kihívásra egy játékon nyert összeg miatt kerül sor, vagy emiatt történik valamilyen támadás vagy verekedés, a 9 Anne c 14 törvény értelmében a törvénsértő javai a koronára szállnak, ő pedig két év börtönbüntetésre ítéltetik.

13. A párviadalra híváshoz nagyon hasonló jellegűek a *rágalmak (libelli famosi)*, amik a legáltalánosabb és legtágabb értelemben véve erkölcstelen vagy törvénytelen szándékú írásműveket, képeket és hasonlókat jelentenek, azonban itt olyan értelemben foglalkozunk velük, hogy azokat valaki egy másik ember, de főként egy előljáró rosszindulatú becsméréseként azért tette közzé nyomtatásban, írásban, jellekkel vagy képek formájában, hogy őt bosszantsa, közutálat, megvetés vagy nevetség tárgyává tegye.¹⁰ E rágalmak közvetlen célja a köznyugalom megzavarása a kiválasztott személy visszavágásra vagy akár vérontásra ingerlésével. Bárkivel közlik is a rágalmat, az a törvény szerint közzétételnek számít,¹¹ ezért egy gyalázkodó levél elküldése valakinek ugyanolyan rágalmazás, mintha azt a nyilvánosság számára kinyomtatták volna, mivel ugyanúgy a köz békéjének megzavarása a

---

⁸ „[H]abent legibus sanctum; si quis quid de Republica a finitimis rumore ac fama acceperit, uti ad magistratum deferat, neve cum quo alio communicet: quod saepe bomines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri, et ad facinus impelli, et de summis rebus confilium capere, cognitum est.” ([O]lyan törvényt hoztak, mely előírja, hogy aki közérdekű hírt vagy szóbeszédet hall a szomszédos törzsektől, azt köteles jelenteni a tiszttségviselőknek, de senki mással nem közölheti; mindezt azért, mert felismerték, hogy a hebehurgya, tapasztalatlan emberek vaklárma hatására sokszor elvesztik fejüket, felelőtlen cselekedetekre ragadztatják magukat, és a legfontosabb törzsi ügyekben is önhatalmúlag akarnak határozni.) Szepessy Tibor fordítása. Iulius Caesar: *Feljegyzések a gall háborúról*. VI., 20. Szeged, Szukits, 1994. 105.

⁹ 1 Hawk. P. C. 135, 138.

¹⁰ Uo., 193.

¹¹ Moor. 813.

szándéka.¹² Ugyanezen okból a rágalalmazás lényegét tekintve mellékes, hogy az abban foglaltak igazak-e, vagy hamisak,¹³ ugyanis az ingerlést, nem pedig a valótlanlanságot kell megbüntetni, noha kétségtelen, hogy a hazugság tetézheti a bűnt, és súlyosbíthatja a büntetést. Emlékezhetünk rá, hogy polgári perben a rágalalmazást hamisnak és botránykeltőnek kell tekinteni,¹⁴ mivel ha igaz is a vád, a panaszost akkor sem éri személyes jellegű kár, és nincs is jogalapja kártérítést követelni magának, bármennyire is zavarja az a köznyugalmat, és ezért a polgári perben a vád igaz volta mentésül hozható fel az ügyet tárgyaló bíróság előtt. Azonban a bűnvádi eljárásban a törvény csak azt mérlegeli, hogy a rágalalmazások célja-e, hogy ellenségeskedést szítsanak, és megzavarják a köznyugalmat. Így hát az ilyen bűnvádi eljárásokban kizárólag azt kell megvizsgálni, hogy először is, megalkották- vagy közzétették-e könyvet vagy írást, és másodsor, az abban foglaltak büntetendők-e; és ha mindkettő a vádlott ellen szól, akkor köz elleni bűncselekmény történt. Az ilyen rágalalmazók büntetése, akár a rágalom megfogalmazása, akár a megismétlése, kinyomtatása, vagy közzététele miatt pénzbírság és testi fenyítés aszerint, hogy a bíróság hogyan ítéli meg a bűncselekmény mértékét és a tettes személyét.¹⁵ A római XII táblás törvények alapján azok a rágalalmazások, amelyek valaki jó hírnevét befolyásolták, főbenjáró bűnnek számítottak, ám Augustus uralkodásának idejére a büntetésük már csak testi fenyítés volt.¹⁶ Valentinianus császár idején ismét fővesztés járt nemcsak a rágalom leírásáért,¹⁷ hanem a közzétételeért, sőt a megsemmisítésük elmulasztásáért is. Törvényünk ebből és sok más szempontból is inkább a római jogtudomány középső korszakának felel meg, amikor a szabadság, a művelődés és az emberiség ereje teljében volt, mintsem a kegyetlen rendeleteknek, amiket a korai decemvirek vagy a későbbi császárok sötét és zsarnoki idején alkottak meg.

Ebben és az imént tárgyalt többi esetben, ahol az angol törvény bünteti az istenkáromló, erkölcstelen, felségsértő, megbélyegző, lázító vagy megbotrányoztató rágalalmazásokat – némelyiket nagyobb, a többit kisebb szigorral –, a helyesen értelmezett *sajtószabadság* semmiképp sem csorbult vagy sérült. A sajtószabadság valóban nélkülözhetetlen egy szabad államban, de ez abban áll, hogy nem vezetnek be *előzetes* korlátozásokat a kiadványokra, nem pedig abban, hogy valaki

¹² 2 Brown, 115; 12 Rep. 35; Hob. 215; Poph. 139; 1 Hawk. P. C. 195.

¹³ Moor. 627; 5 Rep. 125; 11 Mod. 99.

¹⁴ III. könyv, 125.

¹⁵ 1 Hawk. P. C. 196.

¹⁶ „Quin etiam lex / Poenaque lata, malo quæ nollet carmine quenquam / Describi – vertere modum formidine fustis” („törvényt hozatott a’ mocskosok ellen, / Hogy senkit ne gyaláznának rút tollaik által. / És így a’ Költők, félvén a’ pálcza-birótól, / Kénytelenek lettek jobb ’s vígabb verseket írni.” Virág Benedek fordítása. Quintus Horatius Flaccus: *Levelek*. II. könyv, I. levél Augustushoz. Buda, 1815. 71–72.)

¹⁷ Cod. 9, 36.

mentesül a megrovás alól, ha a törvénysértő kéziratot közzéteszi. Minden szabad embernek elvitathatatlan joga van olyan nézeteket nyilvánosság elé tárni, amelyet csak tetszik neki – ezt megtiltani annyi, mint lerombolni a sajtószabadságot; ám ha olyasmit tesz közzé, ami helytelen, kártékony vagy törvénytelen, vállalnia kell vakmerősége következményét. Ha a sajtót egy cenzor korlátozó hatalmának vetik alá – ahogyan azt korábban, a forradalom előtt és után is tették¹⁸ –, akkor a vélemény teljes szabadságát egyetlen ember előítéleteinek rendelik alá, és őt a tudomány, a vallás és a kormányzás minden vitás kérdésének tévedhetetlen bírójává teszik. Azonban a polgári szabadság egyedül szilárd alapjai, a béke és a helyes rend, a kormányzat és a vallás megőrzéséhez arra is szükség van, hogy (ahogyan a törvény azt ma is teszi) megbüntessék a veszélyes vagy jogsértő írásokat, amelyek kiadását egy méltányos és pártatlan bírói vizsgálat ártó szándékúnak ítéli. Így az egyének akarata továbbra is szabad marad, egyedül a szabad akarattal való visszaélés a törvényes büntetés tárgya. Ezáltal a gondolat vagy a vizsgálódás szabadsága elé sem állítanak korlátokat: az egyéni vélemény szabadsága továbbra is megmaradt – a társadalom a céljai szempontjából ártalmas, helytelen vélemények terjesztését vagy közzétételét bünteti. Bárki tarthat mérgeket a szekrényében – mondja egy író e tárgyban –, de nem árusíthatja azokat nyilvánosan szíverősítőként. Ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy az eddigi egyetlen elfogadható, a sajtószabadság korlátozására használt érv: hogy „az azzal való mindennapos visszaélések megelőzéséért volt rá szükség”, teljességgel érvényét veszíti, ha bebizonyosodik (a törvények helyes alkalmazásával), hogy a sajtóval semmiféle rossz célra nem lehet a megfelelő büntetés terhe nélkül visszaélni, míg ellenben egyetlen jó célra sem lehet felhasználni, ha egy ellenőr irányítja. Ugyanilyen igaznak fogják tartani azt is, hogy a szabadosság megrovásának célja a sajtószabadság fenntartása.

---

¹⁸ Röviddel bevezetése után a nyomtatás mesterségére (Angliában éppúgy, mint más országokban) úgy tekintettek, mint ami államügy, és a korona korlátozása alá tartozik. Ezért aztán nálunk királyi nyilatkozatokkal, tilalmakkal, kiváltság- és engedélylevelekkel, végül pedig a csillagkamara bíróság rendeleteivel szabályozták, amelyek korlátozták a nyomdászok számát és a sajtókét, amelyeket használhattak, és megtiltották az új kiadványokat, hacsak előzetesen nem fogadták el azokat a megfelelő engedélyezők. E szűgyenletes törvénykezés megszüntetésekor 1641-ben I. Károly hosszú országgyűlése, miután szakított a herceggel, ugyanolyan jogköröket követelt magának, mint amelyet a Csillagkamara gyakorolt a könyvengedélyeztetéssel kapcsolatban, és 1643-ban, 1647-ben és 1652-ben (Scobell, i. 44, 134; ii. 88, 230) e célból kiadta saját, lényegében a Csillagkamara 1637-es rendeletén alapuló utasításait. A 13 és 14 Car. II. c. 33 törvényt 1662-ben vezették be, amit (néhány kisebb módosítással) a parlamenti rendeletekből másoltak ki. Ez a törvény 1679-ben érvült el, azonban az 1 Jac. II. c. 17 törvény újra életbe léptette, és egészen 1692-ig érvényben maradt. Azután további két évig fenntartotta a 4 W. és M. c. 24 törvényt, és noha a kormány gyakran próbálta újra bevezetni az uralkodás ezt követő szakaszában (Com. Journ. 1694. február 11., 1695. november 26., 1696. október 22., 1697. február 9., 1698. január 31.), a parlament olyan erősen állt ennek ellent, hogy végül elévült, a sajtó pedig 1694-ben jogszerűen szabad lett, és azóta is így működik.

JEREMY BENTHAM (1748–1832) jogász, utilitarista filozófus és reformer, polgárjogi aktivista. A gyarmattartó országokat évtizedeken át próbálta meggyőzni a kolóniáktól való megszabadulás gazdaságilag, politikailag és társadalmilag előnyös voltáról – az egyenesen a spanyol néphez címzett négy, 1820 őszén kelt levelében azonban nem utópista államelméletét fejtette ki, hanem a madridi politikai fejlemények okait és okozatait tárgyalta: a rendőrség intézkedéseit kritizáló cikk szerzőjének letartóztatásában a sajtószabadság eltörlését, az engedély nélküli nyilvános gyűléseket is tiltó törvénytervezetben pedig a véleménynyilvánítás szabadsága és a politikai fékek megszüntetését látta. A levelek végül csak megkésve és töredékesen jelenhettek meg spanyolul (Londonban is csak 1821. július végén adták ki), azonban az első levélben megfogalmazott gondolata, miszerint a hatalmi ágak és a köztisztviselők hivatali tevékenységének bírálatát nem szabad polgári jogi értelemben vett rágalmazásnak tekinteni, később széles körben elfogadottá vált.

A szöveg megjelenési helye:

Jeremy Bentham: Letter to the Spanish People I. on the Liberty of the Press, the Approaching Eight Months' Sleep of the Cortes, and the Exclusion of Experience from the Succeeding Cortes. *On the Liberty of the Press and Public Discussion*. London, William Hone, 1821. 9–19.

JEREMY BENTHAM

A spanyol néphez – 1. levél (London, 1820. október 7.)

*A sajtó szabadságáról – a Cortes közelgő
nyolchavi szenderegéséről, és a tapasztalati tudásnak
a következő Cortesből való kizárásáról*

Spanyolok!

Épp most jutott el hozzám az a madridi hír, hogy perbe fogták egy újság szerkesztőjét a madridi rendőrség szervezetéről és a politikai gyűlések ellen javasolt törvény bevezetéséről tett megjegyzései miatt. Ez megdöbbenő! Hogyan? Hát lehetséges ez? Ilyen hamar lehetséges ez? Az emberek, lévén emberek, hajlamosak ilyesmikre, sőt ennél külön dolgokra is, szemernyi kétség nem lehet efelől! De hogy e hajlam ilyen gyorsan tetté érik, az (meg kell vallanom) több, mint amire számítottam. Sem a vádemelés, sem a törvényjavaslat sorsának kimeneteléről nem kaptam még hírt. Ám hogy egyáltalán efféle pert kellett indítani – hogy efféle törvényjavaslatot terjesztettek elő –, hogy az ellentmondást nem tűrés, nem is szólva az önkényes hatalom iránti szomjról, ilyen gyorsan ennyire messzire merészkedett, véleményem szerint önmagában felettébb riasztó előjel.

A bűnvádi eljárásban, ha sikeres lesz, kivéve, ha az állítólagos jogsértésnek nincsenek olyan sajátosságai, amilyeneket nem hinném, hogy találni benne, én a sajtó szabadságának elpusztítását látom, a törvényjavaslatot pedig, ha elfogadják, az önkényes hatalommal szembeni csaknem utolsó megmaradt fék tönkretételének.

E két intézkedés együttvéve összefüggő rendszert alkot. E rendszer értelmi szerzői természetesen azt mondták önöknek, hogy ez elengedhetetlenül szükséges – szükséges a *rendhez*, a *jó rendhez*, a *nyugalomhoz*, és talán e tisztas úriemberek oly messzire merészkedtek a *partikulárek* és az *intelligibilis* dolgok területén, hogy azt mondják: a *jó kormányzáshoz*, és néhány más jó dologhoz. Spanyolok! Az efféle jó dolgokhoz ez sem nem szükséges, sem nem hasznos, sőt összeférhetetlen azokkal. Mit mond a tapasztalat? Az anglo-amerikai Egyesült Államokban e rendszer sem egyik, sem másik fele nem található meg. Ott nem lehet vádat emelni azért, amit a kormányzat vagy annak tisztviselői ellen e minőségükben írnak. Ott egyáltalán nem korlátozzák a nyilvános gyűléseket, még azokat sem, amelyeket azért tartanak, hogy ítéletet alkossanak az alkotmány, a kormány valamely intézkedéséről vagy bármely tisztviselője magatartásának valamely eleméről. Mégis, ha lenne olyan ország, ahol e korlátozások vagy ezek valamelyike szükséges vagy

hasznos lenne a kormányzat számára, *ez lenne az*, ugyanis abban az országban mindenki fel van fegyverezve. *Mindig*, sokkal *nagyobb* arányban, mint bármely más országban – *mindegyikük* akkor visel fegyvert, *amikor csak* tetszik neki.

Nem, a valódi és megalapozott jó kormányzat ama egyetlen székhelyén (mivel az önké, sajnos, még nem ilyen) – abban az országban, amelyben amióta *azt* a jó kormányzatot először bevezették, ahol a fennállása elmúlt negyven évében a köz nyugalma nem ismert háborgatást – korlátozzák jobban az emberek közötti nyilvános beszélgetést, mint amennyire az otthoni közös étkezést. Spanyolország népe! Tudták ezt? Aligha! De nem legfőbb ideje-e, hogy megtudják?

E két tapasztalati tanulságot sokkal pontosabban látják majd térben és időben: akkor ugyanígy a történelmi átmenetet is észreveszik majd, aminek itt minden jele megtalálható. Elfogadtak egy törvényt, engedélyezve a bűnvádi eljárást egy jogsértés miatt, amit – mint fentebb írtam – önök közül elkövetett valaki. E törvény alapján egyetlen vádemelésre került sor, ami megbukott, a törvényt pedig hatályon kívül helyezték – megalkotói elveszítették a nyilvánosság bizalmát, és ezzel politikai befolyásukat is.

I. Ami az alkotmányos szabadság korlátozását illeti, azért, hogy a kérdésről vallott felfogásom azonnal, a lehető legteljesebben láthatóvá váljon, e levélben mindenekelőtt azokat az intézkedéseket ismertetem, amelyeknek vizsgálatát javasolni bátorodom. De talán addig is szívesen vennék, ha vázolnám azokat a megfontolásokat, amelyek *azt* a vágyat keltették, hogy ilyen intézkedéseket vezessenek be.

Először is, a sajtó szabadságáról.

A kormányzás menetét vagy a kormányzati hatalom gyakorlásában részt vevő személyek viselkedését helytelenítő minden megnyilvánulás a *reputációval*, a kormányzat élén álló személyek reputációjával áll kapcsolatban. Ez tagadhatatlan, mivel a rendszer mindig az ilyen helyzetben lévő személyektől függ; abban a mértékben, ahogyan a rendszer nem felel meg a kormányzás egyetlen valódi céljának, *ők* is alkalmatlanok a saját helyükön – a helytelenítés különböző fokozatai között pedig lehetetlen választóvonalat húzni. Ennek megfelelően rendszerint minden ilyen megnyilvánulást, tetszésük szerint, ebben a megvilágításban vizsgálják – és eszerint büntetnek. Ha a gyanúsítás egy bizonyos fokig egyedi – egy egyéni cselekedetet jogilag büntethetőnek vagy legalábbis szégyenletesnek nyilvánítanak –, akkor olyan tettet jelent, amely a „*becsületsértés*” szóval fejezhető ki, ha pedig bizonyos fokig homályos és általános, akkor a „*sértegetéssel*”. Ám az ilyen cselekedetek mindkét fajtáját általában büntettként kezelik, még ott is, ahol a gyanúsítás alanya olyan magánszemély, aki nem játszik szerepet a szóban forgó hatalom gyakorlásában.

E tárgyban, úgy tűnik, a kormányok általában a következőket tételezik fel.

Bármilyen legyen is a tettel szembeni bánásmód az olyan esetben, ahol a sértett fél csak magánszemély, azokban az esetekben, ahol az köztisztviselő – főleg, ha ebbéli minőségében van róla szó, még inkább, ha a vezetők egész testülete vagy

azok legfelső köre a sértett –, a vétség sokkal kártékonyabb vagy – más vonatkozásban – határozottabb megtorlást követel a büntetés formáját illetően, valamint minden más formában, és a megtorlás erejének a sértett személyek rangjával együtt kell növekednie, és ebben az esetben a bűncselekményben illetékes bíróságnak is másmilyennek kell lennie, ahogyan az eljárás formáinak is különböznie kell.

Véleményem szerint, amiként azt az anglo-amerikai Egyesült Államok gyakorlata meg is erősítette, a helyzet mindezen részletekben pont fordítva áll. A köztisztviselők esetében a *sértegetésre*, akármilyen durva legyen is az, egyáltalán nem szabad büntetést kiszabni, a rágalmazásra is csak akkor, ha a gyanúsítás téves és alaptalan, sőt ez esetben is csak akkor, ha a téves kijelentés vagy burkolt célzás szándékos hazugság eredménye, amit a valótlanság tudomása vagy más vétkes elhamarkodottság kísér, nevezetesen az, amit az példáz, amikor valaki a minden alapot vagy nyilvánvalóan a kellő megalapozottságot nélkülöző sértő elképzelésnek hitelt és érvényességet ad. Ilyenkor nem lenne szabad külön *büntető* vagy *bűnvádi* bíróságnak vagy eljárásrendnek lennie, miközben az a másik esetben *polgári* jellegű; és a *becsületsértés* esetében a vádlottnak a kijelentés elhamarkodottsága, valamint a szándékos hazugság cáfolása végett jogában kell állnia, hogy bizonyítsa az állítás igaz voltát, és hogy e célra a meggyanúsított személytől, amiként bárki mástól általában, bizonyítékot szerezhessen be.

Ezen elképzelések alapján általánosságban arra következtettek, hogy a köztisztviselők hivatalos elismerését ennél kedvezőbb alapra helyezni annyi, mint lerombolni vagy ezzel arányosan gyengíteni azt a szabadságot, amely a „*sajtó szabadsága*” név alatt az uralkodó kevesek viselkedésének fékeként működik, és e minőségében ellenőrző hatalmat képez, ami elengedhetetlenül szükséges a jó kormányzat fenntartásához.

Konkrétabban fogalmazva, bármilyen baj származik is e szabadságból, azt mindig és mindenütt jelentősen felülmúlja a belőle származó jó.

1. Az a jó, ami a jó kormányzás által lehetővé tett biztonságban áll, és kiterjed a kormányzás teljes területére, nyilvánvalóan határtalan.

2. E jóval összehasonlítva még a legnagyobb baj is, ami ezen okból bármely vagy akárhány személyre hárulhat, legyenek bármilyen helyzetben, aránylag kicsiny, még akkor is, ha azt egyáltalán nem kíséri kárpótlás.

3. A szóban forgó magasabb pozícióban – akár megérdemelt a gyanúsítás, akár nem – az embert a beosztásának természete ruházza fel a támogatás és a védelem – és amennyiben a gyanúsítás alaptalan, a cáfolat és a visszautasítás – eszközeivel, amelyek a beosztás fontosságával együtt szaporodnak, de mindenesetre messze túl vannak azon, ami egy olyan ember számára elérhető, aki nincs ilyen pozícióban.

4. Minden ilyen beosztásban, amint megkapja az ember, tehát még azelőtt, hogy bármiféle gyanú alanyává válna, a beosztással járó jussban ellentételezést talál minden rosszra együttvéve, ami akár ebben, akár más formában érheti.

5. Minél magasabb a beosztás, annál bőségebb a megelőző ellentételezés, aminek az így birtokába juttatja őt.

E szabadság elismerése ellenében a kormány jó voltára gyakorolt hatására tekintettel semmilyen eddigi vagy eztán megfogalmazható érv sem állja ki a próbát.

i) Elsőként vegyük a *veszélyességet*. Mindig és mindenütt veszélyes, mivel lázadásához, és így polgárháborúhoz vezethet, és e lehetőség folyamatosan fennáll.

Válasz: Többé-kevésbé minden szabadság veszélyes, miként minden hatalom is az. A kérdés az, hogy melyik a veszélyesebb: az e fék által visszafogott, vagy az e fék nélkül nem korlátozott hatalom. Általánosan elismert, hogy azon politikai közösségek tagjai a legboldogabbak – együttvéve minden rendet és osztályt –, amelyekben ez a fék a legerélyesebben működik. Ezek az anglo-amerikai Egyesült Államok, valamint Nagy-Britannia és Írország királysága. A köztársaságban e szabadságot a jog biztosítja, és az tökéletesen működik – a királyságban törvényen kívül helyezték, ám a törvény ellenére jelentékeny erővel továbbra is fennmaradt.

Távolítsuk csak el ezt a féket, és nem marad más, mint ugyanezen szabadság nyilvános gyűléseken történő felszólalással való gyakorlása, pedig ebben a formájában – amellett, hogy közel sem jár annyi előnnyel – sokkal veszélyesebb.

ii) Azután vegyük a *szükségtelenséget*! A rossz kormányzás megelőzésére megfelelők a kormány saját maga által biztosított egyéb ellenszerek.

A legfőbb vezetők, bárkik is legyenek azok, az általuk kormányzottak boldogságánál semmi mást nem viselnek jobban a szívükön, és bennük tökéletes az a tudomány, amivel az azt elő sem segítő eszközökkel kapcsolatban tájékozódnak, vagy ha nem is teljességgel mentes minden tökéletlenségtől, e képesség még mindig sokkal tökéletesebb az ő beosztásukban, mint az alattvaló sokaságában.

Azt feltételezik, hogy a hivatali képességek elemeinek (kellő feddhetetlenség, megfelelő észbeli képesség, elegendő tettekézség) a *legfőbb vezetők* személyében a korlátlan hatalommal való egyesülésével az alattvaló sokaság megfelelően védve van azok némely *beosztottja* hasonló képességeinek hiánya ellen. Az egyszerű alkalmatlanságot hivatalból való eltávolítás követi, a kötelességszegő alkalmatlanság pedig vádemeléssel, majd büntetéssel jár.

Válasz: a legfőbb vezetők, bárkik legyenek is azok, ha emberek, inkább viselik szívükön a saját boldogságukat, mint mindazokét, akik fölé őket együtt uralkodni helyezték – az ember igazi léte, úgy találjuk, minden beosztásban ettől az általános és szokássá vált önmagának kedvezéstől függ.

Ami a *tudást* illeti, sosem lehet tökéletes azon mindenre kiterjedő tájékozódási eszközök nélkül, amiket csakis az itt szóban forgó szabadság adhat meg.

A hivatali rátermettség minden különféle, fent említett elemeinek birtoklása, és különösképp a szükséges információ megszerzése, ahogyan fentebb láttuk, az erőfeszítéstől függ. Csakhogy minél magasabb a beosztás, annál kevesebb erőlködésre lesz hajlandó feladatainak ellátásához az, aki abban van. Ugyanis minél magasabb az állás, annál kevesbé kell aggódnia magáért, bármilyen formában mutatkozzék is alkalmatlannak.

E szabadság nélkül a legfőbb vezetők nem lesznek kellően sem hajlandók, sem képesek eltávolítani, még kevésbé megbüntetni beosztottaikat, hogy orvosolják azok alkalmatlanságát. Meglátva az ilyen beosztottakban a markukban lévő mennyi örökkön hajbókoló szerszámot, amit folyamatosan saját céljaikra használhatnak, a vezetők természetesen és személy szerint több rokonszenvet fognak érezni irántuk, mint általában a nép iránt: nem lesznek hajlandók eltávolítani vagy megbüntetni őket pusztán azért, mert a nép érdekével ellentétesen cselekedtek – még kevésbé azért, ha ugyanezen vezetők egyéni és sötét érdekeinek kedvezve tették ugyanezt, mivel itt maguk a vezetők veszik fel vagy osztják szét a jogsértésből származó hasznot.

Ami a vezetők – és, itt megengedem, az alattvalók – kezdeményezésére indult formális vádemelést illeti, a nem hivatalos értesülések, amelyek megszerzése e szabadság velejárója, az egyik esetben támogatást jelentenek, a másokban pótszert és utánzatot. A vádemelés e segítség és pótlék híján, főként ha nem utasítják el, egyszerre elégtelen és túlon túl költséges. Amilyen csekély a vádemelések száma a bűncselekményekével összehasonlítva, a késedelem, a bosszúság és a járulékos költség jelentős gondot okoznak. Mi lenne, ha a bűncselekményekhez viszonyítva az ilyen vádemelések száma akkora lenne, mint azoké az *értesüléseké*, amelyekhez a kérdéses szabadság gyakorlásával jutunk? A létező legkevésbé rossz bírósági eljárási rendszerben is az eljárásokban bőven van mesterséges akadályoztatás, kellemetlenkedés és a természetest és szükségszerűt meghaladó magas költség. Az értesülésekkel nem járnak sem álköltségek, sem színlelt késedelem, az azzal járó kellemetlenség is viszonylag csekély – csak annyi, amennyi arányos a bűncselekménnyel, és büntetés helyett is megáll.

A gyanúsítás igaz vagy hamis voltának megállapításához, a bűncselekménnyel gyanúsított fél bűnösségének vagy ártatlanságának eldöntéséhez a vád által biztosítható lényegi és megfelelő tények és érvek legfőbb tárháza nagyon is hiányos ama kiegészítés nélkül, amit kizárólag ez a szabadság képes nyújtani, és semmi más.

II. Ennyit a sajtó szabadságáról. Most térjünk át a nyilvános gyűlések szabadságára!

Nagyobb eltérések nélkül erre is ugyanazok az érvek vonatkoznak, mint amik a személyes szabadság és az alkotmányos biztonság két előző ágára. Csakhogy erről az ágról már tudjuk, hogy megsemmisítésére hatályba léptettek egy már *előterjesztett* törvényt, pedig arra eddig egy *hatályos* törvény vonatkozott.

E megsemmisítés védelmében az angol újságok olyan érvrendszerre hívták fel a figyelmemet, amelyet állítólag különféle köztisztviselők alkalmaztak. Ezeket, miután fenntartom, hogy helyesen látom a törvényjavaslatot, egy másik levélben külön szándékozom vizsgálni.

Akinek a fentebb említetteken kívül nincs más értesülése az eset egyedi tényeire vonatkozóan, annak az ilyen körülmények között tett észrevételeit esetleg oly-

annyira megalapozatlannak tekintik, hogy figyelembe sem veszik. Azonban a kormányzat itt szóban forgó területén – ilyen az emberi természet, amikor hatalommal ruházzák fel – azt a gonoszságot, amit valaki tegnap még nem követett el, ma már bizonyára latolgatja, és hacsak meg nem akadályozza ebben az attól való félelem, hogy mit gondol és tesz majd a nyilvánosság, holnap talán tényleg meg is teszi. Az itt következő észrevételek tárgyát képező iratokkal kapcsolatban lehetetlen megmondanom, hogy a hozzám eljutott beszámolók mennyiben nem lehetnek tévesek. Az egyes egyéneket tekintve, ezeket az észrevételeket az elsőtől az utolsóig csupán *feltevésekként* szabad felfogni, amelyek helyessége az ezen érvekről egyenként adott beszámolók helytállóságán múlik. Ám ha magukra az érvekre vonatkoztatjuk, kifejezetten ide vágónak kell tartanunk az észrevételt – az a tény, hogy a kérdéses egyedi ügyben az érveket valójában nem az használta, akinek tulajdonítják, nem sokat von le azon értesülések értékéből, amikkel az észrevételek vélhetően szolgálhatnak. Mivel *cenzurázatlanul* született, a megjegyzés akár *figyelmeztetésnek* is tekinthető.

Javasolt intézkedések

1. Ami a politikai tárgyú írás és szólás szabadságát illeti – hatálytalanítva, amit kell –, helyezték a dolgokat pontosan ugyanazon alapra, amilyeneken az anglo-amerikai Egyesült Államokban vannak! És hogy szűkítsük a vizsgálódást, legyen a kiindulási pont közvetlenül a Kongresszus irányítása alatt álló terület, ahol a kormányzó testület tagjainak, ahogyan nevezik őket, vagy bármely, nekik alárendelt hivatalos személy magatartása vita tárgyát képezi!
2. Különös tekintettel a gyűlésekre, biztosítékot adva a népnek, foglalják nyilatkozatba, hogy mindaddig, amíg nem létezik törvény ennek ellenkezőjére, mindig és mindenütt, ahonnan tulajdonjogi alapon nincsenek kiltva, jogukban áll találkozni, hogy véleményüket a legszabadabb módon kinyilvánítsák vezetőik magatartásáról és személyéről – legalábbis azon vezetőikről, akiket képviselői minőségükben ők választanak vagy választhatnak meg, és minden olyan személyről, aki az ilyen képviselőiknek van alárendelve! És azt se feledjék, hogy az így kiválasztott személyek nem az uraik, hanem a szolgálók! A titkosságra tekintettel azt is foglalják a nyilatkozatba, hogy gyűléseik általuk kívánt mértékű titokban tartása végett olyan óvintézkedéseket tehetnek, amilyeneket csak jónak látnak, azt is, hogy semmiféle, vallási eskü formáját öltő elköteleződést nem kérnek, sem olyan rendszert nem vezetnek be, amelynek elemei között az egyén testi vagy másfajta sérelmével járó vagy bármi más alapon tilos vagy a törvény által büntetendő tettek végrehajtása szerepel! Jegyezzük meg a titkossággal kapcsolatban azt is, hogy Angliában ugyanilyen alapon állnak a gáncstalan és gáncsolhatatlan szabadkőműves társaságok!

Ki gondolt az Egyesült Államokban valaha is titkos társaságok alapítására, vagy arra, hogy ha alapítottak is ilyet, gyanakodni kezdjen rá? Mi lenne a titoktartás tárgya egy ilyen kormányzat alatt? Az alattvalók titkolózása a vezetők zsarnokságát feltételezi.

Ilyen körülmények között a Cortes közelgő nemléte engem balsejtelemmel tölt el. A miniszteri önkényuralomról lekerül az egyetlen fék annak lehetősége nélkül, hogy a következő nyolc hónapban visszakerüljön rá. Most, ha van lehetőség ilyesmire, itt lenne az ideje a nép gyűléseinek, hogy kérjék a Cortest: ne hagyja el helyét. Most lehetne azt mondani nekik: „Az alkotmány elhamarkodott és rosszul mérlegelt, öngyilkos betűjét tisztelve ne kockáztassátok maga az alkotmány, vagy legalábbis azon leglényegesebb részének tönkretételét, ami jó lenne!” Igaz, a Cortesben olyan hatalmat látok, amelynek felügyelete alatt a sajtó szabadsága, nagyon is tartok tőle, siralmasan meggyöngült, sőt talán meg is semmisült. Az is igaz, hogy a Cortest én legalábbis olyan hatalomnak gondolom, amellyel fenntartás nélkül elvették a nyilvános eszmecsere szabadságát. Ez így van. Csakhogy a Cortest olyan gyűlésnek is tartom, amelyben, amíg csak ülésezik, minden tagnak megvan a lehetősége arra, hogy erőfeszítéseket tegyen az eltörölt szabadságjogok visszaállítására, és arra, hogy az egész királyságban elterjessze az e törekvések alapjául szolgáló érveket.

Az alkotmányos törvénytár e különös cikke révén a Cortest, az egyetlen olyan gyűlést, amelyben a panasz hangja hallatható, pihenni küldték, nyolchavi nemlétre szenderítve azért, hogy a rossz kormányzat folytathassa legutóbbi szörnyűségeit.

És e nyolc hónap alatt miféle kezekbe helyezik a kormányzás teljes hatalmát? Pontosan ugyanazokba a kezekbe, amelyekben a minap még volt – mondani sem kell, hogy miként. A 171. cikkely alapján (megerősítve az 5-et) a királyra tartozik „minden civil és katonai munkakör feltöltése”, így többek között a hét „kül- és belügyi” miniszter alkalmazása, azé a hét miniszteré, akik együttesen e hosszú szenderegés alatt, valamint a Cortes halála után, a kormány teljes hatalmát gyakorolják. E hatalmakat a király mindig együtt és külön is kezelheti, és bármikor abba a kézbe helyezheti, amelyikbe csak tetszik neki. E választásnak még a legkisebb akadályát sem tudom megmondani.

Valóban, úgy látom, hogy az egyházi javadalmak és a bírói hivatalok adományozásának jogán az államtanács – a 237. cikk egy olyan rendelkezése alapján, amely megfogalmazásában a 171. cikkelyével nem teljesen összeegyeztethető – osztozik a királlyal, mintha a bírói hivatalok nem polgári állások lennének – mint ha ez nem lenne elég: megengedve, hogy a korona nem hivatalos tanácsadói újra olyanok lesznek, mint régen, ugyanakkor azt is feltételezve, hogy az egész udvarban és szerte az országban nem találnak embert oly nagy számban, mint a hét, arra a célra megfelelőnek, hogy a nemrégiben adotthoz hasonló feladattal lássa el a kormányzat teljes hatalmát – de egyetlen miniszter, hacsak nem akadályozza ezt meg valami új szabály, aminek hírére még nem hallottam, ugyanezen alkotmány alapján elegendő lehet. Ugyanis a 224. cikkely szerint „a Cortes által jóváhagyott

külön szabály határozza majd meg – mondják – az egyes minisztereket illető sajátos ügykört”. Amíg azonban a Cortes nem teszi meg ezt az elhatárolást, minden elnagyolt marad, és a hetek hatalmának nagy részét bármelyiküknek vagy néhányuknak úgy lehet odaadni, ahogyan azt e felelőtlen tanácsadók javasolják; a többiek között pedig, már amennyire látszik, szétosztják a maradékot, miután a célnak megfelelően megüresítették, az „*összes polgári és katonai hivatalt*”, egyenként *polgári, egyházi és bírói* besorolásban, vagy sem – aki tudja, mondja meg, melyikben.

„Hogyan? – kérdi valaki. – Akkor tényleg attól tart, hogy a Cortes e nyolc hónapos álmának az lesz a következménye, hogy visszaállítják a kormány nem is oly régi szokásait?” Nem, nem tartok tőle, mivel akármilyen kevésbé törődnek is a szóban forgó emberek az *alattvalók sokaságának* biztonságával, a sajátjukét sem fogják kevésbé szem előtt tartani, én pedig nem látom, hogy milyen eszközzel lehetne bármilyen elfogadhatóan hatékony óvintézkedést tenni ez ellen, ha nem olyannal, amellyel az uralkodó kevesek mellett az alattvalói sokaság is biztosítva lesz, legalábbis minden ugyanolyan végzetes állapottal szemben, mint amilyenből nemrégiben emelkedett ki.

De alig tudva többet róluk, mint hogy ők is emberek, annak azért tudatában vagyok – mert a kérdéses helyzetben az emberek azt teszik, amit mindenki más is tenne a helyükben –, hogy minden alkalmat megragadnak majd arra, hogy feláldozzák az egész közösség érdekét a sajátjaik érvényesítése érdekében; annak különösen, hogy a lehető legnagyobb jelentőséget a haszontalan és szükségtelen hivataloknak tulajdonítják majd, és azok javadalmazása felett, ahogyan a hasznos és szükséges hivatalok felett is, ők rendelkeznek majd saját hasznukra, vagy közvetlenül, áruba bocsátva azokat, vagy – attól, hogy közvetett, még nem kevésbé hatékony módon – a velük függőségi vagy másmilyen magánjellegű viszonyban lévő személyeknek adva, akár alkalmas az adott személy ama hivatal feladatainak ellátására, akár nem; és annak is, hogy ugyanezen célból minden lehetséges módon biztosítják a kiadások minden más nemének növelését is, a korlátozásokét pedig csökkentik; azt is tudom, hogy ha ez alapos indokkal, vagy anélkül, bárkinek is kivívja nemtetszését, nem adnak neki lehetőséget az ellencsapásra; és azt, hogy, röviden, úgy tesznek, mint azok tesznek és tettek, akik alatt mindeddig szerencsém volt úgy élni, hogy nem akasztottak fel, nem kaszaboltak le, nem börtönöztek be, nem átkoztak ki és nem pusztítottak el.

És ez nem minden. Egy ilyen rendszer állandósításához az egyeduralom eszközzeit aligha érzik kellően biztosnak önmagukban: segédek után néznek az arisztokrácia körében, és így a monarchikus és az arisztokrata érdekek egyesülésében, mint itt is, a nép érdekei elleni véd- és dacszövetséget láthatunk és tapasztalhatunk – az uralkodót és a neki alárendelt uralkodó kevesekét az alattvalók sokaságával szemben. Segítségül hívják majd az ország földbirtokosait, különösen a hatalmasra növekedett birtokok tulajdonosait. Bennük nemcsak természetes, hanem biztos, örök, állhatatos és minden tekintetben páratlan szövetségesekre lelnek. Egy hiva-

talból annak betöltője, rendelkezzen bármilyen hatalommal is, bármikor elmozdítható, mégpedig anélkül, hogy igazságtalanságnak akár csak a gyanúja felmerülne. Nem úgy a nagybirtokos, aki egy egész tartomány tizedével, nyolcadával vagy negyedével rendelkezik – és az azzal arányos politikai befolyással. Ám sem az idő, sem a hely nem engedi, hogy részletekbe bocsátkozzam azzal a bajjal kapcsolatban, amivel egy ilyen szövetség viselő, kivéve, hogy befejezésül azt mondjam: az utolsó, bár nem a legkisebb félelmem az, hogy a rendszer betetőzéséhez egy ilyen szövetséggel teljesen végrehajthatók, tökéletesíthetők és állandósíthatók azok az intézkedések – ahogyan az a jelen pillanatban ugyanezen miniszterekkel kapcsolatban is tűnik –, amiket, attól tartok, a Cortes többséggel már megtett az ellenőrzés minden hatalmának kivételére a nép kezéből.

A félelmek egy másik, bár az előzőnél kevésbé erős halmaza még hátra van: az, hogy a nép természetes ellenségeinek a lehető legteljesebb védelmet fogják adni minden olyan elviselhetetlen gondolattal szemben, mint a sajátjuk, arról, hogy leendő leszármazottaik nem olyan jólétben élnek majd, amelyet valaha is elképzeltnek; hogy nem kell attól rettegniük, hogy gyermekeik az egy kedvezményezett kivéve mindig szegények maradnak; és megvédik őket attól a még kegyetlenebb gondolattól is, hogy hitelezőik bármit is megkapnak a tartozásukból; hogy az így elszegényített gyermekeik ellen elkövetett igazságtalanság jóvátételeként mindenféle zsíros állást fenntartanak maguknak a még inkább elszegényített alsóbb rendek költségén, amelyek javadalmazása az állami kincstárból történik, úgy téve, mintha valami szolgálatért fizetnének olyasvalakinek, aki azt soha nem nyújtotta, vagy ama Lénynek tett színlelt szolgálatért fizetve, akinek minden szolgálat hasztalan; és hogy mindezt megkoronázzák: hogy annyira hatékony a buzgóságuk arra, hogy állandóan olyan gazdagon tartsák őket, amennyire a politikai társadalom előnyeivel csak lehetséges, hozzájárulnak egy olyan kiváltság biztosításához számukra, ami annyira általános, amennyire csak a terhek engedik.

Nem, csak az képzelhető el a számomra, hogy azokat az alapokat – már ha jók és elfogadhatók –, amelyek szerint azt a hatalmat, amiben önök, a nép, egyetlen reményüket látják, az év kétharmadára *teljesen meg kell semmisíteniük*, és persze hogy éppen ama rendszer felállításának kezdetekor, amin minden remény és a megváltás nyugszik – mintha az év nyolc hónapjára minden pásztorokutyát bezárnának, és ez idő alatt a birkák a farkasok védelmére lennének bízva. Bizonyára soha egyetlen országban sem lehetett vagy lehet ennyi teendő: és most a munkára fordítható idő kétharmada ki van véve, mégpedig az aggodalom minden jelét magán viselő módon, és tétlenségre van kárhoztatva.

Nálunk Angliában, ahol oly teljesen és folyamatosan – és oly réges régóta – fennáll, hogy egész évben bevethető minden, legyen bármilyen rossz is az, ha a királynak úgy tetszik (kivéve, hogy új feleséget adjanak neki), bármi legyen is a kedvére.

Különös, hogy nem is furcsa az a cikkely, ami alapján – olyan időben, amikor a tapasztalat és az általa formált tehetség iránti kereslet a tetőfokára hágott – a kö-

vetkező Cortes oly aggasztóan meg van fosztva minden, jelenleg megkövetelt tapasztalattól és tehetségtől. A nép által választottak feddhetetlenségével szemben érzett gyanúra bármilyen védhetetlen okot el tudok képzelni, de amíg a nép által választott személyekkel szembeni gyanú ilyen élénken él, addig az azok iránti gyanút, akiknek hatalmával szemben a nép ugyane választottjai nyújtják az egyetlen védelmet, ily tökéletesen el lehet altatni – ez az, ami meglep engem; az, hogy ilyen gyanakvás és ilyen bizalom egyszerre megfér egy kebelben.

Nem, nem annyira az uralkodótól félek, hiszen az ő személye megváltoztatható – az arisztokráciától tartok ennyire, mivel az megváltoztathatatlan. Az állandó, és érdeke nem kevesbé megváltoztathatatlanul ellentétes a nép érdekével.

Utóirat. E pillanatban érkezett a hír a Cortes döntéséről a perzsákkal kapcsolatban, és hogy a 69 ember közül csak egyetlenegy ellen indul eljárás. Saját otthonaikban fogják folytatni munkájukat, és ha öfelségének újra szüksége lenne szolgálataikra, tudja, hogy hol találja őket. Semmi sem lehet ennél könnyőreteresebb – semmi sem lehet ennél kényelmesebb. Mármost, ha e könnyőreteretből semmiféle baj nem háramolhat a népre, és ha valaki esetleg elégedetlen is vele, én nem vagyok az. Nem azért akarom megbüntetni a leggonoszabb bűnőst, mert örömet érzek a szenvedése láttán. Hanem egy kérdéstől mégsem szabadulhatok: ha az alkotmány szerint azoknak, akik azt erőszakkal meg akarják dönteni, nincs mitől tartaniuk, míg annak nagyon is van, aki annak védelmére nem megengedhető eszközökhöz folyamodik azok szerint, akik e büntetlenséget szavatolják – mennyi esélye van egy ilyen alkotmánynak arra, hogy fennmaradjon?

Előfordult-e már, hogy egy vezető, az ilyen kegyelemért hálából, valamilyen formában viszonzást kapott vagy épp kap azoktól, akiket az megvédett? Ha fejeztek már így ki hálát, annál jobb, és nem lehet eléggé közismert – mert minél drágább a hála és minél többen tudnak róla, annál erősebb lesz annak biztosítéka, hogy ha az alkotmány lerombolásának efféle kísérletét esetleg ismétlik, és azt nem koronázza siker, a büntetlenség nem lesz teljes.

JAMES MILL (1773–1836) közgazdász és politikafilozófus, többek között a *Literary Journal* szerkesztője, az *Edinburgh Review*, később a *Westminster Review* szerzője. A választott képviseleti demokráciáról vallott felfogását alapvetően határozta meg a politikában való részvétel utilitarista megközelítése: az mindenkinek a tulajdonához fűződő érdeke, a választás és a döntések pedig a lehetőségekről való ismereteken és gondolkodáson múlnak – azaz az egyén (és a közösség számára is) jó választás alapja az ismeretszerzés, ahogyan a társadalom stabilitása is a tudáson nyugszik. A cenzúramentes szólás és sajtó nemcsak a kormány ellenőrzésének, hanem annak a kétirányú véleménynyilvánításnak is elengedhetetlen eszköze, amiben az emberek egyfelől megismerhetik mások álláspontjait, és eldönthetik, hogy mit gondoljanak azokról, másfelől maguk is szabadon megoszthatják nézeteiket, hozzájárulva az eszmecseréhez és a demokráciához.

A szöveg megjelenési helye:

James Mill: Liberty of the Press. Articles in the Supplement to the *Encyclopedia Britannica*. London, 1825. 2–34.

JAMES MILL

Sajtószabadság

I. A vizsgálódás természete és tárgyai

Bízunk benne, úgy találjuk majd, hogy annak feladatát, hogy megmutassuk, a sajtó által elkövethető tettek közül melyeket tanácsos büntetés terhe alatt tiltani, jelentősen megkönnyíti az, amit korábban már megállapítottunk a „Kormányzat” és a „Jogtudomány” szócikkekben.

Aligha van olyan jog, amelynek megsértésére, és a kormánynak olyan eljárása, amelynek megzavarására a sajtó ne lenne eszközként felhasználható. A sajtó által elkövethető vétségek valójában majdhogynem a bűnözés egész területét lefedik.

Mindazonáltal nem szükséges a sajtó által elkövetett minden egyes jogsértésre vagy az általa okozott minden nehézségre külön meghatározást adni, hiszen akkor kétszer kellene leírni a büntető törvénykönyvet: először a köznapi ügyekben előforduló minden egyes vétséget megadva, azután újra meghatározva azokra az esetekre, amikor a sajtó annak konkrét eszköze.

Ha a jogsértések megelőzéséhez elengedhetetlen lenne minden olyan eszközt egyenként meghatározni, amely a különféle bűncselekmények elkövetéséhez felhasználható, végtelen lenne a büntető törvénykönyv. Az elkövetési eszköz vagy mód általában mellékes körülmény. A megfontolás fő tárgya maga a jogsértés és a riadalom foka, amivel járhat. Ha valakinek az életét fenyegetik, és elveszik az erzenyét, lényegtelen, hogy pisztollyal félemlítik-e meg, vagy karddal. A rablás, a csalás, a gyilkosság meghatározásának nem szükségszerűen kell magába foglalnia az összes olyasfajta eszköz felsorolását, amellyel e jogsértések elkövethetők. Elegendő, ha maga a sérelem pontosan meghatározott. A cél a jogsértés megelőzése, nem pusztán akkor, amikor azt az egyik vagy másik fajta eszközzel követik el, hanem bármelyikkel.

E példából kellőképp kitűnik, hogy ha egy pontos büntető törvénykönyvet állítanánk össze, meghatározva a jogok megsértését és a kormány tevékenységeinek megzavarását, amelyekhez büntetéseket rendelnénk, akkor minden, a sajtó által elkövethető vétség nélkül is leírható lenne, hogy a sajtót megemlítenénk. Az sem kevésbé magától értetődő, hogy ha a „*rágalmazás*” kifejezést is a sajtó által elkövethető vétségek közé soroljuk – igencsak elősegítve a kavarodást –, ahogyan azt általában teszik, akkor a rágalmazás meghatározásába a büntető törvénykönyv minden meghatározását beleértjük.

Azon tettek általános meghatározását, amelyekkel a jogokat megsérthetik, a személyeket és a tulajdont illetően mindig is megfelelőnek tartották, és úgy tekintettek rá, mint ami nem foglal magába kevesebb olyan esetet, amelyben a sajtót eszközként használták fel, mint amikor ugyanezt a célt valami mással érték el. Soha senki nem gondolt a sajtót korlátozó sajátos törvényre azon esetek miatt, amelyekben a sajtó esetleg segíthet egy gyilkosság vagy lopás elkövetésében. Elég, hogy van törvény annak megbüntetésére, aki gyilkosságban vagy lopásban bűnös, akár a sajtót, akár valami mást használt eszközként célja eléréséhez.

Azonban nem férhet hozzá kétség, hogy a sajtó kivételesen alkalmas eszköz a jó hírnév csorbitására és a kormányzati eljárások hatékony akadályozására, míg más jogsértés elkövetésére nem különösebben képes. Itt is hatalmas a hajlandóság a sajtó nem megfelelő korlátok közé szorítására. Ezért e ponton a kérdést részletesebben kell kifejtenünk.

Így először meg kell vizsgálnunk, hogy mit tesz a sajtó a *személyes jó hírnév*, azután a *kormányzat* vonatkozásában, és hogy melyek azok a tettek, amelyeket kívánatos lenne büntetés alkalmazásával megakadályozni.

II. A *magánjogokra* vonatkozó sajtóvétségek

A „Jogtudomány” szócikkben már tárgyalt alapelvek értelmében egyetlen olyan tett sem tekinthető valakivel szembeni bűncselekménynek, amely nem sérti meg annak valamely jogát.¹

Azokat a jogokat illetően, amelyeket a jó hírnévvel kapcsolatban meg kell állapítani, egy dolog állítható: minden emberre úgy kell tekinteni, mint akinek joga van ahhoz a hírnévhez, amit megérdemel, azaz hogy a tetteinek megfelelően beszéljenek róla.

Meg kell határozni az ide tartozó vétségeket

Nem az a kérdés most, hogy milyen módon kell kifejezni e jog meghatározását, ami a polgári törvénykönyv részét képezné – magától értetődő, hogy ez nem okoz különösebb nehézséget. Minthogy a törvény hatálya alá a szavak, nem pedig a gondolatok tartoznak, a jog csak bizonyos szavak elleni védelemre terjedhet ki

---

¹ A sajtó által legkönnyebben elkövethető jogsértések és azok kezelési módjának itt következő ismertetésében számítunk arra, hogy az olvasó emlékezetében tartja a „Jogtudomány” szócikkben kifejtetteket – ha nem, az itt adott nagyon rövid bemutatás nem lesz érthető.

– szavakra, amelyek olyan tettekkel vádolnak meg valakit, amelyeket nem követett el, vagy bizonyos tettekre való hajlandósággal annak bizonyítása nélkül, hogy egyáltalán él-e az illetőben ilyen hajlam.

Tételezzük fel, hogy valaki perbe fog egy embert azon büntett miatt, hogy az a sajtón keresztül valamilyen vonatkozásban megsértette az általa megérdemelt hírnévhez fűződő jogát. Keresetében bizonyítania kell, hogy az illető vagy olyan tettekkel vádolta meg, amelyeket nem követett el, vagy bizonyos tettekre való hajlandósággal, amely hajlandóság nem bizonyítható.

A szavakat leírták, így az első kérdés az, hogy azok valóban olyan tettekkel vádolnak-e vagy sem, amelyekkel a panasz vagy a vádirat szerint állítólag azt teszik.

Jegyezzük meg, hogy akik ellenzik azon jogsértések meghatározásának kísérletét, amiket a rövidség kedvéért sajtóvétségeknek fogunk nevezni, az ehhez hasonló eseteket arra használják, hogy kifogásokat hozzanak fel. Hogyan is lehetne meghatározni a véleménynyilvánítás minden olyan formáját – kérdezik –, amellyel az ilyen és ilyen tettekkel való megvádolás akár nyíltabban, akár burkoltabban közölhető?

Egészen magától értetődő, hogy ebben az esetben ténykérdés, hogy vádolnak-e a szavak ilyen vagy olyan tettekkel, vagy sem. A törvény megmondja, hogy ilyen és ilyen tettekkel nem szabad vádolni, meghatározva e tetteket. Az, hogy valaki vádol-e ilyen tettekkel, és azt a szavak egyik vagy másik csoportjával teszi-e, ténykérdések.

Amikor a törvény azt mondta, hogy ilyen és ilyen tettekkel nem szabad senkit megvádolni, nem tudta megállapítani, hogy X, akit Y azért hibáztat, mert az ilyen tettek egyikével megvádolta, megtette-e azt vagy sem. Ezt kell a kérdésre vonatkozó bizonyíték alapján eldönteni. E bizonyíték egyik és általában legfőbb elemét a felhasznált szavak képezik. Azt kell meghatározni, hogy mi e szavak értelme, vagy ami ugyanazt jelenti, hogy mekkora a bennük foglalt bizonyosság mértéke, minthogy minden esetben a bizonyíték súlyát illető minden kérdést annak a bíróságnak kell eldöntenie, amely elé a vád kerül. A szavak értelmezése ebben az esetben, ahogy a többiben is, ugyanazon a körülményen múlik, például egy végrendeleten. A törvény rögzíti, hogy az ember bárhogy rendelkezik is a tulajdonával kapcsolatban, az a halála után érvényre jut. Azonban az, hogy X a dale-i birtokát Y-ra hagyta-e, ténykérdés, amit az adott kérdésre vonatkozó bizonyíték alapján el kell döntenie – alapvetően annak alapján, ami a végrendelet szavaiból származik.

Akik nem egykönnyen tagadják meg azt a véleményt, amit egyszer elfogadtak, továbbra is amellett érvelhetnek, hogy nem határozhatók meg azok a tettek, amelyek elkövetésének felrovását a törvénykezés tiltani szándékozik.

E nézet azonban nem tartható sokáig.

Valaki számára fájdalmas dolog, ha azt hiszik róla, hogy elkövetett bizonyos tetteket vagy hogy hajlandó lenne elkövetni azokat – mások esetében viszont nem az. Nyilvánvalóan egyedül az első fajta meggyanúsítással lehet a hírnévhez fűződő valamely jogot megsérteni.

Azok a tettek, amelyek elkövetésének vagy az arra való hajlandóság vélelmétől szenved valaki, lehetnek olyanok, amelyekhez a törvény kapcsolt büntetéseket, és olyanok, amelyekhez a nyilvános megvetés és ellenszenv büntetése járul.

Azokkal a tettekkel kapcsolatban, amikhez a törvény fűzött büntetést, mint amilyen a lopás, a gyilkosság, a hamis tanúzás és így tovább, nem számítnak semmiféle nehézségre – a törvény vagy már meghatározta azokat, vagy meg kell határoznia, és néhány szóval tökéletes pontossággal megjelölhetők.

Azok a tettek pedig, amelyek már pusztán az általuk keltett megvetés és ellenszenv miatt sérelmesek valakinek, ha az emberek elhiszik róla, hogy elkövette azokat, kellő pontossággal ugyancsak meghatározhatók.

A sajtóvétségek okozta károkért kárpótolni kell az egyént

A büntetéssel elérendő cél a kárvallott személynek nyújtott elégtétel és a hasonló tettek jövőbeli elkövetésének megelőzése.

Minden büntetés gondolatában szükséges és lényeges összetevő a sértett személy hathatós kárpótlása. Tegyük fel mármost, hogy a törvényhozás kijelenti: az olyan tettel való gyanúsítás, amely az elkövetőre az ellenszenv és rossz hírnév baját hozza, vagyis minden alaptalan gyanúsítás legalább a sértett fél kárpótlásával büntetendő – e célra a „*baj*” kifejezés tökéletesen megfelel. A sértettre hárulna annak megmutatása, hogy miféle és mekkora sérelem érte, ami olyan ténykérdés, amelyet a felhozott bizonyítékok alapján az ügyben eljáró bíróságnak minden esetben el kell döntenie. Ha az elszenvedett sérelem anyagi természetű, a kérdés pontosan megegyezik a károkozás problémájával, amit angol bíróságokon rendszerint az esküdtszék dönt el mint ténykérdést.

Az általunk vizsgált sérelmek csak kétféle módon lehetnek kihatással az emberre: vagy azt az anyagi színvonalat csökkentik, amit máskülönben élvezett volna, vagy az egyébként neki kijáró elismerés és jóindulat jeleit. A veszteség ez utóbbi esetben is nyilvánvalóan ténykérdés. Így tehát semmi köze a büntett jogi meghatározásához, ami a törvényhozás dolga. Ezt, ahogyan minden más ténykérdést is, az ügyben eljáró bíróságnak szükségszerűen a bizonyítékok alapján kell eldöntenie. Ez kétségtelenül kényes és meglehetősen bonyolult kérdés, mert a bizonyítéknak gyakran egészen apró körülményeket kell tartalmaznia, amelyek ritkán állapíthatók meg pontosan. Azonban nem ez a jogi kérdések egyetlen olyan fajtája, amelynek eldöntése ilyen, pontosan nagyon nehezen összegyűjthető és mérlegelhető bizonyítéktól függ. Ez esetben a legfontosabb annak megjegyzése, hogy minden nehézség a tényállásból származik. Nincs kétes vagy homályos abban a törvényben, ami kimondja, hogy akit bármiféle sérelem ér, mert alaptalanul bizonyos tetteket vagy hajlandóságot tulajdonítottak neki, azokért kárpótolni kell. A ténykérdések összetettségéből vagy a bizonyítékok homályosságából adódó nehézségeket azonban semmilyen törvényhozói rendelkezés sem küszöbölheti ki. Ezek a bíró képességére és becsületességére vannak bízva.

Azon kárpótlás kérdése, ami az egyébként szokásos tisztelet és jóindulat jeleinek csökkentéséért jár valakinek, a törvényhozásra tartozik. Tegyük fel, hogy egy katonát oly módon vádoltak meg gyávasággal, hogy általános meggyőződéssé tesz a vád igaz voltát, hogy egy köztisztviselőben álló embert hazudozással vagy olyan rendellenes hajlammal vádolnak, amely iszonyatot kelt a nyilvánosságban – magától értetődő, hogy ilyen esetekben a pénz nem megfelelő ellentételezés.

Amikor másvalaki vétsége miatt fosztanak meg valakit bizonyos pénzüsszegtől vagy olyan értéktől, amely pénzben kifejezhető, azt mondjuk, hogy akkor kapott kárpótlást, ha ugyanolyan helyzetbe került, mint amelyben akkor lenne, ha a vétséget sosem követték volna el.

A kárpótlás ilyen elgondolása szerint azt az embert, akiről másvalakinek a tette kedvezőtlen véleményt alakított ki, akkor kárpótolták, ha a vele kapcsolatban állók véleményét figyelembe véve ugyanolyan lett a helyzete, mintha a tette nem került volna sor. Tehát ez az a cél, aminek elérésére a törvényhozásnak törekednie kell.

Egy megoldás felel meg tökéletesen. Az, ha annak az embernek, aki alaptalanul terjesztett el valakiről kedvezőtlen véleményt, mindent meg kell tennie, ami csak módjában áll, hogy megszüntesse az általa keltett benyomást. Ehhez nyilvánosságra kell hoznia a bíró ítéletét, kijelentve, hogy alaptalanul vádolta meg a sértett személyt azzal a tettel vagy hajlandósággal, amit neki tulajdonított. Kötelezni kell, hogy legalább azokon a módokon közölje ezt, amiken a gyanúsítást közzétette. Gyakran ennél szélesebb körű közzététel is megkövetelhető lehet.

A legtöbb esetben bizonyára ennyi is elegendő lenne. Azonban határozottan állítható, hogy gyakran túl mély benyomást keltenek ahhoz, hogy a bíró ítéletének pusztán ismerete kitorölje azt. Ilyen esetekben a jóvátétel módjában ennél valami többet kellene megkövetelni. Ezzel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy ha egy olyan gyanúsítás által létrehozott benyomást, amelyről a bíró jogszerű vizsgálat után kimondta, hogy alaptalan, nem feledtethet el teljesen az ítélet kihirdetése, akkor az két dolog közül szükségképpen az egyiket jelenti: vagy azt, hogy a nyilvánosságnak olyan bizonyítéka van a vád megalapozottságára, amelyet nem tártak a bíró elé, és így a megmaradt benyomás nem annak a gyanúsításnak tulajdonítható, amit a bíró elmarasztalt, hanem a bizonyítéknak, vagy pedig – másodsor – azt, hogy a közgondolkodás súlyos tudatlanság és ostobaság állapotában leledzik, és nem hogy még a legvilágosabb tárgyakról sem képes a bizonyítékoknak megfelelően véleményt formálni, hanem azokkal ellentétesen teszi. Ha azonban a közgondolkodás ilyen siralmas állapotban van, az a törvényhozás hibája, és e baj megszüntetésére kétségtelenül a legjobb módszer az, hogy hatékony intézkedéseket tesznek az emberek oktatására, amely okítás hamarosan túljutattja őket az efféle tévedések veszélyén. Ugyanakkor, ha a bírói ítélet közlésénél valami többre lenne szükség valaki azon mértékű tekintélyének visszaállítására, amitől az alaptalan gyanúsítás megfosztotta őt, akkor a kormányoknak számos módszere van ez egyének elismerésének növelésére, és egyetlen törvényhozó sem lenne tanácstalan a kelő mértéknek megfelelő eszközök fokozatait illetően.

A sajtó jogsértéseinek megelőzésére használandó eszközök

Fentebb megvilágítottuk a kérdés ama részét, ami a sértett személy kárpótlására vonatkozik. Hátra van még annak vizsgálata, hogy ez esetben mi a legjobb, amit tehetünk a büntetés másik céljának eléréséhez, nevezetesen a jövőbeli hasonló jogsértések megelőzésére.

Aki olyan büntetést akar kitalálni, amely elegendő ahhoz, hogy megakadályozza egy büntett elkövetését, annak olyan nyomós okkal kell szolgálni, amely közömbösíti az ahhoz vezető indítékot. Így hát azt kell átgondolnunk, hogy melyek azok az indítékok, amelyek arra sarkallják az embereket, hogy mások jellemét hamis vádakkal illessék.

Ezek az indítékok háromfélék lehetnek. Valakinek *anyagi haszna* származik belőle, *saját jó hírnevét* öregbítheti vele, vagy *bosszúvágyát* élheti ki azáltal, hogy befeketíti felebarátját.

Abban az esetben, ha valaki jogtalan rágalmazással vágta el felebarátját anyagi bevételeitől, a sértett fél kárpótlásának kötelezettsége nyilvánvalóan önmagában elegendő, feltéve, hogy a törvények gépezete eléggé tökéletes ahhoz, hogy biztosítsa azok végrehajtását. Ritkán rágalmazná meg az ember felebarátját csak azért, hogy 20 fonttal több legyen a zsebében, ha biztos lenne abban, hogy másnap vagy a következő héten az annak használatával elérhető kamatokkal együtt, szegyenkezve vissza kell adnia, emellett olyan tettet követ el, amelytől mások elborzadnak.

Olykor azonban származhat valakinek anyagi haszna mások megrágalmazásából anélkül is, hogy ezáltal bármilyen anyagi előnytől megfosztaná őket – például egy rágalmozó kiadvány eladásával, amikor is a sértettnek járó elégtétel nem lehet olyan természetű, hogy semlegesítse azt az indokot, ami a jogsértéshez vezetett. A megoldás ebben az esetben is elég nyilvánvaló és meglehetősen egyszerű. Ilyenkor fel kell becsülni a vétkes által megszerzett haszon egészét, és azt el kell venni tőle. A károsult személy számára nyújtandó jóvátétellel együtt ez, ha biztos volna, még egy okot adna arra, hogy viszatartson a sérelmes tett elkövetésétől.

Ha a törvény végrehajtása bizonytalan, mindkét ilyen esetben szükség lehet kiegészítő büntetésre, amely alkalmas arra, hogy ellensúlyozza a büntetéstől való megmenekülés esélyét. Az e számítás alapján megállapított kiegészítő büntetésnek a törvények tökéletlenségétől kell függnie, ellenben emlékezetünkben kell tartanunk egy fontos tény, azt, hogy ha a büntetés szigorát egy bizonyos ponton túl fokozzuk, a végrehajtás bizonyossága csökken. Az igazi megoldás tehát az, hogy oly tökéletessé tesszük a törvények gépezetét, hogy azok a büntetések, amelyekkel ezek fenyegetnek, mindig biztosan végrehajthatók legyenek, így aztán az egyén számára nyújtott elégtételen és a rágalmozás terjesztése révén elért járulékos nyereség elvonásán túl aligha lesz bármire is szükség a mások jó hírneve ellen elkövetett olyan büntettek visszaszorításához, amelyeknek indoka anyagi haszonszerzés volt.

A két hátralévő eset még egyszerűbb. Csak akkor terjeszt valaki hazugságot azért, hogy egy olyan ember hírét rontsa, aki az ő megítélésére árnyékot vetett, ha arra számít, hogy ebből tartós előnye származik. Ha tudja, hogy mihelyt a törvény lesújt, rá fogják készeríteni, hogy újrafényesítse felebarátja hírnevét, és kiáltsa ki saját becsstelenségét, látni fogja, hogy a mások hírnevének rágalommal való leron-tására irányuló kísérlete minden eszköz közül a lehető legrosszabb arra, hogy a sajátját a magasba emelje. Ugyanez az eredmény abban az esetben is, amikor a bosszú jelent indokot a másik hírnevének aláásására. Ahhoz, hogy ezt a tételt vilá-gossá tegyük, a legnyilvánvalóbb példa is megteszi. A másik iránt érzett rossz-indulat kiélése végett senki sem fogja leölni annak ökrét vagy szamarát, feltéve, hogy biztos abban, hogy azonnal teljes elégtételt kell adnia, és csak saját magának okoz kárt, nem pedig annak árt, akit gyűlöl. A jóvátételi kötelezettség megkerü-lésének lehetőségével számolva kizárólag a jog nyersesége és hatástalansága az ilyesféle bűncselekmények egyedüli forrása és oka, és ha úgy alkalmaznák a tör-vényt egy államban, hogy az közel lenne a tökéleteshez, aligha szükségeltetne bár-mi a kárpótlás kötelezettségén kívül, hogy visszaszorítsák e bűn egész fajtáját.

Sajtóvétségnek tekintendő-e az igazságot nem sértő gyanúsítás?

Tekintélyes haladást értünk el eddig e fontos vizsgálódásban. Úgy véljük, hogy kellő bizonyossággal megállapítottunk mindent, amit az egyéni jó hírnév megsértése megakadályozásáért tenni kell, feltéve, hogy a polgári törvénykönyv a jó hírnév-hez való jogokat nem terjeszti túl az igazság határain. Azt, hogy tovább kellene-e terjeszteni vagy sem, és hogy meg kell-e védeni az egyéneket az általuk elkövetett tettek leleplezésétől, megvalljuk, igazán megválaszolásra méltó kérdés, amiről ezért, mielőtt továbblépnénk a következő témáink valamelyikére, a következő ész-revételeket tesszük.

Kétség nem férhet hozzá, hogy az egyén számára éppoly fájdalmas lehet, ha jo-gosan vádolják alávaló tettekkel, mint amikor ezt megalapozatlanul teszik. Ugyan-ilyen bizonyos az is, hogy senkiben sem szabad szándékosan fájdalmas érzéseket kelteni, ha abból semmiféle, a rosszat ellensúlyozó jó nem következik magától.

Megmutattuk, hogy a jó hírnevet két különböző fajtájú tettel való meggyanúsí-tás sérti: az elsőbe azok tartoznak, amikhez a törvény büntetéseket rendel, a máso-dikba pedig azok, amik szégyenletesek, és mások rosszallása járul hozzájuk.

Azokkal a tettekkel kapcsolatban, amelyekhez a törvény büntetéseket rendel, nincs helye bizonytalanságnak vagy vitának. Hacsak a törvény nem rossz, hogy hatályon kívül kelljen helyezni (megvalljuk, ez kivételt képez, mégpedig olyat, amely a nagyon tökéletlen törvénykönyvekben meglehetősen széles körű), nem szabad meghíúsítani annak végrehajtását. Az az ember, aki adatokat szolgáltat egy gyilkosról vagy egy tolvajról a sajtó segítségével vagy anélkül, közszolgálatot lát el, és nem büntetést, hanem jutalmat érdemel.

Így hát úgy tűnik, hogy annak kérdése, hogy meg kell-e valakit védeni az olyan tettek neki tulajdonításától, amelyeket valóban ő követett el, egyedül azokra a tettekre vonatkozik, amelyek anélkül vetnek rá rossz fényt, hogy a törvény büntetné őket, más szóval az olyan tettekre, amelyeket a társadalom tagjai helytelenítenek vagy utálnak.

Annak kilátása, hogy minden ilyen tett azonnal nyilvánosságra kerül, igen hatékony eszköz arra, hogy visszatartsa az elkövetésüktől. Az emberek majd hozzá szoknak ahhoz, hogy tartózkodjanak ezektől, és oly kevésbé érzik majd fájdalmasnak a lemondást, amennyire most minden jólnevelt ember őrizkedik a lopástól vagy a durva emberek rossz modorára valló tettektől. Mómosz meséjét mindig úgy értelmezték, mint aminek fontos tanulsága van. Súlyos hibának vélte, hogy nem lett minden ember mellkasára ablak szerelve, hogy ne csak a tetteiket ismerhessük meg, hanem a szándékaikat is. Sokan nagyra tartották e római nemeslelkűségét, aki nemcsak úgy alakította ki lakhelyét, hogy polgártársai a lehető legtöbbet láthassanak a cselekedeteiből, hanem azt az óhaját is kinyilvánította, hogy bárcsak a szívét is ugyanúgy feltárhatná a tekintetek előtt, ahogyan a házat.

Tehát ha az emberek gyűlölete és megvetése mindig a megfelelő dolgokra irányulna, és azokkal arányos lenne, ha csak olyan tettek ellen fordítanák, amelyek ártottak vagy magának a személynek, vagy másoknak, és mindig csak abban a mértékben, amennyire károsak voltak, világos lenne a helyzet – a bárki bármilyen tettének nyilvánosságra hozatalából származó előnyök meghaladnák a vele járó rossz számítását. Abban a rengeteg és kiemelt fontosságú ügyben, amire a jogi büntethetőség vagy a *főbenjáró bűn miatti büntetés biztos volta* nem terjed ki, az erkölcsös viselkedés biztosításának nagy nehézsége abban áll, hogy szükség van egy mindig jelen lévő és az azonnali támadásra sarkalló közvetlen okot ellensúlyozni képes indítékra. Ezt az indítékot majdnem mindenki annak tudatából vezeti le, hogy mindazok rajta tartják a szemüket, akiknek jó véleményét érdekében áll megőrizni, hogy egyetlen erkölcstelen tette sem kerüli el a figyelmüket és az azzal arányos utálatot és megvetést. Ebben a tekintetben tartják néha a vallás segítségét – egy magasságos és örök megfigyelő feltételezését – erkölcsi szempontból fontosnak. Ám minden indíték gyenge ahhoz viszonyítva, hogy milyen távoli, meghatározhatatlan vagy bizonytalan az a fájdalom vagy öröm, amitől függ. A hittudósok egyetértenek mindenki mással, aki a vallási indítékoknak az emberiség nagyobb részének életére gyakorolt csekély hatásáról panaszkodik. Ama kilátás természetéből fakadóan, amitől ezek az indítékok függnék, nem lehetnek gyengébbek, mint ahogyan azt leírtuk. Másképp áll a helyzet az érzelmekből táplálkozó indítékokkal, amikről tudjuk, hogy kiválthatjuk embertársainkból. Mindennapi és megdönthetetlen tapasztalat, hogy ezek ama legerőteljesebbek közül valók, amik hatással vannak az emberi gondolkodásra. A katona hajszolja a halált, és elviseli hivatása minden nehézségét és kínlását, hogy élvezhesse embertársai csodálatát és elkerülje megvetésüket. Mi máson alapulna az emberi törekvések nagy része? Milyen sokan fáradoznak azon, akár azok között is, akik a leghitványabb foglalkozásokban küsz-

ködnek, hogy legyen valamijük, amit felmutathatnak, valami, ami felkelti azok érdeklődését, akik körülveszik őket! A jelen vizsgálódás valódi tárgya e forrásból nyeri egész jelentőségét. A jó hírnév becse valójában csak egy másik név arra az értékre, amit embertársaink kedvező és kedvezőtlen érzéseihez kapcsolunk.

Igaz persze, hogy kedvezőtlen érzéseik nem mindig azzal kapcsolatosak, amivel kellene, és ez, valljuk meg, kivételesen fontos tényező. Gyakran megesik, hogy az emberek ellenszenvét olyan tettek váltják ki, amelyekből semmilyen rossz nem származik sem az elkövetőre, sem másokra nézvést. Ha valakinek öröme fakad az ilyen tettekből, akkor az ártatlan örömökre korlátozni a mozgásterét annyi, mint visszatartani őt ezektől. És ha a sajtó e tettek alapján kiteszi őt embertársai ellenszenvének, gyűlöletének és megvetésének, akkor olyan rosszat tesz, amelyet a legkisebb jóval sem ellentételez. Ha egy hindu bráhminről elterjed, hogy akár csak egy falat ételt is megevett, amit keresztény készített, még akkor is, ha éhezett, ennek következményei végzetesek lehetnek a számára. Ahol a római katolikus hit uralkodik, iszonyattal tekintenek arra, aki a tiltott napokon nem tartózkodik az állati eredetű ételtől. A bor fogyasztása, akármilyen mértékletes is, egy mohamedánt gyalázatosá tesz egész törzse számára.

Az emberek kívánatos és nem kívánatos érzelmeinek e rossz irányai, más szóval az erkölcsi érzékük e fonáksága és romlottsága az esetek legnagyobb részében a papok műve volt, amit a befolyásuk növelésének eszközéül agyaltak ki. Néhány nagyon fontos esetben – mint például a születéssel kapcsolatos előítéletekében, amik valaha Európában oly erőteljesek voltak, hogy az alacsony származású embereket a legnagyobb megvetés, az előkelő származásúakat pedig a legnagyobb tisztelet tárgyává tették – az erkölcsi érzék kificamodása nyilvánvalóan az arisztokrata osztályok műve, azért, hogy jóval könnyebben biztosítsák maguknak az uralmat embertársaik felett.

Így magától értetődik, hogy ahol a vallási vagy arisztokratikus ellenszenv uralkodhat, ott a sajtót ártó szándékkal arra lehet használni, hogy közismertté tegyék azokat a tényeket, amelyek valakit kiszolgáltatathatnak valamelyik működésének.

Megállapítottuk tehát azokat az eseteket, amelyekben *nem* lenne jó, ha az embereket meg kellene védeni az igazságnak a sajtóban való közzétételétől, és azokat is, amelyekben *jó* lenne, ha meg lehetne őket védeni ettől.

Kellően világos, hogy e felfogás alapján mi lenne kívánatos: az, hogy az egyik fajta esetben a közlés megengedett legyen, a másokban pedig ne legyen. Csak hogy pontosan megkülönböztethető-e egymástól az esetek e két csoportja?

Ha figyelmesen végezzük az összehasonlítást, nem lesz nehéz megállapítani, hogy az a rossz, ami az igazság elvesztéséből származik az esetek azon csoportjában, amikor a nyilvánosságra hozatal hasznos lenne, sokkal nagyobb, mint ami abból származik, ha megengednék a nyilvánosságra hozatalt azokban az esetekben is, amikor az sérelmes lenne.

Először is, sokkal több olyan eset van, amikor a nyilvánosságra hozatal hasznos lenne, mint amikor – a társadalom bármilyen tűrhetően civilizált állapotában – sé-

relmet okozna. Azok az esetek, amikor hasznos lenne, az erkölcs egész területét felölelik – az ilyen tettek véghezvitele egyéni fontosságuk alapján az erények rangjára emelkedett. Mindenki hiszi és vallja, hogy az erkölcsi erények egyetemes gyakorlása biztosíthatja az emberi boldogság legmagasabb fokát, és senki sem kétli, hogy a nyomor – ami oly sajnálatos mértékben terjed a földtekén, miközben az emberek bántják, segítség és jótétemények helyett kítúrják, becsapják, félrevezetik, kifosztják és elnyomják egymást – így már-már kipusztulna, és az aranykorról szótt álmoknál valami jobb valósulna meg a földön. A dolgok e felettébb kívánatos állapotának megvalósításához semmi sem képes annyira hozzájárulni, mint az igazság teljes érvényesítése az erkölcstelen tettekkel szemben – minden olyan tevékenységgel szemben, amelynek gyakorlása alkalmas az emberi boldogság csökkentésére. E nézet szerint, aminek helytállóságát lehetetlen vitatni, felbecsülhetetlen az annak megtiltásából származó kár, hogy minden erkölcstelen tetről nyilvánosságra hozzák az igazságot. Azt, hogy mekkora baj származna a megvédett elméknek az önmagukban ártalmatlan tettekkel kapcsolatos ellenszenvéből, azt kell gondolnunk, senki sem tarthatja ezzel összehasonlíthatónak.

Országunkban például nincs sok fajtája az olyan tetteknek, amelyek noha senkit nem sértenek, mások kezdveztlen érzéseinek tesznek ki valakit. Kicsi lenne azok száma, akik a rájuk vonatkozó igazság nyilvánosságra hozatala miatt kényelmetlenségnek lennének kitéve, azokéval összehasonlítva, akiknek előnye származna annak nyilvánosságra hozatalából a valóban sérelmes tettek esetén.

Fontos megjegyezni, hogy a számok viszonylag alacsony volta szükségszerűen benne foglaltatik a megalapozatlan ellenszenv által okozott sérelem feltételezésében. Akik osztoznak az ellenszenvben, természetesen tartózkodnak a cselekvéstől. Ha pedig az ellenszenv nem volna oly általános, hogy a társadalom csaknem egészére kiterjedjen, akkor elvesztené ártalmas hatását. Ezenkívül minden sérelem, ami olyanoknak okozható, akiknek az igazság fájna, visszatartaná őket az ekként helytelenített tettektől.

Egy másik dolog, amit meg kell fontolnunk, az, hogy az igazság érvényre juttatásából keletkező rossz egésze egy esetleges megszüntethető körülménytől függ – egy olyan szellemi betegségtől, amely kezelést kíván, kúrálását a törvényhozásnak kell folyamatosan megkísérelnie, és gyógyításában az igazság minden rendelkezésre álló eszköznél valószínűleg hatékonyabban működne. Ha az igazság közzétételének következményeként valamilyen komolyabb kellemetlenséget tapasztalnánk az alaptalan ellenszenvnek való kiszolgáltatottság miatt, ilyen esetben nem maradna el ezen ellenérzések megalapozatlanságának oly gyakori, tüzetes vizsgálata, hogy végül mindenki ismerné, és az ellenszenv elmúlna.

Igy tehát világosnak tűnik, hogy ha azokat az eseteket, amelyekben az igazság nyilvánosságra hozatala alaptalan előítéleteket gerjeszt, nem lehet világosan meghatározni vagy elhatárolni azoktól, amikben feltárása üdvös lenne, akkor az igazság megengedése szabályának mindenre ki kell terjednie. Csakhogy noha látjuk, hogy sok olyan eset van, amikor hiába is reménykednénk a sérelmes és nem sérel-

mes közötti határ meghúzását illető egyetértésben, meg vagyunk győződve arról, hogy le lehet fektetni olyan alapelveket, amelyeket mindenki elfogad, és amelyek megfelelő pontossággal jelölik ki a kivételes eseteket. Ha az efféle eseteket el tudnánk választani vagy azoktól a tevékenységektől, amelyek noha senkinek nem okoznak kárt, ellenszenvet keltenek, vagy az olyan tényektől, mint a származás, ami miatt ugyan az egyik ember semmilyen szempontból nem rosszabb másoknál, mégis rosszabbnak tekinthetik, akkor az igazság érvényre juttatása ezekkel kapcsolatban – azon a világos alapon, hogy ártalmatlan tettek vagy az emberi értékek felbecsülésében lényegtelen tények voltak – megtiltható, amennyiben az sérelmes, annak terhe mellett, hogy legalábbis minden olyan kárt jóvá kell tenni, amelynek ez volt az oka.

III. A kormányzattal kapcsolatos sajtóvétségek

Eddig elmagyaráztuk, hogy a jelen célra elegendő világosságot tulajdonítunk azoknak az elveknek, amik alapján meg kell alkotni az *egyéni jogokat* a sajtó révén elkövetett jogsértésektől megvédő törvényeket. A vizsgálódás első részét így hát lezártnak kell tekintenünk. A második részben azokat az elveket kell kifejtenünk, amik alapján a *kormányzat működésének* védelmére kell törvényeket alkotni.

A kormányzat egyes tevékenységeinek akadályozására irányuló buzdítást törvénysértésnek kell tekinteni, a kormányzat teljes hatalmának való azonnali ellenszegülésre buzdítást nem

Hacsak nem marad nyitva egy kiskapu a kormányzattal szembeni ellenállásra a szó legtágabb értelmében, a passzív engedelmesség tanát fogadjuk el, és ennek következménye a nép szenvedését és lealacsonyítását biztosító rossz kormányzás általános elterjedése. Másfelől viszont, ha a jogok védelmére létesített kormányzat működését meg lehet akasztani, akkor a jogok biztosítása és a kormány lététől függő minden előny megszűnik. E két védelem között – pedig mindkettő szükséges ahhoz, hogy élvezhessük a jó kormányzás előnyeit – úgy tűnik, olyan összeférhetlenség van, hogy az egyik csak a másik feláldozásával érhető el.

Minthogy azonban ez a nehézség főként a kifejezések jelentéséből adódik, az ide tartozó és könnyen összekeveredő esetek közeli vizsgálata lehetővé teszi számunkra, hogy megtaláljuk a követendő gyakorlati bölcsességhez tartozó utat.

Először is elengedhetetlen, hogy megbizonyosodjunk arról, hogy miféle akadályozás egyeztethető vagy nem egyeztethető össze a kormányzatnak a jogok védelméhez szükséges tevékenységével.

A fizikai erőszak alkalmazása ahhoz, hogy ellenálljunk a kormánynak abban, hogy az a törvény által rendelkezésére bocsátott fizikai erőt használja a törvények végrehajtására, a kormányzati tevékenység olyan akadályozása, amely ha gyakori, alkalmatlanná teszi azt azokra a célokra, amelyek biztosítására rendeltetett. Az erő ilyen alkalmazása ezért büntettnek tekintendő, és bármely cselekedet a sajtó részéről, ami közvetlenül ennek kiváltására irányul, hasonló törvénysértés.

Ez az állítás magyarázatot igényel. Az itt leírt és rossznak tekintett fizikai erő alkalmazása világosan megkülönböztethető a kormánynak való ama ellenállástól, ami a sokak legutolsó biztosítéka a kevesek helytelen vezetése ellen. Ez a fizikai erőnek a kormány egyes tevékenységei – például egy bíróság, a törvényhozó szerv vagy egy kötelességeit végrehajtó közigazgatási tisztviselő eljárásainak – akadályozására való alkalmazása. Ez nem az a fajta ellenállás, amire utolsó mentstvárként van szükség a népnek a kormány hatalmával való visszaéléssel szembeni védelméhez. Ez utóbbi nem a kormány egyes tevékenységeivel szembeni ellenállás. Ez a kormányzat teljes hatalmának egyszerre való ellenállás, vagy azért, hogy visszavegyék a hatalmat azokból a kezekből, amelyekbe helyezték, vagy hogy jelentősen módosítsák azokat a feltételeket, amelyek mellett az megtartható.

Még ez utóbbi fajta ellenállást is szükséges lehet büntetni, legalábbis egy bizonyos fokig, amikor nem jár sikerrel – a társadalmat nem szabad felkavarni olyan villongással, amelyet az emberek többsége elítél. Ez azonban olyan kérdés, amely általában a büntetőjogra tartozik, és nem érinti a sajtó által elkövethető vétségek vizsgálatát, mert úgy gondoljuk, hogy kielégítően megmutatható, hogy a sajtó egyetlen tevékenységét sem szabad bűncselekményként kezelni, buzdítsanak bármilyen közvetlenül is az ilyesfajta ellenállásra.

Ennek oka az, hogy az ilyesféle buzdításnak nem lehet azonnali vagy számottevő hatása, valójában egyáltalán nem lehet semmiféle hatása, kivéve olyan eszközök révén, amelyeknek mindig tökéletesen szabadnak kell lenniük. Tegyük fel, hogy kiadnak egy művet, ami arra ösztökéli az embereket általában, hogy ragadjanak fegyvert a kormány ellen azért, hogy azt a vezetők akarata ellenére megváltoztassák. A nép nem fegyverkezhet fel a kormány ellen annak biztos tudata nélkül, hogy azonnal döntő csapást mérnek rá, ha csak nem alakult már ki általános egyetértés. Ha ez az egyetértés oly tökéletes, hogy a buzdításon kívül semmire sincs szüksége ahhoz, hogy működésbe lépjen, akkor e buzdítást semmi sem gátolhatja meg, és megtiltani is felesleges. Ha az egyetértés közel sem tökéletesen teljes, akkor a pusztá biztatás, nyomtatásban olvasva, nem jár figyelemre méltó hatással. Ezért mindenképpen hasztalan, következképpen abszurd ezt a fajta buzdítást büntettként kezelni. Másfelől ha világosan elismernék, hogy minden embernek joga van a kormánnyal szembeni általános ellenállásra sarkallni a népet, akkor minden ilyen buzdítás nevetségessé válna, kivéve azokban a ritka és szélsőséges esetekben, amikor semmiféle tiltás vagy büntetés nem képes őket ebben

megakadályozni, vagy nem lenne helyes, hogy megakadályozza őket. Az e bekezdésben foglalt tant, ami egy kissé megdöbbenőnek és paradoxnak fog tűnni azoknak az elméknek, akik csak egy bizonyos gondolatmenethez szoktak hozzá, szemlélni fogjuk, és bízunk benne, hogy teljességgel bizonyítjuk, ahogyan haladunk előre.

Fő kivételként említve a fentieket, most visszatérünk azokra az esetekre, amikben nem csupán a kormány eljárásainak akadályozására alkalmazott fizikai erőt, hanem az ilyen akadályozásra való buzdítás megjelentetését is törvénysértésként kell kezelni. Ahogyan fentebb megjegyeztük, ezek csupán a kormány tevékenységeinek egyes részleteivel kapcsolatosak. Magától értetődő, hogy az akadályozás irányulhat egy olyan kormány egyes eljárásaira is, amely a szélesebb közösség legteljesebb bizalmát bírja és érdemli meg, és a sajtó közvetlenül és hatékonyan alkalmazható az erre való ösztönzésre. A megfelelő pillanatban osztogatott és a lelkeket feltüzelő röplap például egy szűkebb körzetben arra sarkallhatja az összegyűlt tömeget, hogy zavarja meg a bíróság működését, akadályozza a köztisztviselőket feladataik ellátásában, sőt alkalomadtán maga a törvényhozás tanácskozásait háborgassa.

Ezek nyilvánvalóan ártalmas tettek – nagyon pontosan meghatározhatók, és a mérsékelt szigorú büntetés elegendő lehet ahhoz, hogy eltántorítson elkövetésüktől. A sértett fél kárpótlása az ilyen törvénysértések esetében gyakran fel sem merül, mert nincs olyan meghatározott fél, akinek kárt okoztak. Csak azon indítékok fajtáit szükséges megállapítani, amelyek miatt az efféle törvénysértéseket valószínűleg elkövetik, és ügyesen, ahogyan más esetekben is, ellentétes hatást kiváltó indítékokat kell bevetni, amelyek elégségesek ezek megghiúsítására. Nem nehezebb ez ebben, mint más esetekben, ezért nem szükséges hosszasan fejtegetni ennek végrehajtási módját sem.

Egy alapvető gondosan és nagyon lelkiismeretesen meg kell tartani, mégpedig azt, hogy szemernyi büntetést se rójunk ki *bosszúból*. Ezen elv helyességét és fontosságát oly teljességgel elismerik, hogy azt várhatnánk, ma már nem is kell rá felhívunk a figyelmet. A helyzet azonban az, hogy amíg a kormányzatokban visszaélések vannak, addig azok, akiknek módjuk van azokból hasznot húzni, azon fognak fáradozni, hogy megsokszorozzák a kormányzat elleni támadások sorát, hogy aztán a legszigorúbb büntetéseket szabassák ki miattuk.

A bíróság megsértése, a bíróság, a kormány vagy a közigazgatás tisztességének kétségbe vonása, a méltóság védelme miatt és a sértett fél feltételezett nagy méltóságával arányos szigorral stb. kiszabott büntetéseket szinte mindig a bosszúállás céljával vagy a túlkapás eszközeinek védelme érdekében alkalmazzák. Ezért ezek olyan büntetések, amelyeket szigorúan ki fognak zárni egy olyan törvénykönyvből, amely bölcsen és határozottan az általános jóra törekszik.

A kormány egyes tevékenységének akadályozására való buzdítás két fajtájáról, a közvetlenről és a burkoltról vagy vélelmezhetőről

Eddig azt állapítottuk meg, hogy *miféle tettek* azok, amelyek elkövetésére a sajtó révén nem szabad buzdítani. A következő pont annak gondos meghatározása, hogy *miféle buzdítás* az, amit meg kell tiltani.

Mindazok számára, akik hasznot húznak a kormányzat túlkapásaiból, különösen mindazoknak, akik bármilyen hatalmat gyakorolnak egy tökéletlen kormányzatban, nagyon fontos, hogy a lehető leghatározatlanabb maradjon az a fajta buzdítás, amit tiltani kell. A legfontosabb kérdés számukra az, hogy visszatartsák az embereket általában a panasztételtől, vagy annak ismeretétől, sőt még annak gondolatától is, hogy bármiféle alapjuk lenne panaszt emelni. Ha ezt a célt teljesen elérik, akkor aggodalom és baj nélkül tobzódhatnak a rossz kormányzás örömeiben: nincs korlátja annak, hogy a kevesek saját hasznukat lessék a sokaság rovására.

Így hát semmi sem állhat jobban érdekükben annak megakadályozásánál, hogy a sajtót oly módon alkalmazzák, amely a népet arra a gondolatra készíti, hogy a vezetőivel kapcsolatban valami kifogásolni valójuk lenne. Ennek hatékony megelőzéséhez bizonyára minden lehetséges ravaszsgot be kell vetniük. És ha törvénybe iktatják, hogy meg kell büntetni az olyan tettekre való buzdításokat, amelyek akadályozzák a kormány résztevékenységeit, *anélkül hogy pontosan meghatároznák a buzdítások fajtáját*, könnyűszerrel találnak olyan eszközöket, amelyek nagymértékben előmozdítják a céljukat.

Az érdekükben álló értelmezési módok alkalmazásával minden, amit a sajtó azért tehet, hogy tudassa vagy elhitesse a néppel, hogy van valami a kormány rendszerében vagy vezetői viselkedésében, amire panaszt kellene tennie, a kormány tevékenységeinek akadályozására való biztatásként kezelhető. A tapasztalat számtalan példát szolgáltat az ilyen értelmezésre. Amikor a kormánynak hiányosságokat vagy a kormányhatalom gyakorlóinak helytelen viselkedést tulajdonítanak, akkor ez nem arra irányul, hogy „gyűlöletet és megvetést” keltsenek? És ha a nép gyűlöli és megveti az ország intézményeit és vezetőit, nem fogja-e akadályozni azok tevékenységeit? Az ilyen hibák felrovása tehát lényegét és hatását tekintve nem a kormány tevékenységeinek akadályozására való buzdítás-e? És a törvényhozásban pusztán előírásokkal kell-e minket kormányozni, amikben csak néhány szó szerepel, nem pedig az azok természetéről és következményeiről való ismereteink révén?

Ez nemcsak rendkívül valószínű, hanem majdnem minden olyan állítás is igaz, amely ebből következik. Ezért hát sokkal könnyebb megalapozni a sajtóról szóló homályos törvény efféle értelmezését, mint megakadályozni azt – vagy ahol az emberek még nem tűrik a teljes akadályozást, a lehető legjobban elejét venni annak, hogy a népet arra készítsék, hogy azt higgyék, bármi kivétlnivaló van abban a módban, ahogyan kormányozzák.

A buzdításnak két fajtája van, az egyik nyílt és félreérthetetlen, a másik burkolt és vélelmezett. Az egyikben kiemelnek egy meghatározott tettet, és egy vagy több megszólított résztvevőt felkérnek arra, hogy valósítsák meg azt. A másikban csak bizonyos alapokat fektetnek le, amikből a felhívó véleménye, az, hogy a tettet véghez kellene vinni, több-kevesebb bizonyossággal kikövetkeztethető.

Az elsőt illetően nincs helye kétségnek. A kormány résztevékenységeinek akadályozásaként fentebb leírt tettek egyikének elkövetésére való félreérthetetlen és nyílt buzdítást törvénysértésként kell kezelni. A pontos kérdés az, hogy vajon bármely buzdítás, amely csak burkolt és vélelmezett, törvénysértésnek tekintendő-e. Az e kérdésre adandó válasz, úgy találjuk majd, szinte mindent magában foglal, ami a sajtó kormányzati ügyekben való használatával kapcsolatos.

A burkolt és vélelmezett buzdításokat nem szabad büntetni

A kormányzattal szembeni ellenállás tárgyát már felosztottuk két részre, először is az általános ellenállásra, aminek célja valamilyen nagy változás elérése a kormányzásban általában, másodsor az egyik vagy másik kormányzati tevékenységgel szembeni ellenállásra.

Megfogalmaztunk egy számunkra meggyőzőnek tűnő érvet is annak bemutatására, hogy a célja vagy szándéka szerint az első fajta ellenállás előidézésére irányuló buzdításnak – legyen az nyílt vagy burkolt, közvetlen vagy közvetett – nem szabad jogi korlátozás tárgyának lennie.

E helyütt egy kicsit részletesebben kell megtárgyalni ezt az álláspontot.

Úgy gondoljuk, hogy kellő bizonyossággal fog kitűnni, hogy az ellenállásra buzdítás közvetett módjában, ami a kormányzással való elégedetlenségen alapul, nincs középút a mindent vagy semmit sem engedés között, röviden, hogy az elérni kívánt cél azáltal, hogy bármit engednek közzétenni, ami a kormányzást bírálja, nem valósítható meg anélkül, hogy ne hagynának mindent tökéletesen szabadon közzétenni.

Az azáltal elérni kívánt cél, hogy a kormányzás bírálataként bármit megengednek mondani, azért, hogy biztosítsák a kormányzás jó voltát, a legfontosabb azon célok közül, amelyek elérésére az emberi bölcsesség törekedhet. Ha a kormányzás jó volta valamilyen kívánatosabb eszközzel is biztosítható lenne, magától értetődő, hogy a kormány mindenféle bírálatát be kellene tiltani. A kormányzattal szembeni bármilyen elégedetlenkedés csak annyiban jó, amennyiben az eszközként szolgál az elégedetlenség valódi okának megszüntetéséhez. Ha nincs oka, vagy ha van jobb eszköz a megszüntetésére, az elégedetlenkedés természetesen rossz, és az, ami kiváltja, bűnös dolog.

Azonban ugyanilyen igaz, hogy a helytelen kormányzás hiányosságai megszüntetésének egyetlen eszköze a nép elégedetlensége, hogy az elégedetlenség kiváltásának legfőbb eszközére, a sajtó szabadságára minden civilizált országban

– a rossz kormányzás szószólóit kivéve – mindenki úgy tekint, mint nélkülözhetetlen biztosítékra és az emberiség érdekeinek legnagyobb oltalmára.

Mit értünk rossz kormányzáson, vagyis miben állnak a kormányzás hiányosságai? Vitán felül abban állnak, hogy a sokaság érdekeit feláldozzák a kevesek érdekeiért. Az a néhány ember, akinek a kezébe részben közvetlenül, részben közvetetten a kormányzás hatalmát helyezték, nem követheti el azt a hibát, hogy a többiekhez hasonlóan nagyobb figyelmet szentel annak, ami számára előnyös, mint annak, ami a többiek számára az. Ennélfogva azzal keresik a saját hasznukat, hogy előtérbe helyezik a közösség többi tagját. Ennyi elég is erről. Ahol semmi sem fékezi meg e hajlamot, a rossz kormányzás minden baja, ami röviden az emberi természetet sújtó legrosszabb nyavalya, elkerülhetetlen következmény. (Lásd a „Kormányzat” szócikket.)

Sajtószabadság nélkül nem létezhet megfelelő ellenőrzés. Ennek bizonyossága megkérdőjelezhetetlen. Minden országban a népnek vagy van hatalma törvényesen és békés úton eltávolítani a kormányzóit, vagy nincs. Ha nem rendelkezik ilyen hatalommal, kormányzata bármilyen jelentős javulását csak ellenállással, a vezetőivel szembeni fizikai erő alkalmazásával vagy legalábbis fenyegetésekkel érheti el, amiket oly valószínűen követnek tettek, hogy az ijesztgetés engedelmességre kényszeríti a vezetőit. E hatás kiváltásához azonban az ellenállásnak általánosnak kell lennie. Ahhoz pedig, hogy általános legyen, a vélemények általános egyezeséből és ezen egyezés általános tudatából kell fakadnia. Hogyan érhető el ez a hatás, ha nem valamilyen olyan eszköz révén, amely teljességgel az emberek rendelkezésére áll, hogy közöljék egymással gondolataikat? Hacsak az emberek nem találkoznak mind egy általános gyűlésen, ott e cél elérésére nincs más, a sajtó szabadságához fogható eszköz.

Kétségtelenül igaz az, hogy azokban az országokban, ahol a sajtószabadság ismeretlen, gyakran döntenek meg a rossz kormányokat. Ezt majdnem mindig katonai erővel teszik, bosszút állva valamilyen sérelmükért, vagy a nép lázongásával és gyűlöletével egyezően. De képessé teszi-e ez őket valaha egy olyan új kormányzat kialakítására, amelyben a korábbinál komolyabb biztosíték gondoskodik érdekeikről? Az ilyen esetekben a nép megszabadul vezetőinek egyik csoportjától, amit gyűlöl, csak hogy egy másikat kapjon helyette, ugyanakkora hatalommal arra, hogy ártson neki.

Vannak azonban néhányan, úgy hisszük, akik azt mondják, hogy a sajtó szabadsága elengedhetetlen eszköz a jó kormányzás megvalósításához, de csak akkor, ha azt becsületesen érik el, és ha törvényes és békés eszközök állnak a nép rendelkezésére ahhoz, hogy rossz kormányzás miatt eltávolítsák vezetőiket – ha például Anglia népe valójában választaná az alsóház tagait, és olyan rendszeresen újítaná meg választását, hogy ha rövid idő alatt rossz kormányzást tapasztal, módja lenne őket elmozdítani, akkor a sajtó szabadsága felesleges lenne.

Oly távol áll ez az igazságtól, hogy kétséges, vajon a nép lehetősége saját vezetőinek megválasztására a sajtó szabadsága nélkül előnyös lenne-e.

A vezetők magatartásának szabad bírálata elengedhetetlen a nép java szempontjából

Tökéletesen világos, hogy a nép számára minden esély arra, hogy haszna legyen abból, hogy megválaszthatja a vezetőit, attól függ, hogy jól választ-e. Ha rosszul dönt, ha olyan embereket választ, akik alkalmatlanok arra, hogy jól használják a rájuk bízott hatalmat, vagy nem hajlandók erre, ugyanazon rossznak teszi ki magát, mint amire akkor van kárhozható, amikor meg van fosztva ügyei intézőinek megfelelő ellenőrzésétől.

Így hát megkérdezhetjük, hogy a *sajtószabadságon* kívül van-e bármiféle szóba jöhető eszköz, amelynek segítségével a nép jó döntést hozhat? A jó döntés igazi alapja a megfelelő ismeret. Minél teljesebb és tökéletesebb az ismeret, annál nagyobb az esély a jó döntésre ott, ahol minden aljas szándék hiányzik. Hogyan tehet szert a nép a legtökéletesebb tudásra azok jellemét illetően, akik megválasztásra jelentkeznek, ha nem az egymás között szabadon, korlátozás nélkül közölt információ alapján?

A sajtószabadságnak van egy másik, ugyanilyen komoly figyelmet érdemlő használati módja is, mégpedig a megválasztott személyek magatartásának ismertetése. Ez utóbbi alkalmazás oly nagyon fontos, hogy az előbbi egész értéke ettől függ.

Ez egyértelműen bizonyítható. Semmiféle előny nem származik abból, ha olyan embert választanak meg, aki nagyon is alkalmas és hajlandó a nép szolgálatára, ám olyan posztra helyezük, ahol ellenállhatatlan készíttetése támad arra, hogy a nép kárára a saját hasznát lesse.

Ha emberek bármely csoportját megválasztják, hogy gyakorolja a kormányzás hatalmát, eközben a népnek nincs módja megtudni, miként végzik kötelességeiket, akkor azoknak lehetőségük lesz maguknak kedvezni a nép kontójára, és ennek biztos következménye a rossz kormányzásból eredő mindenféle baj.

Tegyük fel, hogy a nép úgy választja meg a törvényhozó testület tagjait, hogy rendelkezik az újraválasztás vagy a rövid időn belüli visszahívás hatalmával. Miféle kívánatos cél érdekében volna gyakorolható ez a hatalom a sajtószabadság nélkül? Tegyük fel, hogy a megválasztottak közül valaki helytelenül viselkedett, vagy rossz kormányzati célokat mozdított elő, amennyire az rajta állt – hogyan kellene a népnek megtudnia, hogy azt a hatalmat, amit rábízott, álnok módon használta fel?

Ha ezt nem tudja, éppoly készségesen újraválasztja, mint azt, aki a leghívebben szolgálta a népet. Ezért égető szükség van arra, hogy cselekedjen a nép, sőt hogy igazságos legyen, ugyanis ha nem ismeri a különbséget ezen ember és a legjobb között, méltánytalanság lenne a részéről bármit is tenni. Ennek következményei végzetesek lehetnek. Ha valaki azt látná, hogy a saját előnyére előmozdíthatja a rossz kormányzást, akkor mások is így tennének, és természetesen így tenne mindenki. Ilyen körülmények között fektetik le azokat az alapokat, amiken a rossz kormányzat minden országban felépül. Lehetetlen, hogy ilyen alapokon ne jöjjön

létre. Amikor az okok ugyanazok, ki várhatja, hogy mások legyenek a hatások? Az ilyen alapvető igazságoknál felesleges hosszán elidőzni, mert azokat már megtárgyaltuk a „Kormányzatról” szóló szócikkben.

Az azzal kapcsolatos ismeretek híján tehát, hogy képviselőik mit tesznek a rájuk ruházott hatalommal, a nép nem láthatja hasznát a megválasztásuk lehetőségének, a jó kormányzás előnyei pedig megvalósíthatatlanok. Bizonyára nem kell sok szót pazarolni azért, hogy az olvasók minden csoportját meggyőzzem arról, hogy a szabad és korlátozatlan sajtó nélkül a szükséges ismeretek nem szerezhetők meg.

Feltételezzük, hogy senki sem tagadja: az egyes képviselők tetteinek pontos beszámolóját, beszédek leiratát, javaslataik és szavazataik ismertetését feltétlenül a nép elé kell tárni ahhoz, hogy megítélhessék a képviselők magatartását. Ez a közlés legolcsóbb módjainak használatát és – tesszük hozzá – azok szabad használatát igényli. A népnek csak akkor lehet biztosítéka arra, hogy a törvényhozó testület üléseinek jegyzőkönyveit megfelelően tették közzé, ha azokat mindenkinek jogában áll közzétenni. Ha vezetőiknek hatalmában áll az egyik személynek engedélyezni, a másiknak pedig megtiltani ezt, a nép biztosra veheti, hogy gyakran adnak neki megtévesztő beszámolót, aminek célja az, hogy elhitesse vele: jól kormányozzák, pedig rosszul.

Egy további dologra is szükség van, sőt az annyira elengedhetetlen, hogy ha hiányzik, a másiknak is híját látjuk. Az ülések menetének közzététele mondja el, hogy mit végeztek. Ez azonban haszontalan, ha nem alkotunk róla helyes véleményt.

Vizsgálatunkban most fontos ponthoz érkeztünk. A „Kormányzat” szócikkben már láttuk, hogy ha a nép nem tartja kezében kormánya tevékenysége ellenőrzésének tényleges hatalmát, a kormányzás elkerülhetetlenül leromlik. Láttuk már, hogy a nép bármilyen előnyös cél érdekében ezt az ellenőrzést csakis azon eszközök birtokában gyakorolhatja, amelyek a képviselőinek magatartásáról alkotott helyes ítélet meghozatalához szükségesek. Ugyanígy azt is láttuk, hogy az a szabadság, hogy bárki közzétehesen beszámolókat a képviselők cselekedeteiről, azon eszközök egyike, amelyek elengedhetetlenek a képviselői magatartás helyes megítéléséhez. Hátravan még annak vizsgálata, hogy a sajtó miféle tettekkel járulhat hozzá ugyanezen kívánatos cél eléréséhez.

Arra van szükség, hogy mindenki, vagy annyian, amennyien csak lehetséges, helyesen tudják felmérni a képviselőik által javasolt vagy véghezvitt tettek következményeit, és hogy – ha a legjobbakat kihagyták – tudják, milyen tetteket kellett volna javasolni, amelyekkel jobb eredményre juthattak volna. E cél a leghatékonyabban azzal érhető el, ha a kellően felvilágosultak rámutatnának a valódi következményekre azok számára, akiket a tévedés veszélye fenyeget, és az igazukat alátámasztó bizonyíték súlyát megmutatva, elérik náluk az általános egyetértést.

Hogyan lehet ezt megvalósítani? Mi módon kell ama bölcs embereket kiválasztani? És kiknek kell őket kiválasztani? A cél közvetlenül nem érhető el. Nincsenek olyan világos és megkérdőjelezhetetlen jelek, amelyek segítségével a bölcsesség, és

még kevésbé olyanok, amelyekkel a tisztesség felismerhető. És kire kellene bízni a kiváltságot, hogy rájuk mutasson? Akik ítélete irányítást igényel, azok nem igazán alkalmasak annak eldöntésére, hogy kinek kellene irányítani őket. És ha a vezetőknek kell választaniuk, csakis azokat fogják alkalmazni, akik az ő szempontjaikkal összhangban cselekszenek, és a nép kizsákmányolásával és elnyomásával lehetővé teszik számukra, hogy jól járjanak.

Ha nincs lehetséges eszköz a választáshoz, nem lehet választani. Ha nem lehet választani, mindenkinek meg kell engedni azt, ami neki tetszik. Mindez vitán felül áll. E gondolat bármely elemének tagadása olyan nyilvánvaló következményekkel jár, hogy úgy sejtük, alig akad olyan ember, aki megkockáztatná azokat a feltételezéseket, amiknek egy ilyen tagadás joggal tenné ki őt.

Akik azt mondják, hogy nem szabadna választani, valójában azt mondják, hogy a sajtószabadságot semmiféle korlátozásnak nem szabad alávetni. Az egyik állítás következik a másikból. A sajtószabadságra bármiféle korlátozást róni kétségtelenül annyi, mint választani. Ha a korlátozást a kormány vezeti be, a kormány választja ki a közgondolkodás irányítóit. Ha a közgondolkodás irányítóit egy kormány választja ki, akkor az a kormány zsarnoki.

Tételezzük fel, hogy a sajtószabadság korlátozása révén a kormány minden bírálatára tilos, ez itt kétségtelenül egy választás. A kormány ez esetben képletesen azt mondja, hogy kétféle ember vállalkozik a közgondolkodás irányításának feladatára: az egyik cenzúrázna, a másik nem – én az utóbbit választom.

Tegyük fel, hogy nem minden bírálat tilos, hanem csak bizonyos fajták – itt megint csak lehet választani, miközben bevallottan nincs olyan párt, amelyekre bizalommal rá lehetne bízni a többiek helyetti választás jogát.

Ha nem minden, hanem csak néhány bírálatot kell tiltani, akkor mi az, amire a tiltás kiterjed? Az e kérdésre adott válasz szinte mindent megvilágít majd, ami eddig homályban maradt a sajtószabadság tanával kapcsolatban.

Nem azt mondják majd, hogy a megérdemelt kritikát be kell tiltani, mert az kétségtelenül azokból az eszközökből vonna le, amelyek képessé teszik a népet a helyes ítélet alkotására, és bízunk benne, hogy minden kétséget kizáróan megmutattuk, hogy a társadalom számára semmi sem előnyösebb, mint a népnek a saját kormányáról és annak tisztségviselőiről alkotott helyes ítéletei, és az ezekből következő tettei.

Azonban épp azt kell eldönteni, hogy melyik a jogos és melyik a jogtalan kritika, más szóval, milyen következtetéseket kell levonni a kormányzat tulajdonságait és tetteit illetően. Ha azt mondjuk, hogy senki sem bírálhatja alaptalanul a kormányzatot, akkor ki fogja azt megítélni? Bizonyára szükségtelen megismételni ama állítás bizonyítását, hogy senki sincs, akinek bizalommal megengedhető az ítélezés. A gyakorlati bölcsesség útja a napnál világosabb: minden kritikát meg kell engedni, a jogosat és a jogtalan egyaránt.

Ahol sokan különféle következtetéseket vonnak le olyan témában, amelyben kockázatos és ezért helytelen lenne az emberek egy kis részének hatalmat adni

arra, hogy a többiek helyett válasszon, csak egyetlen megoldás marad. Szerencsére ez a megoldás hatékonyan működik, és hatásai a legmesszebbmenőig hasznosak. A különböző személyek gondolataiban kikristályosodott minden következtetést nyíltan fel kell vázolni, és mindenki számára biztosítani kell az összehasonlítás és a választás lehetőségét. Ahol nincs indok arra, hogy valakit tévedésben tartsunk, ott természetes, hogy az illető az igazságot karolja fel, főleg ha vettük a fáradságot arra, hogy az ő képességeihez igazítsuk a magyarázatot. Minden józan ésszel bíró ember mérlegelni szokta a bizonyítékok súlyát, és hagyja, hogy azok meggyőző ereje vezesse és irányítsa. Amikor a különféle következményeket és azok bizonyítékait egyforma körülményekkel és hozzáértéssel mutatják meg, akkor – még ha egyeseket félre is lehet vezetni – erkölcsi bizonyossága van annak, hogy a többség ítéel helyesen, és hogy a legerősebb bizonyíték kelti a legmélyebb benyomást, legyen ez bárhol is.

Mivel minden ettől az állítástól függ, örvendetes, hogy ennek bizonyossága igen világos és szembeütő kell legyen. Ahol nincs ok tagadni a létét, az emberi természetnek valójában alig van ennél általánosabban elfogadott törvénye. „Cicero álláspontjához, miszerint ha az erény látható lenne, szeretnék az emberek, hozzátehetjük – mondja Dr. Johnson –, hogy ha az igazság hallható lenne, engedelmessé válnának is neki.” (*Rambler*, No. 87) „Sajnálom önöket, tisztelendő atyáim – mondja Pascal úr a jezsuitáknak –, hogy efféle eszközökhöz kell folyamodniuk. (...) Azt hiszik, hogy az önök oldalán van az erő és a büntetlenség; én pedig azt hiszem, hogy az én odalamon van az igazság és az ártatlanság. Csodálatos és hosszú háború az mindenkor, ahol az erőszak igyekszik az igazságot elnyomni. Az erőszak semmi erőfeszítése nem képes az igazságot meggyöngíteni, s csak arra való, hogy azt erősítse. Viszont az igazság minden világossága nem képes arra, hogy az erőszaknak útját állja, s csak még jobban felingerli azt. Ha az erő száll harcba az erővel, a hatalmasabb rendszeren legyűri a gyöngébbet; ha a beszéd érveit állítjuk a beszéd érveivel szemben, az igaz és meggyőző érvek legyőzik és szétszórják azokat, amelyek csupa hiúságból és hazugságból állnak.” (*Vidéki levelek*)* „A világosan és derék módon kifejtett érvnek – mondja Burke – önmagában is hatalmas ereje van, azonban az érv a törvényes hatalom szájából, méltán mondhatom, ellenállhatatlan. (*Letters on a Regicide Peace*)

Fontos rámutatni, hogy minden korban és minden országban milyen sok jeles férfiú tett tanúbizonyságot arról, hogy az igazság győzedelmeskedik a téves következtetések felett, ha mindkettőt világosan tárják az emberi elme elé. „Jobban fejlődik az igazság – mondja Locke –, ha olykor magára hagyják. Kevés segítségére volt vagy lenne a hatalmasok önkényuralma, akik se nem ismerik, meg nem is szeretik mindig az igazságot. Nincs ennek szüksége az erőszakra, hogy az embe-

---

* Rác Péter fordítása. Blaise Pascal: *Vidéki levelek*. 12. levél. Budapest, Palatinus, 2002. 215–216.

rek tudatába bejárást találjon, de a törvény szavával sem tanítható.” (*Levél a vallási türelemről*)* A következő Montesquieu emelkedett szóhasználata: „Az észszerűség természeténél fogva uralkodik, sőt zsarnoki módon uralkodik. Lehet, hogy ellenállnak neki, de az ellenálláson diadalt arat; kis idő múltán az emberek kénytelenek visszatérni az észszerűség útjára.” (*A törvények szelleméről*, 38. fejezet)** „Machiavelli Cicero művéből kiemeli, hogy a nép nem igazán hajlandó magától keresni az igazságot, inkább a szokást követi, vagy hibába esik, mégis, ha elébe tárják az igazságot, nemcsak legott elismeri és felkarolja azt, hanem annak legállhatatosabb és leghívebb védelmezője és fenntartója is lesz.” (James Harrington: *Oceana*) Chillingworth azt mondja: „Sehol semmilyen cáfolatot nem találtam fáradságosnak és nehéznek, ha arra egy igen csekély értelmű ember is vállalkozhat, ennek oka pedig az, hogy én az *Igazságot* védelmezem, ami önmagában is olyan erős érv, hogy csak rá kell világítani, hogy felismerjük.” (*The Religion of Protestants*) „Azokról a dolgokról, amelyeken a nép sokáig gondolkodik – mondja Dr. Johnson –, általában végül helyesen gondolkodik.” (*Life of Addison*) „Az ellenfél – mondja Dr. Campbell – ravasz és erős. Egy ilyen ellenféllel csak meglehetősen egyenlőtlen küzdelemben bocsátkozhatnánk, ha nem rendelkezünk azzal az előnnyel, hogy én állok az igazság oldalán, és ez vitathatatlanul behozhatatlan előny. Ahhoz, hogy a jó ügy védelmében szóljunk, elegendők a szerény képességek is. Egy jó ügy pedig nem kíván mást, mint világos kifejtést és méltányos meghallgatást, és igen helyesen akár azt is mondhatnánk, hogy az magáért fog beszélni. (*Dissertation on Miracles*)***

Akkor tehát a következő fontos megállapításokra jutottunk: a nép számára nem jelent biztonságot, ha bárkinek megengedi, hogy megválogassa számára a véleményeket; nincsenek jelek, amelyek segítségével előzetesen eldönthető lenne, hogy mely nézetek helyesek és melyek tévesek; ezért egyenlő szabadságnak kell lennie minden vélemény kinyilvánítására, akár helytálló az, akár nem, és amikor minden nézetet kinyilvánítottak, a helyeset és a téveset is, a többség remélhetőleg mindig azzal fog egyetérteni, ha nem ellentétes az érdekével, ami igaz. Ezek az elvek, amelyek alapja kikezddhetetlennek tűnik, minden gyakorlati kérdés gyors eldöntéséhez elégségesek.

A kormányra szórt minden kritika, minden, a kormányzat intézményeit vagy bármely magas vagy alacsony beosztású tisztségviselőjének magatartását érő bírálat képes kiváltani a kormányzattal szembeni ellenállást.

---

* Halasy-Nagy József nyomán Gece Gusztáv fordítása. John Locke: *Levél a vallási türelemről*. Budapest, Akadémiai, 1982. 101.

** Sebestyén Pál fordítása. Charles Louis de Secondat Montesquieu: *A törvények szelleméről*. Budapest, Osiris-Attraktor, 2000. 790.

*** George Campbell: *A Dissertation on Miracles*. London, Thomas Tegg, 1824. 13.

A kormányt illető kritikák közül némelyek a kormány egyes tevékenységeinek való ellenállást hajlamosak előidézni, mások pedig azt az általános ellenállást, aminek célja valamely nagy változás elérése a kormányzásban.

Az első fajtából való egy bíró minden olyan viselkedéssel és hajlammal való gyanúsítása, amely arra ingerelheti a népet, aminek rokonszenvét felkeltette az a személy, aki ellen a bíró ítélete irányult, hogy megszabadítsa őt az igazság szolgálótól. Megmutattuk már, hogy egy ilyen kimentés büntetendő, és hogy az erre való bármely közvetlen felbujtás is az. Bízunk benne, hogy most már nyilvánvaló lesz, hogy a bíró semmiféle bírlata nem büntetendő, még ha az közvetett felbujtásként kezelhető is.

Az érv meggyőző. Az embereknek, ha lehetséges, ismernie kell azok cselekedeteinek valódi jellemzőit, akiknek valamilyen szerepük van ügyeik intézésében. Ezeket nincs esélyük megismerni a tettek átfogó és részletes kritikájának korlátlan lehetősége nélkül. E kijelentések teljes erejének belátásához csupán a már megállapított alapelveket kell alkalmaznunk.

Ha az embereknek nincs módjuk minden köztisztviselőt viselő tetteinek megismerésére, akkor arra sincs biztosítékuk, hogy akár a képviselők helyesen cselekszenek. Tegyük fel, hogy képviselők kötelessége a bírók magatartásának felügyelete és az igazságszolgáltatás tökéletességének biztosítása – a nép nem tudhatja, hogy képviselői eleget tesznek-e e kötelességüknek, csak ha tudják, hogyan viselkednek a bírók. Ennek nem ismerete önmagában elegendő ahhoz, hogy elrontsa a kormányzást. Nyitva marad egy kiskapu, amin keresztül a vezetők saját érdekeiket a nép kárára érvényesíthetik. Így a bírói hatalommal való visszaélés révén szerzett minden haszon a képviselők javát szolgálja, akik megengedik és ösztönzik azt, már amennyiben azok az ismeretek, amiktől nem tudták megfosztani a népet, lehetővé teszik ezt.

Tehát azt, hogy az embereknek ismerniük kell bíróik magatartását, és amikor bírót mondunk, minden más tisztviselőt is ide értünk, és minél inkább ismerik, annál jobb, kétségbevonhatatlanul megállapíthatjuk. Ha bármilyen gátat vetnek a bírálat lehetőségének, megfosztják őket az ismeretszerzés minden megbízható eszközétől.

Minden bírálat az okkal vagy ok nélkül kedvezőtlen vélemény kinyilvánításában áll – ez a bírálat lényege. Am ha a bíró viselkedése azt érdemli, ki kell nyilvánítani róla a kedvezőtlen véleményt – minél tökéletesebben ismerik azt az emberek, annál jobb.

Erről az esetről az ezzel ellentétes álláspont egyik védelmezője ezt mondja, hogy a bíró magatartása nem érdemel kedvezőtlen bírálatot, ezért egy ilyen vélemény nyilvánosság elé tárását meg kell tiltani. Vannak azonban olyan esetek, amikor a bírók viselkedése igenis megérdemli azt. Amikor ez a helyzet, és ezt nem engedik megismerni, nem lehet kezeskedni a kormányzásért. Hogyan engedhetnénk meg a kedvezőtlen vélemény kinyilvánítását az egyik esetben, a másikban pedig hogyan tilthatnánk meg? Ahhoz, hogy az egyik esetben hasznunkra legyen, el kell viselnünk a másiktól származó rosszat.

A ki nem érdemelt dicséret a kormányzati ügyekben éppoly ártalmas, mint az alaptalan feddés

Ami a valóban fontos kérdést illeti, azt, hogy helyes véleményeket alakítsunk ki az emberek elméjében, ugyanolyan káros kedvező véleményt sulykolni, amikor kedvezőtlen dukálna, mint kedvezőtlen, amikor kedvező járna, és a józan ész szempontjából az is megdönthetetlen, hogy ha az egyik megérdemli, hogy büntetéssel vegyék elejét, akkor a másik is.

De cáfolatlanul hagynánk-e, ha valamely köztisztviselő viselőjéről, például egy bíróról, kedvezőtlen véleményt mondanak? Nem biztosítanánk-e lehetőséget arra, hogy megkérdőjelezzék az állítások igaz voltát, és hogy másmilyen véleményt támasszanak alá? Ha nem, egyetlen köztisztviselő jó hírneve sem lenne biztonságban, és bárki a legkedvezőtlenebb vélemények tárgyává lenne tehető, bármily kevéssé is érdemelje meg. Miért nem szabad a két esetet egyformán kezelni? Miért nem szabad a kedvező, ahogyan a kedvezőtlen vélemény cáfolatát is lehetővé tenni?

Teljesen biztos, hogy a jognak nem áll hatalmában előzetes meghatározás alapján kijelölni azokat az embereket, akikről elmondható, hogy minden rájuk nézve kedvező vélemény büntetendő. Soha senkiről nem jelenthető ki előre, hogy biztosan elkövet majd valamilyen jogtalan tettet. Ha elköveti, a ténynek megfelelő minden állítás helyes. Csakhogy a kérdés az, hogy ő követte-e el. Valaki azt állítja, hogy igen. Biztosra vehetjük ezt? És senkinek sem kell megengedni, hogy az ellenkezőjét állítsa, és szigorúan megvizsgálja azokat az alapokat, amiken a másik ember állításai nyugszanak? Jól megalapozott véleményt mindkét oldal bizonyítékainak kellő mérlegelésével lehet kialakítani. Az is kétségtelen, hogy a legjobb biztosíték arra, hogy mindkét oldal maradéktalanul feltárhassa bizonyítékait, és teljesen megmutatkozzon azok bizonyító ereje, az, ha azoknak, akik ragaszkodnak eltérő véleményükhöz, megengedik, hogy annak alátámasztására mindent megtehessenek, amit csak tudnak.

Ha nyilvánvaló, hogy nem megengedhető, hogy köztisztviselők viselőiről korlátlanul rosszat mondjanak, miközben dicséretük korlátozott, akkor ugyanilyen nyilvánvaló az is, hogy a magatartásukkal kapcsolatos helyes vélemény kialakítása céljából nem megengedhető, hogy jót mondjanak róluk, és bírálhatóságuknak bármilyen gátja legyen.

Nem szabad megengedni, hogy rosszat mondjanak róluk annak egyenlő szabadsága nélkül, hogy jót mondjanak, mert ebben az esetben az ellenük szóló bizonyíték sokkal erősebbnek tüntethető fel, mint amilyen valójában. Csak akkor engedhető meg, hogy jót mondjanak róluk, ha ugyanennyire szabad rosszat is mondani, mert ebben az esetben a mellettük szóló bizonyíték a valóságnál sokkal súlyosabbnak tüntethető fel. Minkét esetben félrevezetnék az embereket, és elvonnák tőlük a vezetőik magatartásáról való erkölcsi tudást, aminek kiemelkedő fontossága oly teljességgel megmutatkozott már.

Esetleg azt lehetne mondani (ahogyan a rövidlátók – ha nem nem vágunk elébük, akkor elmondható), hogy nem nagy baj, ha a kritika szabadságát korlátozva a

népet arra kényszerítik, hogy a megérdemelnél kedvezőbben ítélje meg vezetőit, ha viszont megengedett, hogy nagyon kedvezőtlen véleményt alkosson, annak következményei riasztók.

Úgy hisszük, hogy megingathatatlanul kimutatható, hogy nincs annál nagyobb baj, mint ami abból következik, hogy a nép a megérdemelnél jóval kedvezőbben ítéli meg a vezetőit, mert amíg ez az alaptalan jóindulat tart, a rossz kormányzás fennmarad. A vezetők a megérdemelnél jóval kedvezőbb megítélése arra utal, hogy a nép nem tud bizonyos tetteikről, amelyekről szenved. A vezetők mindazon tettei, amelyek indítéka az, hogy szenvedést okozzanak a népnek, nekik maguknak hasznot hajt. Amikor a nép tájékozatlansága a pénzügyekre is kiterjed, a rossz kormányzás minden ártalma előtt szabad az út. Ezek a lehető legnagyobb bajok. Erre már nem mondják azt, hogy a nép tudatlanságának erre is ki kell terjednie. A pénzügyekről szólva tehát elfogadott, hogy a bírálóknak teljesen szabadnak kell lennie. Ám ha ezt meg kell engedni a nagy kérdésekkel kapcsolatban, ahol arra számítunk, hogy azok a legnagyobb ellenkezést váltják ki, mit kellene gondolni azok következetességéről, akik ezt csak azokra a kérdésekre korlátoznák, ahol csak kis ellenkezés várható? Ha helyénvaló, hogy megvédjük a népet a vezetők által okozott nagy károktól azzal, hogy erős ellenérzést váltunk ki, jó megvédeni a kisebb sérelmekről is gyengébb rosszállás keltésével.

A köztisztviselőket betöltőknek vagy olyan tetteket tulajdoníthatnak, amelyeket nem követtek el, vagy olyan, erkölcsi vagy szellemi tulajdonságok hiányát róhatják fel nekik, amelyekkel rendelkezniük kellene.

Ami azokat a tetteket, sőt akár hajlandóságokat illeti, amelyek sem közvetlenül, sem közvetve nem érintik közfeladatukat, ugyanaz a védelem biztonsággal kiterjeszhető rájuk, mint ami magánszemélyként megilleti őket.

Hivatalos minőségükben el nem követett tettekkel, esetleg pusztán hamisítással és minden alapot nélkülözve is meg lehet őket vádolni, vagy valamennyi jogalappal. Az előbbi megengedéséből semmi jó nem származik. Ezért tehát azokat ugyanúgy kell megelőzni, mint a hamis, az egyének számára magánminőségükben sérelmes vádak. Az, hogy nem szabad korlátozni azt, hogy a köztisztviselőt olyan tett elkövetésével vádolják, amelyet, úgy tűnhet, esetleg elkövetett, közvetlenül a már lefektetett alapelvekből következik, és bizonyítása e helyütt nem igényel semmilyen kiegészítést. A leghalványabb gyanú megalapozásához elégséges jelek is hasznosak, mert felhívják a nép figyelmét a kétes dolgokra, ami csakis a gyanú ismertté tételével lehetséges. Valójában valaki tényként tehet közzé olyasmit is, amit csak a leghalványabb gyanút igazoló látszat támaszt alá. Ebben az esetben biztos lehet benne, hogy a vakmerőség, ha nem a rosszindulat szégyenének teszi ki magát, és ez minden büntetés, amire szükség van, vagy nyugodtan rá mérhető.

Abban, hogy alkalmatlansággal vádoljanak meg egy köztisztviselőt betöltő embert annak szellemi vagy erkölcsi képességei miatt, aligha lehet bármiféle korlátozás biztonságos. E tárgyban mindenkinek jogában kell állnia, hogy bármilyen véleményt kinyilvánítson, ami csak tetszik neki, és hogy azt olyan bizonyítékkal

támassza alá, amit e célra alkalmasnak talál. Ha az alkalmatlanságról vallott e véleményét alátámasztandó olyan tettel vádol egy köztisztviselőt, amelyet az még csak látszat szerint sem követett el, akkor erre épp az a részleges tiltás fog vonatkozni, aminek helyénvalóságát az imént állapítottuk meg. E kivétellel a szabadságnak sértetlennek kell lennie.

Most tehát remélhetőleg kielégítően elmagyaráztuk, hogy az általunk lefektetett elvek mi módon követelik meg, hogy szabályozzuk a sajtóhasználatot a köztisztviselőket viselő magatartásával és azon kötelességeiknek való megfelelésükkel kapcsolatban, amelyek teljesítésére megválasztották őket, akkor is, ha azok a nép közvetlen képviselői, és ha a feladatuk e képviselők felügyelése.

A nép java érdekében elengedhetetlen a kormányzati intézmények szabad bírálata

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy ezek az alapelvek miként kívánják meg, hogy a kormány *intézményeivel* kapcsolatban korlátozzuk a sajtó használatát. A már felhozott példák feleslegessé teszik, hogy sok szót ejtsünk a téma e részéről.

A kormányzati intézmények ahhoz viszonyítva jók, hogy mennyire védik meg a népet a bajtól, és olyan arányban rosszak, amilyenben a nép bajának okozói vagy előidézői, vagy csődöt mondva annak megakadályozásában.

E kétségbevonhatatlan állítás szerint a kormányzati intézmények mondhatók – a szó legszorosabb értelmében – minden baj okának, amelytől nem mentik meg a népet, és amelytől más intézmények megmentenek.

Ezért nagyon is fontos, hogy a nép tudja, melyek azok az intézmények, amelyek a legtöbb bajtól megvédenek, és hogy a sajtó intézményeiből mi hiányzik ahhoz, hogy ilyen jó intézmények legyenek.

A kormányzati intézmények vagy azért rosszak, mert azok, akik kezébe a kormányzás hatalmát helyezték, nem tudják, hogy azok rosszak, és noha szeretnének, nem tudnak rajtuk javítani, vagy azért rosszak, mert a kormányzati hatalom birtokosai nem akarják, hogy jobbak legyenek.

Ahol a vezetők szeretnének, de nem tudják, hogy hogyan kell javítani a kormány intézményein, ott mind a vezetők, mind a nép szempontjából minden kívánatos, ami hibáik megismeréséhez vezet. Ilyen ismeretekhez a legbiztosabban az juttat, ha mindenki, aki úgy gondolja, hogy ért valamit e tárgyról, bizonyítékkal alátámasztott véleményt alkot, és mindenki, aki azt kifogásolja, megfogalmazza ellenvetéseit. Így minden ismeretet, amivel a társadalom tagjai a tárgyról rendelkeznek, úgyszólván közkinccsé tesznek, míg mindent, ami ismeretnek látszik, de nem valódi tudás, próbára tesznek és elvetnek. Minden témának jó esélye van arra, hogy mélységeiben megértik, ha az összes vélemény kinyilvánításával minden szemszögből bemutatják azokat, ha mindkét oldalon az összes bizonyítékot feltárják, ha mindenki, akit a leginkább az érdekel, hogy rámutasson a gyenge és az

erős pontokra, a sajtószabadság révén ezt megteheti, és a vita heve arra készíti, hogy képességei legjavát adja. Ilyenkor téves nézeteket is elő fognak vezetni. Ez így igaz, de mikor vagyunk a legjobban biztosítva a téves nézetek ellen? A leginkább akkor, amikor a lehető legtüzetesebben vizsgáljuk meg e vélemények alapjait. Mikor vizsgáltuk meg a vélemények alapjait a legtüzetesebben? Akkor, amikor a tárgyról folytatott eszmecsere a legáltalánosabb és legélénkebb, amikor a legtöbb hozzáértő vesz részt a vitában, fellelkesül a versengés hevétől és a fontos következmények jelentőségétől, hogy a tárgyat a legelmélyültebben tanulmányozza. Kellő bizonyítékkal láttuk már, hogy a legpusztítóbb bajok elterjedését az biztosítja, ha a vezetők vagy az emberek bármilyen más testületének anélkül adnak hatalmat arra, hogy a többiek számára megválogassák a kormányzásról alkotott véleményeket, hogy megvitatnák azokat.

Amikor az intézmények rosszak, és a vezetők boldogan megváltoztatnák azokat, ha tudnák, hogy rosszak, a vita, ebben egyetértünk, minkét oldalnak jót tesz, vezetőknek és vezetetteknek egyaránt. Van azonban egy másik eset is, ami sokkal általánosabb ott, ahol a vezetők ragaszkodnak a rossz intézményekhez, és hajlandók bármit megtenni, ami hatalmukban áll, hogy elejét vegyék minden változtatásnak. Ez a helyzet minden olyan intézménnyel kapcsolatban, amely a kormányzás hatalmával megbízott emberekre hagyja annak lehetőségét, hogy azt saját előnyük érdekében, a nép rovására használják fel, más szóval, ami képessé teszi őket arra, hogy ártsanak a népnek, vagy hogy lehetetlenné tegyék számára a jót. Ez a helyzet messze a legtöbb olyan intézménnyel, amelytől szenved a nép. Ezek olyan intézmények, amelyeket arra találtak ki, hogy a kevesek húzhasznat hozzanak a sokaság rovására.

Ezért a tökéletlen intézmények nagyobb számára tekintettel a vezetők érdeke az, hogy a helyes vélemények ne terjedjenek el. Azonban ezen intézményekkel kapcsolatban még sokkal fontosabb az, hogy az eszmecsere szabad legyen. Azokat az intézményeket, amelyeken a vezetők javítanának, ha tudnák, hogy tökéletlenek, fejlesztik majd, amint a vezetők tudomására jutnak a hibák. Az olyan hibás intézmények, amelyeket a vezetők nem óhajtanak javítani, sosem lesznek jobbak, csak ha a hibáikkal kapcsolatos ismeretek elterjednek a nép körében, és olyan rosszalást keltenek benne, amelyet a vezetők nem tartanak bölcs dolognak figyelmen kívül hagyni.

Így tehát nyíltan még a becstelen emberek sem merik majd vitatni azt a kijelentést, miszerint a nép legeslegfőbb érdeke a politikai intézményeik azon hiányosságaival kapcsolatos helyes vélemények körükben való elterjedése, amelyek révén a vezetők az ő kárukra húznak hasznat. Az eszmecsere e szabadsága az egyetlen biztosíték, amivel a nép rendelkezhet a már bizonyítottan helyes nézetek elterjedésére. Bizonyított tehát, hogy a legteljesebb tökéletességben kell rendelkeznie az eszmecsere szabadságával.

Az, hogy mit foglal magában az *eszmecsere szabadsága*, nyilvánvaló abból, amit korábban mondtunk.

Az eszmecsere szabadsága a vita tárgyához tartozó minden vélemény egyforma bemutatásának lehetőségét és azoknak a szerző szerint a meggyőzésre legalkalmasabb eszközökkel való előterjesztését jelenti. Ha az egyik fajta vélemény előadása elé bármilyen akadályt gördítenek, a másik elé pedig nem, ha az egyik fajta vélemény bemutatása valamilyen előnnyel jár, a másiké nem, akkor megszűnik az egyenlő bánásmód, csorbul az eszmecsere szabadsága, nem hagyják, hogy az igazságot saját bizonyítékai támasszák alá, és – amennyiben az előnyök a tévedésben lévő oldalhoz társulnak – az igazságot megfosztják annak lehetőségétől, hogy diadalmaskodjon.

A vélemények egyik fajtájához előnyt, másik fajtájához hátrányt társítani annyi, mint döntést hozni. Azonban korábban már láttuk, hogy a nép számára nem biztonságos, ha hagyja, hogy bárki megválogassa számára a véleményeket. Ha azt mondanánk, hogy a nép maga is lehet e választás forrása, mi mást mondanánk ezzel, mint hogy a nép a vitát megelőzően, azelőtt, hogy tájékozódott volna, jobban tud dönteni, mint utána? Nem; ha a nép a vita, a tájékozódás előtt választ, nem tud magának választani. Vakon kell követnie bizonyos személyek ösztönzését, így azok választanak a számára. Ezért az ilyesmi színlelés, aminek az a célja, hogy elkendőzzék az igazságot, és becsapják a népet azzal a választással kapcsolatban, amin a jó kormányzást szolgáló minden biztosítékuk múlik.

Ha ezek a következtetések éppoly világosak és megcáfolhatatlanok, mint amennyire nekünk tűnnek, a sajtóhasználat szabályozásának elveire vonatkozó vizsgálódásunknak csaknem a végéhez értünk. Megmutattuk, hogy az egyéni jogok megsértését illetően sem a személyekre, sem a dolgokra vonatkozóan nem szükséges a sajtóval kapcsolatban külön meghatározást adni. Azt is megmutattuk, hogy a jó hírnévvel kapcsolatos egyéni jogokat milyen módon kell rögzíteni a polgári törvénykönyvben, és hogy azok megsértését a büntető törvénykönyv révén kell megelőzni. Azután kitértünk arra, ami a vizsgálódás fő ágának tekinthető, nevezetesen a sajtó használatára a kormányzati intézményekről és tisztviselőkről való szólásban. Úgy találtuk, hogy ebben a tekintetben a sajtószabadság olyannyira fontos, hogy nélküle nincs biztosíték a jó kormányzásra. Azt is megállapítottuk, hogy a sajtó alkalmazása e tárgyban mindössze két hasznos korlátozást enged: a kormány valamely tevékenységének akadályozására való közvetlen buzdítását és a kormányzati tisztviselők büntetettel való gyanúsítását úgy, hogy a vád megalapozatlan, sőt azt még a látszat sem támasztja alá. E megkötéseket természetesen igen könnyű lenne a büntető törvénykönyvben meghatározni, és megfelelő indokokat találni megbüntetésükre. Minden más tekintetben viszont azt láttuk, hogy a sajtónak szabadnak kell lennie, hogy ha valami korlátozza annak lehetőségét, hogy a közhivatalnokokkal vagy a kormány intézményeivel kapcsolatos kedvezőtlen véleményeket kinyilvánítsák és e véleményeket bármilyen módon felvessék, a hamis tények egyedüli kivételével a fent említett körülmények között, a sajtó szabadságából nyerhető előnyök oly jelentős mértékben sérülnek, hogy aligha marad a jó kormányzásnak bármiféle biztosítéka.

IV. Az eszmecsere szabadságának ama korlátozásai, amelyek annak tönkretételével járnak

Az angol jog érvényesítése során, vagyis inkább abban, amit e kérdésben anélkül neveznek jognak, hogy kicsit is jobb lenne a bírók önkényes akaratánál, azt mondják, hogy az eszmecserenek szabadnak, de egyben „illelmesnek” is kell lennie, és a vitában minden „illetlenséget” rágalmozásként kell megbüntetni. E fejtegetésnek nem célja bemutatni a rágalmozásra vonatkozó angol jog megannyi fogyatékoságát. Ha sikerült megfogalmaznunk azokat a helyes alapelveket, amelyeknek a sajtószabadságot szabályozniuk kell, ezen alapelvek alkalmazásával minden olvasó eldöntheti, hogy mit gondoljon néhány, esetleg őt érdeklő részletkérdésről. Mi csak rövid áttekintést adunk azokról a *diktumokról* vagy tanokról, amelyekre az általunk lefektetni kísérelt elvek ellenében valószínűleg hivatkoznak majd.

A kérdés az, hogy az *illetlen* vitát meg kell-e tiltani. Ahhoz, hogy erre válaszolhassunk, természetesen meg kell vizsgálnunk, hogy mit értenek „illetlen”.

Nincs ez meghatározva az angol jogban, ahol e kifejezésnek oly kitüntetett helye van?

Az angol törvényhozók eddig nem jeleskedtek a meghatározásában, az angol jogászok pedig mindig is erőteljesen kifogásolták és hevesen ócsárolták. Az „illetlen” szó ezért mindig olyan kifejezés volt, amelybe a bírónak nem volt nehéz minden egyes esetben olyasmit belefoglalni, amit ő nem szeretett. Az „illendő” és „amit a bíró szeret” közel azonos jelentésűek voltak.

A vita illetlensége nem jelentheti a helyes vagy a téves vélekedések közlését, mert az eszmecsere mindkettőt magába foglalja. Minden vitában feltételezetten legalább két oldal van: az egyik állít, a másik tagad. Valamelyiküknek tévednie kell.

A közlés – noha nem minden helyes véleményé, hanem csak néhányé – mondható illetlennek. Minden vélemény vagy kedvező, vagy kedvezőtlen. Azokat a helyes véleményeket, amelyek kedvezők a kormány és annak tisztviselői számára, nem mondják majd illetlennek, sem az összes olyan véleményt nem bélyegzik meg tilosként e szóval, amelyek helyesek, de kedvezőtlenek a számukra. A kedvezőtlen vélemények lehetnek nagyon vagy csak kissé elítélők. Ha valamilyen rossz vélemény kivételt képez az illetlenség vádjá alól, akkor az az utóbbi. Azonban vizsgáljuk meg, hogy mi lenne a meglehetősen kedvezőtlen vélemények illetlenként való tiltásának következménye! Egy helyes, a kormány tisztviselője vagy intézménye szármára igen kedvezőtlen vélekedés olyan vélemény, amely szerint a tisztviselő vagy az intézmény nagyon ártalmas a nép számára. Megengednénk, hogy a kis bajról beszéljenek, hogy megszüntessék, de nem engednénk meg, hogy a nagyokkal tegyék ugyanezt.

Ha egyetlen *helyes* vélekedés sem tekinthető illetlennek, illetlen olyasmit érteve, ami *büntetést* érdemel, akkor meg kell vizsgálnunk, hogy a kormányzás kér-

déseiről alkotott *téves* vélekedést így kell-e kezelni. Ha minden téves vélemény egyetlen, akkor az eszmezsere is az. Ezért egyetlen téves vélemény sem egyetlen. A rágalmozásra vonatkozó angol jog egyetlen kedvező véleményt sem kezel egyetlenként, legyen az bármilyen téves. Ha minden téves és kedvezőtlen vélekedést egyetlennek mondanak, ki az, aki megítéli, hogy azok tévesek-e? Már bizonyítottuk, hogy a nép senki másra nem bízhatja a vélemények helyessége vagy tévessége megítélésének lehetőségét, csak saját magára. Semmi sem ingathatja meg a következő érvelést. A nép vagy tudja, vagy nem, hogy egy vélekedés téves-e; ha nem tudja, senkinek sem engedheti meg, hogy helyette eldöntse ezt, és a dolog megvitatásának szabad folyást kell engednie; ha tudja, akkor minden ártalmatlan vélemény kinyilvánításáért kirótt csapás egyszerűen káros és végtelenül abszurd lenne.

Ha minden, helyes vagy téves vélemény kinyilvánítását meg kell engedni, akkor a bizonyítás minden eszközét is. Nem kell részletekbe menően megvizsgálunk e következtetés helyességét, ugyanis valószínűleg elfogadható. Azonban azt mondják majd, hogy minden vélemény kinyilvánítható, és azok alapja ismertethető, de azt szenttelen és udvarias módon kell tenni. Az indulatos kifejezések, minden indulatot keltő szó joggal tekinthető egyetlennek, mert azok hajlamosak az ítéletet inkább rossz irányba terelni, mint helyreigazítani.

Ahhoz, hogy megvizsgálhassuk ezt az állítást, ki kell emelnünk abból a bizonytalan állapotból, amiben annyi mindent hagyott az angol jog, és ha lehetséges, el kell érni, hogy szóhasználatának jelentése megállapítható legyen.

Az imént, és láthatóan nagyon is megalapozott módon, úgy foglaltunk állást, hogy egyetlen véleményt, legyen akár kedvező vagy kedvezőtlen, akár igaz vagy téves, sem pedig bizonyításának eszközeit nem szabad megtiltani. Semmilyen, a célhoz szükséges szóhasználat nem egyetlen, csak azt értve ezen, mint fentebb, hiszen nem is jelenthet mást: csak egyszerűen hogy *büntethető* vagy büntetésre méltó.

Azonban az egyetlen különbség egy vélemény ilyen vagy olyan kifejezése között az, hogy az egyik esetben egyszerűen, a másikban pedig indulatra utaló jelekkel adják elő. A kérdéses mondatnak tehát azt kell jelentenie, hogy egy véleményt nem szabad indulatra utaló jelekkel elmondani.

Hogyan? Még egy kedvező véleményt sem?

„Ó, dehogynem! A kedvezőtlen szabad. A megérdemelt *dicséretet* lelkesedve kell előadni.”

Itt tehát egyenlőtlenség van, és ezért egyszermind baj is. Egy véleményt – igaz véleményt értve e helyütt –, ha az kedvező, megengedjük, hogy egy bizonyos módon mondjanak el, ha kedvezőtlen, nem engedjük meg. Miért? Azért, mert, mint mondjuk, ezen a módon nem kívánatos benyomást akarnak kelteni. Tehát a kedvező ítéletektől azt várjuk, hogy indokolatlan benyomást keltsenek, és ezzel elismerjék romlott szándékainkat. Azt kívánjuk, hogy a nép jobbat gondoljon a kormányzat intézményeiről és tisztviselőiről annál, amit megérdemelnek, más szóval, azt akarjuk, hogy a kormányzat rossz legyen.

Ha a vélemények, legyenek bármennyire is kedvezőtlenek, szabadon és egészsé-
ben elmondhatók, akkor két nyomós érv van arra, hogy az azokat kifejező szavak-
nak miért nem szabad büntethetőnek lenniük. Először is az, hogy a kifejezés egyik
vagy másik módja közötti különbség elhanyagolható. Másodszor az, hogy nem gá-
tolhatjuk meg a vélemény elmondását a szavak egyik csoportjával anélkül, hogy
ne adnánk hatalmat arra, hogy szinte minden más csoportjával is meg lehessen
akadályozni.

Először is, a különbség elhanyagolható. Ha pusztán azt mondom, hogy a kormá-
ny eme tisztviselője vagy a kormányzat ama intézménye az oka a nép hatalmas
sérelmének és szenvedésének, akkor mindössze annyit tehetek még valamilyen
szóhasználattal, hogy tudtul adom, hogy eme tisztviselő viselkedése vagy ama in-
tézmény léte nagyfokú megvetést vagy dühöt vagy gyűlöletet vált ki belőlem, és
másokból is ezt kell kiváltania. Ám ezt csak akkor tehetem meg, ha közvetlen állít-
ás formájában teszem, mert akkor az a ténykérdésre vonatkozó csupasz kijelentés
lesz, amit nem lehet megtiltani anélkül, hogy ne borulna fel az eddig kialakított
egész elméletünk.

Tehát ha *nyíltan* közlöm bizonyos érzéseimet és a véleményemet arról, hogy
másoknak mit kellene érezniük, akkor – azt mondjuk – ártatlannak kell engem
tartani, ha viszont *burkoltan*, akkor bűnösnek. Nyíltan vagy burkoltan – ez és csak
ennyi a különbség. Ha azt mondom, hogy ezt és ezt a bírót ilyen és ilyen alkalom-
mal megvesztegették, és olyan igazságtalan döntést hozott, amely romlásba döntött
egy tiszteletre méltó embert és családját, akkor ez egy vélemény egyszerű kinyil-
vántása, és a már felállított elmélet szerint a legkisebb akadályoztatásba sem sza-
bad ütköznie. Ha azt a tényt önmagammal kapcsolatban is állítom, hogy ez a tett
engem nagy szálamomra indított a kárvallott család, és hatalmas dühre és gyűlölet-
re bajaik okozója iránt, akkor ez teljességgel megengedett kell legyen. Továbbá
megengedett kell legyen, hogy szabadon kifejezzem véleményemet arról, hogy
e tettnek hasonló érzéseket kellene kiváltania a közösség többi tagjából, és hogy a
bírónak megfelelő büntetést kellene kapnia. Azonban mindennek nagy részét más-
ként is elmondhatom. Burkoltan sokkal rövidebben is kifejezhetem. – Íme – kiált-
hatok – egy, az embereket felháborító cselekedet! Ez egy gazember, aki iránt a
legszentebb bizalommal voltak, ő pedig a legalávalóbb célokért eladta magát!
Miért nem a közutálat tárgya? Miért nem zúdult még rá harag? – Mindez csak any-
nyit jelent, hogy ez az ember elkövetett valamit, amiért én gyűlölöm, és szánom
tettének elszenvetőit, azt gondolom, hogy meg kellene büntetni, és hogy má-
soknak is hozzám hasonlóan kell érezniük. Nem tehetünk úgy, mintha a kifejezés
e két módja között a valódi és végső hatás szempontjából számottevő különbség
lenne. A pillanatnyi hév számára az indulatos szóhasználatnak jelentékeny ereje
lehet. Az ember jelleméről kialakított tartós véleménynek, valamint a rá egy elvi-
selhető jogrendben kiszabható büntetésnek összességében a tények valódi állásától
kell függenie – annak a szóhasználatnak a sajátosságai, amivel eredetileg kifeje-
zésre juttatták a tényeket, hamar elveszítik hatásukat. Ha e szóhasználat nem feje-

zett ki a kelleténél nagyobb felháborodást, akkor csak annyit tett, mint amit maguk a tények ismerete tett volna. Ha a kelleténél nagyobb megbotránkozást fejezett ki, a tények ismerete azonnal működésbe lép, hogy kioltsa azt, sőt mi több, hogy kedvezőtlen véleményt alakítson ki azzal kapcsolatban, aki így mutatta ki mértéktelenségét. Így hát semmi baj nem keletkezett, vagy csak csekély és pillanatnyi. Ha vannak gyorsan múló indulatok, akkor a következő, amit meg kell vizsgálnunk, az, hogy mi ennek a megfelelő ellenszere. Büntetést soha nem szabad alkalmazni ott, ahol a cél kívánatosabb eszközökkel is elérhető. Ahhoz, hogy a felesleges kedvezőtlen érzelmeket megsemmisítsük, csak meg kell mutatnunk a tények pontos állását és az általuk jelzett baj valódi nagyságát. Minden érzelmi túltengés abból fakad, hogy a tényeknek az általuk birtokoltnál nagyobb hatóerőt tulajdonítanak. Igazítsuk ki e véleményt, és máris teljes az orvoslát.

Másodszor, nem tilthatjuk meg az indulatos szóhasználatot anélkül, hogy ne adnánk hatalmat egyszersmind a kritikus szóhasználat megakadályozására is. Az okot a nyelv valódi természete rejti. Nem beszélhetünk erkölcsös tettekről olyan szóhasználattal, amely nem foglalja magában a helyeslést vagy a helytelenítést. Minden ilyen szóhasználat indulatosnak mondható. Hogyan mutathatunk rá egy pontra, ahol az indulatos nyelvhasználat elkezdődik, a szenttelen pedig véget ér? A szavak gondolkodásra tett hatása a képzettársításainktól függ. Azonban nincs két olyan ember, aki ugyanazokat a gondolatokat kapcsolná ugyanazokhoz a szavakhoz. Egy szó az egyik embernek indulatosnak tűnhet, a másiknak nem. Tegyük fel, hogy a törvényhozás azt mondja, hogy minden indulatos szóhasználattal kifejezett bírálat büntetendő – aligha lehetne a kormány tisztviselőinek vagy intézményeinek bűneiről olyan szóhasználattal beszélni, amelyet a bírák ne bélyegezhessenek indulatosnak, és amit ne állna érdekükben a helytelenítés alapján megtiltani a többi tisztviselővel összefogva. Emiatt hatalmas lenne az a baj, amit az „*indulatos*” névvel jelölt szóhasználat megbüntetésének lehetősége szükségszerűen idézne elő. A büntetlenül hagyásából származó baj túl jelentéktelen ahhoz, hogy megengedjük, hogy megelőzése szinte bármit veszélybe sodorjon.

A *vallást* néhány formájában a legtöbb országban az állami intézmények alapjaira helyezték. Ezzel kapcsolatban a sajtószabadságnak ugyanolyan teljesnek kell lennie, amennyire – mint ahogyan láttuk – minden más állami intézménnyel kapcsolatban kívánatos? Ha valaki azt mondja, hogy nem, őrá hárul azon alapelvek megmutatása, amelyek más intézményekre vonatkoznak ugyan, erre nem alkalmazhatók.

Láttuk már, hogy az összes többi intézménnyel kapcsolatban kockázatos a nép számára, ha bárkinek megengedett, hogy megválogassa a véleményeket, csak neki nem. Semmi sem lehet annál biztosabb, mint hogy veszélyes a nép számára, ha bárkinek megengedett, hogy döntsön a vallással kapcsolatban, csak neki nem.

Ha megfosztják a népet a saját vallási nézetei megválasztásának lehetőségétől, minden hatalomtól megfosztják. Köztudott, hogy a vallási nézetek milyen könnyen olvasztanak magukba mindent, amitől a vezetők korlátlan hatalma és a nép végső

lealacsonyítása függ. A *passzív engedelmesség* tana és az ellen nem állás *vallási doktrína* volt. Engedjük meg valakinek vagy emberek bármely csoportjának, hogy megmondja, mi az, aminek vallási nézetnek kell lennie, és mi az, aminek nem, és máris zsarnokivá tesszük őket.

Ez oly nyilvánvaló, hogy nem igényel sem magyarázatot, sem bizonyítást.

Ha azonban a népnek ebben is véleményeket kell választania a maga számára, akkor vitát kell folytatni róla; ugyanazok az állítások, amelyekről bebizonyítottuk, hogy más intézményekre vonatkozóan igazak, ezzel kapcsolatban is azok, és egyetlen véleményt sem szabad a többinél jobban gátolni mással, mint az ellentétes oldal bizonyítékainak előadásával.

WALTER BAGEHOT (1826–1877) a *National Review* alapítója, az *Economist* szerkesztője, üzletember, és főként gazdasági témájú művek szerzője volt. A Metaphysical Society 1874. február 10-i gyűlésén tartott előadása a tolerancia mellett a viktoriánus szellemi elit által a társadalom jövőjéről folytatott ama vitához való hozzájárulás, ami a vallásosság és az agnoszticizmus, valamint a pozitívizmus párbeszéde volt arról, hogy a vallásos értékek megkérdőjelezése alapvetően változtatja-e meg a társadalom morális alapjait. A tudatlan és az erkölcsi gátlások alól felszabaduló tömegek politikabefolyásoló erejétől, illetve a kínálkozó alkalmat megragadó demagógok hatalomszerzésétől (vö. III. Napóleon katonai államcsínyével 1851-ben), a stabilitás megszűnésétől félve sokan tartottak attól, hogy a szabad eszmecsere nem lesz képes kellő módon vagy időben felkészíteni a társadalmat az efféle veszélyekkel szemben. Bagehot liberális, optimista, de az eshetőségek pozitív és negatív hatásaival is számoló felfogásának alapjai a *Physics and Politics* (1867) című művének „Age of Discussion” fejezetében található.

A szöveg megjelenési helye:

Walter Bagehot: The Metaphysical Basis of Toleration. *Contemporary Review* 23. (1874. április) 765–778.

WALTER BAGEHOT

A tolerancia metafizikai alapja

Az utóbbi idők egyik legszembeszökőbb furcsasága Angliában a véleménynyilvánítás megnövekedett szabadsága. Mostanában folyamatosan és megjegyzés nélkül kimondják a dolgokat, ami akár csak tíz évvel ezelőtt is felzúdulást keltett volna, és nagy szégyent hozott volna arra, aki ezt megteszi. Úgy gondolom azonban, hogy már vannak jelei a reakciónak. A hagyományos felfogást vallók körében több helyütt is érzékelem a hajlandóságot arra, hogy azt mondják: „Ez már több a soknál! Igazán nem kellene megengednünk, hogy efféle dolgok elhangozzanak!” És ami még különösebb, néhány író, akik tolla kifejezetten a szabadságra van kihagyva, és akiket nem is oly régg még kiűztek volna a társadalomból azért, amit mondanak, nekilátott, hogy megmagyarázza a szabadság „gyengeségeit”, és magasztalja az üldözés előnyeit. Minthogy országunk új gyakorlata a régihez képest nekem nagy előrelépésnek tűnik, és úgy vélem, hogy a tolerancia tana olyasmin nyugszik, amit metafizikának is hívhatunk, szeretném röviden körvonalazni, hogy mi is ez az alap.

El kell mondanom, hogy ahol nem jelzem az ellenkezőjét, a „tolerancia” szót a jogi megtűrésre használom. A jogi büntethetőség alá nem tartozó dolgok társadalmi megtűrése olyan tárgy, amelyről, ha lesz rá alkalom, ejtek néhány szót, azonban főként az egyszerűbb témával szándékozom foglalkozni: a jogi türelemmel. És türelem alatt, ha másként nem jelzem, a nyilvános véleménynyilvánítás elviselését értem. A tettek és szokások elviselése egy másik rokon témakör, amiről egy efféle írásban még csak nem is remélhetem, hogy fel tudom vázolni azt, ami számomra igaznak tűnik. És hozzá kell tennem, hogy kizárólag a személyhez nem kötődő tanok tárgyalásával foglalkozom. A rágalmazási jog, ami élő személyek elleni vádakkal kapcsolatos, önmagában külön vizsgálatot érdemlő téma.

Ezt értve a „türelem” alatt, nem gondolom, hogy meg kellene lepödnünk a vele szemben tanúsított ellenálláson. A vélemények üldözésére (*prosecution*) ugyanaz tűnik igaznak, mint ami hajdan a rabszolgaságra állt: „természettől fogva létezik.” Olyannyira egybevágh az emberi természettel, hogy a történelem tanúsága szerint régen mindenütt felbukkant; hogy megszűnése Angliában új keletű; hogy gyakorlata és elmélete, a világ egészét tekintve, még ma is túlnyomórészt uralkodó.

A legtöbb ember mindig is nagyon szerette és ma is szereti a vélemények üldözését, és ezért egyszerűen természetes, hogy újra meg újra fel kell bukkannia a vitában és az érvelésben.

Azon módok egyike, ahogyan az megkísérte az emberi természetet, nagyon is nyilvánvaló. A határozott véleménnyel rendelkező emberek mindenekelőtt a saját elképzelésüket kívánják népszerűsíteni. Kezük ügyében ott találják azt, ami e népszerűsítés nagyszerű eszközének tűnik: az *államot*, ami a történelem folyamán gyakran avatkozott be a vélemények pártján és ellenében is – aminek számottevő és megkérdőjelezhetetlen hatása és megkérdőjelezhetetlen befolyása volt egyesek segítésére, mások akadályozására –, és lelkesültségükben aligha értik meg, miért nem lenne szabad ezt a remek eszközt arra használni, hogy felmorzsolják és az általuk elfogadott tanokkal helyettesítsék azt, amit gyűlölnék. Mindaddig, amíg őszinte hívők lesznek a földön, mindig arra vágnak majd, hogy véleményeket megbüntessenek, még akkor is, ha érzésük szerint ez botor dolog, és tudván tudják, hogy helytelen. Ha esetleg ellen is állnak a kísértésnek, az ettől nem lesz kevésbé valóságos.

Az „őszinteség” Carlyle óta az irodalom egyik kedvenc erénye, és ezt a vágyat arra, hogy mások hitét a magunkéra fordítsuk, bevett szokás úgy kezelni, mintha az igazság szeretetének része volna. És a legnemesebb lelkeknél ez talán így is van. De az emberiség nagy részének szerintem nincs ilyen magasztos célja. Függetlenül az igazságtól és a tévedéstől, a mienkétől eltérő hit látványa ugyanúgy bosszant bennünket, mint ahogy a másfajta öltözködés vagy viselkedés látványa is zavar. A diákok egy csoportja zaklatni fogja az új fiút, aki újfajta kabátot hord, vagy nem nagyon hagyják neki, hogy új formájú zsebkése legyen. A felnőtt emberek éppilyen rosszak, kivéve, ha a kultúra meglágyította őket. A tömeg kigúnyolja azt az idegent, aki tőlük nagyon eltérően néz ki. Az „őszinte hívők” érzéseinek nagy része, úgy vélem, teljesen hasonló. Azt kívánják, hogy mások is úgy gondolkodjanak, ahogyan ők, nem csupán azért, mert a tanításuk igazságát óhajtják terjeszteni, hanem és sokkal inkább azért, mert ki nem állhatják, ha a sajátjukétól eltérő meggyőződés szavait hallják. Mindenesetre az üldözési ösztön eredetének további elemzése nélkül is nyilvánvaló, hogy az mélyen az emberi természetben gyökerezik, és az emberek többsége felett nagy hatalma van.

Csakhowa a vélemények üldözésének nem ez a természetes ösztön volt az egyetlen – talán nem a legalapvetőbb – oka a történelem során. A fő, vagy az egyik fő ok az a jóval régebbi politikai gondolat volt, ami korábban uralta a világot, és aminek mély nyomai sok helyütt még mindig felfedezhetők. Az állam legrégebbi elmélete a „vallási közösség”, amely szerint viselkedésével bármely tag ráhozhatta az istenek haragját más tagokra is, és úgyszólván az egész közösségre. Ez a veszély, a kor felfogása szerint, egyszerre határtalan és örökletes: valamely generáció X vagy Y tagja csak azért elveszthette életét, egészségét és javait, akár az egész közösség is csak azért elpusztulhatott, mert Z ősei emberöltőkkel korábban valahogyan megsértették az isteneket. Ezért mondja azt az athéni történetíró, hogy egy

egyedi szentségtörés – egy helyi szentély kiváltságainak megsértése – után az elkövetőket arra kényszerítették, hogy „száműzetésbe vonuljanak”, azokat pedig, akik az általa elbeszéltek ideje előtt már meghaltak, „kiásták és áthajították a határon túlra”. „Mégis folytatódott száműzetésük – teszi hozzá –, mert azt tartották, hogy nem elég egy kis ideig vezekelni az istentelenségért, amiért elítélték őket. Az Alkmeónidákra, Attica egyik legbefolyásosabb családjára, sokáig romlott nemzetiségként tekintettek, és a közt ért csapások esetén egyedül őket tették felelőssé azért, hogy szentségtörésükkel földijeikre vonták az istenek ítéletét.”¹ És minthogy az istenekről alkotott téves elképzelésekről majdnem mindig úgy tartották, hogy kiváltképp szégyenletes a számukra, a hitetlenről, az „istentelenről” legtöbbször azt gondolták: nemcsak saját és mások üdvözülését rontja el egy ezután eljövendő világban, hanem már ebben is azonnali súlyos csapásokat von szomszédaira és népére. Inkább azért üldözték, hogy megszüntessék a politikai veszélyt, nem pedig hogy megakadályozzák a szellemi tévedést.

De azt mondják majd: tegyük félre a történelmet, és foglalkozzunk a mai dolgokkal! Azoknak, akik meg vannak győződve arról, hogy bizonyos tanok tévesek, nagyon veszélyesek, képesek tönkretenni az ember jólétét itt, és üdvözülését a másvilágon, miért nem szabad arra használniuk az állam hatalmát, hogy gyökerestül kiirtsák e tévedéseket? A tapasztalat, úgy tűnik, azt mutatja, hogy az állam hatalmát hatékonyan lehet ezen a módon kibontakoztatni. Akkor hát miért nem szabad azt működésbe hozni? Ha lenne rá helyem, szívesen bírálnám a „hatékonyan” szót. Azt kell mondjam, hogy az állam a legszükségesebb esetekben nem oly hasznos, mint azt gondolják. Elismerem, hogy teljesen kiirtja a tévedést, ám kétlem, hogy hitet alakít ki – legalábbis ezt csak olyan esetekben teszi, amikor az üldözött tévedés megfelel a helynek és az időnek. Azt gondolom, az ilyen esetekben a hatás gyakran az volt, hogy valamilyen eretnekséget néhányak körében azon az áron semmisített meg, hogy sokakban kételkedést keltett, kétségtelenül megölte a tévedést, ám rombolta az általános hitet is. És ez a lényeg, mert az üldözés célja az „igazság” elterjesztése – minden más csak eszköz. Ennek megtárgyalására azonban nincs hely, ezért a lényegre térek.

Azt mondom, hogy az államhatalmat nem szabad az eszmecsere megakadályozására használni, ugyanis az egyaránt alkalmazható az igazság és a tévedés, a mohamedán és a keresztény vallás, a hit és a hitetlenség érdekében, de a vitában az igazság előnyt élvez. Az érvek mindig az igazság mint olyan mellett és a tévedés mint olyan ellenében szólnak – ha békén hagyjuk az emberi elmét, akkor az előnyben részesíti a jó érvet a rosszal szemben, gyakrabban talál rá az igazságra, mint

---

¹ George Grote: *History of Greece. Vol. III.* Boston, John P. Jewett and Co., 1852. Part II., Chap. X., 83–84.

sem. Ám ha zavarjuk, egyáltalán nem adunk előnyt az igazságnak – az erő játékával helyettesítjük ott, ahol minden tan egyenlő, a logika játékával, ahol az őszintébbnek jobb esélye van.

Az igazság ezzel az eljárással győz a vitában: a határozott és nyitott elmék új véleményeket karolnak fel, ritkán teljesen téveseket, sosem egészen igazakat, hanem az igazság és a tévedés valamiféle keverékét. Ezekkel mindig mindenütt előhozakodnak, és fokozatosan ráveszik a higgadtabb embereket arra, hogy meghallgassák őket. E higgadtabb emberek mintegy bíróként szolgálnak, míg a lelkesebbek afféle ügyvédként – a vizsgálóbíróság folyamatosan ülésezik, nem hivatalosan, csendben, de nem eredménytelenül azt tanulmányozza, hogy az emberi érdeklődés nagy tárgyait illetően mi igaz és mi tévedés. E bíróság nem csalhatatlan – gyakran nagy hibákat követ el, határozatainak többsége gondolatilag befejezetlen és kifejtésében tökéletlen. Összességében azonban a bizonyító erő a helyes irányban tartja. Az igazságnak vannak a legjobb bizonyítékai, ezért a legtöbb ítéletet kedvezően befolyásolja. A folyamat lassú, jóval unalmasabb, mint a legrosszabb kancelláriai per. Idejét nem napokban, hanem években mérik, vagy inkább évszázadokban. Mégis, mindent egybevetve, ha nem állítjuk meg, vánszorog előre. Ám az egész megakad, ha elkezdjük a gondolatok üldözését – ha államcsínyt hajtunk végre, és rászabadítjuk a katonákat az udvarra –, ugyanis ez a legjobb alkalom a meggyőződés felszámolására, vagy arra, hogy az embereket hitre kényszerítsék.

Ez az érv azonban két dolgot feltételez. Először is azt vélelmezi, hogy a társadalom olyan állapotáról beszélünk, amelyben lehetséges az eszmecsere. És az ilyen társadalmak nem túl gyakoriak. A civilizálatlan ember nem képes a vitára: a vadembereket helyesen jellemezték úgy, mint akik „a gyermekek értelmével és a férfiak szenvedélyeivel és erejével”² bírnak. Mielőtt a spekulatív érveléshez bármi hasonlót tudnánk használni körükben, meg kell edzeni elméjüket, és meg kell fékezni szenvedélyeiket. Számomra úgy tűnik, hogy az általunk ismert emberi természet előtt hosszú bevezető időszak volt, amíg az formálódott. E bevezető időszak alatt az üldözés, mint a rabszolgaság, igen jelentős szerepet játszott. A népek főleg a közös vallás révén váltak nemzetté. A vademberek e laza csoportjából az egységes államba történő átmenetnek szükséges feltétele, hogy ugyanazokban az istenekben higgyenek, azokat ugyanolyan módon imádják. Elengedhetetlen volt, hogy hosszú időn át – esetleg évszázadokig – ugyanolyan életet éljenek, és ugyanazokhoz a szokásokhoz idomuljanak. Úgy hitték, hogy „őseik istenei” rendelték el e szokásokat. A kezdeti törvény nehezen választható el a vallási szertartástól: inkább egy egyház hagyományához hasonlít, mintsem egy törvénykönyv rendeleteire. Lényegileg időtlen és szent dolog. Úgy kell elgondolni, mint amit nem lehet sem bőví-

---

² Sir John Lubbock: *Prehistoric Times*. London, Williams and Norgate, 1913. 565.

teni, sem megrövidíteni – szent szokások összessége, amit senkinek sem szabad megtörni vagy kétségbe vonni. Ezek használata segít a közös nemzeti jelleg kialakításában, ami az elkövetkezendőkben megszelidülhet annyira, hogy elbírja a megvitatást, és olyan közös tételeket sugallhat, amelyekre az eszmecsere alapozható. Amíg e közös jelleg alakul, a vita lehetetlen – nem használható arra, hogy megtaláljuk az igazságot, mivel az nem létezhet; nem az helyzet, hogy le kell mondanunk a célhoz segítő erejéről: nincs ilyen választásunk, mivel nincsenek meg az előfeltételei. Úgy vélem, hogy a polgári szabadságra nagyjából ugyanez áll. A korai időkben minden másnál inkább egy kényszerítő zsarnokságra van szükség. A vitatkozás kora csak később jön el. Ilyenkor egy mindenható erőre van a legnagyobb szükség, hogy a szent törvényt érvényre juttassa. Az alkotmányos ellenszegülés idő előtt születne. Ez a lovak elé fogná a szekeret. Mind a szabadság, mind a tolerancia legerősebb védelmezői következetesen tarthatják úgy, hogy boldogtalan korok voltak, mielőtt a kettő közül bármelyik lehetővé vált, és még az azokra tett kísérletek is veszedelmesek voltak.

A helyzet hasonló az oktatáséhoz. Minden szülő bölcsen a saját hitére oktatja gyermekét, és amíg az el nem ér egy bizonyos kort, jobb, ha nem hall túl sokat bármilyen másikról. Végül elméje képesebb lesz az érveket mérlegelni, merthogy latolgatásuk nem kezdődik el oly korán. Aligha fog bármilyen hitvallást is megérteni, hacsak nem tanították meg valamelyikre. Azonban a gyermekkori megkötésekben ifjúkorban lazítani kell, felnőttkorban pedig el kell őket hagyni. Az oktatás egyik célja az, hogy vitára eddzen minket, és ahogyan e képzés fokozatosan közelít a befejezéséhez, úgy kell fokozatosan vitákba bocsátkoznunk és részt vennünk azokban. A kilencéves számára hasznos megkötések tizenkilenc évesen károsak.

E hasonlóság számomra nyilvánvalónak tűnhetett, azonban sok igen tudós ember másként látja ezt. Ők a neveléstanra a véleményüldözés példaadó eseteként tekintenek. Azt mondják, hogy „nem engedném meg előbb, hogy az egész ország olvasson egy rossz könyvet, mint ahogyan azt a gyermekeimnek engedném”. Elutasítják annak elfogadását, hogy a gyermekek életkora bármiféle jelentőséggel bír. Szívük mélyén azt gondolják, hogy ugyanúgy okosabbak az emberek nagy részénél, ahogyan azok saját gyermekeiknél, és habozás nélkül szabályoznák mindkettő tanulmányait. Csakhogy a tapasztalat azt mutatja, hogy senki sem oly bölcs minden kérdésben, mint amennyire az emberi sokaság az egy jó vita után, és ha valami csoda folytán az emberi fajnak a legbölcsebb ember gondolatait át kellene vennie, az eredmény bizonyos hatalmas tévedés megrögzítése lenne. Ha Bacon meggyőződéséhez ragaszkodnánk, akkor azt kellene hinnünk, hogy a Föld kering a Nap körül, ha Newtonéhoz, akkor azt, hogy „az Argonauta felfedező út valós esemény volt, mégpedig Kr. e. 937-ben; hogy Herkules valós személy volt, és Kr. e. 936-ban ő szabadította ki Thészeuszt, egy másik valós személyt; hogy 1036-ban Ceres, egy szicíliai asszony, elrabolt lányát keresve ment Atticába, ahol megtanította a görögöket is a kukoricatermesztésre.” És a legrosszabb az, hogy még

maguknak az önjelölt üldözők többségének álláspontja sem szilárd – véleményük folyamatosan alakul: mindenkit képesek olyan tanokért üldözni, amelyekről tegnap még nem is hallottak, és amelyekben holnap már ők maguk sem hisznek.

De azt fogják erre mondani, hogy a tolerancia elmélete nem olyan egyszerű, mint az oktatásé. Egy bizonyos tényből tudjuk, hogy egy fiatal ember már felnőtt és vitaképes. Életkora szerint ítéljük meg, és ebben mindenki egyetért. De nem mondhatunk semmiféle hasonló különös ismertetőjelet arra, hogy egy állam már elég érett ahhoz, hogy állja a vitát. Két vélemény lehetséges ezzel kapcsolatban. Nagyon is egyetérttek azzal, hogy a tény az egyik esetben sokkal nehezebb felfedezni, mint a másikban, mégis ténykérdés ez, amit az állam uralkodóinak a saját felelősségükre kell eldönteniük, és olyan jól, amennyire csak tudják. És efelől a legmagasab rangú uralkodók fognak dönteni, ahogyan az angolok Indiában – saját hitüktől elvonatkoztatva. Az angolok éveken át tiltották a kereszténység prédikálását Indiában, noha ez volt az ő saját vallásuk, mert úgy gondolták, hogy azt nem lehetne békésen hallgatni. Most már megengedik, mert úgy találják, hogy a lakosság képes a vitára. Természetesen a kormányok többsége teljességgel alkalmatlan ilyen magas erkölcsiségre és őszinte önuralomra. A legtöbb országban a kormány olyan emberekből áll, akik azt kívánják, hogy mindenki abban higgyen, amiben ők, pusztán amiatt, mert ők azt teszik. Néhányan hébe-hóba, egy magasabb szándéktól vezérelve, oly buzgón akarják saját nézetüket terjeszteni, hogy képtelenek a tolerancia problémáját tárgyilagosan szemlélni. Addig folytatják az üldözést, amíg az üldözött elég erős lesz ahhoz, hogy annak felhagyására kényszerítse őket, ám az, hogy egy szabály kíméletes, a kormányok pedig húzódoznak attól, hogy bevezessék, nem bizonyítja, hogy nem az a legjobb és az egyedül helyes. A jogtudományban már sok életbevágóan fontos választóvonal van, amit ugyanilyen nehéz meghúzni. Szükségképpen választóvonalat kell húzni a józan ész és az elmebaj közé, és ez éppoly kényes, mint bármi más. Az emberek alkalmassága arra, hogy megvitassanak valamit, lényegileg nem összetettebb annál a hozzáértésnél, amivel saját ügyeiket intézik, bár talán egy kormány kevésbé valószínű, hogy pártatlan lenne, és valószínűbb, hogy elfogult a vita kérdéseiben, mint az anyagiakéiban.

Másodszor, az az elmélet, miszerint az uralkodóknak kell megengedniük a vitát, nemcsak azt feltételezi, mint láttuk, hogy az eszmecsere lehetséges, hanem azt is, hogy az nem rombolja le a kormányzatot. Egyetlen kormány sem köteles megengedni olyan vitát, amely azt megsemmisíti. Számos feladat letéteményese, és amennyiben lehetséges, meg kell őriznie hatalmát, hogy teljesíthesse e kötelességeket. Azok a viták, amelyek képesek lerombolni, országonként nagyon eltérőek. Az épp aktuális kormánynak minden esetben mérlegelnie kell, miféle kérdések ezek. Ha a római császárok, akik üldözték a kereszténységet, azért tettek így, mert azt képzelték, hogy a kereszténység lerombolja a Római Birodalmat, akkor, azt gondolom, nem a kötelességük félreértése, hanem a ténybeli tévedésük miatt hibáztathatók. A kereszténység létezése nem volt valóban kevésbé összegegyeztet-

hető a Birodalom létevel Diocletianus idején, mint Konstantinus korában, azonban ha Diocletianus azt gondolta, hogy összegegyeztetetlen, akkor az ő kötelessége volt megóvni a Birodalmat.

Azt kérdezik majd tőlem: „Mit ért az alatt, hogy megóvni a társadalmat? Minden társadalom a szakadatlan változás állapotában van: a legjobbak közülük gyakran a legtöbbet változók – mire gondol hát akkor, amikor azt mondja, hogy valamit »megőriz« majd? Elismeri, hogy nem képes változatlanként megtartani őket, akkor mégis mit szándékozik tenni?” Azt felelem erre, hogy e tekintetben a társadalmak élete olyan, mint az azokat alkotó egyének élete. Nem bolygathatjuk meg az emberi testet úgy, hogy változatlanul hagyjuk – nyúlhatunk hozzá úgy, hogy életben tartsuk. Az, hogy az ilyen esetekben mely változtatások lesznek végzetesek, ténykérdés. A kormánynak kell eldöntenie, hogy úgyszólván mi fogja „tönkretenni az egészet”, és mi nem. Kétségtelen, hogy rosszul is választhat. Franciaországban, a kísérletek országában mondta Cavaignac tábornok – „az a kormány, amelyik megengedi alapelvének megvitatását, elveszett”, és ezért a Köztársaság nevében üldözte az embereket, azt gondolva, hogy a társadalom számára ez a lényeges. III. Napóleon hasonlóan üldöztetett embereket a II. Császárság nevében, Thiers elnök pedig újra a Köztársaság nevében – Broglie hercege most az érvényben lévő íratlan törvény nevében teszi ugyanezt. Lehet, hogy ez mind hiba, vagy csak némelyikük, vagy egyik sem. Itt, ahogyan korábban, a szabály alkalmazásának gyakorlati nehézségei nem cáfolják azt, hogy az igaz és az az egyedül igaz.

Azt vetik majd ez ellen, hogy ez az alapelv kizárólag olyan igazságokra alkalmazható, amelyeket vita révén szereztünk. „Elismerjük – mondják az ilyen ellenzők –, hogy ahol az eszmecsere a legjobb vagy az egyetlen eszköz az igazság bizonyítására, ott nem tanácsos megtiltani a vitát, csak hogy az eszmecsere mellett vannak más eszközök is arra, hogy eljussunk az igazsághoz, amik néha még ott is jobbak a vitánál, ahol a vita alkalmazható, és néha túlszárnyalják azt, és olyan területekre is elérnek, amelyeken az alkalmazhatatlan; és ahol ama hatékonyabb eszközök bevethetők, bölcs lehet megtiltani az eszmecserét, mivel ezekben az esetekben a vita összezavarhatja az emberi elmét, és meggátolja ama felsőbb eszközök használatában. Hasonló ez a szem esetéhez. Azoknak az embereknek, akik látni akarják a dolgokat, többnyire hasznos azt a szabályt mondani, hogy szükségképpen *mindkét* szemüket használniuk kell, és azokra kell hagyatkozniuk. De vannak olyan esetek, amikor ez a szabály rossz. Ha valaki olyan dolgokat akar látni, amelyek túlságosan messze vannak a szem számára, mint a Jupiter holdjai vagy a Szaturnusz gyűrűje, azt kell mondanunk neki, hogy ellenkezőleg, húnnya le az egyik szemét, és a másikkal nézzen egy távcsőbe. A szokásos eszközök bevett használati módja, kivételes esetekben, összeütközésbe kerülhet a kiegészítő eszközök helyes használatával.” És igazán elismerem, hogy vannak ilyen kivételes esetek és efféle kiegészítő eszközök, de amondó vagyok, hogy létezésük nem vet fel új problémát a tárggyal kapcsolatban, és hogy ez nem ok az eszmecsere betiltására, kivéve azokban az esetekben, amelyekben már láttuk, hogy tanácsos azt megtiltani.

Ezen ellenzők számára a legelfogadhatóbb módon megfogalmazva és a lehető legtöbb engedményt téve nekik, úgy hiszem, hogy az általuk követelt kivételeknek végül is három fajtája van.

Először is, vannak bizonyos szükségszerű állítások, amiken az emberi elme el *fog* gondolkodni, el kell hogy gondolkodjon, és nem tehet róla, hogy elgondolkodik rajtuk. Például azt kell hinnünk, hogy azok a dolgok, amelyek azonosak egy harmadik dologgal, egymással is azonosak, hogy a dolog nem lehet *egyaránt* létező és nem létező, hogy szükségképpen vagy léteznie kell, vagy nem léteznie. Ezekre az igazságokra nem eszmecsere útján jutottunk – ellenkezőleg, a vita már feltételezi legalább ezek némelyikét, mivelhogy ugyanúgy nem érvelhetünk kiinduló alaptételek nélkül, mint ahogy egy emelőt sem használhatnánk alátámasztás nélkül. Az okfejtés előfeltételeit valahogy fel kell ismernie az emberi elmének, mielőtt érvelni kezdenénk. Ez nyilvánvaló, ám akkor az is egyértelmű, hogy az ilyen esetekben nem okozhat semmiféle kárt megkísérelni az eszmecsérét. Ha az emberi elmében vannak bizonyos olyan első alapelvek, amelyeket az nem képes észrevenni, és magától elfogad, ama első alapelvek ellen érvelni semmilyen kárt nem okoz. Vítathatjuk, ameddig csak akarjuk, hogy azok a dolgok, amelyek azonosak egy harmadik dologgal, *nem* azonosak egymással, vagy hogy egy dolog *képes* egyszerre létezni is, meg nem létezni is, de erről senkit sem fogunk meggyőzni. Ha mégis meg tudnánk erről győzni valakit, jóvátehetetlen károkat okoznánk neki, mert elméje alapját kezdenénk ki, és tönkretennénk értelme használatát. Szerencsére azonban ilyesmikről nem tudunk meggyőzni senkit. Amit az emberi elme nem képes elgondolni, azt nem képes elgondolni, és az eszmecsere ugyanúgy nem képes megszűntetni az elsődleges percepciókat, mint amennyire létrehozni sem. Az egyszeregy egyszeregy marad, sem több, sem kevesebb, bármennyire is érveljünk mellette vagy ellene.

Az állítólag szükségszerű percepciók tagadása azonban – bár az emberi elme valódi szükségszerű percepcióinak tagadása esetleg nem okozhat sérelmet – gyakorta nélkülözhetetlen az igazság kiderítéséhez. Az emberi elme, ahogyan azt a tapasztalat mutatja, képes álevidenciákat kialakítani. A legnyilvánvalóbb eset az, amikor az emberek rosszul „számolnak”. Ha elég sokáig és elég behatóan foglalkozunk a számtan igazságaival, azok minden esetben magától értetődők – ám amikor túl gyorsak vagyunk, vagy hagyjuk, hogy elménk elhomályosuljon, bármennyi hibát elkövethetünk. E tárgyban bizonyos fokú lassúság és kellő mélység egyaránt elengedhetetlen a pontossághoz. A gondolat képzelt szükségszerűségei, ha nem vagyunk óvatosak, megállás nélkül rászednek minket. A legnagyobb elmék sem mentesek az efféle hibák kockázatától, még az általuk legjobban ismert kérdésekben sem. Ellenkezőleg, a tudománytörténet tele van olyan esetekkel, amelyekben a legokosabb és legtapasztaltabb emberek azt feltételezték, hogy lehetetlen olyasmiket gondolni, amik valójában nem igazak, és amikről azóta kiderült, hogy elég könnyedén elképzelhetők. Ezek az álevidenciák úgy különböztethetők meg a valódiaktól, hogy a lehető legtöbb elmét rávesszük, hogy a lehető leggyakrabban

próbára tegye, vajon segítik-e ezek a gondolkodást vagy sem. De az efféle próbák sosem lesznek meg eszmecsere nélkül. Így tehát a magától értetődő dolgoknak az emberi elmében való létezése nem az eszmecserétől való eltántorításra érv, hanem éppen annak ösztönzésére.

Azután bizonyosan igaz, hogy sok olyan következtetés, amely semmiképp sem magától értetődő, és amelyekre fokozatosan jutunk, mégsem eszmecsere eredménye. Például valakinek a saját barátai és ismerősei jelleméről alkotott véleménye nem vita eredménye, hanem különálló benyomások összessége: nem egy tudatosan véghez vitt kutatás következtetése, hanem az akaratlanul felbukkant dolgok sokaságának hatása – egy jól körvonalazott dolog, és igen világos hatása van az elmére, azonban eredete meghatározatlan és kinyomozhatatlan, olyasmi, mint egy nagyon apró hozzájárulásokból összeálló hatalmas pénzalap, amelynél elveszett a befizetők neve. Ám itt ismét csak, bár e vélemények nem megvitatás révén alakultak ki, létezésük az eszmecsere elősegítésére, nem pedig megakadályozására ad okot. A hétköznapi tapasztalat azt mutatja, hogy ezek a jellemeket illető vélemények végső soron gyakran tévesek. Az emberi jellem igen bonyolult dolog, és a különböző emberek által erről kialakított benyomások éppoly eltérők, mint egy áthághatatlan hegység lakóinak benyomásai a hegy alakjáról és méretéről. Minden megfigyelőnek bizonyos tettekből és egyes kijelentésekből levezetett, összesített elképzelése van, de a valódi ember mindig vagy majdnem mindig ezer egészen másféle és igen eltérő vonatkozású kijelentést is tesz, végtelen sokféle módon cselekszik „más emberek” és „más elmék” között – egy változékony ember gyakran alig tűnik ugyanannak, ha nagyon eltérő társaságokban találkozunk vele. És mégis, hogyan kellene egy ilyen személy jellemét megállapítani, ha nem eszmecserevel? Minden megfigyelőnek hozzá kell járulnia az *adatok* sorához – ezeket az adatokat el kell rendezni és fel kell használni. A biztos és valós tényeknek, amelyekben mindenki egyetért, megfelelő súlyuknak kell lennie – ezeket össze kell kapcsolni és össze kell hasonlítani a különféle benyomásokkal, amikre vonatkozóan nincs két ember, aki pontosan egyetért. Durva összegzést kell adni az egészről. Másképp nem lehetséges a kérdésben igazságra jutni. Eszmecsere nélkül mindegyik elme a saját, részleges megfigyeléseitől függ. Egy nagy ember egy képzet (*image*) – hogy úgy mondjam, egy dolog – az inasának, egy másik a fiának, megint más a feleségének, és más a legjobb barátjának. Ezek közül egyiket sem szabad általánosítani – mindegyiket össze kell hasonlítani. Megtiltani az eszmecsereét annyi, mint megtiltani a helyesbítő eljárást.

Végezetül azt tartom, hogy vannak első alapelvek vagy első percepciók, amelyek sem nem a folyamatos, bár elfeledett próbák eredményei, mint amelyekről az imént beszéltünk, sem nem közösek az egész fajban, mint amit először említettünk. A legkézenfekvőbbnek az tűnik számomra, hogy ezeknek az ízlés elveinek kell lenniük. A szépség elsődleges percepciói nagyon eltérők a különböző embereknel, és a különböző embereknek különböző időkben is azok, mégsem mondhatja senki, hogy nem az emberi természet legvalóságosabb és legbefolyásosabb

részei. Aligha van olyan, emberi kéz által készített dolog, amelyre többé-kevésbé ne lenne hatással a készítőjének a szépségről alkotott fogalma, és aligha van olyan emberi élet, amely ne lenne más, ha a szépség eszméje másmilyen lenne annak elméjében, aki éli azt.

Ám ez biztosan nem adna választ arra, ha az ízlés tárgyait kizárnák az eszmecseréből, és megengednék, hogy egyetlen ízlésirányzat tanítói uralkodjanak, minden más vetélytárs tanítását pedig betiltsák. Ez azzal a hatással járna, hogy minden korra egyetlen korszak egyedi elképzeléseit erőltetnénk egy olyan kérdésben, amely majdnem minden másnál homályosabb, és nehéz kielégítő elméletté sűríteni. Az egyes korokban az emberi elme nyilvánvalóan mérhetetlenül különböző az erről levont következtetések tekintetében, és semmi sem mutatja, hogy az üldözött korszaka bölcsőbb lett volna bármely másiknál, vagy hogy az ő ítélete jobb lett volna bárki másénál.

E különféle első alapelvek esete nagyon hasonlít az „egyéni elfogultsághoz” (*personal equation*), ahogyan azt a megfigyelés-elméletben nevezik. Megállapították, hogy néhány megfigyelő másoknál szokás szerint egy kicsit korábban lát valamilyen jelenséget, mondjuk egy csillagot delelőre érni, néhányan pedig később – nincs két ember, aki ebben tökéletesen egyforma volna. Amikor új ember érkezik egy csillagvizsgálóba megfigyelésre, az első dolog annak eldöntése, hogy ő gyorsabban vagy lassabban lát – ezt hívják „egyéni elfogultságnak”. Ám a vélemények üldözésének elmélete alapján a főcsillagász minden országban a saját elméjét teszi meg mércének – így persze az egyik országban ő gyors lenne, és nem hagyná, hogy a lassú emberek vitassák, amit mond, a másokban pedig lassú, és itt nem tűrné meg a gyorsakat, vagy nem hagyná, hogy kifejtsék álláspontjukat; és így aztán a csillagászati megfigyelések – vagy ha mondhatom, a csillagászati *hitek* – szélsőségesen eltérnének a különböző országokban. Viszont amint türelmet tanúsítanak, és megengedik az eszmecserét, nem jutnak ilyen abszurd eredményre. A különböző elmék megfigyeléseit összehasonlítják másokéival, és az igazságról azt feltételezik, hogy a gyors és a lassú emberek tévedései között félúton található.

A bonyolultabb kérdésekben nem várhatunk ilyen pontos eredményeket. A csillagászati megfigyelés jelensége kizárólag nagyon egyszerű eseményekkel és az ezen eseményekre vonatkozó nagyon egyszerű tényekkel kapcsolatos. A szépség percepciói azonban végtelenül összetettek: számtalan részlet titokzatos összegzései, és e részletek mindegyikéről alighanem minden gondolkodás bizonyos fokig eltér minden másiktól. Mégis lehetséges hozzávetőlegesen ugyanolyanfajta egyezésre jutni. Az eszmecsere csak egy szervezett eljárás, amivel a különböző elmék összehasonlítják saját következtetéseiket másokéival. A merész és határozott elmék felrajzolják a képet és meghatározzák a benyomásokat: első pillantásra ezek a benyomások egészen különbözőknek tűnnek. A múlt század írói úgy gondolták, hogy a klasszikus építészet, mindent egybevetve, magasabb rendű a gótikánál – most sok író épp az ellenkezőjét mondja, és azt állítja, hogy a középkori katedrális nemében és természetében összességében magasabb rendű bármilyen klasszikus-

nál. Éveken át a világ tökéletesnek gondolta Claude tájképeit. Azután jött Ruskin, és tudásával és ékesszólásával egy egész generációt rávett arra, hogy kevésre tartsa azokat, és Turnerét gondolja magasabb rendűnek. Az igazság kibogozása az ilyen eszmecserek révén nagyon lassú, nem egyszer visszamaradott, gyakran késeledmes, és sokszor úgy tűnik, hogy évekre megállt. Ám egészében véve a folyamat halad, és e haladás alapelve ez: minden elme – amelyik hű önmagához, körültekintéssel kezeli benyomásait, és összehasonlítja azokat mások benyomásaival – bizonyos következtetésekre jut, amelyek ezt az elmét illetően a végsők és a legmagasabb rendűek. Ezeket, amilyen világosan csak lehet, papírra veti vagy szóban közli, és ezek megint csak olyan adatokat jelentenek, amelyeket más elmék összevethetnek a sajátjukéval. E szakadatlan összehasonlításban egy szertelen elme mindenütt irányt válthat; egyesek Miltont kedvelik, mások Wordsworth-t, lehet, hogy vannak, akik semmit sem látnak Drydenban, mások Racine-t találják elviselhetetlenül unalmasnak, valakik Shakespeare-t gondolják barbárnak, mások pedig az *Iliász* tartalmát tartják „csatározásoknak és iskolásoknak való dolgoknak”. Ugyanez a helyzet a történelemmel – az egyik az egyik nagy korszakot szólja le, a másik a másikat. Minden korszaknak megvannak a maga erőszakos támogatói, akik semmi másra nem figyelnek, és akik ahhoz képest minden más korszakot középszerűnek és nyomorúságosnak gondolnak. Ezek az erőszakos elmék mindig tökéletlenek és néha nevetségesek, ám majdnem mindig hasznosak az emberiség számára. Arra kényszerítik az embereket, hogy figyelembe nem vett igazságokat halljanak. Egyformán túl nagy szerepet tulajdonítanak saját evangéliumuknak, de rendszerint az azért evangélium. Sok évvel ezelőtt Carlyle mondta a régi, angliai szegénytörvényről: „elfogadottá válván akkoriban, hogy az otthon élő szegények támogatását azonnal be kell fejezni, miféle eszközt talált a csodálatos természet arra, hogy ezt megszüntessük? Különféle embereket alkotott, akik azt gondolták, hogy a nem szegényházi ellátás megszüntetése az egyedül szükséges.” Ugyanúgy, kívánatos lévén, hogy az emberek ízlése bizonyos ponton javuljon, a természet eszköze ama ponton valami kellemes hangú és korlátolt lángelme, aki szónokol, és nem csupán azt bizonygatja, hogy a különleges fejlődés önmagában jó, hanem hogy minden dolgok legjobbika, és minden más jó dolog gyökere. A többiek, a kevésbé feltűnő, visszahúzódó, érzékeny, vizsgálódó elmék is felettébb hasznosak, akikről gyakran a világ semmit sem tud, de a közvetlen környezetükben az ízlést illetően mindegyikük tekintély, és az általa formált nézeteket személyes befolyása révén adja át. A valamelyest érett emberi elme, ha békén hagyják, a valódi szépséget részesíti előnyben a talmi helyett, és hamarabb teszi ezt, ha az eredeti emberek új, izgalmas gondolatokat vetnek fel, és a szolidak bírálják és ítélik meg azokat.

Ám a vélemények esztétikai üldözése megzavarná ezt az egészet, mivel általában a kényszerítő erő valamely hagyomány híveinek kezében lenne. Az állam „a társadalom nyers erejét” képviseli, és kevésbé valószínű, hogy fogékony lenne az új, izgalmas gondolatokra vagy elképzelésekre, és ezért az üldözés első áldozata az eredeti ember lesz, aki olyasmit javasolt, ami végső soron a leginkább előre

vitte volna az emberiséget, a következő pedig a vizsgálódó és éles szemű kritikus, aki ezeket az elképzeléseket tanulmányozta, és elválasztotta bennük az ocsút a tiszta búzától. Egyikük sem felelne meg a régi hagyománynak. A feltaláló túl heves lenne, a bíráló túl aggályoskodó, és így a régi hibák súlyos törvényei vernék bilincsbe az emberiséget. Szemernyit sem lenne jobb a helyzet akkor sem, ha az események játéka folytán az új tan előterjesztője teljes irányítást szerezne, és mindent megtiltana, amit ő nem kedvel. Megpróbálná, bár hiába, rávenni az emberek fásult tömegét, hogy elfogadják az ő új elméletet, vagy hogy foglalkozzanak vele, személyes ellensége pedig az óvatos kritikus lenne, aki egy darabig vele tartott, majd megtagadta, hogy egy tapodtat is tovább menjen. Ha megengedjük a vélemények üldözését, a szépség új fajtájának hívei, ha tehetik, rá fognak rontani a régiéire, a régi hívei pedig az új fajtáéira törnek – közben mindkettő támadja majd a csendes és megfontolt embert, aki megpróbálja kiválasztani azt, ami a jó az egyikben és a másikban. Az ízlés valószínűleg sokáig változatlan marad.

De azt mondják majd, hogy „Ki hallott már olyan sületlenséget, hogy esztétikai üldözés? Mindenki tudja, hogy az efféle ízlésbeli dolgokat hagyni kell megvédeni saját magukat, és ami azokat illeti, ezeket senki sem akarja üldözni vagy megtiltani.” Csakhogy azért beszéltem az ízlés kérdéseiről, mert néha a legjobb hasonlatokkal szólni. Az erkölcs és a vallás dolga, amiben az emberek mindig is üldözték és még mindig üldözni akarják a véleményeket, pontosan ugyanilyen. Ha az erkölcsnek és a vallásnak vannak (ahogyan én, személy szerint, azt gondolom, hogy vannak) olyan végső igazságai, amelyek többé-kevésbé eltérnek mindenki gondolkodásában, akkor azokkal kapcsolatban is csak ugyanígy juthatunk valamilyen mércéhez és valamiféle egyezsége. Elengedhetetlen az egyik vélemény ugyanilyen összehasonlítása a másikkal, az ugyanilyen eszmecsere, a vizsgálódó és az eredeti elmék ugyanilyen alkalmazása. Az igazságra jutás módja azonos, és annak megakadályozásáé is.

Most már látjuk, hogy a vallási üldözés – ahogyan azt korábban mondtam – miért irtja ki gyakran az új tanításokat, miközben általában képtelen fenntartani a régi tanokba vetett hitet. Az emberek egész osztályait akadályozhatjuk meg abban, hogy a nekik tetsző vallásról halljanak, de nem tudjuk rávenni őket arra, hogy olyan vallásban higgyenek, amely nekik nem rokonszenves. Megakadályozhatjuk, hogy született csodálói bármit is halljanak a gótikus építészeztől, de nem vehetjük rá őket a klasszikus építészet nagyrabecsülésére. Megakadályozhatjuk, hogy a rajongói lássák Claude képeit vagy dicsérjék, de nem tehetjük őket Turner csodálói-vá. Hasonlóképpen, az üldözés révén megakadályozhatjuk a protestantizmusra hajló elméket abban, hogy protetánssá legyenek, de nem tehetjük ezeket az embereket valódi katolikussá; megakadályozhatjuk, hogy a született katolikus elmék katolikussá legyenek, de nem tehetjük őket őszinte protestánssá. Nem tehetjük hívővé a saját vallásunkban azokat, akik természettől fogva másfajta valláshoz vonzódnak – ehelyett többé-kevésbé lelkiismereti szkeptikusokká tesszük őket. Ha megtagadjuk tőlük azt a fajta vallást, ami az elméjükben gyökerezik, és amiben

hinni tudnának, örökre tudatában lesznek egy meghatározatlan vágynak. Mindig valami olyasmi iránt fognak vágyódni, amit sosem lesznek képesek elérni, sosem lesznek képesek dönteni valami mellett, ösztönös ellenszenvet éreznek majd minden iránt, szívükben kételkedők lesznek, mert megtagadták tőlük azt a hitet, amire szívük sóvárgott, közönyösen fognak élni, mert erővel visszatartották őket az egyetlen hittől, ami iránt nem lettek volna közömbösek. A szellemileg kiművelt országokban az üldözés sekélyes megalkuvást, a felszín alatt erőteljes, szünni nem akaró, engesztelhetetlen kételyt eredményez.

A vizsgálat alapján tehát annak elfogadása, hogy bizonyos igazságokra nem eszmecsere révén jutunk, nem változtat semmit a tárgyat illetően. Az efféle igazságok megvitatása ugyanannyira szükséges, mint minden másiké. Az egyetlen megkötés az, hogy az emberek elméjének az adott társadalomban elég érettnnek kell lennie ahhoz, hogy vitaképes legyen, és hogy az a vita ne döntse romba a társadalmat.

E két megkötést ismerem el annál a doktrínánál, hogy az eszmecserének szabadnak kell lennie, de nem egy másikat, amelyet gyakran szorgalmaznak. Azt mondják, hogy azokat, akik a tolerancia ellenében írnak, nem szabad tolerálni, hogy az eszmecserének nem szabad az eszmecsere ellenségeit segítenie. De miért nem? Ha erős a kormány, és a nép alkalmas a vitára, miért ne tárgyalhatnák meg a dolgot? Nem szabad azt feltételeznünk, hogy az eszmecsere szabadsága alól nincsenek kivételek. Épp az imént láttuk, hogy vannak, mégpedig valójában sok. Hadd döntsék el minden esetben az emberek, hogy az adott vita helyénvaló-e vagy sem. Nagyon valószínű, hogy néhány esetben rosszul foglalnak állást, azonban jobb, ha ők határoznak ebben, mint ha magunk vállalkozunk arra, hogy előre látunk minden személyes tapasztalatot, és megbizonyosodunk arról, hogy valószínűleg nem is lehet igazuk.

Az is nyilvánvaló, hogy a véleménnyel szembeni türelemre itt alkalmazott érvek nincs megfelelője a tettekhez vonatkozóan. Az emberi elme a felvetett esetekben abból tanul, hogy szabadon hall minden érvet, de semmi esetre sem abból, hogy szabadon kipróbál minden eljárást. Mai állapotában a társadalom csak akkor létezhet, ha bizonyos tettek meg vannak tiltva. Annál is inkább így van ez, mert számos más tett szintén tilos. A kormánynak kell magára vállalni az azzal kapcsolatos felelősséget, hogy megmondja, mely tetteket engedi meg – ez az elsődleges feladata, és ha mindent megengedett, az a civilizáció végét jelenti. Meghatározott körülmények között azonban minden véleményt meg kell hallgatnia, mivel a békés eszmecsere bármi másnál jobban elősegíti az igazság fokozatos megismerését, ami pedig a civilizáció hajtóereje.

Hasonlóképpen, az az érv, hogy a törvénynek semmilyen véleménnyilvánítást nem lenne szabad büntetéssel sújtania, nem igazolja, hogy sok esetben a társadalomnak sem lenne szabad az efféle megnyilvánulással szemben büntetést alkalmaznia. A társadalom sokféle tettet jóval szigorúbban tud kezelni, mint a törvény, mert sokkal kevésbé kell szigorúnak lennie az általa megkívánt bizonyítékokat

illetően. Elfogadhatja a köztudomású és az olyan dolgokat, amelyekben mindenki biztos, ám amit senki sem képes bizonyítani. Különösen az elmélet és a hajtóerő jellegét tudja egész jól összehasonlítani, amit a jog, már ha egyáltalán képes rá, csak tökéletlenül tud megtenni. Az is bizonyos, hogy a vélemények jellemzik az azokat osztókat – nem bizonyító erejük, de azért valószínűsítők. A tapasztalat azt mutatja, hogy minden vélemény összeegyeztethető azzal, amit mindenki egész helyeselhető életként fogadna el, olyan életként, amely az emberek többségénél jóval emelkedettebb. Az erős kétely és az óriási hit egyformán megtalálható az olyan személyiségekben, akiket mind a kételkedők, mind a hívők csodálnak. Mindent egybevetve azonban bizonyos rokonság van a hit és a jellem között – akik nem értenek egyet valakinek az alapvető meggyőződéseivel, azok általában elítélik annak jellemét is. Ezért ha a társadalom olyan embert lát, akinek véleménye a tapasztalat szerint olyan tettekkel kapcsolódott össze, amelyeket helytelenítenek, akkor ez igazolja azt, hogy ideiglenesen barátságtalanul bánik vele. Az ilyen embert próbára kell tenni, hogy saját életvitelével mutassa meg: az általa osztott vélemények nincsenek összefüggésben kifejezetten gonosz tettekkel, ahogyan azt a társadalom gondolja. Ha láthatóan emelkedett életet él, akkor a társadalomnak nem szabad többé fenntartással kezelnie – akkor világos, hogy nem élt rossz életet, és az volt az egyetlen ok arra, hogy ezt tegyék, hogy az a gondolatuk volt, hogy rossz életet élt vagy élhetett volna. Egy kétely felmerült, ám rögtön el is tűnt. Az efféle gyanakvás összességében nincs kárára a szabad eszmecserének – talán még gazdagítja is azt. Távol tartja a legrosszabb vitatkozókat, az igazán rossz embereket, akik véleménye jellemük eredménye, és akik azt nem szívesen hozzák nyilvánosságra, mert félnek attól, hogy mit mond rá a társadalom. Ha a jog ugyanígy meg tudná különböztetni a jó és a rossz vitázókat, haszonnal tudna büntetéseket róni a rosszakra. Ám ez természetesen lehetetlen. A jog nem képes különbséget tenni a jellem apró különbségei között – ha egyáltalán büntet valamit, akkor a véleményt kell büntetnie, nem számít, hogy annak kinyilvánítója rossz vagy jó ember-e. Az efféle kérdésben a társadalom körültekintő, a tövény csak vakon cselekszik.

A legtöbb embernek úgy tűnhetek, mint aki árnyakkal hadakozik, és olyasmit bizonyít, amiben senki sem kételkedik. Az emberek, mondják majd, többé nem akarják üldözni a véleményeket. Ám én azt mondom, hogy *igenis* akarják. Írásaikban, még inkább beszélgetéseikben valójában könnyű észrevenni, hogy nagyon sok hívő üldöznék a kételkedőket, nagyon sok kételkedő pedig a hívőket. A társadalom talán okosabb – azonban az igazán őszinte hívők és az igazán őszintén hitetlenek egyáltalán nem bölcsebbek.

JAMES FITZJAMES STEPHEN (1829–1894) jogász és bíró volt, jogtudományi hírnevét a *History of the Criminal Law* (1883) alapozta meg, gyakran jelentek meg cikkei a *Cornhill Magazine*, a *Fraser's Magazine*, a *Pall Mall Gazette* és a *Saturday Review* hasábjain is. Az 1873 márciusában *Liberty, Equality, Fraternity* címmel kötetbe foglalt írásai 1872 novembere és 1873 januárja között jelentek meg a *Pall Mall Gazette*-ben – eredetileg név nélkül. A francia forradalom jelszavaiként használt értékek uralkodó felfogásának előnyeit és hátrányait – amit számára a legékebben John Stuart Mill *A szabadságról*, *A nő alárendeltsége* és a *Haszonelvűség* című művei példáztak – elemezve fejtette ki saját felfogását, hogy a szerinte rossz irányba haladó liberalizmust az erkölcsileg, jogilag és logikailag is védhetően jobb útra terelje vissza. A két utilitarista, Mill progresszív liberalizmusa és Stephen erkölcsi konzervativizmusa közötti ellentét később a Devlin–Hart-vitában bukkant fel újra.

A szöveg megjelenési helye:

James F. Stephen: On the Liberty of Thought and Discussion. *Liberty, Equality, Fraternity*. New York, Holt and Williams, 1873. 33–104.

JAMES FITZJAMES STEPHEN

A gondolat és eszmecsere szabadsága*

Ahogy arra az előző fejezetben rámutattam, Mill inkább állítja, mint bizonyítja a szabadsággal kapcsolatos tételeit, azonban a „Gondolat- és szólásszabadságról” írt esszéjének 2. fejezete és az „Egyéniségről mint a jólét egyik eleméről” szóló 3. fejezet érveknek tekinthetők a bevezetésében kimondott általános alapelv bizonyos részeinek vagy alkalmazásainak igazolásához, és ekként is fogom azokat vizsgálni. Inkább Mill elméletét, mint gyakorlati következtetéseit ellenzem. Remélem, a következőkben meg tudom mutatni, hogy mekkora kettőnk között a tulajdonképpeni különbség. A témában megfogalmazott állításainak többsége ellen az a kifogásom, hogy annak érdekében, hogy a gyakorlatban igazolja azt, ami csak szűk és különleges alapokon védhető, önmagában helytelen elméletet fektet le, amely könnyen olyan nézeteket erősít meg, amelyek valójában károssá válhatnak.

A „Gondolat- és szólásszabadságról” írt fejezetének folyamányát a lényeges pontok kiemelésével és tömören saját maga a következő szavakkal foglalta össze:

Négyféleképp alapoztuk meg eddig azt a tételt, hogy a vélekedés szabadsága és a vélemény kifejezésének szabadsága szükséges feltétele az emebriség szellemi jólétének (melyen a jólét összes többi formája nyugszik). Most mindezt röviden összefoglaljuk.

Először: tudomásom szerint bizonyosak lehetünk benne, hogy bármely elhallgattatott vélemény lehet igaz. Ha ezt tagadjuk, feltételezzük, hogy csalhatatlanok vagyunk.

Másodszor: bár az elhallgattatott vélemény lehet téves, tartalmazhat és gyakran tartalmaz is valamelyes igazságot, az uralkodó vélemény pedig ritkán vagy sohasem képviseli a teljes igazságot. Ezért csak az ellentmondásban levő vélemények összeütközése teremtheti meg annak lehetőségét, hogy az igazság hiányzó része elfogadottá váljék.

---

* John Stuart Mill *A szabadságról* című művének (Pap Mária fordítása. Budapest, Századvég – Readers International, 1994) 2. fejezete („Liberty of thought and discussion”) „A gondolat- és szólásszabadságról” fordításban jelent meg magyarul, Stephen erre reflektál – a szöveghűség és a némiképpen eltérő jelentés megőrzése kedvéért az „eszmecsere” kifejezést használom, kivéve ott, ahol Stephen Mill szövegére utal – *a ford.*

Harmadszor: ha az elfogadott vélemény nemcsak igaz, hanem a teljes igazságot is tartalmazza, hívei jobbra csak előítélet módjára teszik magukévá, kevésbé értve és érezve alapját, ha nem érték és nem érik folytonosan heves támadások.

Negyedszer: nemcsak az alapok ésszerűsége vész homályba, de félő, hogy a tan jelentése is elsikkad vagy elkorcsosul, megszűnik hatni a jellemre és a viselkedésre: a tanítás tisztán formális hitvallássá válik, nem ösztönöz jóra, csak béklyóba szorítja a lelket, s megakadályozza, hogy akár az értelem, akár a személyes tapasztalat hatására bármilyen új és szívből jövő meggyőződés kialakuljon benne.*

Úgy gondolom, hogy szerzője írásai közül a kérdéses fejezet az egyik legékes-szólóbb, és – ahogyan az nem ritka az ő esetében – olyan példákat tartalmaz, amelyek még értékesebbek amiatt, amire utalnak, mint amit mondanak.

Ezek a példák kétségtelenül annak a fejezetnek a részei, ami első megjelenésekor a legmélyebb benyomást keltette, és amire az olvasók a legélénkebben emlékeztek. Azt gondolom, hogy a kedvükért a legtöbb olvasó megfélekedezett arról a logikai keretről, amiben azokat felállították, és a fejezetet a teológiai témákról folytatott eszmecsere nagyobb szabadságáért mondott védőbeszédként olvasták. Ha Mill csak arra a kijelentésre szorítkozott volna, hogy saját korunkban és országunkban kiemelten fontos, hogy a teológia nagy kérdéseit nyilvánosan és minden jogi korlátozástól mentesen meg lehessen vitatni, egyet is értenék vele. De bennem az egész fejezet azt a benyomást kelti, hogy e korlátozott gyakorlati következmény megalapozása kedvéért Mill olyan elméletet állított fel, amely meglehetősen megsze volt az igazságtól, és ha azt általánosan elfogadnák, az onnantól fogva az ésszerű törvényalkotás komoly akadályává válna.

Az első érve a bármiféle tárgyról alkotott vélemény korlátlan szabadsága mellett az, hogy „tudomásom szerint bizonyosak lehetünk benne, hogy bármely elhallgattatott vélemény lehet igaz. Ha ezt tagadjuk, feltételezzük, hogy csalhatatlannok vagyunk.”

Becsületesen és kimerítően tárgyalja az erre adható ellenvetést, miszerint „a hatóság egy téves nézet terjesztésének tiltásakor nem tételezi föl inkább, hogy csalhatatlan, mint bármely más esetben, amelyben saját belátása szerint és saját felelősségére jár el”.** Más szóval nem az a feltevés, hogy a közbeavatkozó tévedhetetlen, hanem az, hogy ebben az adott esetben igaza van. Erre az ellenvetésre a következőket feleli: „Mérhetetlenül nagy a különbség a között, hogy egy véleményt igaznak tartunk, mert – bár minden lehetőség megadatott cáfolatára – nem cáfolták meg, s a között, hogy azért tartjuk igaznak, hogy megakadályozzuk megcáfolását. Az egyetlen körülmény, amely jogossá teszi, hogy véleményünket valamely

* Uo., 61–62.

** Uo., 27.

cselekvés érdekében igaznak tekintjük, az, ha teljes szabadsággal ellent lehet neki mondani, és meg lehet cáfolni: annak, aki csak emberi képességekkel rendelkezik, nincs más racionális biztosítéka arra, hogy igaza van.”*

Ez a válasz nem tűnik kielégítőnek. Egyáltalán nem könnyű kibogozni és tökéletesen világos formába önteni azt az érvet, amin ez nyugszik, de úgy vélem, a vizsgálat végén úgy találjuk, hogy a következő állításokat foglalja magában:

1. Senkinek nem lehet racionális biztosítéka semmiféle vélemény igazsága felől, hacsak nem tévedhetetlen, vagy ha mindenki teljességgel szabadon ellentmondhat neki.
2. Aki valamilyen vélemény kinyilvánítását megakadályozza, azt állítja e tettel, hogy racionális biztosítéka van ama vélemény téves voltával kapcsolatban.
3. Ugyanakkor lerombolja a kijelentései igazságának racionális biztosítékát adó feltételek egyikét, nevezetesen mások szabadságát arra, hogy ellentmondjanak neki.
4. Így aztán tévedhetetlenséget követel magának, ami az egyetlen másik olyan alap, amelyen ama kijelentések igazságának biztosítékai nyugodhatnak.

Ezen állítások közül az első és a második számomra helytelennek tűnik.

Ami az elsőt illeti, úgy vélem, számtalan olyan állítás van, amelyekkel kapcsolatban az embernek racionális biztosítéka lehet arra, hogy igaza van, akár van, akár nincs joga másoknak ellentmondani neki, és mégsem hiszi azt magáról, hogy tévedhetetlen. Minden olyan állítás, amiről saját érzékszerveinkkel bizonyosodtunk meg, vagy olyan bizonyíték révén, amely minden gyakorlati szempontból ugyanolyan erős, mint a saját érzékeink, e csoportba tartozik. Rengeteg érv szól amellett, hogy ne gátoljuk meg az embereket abban, hogy tagadják a London Bridge vagy a Temze folyó létezését, de az attól való félelem, hogy ama állítások bizonyítéka meggyengülne, vagy hogy a törvényt hozó személy tévedhetetlennek nyilvánítaná magát, nincs közöttük.

A hangot ad annak a véleményének, hogy *B* tolvaj. *B* beperli *A*-t rágalmazásért. *A* bizonyítja igazát. Az esküdtszék a panaszos javára dönt, és 1000 font kártérítést ítél meg neki. Ez majdnem egyenlő egy olyan törvénnyel, amely súlyos bírság terhe mellett mindenkinek megtiltja, hogy kifejezze véleményét azzal kapcsolatban, hogy a szóban forgó ügyben *B* tolvaj-e. Gyengíti-e ez általában a világ abban a nézetben való hitét, hogy a szóban forgó ügyben *B* nem tolvaj? Mill szerint senkinek sem lehet racionális biztosítéka e kérdésben, kivéve, ha mindenkinek teljes szabadságában áll ellentmondani az ortodox nézetnek. Ez pedig biztosan nem lehet így.

A megoldás, úgy tűnik, a következő. Az a tény, hogy tilos tagadni egy állítást, gyengíti az azt alátámasztó következtetés erejét, amit az emberek tudomásulvételéből kell levonni, azonban a bizonyítékként kezelt tudomásulvétel értéke lehet

---

* Uo., 28.

igen csekély, és nemcsak más, a közvéleménytől független bizonyíték súlya lehet megsemmisítő, hanem az ügy körülményei is összeegyeztethetetlenek lehetnek azaz a feltételezéssel, hogy bármilyen további bizonyíték valaha is előkerül.

Ismétlem, egy vélemény anélkül elhallgattatható, hogy aki ezt teszi, azt állítaná, hogy az hamis. Lehet, hogy azért titkolják el, mert igaz, vagy mert kétséges, hogy igaz-e, vagy hamis, és mert nem tartják kívánatosnak, hogy ezt megvitassák. Ezekben az esetekben nyilvánvalóan fel sem merül a tévedhetetlenség az elhallgatásával kapcsolatban. Van némi igazság a régi mondásban, miszerint „minél nagyszerűbb az igazság, annál súlyosabb a rágalmazás”, és amikor erről van szó, nyilvánvaló, hogy a véleményt a tévedhetetlenség bármilyen vélelme nélkül hallgattatták el. Az a vélemény, amely szerint egy tiszteletre méltó aggastyán erkölcs-telen életet élt ifjú korában, lehet tökéletesen igaz, de attól még e vélemény kifejtése, ha nem a közérdek kívánja meg, lehet bűncselekmény.

Azokban az esetekben, amelyekben egyértelmű, hogy nem vonható le olyan következtetés, amelyet ne illethetne kétely, és be kell érni találgatásokkal, ostobaság lenne megakadályozni a megvitátást, és megtiltani bármilyen vélemény kifejtését, kivéve egyét, de a tévedhetetlenség feltételezésének ebben nem lenne szerepe. Amikor VIII. Henrik és I. Erzsébet királynő bizonyos mértékig mind a katolikusokat, mind a puritánokat hallgatásra kényszerítették, és a törvény által meghatározott keretek közé próbálták szorítani a vallási vitát, nem tételezték fel magukról, hogy tévedhetetlenek. Azt gondolták – és semmi esetre sem nyilvánvaló, hogy tévedtek volna –, hogy ha nem tartják féken a vallási vitát, polgárháború törhet ki, és ennek megfelelően elnémították a vitatkozó feleket.

Röviden, számomra úgy tűnik, hogy az eseteknek két olyan fajtája van, amelyekre Mill érve nem áll: azok, amelyekben a bizonyíték alapján szerezhető és amelyekben nem szerezhető erkölcsi bizonyosság.

Ahol a bizonyíték alapján erkölcsi bizonyosság szerezhető, a vélemény elfojtása nem foglalja magában a tévedhetetlenség igényét, de adott esetben az még jogos is lehetne.

Ott viszont, ahol a bizonyíték alapján nem szerezhető erkölcsi bizonyosság, a vélemény elfojtása azért nem foglalja magában a tévedhetetlenség igényét, mert nem tartja tévesnek az elfojtott véleményt.

A gondolat és eszmecsere korlátlan szabadsága védelmének utolsó három érve a következő: 1. az elhallgatott vélemény lehet részben igaz, és ez a részigazság kizárólag a megvitatás során derülhet ki; 2. az igaz, megalapozott véleményt csak akkor tartják igaznak, ha alaposan és komolyan megtárgyalják; 3. ha nem vitatják meg, holt dogma módjára válik elfogadottá.

Ezek az érvek nem azt fogják megmutatni, hogy egy vélemény elhallgatása sosem lehet jogos, hanem hogy néha lehet helytelen, amit senki sem von kétségbe. Egyik sem azt mutatja meg – ahogyan az első érv tenné, ha az jól megalapozott lenne –, hogy a vélemény üldözése (*persecution*) minden esetben egy sajátos gondolkodásbeli hibát tartalmazó eljárás szerint halad. Ami az első érvet illeti, nyilván-

vánvaló, hogy ha az emberek képesek megkockáztatni egy olyan állítás üldözését, amely éppúgy lehet teljesen igaz, mint teljesen hamis, arra is felkészülnek majd, hogy ugyanúgy kezeljék, ha csak részben igaz. A második és a harmadik érv, amelyekre a későbbiekben még vissza kell térnem, kizárólag az emberek ama kicsiny csoportjára érvényes, akik véleménye alapvetően annak tudatától függ, hogy azt hibátlan logikával következtették ki. Az emberiség túlnyomó többsége egészen másképp alakítja ki a véleményét, és azért ragaszkodik hozzá, mert megfelel a beállítottságának és kívánalmainak, nem pedig azért, mert és amennyire végiggondolják, a bizonyíték igazolja, hogy azt igaznak kell tartania. A gondolat és az eszmecsere korlátlan szabadsága rendszerint sokakban általános kételkedést kelt számos témával kapcsolatban. Ha fanatikus hitet akarunk, uszítsuk egymásnak az embereket. Kevés dolog van, ami saját véleményük fontosságának és a mások véleménye értéktelenségének oly élénk képzetét kelti az emberekben, mint az a tény, hogy azok miatt bántották és üldözték őket. A vélemény korlátlan szabadsága lehet nagyon jó dolog, de nem vezet túlbuzgósághoz, sőt még a vallott nézetek jelentőségének kiemelt értékeléséhez sem. Ezekre csak akkor kerül sor, ha a vélemények tárgya iránti mélyeséges érdeklődés kíséri, és ez annyira személyes és mélyen gyökerező, hogy a külső korlátozások nemigen érintik, kivéve, ha valóban zavarják és ezáltal felingerlik.

Egyelőre átugrom e fejezet példáit, amelyek, mint már mondtam, annak messze a legfontosabb részét képezik, és továbblépek az „Egyéniségről mint a jólét egyik eleméről” szóló fejezethez.

Az elmélet lényege ékesszólóan fejeződik ki abban, hogy a szabadság elengedhetetlen a jellem eredetiségéhez és egyéniességéhez. Azonban majdnem teljesen az egyéniség dicsőítéséből áll, ami iránt Mill szerint a világ közömbös. Ennek megfelelően hosszasan ecseteli a sok és erőteljes ösztönös érzés előnyét, azért, ha kísérletezünk az életben, ha minden lángelmét békén hagyunk, nem igazán azért, hogy „magához ragadja a világ kormányzását, s elérje, hogy a világ önmaga ellenére kövesse a parancsait”, hanem hogy „mutathassa az utat”.^{*} Úgy véli, hogy a személyiség eme egyedisége és energiája különféle nyomasztó hatások alatt elhal. A „kálvinista elmélet” nem tekinti „gonoszszágnak” „az emberi tehetségnek, az emberi képességnek és hajlamoknak a kiirtását”, mivelhogy „az embernek nincs szüksége semmilyen képességre azon kívül, hogy alá tudja vetni magát Isten akaratának. És ha valamely képességét más célra használná, mint e feltételezett akarat hatékonyabb végrehajtására, hát jobb neki anélkül.”^{**} Ettől eltekintve azonban „mostanra a társadalom fölébe kerekedett az individualitásnak”.^{***} Mindannyian a szokások rabjai vagyunk. „Energikus jellemek már csak a mesékben léteznek.

---

* Uo., 77.

** Uo., 72.

*** Uo., 71.

Országunkban az energia hasznosítására az üzleti életen kívül nemigen van lehetőség.”* „[A] jobbitás egyetlen biztos és állandó forrása mégis a szabadság, mint-hogy ennek révén annyi független központja lehet a javításnak, ahány egyén van.”** Az egyéniséget mégsem becsüljük sokra, és jó úton haladunk a kínai egyöntetűség felé.

Annak nagy részét, amit e témáról el kellett mondanom, már tárgyaltam egy, a *Fraser's Magazine*-ban nemrég megjelent cikkben. Az a következő, számomra megválaszolhatatlannak tűnő állításokra is kitér, és igen érzékletesen szemlélteti azokat:

1. A demokrácia értelmében vett szabadságnövekedés hajlamos nem hogy fokozni, de csökkenteni az eredetiséget és egyéni jelleget. „Tegyünk minden embert egyenlővé, amennyire törvénnyel csak lehetséges, de mi mást jelent mindez, ha nem azt, hogy minden egyed reménytelenül gyengévé válik egy elsöprő többség jelenlétében?!” A társadalom efféle állapotának léte az egyéneket tehetetlenné teszi, és a kigúnyolásukkal ér fel azt mondani nekik, hogy legyenek erősek, eredetiek és függetlenek. Olyan, mintha kitépkednék egy madár tollait, hogy a vadállatokkal egy szintre soroljuk, majd azt mondánk neki, hogy repüljön.
2. „Az a remény, hogy az emberek egyszerűen a korlátozások megszüntetésével erősebbé tehetők, ugyanolyan hiú, mint abban reménykedni, hogy egy nyílt mezőre ültetett bokor magától erdei fává cseperedik. A belső erő igényli a növekedést, és még az is megeshet olykor, hogy ez az erő azért gyakorol nagyobb hatást, mert nem engedték, hogy szétforgácsolódjon.”
3. Noha a jó sokféle, a sokféleség önmagában nem jó. „Az a nemzet, amelyikben mindenki józan, boldogabb, jobb és haladóbb, bár kevésbé változatos lesz, mint az, amelyiknek az egyik fele józan, a másik pedig részeges.”

Még számos más pontot is kölcsönözhetnék a hivatkozott kitűnő értekezésből, de szeretnék a kérdéssel a magam módján foglalkozni, és ezért megerősítésként és szemléltetésképp néhány megjegyzést fűzök azokhoz a pontokhoz, amelyekért hála vagyok a szerzőjüknek.

Számomra az tűnik Mill későbbi írásai nagy fogyatékoságának, hogy túlságosan kedvezően ítélte meg az emberi természetet. Ez a vizsgált fejezetben abban a hallgatólagos és a fejezet minden részét átható feltételezésben nyilvánul meg, hogy a korlátozások megszüntetése általában megerősíti a jellemet. Minden bizonnal ennek épp az ellenkezője igaz. A rendszeres próbatétel a személyiség legremekebb erősítőszere, a korlátozás és kényszerítés egyik-másik formája pedig fokozza az erő kifejtést. Ha el akarjuk pusztítani a személyiség eredetiségét és életerejét, semmi sem oly biztos módszer erre, mint biztosítani, hogy a szerény vagy átlagos erő-

---

* Uo., 80.

** Uo., 81.

kifejtés is könnyűszerrel nagyfokú kényelemhez vezessen. A veszéllyel, viszontagsággal és kiszolgáltatottsággal teli élet eredetivé és leleményessé tesz. Egy katona vagy egy tengerész, amikor szolgálatban van, az elemek, az ellenség, a sebesülés és a fegyelem által meghatározott környezetnek kiszolgáltatva él. Unalmasabb és kevésbé eredeti-e ő egy kényelmes életet élő londoni boltosnál, vagy egy olyan embernél, aki annyi pénzt keres, hogy azt tesz, amit csak akar? Egy művelt és emiatt 22-23 éves koráig folyamatos és szigorú felügyelet alatt tartott fiatalnak általában sokkal erőteljesebb és eredetibb személyisége lesz, mint annak, akit teljesen magára hagytak, amikor elméje és ízlése még formálódott. Majdnem minden emberi lény igényel több-kevesebb kényszerítést és korlátozást mint afféle adsztringenst, hogy az általa elérhető legnagyobb erőt hozzák ki belőle. Az elérhető maximum egyes esetekben valami olyasmin múlik, ami teljesen független a társadalmi berendezkedéstől, aminek alá vagyunk vetve, nevezetesen az adott emberi lény természetén, és az, hogy ez micsoda, vagy hogyan befolyásolható, olyan kérdések, amelyekre még senki sem adott választ.

Emiatt néhány szót kell ejtenem Mill „kálvinista elméletre” vonatkozó kritikájáról. Azt mondja, hogy „[e]bben az ember egyik nagy bűne az önfejlés. Az összes jó, amire az emberiség képes, az engedelmisségben foglaltatik benne. Nincs választásod: így kell tenned és nem másképp: »minden bűn, ami nem kötelesség. Minthogy az emberi természet a velejéig romlott, csak azok számára van megváltás, akik megölik azt magukban.«”*

Nem állítom, hogy alaposan ismerem Kálvin műveit, de amit tudok róluk, az alapján azt kell mondjam, hogy Mill a „kálvinista” szót találomra használja. Kálvin általános tana, ahogyan azt a *Keresztény vallás rendszere* I. és II. könyvében kifejtette, valami ilyesmi. Az ember egyik nagy bűne abban a tényben rejlik, hogy ha választhat jó és rossz közül, akkor gyarló és bűnös vágya az utóbbi felé hajtja. A legjobb dolog számára az, ha az isteni parancsnak engedelmeskedve az előbbi választja. Az ember rettentő kórtól szenved, de eredetileg tökéletesnek teremtett. A megváltás nem abban áll, hogy kiöli, hanem hogy meggyógyítja saját természetét. Kálvin az eredendő bűnt mint „természetünk öröklött romlottságát és elfajultságát” írja le (II. könyv, 1. fejezet 8. szakasz).** Az eredmény az (2. fejezet), hogy „az embert elrontja akaratának szabadsága, és saját bűnei rabságába veti őt”. E rabságból, a rossznak a jóval szembeni előnyben részesítéséből menti ki az Isten a kiválasztottakat – ami, ha Kálvint modern nyelvre fordították volna, nehezen lenne tagadható. Beszéljenek az Istenről vagy se – ahogy jónak látják –, az biztos, hogy az embereket mélyen megindítja az emberfeletti hatalom, bölcsesség és erő gondolata, amit inkább csak érzékelni, semmint felfogni képesek. Beszéljenek az

---

* Uo., 71–72.

** Békési Andor fordítása. Kálvin János: *A keresztény vallás rendszere*. Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1991. 53.

eredendő bűnről vagy se, ahogy tetszik, az sem kevésbé biztos, hogy minden ember bizonyos szempontból és bizonyos időkben gyarló és gonosz, és olyan rosszat cselekszik, amit máskülönben nem tenne, és messze elkerüli a jót, amire egyébként törekszik. A dolgok eme állapotára „bűnök rabságát” mondani mindenesetre értelmes beszédnek tűnik. Kálvin elmélete az volt, hogy azért, hogy megszabaduljon e rabigától, az embernek hűnek kell lennie önnön természetének jobbik feléhez, engedelmessé kell annak alapvető éltető erőinek, és Istenre a szabadság egyetlen értékes fajtájának kútforrájaként kell felnéznie – annak szabadságaként, hogy jó és bölcs legyen. Ezt a tant az emberi tehetségre, képességre és hajlamra gyakorolt nyomasztó, azokat elfojtó hatásként leírni olyan, mint felfedni az arra való képtelenséget, hogy megkülönböztessük a teológiai és a skolasztikus ocsút a tiszta bűzától, amin a legbátrabb, legkeményebb és a legéleterősebb emberfajta, amit e föld valaha a hátán hordott, felnevelkedett. Egyetlen elmélet sem lehet helyes, ami azt kívánja tőlünk, hogy elhiggyük, hogy egy olyan ember, mint John Knox, szerencsétlen, megtört szívű, saját akarat nélküli teremtmény volt.

Végezetül még egy olyan pont van e furcsa fejezetben, amit meg kell említenem. Semmi sem múlhatja felül Mill egyéni nagyság iránti lelkesedését. A tömeg – mondja – minden országban együttes közepszerűséget képez. Soha egy percet nem gondolkodik, és soha nem emelkedik a közepszerűség fölé, „ha az uralkodó sokaság nem hagyta (amit a legjobb időkben mindig hagyott), hogy tanácsadók vezessék, s egy vagy néhány tehetségesebb és tájékozottabb ember befolyásolja. Minden bölcs vagy nemes dolgot szükségszerűen egyének kezdeményeznek, még-hozzá legelőször általában egyetlen egyén.”* A természetes következtetés az lenne, hogy ezek az egyének világhatalomra termettek, és ezt a világnak el kellene ismernie, és engedelmessé kellene nekik. Mill nem fogadja el ezt. A lángelmék összes joga annyi, hogy „szabadon mutathatják az utat. Az olyan hatalom, mely kényszeríti a többieket erre az útra, nemcsak a többiek szabadságával és fejlődésével összeegyeztethetetlen, de magát az erős embert is megrontja.”** Ez tökéletesen igaz lenne, ha a kényszerítés a nyers erő egyszerű alkalmazásában állna, mint amikor kalapáccsal beverünk egy szeget, csak hogy ki tett így másokkal említésre méltó módon? A lángész úgy vezérel, hogy rávesz egy tevékeny kisebbséget arra, hogy korlátozzon egy közömbös és tunya többséget, ami merőben más módszer.

Azt a különös módot, ahogyan Mill bálványozza a pusztá változatosságot, és összekeveri azt a két állítást, hogy a változatosság jó, és hogy a jó változat, jól szemléltetik az előbbi idézetet követő sorok: „bátorítsák a kivételes egyéneket arra, hogy a tömegtől eltérően cselekedjenek”*** – azért, hogy elegendően lehessenek ahhoz, hogy „mutassák az utat”. Manapság nagy szükség van az eredetiségre. Éppen

---

* Mill i. m. 76–77.

** Uo., 77.

*** Uo.

amiatt, mert a véleményzsarnokság szégyenletessé teszi az eredetiséget, ahhoz, hogy megtörjük ezt a zsarnokoskodást, kívánatos, hogy az emberek eredetiek legyenek. Mindig bőven volt eredetiség ott, ahol a jellem acélos volt, és egy társadalomban az eredetiség mértéke általában arányos volt a benne lakozó génusz, szellemi életerő és erkölcsi bátorság mennyiségével. Ma az jelenti a legnagyobb veszélyt, hogy annyira kevesen mernek eredetiek lenni.

Ha követnénk e tanácsot, a módszer és a viselkedés annyi apró furcsasága venne körül minket, ahány olyan ember van, aki lángelmévé kíván válni. A különtség sokkal gyakrabban a gyengeség, mint az erő jele. Általános szabály, hogy a gyengeség jelentéktelen egyéni sajátosságaival akarja felkelteni a figyelmet, az erő pedig el akarja kerülni azt. Az eredetiség abban áll, hogy magunktól gondolkodunk, nem pedig abban, hogy másoktól eltérően.

Ennyit Mill e témában vallott felfogásáról. Most pedig megkísérlem megmagyarázni a saját nézeteimet a szabadságról általában, különösképp a gondolat szabadságáról.

Számomra éppoly értelmetlennek tűnik az a kérdés, hogy a szabadság jó vagy rossz dolog-e, mint azt kérdezni, hogy a tűz jó-e vagy rossz. Az idő, a hely és a körülmények függvényében jó vagy rossz dolog, és egy rendes válasz arra a kérdésre, hogy a szabadság mely esetekben jó és melyekben rossz, magában foglalná nem egyszerűen az emberiség egyetemes történetét, hanem a történelem által felvetett összes probléma megoldását is. Nem hiszem, hogy tudásunk szintje alapján felállíthatnánk bármilyen „igen egyszerű alapelvet, mely tökéletesen alkalmas rá, hogy szabályozza a társadalomnak az egyénnel szemben alkalmazott ellenőrző és kényszerítő tevékenységét”.* Sokkal körültekintőbben kell továbbhaladnunk, és olyan megjegyzések tételére kell szorítkoznunk, amelyeket a tapasztalat diktál a kényszer és a szabadság előnyeiről és hátrányairól az egyes esetekben.

A probléma ismertetésének itt következő módja nem annak a kérdésnek a megoldása, hogy mely esetekben jó a szabadság, és nem is ez a célja – csak annak megmutatására szolgál, hogy hogyan kell a kérdést megtárgyalni, amikor az felvetődik. Nem látom, hogyan tagadhatná Mill ennek helyességét ama erkölcsi felfogás általános alapelveivel összeegyeztethető módon, amit bizonyos mértékig mindketten elfogadunk.

A kényszer rossz:

1. amikor a célja rossz;
2. amikor a célja jó, de az alkalmazott kényszert nem igazították annak eléréséhez;
3. amikor a célja jó, és az annak eléréséhez alkalmazott kényszer megfelelő, de túl nagy terhet jelent.

---

* Uo., 17.

Így arra kényszeríteni valakit, hogy gyilkosságot kövessen el, rossz, mert a cél rossz.

Olyan büntetést róni ki egy bizonyos vallási nézet miatt, amely arra elég csak, hogy bosszantó legyen, de arra már nem, hogy elrettentsen tőle vagy romba döntjön, rossz, mert az ilyen kényszerítés nem alkalmas a cél elérésére, feltéve, hogy az jó.

Csapdába rejtett puskával érvényt szerezni annak, hogy tilos az átjárás, rossz, mert az okozott sérülés meghaladja az elkerült kár mértékét.

Azonban ha a cél jó, ha az alkalmazott kényszer eléri azt, és ha az elért jó meghaladja a kényszerítés okozta kényelmetlenséget, nem látom be, hogy az utilitárius elvek alapján hogyan lenne a kényszerítés rossz. Azt is hozzátehetném, hogy a helyzet efféle megvilágítása rámutat arra, hogy Mill „egyszerű alapelve” valójában paradox. Csak úgy lehet igazolni, ha tényként mutatjuk be azt, hogy az önvédelmet leszámítva nem érhetünk el jó célt olyan kényszerrel, amely önmagában nem nagyobb rossz, mint annak a dolognak a hiánya, amit a kényszerítés elér.

Most áttérek a bemutatott elveknek a gondolkodással és az eszmecserevel szemben alkalmazott kényszer esetén való használatára. Ezt Mill minden esetben elítéli. Nekem csak azokban az esetekben kell helytelenítenem, amikor maga a cél rossz, vagy amikor a felhasznált eszközök nem alkalmasak annak megvalósítására, vagy amikor, noha megfelelőek, túl nagy árat követelnek. Hasonlítsuk össze e két gondolkodási mód következményeit! Felteszem, hogy manapság csak kevés olyan embert találunk, aki tagadja, hogy igaz véleményekkel rendelkezni kimagaslóan célszerű, a legmagasabb értelemben véve hasznos – és igaz alatt nem pusztán őszinte, hanem helyes véleményt értek. Az igaz állításokat elhinni, a hamisakat tagadni, a valószínű vagy valószínűtlen állításoknak a látszólagos valószínűségük vagy valószínűtlenségük arányában valamelyes hitelt adni – ez lenne a legnagyobb szellemi áldás. Erre az eszményi szellemi állapotra egy tökéletesen észszerű emberi lény úgy tekintene, mint amire törekednie kellene, ahogyan az összes eszményire törekszünk – persze annak tudatával, hogy teljesen soha nem érhetjük el azokat. A legképzeltetésesebbek, a legélesebb eszűek és az e célra a legalkalmasabbak a gyakorlatban összességében csak arra képesek, hogy megközelítsék ezt az eredményt – tekintettel arra a néhány kérdésre, ami a végtelen számú témából érdekli őket. Természetesen tudatában vagyok annak, hogy ez a nézőpont nem egyetemesen elfogadott, de e helyütt nem kell meggyőzőnöm azokat, akik ezt tagadják.

Feltéve, hogy ez igaz, ebből az következik, hogy minden kényszer, aminek az a hatása, hogy megcáfolja a kényszerítettek véleményét, önmagában rossz célra irányuló kényszer, és ez azonnal megbélyegzi a közvetlen kényszer minden esetét, ami olyan véleményeknek kedvez, amelyek, hogy mást ne mondjunk, annyira sem valószínűek, hogy egy értelmes ember azok feltételezett igazsága szerint cselekedne. A második feltétel – nevezetesen, hogy a kényszerítésnek hatásosnak kell lennie – és a harmadik – hogy nem szabad nagyobb károkat okoznia, mint amekkorákat elhárít – együtt még akkor is elítélhetővé teszi a kényszerítés számos más

esetét, ha az elérendő cél jó. Például elítélnék a gondolatra és a ki nem fejezett véleményre alkalmazott minden közvetlen kényszert, és minden olyat is, amit egészen a gondolkodási képesség megsemmisítéséig vagy általános megbénításáig kell fokozni ahhoz, hogy hatásos legyen. Az első esetben nem éri el a célt, a másodikban túl nagy árat kellene fizetni érte. E két szempont elegendő a véleményüldözés (*persecution*) minden durvább formájának elítéléséhez. Nincs hozzáfűznivalóm az idevágó jól ismert közhelyekhez.

Miután ezt elismertük, vizsgáljuk meg a kérdés másik oldalát is, azt, hogy nincsenek-e olyan esetek, amikor egy bizonyos fokú – nem közvetlenül alkalmazott – kényszer befolyásolja a gondolkodást és a véleménynyilvánítást, és önmagában nem jár vele az elkerült bajnál nagyobb baj, de elérhet valami kívánatos célt. Úgy vélem, hogy vannak ilyen esetek, és rendkívül fontosak. Általánosságban azt gondolom, hogy a vallási, politikai és erkölcsi nézetek különféle formáinak megerősítése vagy felfüggesztése, jog és közvélemény általi támogatása és igazként és hasznosként való elismerése vagy tévesként és ártalmasként való ellenzése ide tartozik. Úgy vélem, hogy ezek a kényszerítés ama esetei, amelyek célja jó, vagy lehet jó, és amelyekben a kényszerítés valószínűleg hatásos lesz, és nem akkora rossz, hogy felülmúlja a segítségével elkerült rosszat vagy elért jót. Röviden, azt gondolom, hogy a kormányoknak kötelezettséget kell vállalniuk arra, hogy olyan vallási, politikai vagy erkölcsi elvek alapján tevékenykednek, amelyeket időről időre nagy valószínűség szerint igaznak tarthatnak, és ezt nem tehetnék meg anélkül, hogy ne alkalamaznának igen jelentős mértékű kényszerítést. Csak fokozati különbség van a spanyol inkvizíció fenntartása és aközött, hogy – egy államegyház közpénzen való fenntartását meg sem említve – a közpénzből akár csak egyetlen shillinget is kifizetünk bármelyik olyan iskolának, amelyben olyan véleményt tanítanak, amit akár csak egy adófizető is helytelenít. Ahogyan az utóbbi nem igazolható anélkül, hogy ne sértenénk meg a Mill által felállított szabadság-elvet, úgy az előbbi az én alapelveim szerint csak akkor utasítható el, ha kimutatjuk, hogy az inkvizíció által előnyben részesített tanok nem voltak igazak, az azok terjesztéséhez felhasznált eszközök hatástalanok voltak, vagy hogy alkalmazásuk túl nagy ár volt az elért célhoz képest – olyan vitapontok ezek, amelyeket igen is késznek kell lennem elfogadni.

Azért, hogy pontosabban megmutassam, mit értek vallási nézetek kedvéért való kényszerítés alatt, szükségszerű, hogy kiemeljem: minden vallással kapcsolatos nézetet a vallási nézetek címszó alá sorolok, és különösen azt a véleményt, hogy egy adott vallásos meggyőződés téves, azt a véleményt, hogy egyetlen vallásos meggyőződés sem feltétlenül igaz, valamint azokat a véleményeket, amelyek együtt a vallásos gyülekezetek által elfogadott számos hitvallás valamelyikét alkotják.

A jogalkotásban számos olyan téma van, ami közvetlenül és élénken foglalkoztatja a vallási közösségek tagjait. Ezek közül a házasság, az oktatás és az egyházi javadalmakra vonatkozó törvények a legkiemelkedőbbek. Tegyük fel mármost,

hogy egy nemzet törvényhozói minden vallást elleneznek, és készek, sőt tudnak is azzal az elvvel összhangban törvényeket alkotni, hogy minden vallás téves. Tételizzük fel, hogy e nézetnek megfelelően minden esetben ragaszkodnak a polgári házasságkötéshez, és úgy tekintenek rá, mint az egyetlen törvényes kötelékre, noha a kiegészítő vallásos szertartást nem tiltják; képzeljük el, hogy rendelkezve a jelenlegi egyházi haszonélvezők járadékairól, minden vallási célú javadalmat elkoboznak. Tegyük fel, hogy úgy alkotnak törvényeket, hogy a jövőre nézvést is megtiltanak minden ilyesféle egyházi javadalmat azért, hogy a vallási tevékenységek fenntartását teljesen a mindekorai nemzedék beállítottságától tegyék függővé. Vegyük úgy, hogy mindemellett megszervezik a minden részében teljes országos oktatási rendszert az egyetemektől és az egyes szakmák kollégiumaitól le egészen a falusi iskoláig. Tegyük fel, hogy ezekben mindenütt világi az oktatás, és a köz zsebéből egyetlen shillinget sem engedtek semmiféle vallás tanítására fordítani, vagy olyan személyek oktatására, akik papok szeretnének lenni.

Ugy gondolom, senki sem tagadja majd sem azt, hogy ez kényszerítés volna, sem azt, hogy ez olyan kényszerítés volna, amely valószínűleg többé-kevésbé olyan eszközökkel éri el a célját, amelyek önmagukban nem okoznak más kárt, mint a vallás elnyomását, amit eme eszközök elfogadása jónak tételizz fel. Íme hát egy eset, amelyben a kényszerítés, ami valószínűleg viszonylag olcsón hatékony, olyan célra irányul, amelynek jó vagy rossz volta attól a kérdéstől függ, hogy a vallás igaz-e vagy hamis. Jó vagy rossz ez a kényszerítés? Én amondó vagyok, hogy akkor jó, ha és amennyiben a vallás téves, és akkor rossz, ha és amennyiben a vallás igaz. Millnek, úgy vélem, azt kellene mondania, hogy minden esetben rossz, tekintet nélkül a vallás igaz vagy téves voltára, mivel ez kényszerítés, és nem önvédelemből fakad.

Ez nem lehetetlenség, bizonyítja ezt a Brit Birodalom eljárása Indiában, amit valójában nem ama elv szerint kormányoz, hogy egyetlen vallás sem igaz, hanem határozottan azon az alapon, hogy egyetlen ottani vallás sem igaz. Az angolok abban az országban a következőket tették és teszik.

1. Rákényszerítették a népre azt az elvet, teljességgel sokuk akarata ellenére, hogy a különféle vallású embereknek békében kell élniük egymással, ami azt jelenti, hogy nem lehet harc és elnyomás a muszlimok és a hinduk vagy a különböző muszlim szekták között.
2. Azt az elvet is ráerőltették az emberekre, hogy az áttérés nem járhat polgári jogfosztással. Az e szabályt lefektető törvény végleg megváltoztatta a világ egyik legrégebbi és legelterjedtebb vallásának jogi helyzetét. Megfosztotta a brahmanizmust a kényszerítő rendeletétől.
3. Olyan oktatási rendszert állítottak fel szerte az országban, amely feltételezi a hinduk és – kevésbé hangsúlyosan, de nem kevésbé hatékonyan – a muszlimok hitének tévességét.
4. Amikor csak a vallásos tevékenységek bizonyos fokig megsértették a közerkölcsről alkotott európai elképzeléseket, ahogyan a *szati* és az emberáldozatok esetében, azokat vétekként megbüntették.
5. Arra kényszerítik a helyieket, hogy engedjék meg a misszionáriusok jelenlétét maguk között, akik célja az ottani vallásokat a sajátjukéval felváltani, és akik valójában erőteljesen gyengítik a helyi vallásokat.

Az angol kormány ezeken és néhány más módon biztos és erőteljes nyomás alatt tartja indiai alattvalóit azokban az erkölcsi és vallási változások irányában, amelyek a civilizáció velejárói, és amelyek részét képezik annak, amit ez alatt értünk. Figyelemre méltó, hogy ezt a nyomást mintegy önkéntelenül gyakorolták és gyakorolják ma is. A szó hétköznapi értelmében véve semmilyen tett nem írható le úgy, mint ami halványan üldözésre emlékeztetne, és amivel az indiai kormányzat megvádolható lenne. A legünnepélyesebb alkalmakkor a legkomolyabb fogadalmakat tették a teljes pártatlanság megőrzésére a különféle vallási meggyőződések közepette, amit a leglelkiismeretesebb hűséggel be is tartottak. Minden polgári, minden befolyásos és hivatalos személy őszinte óhaja, hogy az ottani vallásokkal tisztelettel bánjanak. Nehéz lenne olyan emberek csoportjára találni, akik összességében kevésbé hajlanak a hittérítésre, vagy jobban tudatában lennének a hittérítő szellem gyenge oldalának. Akármilyen hibát követtek is el az angolok Indiában, az bizonyosan nem az, hogy túl egyházi gondolkodásúak, hogy túlságosan is misszionáriusok által vezetettek lettek volna. Az indiai kormány évekig a hittérítők pusztá jelenlétét sem tűrte meg Brit-Indiában. A körülmények ereje azonban túl nagy volt számukra, és akarataik ellenére a forradalom élére állította őket. Apránként rákényszerültek, hogy az egész ország uraivá váljanak, és törvények és intézmények sorát alkossák meg. Úgy találták – ahogyan mindenki más is, akinek törvényhozással kell foglalkoznia, így kell gondolja –, hogy a törvényeket elvekre kell alapozni, és lehetetlen a törvényhozás egyetlen elvét is lefektetni, hacsak nem állunk készen annak kimondására, hogy „Nekem van igazam, Ön pedig téved, és meg kell hátrálnia az én nézetemmel szemben, csendesesen, fokozatosan és békésen, de kettőnk közül valakinek uralkodnia, a másiknak pedig engedelmeskednie kell, és én akarok uralkodni.”

A végtelenségig sorolhatnám annak az álláspontnak a példáit, hogy minden kormány rendelkezik és szükségszerűen rendelkeznie kell erkölcsi alappal, és hogy az erkölcsök és a vallás közötti kapcsolat olyan szoros, hogy ez egyben vallási alapot is jelent. Vallási alapként nem a vezetők vagy a vezetettek közötti, a vallásos meggyőződésre vonatkozó teljes egyetértésre gondolok, hanem olyan fokú egyetértésre, ami elegendő a törvényhozás vallással szembeni viszonyulásának meghatározásához. Úgy hiszem, ha ezeket a példákat teljesen kidolgoznánk és alaposan tanulmányoznánk, ilyesféle általános következtetésre jutnánk.

Három olyan összefüggés van, és nem több, amelyben a törvényhozás kedvezhet a vallásnak általában, és minden egyes vallásos meggyőződésnek vagy vallási formának:

1. Cselekedhet ama feltételezés alapján, hogy a sok közül az egyik vallás igaz, a többi mind hamis.
2. Eljárhat ama feltételezés alapján is, hogy egynél több vallás van, ami – mondjuk úgy – tiszteletre méltó, és azokat azonos vagy különböző mértékben támogatja.
3. Abból a feltételezésből is kiindulhat, hogy minden vagy néhány vallás téves.

Úgy hiszem, egyszerűen lehetetlen, hogy a törvényhozás tényleg semleges legyen bármely vallással kapcsolatban, amelyet valamennyien gyakorolnak azok közül, akiknek a törvények szólnak. Aki nincs valamelyik vallás mellett, az ellene van. Valódi semlegesség csak azokkal a vallásfajtákkal kapcsolatban lehetséges, amelyeket a törvényhozásnak alárendeltek egyáltalán nem gyakorolnak, vagy amit olyan kevesen gyakorolnak közülük, hogy nézeteiket a többiek elhanyagolhatónak tarthatják. Az angliai angol törvényhozás például az iszlám vagy a brahmanizmus irányában semleges. Az angol törvényhozás Indiában abból a feltevésből indul ki, hogy mindkettő téves. Ha nem ezt tenné, akkor a Koránra vagy Manu törvénykönyvére kellene alapoznia. Ha emígy tesz, akkor gyakorlatilag biztos, hogy az egyes vallási nézetek kedvéért a többivel szemben kényszerít fog alkalmazni, és az a kérdés, hogy egy ilyen kényszerítés jó-e vagy rossz, a különböző emberek által elfoglalt vallási nézőponttól függ majd.

Manapság a legtöbb törvényhozó valódi véleménye – az a nézet, aminek kedvéért tényleg kényszerít alkalmaznak –, hogy egyetlen vallás sem feltétlenül igaz, de mind tartalmazza az igazság és tévedés keverékét, és ugyanez a helyzet az erkölcsi és politikai rendszerekkel is. Ennek egyik következménye az, hogy a valamely vallás egésze elleni közvetlen törvényhozás rossz, és ez az üldözés egyik nagy akadálya. Amikor egy vallást mint egészt üldöznek, általában az igazságot és jóságot ugyanúgy üldözik, mint a tévedést. Ezért a vallási kényszerítés főként közvetett formában jelenik meg, abban az alakban, hogy ha a törvényhozó útjába kerülnek, akkor ő az adott rendszerek bizonyos részeit – legyenek azok bármilyen lényegesek – káros, sőt esetleg bűnös tévedéseként kezeli. Amikor a papok, valljanak bármilyen hitet is, azt állítják, hogy ők őrzik a menny és a pokol kulcsait, és hogy láthatatlan csodákat tesznek, akkor voltaképpen számos okból azt kell eldönteni, hogy ők Isten földi helytartói-e, vagy pusztán szélhámosok, mivel nincs mód a kérdés megkerülésére, másféle megoldás pedig nem lehetséges.

A szabadságról alkotott furcsa elképzelések közül sokat, talán azok többségét, és különösen a világi és a lelki hatalom felosztására vonatkozókat olyan emberek találták ki, akik e nézetet vallva, de azt el nem ismerve akarták felfedezni annak eszközeit, hogy a különféle vallási rendszerek isteni hatalomra vonatkozó állításait vitathatatlanként tartsák meg, és megmutassák, hogy az ilyen állítások igazságának elfogadása nem vonja maga után azokat a következtetéseket, amelyeket azok, akik hisznek bennük, le akarnak vonni belőlük. Közvetlen gyakorlati szempontokból igencsak kényelmes azt mondani, hogy az Önök hite kétségtelenül isteni, és Önök az Isten arra küldött szolgái, hogy tanítsák azt, csakhogy a vélemény szabadsága is többé-kevésbé isteni, és a polgári uralkodónak ugyanúgy megvannak a jogai és kötelességei, ahogyan az apostolok követőinek. Ám legyen ez akármilyen kényelmes, mégiscsak pusztá megalkuvás. Az elmélet téves, és mindenki legfeljebb azt a felét hiszi el, ami neki megfelel. Ha a lelki azt jelenti, ami a gondolattal és az érzéssel kapcsolatos, akkor minden tett az életben lelki, mivel minden tetteknek van mentális eleme, ami annak erkölcsi jellegét adja. Ha a világi külsődlegeset

és láthatót jelent, akkor minden tett világi, mivel minden gondolat és érzés tettekre irányul és abban nyilvánul meg. Valójában minden emberi tett világi és lelki is. Megpróbálni megkülönböztetni a világit és a lelkit, az egyházat és az államot olyan, mint megpróbálni megkülönböztetni a szubsztanciát és a formát. A „forma nélküli anyag” vagy a „tartalom nélküli forma” értelmetlen kifejezések, ugyanígy a világi és a lelki dolgok kölcsönösen feltételezik egymást, és minden ponton egymásba olvadnak. Az emberi élet egy és oszthatatlan, és az elvek egyetlen csoportjával kell vagy kellene szabályozni, nem pedig számtalannal. Ez a téma azonban túl hatalmas és fontos ahhoz, hogy csak úgy mellékesen elintézzük. Azt javaslom, hogy tárgyaljuk önállóan. Az előzetes észrevételek után most szólok néhány szót külön-külön arról a háromféle kapcsolatról, amiben a törvényhozás és a vallás állhat. Úgy találjuk majd, hogy ezek átgondolása a téma Mill és mások által tárgyalt példái közül többet is jól megvilágít.

Először is, a törvényhozás kiindulhat abból a feltevésből, hogy egy vallás igaz, és az összes többi téves. Ez a feltevés jellemző majdnem minden korai keresztény törvényhozásra. A muszlimok és a hinduk oly öntudatlanul tették ezt, hogy joguk és vallásuk nagymértékben egy és ugyanaz a dolog. Saját gondolkodásunk úgy elferdült a szabadságról és a toleranciáról, valamint a világi és a szellemi hatalom felosztásáról szóló közhelyektől, hogy majdhogynem abba hagytuk a vallási igazság megismeréséről – már ha lehetséges – mint kívánatos dologról való gondolkodást. Nekem úgy tűnik, hogy ha lehetséges lenne, a vallási igazság megismerése és annak törvényhozási elismerése az elképzelhető legnagyobb áldás lenne. Ha mindannyian és észszerű alapokon ugyanazt gondolnánk az emberek természetéről, és ahhoz a világhoz vagy világokhoz való viszonyukról, amelyben élnek, a legkisebb nehézség nélkül meg tudnánk oldani azokat a nagy erkölcsi és politikai kérdéseket, amelyek ma foglalkoztatják és megosztják a világot, és meddő, ám elkerülhetetlen küzdelmekben vesztegettetik el velünk azt az erőt, ami az életet boldoggá is tehetné.

Még akkor is, ha egy vallás csak részben igaz, az ebben való általános és tökéletesen őszinte hit értelme az, hogy egységet és nyomatékot, valamint világos és eredeti irányt adjon azok életének, akik igazán hisznek benne. Az ilyen hit gyökéret, amiből megszámlálhatatlan mennyiségű törvény, intézmény, erkölcsi alapelv, ízlés és művészet nő ki. Közös keresztényi mivoltunkkal kapcsolatban elég homályosak a megfogalmazások, azonban az emberek nagy tömegében közös vallásos hitből fakadóan fektették le azokat az alapokat, amiket a leginkább értékelünk. Ha a Római Birodalom bukásától a műveltség újjáéledéséig nem lett volna erkölcsi és szellemi egység a világon, minden valószínűség szerint a mai napig aligha lennének jobbak a barbároknál. Ha az emberiség megosztott erőit ma egyetlen erkölcsi és szellemi igazságra alapozhatnánk, és egyetlen békés egészt alkotva a célok egy csoportjára irányítanánk, utódaink valószínűleg éppoly egyértelműen felülmúlnának minket, ahogyan mi múltjuk felül Nagy Alfréd vagy I. Gergely kortársait.

A haladásnak vannak akadályai, nem is kicsik és jelentéktelenek, de bármilyen értékkel bírjon is, a vallásos hit egysége előmozdítaná azt. Lehetetlen nem feltenni, és ugyanilyen lehetetlen megválaszolni azt a kérdést, hogy miként állítható elő a dolgok ilyen állapota, hacsak nem azzal, hogy „[a] szél arra fúj, amerre akar; hallod a zúgását, de nem tudod, honnan jön, és hová megy.”* A vallás eredője rejtve van előttünk. Csak annyit tudunk, hogy most és az idők során valaki olyan dallamot zeng, amely milliók fülébe fészkel magát. Felkapják itt meg ott, és addig ismétlik, amíg a refrént olyan énekesek kara nem mennydörgi, akik képesek minden disszonanciát elnémitani, és arra készíteni a hatalmas, botfűlű tömeget, hogy meghallgassa őket. Az efféle eredmények nem a megfigyelésből fakadnak, ám amikor jönnek, sebes árként sodorják a maguk irányába azok törvényeit és szokásait, akit csak érnek. Mill szabadságról vallott „egyszerű alapelvét” szegezni az ilyesféle erők ellen olyan, mint fűjtatóval szállni szembe a forgószéllel. Bármely ilyen elvet mértékül venni, amely alapján a hatalmak megmértethetnek és megítélthetnek, hogy jók-e vagy rosszak, olyan, mint úgy felbecsülni egy festményt, hogy összeadjuk a festékek, a vászon és annak a napidíjnak az árát, amit a művész a munkájával addig átlagosan megkeresett.

Amikor az emberek lelkét mélyen felkavarja az, amit egy új kinyilatkoztatás evangéliumának tekintenek, ténylegesen nemcsak ők maguk hiszik el, hanem másokat is arra kényszerítenek, hogy ezt elfogadják, és azután ez a kényszer hosszú időre meghatározza olyan emberek rettenetes sokaságának hitét és szokásait, akik nagyon keveset törődnek a dologgal. A föld legalább egy szempontból a mennyországra emlékeztet. „[A] mennyek országa erőszakot szenved, és az erőszakosok igyekeznek hatalmukba keríteni.”** Azt, hogy az efféle erőszak önmagában vagy bizonyos körülmények között kifejezetten előnyös a világ számára, a történelem, úgy gondolom, bőséggel bebizonyította. Az általa tett rosszat és jót minden esetben a fent lefektetett elvek alapján kell felbecsülni. Jó volt a cél? Elvezettek hozzá az eszközök? Túlságosan nagy áron érték azt el? Alkalmazzuk ezt a kereszténység mint államvallás megalapítására először a Római Birodalomban, majd azután a modern Európában. Nyilvánvaló, hogy az elképzelhető legbonyolultabb problémával állunk szemben, amit egyetlen és egyszerű elv valószínűleg nem képes megoldani. Megoldása többek között a következő kérdések megválaszolását igényelné: 1. Mi a kereszténység? 2. Mennyire igaz és hasznos az? 3. Mennyire terjesztették kényszer révén az egészet, valamint egyes részeit? 4. Miféle kényszerrel terjesztették a különféle részeit? 5. Milyen viszonylagos jelentőséggel bírt az alkalmazott kényszer és az elért eredmény? E kérdések többsége nyilvánvalóan megválaszolhatatlan.

---

* Jn 3,8.

** Mt 11,12.

A második eset az, amikor a törvényhozás különféle hiteket tart elfogadhatónak, és többé-kevésbé a körülményeknek megfelelően és egyformán vagy egyenlőtlenül támogatja. A civilizált világ nagyobbik felén a helyzet jelenleg így áll. Ebben az országban és az Egyesült Államokban ezt a legteljesebb formájában alkalmazzák, noha itt két államegyházat részesítenek előnyben, míg Amerikában minden egyház ugyanazon az alapon áll, mint az önkéntes megegyezésen nyugvó törvényes társaságok. Az a mód, ahogyan ezt a dolgot olyan végeredményként fogadták el, amelynek örökké fenn kell maradnia, számomra mindig azon mód nyomatékos példájának tűnt, ahogyan az emberek hajlamosak véglegesként elfogadni a nagy kérdésekre a saját korukban adott divatos, de ideiglenes válaszokat. A dolog végzetes hiányossága az – ami előbb vagy utóbb szét fogja zúzni –, hogy elgyengíti mind az egyházat, mind az államot. Kettévágja az emberi életet. A vallást levágja a tevékeny életről, az államot pedig a rend fenntartására korlátozza. Mi több, csak ideiglenes és nem igazán becsületes megoldás. Az egyházakat pusztá önkéntes gyülekezetekké tenni és megszakítani a köztük és az állam között lévő kapcsolatot, az állam részéről nem semlegességből, hanem a nyílt hitetlenségből származó tett. Az egyházak részéről ennek elfogadása a kudarc hallgatólagos elismerése, annak burkolt beismerése, hogy nem rendelkeznek Istentől az embernek szóló világos, iránymutató üzenettel, és hogy nem merik elvárni azt, hogy olyan intézményként ismerjék el őket, amelyre ilyen üzenetet bízta. De ha nem ez a szerepük, akkor nincs másilyen, amit betölthetnének, mint a régi filozófiai iskolához hasonló, a természetről, a sorsról és az emberek kötelességéről alkotott különféle elméleteken alapuló emberi intézményeké.

Ha ebben a megvilágításban kell nézni az egyházakat, az állam és egyház elválasztása, a szabad egyház szabad államban elve azt fogja jelenteni, hogy az emberek politikai minőségükben nem rendelkezhetnek véleménnyel az őket a leginkább érdeklő témákról; másfelől viszont a spekulációra hajlamos emberek sosem próbálhatják meg elméleteiket átvinni a szabad gyakorlatra azáltal, hogy azokat a törvényhozás alapjává teszik, vagy megpróbálják azzá tenni. Ha elfogadják és megtartják ezt az elvet, a két eredmény közül az egyik előbb-utóbb elkerülhetetlenül előáll. Amennyire elfogadják ezt az elvet, és őszinte jóhiszeműséggel e szerint is cselekszenek, az állam visszaszorul, és pusztá rendfenntartói feladatokra korlátozódik. Példa erre a mormonizmus, de ezt az elvet számos apró példával támasztotta alá az a határozott tendencia is, ami számos esetben megmutatkozott mind Franciaországban, mind Amerikában az az iránt lelkes embereknél, hogy „kipróbálják az eltérő élettapasztalatokat” azáltal,* hogy valami merőben új társadalmi formát állítanak fel. A saint-simonizmus és a szeretetcsaládok, bármilyen névvel illették is őket, olyan előjelek, amelyek megmutatják, hogy merről fúj az a szél, ami egy

---

* Vö. Mill i. m. 65.

nap majd a leghevesebb viharok fokára emelkedhet. Az ilyen kísérleteknek semmi közük nincs a szabadsághoz. Kormánycsírák, aprócska államok ezek, amelyek idővel akár a régi veszélyes ellenfeleivé is válhatnak.

Egy másik lehetséges következmény az, hogy az állam – minden ponton szembeállva magát az egyházakkal – végül esetleg feladja azt a felfogást, hogy el van tiltva az erkölcsi és vallási problémákat illető véleményformálástól és az így kialakított véleményekkel összhangban álló törvények hozatalától. Ha és amennyire az állam – azaz számos befolyásos ember, aki elegendő ahhoz, hogy rendelkezzen a karhatalom felett – eltérő álláspontra jut e kérdésekben, gondoskodó és semleges hozzáállását szükségszerűen vissza kell cserélnie a háborúskodóra. Fel kell tételezze néhány vallási elképzelés igaz voltát, és szükségszerű következményként a többi tévedését, és ez utóbbiakat illetően ellenséges álláspontra fog helyezkedni. Előfordulhatnak olyan esetek, ahogyan azt saját korunk helyzete is mutatja, amelyekben rendkívül nehéz megmondani, hogy mi igaz, de viszonylag könnyű azt megmondani, hogy mi hamis, és nem látom be, hogy az egyes kérdésekben szándékos tudatlanságnak miért kellene megakadályoznia vagy felmentenie az alól az embereket, hogy más kérdésekben határozottan elutasító meggyőződés alapján cselekedjenek.

Egy ilyen irányú szükségszerűen a leghevesebb és a legszenvedélyesebb ellenállásba ütközik. Azonban akármilyen kellemetlen és nehéz is, úgy hiszem, hogy ha szükséges, ezt az utat kell járni; hogy az a kívánatos, hogy a törvényhozók és tanácsadók ne ama feltételezés alapján rendelkezzenek, hogy minden egymásnak feszülő hitvallás egyforma eséllyel lehet igaz, hanem fontolóra kell venniük a valóságos nézetek igazságának és tévedésének kérdését is; hogy amikor csak szükséges, a törvényhozásnak külön elvek alapján kell eljárnia e kérdésben, és olyan mértékű kényszerítést kell alkalmaznia, amilyen a cél eléréséhez elengedhetetlen. A korábban elmondottak azt mutatják, hogy valójában mindig is ezt tették, még ha az emberek nincsenek is mindig ennek tudatában.

Ahogyan azt már nem egyszer megjegyeztem, Mill saját elveit szemléltető példái néhány szempontból könyvének legmegkapóbb és leghatásosabb részei. *A szabadságról* messze legfontosabbika az a jól ismert szakasz, ahol amellet érvel, hogy az embereknek tökéletes szabadsága kell legyen bármilyen vélemény kifejtésére Isten létezéséről és a túlvilágról, és hogy ezért a törvény sem büntetheti, és a közvélemény sem róhatja meg őket. Ennek gyakorlati következményével, ha nem is teljesen, de majdnem egyetértek, ám hogy a lehető legvilágosabbá tegyem a különbséget a téma kezelésének általa és általam válaszott módja között, a saját módszeremmel fogok foglalkozni vele, ott térve ki az ő érveire, ahol szerintem azoknak helyük van.

Annak célja, hogy megtiltsák az Isten és a túlvilág létének tagadását, annak előidézése lenne, hogy ezekben a tanokban egyetemesen higgyenek az emberek, ami az én elveim alapján három kérdést vet fel: 1. Jó a cél? 2. A javasolt eszközök valószínűleg hatékonyak? 3. Mi a biztosított cél és a biztosítására használt eszkö-

zők viszonylagos jelentősége? Az, hogy a cél jó, ha a tan igaz, szerintem minden kétséget kizár. Teljességgel egyetérték az e tanok fontosságáról vallott közvélekedéssel. Ha e hitek pusztá álmok, az élet nagyon szegényes és kisszerű dolog, az ember pedig még ennél is kevésbé fontos – a baj, a veszély és a fizikai fájdalom sokkal nagyobb rosszak, és az erény megfontoltsága sokkal inkább megkérdőjelezhető, mint azt eddig feltételezték. Ha az emberek megfogadják az oly gyakran rájuk tukmált tanácsot, miszerint eztán e kérdésekre csak megfejthetetlen rejtvényekként gondoljanak, akkor az erkölcsiség minden létező felfogása meg fog változni, minden társadalmi irányzat meg fog gyengülni.

A tisztán személyes hajlamok jócskán fel fognak erősödni. Azok, akik azt mondják, „Maholnap meghalunk!”, azt is hozzáteszik majd, hogy „Együnk hát, és igyunk!”. Nem egyszerűen nehéz, hanem lehetetlen lesz egy ilyen társadalmi helyzetben a büntetőtvénnyen kívül (amit Mill szabadságról alkotott elmélete a minimumra korlátozna) bármilyen érvet is felhozni egy olyan embernek, aki elismeri, hogy következetesen rossz volt. Néhányan az erényt önmagáért szeretik. Sokaknak nincs különösebb ellenvetése annak mérsékelt, de hasznos formája ellen, ha arra tanították őket, hogy elhiggyék, hosszú távon az felel meg, azonban rengetegen, talán az emberek többsége szívesen vegyítené azt a kicsapongás szabad engedélyezésével, ha úgy vélnék, hogy egy ilyen elegy készítése nem kockázatos. És van egy markáns kisebbség is, amely nagyon erősen hajlik arra, hogy nem szolgál előnyükre mindazon következtetések megfőkezése, amelyek bármilyen, jelenlegi vagy eljövendő, biztos vagy lehetséges világról levonhatók. Sok, az elméleti képtelenséghez vagy bármiféle gondolathoz is túl buta ember azt mondja, hogy „[e]gyáltalán nincs kétségem afelől, hogy el fogok kárhozni, de el kell, és el is akarok”. Röviden, az összes tapasztalat azt mutatja, hogy majdnem minden ember időnként igényli a remény sarkantyúját és a félelem zabláját is, és hogy a vallásos remény és félelem hatékony ösztöke és fék, még ha néhányan túl akaratosak és érzéketlenek is ahhoz, hogy bármelyikkel is sokat törődjenek, és ha mások hébe-hóba meg is makacsolják magukat, és arra mennek, amerre az indulat hajtja őket. Ha tehát az erény jó, nekem világosnak tűnik, hogy a vallás alapvető tanaiban való hit támogatása is jó, ugyanis meg vagyok győződve arról, hogy Európában legalábbis a kettőnek együtt kell győzedelmeskednie vagy elbuknia.

Néha azt állítják, hogy ezek a hitek inkább lényegtelenek, mintsem jók vagy rosszak. Azt mondják, hogy az emberi faj hatalmas tömegei jól megvoltak az e tárgyról vallott bármiféle vagy negatív hitek nélkül is. Érdekes vázlatokat adnak a természeti törzsek, az ókori művelt emberek, a buddhisták és mások hitéről vagy hitnélküliségéről. Íme, mondják, ezek olyan emberek, akik az Istenre vagy a túlvilágra való hivatkozás nélkül élnek. Önök miért nem tudnak ugyanígy tenni? Egy erős társadalmi készítés, az emberiség vallása ugyanolyan jól dagasztja majd a vitorlákat, mint az elcsendesedő régi szél, és akkor majd ezekről a most megfejthetetlen rejtélyként oly fontosnak tűnő kérdésekről azt fogják gondolni, hogy pusztán leleményességű gyakorlatok, amikkel nincs mit kezdeniük.

Ez az érv elvétí az azt a célt, amire látszólag irányul. Célja az, hogy bizonyítsa: a vallás alapvető problémáit félre lehet és kell is tenni mint olyan megfejthetetlen talányokat, amelyeken időpocsékolás gondolkodni. Ennek bizonyítéka az, hogy más országokban és az emberek más fajtái e problémáknak a világ e részén adot-taktól merőben különböző megoldásait fogadták el. Ez kétségtelenül igaz, de mit bizonyít? Más, hasonlóan makacs tényekkel együttvéve azt bizonyítja, hogy ha az embernek van vallása, akkor erkölce is van. A buddhistáknak van vallása és erkölce, ezek szorosan összefüggnek. Hogyan mutatja ez azt, hogy az európai erkölcs nem a kereszténységen alapul, és az egyik anélkül lerombolható, hogy az érintené a másikat? Épp az ellenkezőjét bizonyítja. Ha a buddhisták kereszténnyé válnának vagy a keresztények buddhistává, az ennek megfelelő erkölcsi változás hamar érződne. A hindu és a muzulmán erkölcs közötti különbség szorosan követi a két hitvallás közötti különbséget. Akár igaz, akár téves a kereszténység, és akár jó, akár rossz az európai erkölcs, attól még az európai erkölcs ténylegesen a valláson alapul, és az egyik lerombolása szükségszerűen maga után kell vonja a másik átalakítását is. Manapság sokan olyan erkölcsöt akarnak követni, amelyet nekik tetszik, miután megszabadulnak attól a vallástól, amiben nem hisznek. Ha igazuk van, ha nincs abban, hogy megbolygatják az alapokat, abban következtelenek, hogy meg akarják őrizni a felépítményt. Ha azt kell gondolnunk Istenről és a túlvilágról, amit Caesar, nem kerülhetjük el annak a kérdésnek a megfontolását, hogy vajon Caesar erkölcei és cselekvési alapelvei nem álltak-e az általános erkölcsi mércék felett. Jézus Krisztus hitt Istenben és a túlvilágban, és megtartotta a hegyi beszédet. Julius Caesar az Istent és a túlvilágot illető kérdéseket pusztán haszontalan kíváncsiságnak vélte. Ő is hatásos erkölcsi tanítást adott saját példájával és egyéb módon. Nekem úgy tűnik, manapság sokan gondolják azt, hogy össze tudják egyeztetni Jézus Krisztus erkölceit Julius Caesar teológiájával azáltal, hogy a pápa régi viseletében komédiáznak, és azt kérik széles e világtól, hogy fogadják el az ő becsületszavukra, hogy mindez rendben van.

Visszatérve Millhez, egyik érve azt akarja bebizonyítani, hogy e hitek támogatásának célja rossz. Úgy gondolja, a vezetőknek nem lenne szabad „mások helyett dönteni” vallási kérdésekben „anélkül, hogy megengedné nekik, hogy mindazt meghallgassák, amit a dolog ellen föl lehet hozni”.* Engem ez az érv nem győz meg túlságosan. Ezt teszi mindenki, és szükségképpen így kell tennie a továbbiakban is az élet majdnem minden területén. Mi az egész nevelés, ami összességében annak, aki adja, kívánatosnak tűnik, ha nem fáradhatatlan és módszeres erőfeszítést arra, hogy valahogyan ösztökélje és befolyásolja az egész jellemet? Aki a gyerekei számára nem „vállalkozna a döntésre”, amennyire csak tudna, azokban a kérdésekben, hogy vajon igazmondónak, szorgalmasnak, mértékletesnek, tiszte-

---

* Uo., 32.

lettudónak és szemérmesnek kell-e lenniük, hitvány fontoskodó. A törvényhozóknak és a nagy intézmények alapítóinak igen jelentős mértékben pontosan ugyanezt a feladatot kell végrehajtaniuk széles e világ érdekében. Bizonyára hiú ábránd azt mondani, hogy ezerből egy ember valóban sok egyéni döntést hoz a vallási és erkölcsi elveit illetően, és kétlem, hogy nem túlzás-e azt mondani, hogy millióból egy pedig képes lényegileg is hozzátenni valamit ahhoz, ami már ismeretes vagy elfogadhatóan feltételezett e tárgyokról. Ismétlem tehát, hogy a cél, hogy e tanokat elhitesseék, számomra világosan jónak tűnik, ha és amennyiben ezek a tanok maguk jók.

Másfelől viszont esetleg azt vetheti fel valaki, hogy a cél jó, akár igazak, akár hamisak a tanok, és nem kétséges, hogy nagyobb szükség van a kényszerre, ha hamisak, azonban már magát a feltételezést is rövid úton lerendezhetjük. Olyan felvetés ez, amelyet gyermeked lenne nyilvánosan vitatni, mert senki sem ismerheti el anélkül, hogy ellent ne mondana önmagának, ezáltal meghíúsítva saját célját. Senki sem kérheti az embereket nyíltan és bevallottan arra, hogy elhiggyenek egy hazugságot azon az alapon, hogy az jó nekik. Ez olyan, mint azt kérni valakitől, hogy emelje fel magát a földről úgy, hogy kezével a térdét húzza felfelé. Minél erősebben próbálja felhúzni kezével a lábát, annál erősebben kell lábát a földre szorítania, hogy emelni tudjon. Minél inkább próbálunk elhinni egy hazugságot, csak mert az hasznunkra válik, annál inkább eszünkbe vésődik a tény, hogy az hazugság, és hogy nem tudjuk elhinni. Annak, aki meg akarja győzni felebarátait, hogy elhiggyenek egy hazugságot, hazudnia kell nekik – azt kell mondania, hogy a hazugság igaz, és gyakorlatilag legelőször magának kell hazudnia, különben nem lesz szíve tovább hazudni. Több módja is van annak, hogy ezt olyannyira mélyen a felszín alatt tegyék, hogy aki ügyes, képes úgy intézni, hogy csak kicsit, vagy egyáltalán ne lehessen észrevenni a tényt, hogy hazudik. A bevett módszer ennek megtételére az, hogy metafizikai hálót szőnek, amelynek révén úgy tűnik, hogy az igazság, tévedés és a valószínűség szokásos próbái nem alkalmazhatók ezekre a kérdésekre. De nem szükséges tovább foglalkoznom e témával. Térjünk hát vissza a kérdéshez: igazak ezek a tanok?

Mind közül ez a leglényegbevágóbb kérdés. Ez az igazi középpontja nemcsak Mill szabadságról szóló könyvének, hanem korunk és nemzedékünk minden nagyszerű eszmecserejének is. Ettől függ minden vallás, erkölcs, politika és törvényhozás – minden, ami csak az embert emberként érdekli. Van vagy nincs Isten és túlvilág? Ennyi a világ?

Nem teszek úgy, mintha e hatalmas vitához bármit is hozzá tudnék tenni. Olyan kérdés ez, amelyről nagyon kevés emberi lénynek van joga a meghallgatásra.

Csak annak kijelentésére szorítkozom, hogy a jognak és a hatóságnak az e kérdés megvitatásával szembeni beállítódása mindig a kérdésről alkotott épp uralkodó felfogás jellegétől fog függni, és kell is, hogy attól függjön, amit gyakorlati alkalmazásában a fent kifejtett másik két szempontból levont következtetések módosítanak – nevezetesen az eszközöknek a vizsgált célra való alkalmazása, és az

észszerűen várható sikeres intézkedés, valamint az eléréséhez szükséges eszközök viszonylagos fontossága. Amondó vagyok, ez az egyetlen elv, amely bármely gyakorlati kérdést illetően útmutatóul szolgálhat, vagy képessé tesz minket bármilyen igazságot tenni azokban a történelmi problémákban, amelyek közül Mill egyre vagy kettőre utal, és amelyekre terveim szerint mindjárt visszatérek – ennyit a cél jóságáról.

A következő kérdések az eszközök hatékonyságát és költségét illetik, és ezeket együtt fogom áttekinteni. Az e véleményekkel szembeni joggyakorlatot szükségtelen megtárgyalni. Mindenkinek el kell ismernie, hogy ez egyáltalán nem tartozik a kérdéshez. Először is, mert ez lehetetlen; másodsor, ahhoz, hogy hatékony legyen, teljességgel romboló és bénító kell legyen, és végül is semmilyen eredménnyel nem jár, amit valóban mindenki kíván. Nem kell bizonygatnom e pontot. Az igazi kérdés a társadalmi intoleranciát illeti.

Annak az embernek, aki hisz Istenben és a túlvilágban, erkölcsi joga-e elítélni azokat, akik nem hisznek, és megpróbálni e rosszallás kinyilvánításával elretteníteni őket a közléstől, és elriasztani másokat attól, hogy elfogadják azok nézeteit? Úgy gondolom, hogy csak akkor és annyiban van joga, ha és amennyire nézetei igazak. Mill másképp gondolja. A társadalmi türelmetlenségről és annak hatásairól olyan képet fest, amelyet csak a helyszükére tekintettel nem mutatok itt be teljes egészében. Ez az egyik legékezzőbb és leghatásosabb szakasz, amit valaha írt. Alapfelgondolása a következő:

Tisztán társadalmi intoleranciánk senkit sem öl meg, egyetlen véleményt sem irt ki, de tetetésre készíti az embereket, s megakadályozza őket abban, hogy nézeteik terjesztésére aktívan törekedjenek. Nálunk a minden évtizedben vagy nemzedékben megszülető eretnek vélemények nem győznek, de nem is bukhatnak el látványosan; sohasem lángolnak messze látszó fényvel, csak felfedezöik szűk körében pislákolnak anélkül, hogy valaha is megvilágítanák igaz vagy hamis fényükkel az emberiség dolgait.

És így lehet fenntartani a dolgoknak azt az állapotát, mely némelyeknek oly nagy meglepésére szolgál, mert így látszólag minden uralkodó nézet fennmarad, senkit sem bírságnak meg vagy börtönöznek be, és az sincs tiltva egyáltalán, hogy a gondolkodás betegségével megvert másképp vélekedők gyakorlatoztassák az értelmüket. Kényelmes módszer ez a szellemi világ békéjének fenntartására, s annak biztosítására, hogy minden úgy maradjon, ahogyan korábban volt. De ez nincs ingyen. Ára: az emberi lélek erkölcsi bátorságának feláldozása.*

Súlyos méltánytalanság ez, mondja Mill, az eretnekekkel szemben, ami nagyon is sajnálatos, azonban „[a] legjobban azok károsodnak, akik nem eretnekek, s akiknek szellemi fejlődését megbénítja, értelmét korlátok közé szorítja az eretnekségtől való rettegés. Ki tudná kiszámítani, hogy mit veszít a világ az ígéretek

---

* Uo., 41.

szellemű, de gyáva emberek tömegével, akik nem mernek végighaladni egyetlen merész, erőteljes és önálló gondolatmeneten sem, s legkevésbé olyanon, amely olyasmire vezetne, ami miatt vallástalannak vagy erkölcstelennek tekintenék őket?”*

Ezen a ponton teljességgel képtelen vagyok egyetérteni Mill-lel. Nekem úgy tűnik, hogy az erkölcsökről, politikáról és vallásról kialakított vélemény közzététele ugyanolyan fontos cselekedet, mint bármi más, amit az emberek megtehetnek; hogy veszélyes lépés, és annak is kellene lennie, olyan véleményeket támadni, amelyeken a társadalom keretei nyugszanak. Nem azt mondom, hogy sok esetben ezt nem kellett volna, hanem azt, hogy karddal a kézben kellett volna megtenni, és annak, aki ezt teszi, nincs több joga csodálkozni azon, hogy keményen ellenállnak neki, mint annak a katonának, aki az ellenséges vonalat támadja. Mill egész vádja a társadalmi intolerancia ellen annyi, hogy a félénk embereket elriasztja a népszerűtlen vélemények kinyilvánításától. Egy régi balladában egy ember, aki eltévedt a hegyvidéken, betért egy kalyibába, amely tele volt elvarázsolt lovagokkal. Mind-egyik teljes vértben, mozdulatlanul feküdt, mellettük harci ménjeik álltak rezzenetlenül. Egy kövön kard és kürt hevert – és az odatévedt embernek választania kell közülük, ha vezetni akarja a sereget. Ő a kürtöt választotta, és hangosan megfújta, amire a lovagokat és lovaikat forgószelel ragadta el, látogatójuk pedig visszerült a közönséges életbe, a szél pedig azt zúgta utána:

Mert világra jött, legyen a gyáva átkozott,
aki mielőtt kürtbe fúj, kardot nem rántott.

Senkinek sincs joga a kürt megfújásával jelt adni egy ilyen harcra, hacsak előbb nem húzta ki kardját, és nem tudja, hogyan védje meg magát vele. Azután olyan hangosan és hosszan fújhatja, amennyire csak akarja, és ha játéka érdemes a meghallgatásra, nem lesz híján a követőknek. Amíg valaki gondosan ki nem alakította nézeteit e témáról, nem gondolta át azokat, nem bizonyosodott meg a jelentőségükről, és nem döntött úgy, hogy vállalja a kinyilvánításukkal járó kockázatot, nagy a valószínűsége, hogy nem sokat érnek. A kormányzásról, az erkölcsről és a vallásról való elmélkedés gyakorlati szempontból kiemelkedő fontosságú, nem pedig pusztán a kíváncsiságot táplálja. Kétségtelenül a kíváncsiság általában az az ok, ami az embert a tanulmányozásukhoz vezet, de amíg nem alakítja ki nézeteit róluk, amelyekért aztán harcolni is kész, nincs baj azzal, hogy a társadalmi intolerancia arra kényszeríti, hogy azokat tartsa meg magának és azoknak, akik rokonszenveznek vele. Sosem szabad megfélekedezni arról, hogy a véleményeknek számukra van erkölcsi oldala is. Nagyon valószínűtlen, hogy egy jó és egy rossz, egy becsületes és egy becsstelen ember nézetei e témáról megegyezzenek.

---

* Uo., 42.

Ennek rejtett tudata teszi furcsán keserűvé azokat a vitákat, amelyek első pillantásra éppoly valószínűtlen, hogy indulatokat keltenek, mint a matematika vagy a filológia kérdései. Miféle kérdés tűnhetne annál is tisztábban tudományosnak, mint az, hogy az embereknek vannak-e vagy nincsenek velük született eszméik? A résztvevők mégis annak állandó tudatában vitatkoznak erről szakadatlan, hogy vitájuk olyan, mint egy halálos párbaj ürügyévé tett ostoba perpatvar, aminek valós alapjai túl gyengék ahhoz, hogy megfogalmazzák. A velünk született eszmék pártolója gyakran többé-kevésbé határozottan gondolja vagy mondja, hogy ellenfele valódi célja az, hogy a vallás misztériumait a megértés közönséges folyamatainak vesse alá. A tapasztalat szószólója pedig gyakran azt gondolja és mondja ellenfeléről, hogy „hazudik, és hazugsága célja az, hogy megvédje a leleplezéstől azt, amiről tudnia kell, hogy badarság”. Ahogy a véleményeket jobban megfigyelik és világosabban összekapcsolják a cselekvéssel, annak igazsága, hogy az emberekből az övétől határozottan eltérő vélemény több-kevesebb rosszallást vált ki azok iránt, akik azt vallják, tagadhatatlanul annyira nyilvánvalóvá válik, hogy mindenki felismeri. Tény, hogy mindannyian megbélyegzünk és hibáztatunk másokat, és ez az igazság olyannyira kellemetlen, hogy tengernyi álokoskodást pazaroltak már arra, hogy kibújjanak alóla vagy elhallgassák. De ettől még igaz. Nem értem, hogy aki nem római katolikus, hogyan képes teljesen semlegesesen tekinteni arra, aki az. Aki tényleg azt gondolja, hogy egy ostya a mindenható Isten, és aki valóban elhiszi, hogy értelmes emberek bármilyen engedelmességgel tartoznak valamiféle papnak, annak vagy igaza van – és ez esetben az övétől eltérő nézetet vallónak zsákruhát öltve és fejére hamut szórva meg kell bánnia bűneit –, vagy téved – ekkor ő egy hatalmas szélhámosság híve. Számomra eléggé felfoghatatlan, hogy az a kérdés, hogy igaza van-e vagy téved, hogyan tekinthető közömbösnek általános jelleme és erkölcsi értékelése szempontjából, amit a más módon gondolkodóknak alkotni kell róla. Ennek ellenkezője épp ennyire igaz. Nem látom be, hogy aki határozottan elutasítja a római katolikus vallást, az hogyan lehetne más, mint Isten elleni lázadó azok szemében, akik őszintén hisznek. Fedjük el oly vastagon, amennyire csak akarjuk, az ilyen ellentétek egészen az élet gyökeréig hatolnak, és amíg az emberek legmélyebb meggyőződéseit fejezik ki, azok, akik valóban különböznek, bizonyos mértékig ellenségek, és azoknak is kell lenniük, noha gyűlölködésüket korlátok között tarthatják. Amikor a vallási különbségeket elkezdik pusztá véleménykülönbségnek tekinteni, az azért van, mert a vitát valójában szkeptikus értelemben döntötték el, még ha azt az emberek nem szívesen ismerik is el hivatalosan.

Akinek kétségei vannak efelől, próbáljon csak meg olyan érvet alkotni, amelyet jó eséllyel lehetett volna elővezetni II. Fülöpnek a protestánsok üldözése ellen, vagy Robespierre-nek és Dantonnak a katolicizmus, a francia arisztokrácia és a monarchia üldözése ellen. Fogadjuk csak el azt az első elvet, hogy a római katolikus krédóban való őszinte hit elengedhetetlenül szükséges a megváltáshoz, vagy azt a kiinduló alapot, hogy az egész római katolikus rendszer veszedelmes tévedés

és csalás, és elméletileg lehetetlen lesz megszakítani az inkvizíció és a jakobinus rémuralom gyakorlati következtetéseit. Minden valódi érv e gyakorlati következtetések ellen olyan érv, amelynek azt kell megmutatnia, hogy sem a megváltás feltételeit, sem a katolikus vallást illetően nem lehetünk biztosak, vagy hogy a római katolikus vallás nem veszedelmes tévedés és csalás. Az, akivel ez nem láttatható be, üldözni fog, és üldöznie is kell másokat – a „kell” szónak ugyanabban az értelmében, amiben azt mondjuk, hogy aki abban hisz, hogy kétszer kettő öt, annak azt is hinnie *kell*, hogy kettő meg három az hat. Az igazság elérése vagy megközelítése, és főként a vallási témákban a saját tudatlanságunk mértékének és jellegének helyes felfogása nélkülözhetetlen a vallási viták felszámolásához. A politikában ugyanúgy nem kerülhetjük meg azt a kérdést, hogy mi igaz a vallásban, mint ahogy nem adhatunk össze jól számokat anélkül, hogy előítélettel viseltetnénk a szorzótábláról vallott eltérő vélemény iránt. A békéhez az egyetlen út az igazságon keresztül vezet, és amikor egy hatalommal bíró és élénk kisebbség kellően erős ahhoz, hogy akaratát rákényszerítse felebarátaira, eldöntötte a fejében, hogy mi az igaz, ugyanúgy nem fogja eltérni a tévedést a szabadságról alkotott elvont elvek kedvéért, mint ahogyan egyikünk sem túrne meg egy darázsfészket a saját kertjében.

Ami az üldözés árának kérdését illeti, Mill hosszasan érvel amellelt, hogy az eszmecsere tökéletes szabadsága elengedhetetlen ahhoz, hogy egy személyben élénk érdeklődést keltsünk valamely vélemény és különféle hozadékaikak méltatása iránt. Úgy vélem, kiválóan példázza azt a módot, ahogyan saját egyedi tapasztalatainak általánosítása a legélesebb elmét is becsaphatja. Millnek éreznie kellett volna, hogy amit leír, talán nem rendellenes, de az értelme rendkívül fejlett volt a többi képességéhez viszonyítva. Azt kell mondjam, hogy az embereket általában nem akkor és nem annyiban érintik közlőrl a tanok, ha és amennyiben szabadon megbeszélhetik azok minden alkalmazását, hanem akkor és amennyiben éppenséggel érdeklik őket, és látszólag példázzák és magyarázzák a saját tapasztalataikat. A vallási viták egész története ékesen bizonyítja ezt, és Mill saját szavaival lehet a legjobban szemléltetni. Megjegyzzi, hogy „valamennyi etikai tanítás és vallási hitvallás (...) létrehozóik és azok közvetlen tantványai számára tele vannak értelemmel. Mindaddig, amíg azért folyik a harc, hogy egy tan győzedelmeskedjék a többi felett, semmit sem veszít értelméből és élettéliségéből, sőt az emberek talán mindkettőt tudatosabban élük át.”* Amikor a harc elmúlik, és a tan elfogadott véleményként elfoglalja helyét, onnan „lehet számítani a tanítás hanyatlását”**

---

* Uo., 48.

** Uo., 49.

Nem értek egyet ezzel. Egy olyan tan, amely befészkel magát az emberek szívébe, sosem veszíti el az erejét, ha igaz – de akkor sem, ha hamis, egészen addig, amíg nem feltételezik vagy nem tudják meg, hogy az. Mostanában számtalan ember van, akik számára Szűz Mária imádása és minden ezzel kapcsolatos tan ugyanolyan élő és eleven, mint amilyen mindig is volt – élő és eleven, amiről a legszabadabb és legkimerítőbb vita még akkor is minden mázat lekoptatna, ha a tant sértetlenül hagyná. Emberek milliói tartják erkölcsi törvényüknek a legmélyebb felismeréssel azt a tant, hogy a legjobb politika az őszinteség, és azt, hogy az igazat kell mondani. A tapasztalat, nem pedig a megvitatás juttatja érvényre az ehhez hasonló maximákat. Minden remek népszerű szólás ezt bizonyítja. Ha egy kedves barátot, egy olyan embert, akit szeretünk és tisztelünk, és aki jóakarója és jótévője az emberiség nagy részének, leszúr egy gyilkos, nagyon metszővé és mélyen igazgá teszi azt az elvet, hogy az emberölés az egyik legmegvetésreméltóbb bűn, ámbár nem tudom, hogy ez különösebben vitatható-e.

De bármit is gondoljanak igaznak Mill állításáról, logikája hibás. Azok a tények, hogy amíg egy tan a felemelkedésért küzd, jelentőségteljes, és amikor elfogadott nézetté válik, életereje csökkenni kezd, bizonyosan azt igazolják, hogy elfogadására nézve a kényszerítés, nem pedig a szabadság az előnyös. A „felemelkedésért való küzdelem” nem pusztán érvet jelent, hanem megerősített és változatos makacs bizonygatást a keréketörés, a máglya és a bitó, valamint az ellentmondás dacára is. Ha a protestánsok és a katolikusok vagy a keresztények és a pogányok csak érveltek volna, a végtelenségig vitázhattak volna, és a világ általában nem törődött volna velük. A világ akkor kezdett rájuk figyelni, velük rokonszenvezni és az egyik vagy másik oldalra állni, amikor elkezdtek prédikálni, és amiatt harcolni, hogy „Higgy és megmenekülsz!”, „Ha nem hiszel, elkárhozol!”, „Hallgass el, vagy elevenen elégetünk!” és „Inkább égessenek meg, mintsem csendben maradjak!”. A vita annak arányában lett szabad, ahogyan a tárgyalt témák elvesztették jelentőségüket.

Egészeben véve elég biztosnak tűnik számomra, hogy ha az erkölcsi jó és rossz fogalmai alapvetően helyesek, és ha az Isten és a túlvilág tanai igazak, akkor az a cél, hogy az embereket rávegyék arra, hogy higgyenek bennük, jó, és a hívők részéről a nem hívők irányában tanúsított társadalmi intolerancia nem tekinthető olyannak, amely valami nagy horderejű rosszat foglalna magában azokkal az eredményekkel összehasonlítva, amelyeket céloz. Tisztában vagyok vele, hogy ez nem egy kellemes tan, és nagyon vissza lehet élni vele. Az egyetlen mód a visszaélés elkerülésére az, ha rámutatunk, hogy az embereknek nem kellene arról beszélniük, amit nem értenek. Senkinek sincs joga erkölcsileg türelmetlenné lennie olyan tanokkal szemben, amelyeket nem tanulmányozott behatóan. Egy dolog azt mondani, ahogy én is teszem, hogy körültekintő megfontolás és alapos vizsgálat után az embernek joga van ilyen meg olyan véleményeket elmondani, amelyek tisztességtelenek, gyávák, suták, bőszek vagy képtelenek, és az, aki vallja őket, megérdemli az elmarasztalást, mert tisztességtelenséget és gyávaságot mutatott azzal, hogy el-

fogadta őket, és egészen más azt mondani, hogy mindenkinek joga van megkövetni bárkit, aki vallási kérdésekben eltér tőle. A szó közönséges értelmében az erkölcsi tolerancia igazi alapja szerintem alighanem az, hogy hazudjanak arról, hogy a legtöbb embernek e kérdésekben nincs joga semmiféle véleményhez, kivéve, ha azok elengedhetetlenek ügyeik szabályozásához. Amikor valami nyomorult kis segédlelkész ateistának és hasonlónak nevezi a feljebbvalóit, vétke nem intolerancia, hanem tiszteletlenség és gorombaság. Ha ezt az elvet megfelelően alkalmazzák, a legtöbb esetben alig lenne helye az erkölcsi türelmetlenségnek, azonban kiemelten fontosnak tartom, hogy azok az emberek, akik tanulmányozzák e kérdéseket, jogukban állónak érezzék, hogy ne csak eltérő véleményt fogalmazzanak meg, hanem hogy kifogásolják is azokat a véleményeket, amelyek szerintük ezt megkívánják, és hogy kifejezzék rosszallásukat.

Most áttérek Mill és az én elveim összehasonlítására, egymás mellé állítva azokat a módokat, ahogyan módszereink a történelem híres fejezeteinek értékelésére vonatkoznak. Ő, ahogy én értem, kivétel nélkül minden véleménynyilvánításba való beavatkozást helytelenít. Szókratész bírái, Pontius Pilatus, Marcus Aurelius, II. Fülöp meg a többiek, ha az ő mércéjével mérjük, egyszerű törvénysértők. A kor hangulatának megfelelően engedmények tehetők számukra, de az ítélet elmarasztaló, azzal vagy anélkül, és általában anélkül, hogy kegyelemre ajánlaná őket. Bűnük és szégyenük elengedhetetlen ahhoz, hogy elítélje azt az elvet, ami alapján cselekedtek. A szabadságot nem önvédelmi célokból, hanem valami más miatt gátolták, így olyan büntetéseket vontak magukra, amilyeneket a már megholtak emlékére csak mérni lehet, bármilyen őszinték is voltak, és bármilyen elfogadható volt is véleményük abban a korban. A törvényt meg kell tartani, és a törvény – Mill törvénye – az, hogy csak az önvédelem igazolhatja a kényszerítést. Ha ezt feladjuk, hol állunk meg?

Mill azt mondja: „Tudván, hogy nem lehet a vallástalan nézetek büntetéssel való korlátozását olyan érvekkel megvédeni, melyek ne igazolnák egyben Marcus Aureliust is, a vallásszabadság ellenfelei néha – szorult helyzetben – elismerik ezt a következményt, s Dr. Johnsonnal úgy szólnak, hogy a kereszténység üldözőinek igazuk volt; az üldöztetés olyan megpróbáltatás, melyen az igazságnak át kell mennie, s mindig szerencsésen túl is jut rajta.”* Ez az érv, mondja Mill, igazságtalan, emellett egy nyilvánvaló hibát is magában foglal. Az, hogy „az igazság minden üldöztetés ellenére diadalmaskodik”, „kegyes hazugság”.** Az igazság nem győzedelmeskedik – épp ellenkezőleg, gyakran egy aprócska, nagyon gyenge

---

* Uo., 36.

** Uo., 37.

üldözés is elég ahhoz, hogy kiüsse a nyeregből. Válasszunk, mondja lényegében Mill, egy olyan érv között, amely elítéli Marcus Aureliust, és egy olyan között, amely igazolja Pontius Pilatust. Próbálok eleget tenni e felhívásnak.

Igaza volt-e Pilatusnak, hogy kivégeztette Krisztust? Erre azt felelem, hogy Pilatus legfőbb kötelessége a béke megőrzése volt Palesztinában, hogy a legjobb ítéletet hozza, amit csak tud az ehhez szükséges eszközöket illetően, és hogy cselekedjék is aszerint. Így aztán, ha és amennyire jó szándékkal és észszerű alapon úgy hitte, hogy amit tett, elengedhetetlen volt a palesztinai béke fenntartásához, igaza volt. Az ő kötelessége az volt, hogy megkockáztassa a tévedést, Mill szabadságra vonatkozó elvétől eltérően. Annak a bírónak a helyzetében volt, akinek az a feladata, hogy – a tévedés kockázata mellett – helyesen ítélje meg a tárgyalásra elé vitt személyeket.

Azért, hogy igazoljam ezt a nézetet, először azt kell megvizsgálnom, hogy milyen értelemben alkalmazhatók a politikát és a kormányt illető kérdésekre az olyan szavak, mint a „helyes” és a „kellene”. Ha az emberi történelem bírálataiban ama feltételezés alapján kell eljárunk, hogy minden cselekedet és minden politikai folyamat rossz volt, amit nem egy mindenható, mindentudó és teljességgel jóindulatú ember választott, ha ilyen lény egyáltalán elképzelhető, akkor, felteszem, egyetlen politikai kurzus és jelentőségteljes vagy nagy léptékű tett sem lenne helyesnek mondható. Ahhoz azonban, hogy e módszer alkalmazása irányába tegyünk egy lépést, azt kell tudnunk, hogy az emberiség történelmének milyenek kellett volna lennie a legkorábbi időktől egészen mostanáig. De még ez sem elég. Tudnunk kellene, hogy milyenek kellett volna lennie minden egyes, egymást követő, a lehető legmagasabb mércétől való eltérés után. Nemcsak azt kellene tudnunk, hogy mi történt volna, ha Éva nem evett volna az almából, hanem azt is, hogy mi történt volna, ha miután Éva evett az almából, Ádám visszautasította volna, hogy ő is egyék, vagy ha az élet fájáról ettek volna, hogy mi lett volna, ha miután Ádám és Éva kiűzetett a Paradicsomból, Káin nem ölte volna meg Ábelt, és így tovább. Elfogadni a jó és rossz egy ilyen mércéjét nyilvánvalóan képtelenség.

A „kellene” és a „helyes” szavakat tehát csak sokkal szűkebb körben lenne szabad használni, és minden esetben utalva arra a tényre, hogy az emberek elkerülhetetlenül gyengék és tudatlanok, és mindig azok is lesznek, és hogy látszólagos és valószínű igazi érdekeik eltérnek egymástól. Ha a „kellenét” és a „helyest” ennek figyelembevételével értelmezzük, abból az következik, hogy a kötelesség gyakran kelt viszályt az egyes egyének, országok és hitek között. Nincs semmi képtelenség abban a következtetésben, hogy lehet, kötelességem önöket megölni, ha meg tudom, és az önöké, hogy megöljenek engem, ha meg tudnak, vagy abban, hogy esetleg mind az üldözőknek és a keresztényeknek, mind Luthernek és V. Károlynak, mind II. Fülöpnek és Orániai Vilmosnak igaza volt, vagy mindnek lehetett részben igaza, és részben tévedhetett. Amikor Hobbes azt tanította, hogy a természeti állapot a háború állapota, félreérthető formába öntött egy népszerűtlen igazságot, de kételkedhet-e bárki is komolyan abban, hogy a háború és a viszály mind-

addig elkerülhetetlen, amíg az emberek olyanok, amilyenek, kivéve olyan bajok árán, amelyek még a háborúnál és a viszálynál is rosszabbak, azaz az összes létező, jó vagy rossz intézménynek való feltétlen alárendelés, vagy a minden feltételezett, bölcs vagy bolond változásnak való ellenállás teljes hiánya árán. Mindig lenniük kell küzdelmeknek, és lesznek is, hacsak az emberek nem tapadnak erősen, mint a pióca, vagy nem forognak, mint a szélkakas.

Most áttérek a rómaiak és a keresztények dolgának, és főként Pilatus ügyének átgondolására.

Nyilvánvaló okokból szükségtelen kidolgozni a kérdés keresztény oldalát. Ma-napság senki sem tagadja, hogy – elfoglalva az egyetlen megfelelő álláspontot: a kérdés tisztán emberi szemléletét – Krisztusnak és tanítványainak igazuk volt, hogy mindenáron hirdették hitüket. Eltekintve a természetfeletti állításoktól, a kereszténység története az igazolásuk: egyetlen értelmes ember sem vonhatja kétségbe, hogy a kereszténység, egészében véve és általánosságban szólva, áldásos volt az emberek számára. Nem mindegyik, de azon dolgok többsége, amiket nagyra értékelünk, belőle származik.

Szükségtelen ezt hosszasan fejtegetni. A téma római szemléletmódja Pontius Pilatustól Diocletianusig igényel több magyarázatot. Annak lényege, amit a rómaiak tettek, az, hogy – bizonyos megszakításokkal – bűnnek tekintették a kereszténységet. Ami a kirótt büntetések kegyetlenségét illeti – keresztre feszítés, megégetés és válogatott kínzások –, arról csak annyit kell mondanunk, hogy ez volt a kor szokása. Nem tűnik úgy, hogy bármiféle különbséget tettek volna ama három ember között, akiket a Golgotán keresztre feszítettek. Akkor hát mi volt a római hatóságok álláspontja, amikor arról kellett elgondolkodniuk, hogy vajon a kereszténységet bűnként kell-e kezelni?

Már sokszor és helyesen rámutattak, hogy emberi szempontból a Római Birodalom berendezkedése tette lehetővé és annyira „örökkévalóvá” a kereszténységet, amilyenné az vált. A Pax Romana a Földközi-tenger, valamint a Rajna és a Duna partjain élő minden népnek közel hasonló előnnyel járt, mint amelyet a brit fennhatóság biztosított az északkeleti és az északnyugati hegyek, délkeleten és délnyugaton pedig az Indiai-óceán között elterülő óriási négyszögnek. Pilatus korától béke honolt Yorktól Jeruzsálemig, ami majdnem olyan messze van egymástól, mint Pesavar és a Galle-fok, és Alexandriától Antwerpenig, amik körülbelül olyan távoliak, mint Karacsi és Asszám legkeletibb pontja. Ez a béke volt – és a jóval magasabban képzett rómaiaknak látniuk kellett, hogy ez lesz – a törvények, a művészetek és a jellemünket formáló különböző intézmények szülőanyja.

A római jog – abban az időben éppolyan nehézkes, amilyen ma az angol, de közel ugyanolyan gazdag, bölcs és szigorú – a világ minden táján meggyökerezett a római fegyveres erő védnöksége alatt, és mindenféle mesterség, az irodalom, a filozófia és a művészet emellett növekedett. Érzéketlennek és szegényes fantáziájúnak kell lennie annak az angolnak, aki nem érti, hogy ennek tudata miként hatott egy római helytartóra. Nem irigylem azt az angolt, akinek szíve nem dobban

nagyot, ha Delhi áttört és összezúzott falaira vagy a lahori erőd tetején lengő nemzeti lobogóra pillant. Az ilyen jelek ellenállhatatlanul felidéznek a sorokat, amiket ismertségük sem tehet közönségessé:

tu regere imperio populos, Romane, memento
(hae tibi erunt artes), pacique imponere morem
parcere subiectis et debellare superbos.*

Gondoljuk csak el, hogy az ilyen szavak, amikor olyan újak és elevenek, amilyenek számunkra Tennyson legjobb költeményei, hogyan hangzottak egy római számára, amikor a templomot vigyázó őreire nézett. Pilatus helyzete nem volt nagyon eltérő Pandzsáb angol alkormányzójától. A hasonlóság még közelebb lesz, ha az alkormányzót egy olyan helytartóval helyettesítjük, aki erős seregnek parancsol, és Randzsit Szingh mellette áll. Mindenesetre Pilatus, többé-kevésbé szoros szövetségben egy helyi uralkodóval, talán a birodalom legveszélyesebb és legfontosabb tartományának békéjéért volt felelős. A zsidók története megmutatja, miféle nép voltak. „Kezdetől fogva rettegett nép voltak”,** és mind közül a legrettenetesebbek a vallás dolgában. Nem lenne nehéz, és mindent egybevetve, nem is a képzetet sugallná, ha felvázolnánk a hasonlóságot aközött, ahogyan ők támadtak rá Pilatusra, és aközött, ahogyan az afgánok vagy a szikhek ránk; és segíthet megérteni Pilatus helyzetét, ha felidézzük, hogy – ahogyan most a szipojlázadásra tekintünk vissza – neki, már ha figyelmes és jól informált volt, előre kellett látnia a római történelem ama borzalmas fejezetét, amely Jeruzsálem ostromával és a zsidó nemzeti függetlenség utolsó maradványainak megsemmisítésével zárult. Nagyon is biztosra vehetjük, hogy a jövendölések, miszerint a templom egyetlen köve sem marad egymáson,***, hogy a sasok összegyűlnek, hogy tűz lesz és vér, gőz és füst, nem voltak egyedüliek. Pilatusnak és utódainak jóval előbb tudniuk kellett, hogy tűzhányón ülnek, mielőtt az kitört volna.

Ilyen állapotok között tudta meg Pilatus, hogy egy próféta, aki néhány éve már a provincia különböző területein prédikált, olyan körülmények közepette érkezett Jeruzsálembe, amelyek közül néhány erőteljes népi mozgalmat jelez. Azután a papoktól, az elfogadott vallás fejétől érkeztek hozzá panaszok a vallási újító ellen, amelyek különösképp hasonlítottak az ortodox mohamedánok által a vahhábista prédikátorok ellen, vagy az ortodox szikhek által a *kukák* ellen megfogalmazottakra. Ami az e körülmények között tanúsított viselkedése részleteit illeti, úgy vé-

---

* „Ám a te mesterséged, római, az, hogy uralkodj, / el ne feledd – hogy békés törvényekkel igazgass, / és kíméld, aki meghódolt, de leverd, aki lázad!” Lakatos István fordítása. Vergilius: Aeneis, VI. 851–853. *Vergilius összes művei*. Budapest, Európa, 1973. 258.

** Vö. Ézs 18,7.

*** Luk 21, 6.

lem, nincs bennük kivetnivaló. A történetnek csak az egyik felét ismerjük, és azt is olyan emberek mesélték el, akiknek a saját helyzetükről kialakított nézete nyilvánvalóan az, hogy türelmes beletörődéssel kell alávetniük magukat minden elképzelhető rossz legnagyobbikának. Pilatus feletteseinek adott beszámolója, azon értesülések másolata, amik alapján eljár, és a pártatlan megfigyelőknek a korabeli Palesztinában uralkodó hangulatról adott leírásai feltétlenül szükségesek volnának annak reális megítéléséhez, amit tett. Igaz lehet, hogy a papok megbékítése végett feláldozta az egyetlen, akit ártatlannak hitt, lehet, hogy tökéletesen meg volt győződve arról, hogy az ország békéjéhez e lépésre van szüksége, és lehet, hogy ezt a véleményt többé vagy kevésbé elhamarkodottan alkotta meg. E kérdésekben mindig ugyanannyira sötétben fogunk tapogatózni, mint az állítólag Heróddal folytatott vitáját illetően. A világon semmit sem tudunk róla, de ez nem is fontos tárgyunk szempontjából.

A kérdés, amire figyelmet szeretnék irányítani, az, hogy Pilatusnak kötelessége volt fenntartani a békét és a rendet Júdeában, és megvédeni a római hatalmat. Biztos nem lehet komolyan vitatni, hogy az volt, vagy bárkinek az ő pozíciójában az lett volna a kötelessége, hogy abban a személyben, akit döntőki széke elé vittek, felismerje – ha nem is a megtestesült Istent – az erkölcsök egy magasabb fajtájának és az általa képviseltnél maradandóbb társadalmi formának a tanítóját és prédikátorát. A Pilatus pozíciójában lévő embernek a saját maga által képviselt erkölcs és társadalmi rend minden gyakorlati szempontból végső és feltétlen mércék. Ha azt mondják, hogy Pilatusnak azért, hogy elkerüljék az ebből származó nyilvánvaló következményeket, tiszteletben kellett volna tartani a vallási szabadság elvét, ahogyan azt Mill javasolta, akkor erre a válasz az, hogy ha így tett volna, ezzel azt kockáztatja, hogy az egész tartomány lángba borul. A hit és a tett csak a legutóbbi időkben és a modern szofizmák hatására vált el a világ ezen részein olyannyira egymástól, hogy a dolgok világi és lelki része között akár még védhetőnek is tűnik a különbségtétel, e kérdést azonban később tárgyaljuk.

Ha ez esetleg durvának tűnne, ismét csak az indiai tapasztalatra hivatkoznék. Tegyük fel, hogy valamilyen nagy vallási újító jelenne meg Pandzsábban vagy az északnyugati tartományokban, mondjuk például valaki, aki a szikhek gurujának mondja magát, vagy annak az imámnak, akinek eljövételében sok mohamedán őszintén hisz. Tegyük fel, hogy jó okunk lenne azt hinni – és mi sem valószínűbb ennél –, hogy bármi is legyen a prédikátor személyes szándéka, prédikálása a köz békéjének megzavarását és felkelés vagy lázadás előidézését célozza; továbbá tegyük fel (noha ezt még képzeletben is alig lehet megtenni), hogy egy brit tisztviselő ahelyett, hogy a brit fennhatóság megőrzése érdekében bármit megtenne, ami szükséges, vagy végrehajtaná, akármilyem parancsokat is kap, azt fontolgatná, hogy vajon nem kellene-e a guru vagy imám tanítványává szegődnie. Miféle eljárást indítanának ellene? Gyalázattal bocsátanak el azonnal a szolgálatból, amire szégyent hozott, és ha meggyőződése szerint cselekedve választja vallását királynője és hazája helyett, lázadóként és árulóként felakasztják.

De Pilatusról térjünk át utódaira, a különböző üldözőkre, akik időközönként szembeszálltak a kereszténység terjedésével története első 300 évében. A vád ellenük az, hogy gátolták a szabadságot, hogy nem önvédelmi célból alkalmaztak kényszert, és hogy feltétlen elfogulatlansággal és teljes toleranciával kellett volna cselekedniük. Biztosan nem ez az a tanulság, amit le kellene vonnom a vizsgált történetből. Azt gondolom, hogy mindent egybevetve, igazságtalan azért hibáztatni őket, mert fenn akarták tartani és meg akarták védeni a saját nézetüket. Az igazi vád ellenük az, hogy úgy cselekedtek, mint akiknek nincs is fenntartandó nézetük, hogy ahelyett, hogy értelmesen elleneztek volna a kereszténységet – amennyiben határozottan úgy gondolták, hogy az rossz –, a félelem és gyűlölet vad ösztönétől hajtva esetenként kegyetlenkedéssel sújtották, és egyáltalán nem törődtek ama problémák létezésével, amiket a kereszténység próbált megoldani. Azt kell mondjam, hogy legalább annyira hibáztathatók amiatt, amit elvégeztetlenül hagytak, mint azért, amit tettek. Sem Marcus Aurelius, sem az utódai nem tévedtek, amikor úgy látták, hogy a kereszténység és az életről alkotott római elképzelések nagyban eltérnek, hogy nincs hely mindkettőnek, és hogy a két rendszernek szükségszerűen meg kell küzdenie. Hibáik többek között ezek voltak. Először is, amennyire ma meg tudjuk ítélni, a kereszténységet durván és ügyetlenül kezelték. Csak annyira zaklatták ellenfeleiket, hogy felingereljék őket, hogy egy sor erkölcsi győzelmet biztosítsanak számukra, de ahhoz nem eléggé, hogy összezúzzák és elpusztítsák. Ha olyan kegyetlenek lettek volna, mint amilyen a megsemmisítési politika lehet, talán sikerrel jártak volna ugyanabban a szomorú értelemben, ahogy a spanyol inkvizíció sikeres volt, de a dolog legalább érthető lett volna. A bűnt nem a semmiért követték volna el. Nem győzte volna le önmagát.

Másodsor, hibáztathatók azért, mert nem vették észre azt a nyilvánvaló ténytet, hogy a kereszténység rendkívül erősen hatott az emberekre, és mert büszkeségük és más gonosz indítékok megakadályozták őket abban, hogy megpróbálják felfedezni forrását. Nem azt mondom, hogy a római császároknak és kormányzóknak kereszténnyé kellett volna válniuk, hanem hogy akik méltók arra, hogy emberek kormányzóinak tekintsék őket, azoknak elmélyülten tanulmányozniuk kellett volna a kereszténységet. Ha tévesnek vagy csak részben helyesnek tűnt számukra, akkor tévesként vagy részben helyesként kellett volna kezelniük, nyilvánosságra hozva azt, és elmondva, hogy milyen alapon tekintik egyes részeit tévesnek. Előadódhat, hogy a kormányoknak olykor egyenesen a vallások ellen kell törvényt hozniuk. Gyakran arra is szükség lehet, hogy olyan politikát fogadjanak el, ami közvetve kedvezőtlen számukra, de sohasem lehet jogos vagy bölcs az ilyen dolgokban a nyers, fizikai félelmet keltő erőszakra hagyatkozni. A kormányoknak nemcsak megfélemlítenie kell, hanem meggyőznie és irányítania is. A rómaiaknak sokkal jobban kellett volna önmagukban és saját cselekvési elveikben hinniük, mint ahogyan azt valaha is tették. Nem lett volna szabad az emberi szív és lélek teljes irányítását a vallásos hevület markában hagyniuk. A kereszténység kihívói-

ként kellett volna előlépniük annak feladatában, hogy fejlesztik az általuk meghódított világot. Teljesen és azonnal el kellett volna ismerniük a keresztény vallás egyik legfontosabb oldalának igazságát, azt, ami túlságosan is feledésbe merült – a negatív oldalára gondolok. El kellett volna ismerniük, hogy a bálványimádásnak leáldozott a napja, hogy Pantheonjuk istenei, bármit is képviseltek régen, csupán halott idolkok, márványba faragott és aranyba öntött hazugságok. Le kellett volna taszítaniuk a trónról Jupitert és társait, őszintén és tiszteletteljesen elő kellett volna állniuk, hogy az új hitvallást érdemei szerint elfogadják, azzal az elhatározással, hogy megtanulják, és nem kevésbé azzal, hogy megtanítták, hiszen sok mindenük volt, amit tanítani lehetett. Ha e szellemben ellenségként találtak, nem kellett volna nagyvonalú ellenfeleknek lenniük? Ha harcra került a sor, nem lehetett volna az nemes küzdelem? A vallásos érzelmekkel telített, és ahogy a történetek mutatják, az emberi nemet vad önsanyargatással gyengíteni és metafizikai álmokkal összezavarni kész keresztény papoknak és püspököknek sem lett volna semmi tanulnivalójuk a szervezett emberi erőfeszítés minden formájának, a jognak, a kormányzásnak, a háborúzásnak és az erkölcsöknek a legnagyobb mestereitől, akiket csak valaha látott a világ? Az igazat megvallva, tudjuk, hogy az Egyház sokat tanult az ókori Rómától. Többet tanulhatott és többet felejtethetett volna, ha a világ két leghatalmasabb ereje nagylelkű ellenfélként áll egymás elé, mindkettő más oldalról törve a maga útját az igazság felé, nem pedig egy megnyerő, de kissé hisztérikus áldozatként, akit az álmatag zsarnok két dühroham között időről időre megveret. Röviden, a Birodalom valódi szügyene a jóléte és hatalma bőségéből kinőtt vallás egész témája iránti közönye volt.

Ez a példa arra, hogy miként tekintek a vallási küzdelmek történetére, elegendő a célokhoz. Ha logikai keretbe önteném, ami könnyű lenne, megmutatná, hogy a Birodalom kereszténységhez való hozzáállásának megítélése a vizsgált tárgy általunk adott értékelésétől, valamint az ahhoz használt eszközök hatékonyságától és költségétől függ, de ennek nincs nagy jelentősége. A fő tényező, amit észben kell tartani, az, hogy van és lennie is kell küzdelemnek a hitvallások és a politikai rendszerek között, ahogyan a különböző nemzetek és osztályok is küzdenek egymással, ha és amennyire érdekeik eltérnek. Ha a rómaiak és a keresztények, trinitáriusok és ariánusok, katolikusok és protestánsok, egyházak és államok egyaránt azt akarják, hogy az emberek behódoljanak nekik, akkor ezért meg kell harcolniuk. Az emberek számára béke csak két feltétel egyikének megléte esetén lehetséges. Szerezhethetünk feltétlen szabadságot minden hatalom lerombolásával, vagy mérlegelhetjük az ellentétes erők viszonylagos hatalmát, amely alapján az emberek cselekszenek, és viselkedhetnek ennek megfelelően. Az első út halál. A második a kiegyensúlyozott és jól szabályozott élet, azonban az élet lényege az erő, az erő pedig a szabadság tagadása.

Nagyon is természetes lehet megkérdezni ezek után, hogy akkor mi most szembeesegülünk a civilizált vélemények egész, legalább 300 éves folyamával, hogy

vissza akarunk térni az inkvizícióhoz és a háborúhoz, ami mintegy 80 esztendőre elnéptelenítette Hollandiát és Németországot? Az angol liberalizmus egész elmélete és gyakorlata elhibázott, és a mi igazi vezetőink a de Maistre-hez hasonló írók és mai tanítványai és utánczóik?

Erre nagyon határozott nemmel kell felelnem. Nem kifogásolom a modern liberálisok gyakorlatát. A nagy nehézségek ellenére is sikerült igazán kielégítő és dicséretre méltó eredményeket elérniük, azonban elképzeléseik olyan hiányosságokat mutattak, amelyek elválaszthatatlanok egy, a hatalom felé utat törő, gyenge és népszerűtlen párt elképzeléseitől. Akiket meg kellett, azokat meg tudták győzni kizárólag olyan érvek felfedezésével, amelyek megmutatják, hogy a tolerancia miként egyeztethető össze a vallási dogmák feltétlen igazságának elfogadásával. El kellett választaniuk egymástól a vallásos liberalizmust a szkepticizmustól, és elég világos, hogy nem tudták, hogy azok valójában milyen mértékben függnek össze egymással. E tény elismerését mindenesetre elkerülték azzal, hogy ügyüket főleg a következő három pontra alapozták, amik mindegyikének megvan a maga súlya abban az elméletben, amit kifejtettem.

Az első pont az, hogy noha az üldözés elnémít, nem győz meg, és éppen hogy a meggyőződésre van szükség, nem a beletörődésre. Ez az érv arra mutat rá, hogy az üldözés nem éri el célját, és annak tekintetbe vételével felelhetünk meg rá, vagy legalábbis nagymértékben csökkenthetjük a súlyát, hogy bár A-t elhallgattatva nem győzzük meg A-t, sokkal könnyebbé tettük B meggyőzését, és B jelenlegi meggyőződéseit védjük A befolyásával szemben.

A második pont az volt, hogy az emberek nem hibáztathatók a vélemények jó-hiszemű hibáiért. Ez az érv azt mutatja meg, hogy a szigorú és véres üldözés túl magas ár a vallási tévedés megszüntetéséért.

A harmadik pont az – és hajlom arra a gondolatra, hogy a gyakorlatban mind közül ez volt a leghatékonyabb azon osztály körében, amelyik többet érez, mint amennyit gondolkodik –, hogy a vallás üldözéssel való támogatása idegen a legtöbb, de főként a keresztény vallás gondolkodása számára, amit különösképp emberségesnek tekintenek. Amennyiben a kereszténység elismeri a poklot, és arra is van alapozva, az nekem mindig is következtelenségnek tűnt – nem minden esetben barátságtalannak, amikor őszinte volt, de gyengének és gyakran képmutatónak igen. Bármilyen is legyen az értéke, ugyanazon címszó alá tartozik, mint a második pont. Olyan érv ez, amely azt mutatja meg, hogy az üldözés rendkívül magas ár a vallási egyöntetűségért cserébe.

A vallási elméletek bizonytalanságáról és az üldözés hatástalanságáról mint a kívánt cél elérését csakis végzetes áron szolgáló eszközzől szóló közhelyekből származó igazi következtetés az, hogy csillapítani kell a küzdő felek dühét, nem pedig véget vetni a harcnak. Értessük meg az emberekkel, hogy vannak az életben más célok is, mint a vallási igazság megvalósítása; hogy a vallási nézeteiket illetően oly tudatlanok és olyan nagy valószínűséggel tévednek, hogy ha üldözésébe kezdenek, akkor ugyanolyan eséllyel üldözik az igazságot, mint a tévedést; hogy a

hatékonyság érdekében az üldözésnek olyan erőteljesnek, rendszeresnek és szigorral fenntartottnak kell lennie, hogy felmorzsoljon, megbénítson és tönkrezúzzon; és hogy a cél, amikor eléri, valószínűleg rendkívül jelentéktelen lesz, és amíg fennáll, talán ártalmas is; vagyis ne arra tanítsuk az embereket, hogy békében éljenek, hanem hogy csak mérsékeltén – valamint a jellem és a verseny fontosságának, bonyolultságának, bizonytalanságának és a barátok és ellenségek az egyszerűbb időkben lehetségesnél nehezebb megkülönböztetésének helyesebb értékelésével – küzdjenek egymással. Csak a vallási vita mérséklésének kedvező, szkeptikus érvek az egyedül következetesek.

Ha valaki azt feltételezné, hogy a mérséklet a vitát érdektelenné vagy eredménytelenné teszi, jusson eszébe, hogy a köznapi gondolkodásban és nyelvben összekeverik a kegyetlenséget és a hatékonyságot. Van egy elképzelés, miszerint a nyertes fél a legkeményebb, leghatékonyabb küzdelemben okozza a legtöbb testi sérülést a vesztesnek, de nem ez a helyzet. Ha az erőt tisztességes és mindenre kiterjedő módon akarjuk összemérni, gondos előkészületeket kell tenni annak érdekében, hogy a próba valódi legyen, és hogy a legjobb nyerhessen. Ha a bajvívóknak megengedett a mélyütés vagy a földön fekvő ütlegelése és rugdosása, sokkal több sérülést okoznak, mint egyébként, de viszonylagos erejük és kitartásuk jóval kevésbé hatékonyan mérhető. Így van ez a vallásokkal is: nem békére van szükség, hanem tisztességes játéokra.

De Maistre azt mondja valahol, hogy az az üldözés, amit az egyháznak a szillogizmustól kellett elszenvednie, összehasonlíthatatlanul rosszabb volt, mint amit az összes kínpad és kereszt okozhatott, és e megjegyzés, ha furcsa is, tökéletesen igaz. A modern vallási küzdelmek – amit eszmecsere, törvénykezés és társadalmi intolerancia kísér – a korábbi idők vallási üldözéseivel képest olyanok, mint a modern háborúk az ókoriakhoz képest. Az ókori háború a vesztesnek jobb esetben halált, rosszabban rabszolgaságot, száműzetést és személyes megalázást jelentett. A modern háború sokkal hatékonyabb, noha a menete összehasonlíthatatlanul kevésbé durva és lealacsonyító. Akár a német, akár a francia hadsereg 1870–1871-ben úgy győzte volna le a Châlons-nál vagy Tournál harcoló hordákat, ahogyan a gőzgép roppantja össze a mogyorót. A németek éppoly hatékonyan semmisítették meg és tették harcképtelenné a francia hadsereget, ahogyan régen a hadifoglyokat adták el rabszolgának.

Ugyanez áll a vitára is. A polgárháború, a jogi üldözés és az inkvizíció – minden járulékos borzalmukkal – közel sem alkotnak oly elevenbe vágó és messzeható viszályt, mint az a szellemi háborúskodás, amitől egyetlen intézmény, család, egyén sem szabadul, ha az eszmecsere mentes a jogi büntetéstől. A vitatkozás, a gúnyolódás, a gyöngéd érzelmek semmibevételének kinyilvánítása, a dédelgetett tévedésekre való rámutatás, a megdermesztett vagy megsebzett szeretet, a közös vagy magánjellegű remények lerombolása – mind ugyanúgy rémületet kelt, mint a többi valódi tűzfegyver vagy fizikai sérülés. Az ilyen hadviselés eredménye az, hogy a határozatlanabb véleménynek – a kevésbé erőteljes és mélyen gyökerező

érzésnek – még az utolsó hajszálerét is kitepik, a helyet pedig, ahol növekedett, mintha forró vassal perzselnék fel, míg a bőrtön, a máglya és a kard csak levágja, és hagyja, hogy újra kinőjön, ha a körülmények kedvezőbbek. A csapás megtör és egy időre eltompít. A lópisz nem okoz zúzódást, de örök életre megváltoztatja az egész test színét. Lehetetlen pontosan meghatározni, hogy a nyomás érzése hol válik fájdalmassá. Lehet, hogy az egy épp csak észrevehető érintés. A legkínzóbb fájdalmat számos különféle módon válthatja ki. Ugyanez a helyzet azzal a fájdalommal, amit véleményének tévesként kezelése okozhat valakinek. Az egyet nem értés lehet kellemes, lehet jelentéktelen, és okozhat sokféle erős fájdalmat is, aminek közvetlen oka nagyon eltérő. Az ember véleményétől való bármilyen eltérés, ami neki fájdalmat okoz, bizonyos mértékben sérti az ő gondolatszabadságát. Mesterséges módon fájdalmassá teszi számára azt, hogy egy bizonyos módon gondolkodjon, és így megsérti Mill szabadsággal kapcsolatos szabályát, kivéve, ha ezt önvédelemből teszi, ami ritkán fordul elő. Millnek a vélemény és az eszmecsere szabadságáról kifejtett tanai számomra valamiféle kvékerségnek tűnnek. Olyanok, mintha azt tanítanák, hogy a bosszú minden formája, még a legenyhébb is, azért rossz, mert a szélsőségig vitt megtorlás társadalomromboló.

ALBERT VENN DICEY (1835–1922) az oxfordi egyetem angol jog, majd a London School of Economics jogprofesszora, az alkotmányjog kutatója. A *Bevezetés az angol alkotmányjogba* (1885) az angol írott és íratlan jog rendszerének ismertetése mellett a parlament szuverenitásának alátámasztása is – parlamenten itt az uralkodót, valamint az alsó- és felsőházat értve –, aminek alapja az, hogy „joga van bármilyen törvényt hozni vagy megsemmisíteni, továbbá Anglia törvénye egyetlen személyt vagy testületet sem ismer el, akinek vagy aminek joga lenne hatálytalanítani vagy felfüggeszteni a parlament törvénykezését”. Azonban Dicey szerint egy jogállamban nincs önkényes hatalom – senki sem büntethető meg, aki nem szegte meg a törvényt, emellett a törvény előtt mindenki egyenlő, és mindenkit egyformán kötelez, így csak rendes bíróságok állhatnak fenn, amelyek ítélkezési gyakorlata kiegészíti és megerősíti a törvényeket. Dicey a véleménynyilvánítás szabadsághoz való jog büntetőtörvényeken keresztüli értelmezéséhez hasznos kiegészítésül szolgál a *Lectures on the Relation Between Law and Public Opinion in England During the Nineteenth Century* (1905) című kötete.

A szöveg megjelenési helye:

Albert V. Dicey: The Right to Freedom of Discussion. *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*. London, Macmillan, 1885. A fordítás a 3. kiadás [1889] alapján készült.

ALBERT VENN DICEY

A szabad eszmecseréhez való jog

Az Emberi Jogok Nyilatkozata¹ és az 1791-es francia alkotmány olyan szavakkal hirdeti ki az eszmecsere és a sajtó szabadságát, amelyeket a tankönyvek² még ma is a francia jogtudományt tömören összefoglaló maximákként idéznek.

La libre communication des pensées et des opinions est un des droits les plus précieux de l'Homme; tout Citoyen peut donc parler, écrire, imprimer librement, sauf à répondre de l'abus de cette liberté dans les cas déterminés par la loi.³

La constitution garantit, comme droit naturel et civil (...) la liberté à tout homme de parler, d'écrire, d'imprimer et publier ses pensées, sans que ses écrits puissent être soumis à aucune censure ou inspection avant leur publication.⁴

A belga jog szintén az alkotmány alapcikkelyeként kezeli a sajtószabadságot:

Art. 18. La presse est libre; la censure ne pourra jamais être établie; il ne peut être exigé de cautionnement des écrivains, éditeurs ou imprimeurs.

---

¹ Léon Duguit – Henry Monnier: *Les constitutions et les principales lois politiques de la France depuis 1789*. Párizs, Pichon, 1898. 1.

² Auguste Bourguignon: *Éléments généraux de la législation française*. Párizs, Garnier, 1873. 468.

³ Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozata, 11. cikkely; F-L. Plouard: *Les constitutions françaises votées par les chambres depuis 1788 jusqu'à 1870*. Abbeville, Briez, C. Paillart et Retaux, 1871. 16. [„A gondolatok és vélemények szabad közlése az ember egyik legfontosabb joga, így minden polgár szabadon beszélhet, írhat és nyomtathat, kivéve, ha az a törvény által meghatározott esetekben e szabadság megsértésének felel meg”]; Duguit–Monnier i. m. (1. lj.) 2. [„Az alkotmány mint természet- és polgárjog szavatolja (...) minden ember számára a szabadságot arra, hogy gondolatait elmondja, leírja, kinyomtassa és anélkül jelentesse meg, hogy bármiféle előzetes cenzúrának vagy vizsgálatnak kellene alávetnie”].

⁴ 1791-es alkotmány, 1. cikkely; Plouard i. m. (3. lj.) 18.; Duguit–Monnier i. m. (1. lj.) 4.

Lorsque l'auteur est connu et domicilié en Belgique, l'éditeur, l'imprimeur ou le distributeur ne peut être poursuivi.⁵

A szabad véleményről és a sajtószabadságról alkotott elképzeléseiket a francia forradalmárok és a belga konstitucionalisták egyaránt Angliától kölcsönözték, és sokan osztják azt a zavaros elképzelést az angol jogot illetően, hogy Angliában az az általános vélemény, hogy a szabad véleménynyilvánításhoz való jog, és főleg abban a formájában, ahogyan azt a „sajtó szabadságaként” ismerik, ugyanolyan értelemben tartozik Anglia jogának alapvető tanai közé, ahogyan az 1791-es kéreisleletű alkotmánynak részét képezte, és ahogyan az a ma is létező belga alkotmány cikkelyeiben megtestesül; továbbá, hogy bíróságaink elismerik minden ember jogát arra, hogy azt mondjon és írjon, ami csak tetszik neki, főként társadalmi, politikai vagy vallási témákról anélkül, hogy jogi büntetésektől félne. Csakhogy ez a felfogás, noha a modern angol élet szokásai bizonyos mértékig igazolják, alapvetően téves, és a vizsgálódók elől elrejtí az angol jog valódi hozzáállását ahhoz, amit „gondolatszabadságnak” neveznek, vagy még pontosabban a „véleménynyilvánítás szabadságáért való harcoként” írnak le. Ahogyan azt minden jogász tudja, a „szabad eszmecsere” vagy a „sajtó szabadsága” kifejezésekre ritkán bukkanunk a törvénykönyvekben vagy a *common law* maximái között.⁶ Szakkifejezésként valóban szinte ismeretlenek bíróságaink számára. Angliában soha semmilyen módon nem nyilatkoztatták ki a gondolat vagy a szólás szabadságához való jogot. A valódi helyzet nem írható le jobban, mint egy, a rágalmazási törvényről szóló kitűnő értekezés e szavaival:

Hatályos jogunk mindenkinek megengedi, hogy azt mondjon, írjon és publikáljon, amit csak akar, de ha rosszul használja e szabadságát, megbüntethető. Ha jogtalanul támad valakit, a megrágalmazott beperelheti kártérítésért – másrészt viszont, legyenek a szavak akár kézzel írva, akár kinyomtatva, ha azokkal felségsértést vagy erkölcstelenséget terjeszt, a törvénysértő a vétségért bíróság elé állítható feljelentés vagy vád alapján is.⁷

Tehát minden ember azt mond vagy ír, amit csak akar, de ki van téve annak a veszélynek, hogy komolyan megbüntetik, ha olyan állítást tesz közzé (akár élőszóban, akár írásban vagy kinyomtatva), amire nincs jogilag felhatalmazva. Anglia joga szabályaiban sem kezdve különösebben a szabad szólásnak vagy a szabad

⁵ Belgium Alkotmánya, 18. cikk. [„A sajtó szabad; soha nem állítható fel cenzúra: nem létezhet kezességvállalási kötelezettség az írók, a szerkesztők és a nyomdászok számára. Amikor a szerző kiléte ismert, és az belga lakos, a szerkesztők, a nyomdász vagy a terjesztő ellen eljárás nem indítható.”]

⁶ A Lord Campbell-törvény preambulumban azonban felbukkan: 1843, 6 & 7 Vict. c. 96.

⁷ William B. Odgers: *A Digest on the Libel and Slander*. Bevezetés. London, Stevens and Sons, 1896. 12.

írásnak, amiket elméletileg fenntart, gyakran pedig tényleg érvényre is juttat, ami az olyanfajta kijelentéseket illeti, amiket az embernek törvényes joga van tenni. Mindenekfelett általánosságban nem ismeri el a „sajtó” semmiféle kivételes előjogát, ha e kifejezés alatt a köznapi szóhasználatnak megfelelően általánosan az időszaki kiadványt, és különösen a hírlapokat értjük. Törvénykönyveinkben igazából nagyon kevés az, ami „sajtójognak” nevezhető.⁸ A sajtóról szóló törvény, ahogyan az itt létezik, pusztán a rágalmazási törvény része, és nagyon is megéri a fáradságot alaposabban nyomon követni a rágalmazási törvény által a „sajtó szabadságára” rótt megkötéseket, amely kifejezés alatt valakinek azt a jogát értem, hogy olyan állítást tegyen könyvekben vagy az újságok hasábjain, amelyet csak tetszik neki.

Számos olyan, egyénnel kapcsolatos állítás van, amelyek írásbeli vagy nyomtatott közlésére senki sincs felhatalmazva, így a rágalmazás (általánosságban szólva) valakiről valamilyen valótlan állítás közlése, amely alkalmas arra, hogy sértse érdekeit, személyét vagy jó hírnevét. Minden ember, aki közvetlenül vagy közvetve ilyen állítást ismertet, vagy ahogyan a szakkifejezés mondja: „közvetes”, rágalmat terjeszt, és ellene kártérítési eljárás indítható. Aki rágalmazó kijelentést tesz, és engedélyezi annak írásbeli közlését, aki leírja, a kiadó, aki eladásra megjelenti, a nyomdász, aki kinyomtatja, és az eladó, aki terjeszti a rágalmat, mind bűnös a közzétételben, és külön-külön mind perbe fogható. A jogsértés jogalapja a nyilvánosságra hozatal, nem a rágalmazás megírása – aki elolvasott egy rágalmat, és továbbítja azt egy barátjának, ugyancsak rágalmazó, és úgy tűnik, hogy aki hangosan felolvas egy rágalmat, tudván, hogy az az, perbe fogható. A személyek ilyen elkülönített felelőssége egy igazságtalan törvénybe foglalva, ahogyan azt már kimutattuk, jogunk egy igen feltűnő vonása. A rágalmazó őszinte tévhite és jó szándéka ráadásul nem jelent jogos mentséget a viselkedésére. Az sem segít rajta, ha megmutatja, jó oka volt azt gondolni, hogy az általa tett hamis állítás helytálló. Embereknek gyakran súlyos kártérítést kell fizetni azért, mert hitelt adtak olyan kijelentéseknek, amelyeket nem tévesnek szántak, és amelyeket észszerű alapon igaznak lehetett tartani. Így rágalom azt közzétenni egy olyan emberről, akit egy büntetés miatt elítéltek, de bizonyította az ártatlanságát, hogy „elítélt bűnöző”. X részéről rágalom, ha közzéteszi, hogy B azt mondta neki, hogy A bankja leállította a

---

⁸ Az ez alóli kivételekért l. pl. 8 & 9 Vict. c. 75, 44 & 45 Vict. c. 60. s. 2. Azonban igaz az is, ahogyan arra bírálóm egyike rámutatott (l. Joseph R. Fisher – James A. Strahan: *Law of the Press*. London, Clowes & Sons, 1898. iii), hogy „lassan kiforr a sajtó külön törvénye”. A jelenlegi sajtószabályozás célja bizonyos mértékig megszabadítani a hírlapkiadósokat annak teljes felelőssége alól, ami más személyek nyilvános találkozókon és hasonló alkalmakkor tett rágalmazó kijelentéseinek jóhiszemű kiadásáért terheli. L. főként a rágalmazásról szóló törvény 1888-as módosítás (51 & 52 Vict. c. 64) 4. szakaszát. Nyitott kérdés, hogy ez az eltérés a *common law*-tól előnyös vagy sem a köz számára, és kizárólag tapasztalat alapján válaszolható meg.

kifizetéseket, ha ez – noha B tényleg ezt a kijelentést tette X-nek, és ő a kósza hírt igaznak hitte – hamisnak bizonyul. Ha egy vélemény kinyilvánítása sérelmes valaki számára, egyáltalán nem biztos, hogy annak, aki azt közzéteszi, nem kell perre számítania. Gyakran mondogatják, hogy egy „méltányos” bírálat nem rágalom, azonban súlyos tévedés lenne azt feltételezni, hogy a bírálóknak, akár a sajtóban, akár másutt, joguk van bármilyen kritikát közölni, amit igaznak gondolnak. Mindenkinek joga van méltányos és elfogulatlan bírálatot közölni. Ám „egy bírálónak a bírálatra kell szorítkoznia, és nem szabad ezzel lepleznie személyes rosszsallását, sem pedig megengednie magának, hogy pusztán azért intézzen vakmerő és méltánytalan támadásokat, mert szereti gyakorolni denunció képességét”.⁹ Egy újságíró és egy művész vagy színész, akinek a játékát bírálták, képes elválasztani egymástól az „elfogulatlan kritikát” és a „személyes bírálatot” nagyon eltérő kérdésekben is. És amikor ez ügyben nézeteltérés van egy kritikus és áldozata között, azt a kényes kérdést, hogy mit jelent a méltányosság, az eskütszéknek kell megítélnie, és a válasz nagymértékben csökkentheti a bíráló hangú nézetek kifejezésének szabadságát. Azt sem lehet feltételezni, hogy egy kijelentés pusztán „igaz” volta önmagában elegendő ahhoz, hogy megvédje a felelősségre vonástól azt a személyt, aki azt közzéteszi. Mert bár az a tény, hogy egy állítás igaz, védelmet jelent egy rágalmazási perben, büntetőjogilag még büntethető, aki olyan állításokat tett közzé, amelyek, noha tökéletesen igazak, anélkül károsítanak meg valakit, hogy a köz hasznára lennének. Például azt leírni A-ről, hogy évekkal ezelőtt erkölcstelen tetteket követett el, még ha igaz is, igencsak kitéheti az ezt leíró X-et egy büntető-eljárás veszélyének, és ha X-et bíróság elé állítják, nemcsak azt kell bizonyítania, hogy A valóban bűnös volt azon vétkek elkövetésében, amiket neki tulajdonított, hanem azt is, hogy a köznek érdeke fűződött ahhoz, hogy tudomást szerezzen A helytelen viselkedéséről. Ha X ezt nem tudja bizonyítani, meglátja majd, hogy nincs a szabad eszmecserének vagy a sajtószabadság tiszteletben tartásának olyan feltételezett joga, amely megvédi őt egy angol bíró előtt attól, hogy bűnösnek találja, és börtönbe küldje.

Eddig nagyon általános értelemben beszéltünk azokról a korlátokról, amelyeket a rágalmazásról szóló törvény az egyének személyét illetően az eszmecseré szabadságára rótt. Vizsgáljuk meg most röviden azt a módot, ahogyan a rágalmazásról szóló törvény korlátozza, legalábbis elméletben, a kormányzati magatartás bírálatára vonatkozó jogot.

Mindenki vétséget követ el, aki (szóban vagy máshogyan) lázító szándékkal bármilyen szavakat vagy írást közöl. Mármost a lázító szándék azt a célt jelenti, hogy valaki gyűlöletet vagy megvetést keltsen, vagy elégedetlenséget szítson az

---

⁹ Whistler v. Ruskin. *The Times*, 1878. november 27. Huddleston báró révén.

Egyesült Királyság törvényes királya vagy kormánya és alkotmánya ellen, vagy a Parlament vagy az igazságszolgáltatás ellen, vagy hogy a brit alattvalókat arra bízta, hogy a törvényes egyházzal vagy az állammal kapcsolatban bármit a törvénytől eltérő eszközökkel próbáljon megváltoztatni, vagy hogy a különböző osztályok között rosszindulatú és ellenséges érzéseket keltsen.¹⁰ És ha a közölt anyag egy írott vagy nyomtatott dokumentum része, kiadója bűnös a lázító rágalalmazás közzétételében. Igaz, a törvény megengedi olyan állítások közzétételét, amelyek csak azt akarják megmutatni, hogy a királyi hatalmat megtevesztették, vagy hogy a kormány hibákat követett el, vagy a kormányzás vagy az alkotmány hiányosságaira hívja fel a figyelmet, szem előtt tartva azok jogi orvoslását is, vagy célja az, hogy törvényes úton való változtatásokat javasoljon az egyházban vagy az államban, és – röviden – szentesíti a közügyek olyan bírálását, amelynek célja az, hogy jóhiszeműen javaslatot tegyen a fennálló intézmények törvényes úton való megújítására. De mindenki azonnal látni fogja, hogy a lázító rágalalmazás jogi meghatározását könnyen lehet úgy használni, hogy annak, ami eredetileg megengedhető eszmecsereinek számított, nagy részét ellenőrizzék, és ha szigorúan vennék, összegegyeztetetlen lenne a politikai vita bevett formáival.

Nagyjából ugyanez vonatkozik a vallási vagy erkölcsi kérdésekben kialakított vélemény kinyilvánítására is.¹¹ Az utóbbi évek történései újra ráirányították a figyelmet az istenkáromlás feledésbe merült törvényére. De a legtöbb embert meglepi, ha megtudja, hogy a törvény egyik olvasata az, hogy aki a kereszténység általában igaz voltát vagy Isten létét tagadó nézeteket tesz közzé, akár illendő e közlés nyelvezete, akár nem, az istenkáromló rágalom közlésének vétségét követi el, ami börtönbüntetéssel sújtható; hogy a törvény egy másik olvasata szerint mindenki bűnös istenkáromló rágalom közlésében, aki az Istennel, Jézus Krisztussal vagy az imakönyvvel kapcsolatos olyan anyagot tesz közzé, amelynek célja az emberiségi érzések megsértése vagy a törvényes egyház semmibevitelére való buzdítás, vagy erkölcstelenség terjesztése; és hogy legalábbis súlyos kétségek merülnek fel azzal kapcsolatban, hogy az a közlés, ami ekként sértette az emberiségi érzéseket, milyen mértékben lehet kivétel az istenkáromlás minősítése alól, ha célja olyan vélemények jóhiszemű terjesztése volt, amelyeket a közlő igaznak tart.¹² Ezenkívül a legtöbb ember meglepődve tapasztalja, hogy a kereszténység igaz voltának vagy a Szentírás tekintélyének tagadása „írásban, nyomtatásban, tanításban vagy megfontolt beszédben” bárki részéről, aki keresztény oktatásban részesült vagy ezt a hitet vallotta meg Angliában, a törvény értelmében büntett, amely igen

¹⁰ L. James F. Stephen: *A Digest of the Criminal Law*. London, Macmillan, 1904. 96–98. cikk.

¹¹ Uo., 179–183. cikk.

¹² L. főként Stephen i. m. (10. lj.) 179. cikk, és vö. Odgers i. m. (7. lj.) 475–490., ahol a fenntartott jogszemlélet eltér Stephenétől.

súlyos büntetéseket von maga után.¹³ Ha azonban egyszer igazából felfogják a *common law* alapelveit és a törvénykönyvekben még mindig benne lévő rendelkezések erejét, senki sem tarthatja fenn, hogy Anglia joga elismer bármilyen olyasmit, mint a gondolatok és vélemények szabad közléséhez való természetes jog, amit alig több mint száz éve Franciaországban az ember egyik legfontosabb jogának nyilvánítottak. Elég világos továbbá az is, hogy az angol jog hatása, akár a személyekről tett kijelentésekre vonatkozik, akár a közügyekről vagy a spekulatív dolgokról alkotott vélemény kifejezésére, teljes mértékben az arra a kérdésre adott válaszon múlik, hogy kinek kell eldöntenie, hogy egy közlés rágalom-e vagy sem. A válasz az (ahogyan azt mindannyian tudjuk), hogy lényegében ez a dolog az esküdtszék döntésére van bízva. Az, hogy egy adott esetben valakit elítélnek-e rágalmazás miatt, teljes mértékben az ő megítélésüktől függ, és nekik kell eldönteni az igazság, a méltányosság, a szándék és hasonlókérdéseit, amelyek befolyásolják egy közölt kijelentés jogi jellegét.¹⁴

Akkor hát az eszmecsere szabadsága Angliában aligha más, mint annak joga, hogy olyasmit írjunk vagy mondjunk, amit egy tizenkét boltosból álló esküdtszék alkalmasnak gondol arra, hogy kimondassék vagy leírassék. Az ilyen „szabadság” eltérő lehet a különböző korokban, és a korlátlan jogosultságtól az igen súlyos korlátozásig terjedhet, az elmúlt két évszázad angol történelmének tapasztalata pedig azt mutatja, hogy a rágalmazásról szóló törvény értelmében a véleménynyilvánításnak fenntartott terjedelem valóban jelentősen különbözött a közhangulat állapotának megfelelően. Ráadásul a legutóbbi időkig a jog nem ismerte el a sajtó semmiféle kiváltságát. Egy rágalmazó vagy istenkáromló kijelentés, ha egy levélben vagy egy levelezőlapon teszük, ugyanolyan jelleggel bír, mintha egy könyvben vagy egy hírlapban tették volna. A belga alkotmány által egy hírlap szerkesztőjének, a nyomdászának vagy terjesztőjének nyújtott védelem magában foglalja a sajtóval kapcsolatban álló személyek különleges jogainak elismerését is, ami teljességgel összeegyeztethetetlen az angol jog általános elméletével. Aligha túlzást azt mondani, hogy ebből a szempontból a sajtó szabadságát nem ismerik el Angliában.

Miért gondolták azt, hogy sajtószabadság jellemzi Angliát? Miért tartották hát azt az angol intézményrendszer sajátos jellemzőjének?

E kérdésre az a válasz, hogy mintegy két évszázadon át a kormány és a sajtó viszonyát Angliában mindazok a vonások jellemezték, amelyek kimerítik azt, amit a jog „uralma” vagy „felsősége” kifejezések alatt értünk, és a sajtó, főképp a hír-

¹³ L. a 9. & 10. Will. III. c. 35-öt, amit az 53 Geo. III. c. 160. módosított, és Stephen i. m. (10. l.) 181. cikkét. Vö. *Attorney-General v. Bradlaugh*, 14 Q. B. D. (C. A.), 667, 719, Lindley bíró ítéletével.

¹⁴ „A szóban forgó igazság nagyon egyszerű, ha megfosztjuk a beszéd minden díszétől, és egy igen egyszerű, józan gondolkodású ember is könnyűszerrel megértheti. Sem több, sem kevesebb annál, hogy az ember bármit közzétehet, amit 12 honfitársa nem tart kifogásolhatónak, de meg kell őt büntetni, ha olyasmit publikál, ami elítélendő [azaz amit egy tucat földije kifogásolhatónak tart]. A józan ész a lényege mindannak, ami e kérdésről már elmondtak.” *Rex v. Cutbill*, 27 St. Tr. 642, 675.

lapsajtó, csak emiatt – nem pedig mert Anglia joga kedvezett az eszmecseres szabadságának – gyakorlatilag olyan szabadságot élvezett nálunk, ami egészen a mostani időkig ismeretlen volt a kontinens országaiban. Azt, hogy ez így van, mindenki látja majd, aki alaposan megvizsgálja a sajtó helyzetét a modern Angliában, amit azután összehasonlít Franciaország sajtójogával vagy a sajtó jogi helyzetével a 16. és a 17. századi Angliában.

Az angol sajtó jelenlegi állapotát két vonás jellemzi.

Először is, a „sajtószabadság – mondja Lord Mansfield – a bármiféle előzetes engedély nélküli, de a jogi következményeknek alávetett nyomtatásban áll”.¹⁵ Lord Ellenborough azt írja, hogy „Anglia törvénye a szabadság törvénye, és e szabadsággal összhangban nálunk nincs olyasmi, amit *imprimatúrának* neveznek, nincs szükség efféle előzetes engedélyeztetésre; ám ha valaki kiad egy írást, ki van téve a büntetőjogi következményeknek, ahogyan az összes egyéb tetteivel is, ha azok törvénybe ütköznek.”¹⁶

E kijelentések azonnal megmutatják nekünk, hogy a sajtó úgynevezett szabadsága annak az általános elvnek pusztá alkalmazása, hogy senki sem büntethető, kivéve a törvény egyértelmű megszegéséért.¹⁷ Ez az elv alapvetően összeegyeztethetetlen az engedélyezés vagy a cenzúra bármely olyan rendszerével, amellyel valaki visszatartható attól, hogy olyasmit írjon vagy nyomtasson, ami szerinte helyes, és nehezen összeegyeztethető még a bíróságok azon jogával is, hogy korlátozzák valamely rágalom terjesztését, legalábbis amíg a kiadót el nem ítélték annak közzétételéért. Az olyan szabályozás is ellenkezik ennek szellemével, amely egy indítandó hírlap kiadójától bizonyos pénzösszeg előzetes letétjét követeli meg azért, hogy biztosítsa: hírlapokat csak fizetőképes személyek jelentessenek meg, vagy ha egy újság rágalmakat közölne, legyen biztosíték arra, hogy a tulajdonostól kártérítés kapható. Értelmes ember nem vitatkozik majd azzal, hogy egy hírlap tulajdonosától letétet kérni vagy más módon korlátozni az időszaki sajtótermékek kiadásának jogát célszerűtlen és igazságtalan kényszerítés. E helyütt feltétlenül ragszkodunk ahhoz, hogy az efféle fékek és megelőző intézkedések nem összeegyeztethetők az angol jog azon uralkodó elvével, hogy az emberek dolgaiba nem azért kell beavatkozni, vagy nem azért kell megbüntetni őket, mert megszeghetik vagy meg fogják szegni a törvényt, hanem csak akkor kell, ha elkövettek valamilyen meghatározott, megállapítható büntetett. Ezért van az, hogy egy kivétellel,¹⁸

¹⁵ *Rex v. Dean of St. Asaph*, 3 T. R. 431 (jegyzet).

¹⁶ *Rex v. Cobbett*, 29 St. Tr. 49; 1. Odgers i. m. (7. lj.) 10.

¹⁷ L. fentebb. [„The Rule of Law: Its Nature and General Applications” („A törvény uralmának természete és általános alkalmazásai”) c. fejezet].

¹⁸ Azaz a színjátékok engedélyeztetése. L. az 1843-as színházról szóló törvényt, 6 és 7 Vict. c. 68; Henry J. Stephen: *New Commentaries on the Laws of England*. London, Butterworth & Co., 1903. III. fejezet, 227.

ami egy másik rendszer furcsa túlélője, egyetlen olyan dolgot sem ismernek el nálunk, mint a nyomtatási engedély és a sajtó vagy a politikai hírlapok cenzúrája. Sem a kormánynak, sem bármely más hatóságnak nincs joga lefoglalni vagy megsemmisíteni a kiadó készleteit, mert az olyan könyvekből, röpiratokból vagy írássokból áll, amelyek mondanivalója a kormány véleménye szerint lázító vagy rágalmazó. Valójában a bíróságok – kizárólag nagyon sajátos körülmények esetén, éppen valakinek a sérelemtől való megóvása érdekében – egy rágalom közzétételét vagy újraközlését fogják megtiltani, vagy az eladását korlátozzák, amíg az ügy az esküdszék elé nem kerül, és az ítéletében megállapítja, hogy a kifogásolt szavak rágalmazók-e.¹⁹ Röviden, a sajtóban írók olyanok, mint bárki más: rájuk is vonatkozik a törvény, de semmi több. Sem a kormánynak, sem a bíróságoknak nincs (általában szólva) nagyobb hatalmuk arra, hogy megakadályozzák vagy ellenőrizzék egy hírlap kiadását, mint másnak arra, hogy megírjon és elküldjön egy levelet. A legegyszerűbb módja annak, hogy általánosságban meghatározzuk az írók helyét a sajtóban, valójában az, ha azt mondjuk: lényegében ugyanolyan szerepet töltenek be, mint a levélírók. Aki istenkáromlást firkál egy kapura,²⁰ és aki istenkáromlást nyomtat papírra vagy könyvbe, pontosan ugyanazt a törvénysértést követi el, és Angliában mindkettőt ugyanazon elvek alapján kezelik. Emiatt van, hogy az újságírók és a hírlaptulajdonosok nem rendelkeznek, vagy legalábbis a legutóbbi időkig nem rendelkeztek sajátos, a felelősségre vonás alól mentesítő kiváltsággal.²¹ Akárhogy is nézzük a dolgokat, a sajtó szabadságának, ahogyan azt Angliában értelmezik, az a fő jellemzője, hogy a sajtóra (ami természetesen a sajtó szerzőit jelenti) csak az ország rendes törvényei vonatkoznak.

Másodszor, a sajtóvétségeket, már amennyire a kifejezés alkalmazható az angol jogra, csak az ország rendes bíróságai vizsgálják és büntetik, ami egy bírót és esküdszéket jelent.²²

---

¹⁹ *Prudential Assurance Co. v. Knott*, L. R. 10 Ch. 142; *Saxby v. Easterbrook*, 3 C. P. D. 339; *Odgers i. m.* (7. lj.) első kiadás [Boston, Little, Brown, and Co., 1881] 13–16.

²⁰ *Reg. v. Pooley*, idézi *Stephen i. m.* (10. lj.) 125.

²¹ Ezt a kijelentést bizonyos mértékig az 1843-as rágalalmazási törvényt (6 és 7 Vict. 96. fejezet), az 1882-es hírlapi rágalalmazási és engedélyezési törvényt (44 és 45 Vict. 60. fejezet) és az 1888-as módosított rágalalmazási törvényt (52 és 53 Vict. 64. fejezet) figyelembe véve kell értékelni, ami némileg különleges védelmet biztosít az újságok jóhiszemű beszámolóinak, pl. a nyilvános gyűlésekről.

²² A bűnügyi feljelentésen alapuló per léte és az a szabály, hogy az igazság nem jelentett igazolást, azt eredményezte, hogy a 18. század során a lázító rágalalmazás majdhogynem a sajtóvétség rangjára emelkedett, amivel ha nem is a különbíróságoknak kellett foglalkozniuk, de mindenesetre külön-eljárásban érvényesített különleges szabályok vonatkoztak rájuk

A restauráció óta a hírlapok révén elkövetett jogsértéseket,²³ vagy más szavakkal: az azokban közzétett becsületsértő, lázító vagy istenkáromló rágalmakat sosem vizsgálta különleges törvényszék. Mi sem tűnik ennél magától értetődőbbnek az angolok számára. Mégis, a valóságban semmi sem járult többel hozzá az időszaki sajtó minden ellenőrzés alóli felszabadításához. Ha az esküdtszék véleménye annak ismérve, hogy egy kiadvány rágalmazó-e, és bárki közzétehet bármit, amit tizenkét honfitársa nem tart elítélendőnek, lehetetlen, hogy a királyi hatalom vagy a kormány szigorú ellenőrzést gyakoroljon a sajtóban megjelenő írások felett, hacsak (ahogyan az néhanapján megeshet) az átlagpolgárok többsége nem ellenzi teljességgel a kormányt ért támadásokat. Azokban az időkben, amikor a hatalmon lévők meg akarják fékezni a közírók szertelenségét, a vélemények vagy érzések nagy része ellenséges a végrehajtó hatalommal szemben. Ám ilyen körülmények között, a dolgok természetéből fakadóan, legalább ugyanakkora az esélye annak, hogy egy kiadó lázító rágalmazásban való bűnösségének megállapítására összehívott esküdtszék esetleg rokonszenvez azzal a nyelvezettel, amit a királyi hatalom hivatalnokai büntetendőnek tartanak, és azt, ami rágalmazásként üldözendő, a hivatali hibák méltányos és dicséretes kritikájának nyilvánítja. Az, hogy a 12 hétköznapi angol ítélete által a véleménynyilvánítás felett közvetlenül gyakorolt ellenőrzés manapság bizonyosan olyan erős védelem a vélemény akár politikai kérdésekben történő szabad kinyilvánítása számára, mint amilyennek egy évszázada bizonyult, amikor a kormányzó testület felfogása eltért az abban az osztályban uralkodó érzésektől, amelyből a bírókat választották, érdekes feltevés, amelybe nem szükséges belebocsátkoznunk. Biztos viszont, hogy az angol sajtó tulajdonképpeni szabadsága nálunk nagymértékben abból nőtt ki, hogy a „sajtóvétségeket” a rágalmazás minden más fajtájához hasonlóan esküdtszék vizsgálja.

A sajtószabadság tehát Angliában egyszerűen az országos jog általános érvényesülésének eredménye. A „sajtószabadság”, a „sajtóvétségek”, „a sajtó cenzúrája” és a hasonló kifejezések mind ismeretlenek az angol jogászok számára, egyszerűen azért, mert minden olyan jogsértés, amit a sajtó révén lehet elkövetni, a rágalmazás egyik formája, és lényegében a becsületsértésről szóló rendes törvény vonatkozik rá.

Ezek a dolgok ma olyan természetesnek tűnnek számunkra, hogy nehezen figyelünk fel rájuk, azonban vessünk egy pillantást, ahogyan javasoltam, Franciaország forradalom előtti és utáni sajtójogára és a sajtó angliai helyzetére egészen majdnem a 17. század végéig. Egy ilyen áttekintés megmutatja, hogy a sajtó révén

---

²³ A sajtónak az Angol Köztársaság alatti helyzetét illetően I. David Masson: *Life of Milton*. London, Macmillan & Co., 1877. III. kötet, 265–297. A sajtóvétség különbíróóságok általi tárgyalásának lehetőségét lényegében a Csillagkamara 1641-es felszámolása szüntette meg. 16 Car. I. c. 10.

elkövetett vétségek kezelése a modern Angliában éppannyira egyedülálló, mint amennyire meglepő példával szolgál arra a jogi szellemiségre, amely ma az angol alkotmány minden részét áthatja.

A francia hatóságokat vizsgáló angol két tényen ütközik meg csodálkozva: azon, hogy a sajtótörvény régóta és bizonyos mértékig még ma is a francia jogalkotás különleges területét képezi,²⁴ valamint azon, hogy a sajtóvétségek minden Franciaországban létezett kormányforma alatt a büntettek többé-kevésbé sajátos osztályát képezték. A sajtóval kapcsolatban Angliában Erzsébet királynő uralkodása óta hozott törvények száma a tizedét, sőt a huszadát sem teszi ki az ugyanazon időszak alatt e tárgykörben Franciaországban becikkelyezett törvényekének. Még szembetűnőbbé válik a különbség, ha összehasonlítjuk a dolgok állását a két országban a 18. század kezdete óta, és (hogy ne essünk túlzásba) az azóta kiadott törvényeket, és amelyek 1881-ben érvényben voltak Franciaországban, szembeállítjuk minden olyan törénnyel, amelyet 1700 óta hoztak Angliában, akár visszavonták azokat, akár nem. Azt találjuk majd, hogy a francia sajtókódex a mostani köztársaság létrehozásáig több mint 30 jogszabályból állt, míg a múlt század eleje óta kibocsátott angol törvények száma nem haladja meg a tucatot, és azok is alig érintették az írók szabadságát.

E különbség alapja a két országban az államnak az irodalomhoz való viszonyulásáról, pontosabban a vélemény nyomtatásban történő kinyilvánításáról vallott elmentéses nézetekben keresendő.

Angliában 1700 óta lényegében azt a tant vallották, hogy a kormánynak egyáltalán nem dolga a vélekedés irányítása – az állam egyetlen kötelessége az, hogy megbüntesse a rágalmozás minden fajtáját, akár írásban, akár nyomtatásban nyilvánították ki azt. Emiatt a kormány (általában véve) nem gyakorolt különleges ellenőrzést az irodalom felett, és a sajtótörvény, már amennyiben kijelenthető, hogy létezett, nem volt más, mint a rágalmozási törvény egyik ága vagy alkalmazása.

Franciaországban az irodalomra századokon át az állam különleges érdekeltségként tekintettek. Az általánosan elterjedt felfogás az volt, amennyire az a francia

---

²⁴ A sajtót Franciaországban ma már az 1881. július 29–30-i sajtótörvény alapján irányítják. E törvény az összes korábbi ediktumot, dekrétumot, törvényt, rendeletet stb. hatályon kívül helyezte e tárgyban. Közvetlenül azelőtt, hogy e törvényt megalkották, jóval több mint 30 határozat szabályozta a francia sajtó helyzetét, és rótt büntetéseket az írók által sajtó útján elkövethető vétségekre – Dalloznak a sajtótörvényekkel foglalkozó, szokatlanul sűrűn szedett 300 oldala pedig azt mutatja, hogy az akkor érvényben lévő határozatok a Köztársaság alatt szinte semmik nem voltak a szabályzatok, rendeletek és törvények ama tömegéhez képest, amit a francia uralkodók a nyomtatás kezdetétől egészen 1881-ig vezettek be a vélemény és a gondolat irodalmi kifejezésének ellenőrzése céljából. L. ifj. Armand Dalloz: *Jurisprudence générale. Répertoire méthodique et alphabétique de législation, de doctrine et de jurisprudence en matière de droit civil, commercial, criminel, administratif, de droit des gens et de droit public.* I–XXXXIV. Párizs, Bureau de la jurisprudence générale, 1845–1895. XXXVI. kötet, A sajtóról, 384–776, és főként I. cím, I. fejezet, 11. cím, IV. fejezet; Augustin Roger – Alexandre Sorel: *Codes et lois usuelles classées par ordre alphabétique.* Párizs, Garnier, 1891. „Sajtó” 637–652; Léon Duguit: *Manuel de droit constitutionnel.* Párizs, Fontemoing, 1911. 575–582.

jogalkotás menetéből kivehető, és bizonyos mértékig ma is az, hogy a kormány feladata nemcsak az, hogy büntesse a rágalmazást, a becsületsértést vagy az istenkáromlást, hanem az is, hogy megszabja a vélemény irányát, vagy legalábbis megelőző intézkedéseket tegyen védekezésésként a nyomtatásban terjesztett téves vagy veszélyes tanok ellen. Ezért létezett oly sok különleges és elnyomó jellegű sajtótörvény Franciaországban.

Egészen a forradalomig az ország teljes irodalmát nyíltan ellenőrizte az állam. A könyvek és más nyomtatott kiadványok nyomtatásának vagy árusításának jogát bizonyos könyvtárak különleges előjogaként, avagy monopóliumaként kezelték; az 1723-as rendeletek (*règlements*) – amelyek egy része nemrég még hatályban volt²⁵ – és az 1767-esek is az árusítás és a nyomtatás jogát a legsúlyosabb büntetések terhe mellett a megfelelő engedéllyel rendelkező könyvkereskedőkre korlátozták.²⁶ A kiadás joga is a legszigorúbb cenzúrának volt alárendelve, amit részben az egyetem (egy teljességgel egyházi testület), részben az országgyűlések és részben a király gyakorolt. Időről időre halálbüntetéssel, gályarabsággal, pellengérré állítással sújtották a tiltott művek kinyomtatását és árusítását. E büntetéseket gyakran kijátszották, de végül is alkalmazásban maradtak egészen a forradalom napjáig. Franciaország legünnepeltebb irodalmi műveit külföldön adták ki. Montesquieu *A törvények szelleme* című munkája Genfben jelent meg. Voltaire *Henriászát* (*Henriade*) Angliában nyomták – az ő és Rousseau legjelentősebb írásait Londonban, Genfben vagy Amszterdamban adták ki. 1775-ben egy *Philosophie de la Nature* című művet a párizsi parlament parancsára megsemmisítettek, szerzőjét Isten és ember elleni árulásért elmarasztalták, és el is égették volna, ha elfogják. 1781-ben, nyolc évvel a rendi gyűlés összehívása előtt, Raynalt a parlament bűnösnek találta istenkáromlásban az *Histoire des deux Indes* című műve miatt.²⁷ A lényeg azonban nem annyira az, hogy milyen súlyosak voltak azok a büntetések, amelyekkel az *ancien régime* alatt megpróbálták elnyomni az eltérő vagy téves meggyőződések kinyilvánítását, hanem az állam ama, 1789-ig szigorúan fenntartott jogáé és kötelességéé, hogy az ország irodalmát irányítsa. Továbbá azt is meg kell jegyezni, hogy egészen eddig az időpontig a kormány nem tett kifejezetten különbséget az időszak kiadványok és más irodalom között. Amikor a *Filozófiai leveleket* elégethette a bakó, amikor az *Henriász* és az *Enciklopédia* megjelentetése a király jóindulatán múlt, nem volt szükség külön korlátokat állítani a hírlapok számára. A napi vagy heti sajtó egyébként is alig létezett Franciaországban a rendi gyűlés megnyitása előtt.²⁸

²⁵ L. Dalloz i. m. (24. l.) XXXVI. kötet, I. cím 1. fejezet. Vö. Roger–Sorel i. m. (24. l.) 637–652.

²⁶ Uo.

²⁷ L. Dalloz i. m. (24. l.) XXXVI. kötet, I. cím 1. fejezet.

²⁸ L. Félix Rocquain: *L'esprit révolutionnaire avant la Révolution* [Párizs, Plon, 1878] az 1715–1789 közötti „*livres condamnés*” [betiltott könyvek] teljes felsorolásáért. Rocquain könyve telis-tele van a francia kormány XV. és XVI. Lajos uralkodása alatti önkényével kapcsolatos adatokkal.

A forradalom (azt képzelhetnénk) véget vetett a sajtóra rótt korlátozásoknak. Az Emberi Jogok Nyilatkozata kihirdette minden ember jogát arra, hogy véleményét közreadja és kinyomtassa, az 1791-es alkotmány szavait pedig már idéztük,²⁹ amelyekkel az minden embernek biztosította természetes jogát gondolatainak elmondására, kinyomtatására és közzétételére anélkül, hogy írásait megjelentetés előtt bármiféle cenzúrának vagy vizsgálatnak kellene alávetnie. Azonban a Jogok Nyilatkozata és e biztosíték gyakorlatilag semmit sem ért. Olyan elképzelést hirdettek, amely szöges ellentétben állt minden francia kormány gyakorlatával.

A Konvent nem állított fel cenzúrát, ám annak ürügyén, hogy elejét veszi a lázító művek terjesztésének, 1793. március 29-én törvényt hozott, amely minden szabad véleménynyilvánítást elnémított. A Direktórium követte a Konvent példáját. Az I. Köztársaság idején a hírlapsajtó állami tulajdonba került, és a könyvek árusítását, nyomtatását és közzétételét teljes egészében császári ellenőrzés és cenzúra alá vetették.³⁰

Az 1789 és 1825 között eltelt évek, az feltételezhetnénk, forradalmi időszak volt, amely az állami beavatkozás különleges intézkedéseit váltotta ki vagy tette mentegethetővé. Aki azonban látni akarja, hogy mennyire egybevág a francia jogot és szokásokat mindvégig meghatározó elképzelésekkel az a felfogás, hogy a kormánynak valahogyan rajta kell tartania a kezét az ország nemzeti irodalmán, alaposan meg kell figyelnie a jogalkotás folyamatát a restaurációtól napjainkig. A könyvkiadás ellenőrzésének kísérletét valóban fokról fokra feladták, azonban minden kormány, egyik a másik után, különös egyöntetűséggel hirdette ki a hírlapi sajtó szabadságát, és gondoskodott annak elnyomásáról. A cenzúra gyakorlatilag 1814-től 1830-ig intézményesült (1814. október 21-től), részben, majd teljesen eltörölték (1819), újra felállították és kiterjesztették (1820), és újra eltörölték (1828).³¹ Az 1830. júliusi forradalom alkalmat adott arra, hogy megkíséreljék eltörölni a sajtószabadságot. A charta az alkotmány részévé tette a cenzúra eltörlését, és azóta cenzúra néven semmiféle rendszert nem állítottak fel újra. Ám ami a hírlapokat illeti, az 1852. február 17-i ünnepelt rendelet sokkal szigorúbb korlátozásokat léptetett érvénybe, mint bármi, amit a cenzúra nevében akármelyik kormány I. Napóleon bukása óta a *la censure* nevében bevezetett. E törvény értelmében a kormány, korlátlan hatalma kiegészítéseképp, magához ragadta azt a jogot, hogy anélkül tilthasson be bármilyen hírlapot, hogy bizonyítania kellene, hogy annak tulajdonosa vagy akármelyik cikkírója valamiféle büntetést vagy szabálysértést követett el.³² Továbbá, e rendelet értelmében senki sem indíthatott lapot hivatalos felhatalmazás nélkül. A különféle formában megnyilvánuló cenzúra nem az egyet-

²⁹ L. jelen írás legelejét.

³⁰ Dalloz i. m. (24. lj.) XXXVI. kötet, I. cím 1. fejezet.

³¹ L. Léon Duguit: *Traité de droit constitutionnel*. I–II. Párizs, Fontemoing, 1911. I. kötet, 91, 92.

³² 1852. február 17-i rendelet, 32. szakasz; Roger–Sorel i. m. (24. lj.) 648.

len olyan korlátozás volt, amit a sajtószabadságra róttak Franciaországban. Az 1848-as Köztársaság és a Császárság fennállása alatt kibocsátott rendelkezések együttes joghatása – többek között – az volt, hogy kötelezővé tette a hírlapi cikkek szerzőjük általi aláírását,³³ óriási letétet követelt mindenkitől, aki lapot akart indítani,³⁴ mindenféle sajtóvétséget visszavont az esküdtszék hatásköréből,³⁵ újra bevezette avagy megerősítette az 1723-as szabályozás által bevezetett rendelkezést, amely alapján engedély nélkül senki sem folytathatott könyvkereskedői vagy nyomdász tevékenységet (*commerce de la librairie*). Tulajdonképpen joggal mondható, hogy 1852 és 1870 között Franciaországban a hírlapok legalább annyira állami ellenőrzés alatt álltak, mint 1789 előtt bármilyen fajta irodalom, és hogy a II. Császárság visszalépést mutatott az *ancien régime* zsarnoki elvei felé. Igaz ugyan, hogy a Köztársaság³⁶ eltörölte azokat a korlátozásokat, amelyeket a Császárság előtt vagy alatt róttak a sajtó szabadságára, ám annak dacára, hogy az utolsó 27 évben Franciaország kormányzó erői vagy a sajtó szabadságát, vagy annak engedélykötelességét támogatták, mi sem világosabb annál, mint hogy egészen mostanáig Franciaországban minden párt elfogadta azt a gondolatot, hogy a sajtóvétségek a szabálysértések olyan sajátos osztályát képviselik, amellyel külön kell foglalkozni, és amelyeket külön bíróságok révén kell megbüntetni. Ez elméleti szempontból rendkívül fontos kérdés. Ez mutatja, hogy a francia felfogás számára mennyire idegen az a gondolat, hogy a szabály minden megsértését az ország rendes joga alapján kell kezelni. Még az irodalomra vonatkozó francia törvényhozás felületes áttekintése is megmutatja – és ezen előadásokban más nem is lehetséges –, hogy attól az időtől kezdve, hogy a sajtó létrejött, csaknem egészen mostanáig az az elképzelés tartotta magát, hogy a végrehajtó hatalom által képviselt államnak irányítania vagy ellenőriznie kell a véleménynyilvánítást, és ezt a felügyeletet egy hivatalos cenzúrának kell ellátnia – korlátokat szabva a könyvek kinyomtatásának

³³ Roger–Sorel i. m. (24. l.) 646; 1850 július 16-i törvény.

³⁴ Uo.

³⁵ 1852. december 31-i törvények.

³⁶ Egy dolog tökéletesen világos és figyelmet érdemel. A jelenlegi Köztársaság törvényhozása egészen 1881-ig olyan volt a sajtó Anglia modern jogát jellemző szemlélete alapján, mint a Restaurációé vagy a Császárságé. A „sajtótörvények” továbbra is a törvény különös ágát képezték Franciaországban. A „sajtóvétségek” a büntettek sajátos osztálya voltak, és legalább két, de valószínűleg még jó néhány rendelkezés található a francia törvényekben, ami ellentétes a sajtószabadság Angliában vallott tanával. A Köztársaság idején kiadott egyik törvény [1871. július 6., Roger–Sorel i. m. (24. l.) 652.] újra a hírlaptulajdonosok köteletségévé tette hatalmas letét elhelyezését a lap működése során felmerülő bírságok vagy károk megfizetésének biztosítékeként. Egy még későbbi törvény [1875. december 29., 5. szakasz, Roger–Sorel i. m. (24. l.) 652.], míg egyes sajtóvétségeket az esküdtszék ítéletére bízott, másokat pedig olyan bíróság hatáskörébe utalt, amelynek az esküdtszék nem volt része. A jelenlegi francia törvényhozás kétségtelenül hevesen reagál a sajtószabadság megfélemezésének minden kísérletére, ám e szabadság biztosítására tett valódi kísérletével ama elképzelés meglétéről árulkodik, hogy a sajtó útján elkövetett vétségek valamiféle kivételes bánásmódot igényelnek.

vagy árusításának –, valamint az, hogy a sajtóvétségeket különös törvényeknek kell alárendelni, amit különleges törvényszékek alkalmaznak. E korlátozások eseti lazítása jelentőséggel bír, ám azok visszatérő felélesztése sokkal nagyobb horderejű, mint ideiglenes eltörlésük.³⁷

Térjünk most át az angol sajtó 16. és 17. századi helyzetére.

Eredetileg a király tartott a kezében minden sajtót, senkinek sem engedélyezte, hogy külön engedély nélkül nyomtasson, és minden sajtót a Csillagkamara alkotta szabályozásoknak vetett alá a királyi felségjog címén. A nyomtatás kizárólagos előjogát így 97 londoni könyvkereskedőnek és örököseiknek adta, akik a Könyvkereskedők Társaságaként (Stationers' Company) erős céhet alkottak, és joguk volt arra, hogy a kívülállók által kiadott kiadványokat elkobozzák – az egyetemeknek végül engedték, de csak a Csillagkamara rendeletére, hogy sajtógépük legyen.

A nyomtatásra vonatkozó korlátozások mellett – amelyek többnyire megbukni látszottak – kialakult az engedélyezettetés rendszere, ami valódi cenzúrát képezett.³⁸

A sajtóvétségek a büntettek külön osztályát alkották, és egy különleges bíróság – a Csillagkamara – hatáskörébe tartoztak, amely esküdtszék nélkül ülésezett, és súlyos büntetéseket alkalmazott.³⁹ A Csillagkamara 1641-ben ugyan anélkül szűnt meg, hogy valaha újjáéledt volna, ám a cenzúra túlélte a Köztársaságot, és a restaruráció alatt (1662) szilárd jogi alapra helyezték a 13 & 14 Car. II. c. 33-mal, ami az ezt követő rendelkezések révén 1695-ig hatályban maradt.⁴⁰

Röviden, Angliában a 16. és 17. század folyamán létezett a sajtó megzabolázásának minden módszere, amiket azután Franciaországban gyakoroltak, és ahol azok csaknem a mai napig fennmaradtak. Angliában csakúgy, mint a kontinensen, a könyvkereskedelem monopólium volt, a cenzúra ereje kiteljesedett, az írók és a nyomdászok által elkövetett kihágásokat különleges büntettként kezelték, és külön törvényszékeken keményen megbüntették. Meglepő azon alapelemek hasonlósága vagy egyezése, amelyeket Anglia és Franciaország kormányai az irodalommal való bánásmódról eredetileg vallottak. Még megdöbbentőbb, ha a két ország törvényhozásának ez utáni történetét hasonlítjuk össze. Franciaországban (ahogyan

³⁷ Jegyezzük meg, hogy 1881. óta számos törvényt hoztak a sajtó szabadsággal való ilyen vagy olyan visszaélésének elfojtására. Pl. az 1882. augusztusi törvényt, amelyet 1898. március 16-i törvényvel módosítottak és egészítették ki az erkölcsi alapelvek sajtó általi megsértésének megszüntetésére (*outrage aux bonnes mœurs*), az 1894. július 28-i törvényt annak megakadályozása végett, hogy a sajtó anarchista elveket támogasson, valamint az 1893. március 16-i törvényt, amely a francia kormányának különleges jogosultságokat ad a külföldi vagy idegen nyelven megjelentetett hírlapokat illetően. Vö. Duguit i. m. (24. l.) 582.

³⁸ A sajtó felett 1695-től gyakorolt ellenőrzésről l. Odgers i. m. (7. l.) 10–13.

³⁹ Samuel R. Gardiner: *History of England History of England from the Accession of James I to the Outbreak of the Civil War, 1603–1642*. I–X. London, Longmans, Green, and Co., 1887–1891. VII. kötet, 51, 130, VIII. kötet, 225, 234.

⁴⁰ L. Thomas B. Macaulay: *History of England from the Accession of James the Second*. I–V. Boston, Phillips, Sampson, and Co., 1848–1855. IV. kötet, XIX., XXI. fejezet.

azt már láttuk) a cenzúrát, noha gyakran eltörölték, ugyanolyan gyakran vissza is állították. Angliában az engedélyrendszer, ami cenzúra volt, csak másképp nevezték, 1695-ben inkább véget ért, mintsem eltörölték. Az engedélyeztetésről szóló törvény további fenntartását elutasító alsóházat bizonyára nem hatotta át a gondolatszabadság iránti határozott lelkesedés. 1695-ben az angol államférfiak nem ismerték el, sem nem vallották azt a hitet, hogy „a gondolatok és vélemények szabad közlése az ember egyik legfontosabb joga”.⁴¹ Elvetették az engedélyeztetésről szóló törvény megújítását, és ezáltal anélkül alapozták meg a sajtószabadságot, hogy tudatában lettek volna tettük fontosságának. Ez bizton állítható, ugyanis az alsóház benyújtott a felsőháznak egy, a törvény megújítása elutasításának indokait tartalmazó iratot.

Ez az irat teljességgel igazolja az alsóház által hozott döntést. Ugyanakkor azt is bizonyítja, hogy nem tudták, mit cselekszenek, miféle forradalmat idéznek elő, milyen erőt keltenek életre. Tömören, világosan, erőteljesen és néha komor, de helyénvaló iróniával mutattak rá a hatályát éppen elveszítő rendelet idejétmúlt képtelenségeire és méltánytalanságaira. Kifogásaik azonban a részletekre vonatkoztak. Az alapelv nagy kérdéséről, hogy vajon a nem engedélyköteles nyomtatás szabadsága áldás-e vagy átok a társadalom számára, egy szót sem ejtettek. Az engedélyeztetésről szóló törvényt nem azért ítélték megsemmisítendőnek, mert alapvetően rossz, hanem az azzal együtt járó csip-csup gondok, az illetékbehajtás, a munkaköri és kereskedelmi megkötések és a házkutatások miatt. Ártalmasnak nyilvánították, mert lehetővé tette a Könyvkereskedők Társaságának, hogy pénzt csikarjon ki a kiadókból, mert a kormány alkalmazottait felhatalmazta, hogy házakat kutassanak át általános engedély birtokában, mert London kikötőjére korlátozta az idegen nyelvű könyvek kereskedelmét, mert értékes könyvsomagokat addig tartott vissza a vámhivatalban, hogy azok lapjai megpenészedtek. Az alsóház felpanaszolta, hogy az engedélyestől kérhető összeget nem rögzítették. Kifogásolta, hogy büntette, ha egy vámhivatalnok kinyitott egy külföldről érkező könyvesdobozt, kivéve akkor, ha a sajtócenzorok egyike jelen volt. Honnan tudhatná a hivatalnok – kérdezték nagyon helyesen –, hogy könyvek vannak a dobozban, amíg ki nem nyitotta azt? Ilyesfélék voltak az érvek, amiket Milton *Areopagiticája* elmulasztott megfogalmazni.⁴²

Azt, hogy milyen kevésbé ragadta magával a sajtó szabadságának elve azokat az államférfiakat, akik eltörölték a cenzúrát, bizonyítja, hogy két évvel később olyan törvényjavaslaton dolgoztak (amit azonban sosem fogadtak el), amely betiltotta volna a hírek engedély nélküli közlését.⁴³ Ám míg a gondolat szabad közlésének 1789-es, Nemzetgyűlés általi ünnepélyes kinyilvánítása holt betű maradt, vagy

---

⁴¹ L. az Emberi Jogok Nyilatkozatának 11. cikkelyét, 146.

⁴² Macaulay i. m. (40. l.) IV. kötet, 541–542.

⁴³ Uo., 771–772.

legfeljebb a francia jogtudomány elméleti irányelve lett, amit – még ha nem is minden hatás nélkül – folyamatosan semmibe vett Franciaország aktuális joga, az engedélyeztetésről szóló törvény megújításának 1695-ös, angol parlament általi elutasítása végleg megalapozta a sajtószabadságot Angliában. A következő 50 év a franciaországi restauráció korához méltán hasonlítható forradalmi nyugtalanság időszaka volt. Az egyszer eltörölt cenzúra azonban sosem éledt újjá, és a sajtószabadságra rótt korlátozásoknak a rágalmazási törvényben foglaltaktól eltérő ötletei oly sokáig maradtak ismeretlenek az angolok számára, hogy a jogunkban annak az elképzelésnek ritka maradványai, hogy az államnak ellenőriznie kell az irodalmat, a legtöbb ember számára felfoghatatlan visszásságnak tűnik, és csak azért tűrik meg, mert oly kevés kellemetlenséget okoznak, hogy meg is feledkeznek létezésükről.

A Franciaország és Anglia sajtótörvényének történetét vizsgáló tudósban két kérdés merül fel. Hogyan lehetséges, hogy a 17. század végéig a korona által vallott elvek a két országban lényegében azonosak voltak? Mi a magyarázata annak a ténynek, hogy a 18. század kezdetétől fogva a sajtótörvényt vezérlő elvek, ahogyan ma is, alapvetően eltérnek a két országban? A hasonlóság és az eltérés első látásra egyaránt különösnek tűnik. Mégis, egyik és másik is megmagyarázható, és a nyilvánvaló paradoxont érdemes megoldani, mert az nagy jelentőséggel bír értekezésünk tárgyát, nevezetesen a törvényesség uralkodó szellemét illetően, amely az alkotmányt megkülönbözteti.

A Franciaország és Anglia sajtótörvénye közötti kezdeti hasonlóság alapja a 16. század kezdetétől a 18. század kezdetéig az volt, hogy ez idő tájt mindkét ország kormányaira, ha nem magára a népére, nagyon hasonló hivatali elgondolások, valamint az állam és az egyén viszonyát illető hasonló elképzelések hatottak.⁴⁴ Angliában, ahogyan a többi európai országban is, az a felfogás uralkodott, hogy a király felelős alattvalói vallási meggyőződéséért. Ez a felelősség vonja maga után a vélemény kifejezése és megformálása szabályozásának szükségességét. Ám ez az irányítás vagy ellenőrzés nem végezhető a sajtó ama szabadságába való állami beavatkozás nélkül, ami alapvetően minden ember joga arra, hogy bármely olyan véleményt kinyomtasson, amelyet terjeszteni kíván, csak akkor kockáztatva ezzel büntetést, ha kifejezései valamely meghatározott jogi maximába ütköznek. Röviden, a 16. és a 17. század folyamán a korona Angliában csakúgy, mint Franciaországban, kiterjesztette hivatali hatalmát – mindkét országban a koronának jogában állt az irodalom ellenőrzését államügyként kezelni, vagyis inkább a közvélemény ezt várta tőle. Hasonló körülmények hasonló eredményekkel jártak – mindkét országban hasonló elvek uralkodtak, ezért a sajtóval való bánásmód hasonló jelleget öltött.

---

⁴⁴ L. később a XII. fejezetben [Rule of Law compared with *Droit Administratif* („A joguralom és a közigazgatási jog összehasonlítása”)].

Annak indoka, ismétlem, hogy Franciaországban a sajtót közel két évszázadon át az Angliában elfogadottaktól teljesen eltérő elvek alapján kezelték, mélyen a két ország szokásait és törvényeit vezérlő elvek szellemének különbségében gyökerезik.

Franciaországban mindig is az az elképzelés dívott, hogy a kormány, legyen akár királyi, császári vagy köztársasági, mivel az államot képviseli, az egyénekkal ellentétben az ország rendes joga felett álló és attól független jogokat és hatalmat birtokol. Ez a valódi alapja a közigazgatási jog egész elméletének (*droit administratif*),⁴⁵ amit az angolok oly nehezen értenek meg teljesen. Ezenkívül a központi kormány tekintélyének növelése a forradalom előtt és után is a legtöbbször a népet sújtó bajok elhárításának eszköze volt, vagy a franciák többségének úgy tűnt, hogy az. A nemzet általában ugyanolyan jóindulattal viseltetett az állam tekintélyével szemben, mint amilyennel az angolok tekintettek a 16. században a korona előjogaira. A közigazgatás által az irodalom felett gyakorolt különböző formájú ellenőrzés így mindent összevéve teljesen illeszkedett Franciaország más intézményeihez. Emellett egy bonyolult államigazgatási rendszer léte, amelynek eljárása sosem volt alávetve a rendes bíróságok ellenőrzésének, bármilyen hatalom uralkodott is épp Franciaországban, mindig ellátta azt eszközökkel az irodalom hivatalos felügyeletének végrehajtásához. Ezért a cenzúra (hogy a sajtószabadság megfékezésének más módjairól ne is beszéljünk) egészében véve megfelelt a francia kormányok átlagos eljárásának és a nemzet általános érzületének, de közben soha nem akartak egy, a cenzúra megvalósítására alkalmas gépezetet.

Kétségtelen, hogy a 18. század óta hallhatók erőteljes cenzúraellenes tiltakozások, ahogyan a közigazgatási önkény más formái elleniek is, és a nagy forradalom kezdetén, ahogyan azóta más időszakokban is, erőfeszítéseket tettek a szabad eszmecsere érdekében. Ebből ered a cenzúra eltörlése, azonban ez a kísérlet arra, hogy az állam hatalmát meghatározott irányban korlátozza, egyáltalán nem állt összhangban az állam tekintélyének általános nagyrabecsülésével. Ráadásul mindaddig, amíg a francia közigazgatás egész rendszerét érvényben hagyták, a kormány, bárkinek volt is a kezében, mindig megtartotta azokat az eszközöket, amelyekkel ellenőrzést gyakorolhatott a sajtó felett, amikor csak a közhangulat egy pillanatra a szólásszabadság elnyomását támogatta. Ezért merült fel újra meg újra az eltörölt cenzúra vagy korlátozások visszaállítása, ami – noha nem nevezték a népszerűtlen *censure* néven – jóval szigorúbb volt, mint bármely engedélyezésről szóló törvény valaha. Röviden, az angolok által a sajtószabadságra vonatkozóan tartott korlátozások továbbra is léteznek Franciaországban, és nemigen törölték el mára sem, mert a végrehajtó hatalom részéről a megelőző és önkényes hatalomgyakorlás megfelel a francia jog általános szellemének, és mert a közigazgatási

---

⁴⁵ L. uo.

gépezet, amely ama szellem teremtménye, mindig (ahogyan ma is) a végrehajtó hatalom kezébe helyezi az önkényes hatalom érvényre juttatásához szükséges eszközöket.

Másfelől Angliában a korona kísérlete a 16. és 17. században arra, hogy erős központi államigazgatást hozzon létre, noha egy ideig siker kísérte, mert megfelelt a kor néhány követelményének, alapvetően ellentétes volt az ország szokásaival és hagyományaival, és még egy olyan korban is, amikor a nép azt kívánta, hogy a király legyen erős, alig kedvelték azokat az eszközöket, amelyekkel a király az erejét használta.

Angolok százai, akik gyűlölték a toleranciát, és kicsit sem törődtek a szólásszabadsággal, erősen gyanakvással viseltettek a zsarnoki hatalommal szemben, és eltökélt céljuk volt, hogy az ország törvényeinek megfelelően kormányozzák őket.⁴⁶ Ezek az érzések szüntették meg a Csillagkamarát 1641-ben, és még az 1660-as tumboló királyhűség idején is lehetetlenné tették, hogy újraalapítsák a gyűlölt bírósgot. Csakhogy a Csillagkamara elpusztítása sokkal többet jelentett egy népszerűtlen törvényszék megszüntetésénél – gyökerestül kiirtotta a Tudorok által felállított és a Stuartok alatt kiterjesztett egész közigazgatási rendszert. A közigazgatás egy olyan formájának megdöntése, amely ellentmondott az angolok jogi szokásainak, nem állt közvetlen kapcsolatban a vélemény ellenőrizetlen kinyilvánítására irányuló vággyal. A parlament, amely nem állította volna vissza a Csillagkamarát vagy az Anglikán Bizottság Bíróságát (Court of High Commission), elfogadta a sajtóengedélyezésről szóló törvényt, és ez a valójában a cenzúrát felállító rendelet, ahogyan láttuk, a forradalom után néhány évvel még mindig érvényben volt. Azonban e rendelet meghozatala, ha nem is a türelem, a jogszerűség győzelme volt. Ettől kezdve az engedélyezés hatásköre nem az azzal felruházott végrehajtó hatalom szeszélyeitől függött, hanem az írott jogtól. Az engedélyezés joga a kormány kezében maradt, azonban e hatalmat egy rendelet szövege szabályozta, és ami ennél is lényegesebb volt: a törvény megszegését csak rendes bírósági eljárás révén lehetett büntetni. A Csillagkamara bukása a végrehajtó hatalmat megfosztotta a zsarnoki hatalom gyakorlásának eszközeitől. Így hát az, hogy az alsóház 1695-ben megtagadta a sajtóengedélyeztetési törvény fenntartását, valami egészen más volt, mint a francia Emberi jogok nyilatkozatában foglalt gondolatszabadság kihirdetése vagy a cenzúrát Franciaországban megszüntető bármelyik törvény. A kormány sajtóellenőrzési jogának megszüntetésével Angliában egyszerűen megszabadultak egy olyan rendkívüli hatalomtól, amely ellentétes volt a jog általános irányával, megszüntetése pedig végleges volt, mert a végrehajtó hatalom már elvesztette azokat az eszközöket, amelyekkel a vélemény ellenőrzése hatékonyan kivitelezhető lett volna.

---

⁴⁶ L. John Selden megjegyzését a Csillagkamara rendeleteinek jogellenes voltáról, idézi Gardiner i. m. (39. l.) VII. kötet, 51.

Összegezve az egész kérdést, a cenzúra – noha rendre megszüntették – folyvást újjáéledt Franciaországban, mert a kormány által gyakorolt diszkrecionális hatalom összhangban volt és még ma is van a francia törvényekkel és intézményekkel. A cenzúra megszüntetése Angliában végleges volt, mert a korona önkényes hatalomgyakorlása összeegyeztethetetlen volt közigazgatási rendszerünkkel és az angol jog eszméivel. A különbséget sokkal szembetűnőbbé teszi az a paradox tény, hogy azok az államférfiak, akik csekély sikerrel megpróbálták megalapozni a sajtó szabadságát Franciaországban, valójában a vélemény szabadságát akarták kinyilvánítani, míg azok az államférfiak, akik nem akarták elfogadni az engedélyeztetési törvényt, és ezáltal megalapozták a sajtószabadságot Angliában, a tolerancia olyan elméletét vallották, amely távol állt attól, hogy támogassa az eszmecsere korlátlan szabadságát. Ez az ellentét nemcsak önmagában meglepő, hanem annak legélénkebb példájával is szolgál, ami a joguralom angol felfogásaiban felfedezhető.

JOHN BAGNELL BURY (1861–1927) klasszikafileológus-történész, a dublini Trinity College tanára, később a Cambridge-i Egyetem történelemprofesszora, a Bizánc-kutatások egyik jelentős alakja volt. Megpróbálta a történelemkutatást tisztán tudományos elemzésként végezni, elhatárolva azt az évszázadok során hozzá kapcsolódott retorikai elemektől, erkölcsi szempontoktól, tekintélyelvűségtől, politikai befolyásoktól és vallási hagyományoktól, valamint a nacionalizmustól és a történelemfilozófiáktól. *A gondolatszabadság története* a gondolkodás hasonló kötöttségektől való szabadulásának áttekintése, utolsó fejezete, „A gondolatszabadság igazolása” mintegy John Stuart Mill *A szabadságról* című művének párdarabja.

A szöveg megjelenési helye:

J. B. Bury: The Justification of Liberty of Thought. In J. B. Bury: *A History of Freedom of Thought*. New York – London, Henry Holt – Williams and Norgate, 1913. 233–252. (Magyarul megjelent: J. B. Bury: *A gondolatszabadság története*. Budapest, Franklin, 1915.)

JOHN BAGNELL BURY

A gondolatszabadság igazolása

A legtöbb ember, aki a modern állam szabad légkörében nevelkedett, támogatja a szabadságot a hatalommal régóta folytatott küzdelmében, és esetleg nehéznek tartja azt gondolni, hogy bármi is szólna a zsarnokság és – mivel rendkívül perverznek tartja – az olyan politika mellett, amellyel a közösségek és társadalmak folyamatosan megkísérlik elfojtani az új ötleteket és elnyomni a szabad elmélkedést. A következő oldalakon felvázolt ellentét a világosság és a sötétség közötti harcnak tűnik. Azt kiáltjuk, hogy az oltár és a trón gonosz összeesküvést szőtt az emberiség haladása ellen. Rettegéssel tekintünk vissza azokra a dolgokra, amiket a józan ész oly sok bajnokának kellett elviselnie a hatalom vak, ha nem éppen rosszindulatú birtokosainak markában.

Azonban többé-kevésbé elfogadhatóan bizonyítható a kényszerítés álláspontjának helyessége. Vegyük a társadalom egyes tagok feletti hatáskörének legkorlátozottabb szemléletét. Szögezzük le Mill-lel egyetértve, hogy „az önvédelem az egyetlen olyan cél, melynek érdekében az emberiségnek – kollektívan vagy egyénileg – joga van beavatkozni bármely tagja cselekvési szabadságába”,* és hogy e kényszerítést csak a másoknak okozott kár megelőzésére igazolt alkalmazni. Ez a legszerényebb igény, amivel az állam felléphet, és elfogadjuk, hogy az államnak nemcsak joga, hanem kötelessége is megvédeni tagjait a sérelmekről. Ennyi szó mellett. Tehát most még semmiféle elvont vagy merész alapelv nem látszik, hogy miért lenne a szólásszabadság a cselekvési szabadság egy kivételes formája, vagy hogy miért kellene a társadalomnak leeresztenie önvédelmi fegyvereit, és karba tennie a kezét, amikor meg van győződve arról, hogy bármely tagjának beszéde révén sérelem fenyegeti. A kormánynak kell megítélnie a veszélyt, és ítélete téves is lehet – ám amikor biztos benne, hogy kárt okoznak, nem nyilvánvaló kötelessége a közbelépés?

---

* Pap Mária fordítása. John Stuart Mill: *A szabadságról*. Budapest, Századvég – Readers International, 1994. 18.

Ez az érv szolgált a kormányok mentségéül a régi és a modern időkben is a szabad vélemények elfojtására. Az inkvizíció, a sajtó cenzúrázása, az istenkáromlást tiltó törvények és minden hasonló elnyomó intézkedés mellett felhozható, hogy ha túlzók voltak vagy a józan ésszel ellenkeztek is, a társadalmat akarták megvédeni attól, amit értelmi szerzőik őszintén súlyos sérelemnek hittek, és egyszerűen csak a kötelességüket teljesítették. (Ez a mentség természetesen nem terjed ki maguk az áldozatok állítólagos java érdekében véghezvitt tettekre, nevezetesen jövőbeni szabadulásuk biztosítására.)

Manapság helytelenítünk minden efféle intézkedést, és elutasítjuk az állam jogát a vélemény szabad kinyilvánításába való beavatkozásra. A szabadság tana oly mélyen elménkbe fészkelte magát, hogy nehéz elnézőnek lenni megtévedt elődeink kényszerítő gyakorlataival. Hogyan igazolható ez a tan? Nem elvont alapokon nyugszik, nem a társadalomtól magától független elven, hanem teljességgel hasznossági megfontolásokon.

Láttuk, hogyan mutatta meg Szókratész az eszmecsere szabadságának társadalmi értékét. Láttuk, hogyan figyelte meg Milton, hogy az ilyen szabadság elengedhetetlen a tudás fejlődéséhez. Azonban abban az időszakban, amikor a tolerancia ügyéért folyt a harc, és gyakorlatilag meg is nyerték azt, jóval általánosabban használták azt az érvet, hogy igazságtalanság valakit egy olyan véleményért megbüntetni, amiben őszintén hisz, és nem képes nem hinni benne, mivel a meggyőződés nem akarat kérdése, más szóval az érv az volt, hogy a tévedés nem bűn, és ezért igazságtalan a büntetés. Azonban nem biztos, hogy ez az érv a szabad eszmecsere is áll. A kényszerítés védelmezője így válaszolhat: elfogadjuk, hogy igazságtalan valakit a saját téveszméi miatt megbüntetni, de nem igazságtalan megtiltani az efféle eszmék terjesztését, ha meggyőződésünk, hogy azok károsak – igazságtalan megbüntetni őt azok elfogadása, de nem az azok közzététele miatt. Az igazság az, hogy az alapelvek vizsgálatakor az „*igazságos*” szó félrevezető. Minden érték fiziológiai vagy társadalmi tapasztalaton alapul, és ez alól az igazságosság sem kivétel. Az „*igazságos*” olyan szabályok vagy elvek csoportját jelöli, amelyek társadalmi hasznosságát tapasztalatilag kimagaslónak találták, és amelyeket olyan fontosnak tartanak, hogy az minden közvetlen alkalmazhatóságra vonatkozó megfontolást felülmúl. És a társadalmi hasznosság az egyetlen próba. Ezért hiábavaló azt mondani egy kormánynak, hogy a vélemény elnyomásakor igazságtalanul cselekszik, hacsak nem mutatták ki, hogy a vélemény szabadsága a társadalmi hasznosság olyan mindent felülmúló elve, hogy a többi megfontolást elhanyagolhatóvá teszi. Szókratésznek erős készítése volt annak hangoztatására, hogy a szabadság értékes a társadalom számára.

A gondolatszabadság érvekkel alátámasztott igazolása John Stuart Millnek köszönhető, aki azt az 1859-ben megjelent, a *Szabadságról* szóló művében fejtette ki. E könyv a szabadságot általában tárgyalja, és megpróbálja rögzíteni annak a területnek a határait, amelyen belül az egyéni szabadságot feltétlennek és vitathatatlanak kell tekinteni. A második fejezet a gondolat és eszmecsere szabadságát

vizsgálja, és noha sokan azt gondolhatják, hogy Mill indokolatlanul szűkítette le a társadalom feladatait, alábecsülve az egyénekkal szembeni jogosultságait, kevesen fogják tagadni a fő érvelés igazságát vagy megkérdőjelezni következtetéseinek általános helyességét.

Azzal, hogy rámutatott: nincs elismert általános mérce annak vizsgálatára, hogy a közösség helyesen avatkozott-e be a tagjaival szemben, azt találta, hogy az önvédelem próbája mások sérelemtől való megóvása. Állítását nem elvont jogokra alapozza, hanem a hasznosságra „a szó legtágabb értelmében, mely szerint az a fejlődő lénynek tekintett ember tartós, nem változó érdekein alapul”*. Azután a következő érvet használja annak megmutatására, hogy a vélemény és az eszmecsere elhallgattatása mindig ellentétes ama állandó érdekekkel. Azok, akik elnyomnának egy véleményt (feltételezve, hogy becsületesek), tagadják annak igaz voltát, ám ők sem tévedhetetlenek. Tévedhetnek, de lehet igazuk is, vagy részben tévedhetnek, és részben lehet igazuk is. 1. Ha tévednek, és az általuk összezúzni kívánt vélemény igaz, elloptak egy igazságot az emberiségtől, vagy legalábbis mindent megtettek ezért. Azt fogják mondani: csak hogy mi meg voltunk győződve erről, mivel a legjobb ítélőképességünk szerint vizsgáltuk meg – vagy talán azért, mert az ítéletünk nem tévedhetetlen, ne is használjuk e képességünket?! Megtiltottuk egy olyan vélemény terjesztését, amiről biztosra vettük, hogy hamis és ártalmas; nem jelent ez nagyobb igényt a tévedhetetlenségre vonatkozóan, mint a hatalom bármely tette esetében. Már amikor cselekednünk kell, fel kell tennünk, hogy saját véleményünk igaz. Mill erre élesen azt válaszolja, hogy „Mérhetetlenül nagy a különbség a között, hogy egy véleményt igaznak tartunk, mert – bár minden lehetőség megadatott cáfolatára – nem cáfolták meg, s a között, hogy azért tartjuk igaznak, hogy megakadályozzuk megcáfolását. Az egyetlen körülmény, amely jogossá teszi, hogy véleményünket valamely cselekvés érdekében igaznak tekintsük, az, ha teljes szabadsággal ellent lehet neki mondani, és meg lehet cáfolni; annak, aki csak emberi képeségekkel rendelkezik, nincs más racionális biztosítéka arra, hogy igaz van.”**

2. Ha az elfogadott vélemény, ami védelmet keres a tévedés vádjá ellen, igaz, az eszmecsere elnyomása még inkább ellentétes az általános hasznossággal. Egy elfogadott vélemény lehet igaz (csak nagyon ritkán az teljesen), azonban annak észokon nyugvó bizonyosságát, hogy igaz, csak az a tény biztosíthatja, hogy alaposan megvizsgálták, de nem ingatták meg.

Általánosabb és fontosabb az az eset, amikor 3. a szembenálló tanok félig igazak. Millnek itt egy kissé nehéz bebizonyítania, hogy hasznos az egyoldalú népszerű igazságokat olyan igazságokkal kiegészíteni, amelyeket a népszerű vélemény nem vesz tekintetbe. Azt is megvizsgálja, hogy ha a részigazságot tartalmazó véle-

---

* Uo., 19.

** Uo., 28.

mények valamelyike nem pusztán arra tarthat számot, hogy megtűrjék, hanem arra is, hogy pártfogolják, ezt vajon a kisebbség osztja-e, mivel ez az, „amelyik abban az időben a mellözött érdekeket képviseli”.* Példaként Rousseau tanait veszi, amelyeket veszélyesként vélhetően elnyomtak. Az önhitt 18. század számára ezek a tanok „jótékony megrázkódtatást okoztak, (...) szétvetették az egyoldalú nézetek szilárd tömbjét”.** Ha a mai vélemények valóban közelebb lennének az igazsághoz, mint Rousseau-éi, sokkal kevesebb tévedést tartalmaznának, „de Rousseau tanaiban benne volt s körülötte kialakuló vélemények árján sodródott azoknak az igazságoknak egy jó része, melyek a népszerű nézetekből hiányoztak, s ez volt az az üledék, amelyik megmaradt az ár levonulása után”***.

Ez volt tehát Mill érvelésének fő vonala. E sorok írója jobb' szeretné a vélemény szabadság igazolását egy kissé más, bár Mill okfejtésével összhangban álló formában előadni. A civilizáció folyamata, ha azt részben olyan körülmények befolyásolják is, amelyek kívül esnek az emberi ellenőrzés hatókörén, inkább és egyre nagyobb mértékben olyan dolgoktól függ, amelyek az ember befolyása alatt állnak. Ezek közül kiemelkedik a tudás fejlődése és az, hogy az ember körütekintően az új körülményekhez igazítja a szokásait és az intézményeit. A tudás bővítéséhez és a hibák kijavításához az eszmecsere korlátlan szabadságára van szükség. A történelem az mutatja, hogy a tudás akkor nőtt, amikor az elmékedés tökéletesen szabad volt Görögországban, és hogy a modern időkben, amióta megszüntették a vizsgálódásra rótt korlátozásokat, oly gyorsasággal halad előre, amely a középkori egyház szolgálai számára ördöginek tünne. Így nyilvánvalóan azért, hogy a társadalmi szokásokat, intézményeket és módszereket az új szükségletekhez és körülményekhez igazítsuk, korlátlan szabadsággal kell rendelkezünk arra, hogy tüzetesen megvizsgáljuk és megbíráljuk a legnépszerűtlenebb véleményeket is, nem számít, mennyire megbotránkozatók az uralkodó felfogás számára. Ha a civilizáció története bármiféle tanulsággal szolgál, akkor az az, hogy van a szellemi és erkölcsi haladásnak egy olyan magasabb rendű állapota, amelynek biztosítása teljességgel az ember hatalmában áll, és az a gondolat és eszmecsere tökéletes szabadsága. E szabadság megalapozása a modern civilizáció legértékesebb eredményének tekinthető, és a társadalmi haladás alapvető feltételének kell tartanunk. A folyamatos hasznosság szempontjának, amelyen ez nyugszik, fontosabbnak kell lennie azon jelenbeli előnyök számítgatásánál, amelyekről időnként azt gondolhatjuk, hogy annak megsértését kívánják.

Magától értetődő, hogy az érvelés egésze azon a feltevésen alapul, hogy a faj előmenetele, szellemi és erkölcsi fejlődése valóságos és értékes. Az érv nem fog tetszeni azoknak, akik Newman bíborossal együtt úgy tartják, hogy „fajunk hala-

---

* Uo., 57.

** Uo., 55–56.

*** Uo., 56.

dása és tökéletesíthetősége álmom, mivel a kinyilatkoztatás ellentmond ennek”, és ezzel összhangban oszthatja az álláspontját, miszerint „előnyös lenne ez ország számára, ha babonásabb, vakbuzgóbb, borúlátóbb, hitében hevesebb lenne, mint amilyenek ma mutatja magát”.

Míg Mill kiváló tanulmányát írta, amit mindenkinek el kellene olvasnia, az akkori (1858) angol kormány bűnvádi eljárásokat indított ama tan terjesztéséért, hogy jogszerű kivégezni a zsarnokokat, azon az alapon, hogy ez a tan erkölcstelen. Szerencsére az eljárások nem folytatódtak. Mill utal a dologra, és fenntartja, hogy a zsarnokölés (és tegyük hozzá, az anarchia) tana egyáltalán nem képez kivételt ama szabály alól, hogy „az erkölcsi meggyőződést kifejező tanítás kinyilvánításában és megvitatásában a legteljesebb szabadságnak kell érvényesülnie, függetlenül attól, hogy erkölcstelennek tekinthető-e valamely tanítás vagy sem”.*

Csak látszólagosak a kivételek, azok az esetek, amelyekben a hatóságok közbeavatkozása helyénvaló, mivel valójában más szabály vonatkozik rájuk. Például, ha bizonyos erőszakos cselekedetekre való közvetlen felbujtásról van szó, jogos lehet a közbeavatkozás. Azonban a felbujtásnak szándékosnak és közvetlennek kell lennie. Ha a társadalmat elítélő és az anarchia elméletét védő könyvet írok, és valaki, miután elolvasta, azonnal merényletet követ el, egyértelműen meg lehet állapítani, hogy az én könyvem tette azt az embert anarchistává, és bírta rá bűn elkövetésére, ám jogtalan lenne engem büntetni vagy betiltani a könyvemem, hacsak az közvetlen felbujtást nem tartalmazott arra a konkrét büntetetre, amit az az ember elkövetett.

Elképzelhető, hogy bonyolult esetek is lesznek, amikor a köz zúgolódása esetleg erősen megkísérti és sürgeti a kormányt, hogy sértse meg a szabadság alapelvét. Vegyünk egy nagyon valószínűtlen, ám a kérdést világossá tevő és jól körülhatároló esetet! Képzeld el, hogy egy nagyon delejes hatású, azzal a csodálatos képességgel megáldott ember, hogy bármilyen eszementek is az elképzelései, azokkal képes megfertőzni másokat, röviden, egy tipikus vallási vezető meg van győződve arról, hogy néhány hónapon belül vége lesz a világnak. Prédikálva és röpiratokat osztogatva bejárja az országot, szavainak felvillanyozó hatása van, és a tanulatlan és félművelt tömegeket meggyőzi arról, hogy valóban már csak néhány hetük van felkészülni a végétélet napjára. Tömegek adják fel foglalkozásukat, hagyják abba munkájukat azért, hogy azt a kis időt, ami még hátravan, imádsággal és a próféta intelmeinek hallgatásával töltsék. Az ország megbénul a roppant méretű munkabeszüntetés miatt, a közlekedés és a termelés leáll. Az embereknek teljességgel jogukban áll abbahagyni a munkát, a prófétának pedig teljes mértékben jogában áll azt terjeszteni, hogy közeleg a világvége – azt a nézetet, amit Jézus Krisztus és követői a saját korukban ugyancsak elfogadtak, igen tévesen. Azt mondhatnák erre, hogy súlyos bajokra drasztikus gyógymód kell, és erős lenne

---

* Uo., 24–25.

a kísértés arra, hogy elnyomják a fanatikus. Azonban letartóztatni egy olyan embert, aki maga nem szegte meg a törvényt, és mást sem beszélt rá erre vagy a rend megbontására, égbekiáltóan zsarnoki tett lenne. Sokan úgy tartják majd, hogy az a bűn, amit a szabadság kerekének visszaforgatása jelent, felülmúlja a tévedés terjesztése által okozott ideiglenes bajokat, legyenek azok bármilyen hatalmasak is. Esztelenség lenne tagadni, hogy a szólás szabadsága olykor rendkívüli kárt okozhat. Néha minden jó dolog kárt okoz. Például a kormány, ami végzetes hibákat követ el, vagy a jog, ami oly gyakran nehezen és méltánytalanul alkalmazható az egyedi esetekre. És a keresztények fel tudnak-e hozni bármilyen mentséget vallásuk védelmére, amikor kellemetlenül arra emlékeztetik őket, hogy az milyen mérhetetlen szenvedést okozott már a kizárólagos megváltás elvével?

Ha egyszer a gondoltszabadság elvét a társadalmi haladás lefőbb feltételeként elfogadták, az a hétköznapi hasznosság köréből a magasabb célszerűségébe emelkedik, amit igazságosságnak nevezünk. Más szóval olyan joggá válik, amelyre minden ember okkal számíthat. Az a tény, hogy ez a jog végső soron a hasznosságon nyugszik, nem igazolja a kormány jogát arra, hogy egyes esetekben a hasznosság alapján megnyirbálja.

A mostanában Angliában istenkáromlásért kiszabott, meglehetősen nyugtalanító büntetések megvilágítják ezt a kérdést. Általában azt feltételezték, hogy az istenkáromlást tiltó törvények, noha nem vonták őket vissza, holt betűk maradtak. Csakhogy 1911 decembere óta féltucat embert börtönöztek be e büntett miatt. Ezekben az esetekben szegény és többé-kevésbé tanulatlan emberek sértették meg a keresztény tanokat olyan szóhasználattal, amely közönségesként és megbotránkoztatóként jellemezhető. Néhányan a bírák közül, úgy tűnik, arra az álláspontra helyezkedtek, hogy nem istenkáromlás a sarkalatos tanokat támadni, feltéve, ha betartják a „vita illemszabályait”, ám ezek az „illetlen” támadások istenkáromlással érnek fel. Ez az istenkáromlás új jogi meghatározására utal, és teljességgel ellentétes a törvények szándékával. James F. Stephen rámutatott, hogy a bírák döntései Lord Hale kora (17. század) óta Foote peréig (1883) mind ugyanazt a tant fektették le, és ugyanarra az alapra helyezték: azt a tételt, hogy a keresztény vallás alapvető tanainak igazságát akár tagadni, akár kétségessé vagy nevetségessé tenni bűn, és arra az alapra, hogy a kereszténység az ország jogának része.

Az ilyen vádak azzal mentik, hogy céljuk a vallásos érzelmek védelme attól, hogy azokat megsértsék vagy nevetségessé tegyék. Stephen figyelmeztetett: „Ha a törvény valóban részrehajló lenne, és csak az istenkáromlást büntetné, mert az sérti a hívők érzéseit, az olyan prédikációt is büntetni kellene, amely a nem hívők érzéseit sérti. A vallás minden buzgóbb és lelkesültebb formája rendkívül támadó azokra nézvést, akik nem hisznek benne.” Ha a jog semmiféle értelemben nem ismeri el a keresztény tanítás igazságát, ugyanezt a szabályt alkalmazni kellene az Üdvhadseregére is. Valójában a törvény „egyedül annak alapján megmagyarázható és igazolható, amit én igazi alapelvének tekintek: az üldözés elve alapján”. A kereszténység ellenzői méltán mondhatják: ha a kereszténység téved, miért kellene

kizárólag udvarias nyelvezettel támadni? Jósága igazságától függ. Ha elfogadjuk, hogy téves, nem tarthatjuk fenn, hogy különleges védelmet érdemel. Ám a törvény a keresztényre nem ró korlátozást, bármilyen támadó legyen is tanítása azok számára, akik nem értenek egyet vele – így hát nem a sértő szóhasználat megelőzésének elfogulatlan szándékán alapul, hanem azon a feltételezésen, hogy a kereszténység igaz, és ezért alapelve az üldözés.

Természetesen a *common law* jelenlegi gyakorlata az istenkáromlásra vonatkozóan nem veszélyezteti azon nem hívők szabadságát, akik képesek hozzájárulni a fejlődéshez. Megsérti azonban a vélemény és az eszmecsere szabadságának legfőbb elvét. Visszatartja az iskolázatlan embereket attól, hogy azon az egyedüli módon beszéljenek, ahogyan tudnak, amit azok, akiket másként neveltek, büntetlenül, sokkal hatásosabban és alattomosabban tesznek. Az utóbbi két évben bebörtönzöttek közül néhányan csak szánalomra méltó ízléssel adtak hangot nézeteiknek, amelyek többé-kevésbé udvariasan vannak kifejtve olyan könyvekben, amelyek egy püspök könyvtárában is megvannak, hacsak nem nagyon tudatlan ember, és amelyekkel szemben ki kellene kényszeríteni a jogot, ha valamennyire érvényes még. Így hát a törvény, ahogyan most gyakorolják, egyszerűen a rossz ízlést bünteti, és megbénítja a tanulatlan szabadgondolkodókat. Ha szavaik olyannyira sértik hallgatóságukat, hogy felzúdulást okoznak, a közrend megzavarása miatt kell őket megbüntetni,¹ nem azért, mert szavaik istenkáromlók. Aki kifoszt vagy megrongál egy templomot vagy akár egy püspöki palotát, nem szentségtörésért ítélik el, hanem lopásért vagy szándékos károkozásért, vagy valami hasonlóért.

Az istenkáromlás miatti büntetések megszüntetését az alsóházban (Bradlaugh előterjesztésében) 1889-ben javasolták – és utasították el. Sürgős reform szükséges. Ez „megelőzné a szabálytalan időközökben felbukkanó botrányos bűnvádi eljárásokat, amik egyetlen esetben sem váltak senki hasznára, legkevésbé annak az ügynek, amit szolgálni szándékoztak, és ami olykor módot adott a személyes rosszindulat vallási köntösben való kiélésére”.²

Az értelem hatalommal szembeni küzdelme a szabadság döntőnek és véglegesnek tűnő győzelmével ért véget. A legcivilizáltabb és leghaladóbb országokban alapvető elvként ismerik el az eszmecsere szabadságát. Valójában azt mondhatnánk, hogy a felvilágosultság próbájaként fogadták el, és a hétköznapi emberek annak felismerése felé haladnak, hogy az Oroszországhoz és Spanyolországhoz hasonló országokat, ahol a vélemény többé-kevésbé meg van béklyózva, ennek alapján kevésbé civilizálnak kell tekinteni a szomszédjaiknál. Minden értelmes

---

¹ Az istenkáromlás Németországban büntett, azonban be kell bizonyítani, hogy azt valóban elkövették, és büntetése nem több háromnapi elzárásnál.

² Az idézetek James F. Stephen „Blasphemy and Blasphemous Libel” című cikkéből származnak. *Fortnightly Review*, 1884. március, 289–318.

ember, aki számít, természetesen veszi, hogy égen és földön nincs olyan tárgy, amit ne lehetne megvizsgálni teológiai feltevések elfogadása vagy azokra való hivatkozás nélkül. Egyetlen tudós sem fél közzétenni kutatásait, bármi legyen is azok következménye a jelenlegi hitekre nézve. A vallási tanok, valamint a politikai és társadalmi intézmények szabadon bírálhatók. A reménykedő emberek biztosnak érezhetik, hogy a győzelem végleges, hogy a szellemi szabadság ma az emberiség örökös tulajdonaként biztosított, hogy a jövő szemtanúja lesz ama erők bukásának, amelyek még mindig ez ellen hatnak, és hogy ez fokozatosan elterjed a világ elmaradottabb részeiben is. A történelem mégis azt tanítja, hogy ez a lehetőség nincs bebiztosítva. Biztosak lehetünk-e abban, hogy nem történhet hatalmas visszalépés? Ugyanis, mint láttuk, az ókori görög és római világban is maradéktalanul megvalósították az eszmecsere és az elmélkedés szabadságát, és azután a kereszténység alakjában jött egy előre nem látható erő, és láncra verte az emberi elmét, elnyomta a szabadságot, és fáradságos küzdelmet mért az emberre, hogy visszacserezze elveszített szabadságát. Nem képzelhető el, hogy valami ehhez hasonló újra megtörténhet, hogy kiemelkedve az ismeretlenségből, valami új erő rajtaüt a világon, és hasonló visszaesést okoz?

A lehetőség nem tagadható, azonban van néhány megfontolás, ami valószínűtlené teszi (eltekintve attól, ha egy katasztrófa elsöpri az európai kultúrát). A mai és az ókori szellemi helyzet között gyökeres különbségek vannak. A görögök a fizikai világegyetem természetével kapcsolatban kevés tényről ismertek. Tanításaik közül sok minden nem volt bizonyított. Hasonlítsuk össze azt, amit ők tudtak, azaz, amit mi tudunk a csillagászatról és a földrajzról, csak hogy két olyan tudományágat vegyünk, amelyben (a matematika mellett) a legnagyobb haladást érték el! Amikor oly kevés biztos adat alapján kellett dolgozniuk, a legszélesebb tér kínálkozott a spekulációra. Csakhogy nagyszámú versengő elmélet elnyomása egynek a kedvéért merőben különbözik a megalapozott tények egész rendszerének eltussolásától. Ha a csillagászok egyik iskolája azt tartja, hogy a Föld kering a Nap körül, egy másik pedig azt, hogy a Nap kering a Föld körül, de egyik sem képes bizonyítani állítását, egy kényszerítő hatalommal rendelkező tekintélynek könnyű sikeresen elhallgattatni az egyiket. De ha egyszer minden csillagász elismeri, hogy a Föld kering a Nap körül, bármiféle tekintély számára reménytelen feladat az embereket a téves nézet elfogadására kényszeríteni. Röviden, mivel nagy mennyiségű biztos tény birtokában van a világegyetem természetéről, az értelem sokkal erősebb helyzetben van most, mint abban az időben, amikor a keresztény teológia foglyul ejtette. E tények mindegyike az értelem pozícióját erősíti. Ismétlem: nehéz belátni, hogy a jövőben valami gátolhatná a tudás folyamatos fejlődését. Az ókorban ez a haladás csak keveseken múlt, manapság számos nemzet kiveszi részét a munkából. Ma a tudomány fontosságáról vallott általános meggyőződés uralkodik, ami Görögországban nem volt jellemző. És az a körülmény, hogy az anyagi civilizáció fejlődése a tudományon múlik, talán gyakorlati biztosíték arra, hogy a tudományos kutatás nem szakad félbe hirtelen. Valójában a tudomány ma ugyanannyira társadalmi intézmény, amennyire a vallás.

Ha azonban a tudomány viszonylag biztosnak tűnik is, mindig lehetséges, hogy olyan országokban, ahol a tudományos szellemet becsben tartják, a társadalmi, politikai és vallási kérdéseket illetően mégis szigorú korlátozásokat vezetnek be. Oroszország tudósai senkinél sem rosszabbak, és Oroszországnak hírhedt cenzúrája van. Semmi esetre sem elképzelhetetlen, hogy olyan területeken, ahol ma a vélemény szabad, elnyomást vezethetnek be. Ha egy forradalmi társadalmi mozgalom jutna uralomra, amit az eszményekbe vetett hit megihlette emberek vezetnek (mint az embereket a francia forradalom idején), és eltökélték, hogy érvényre juttatják hitvallásukat, a tapasztalat azt mutatja, hogy szinte elkerülhetetlenül kényszerhez folyamodnak. Mindazonáltal, amíg örültség volna azt feltételezni, hogy a jövőben nem tehetnek kísérletet az idő visszafordítására, a szabadság jóval biztatóbb helyzetben van, mint a Római Birodalom idején. Akkoriban ugyanis a véleményszabadság társadalmi fontosságát nem becsülték sokra, ma viszont – ama hosszú küzdelem következményeképp, amire újbóli megalapozásához volt szükség – az emberek jól ismerik értékét. Talán ez a meggyőződés elég erős lesz ahhoz, hogy a szabadság ellen szótt minden összeesküvésnek ellenálljon. Ezalatt mindent meg kell tenni azért, hogy a fiatalság elméjébe véssük, hogy a gondolat szabadsága az emberi haladás sarktétele. Félő azonban, hogy erre a jövőben még sokáig nem kerülhet sor. Ugyanis a kisgyermekes oktatásának módszerei a tekintélyen alapulnak. Igaz, hogy a gyermekeket néha arra biztatják, hogy gondolkodjanak önállóan. Ám az ilyen kiváló tanácsot adó szülő vagy nevelő biztos abban, hogy a gyermek önálló gondolkodásának eredményei megfelelnek majd azoknak a véleményeknek, amiket az idősebbek kívánatosnak tartanak. Azt feltételezik, hogy azon elvek alapján fog következtetni, amelyeket a tekintély alapján már beléneveltek. De ha önálló gondolkodása eme alapelvek megkérdőjelezésének formáját ölti, legyenek azok erkölcsiek vagy vallásiak, szülei és tanárai – hacsak nem egészen kivételes emberek – módfelett csalódottak lesznek, és biztosan elveszik a kedvét ettől. Természetesen, csak a páratlanul ígéretes gyermekek gondolatszabadsága jut el idáig. Ebben az értelemben elmondható, hogy a „Kétkeldej atyádban és anyádban!” az első reményteljes parancsolat. Az oktatás részének kellene lennie, hogy a gyermekeknek, amint elég idősek ahhoz, hogy megértsék, elmagyarázzák, hogy mikor indokolt és mikor nem azt elfogadni, amit tekintély alapján mondanak nekik.

GRAHAM WALLAS (1858–1932) tanító, szocialista politikatudós és szociológus, egy ideig a Fabian Society és annak ügyvezető bizottságának tagja, később a London School of Economics and Political Science tanára, közoktatási és közigazgatási tisztségek viselője volt. Könyveiben és cikkeiben a politika, a gazdaság és a társadalom változásai, valamint az országos és nemzetközi együttműködés által felvetett problémák, azok lehetőleg minden körülményének és pszichológiai tényezőjének higgadt és körültekintő vizsgálatát, a kritikus és etikus gondolkodást, az önfejlesztés és tájékozódás eszközeihez való egyenlőbb hozzáférés biztosítását szorgalmazta. A tulajdonosi befolyásolás, a szakmaiatlan és lelkiismeretlen újságírás, a manipulatív politizálás közvélemény-formáló törekvése véleménye szerint a sajtót a demokrácia megoldhatatlan kérdésévé teszi.

A szöveg megjelenési helye:

Graham Wallas: The Price of Intolerance. *Atlantic Monthly*, CXXV. (1920. január), 116–118.

GRAHAM WALLAS

Az intolerancia ára

Angol vagyok, aki az elmúlt 22 évben időnként Amerikába látogatott. Igenis valódi szeretet fűz Amerikához, érdekel társadalmi és politikai fejlődése, ami megélenkült most, hogy a háború után vitathatatlanul a világ gazdasági és ipari vezetője lett. Azonban 1919 novemberében, néhány hónap ott tartózkodás után, meglepett és zavarba ejtett egy tény, aminek létezésében minden amerikai barátom egyetért, és ami, úgy hiszem, komoly veszélyt jelezhet Amerika és a világ számára.

Már korábbi látogatásaim során is észrevettem, hogy a személyes barátságosság széles körben elterjedt viselkedésmódja ellenére Amerikában a többség hajlamos igencsak kevésbé törődni a kisebbségekkel. Ám ezúttal úgy tűnik, hogy a politikai türelem egész hagyománya megtört – hogy a szabad szólás, írás és gyülekezés nyitott kérdéssé vált, és hogy több fontos hírlap és politikus, a közvélemény nagy részének támogatásával, e kérdést a szabadsággal szembeni fenntartással közelíti meg.

A *Chicago Evening Post* a napokban azt írta: „Mostanában a közbeszédben bárki bolsevik, a dinamitos merénylőtől egészen addig az emberig, aki szalmakalapot hord szeptemberben. Felvilágosultabb körökben a bolsevizmus magában foglalja a paternalizmust, a szocializmust, a szindikalizmust és az anarchizmust is, vagy bármely más megkérdőjelezhető izmust.” A „radikális” és a „vörös” szavakat ugyanilyen szabadon és általánosan használják.

Úgy értesültem, hogy a New York-i filmszínházakban senki más képét nem tapsolják meg annyira, mint Gary bírót. Az Iron and Steel Institute minapi ülésén Gary bíró „betegséggént” utalt a „bolsevizmusra”, és azt mondta, hogy „[c]sak egyféleképp kezelhetjük ezt a kórt, mégpedig úgy, hogy kiirtjuk”. Gary bíró azután kifejtette, hogy „bölcsen alkalmazott észszerű törvényekre” támaszkodik, és hogy csak az „alattomos, mindenre elszánt, vérengző bolsevikokat (...) kell a titkosszolgálatnak felkutatnia és lelepleznie, és őket az igazságszolgáltatás vasmarkával kell megbüntetni, ahogyan azt megérdemlik”. A filmszínházi közönség azonban, úgy tűnik, olyan emberként tapsolja meg, aki a bolsevizmust a *Chicago Evening Post*-ban említett szélesebb értelemben véve szándékozza eltiporni.

Gary bíró népszerűsége engem valójában a *Punch* egy 1903-as képére emlékeztet, amikor is néhány tekintélyes angol nonkonformista megtagadta az adók befizetését a felekezeti hitoktatásra. Charles Keene annak idején nagyszerű rajzot készített egy Hyde Park-i politizálóról, aki Joseph Chamberlaint úgy dicsőítette, mint „aki a lelkiismereti okból kötelességtagadókat mind be fogja oltani”.

Ez az ingerültség különösen akkor veszélyes, amikor, ahogyan jelenleg is, az emberek olyan új problémákat vitatnak meg, amelyeket egyetlen létező politikai vagy gazdasági eszközzel sem lehet megoldani, és amelyeket új módszerek türelmes kitalálását igénylik. Amerikában, ahogyan szerte a világon, a gépi energia kiterjedt használata átalakította az emberi kapcsolatokat. A nemzeti elszigeteltség megszűnt, és még csak most kezdtük kidolgozni a nemzetközi együttműködés módjait. Minden országban folyamatosan nő az ipar részesedése, és annak esélye, hogy egy munkás saját vállalkozásba fog, állandóan kisebb lesz. Azt az ötletet, hogy a nagyobb ipari egységeket darabolják fel, ahogyan azt 1912-ben Woodrow Wilson *New Freedom* kampánya javasolta, csendben elvetették, és egyetlen újabb, a problémával foglalkozó elgondolás sem talált általános elfogadásra.

Így hát a munkaadók és a munkások közötti kölcsönös bizalmatlanság mögött egy megoldatlan és kivételesen bonyolult probléma húzódik meg. Úgy tűnik, hogy Gary bírót és William Z. Fostert kivéve, teljes szívvel senki sem védi a fennálló rendszert vagy az állami ellenőrzést vagy a szakszervezetet, vagy e három elv bármely határozott kombinációját vagy megfelelőjét. Mindenki elismeri, hogy szükségünk van a hatékony termelésre, a termékek méltányos elosztására és a termelő elfogadható mértékű önállóságára, de senki sem tudja, hogyan kellene elérnünk, amit kívánunk. Annak beismerését, hogy az ipari szervezésben nem tudják, melyik a helyes út, egyfajta alapvető gondolkodásbeli változás kíséri, ami aláásta a vallás és a szokás tekintélyét. És az európai és amerikai népesség gyorsan növekvő koncentrációja a lármás utcákon és a még zajosabb gyárakban majdhogynem lehetetlenné tette a szélesebb körben folytatott politikai vitát, kivéve azon megfáradt emberek között, akik munkaidő után drága éttermekben találkoznak.

Amikor valaki ezt felismeri, a szabad szólás és szabad gondolat mellett szóló régi, elcsépelet érvék, úgy tűnik, új és nagy jelentőséget nyernek.

Ma az embereknek mindenütt a világon, kiváltképp Amerikában, nemcsak a szabad eszmecserére való engedélyre van szükségük, hanem annak felismerésére is, hogy életbevágóan fontos a szabad eszmecsere határozott bátorítása és az ahhoz szükséges gyakorlati lehetőségek megteremtése. A legnagyobb és legharsogóbb hírlap nem megfelelő helyettesítője a szabad eszmecserének. Senki sem tud vitatkozni egy újsággal, és az ipar növekvő mérete, valamint a tulajdonos és az alkalmazottak közötti, a munkamegosztással járó összetettsége az újságírás egész feltételrendszerét átalakította. Ma már senki sem hiszi, hogy egy újságcikk mindig az írója komoly és független véleményét tükrözi. Egy távoli „főnök” esetleg megtelefonált a szerkesztőnek egy kurta parancsot, amit az átadott a szerzőnek. A nagy

New York-i és londoni napilapok közül néhány vezércikkein, sőt még a hírvivataikon is mindenki folyamatosan ezt érzi, aki maga is hivatásos író. A szakmai szem számára bekezdésről bekezdésre hiányoznak a feltáró gondolat és a megfontolt állítás jelei, amelyek az igazságnak való megfelelésért tett erőfeszítést jelzik. Az ember úgy érzi, egyszerűen azt mondták az íróknak, hogy az egyik személyt „karolja fel”, a másikat pedig „dorongolja le”.

Ha lenne helyem, foglalkozhatnék azzal a hatással, amit ez a komoly és gyümölcsöző eszmecsere biztosításában rejlő nehézség valószínűleg a pártpolitikára és jogrendre, valamint a munkások vagy a munkaadók azzal kapcsolatos érzésére gyakorol, hogy a közösség méltányosan kezeli-e őt. Azt javaslom azonban, hogy e helyütt csak az úgynevezett politikai és társadalmi gondolkodó munkájára tett lehetséges hatással foglalkozzunk.

Abbott L. Lowell a Harvard College 1916/17-es évéről tett beszámolójában azt mondta, hogy „[a] tapasztalat megerősítette, és feltehetően ma már senki sem tagadja, hogy a tudás csak azok igazság utáni, béklyóktól mentes kutatása révén bővíthet, vagy legalábbis fejlődhet módfelett gyorsan, akik életüket saját területük tanulmányozásának szentelik, és az abban való teljes szabadság által, hogy megosszák tanítványaikkal azt az igazságot, amit találtak.”

Azoknak, akik életüket az igazság keresésének szentelik a politika és a szociológia területén, ételre és hajlékra meg segítségre és bátorításra van szükségük ahhoz, hogy végezni tudják a munkájukat. Amikor Szókratészt arra kérték, miután elítélték, hogy javasoljon büntetést a maga számára, szerény napi vacsora elköltését indítványozta magának az athéni városházán. Az esküdtszék vagy örültnek gondolta, vagy bűnösnek azért, mert arcátlan paradoxont mondott ki. Mi tudjuk, hogy szerény és józan javaslatot tett. A Szókratész szellemi „bábáskodása” iránti igény ma nagyobb, mint az a Kr. e. 5. századi Athénban volt. De ha Szókratész vagy Arisztotelész, vagy Locke vagy Bentham ma élne, mondjuk 23 évesen, egy nagy amerikai városban, tudatában a hatalomnak és az akaratnak arra, hogy az emberiség nevében a politikai gondolkodás „elviselhetetlen betegségét” magára vegye, hogyan fogadnák?

Szókratész kortársaival szemben mi felismertük, hogy a természettudományokon alapuló anyagi jóléttől függünk, és az emberek ma tiszteletet, sőt hálát éreznek a kiváló lángelme és a tudományok iránti odaadás valamely jele miatt. Amikor a Cambridge-i Egyetemen (Lord Kelvin után) William Thomson elnyerte a matematikai Smith-díjat, egyik vizsgáztatója így szólt a másikhoz: „A helyzet az, hogy ön és én csak arra vagyunk alkalmasak, hogy a fiatal Thomsonnak cipőjét pucoljuk.” Azonban a politikatudomány, mert emberekkel foglalkozik, elkerülhetetlenül felkavarja az érzelmeket. Egy fiatal politikai tehetség, léte szükségszerűségénél fogva, gondolkodását kiterjeszti, hogy abba belefoglaljon minden férfit, nőt és gyermeket, akiket bármely javasolt politikai vagy társadalmi intézkedés érint, és e tény őt – ahogyan 1776-ban Wedderburn mondta az ifjú Benthamról – „veszé-

lyessé” teszi azok szemében, akik egy osztály vagy egy szakma fogalmai szerint gondolkodnak. Ha ma Amerikában élne egy mégoly konzervatív gondolkodó, mint amilyen Alexander Hamilton volt 1780-ban, bizonyára feljelenené valaki mint „bolsevikot”.

1915-ben recenziót írtam a *Harvard Quarterly Journal of Economics*nak egy kivételesen érdekes és átütő könyvről, amit Thorstein Veblen, akkoriban a Missouri Egyetem professzora írt a birodalmi Németországról. A német támadás okairól adott elemzése olyan hatásos volt, hogy az Egyesült Államok tájékoztatási hivatala (Bureau of Public Information) 1918-ban azt javasolta, hogy használják fel a németellenes propagandában. A hivatal igazgatója akkor még nem tudta, hogy néhány hónappal korábban a postaügyi miniszter megtiltotta a könyv postai terjesztését. Amikor e sorokat írom, még mindig tiltólistán van, és a kiadó, ami többször is tudakolta ennek okát, nem kapott választ. Az egész történet azt látszik bemutatni – ha a történelem nem mutatta volna meg ezt már korábban minden országban és minden században –, hogy a titkosszolgálat hivatalnokai, akiktől Gary bíró függ, hogy „kiirtsa a bolsevizmust”, hajlamosak már-már elképesztően ostobának lenni, amikor komoly és őszinte gondolat cenzúrázásáról van szó.

Ha tehát az amerikai közönségnek most egy ifjú Benthammel lenne dolga, aki ugyanolyan kiválónak ígérkezik a társadalomtudományok terén, mint William Thompson a természettudományokban, egészen biztosan meggyanúsítanák és sértegetnék. Ha Benthamnál kicsivel kevésbé lenne tántoríthatatlanul bátor, és vele ellentétben nem örökölt volna apjától rendezett anyagi helyzetet, valószínűleg elhallgattatnák. Egy kisebb formátumú ember vagy a politikai gondolkodóénál jövedelmezőbb foglalatosságot választana, vagy gyáván, a szokásokhoz híven gondolkozna és írna. A számos és fontos kivétel ellenére a társadalmi és politikai témákról írt amerikai szövegek nagy tömege sok külföldi kritikus számára tulajdonképpen gyávának és konvencionálisnak tűnik. És őszintén hiszem, hogy néhány amerikai ipari, gazdasági és politikai vezető – akik sosem gondolnák, hogy gyáva és nem kísérletező kedvű vegyészt, mérnököt vagy sebészt alkalmazzanak – elégedett is azzal, hogy ennek így is kell lennie.

AMERIKAI SZÖVEGEK

BENJAMIN FRANKLIN (1706–1790) az amerikai alapító atyák egyike, reneszánsz ember volt, aki szerteágazó hivatalos és polgári elfoglaltságai mellett jelentette meg többek között a *Pennsylvania Gazette*-et is. Zsenge ifjúkorában ismerkedett meg a nyomdászattal bátyja műhelyében – James Franklin *New-England Courant*-jában jelent meg Mrs Silence Dogood álnéven írt 14 levele 1722-ben –, és később is, amikor már tudósként és politikusként egyaránt nagy hírnévre tett szert (sőt még saját sírfelirattervén is), szívesen nevezte magát nyomdásznak, mások pedig „az amerikai nyomdászok védőszentjének” titulálták. Kiadóként és szerkesztőként igyekezett pártatlanul elősegíteni az emberek közötti illő párbeszédet – miután megbírálták amiatt, hogy eleget tett egy kifogásolható megrendelésnek, 1731. június 10-én a *Gazette*-ben jelentette meg „A nyomdászok védelmében” című írását, amire sokan a szabad és nyílt amerikai sajtó, illetve a nyomdászok függetlenségének kiáltványaként tekintenek.

A szöveg megjelenési helye:

Benjamin Franklin: Apology for the Printers. *Pennsylvania Gazette*, 1731. június 10.; a fordítás az 1955-ös kiadás (New York, Book Craftsmen Associates) alapján készült.

BENJAMIN FRANKLIN

A nyomdászok védelmében

Mivel gyakorta megróttak és elmarasztaltak különböző személyek, amiért olyan dolgokat jelentettem meg, amelyeket szerintük nem lett volna szabad kinyomtatni, olykor azt gondoltam, hogy talán egy állandó védőbeszédet kellene készítenem, és évente egyszer kiadnom, hogy minden ilyen esetben azt olvassák el. Bokros teendőim mindaddig megakadályozták e terv megvalósításában, ám egy hirdetés végéhez csatolt bizonyos megjegyzés kinyomtatása nemrégiben rendkívüli megbotránkozást keltett, úgy találtam, hogy e kritikus helyzetben egy védőbeszéd szerfelett kívánatos, még ha nincs is ráérő időm, hogy megfelelő formába öntsem, és csak nagyjából tudom összeszedni azokat a szempontokat, amik a lényegét kellene képezzék.

Kérek mindenkit, aki dühös rám amiatt, hogy olyasmiket nyomtattam ki, amik nem tetszenek neki, hogy higgadtan vegye tekintetbe a következő körülményeket.

1. Az emberek véleménye majdnem olyan sokféle, mint az emberek arca – ez elég általános megfigyelés ahhoz, hogy közmondás váljék belőle: *ahány ember, annyi vélemény*.
2. A nyomdászatnak főként az emberek véleményéhez van köze – a kinyomtatott dolgok zöme arra irányul, hogy az egyiket támogassa, vagy a másikkal szembeálljon.
3. Ebből fakad e foglalkozás sajátos szerencsétlensége, aminek más hivatás nincs kitéve – akik a nyomdászat mesterségét űzik, kenyérkeresetükkel aligha tehetnek bármit is, ami valószínűleg nem sért egyesekeket vagy esetleg sokakat, míg ellenben a kovács, a cipész, az ács vagy bármely más mesterség képviselője bármilyen világnézetű ember számára közömbösen végezheti munkáját, anélkül hogy azzal bárkit is megbántana, a kereskedő pedig anélkül köthet üzletet zsidókkal, törökökkel, eretnekekkel és mindenféle hitetlenekkel, és kereshet mindegyikükön, hogy bármely fajtából a legóhítbet is megsértené, vagy hogy bárkitől a legcsekélyebb bírálatot vagy rosszindulatot is el kellene szenvednie.
4. Éppoly észszerűtlen bárkitől vagy emberek bármely csoportjától azt várni, hogy minden tetszen neki, amit kinyomtatnak, mint azt gondolni, hogy senkinek sem kell tetszenie, csak nekünk.

5. A nyomdászokat arra a hitre nevelték, hogy amikor az emberek véleménye eltér, mindkét oldalnak egyformán részesülnie kell abból az előnyből, hogy a közönség meghallgatja őket, és hogy amikor az igazság és a tévedés becsületesen mérkőznek meg egymással, az előző mindig felülkerekedik az utóbbin, ennél fogva egyformán szívesen szolgálják ki az ellentétes nézeteket valló írókat, ha jól megfizetik őket, anélkül hogy tekintetbe vennék, hogy azok a vitás kérdésben melyik oldalon állnak.
6. Mivel tehát mindegyik fél szolgálatában állnak, a nyomdászok természetesen nagyfokú pártatlanságot fejlesztenek ki az általuk kinyomtatottakban foglalt vélemények helyes vagy téves voltaival kapcsolatban – úgy tekintenek azokra, mint napi munkájuk anyagára: a legnagyobb nyugalommal és pártatlansággal nyomtatnak ki csupa epés és gyűlölséges dolgot, és az érintett személyekkel szembeni legcsekélyebb rossz szándék nélkül, akik viszont alaptalanul legalább annyira gondolják a nyomdászt ellenségüknek, mint a szerzőt, és kapcsolják össze őket sértettségükben.
7. Esztelenség azt képzelni, hogy a nyomdászok mindennel egyetértenek, amit kinyomtatnak, és bármely sajátos dolog alapján megróni őket, hiszen munkájuk során oly sokféle, egymással ellentétes és egymásnak ellentmondó dolgot nyomtatnak ki. Hasonlóképpen az is észszerűtlen, amit egyesek követelnek, hogy *a nyomdászok csak olyasmit nyomtathassanak ki, amit helyeselnek*, mivel ha e szakma minden képviselőjének efféle döntést kell hoznia, és ahhoz tartania is kell magát, akkor ezzel véget vetnénk az írás szabadságának, és a világ eztán csak olyasmit olvashatna, ami történetesen a nyomdászok véleménye.
8. Ha minden nyomdász úgy döntene, hogy addig semmit sem nyomtat ki, amíg meg nem bizonyosodik afelől, hogy az senkit sem sért, akkor csak nagyon kevés dolog jelenne meg.
9. Ha olykor olvasásra méltatlan gonosz vagy ostoba dolgokat is kinyomtatnak, az valószínűleg nem azért van, mert ők maguk helyeslik az efféle dolgokat, hanem mert az embereket olyan gonoszán és erkölcstelenül nevelték, hogy a jó dolgokat nem támogatják. Én már csak tudom, hogy e vidéken a *Robin Hood dalainak* egy esztendőn belül számos újranyomása kelt el kötetenként két shillingért, miközben a *Dávid zsoltáraiból* (egy kiváló változatból) több mint kétszer annyi idő alatt is csak kevés fordult meg a kezem között.
10. Dacára annak, ami egy olyan embertől várható, akinek megengedett, hogy munkája során bármit megtegyen, amiért megfizetik, a nyomdászok mindig rengeteg rossz dolog kinyomtatását utasítják vissza, és csírájukban fojtják el azokat. Én magam mindig megtagadtam olyasminek a kinyomtatását, ami a bűnt pártolhatja, vagy az erkölcstelenséget hirdeti, noha az efféle esetekben a többség romlott ízlésének kiszolgálásával több pénzre tehettem volna szert. Mindig visszautasítottam olyan dolgok kinyomtatását is, amelyek valakinek valódi sérelmet okozhattak volna, akármennyire is könyörögtek nekem vagy

kecsegtettek nagy fizetéssel, és bármennyit is kaptam amiatt, hogy elutasítottam azok rossz szándékát, akik meg akartak bízni. Nagyon sokan megharagudtak már rám amiatt, mert határozottan megtagadtam, hogy pártos vagy személyes gondolataik közül egyet is kinyomtassak. Ily módon sok ellenséget szereztem magamnak, és az elutasítással való állandó vesződés is majdhogynem kibírhatatlan. De az olvasóközönség ennek nincs tudatában, így amikor a szegény nyomdász tudatlanságból vagy a sok győzködésnek engedve véletlenül olyasmit tesz, amit általában feddésre méltónak gondolnak, a fentiek következtében már nem barátságosak vagy jóindulatúak vele, mintha abban egyáltalán nem is lenne semmi érdem. Így hát, ahogy Waller mondja: „Fele ennyire sem dicsérenék a költőt, / ha tudnák, óvatosan mi mindent törölt”,* a műveikben talált minden egyes rossz sorért mégis a legnagyobb szigorral korholják őket.

Most rátérek arra a bizonyos fent említett esetre, amivel kapcsolatban többet zúgolódtak ellenem, mint bármi másért valaha.

Egy másik ügyben sűrögtem, amikor egy kinyomtatandó hirdetést hoztak – azt adta tudtul, hogy egy bizonyos, kikötőben álló hajó mikor indul Barbadosra, és hogy a szállítványozók és az utasok hol egyezhetnek meg a kapitánnyal, ami eddig rendben is volt. Csakhogy ez alá furcsa dolgot írtak, nevezetesen azt, hogy „Megj.: hullámtúkokat és csuhásokat semmilyen indokkal nem szállítunk.” Kinyomtatam, megkaptam érte a pénzem, a hirdetést pedig városszerte kiragasztották, ahogy szokták. Akkor nem érdekelt annyira, hogy megvizsgáljam a mondanivalóját, és a legkevésbé sem képzeltem, hogy ennyi támadást indíthat el. Néhány jóember emiatt nagyon mérges rám – azt mondják, túl értelmes vagyok ahhoz, hogy efféle dolgokat akaratlanul megtegyek, hogy ha nyomdászok lennének, ők bizony semmi szín alatt nem tettek volna ilyesmit, hogy ez semmi másból nem származhatott, csakis a vallással és a papsággal szembeni túláradó rosszindulatomból, ezért aztán kijelentették, hogy többé nem veszik majd írásaimat, sem megbízást nem adnak, sőt annyi ügyfelet riasztanak el tőlem, amennyit csak tudnak. Ez rettenetes!

Hiszem, hogy jobb lett volna, ha visszautasítom a mondott hirdetés kinyomtatását. Azonban ez már megtörtént, és nem lehet visszacsinálni. A következő néhány mentséget tudom felhozni – némelyiket a magam részéről enyhítő körülmény gyanánt, és egyet-kettőt a tárggyal kapcsolatban, mindazonáltal szeretném, hogy egyet se olvassanak el közülük, ha nincsenek jókedvükben.

---

* Edmund Waller: Upon the Earl of Roscommon's Translation of Horace, De Arte Poetica, and of the Use of Poetry. In: *The Poems of Edmund Waller*. Vol. I. Chiswick, C. Whittingham, 1822. 149–151.

1. Valóban a legkisebb rosszindulat nélkül cselekedtem, és azt képzeltem, hogy a megjegyzést csakis azért tették oda, hogy felkeltse a figyelmet, és még többen olvassák.
2. Korábban soha életemben nem láttam a „hullámtűkök” szót, sem a jelentését nem kérdeztem meg eddig, és noha biztosan tudtam, hogy a „csuhások” ott az anglikán papokat jelölte, mégis oly biztos voltam mélységes nyugalomban azok alapján, akiket közülük ismerek, hogy nyugodt voltam afelől, hogy nem zaklatja fel őket viseletük ilyen komolytalan említése.
3. Eme és a környező tartományok papságának nagy része ügyfelem, néhányuk nagyon jó barátom is, és nagyon rosszindulatúnak vagy nagyon ostobának kell lennem, hogy csekélyke haszonért kinyomtatok ilyesmit, ha sejtem, hogy azon okkal megbántódhatnak.
4. Ha annyira ellenséges vagyok a papsággal, és még oly értelmes is, különös, hogy magam sosem írtam vagy szóltam a papság ellen. Néhányan rájöttek már, hogy termékeny téma ez, és minden másnál könnyebb ebben okosnak lenni. Mindenkinél olcsóbban nyomtathatok ki bármit, amit írok, mégis, az olvasóközönséghez és az ismerőseimhez fordulok a viselkedésemet illetően: sosem vétettem ily módon.
5. Ha egy értelmes ember elég rosszindulatú ahhoz, hogy meg akarja sérteni a papságot, ez a legostobább dolog, amit e célból elkövethet.
6. Öt shillinget kaptam érte.
7. Azok közül, akik dühösesek rám, senki sem adott volna ennyit, hogy ne tegyem meg.
8. Ha ezután e vidéken minden más véleményen lévő ember annyit adna azért, hogy ne nyomtassam ki azt, ami neki nem tetszik, mint amennyit a kinyomtatásáért kapnék, valószínűleg nagyon könnyű lenne az életem – és ha az összes nyomdással mindenütt ugyanígy megegyeznének, alig lenne valami, amit ki nyomtatnánk.
9. Mindenki lekötelez, aki megveszi az írásomat, és szeretném azt gondolni, hogy pusztán barátságból teszik. Csak arra vágyom, hogy ugyanezt gondolják akkor is, amikor én foglalkozom övelük. Köszönöm azoknak is, akik elhagynak, hogy oly sokáig kitartottak. De kérem, hogy ne próbáljanak másokat is eltántorítani, az ugyanis rosszhiszeműségnek fog tűnni.
10. Lehetetlen, hogy bárki tudja, mit tenne, ha nyomdász volna.
11. Dacára az ifjonti hévnek és tapasztalatlanságnak, ami nagyon is valószínű, hogy elragadott, amikor olyasmit tettem, amit nem lett volna szabad, más nyomdászoknál, akik korábban e vidéken úzták a mesterséget, messzebből elkerültem az olyan dolgok kinyomtatását, amik általában az egyházat vagy az államot támadják.
12. Végezetül, több mint ezer olyan hirdetést nyomtattam már ki, amelyek a legkevésbé sem említettek „hullámtűköket” vagy „csuhásokat”, és már csak ezért is okom van megbocsátást várni, mert ez a legelső vétségem.

Egy régi mesével fejezem be, amit néhány olvasóm már hallott korábban, de néhány még nem.

Egy jámbor ember és a fia a vásárváros felé utazott egy számmal, amit el kellett adniuk. Rossz volt az út, ezért az öregember ült a számmal, a fia pedig gyalogolt. Az első arra járó, akivel találkoztak, megkérdezte az apát, hogy nem szégyelli-e magát, hogy ő a számmal ül, míg szegény fia kínlódik, hogy átvergődjön a száron – ezzel rábeszélte, hogy vegye fel a fiát a háta mögé. Nem utaztak sokáig, amikor másokkal is találkoztak, akik azt mondták, hogy könnyörtelen alakok, amiért mindketten felültek annak a szegény számmal a hátára egy ilyen járhatatlan úton. Erre az öregember leszállt, és hagyta, hogy a fia egyedül üljön a számmal. A következő, akivel találkoztak, hálátlan, hitvány kis majomnak nevezte a fiút, hogy így kel át a száron, míg idős apja kutyagol, és azt mondták, hogy az öregember bolond, amiért túri ezt. Akkor az megparancsolta a fiának, hogy szálljon le és gyalogoljon vele, és így utaztak, a számmal kötőféken vezetve, míg nem találkoztak a következő társasággal, akik esztelen tökfilkóknak nevezték őket, amiért egy ilyen sáros úton mindketten gyalog mennek, amikor van egy rakomány nélküli számmal, amin utazhatnak. Az öregember nem bírta tovább. – Fiam – szökött –, nagyon elszomorít, hogy nem tudunk mindenkinek a kedvére tenni. Hajítsuk le a számmal a következő hídról, és nem lesz több baj vele!

Ha látták volna, hogy az öregember e végső elhatározás szerint cselekszik, valószínűleg bolondnak nevezik azért, hogy azok eltérő véleménye aggasztotta, akik mind szívesen kerestek őbenne hibát. Így hát, noha magam is majdnem ennyire alkalmazkodó természet vagyok, nem szándékozom utánozni őt ebben az utolsó dologban. Tekintetbe veszem az emberek beállítottságának sokféleségét, és lemondok arról, hogy mindenkinek tetsszem – emiatt mégsem hagyok fel a nyomtatással. Folytatom a munkámat. Nem gyűjtöm fel a sajtómat, és nem olvasztom be a betűimet.

JOHN ADAMS (1735–1826) az Amerikai Egyesült Államok első alelnöke, második elnöke, az alapító atyák egyike volt. Az amerikai tartományok lakóit megosztották a sorozatban bevezetett új adónemek (pl. az 1765. évi illetéktörvény, az 1767. évi jövedéki törvény) és az I. Kontinentális Kongresszus (amelynek Adams is tagja volt) és a republikánusok tevékenysége – a konzervatívok attól tartottak, hogy a republikánusok merész politikája nem egyszerűen nagyobb szabadságot vagy függetlenséget hoz, hanem háborúba sodorja az amerikai gyarmatokat Angliával, elveszítik a gazdasági együttműködésből származó előnyöket, csökkenhet tengeri fennhatóságuk és halászati jogosultságuk, esetleg a Korona megvonja katonai támogatását Franciaországgal és Spanyolországgal szemben (azaz újradarabolják Észak-Amerikát, így az az Újvilág Lengyelországává válik, vö. Massachusettenis, 1775. január 30-i levél), de mindenekfelett a brit parlamentnek és az angol *common law*-nak való alávetettség megkérdőjelezésével olyan politikai vákuum alakulhat ki, amelyben akár egy zsarnok is uralomra juthat. A „tory” és a „whig” álláspont Massachusettenis (a massachusettsi – Daniel Leonard) és Novanglus (John Adams) vitájában ütközött meg, az előbbi jóval könnyedebb és hatásosabb stílusának köszönhetően népszerűbb volt, az utóbbi viszont azt a sokak által vallott álláspontot támasztotta alá történelmi és jogi adatokkal, hogy a gyarmatok csak a királynak tartoznak hűséggel, így a parlament által hozott (így az adókról szóló) törvények nem vonatkoznak rájuk.

A szöveg megjelenési helye:

Novanglus (John Adams): Letters to the Inhabitants of the Colony of Massachusetts-Bay. *Boston Gazette*, 1775. január 23. – április 17.

NOVANGLUS (JOHN ADAMS)

III. értekezés a Massachusetts-öbölbeli gyarmat lakóihoz

(1775. február 6.)

Barátaim!

Egy kis időre megszakítom a konzervatívok (toryk) történetét, amibe legutóbb belekezdtem, de majd folytatom és részletesen előadom néhány következő írásomban. A massachusettsi, akit most kacsaringós útján követni fogunk, első írásában arra panaszkodott, hogy a sajtó nem szabad, hogy egy párt – kijátszva a lakosság nyomdászokkal és szerzőkkel kapcsolatos neheztelését – annyira fölébe kerekedett, hogy cenzorává lett; hogy a sajtó a zsarnokság és a szabadosság eszközévé válik, nagyon is a szabadság híveinek szentelik, akik megszokták, hogy azt adnak közre, ami csak tetszik nekik, akár megengedett az, akár tilos, míg a kormány oldalán alig tesznek közzé valamit.

E helyütt napnál világosabb, hogy miben mesterkedik ez az író minden művében. Célja az, hogy ellenérzést keltsen a szabadság barátaival szemben, hogy ellenfeleit zsarnoki módon megfossa a szabadság oly fontos ágától, és hogy részvétet ébresszen az emberek szívében a konzervatívok iránt más gyarmatokon és Nagy-Britanniában is, arra célozva, hogy rájuk más feltételek vonatkoztak. De mi sem lehet ennél rágalmazóbb, mi sem állhat távolabb az igazságtól! Tekintsünk vissza az utolsó békekötés óta eltelt időszakra, és nézzük meg, vajon nem állt-e nekik is ugyanúgy rendelkezésükre a sajtó, a szerzők és a nyomdászok legkisebb háborgatása nélkül. Úgy vélem, hogy a *Massachusetts-Spy*, ha nem maga a *Boston Gazette*, valóban nyitott volt irányukban éppúgy, mint mások felé. Az *Evening-Post*, a *Massachusetts Gazette* és a *Boston Chronicle* használata szabad volt számukra, mint a madár. Tegyük félre az előítéletet és az indulatot, és vizsgáljuk meg pártatlanul, hogy a konzervatívok nem tehetők-e felelőssé legalább annyi rágalomért, a sajtó ugyanakkora féktelenségéért, mint a liberálisok! Dr. Mayhew kiemelkedő jelentőségű liberális (whig) volt, olyan egyházfi, akihez csak kevesen mérhetők jámborságban, erényben, tehetségben és műveltségben, akinek művei mindaddig fenntartják hírnevét, amíg New England szabad, nagyra értékeli a feddhetetlenséget, vagy csodálják az elmésséget, a szellemet, a humort, az észet és a tudást. És hogyan bánt vele a sajtó? Nem fröcskölték-e be őt ocsmányságukkal gúnyirataikban és hírlapjaikban a konzervatív tiszteletesek – a becsületsértés, valamint a szenteskedés és az engedelmes szófogadás e hittérítői –, akik örömeiket lelték abban, hogy ellene írhatnak? Nem vádolták-e meg őt ugyanilyen hazug módon és

rosszindulatúan mindenféle gonosz dologgal? James Otis polgári életet élt és tanácsnok volt, akinek tehetsége, olvasottsága, ékesszólása és feddhetetlensége olyan jellemről tettek tanúbizonyságot, amely saját korában és országának minden pártjában megállta a helyét. Kérem, emlékezzenek az *Evening Post*ra! Erre az úriemberre, barátaira és ismerőseire, akikről a világ és a hálás utókor mindig jobb véleménnyel van és lesz, mint azt a massachusettsi elismerné, évek hosszú során át a bostoni sajtóban valaha is megjelent legförtelmesebb, legrosszindulatúbb, leg hazugabb és legkegyetlenebb rágalmakat zúdították. Nem említek több nevet, nehogy megbántsam egyesek érzékenységét, és kiváltsam mások irigységét vagy neheztelését.

Korábban sehol a világon nem sértettek meg nyíltan egy egész várost úgy, ahogyan azt a *Boston Chronicle* tette Bostonnal. Mégsem háborgatták a nyomdászt annak kinyomtatása miatt – elmenekülésének oka, vagy inkább ürügye az volt, hogy ő támadt örült módon furkósbottal más nyomdászokra, pisztolyával pedig más úriemberekre. Az igazság az, hogy túl előkelővé vált ahhoz, hogy az üzletével foglalkozzon: boltját elhanyagolta, a hozzá benyújtott számlák meghaladták a kétezzer font sterlinget, amiket esze ágában sem volt kifizetni.

Lehet, hogy a nyomdászok kevésbé lelkesedtek a konzervatívok, mint a liberálisok művei iránt, aminek oka az volt, hogy ez utóbbiak sokkal inkább összhangban voltak az általános ízléssel és felfogással, következésképpen nagyobb volt irántuk a kereslet. Ennek dacára a konzervatívok bármikor találtak legalább egy olyan nyomdát, amelyik készséggel a szolgálatukra állt, és azt olyan szabadosan használhatták, amennyire csak kívánták. Nem tudom, hogy azt a bevételei fenntartották és nyereségessé tették-e az általános felfogás ellenében vagy sem. Csak annyi biztos, hogy évi 200–800 vagy 1500 font sterling volt az állandó jutalma minden firkásznak – bármilyen is volt a hírneve –, aki a minisztérium oldalán forgatta a tollát, és hogy megbízásokat adtak a butaság legszánalmasabb terméseire is, míg a szabadság oldalán álló írók jutalma csak a jótetre való törekvés tudata, az éretnyes emberek elismerése és a hatalmon lévők rosszindulata volt.

De nem ez az első eset, hogy az írók megragadják a kínálkozó alkalmat! A massachusettsi ismeri az ország válságos helyzetét: a kormányzat és törvény nélküli helyzetben rejlő veszélyt, tudja, hogy a hadsereg Bostonban van, hogy az embereket úgy felingerelték és elkészerítették, mint soha még egyetlen másik népet sem e világon. E vészterhes időkben sok múlik az ő béketúrásukon, és az emberiség történetében semmi sem hasonlítható a példás türelemhez és rendhez, amit e nép, e természeti állapotban, ilyen borzalmas sérelmek, kínok és piszkálódások közepette mutat. Ilyen állapotok között, egy hadsereg védelme alatt, most az egész politikai csoport a szitkok özönét ontja magából, a legnyilvánvalóbb hazugságok ezreit terjeszti, amikor tudja, hogy a másik oldal íróit visszatartja a megfontoltság és az óvakodás attól, hogy olyan vitába bocsátkozzanak, amely felkorbácsolja az indulatokat, nem is beszélve annak sajnálatos és tragikus következményeiről.

Semmi sincs e világon, ami oly kiváló lenne, hogy ne érhetné gáncs. A sajtó gyalázkodásai közismertek. Nagyon is kívánatos, hogy minden oldal írói jobban ügyeljenek az igazságra és az illendőségre, de a legelfogulatlanabb becslések szerint is pártjaink közül a konzervatívok teszik ezt a legkevésbé.

Az a tisztos veterán, akiről e helyütt nem szabad megfeledkezni, azt mondja, hogy „[h]a Bern vagy Amszterdam lakosa olvasná az itteni hírlapokat stb., tanács-talan lenne azt illetően, hogy hogyan egyeztesse össze az elnyomást a sajtó ilyen korlátlan szabadságával, és csak nevetne e feladaton, mint valami olyasmin, ami több mint paradoxon: nyilvánvaló ellentmondás”. Csakhogy a hajdani katona minden ehhez való érzékével és bátor szellemével együtt sem államférfi. A szabadságról alkotott fogalmai meglehetősen hiányosak, a kormányzásról vallott elképzelései nagyon is felületesek. A sajtó engedélyezése nem a szabadság bizonyítéka. Amikor egy nép romlottá vált, a sajtó eszközként használható pusztulása teljessé tételéhez, és ma már köztudott, hogy a minisztérium nap mint nap alkalmazza, mégpedig arra, hogy növelje és véglegessé tegye a romlást, és hogy gyökerestül kiirtsa az erényt. A szabadság éppúgy nem létezhet erény és függetlenség nélkül, ahogyan a test sem élhet és mozoghat lélek nélkül. Ha ezek eltűnnek, és az alkotmány népi ága a minisztertől válik függővé, ahogyan Angliában van, vagy elvágják, ahogyan Amerikában, az alkotmány minden más formája esetleg megmarad – ám ha a szabadságot keressük, hiába tapogatózunk, és a sajtó szabadsága ahelyett, hogy a szabadság ügyét vinné előre, csak meggyorsítja annak elpusztítását, ahogyan a legjobb szíverősítők is, amiket egyes betegségek esetén vesznek be a betegek, a legundokabb és legpusztítóbb mérgekké válnak.

A veterán szóhasználata azonban olyan, mint a miniszter és firkászainak stílusa Angliában – magasztalja a sajtó korlátlan szabadságát, és azzal nyugtatgatja az embereket, hogy minden biztonságban van, amíg ez fennmarad, így szabadságáért cserébe rágalmakkal fogják becsapni a népet.

Nem kívánhatnánk ékeesebb bizonyítékot a konzervatív sajtó botrányos szabadságára a New Yorkot és Bostont múlt október óta elárasztó gúnyiratoknál és elmékedéseknél. Ezek minden lapon „örülettel, ostobasággal, káprázattal, önkívülettel, elvakultsággal, őrzöngéssel, felségsértéssel és lázadással” vádoltak 3 millió, a birodalom minden másik tagjához hasonlóan jó és hű, értelmes és erkölcsös embert, sőt azt a kongresszust is, ami ugyanolyan teljes és szabad képviselőtestület volt, mint amelyet bármelyik nép valaha is kinevezett általánosan megválasztva, az erre való kérés vagy a megvesztegetés leghalványabb látszata nélkül; azt a kongresszust, ami kormányzókból, tanácsosokból – néhányuk bírósági utasításra –, felsőbbbírók bíráiból, gyülekezetek szóvivőiből, tehetős és jóhírű telepesekből és kereskedőkből, a legmagasabb rangú jogászokból áll, akik közül sokan Londonban tanultak, angol joggyakorlatuk van, és képességeik és becsületességük felér az ot-taniak közül bárkiével.

A massachusettsi, tudva, hogy e kontinens népe mélységesen irtózik a felségsértéstől és a lázadástól, azon fáradozik, hogy a maga hasznára fordítsa e szavak varázserejét. De hiába mesterkedik. Az embereket nem lehet durva szavakkal elijeszteni szabadságaik szükségszerű védelmétől. Ragaszkodásuk az alkotmányhoz, amiért saját és őseik vérével és pénzével drágán megfizettek, az utóbbi idők fejleményeivel szembeni ellenérzéseik, irtózásuk az önkényes hatalomtól és a római vallástól sokkal mélyebben gyökereznek a durva beszédétől és a modortalan szóhasználatától való félelmüknél. Nincs szükségük „egy becsületes jogász tanácsára, már ha ilyen található csak egy is”, de egy tisztességtelen sem szedi rá őket. Tudják, hogy miféle büntett a fegyveres gyülekezés és az igazságszolgáltatás erőszakos akadályozása. Sok éven át figyeltek és vizsgáldtak – a massachusettsi és barátai felségsértésszerűen és a saját elveik és tetteik következményei szerint irányították őket. Tudják, hogy min múlik az egész vita: azon, hogy a felettük álló kormány *alapjait* kérdőjelezi meg; hogy a miniszter színlel, és elég befolyással rendelkezett ahhoz, hogy a legutolsó parlament számára kedvezően döntsön; hogy a parlament az egyetlen felső, szuverén, feltétlen és ellenőrizhetetlen törvényhozó minden gyarmat felett, hogy emiatt a miniszter és minden tanácsadója a felségsértés és a lázadás nevében szólít fel a parlament törvényeivel való szembeszegülésre. Ugyanakkor azt is tudják, hogy a parlamentnek – a saját véleményük és más gyarmatoké szerint is – nincs hatalma felettük, kivéve a kereskedelmük szabályozását, és ez nem a *common law* valamely elve alapján van így, hanem pusztán a gyarmatok beleegyezésével, ami egy olyan helyzetből adódó szükségszerűségen alapszik, amit e jog soha nem mérlegelt, sem lehetőséget nem adott rá; hogy ezért nagyon is joguk van felségsértéssel és lázadással vádolni a minisztert, a massachusettsit és az egész hadsegeret, amihez az védelemért fordult. Hiszen ha a parlamentnek nincs törvényes hatalma megdönteni az alkotmányukat, és olyan törvényeknek alávetni őket, amelyeket nemrégiben hoztak, akkor mindenki, aki bármilyen felhatalmazást elfogad és lépéseket tesz ama törvények végrehajtására, ugyanúgy bűnös az őfelsége, a korona és a királyi méltóság elleni árulásban és lázadásban, mint ha fegyvert ragadott volna seregei ellen, vagy szentséges életére tört volna. Tudják, hogy a hírlapilleték-törvénnyel való szembeszegülés, amit egész Amerika-szerte bevezettek, a massachusettsi és George Grenville véleménye szerint főbenjáró bűn volt; és hogy Timothy Ruggles brigadéros és a jó Robert Ogden a New York-i kongresszus előtt úgy tettek, mintha ugyanezt gondolnák, és azóta is az egész kontinens mélységes megvetésének és nevetségének tárgyai, mert felfogásuk szerint az az ellenszegülés a zsarnokság elleni nemes kiállítás volt, és az egyetlen olyan ellenkezés, ami hatékony lehetett volna; hogy ha az önök chartájának megsemmisítésére hozott törvénynek és az emberek itteni letartóztatására és perre Angliába küldésére hozott határozatoknak való amerikai ellenállás felségsértés, akkor a lordok és a közrendek, valamint az egész nemzet áruló volt a forradalom idején.

Tudják, hogy egész Amerikát a központi kormányzat és a parlament követeléseinek való ellenszegülés érzése és terve egyesíti. A bostoni politikai csoport,

a követői apróbb csoportjaival országszerte, nem ér annyit, hogy számításba vegyük, a hadsereg és a haditengerészet pedig, bár ezek belülről megosztottak, nem tartoznak Amerikához. Azért, hogy ítéletet alkossanak erről az egységről, a vita elején kezdik, és egészen a végéig kísérik azt. A hírlapilleték-törvény idején minden gyarmat gyűléseinek határozatával fejezte ki felfogását, és mindegyik egyetértett abban, hogy a parlamentnek nincs joga megadóztatni a gyarmatokat. A Massachusettsi-öböl képviselőházában akkoriban sok olyan személy volt, akiről azóta kiderült, hogy kormánybarát volt, mégis minden tagja a legjobb szívvvel egyetértett az akkor született határozatokkal. Az abban az évben New Yorkban összeülő Kongresszus ugyanezt a véleményt fejezte ki a saját határozataiban, miután elfogadták a festék-, papír- és teatörvényt. A különféle gyűlések hasonló elképzeléseiknek adtak hangot, és amikor az önök gyarmata megírta a híres körlevelet, a gyűlések – a miniszter, számos kormányzó és a kontinens minden királyi tisztviselőjének utasítása, fenyegetőzése és hízelgése ellenére – egyhangúlag teljes egyetértésüket fejezték ki azzal, és dicsérték gyarmatunkat a levél elküldéséért. Amikor 1768-ban az egyik nagyvárosunk magántársaságában néhány úriember a behozatal felfüggesztését javasolta és tervezgette, nem terjedt-e el az az egész kontinensen, amint a nyilvánosság elé terjesztették? Nem úgy tekintettek-e rá szinte minden gyarmaton, mint a perzsák és médek visszavonhatatlan törvényeire? Amikor a festék- és papírtörvényt hatályon kívül helyezték, a déli gyarmatok megegyeztek abban, hogy mindenben kilépnek a szövetségből, kivéve a vámrendelkezések alól, és szigorúan tartották magukat ahhoz az egyezséghez, hogy nem importálnak, így egészen mostanáig számottevő mennyiségben egyik sem hozott be teát Nagy-Britanniából. 1770-ben, amikor sok embert lemészároltak a King Streeten, minden gyarmat testvéri együttérzése és az ellenséges kormányzattal szembeni neheztelés olyan erős volt, hogy sosem feledik sem az ártatlanul kiontott vért, sem a gyilkos minisztert és kormányzókat, akik idehozták a katonákat, és sehol a kontinensen nem bocsátottak meg nekik, és soha nem is fognak. Amikor egy bizonyos kiváló államférfi Bostonban árnyékkormányt állított fel, ami annyi epés megjegyzést váltott ki a massachusettsiből (amiről a továbbiakban több szó esik majd), nem úgy fogadta-e minden gyarmat, sőt minden megye, járás, nagy- és kisváros az egész kontinensen ezt az intézkedést – majdnem azt mondtam, hogy mintha égi kinyilatkoztatás lenne –, mintha az unió megszilárdításának és az egyetértésben való cselekvés legszerencsésebb eszköze lenne? Micsoda bizonyítékait adták az egységnek múlt március óta! Tekintjük át a gyarmatok határozatait, és látni fogjuk, hogy mindenütt ugyanaz a felfogás uralkodik, mindenkit ugyanaz a tűz hevít! A gyűléseket, konventeket, kongresszusokat, kis- és nagyvárosokat, magántársaságokat és -köröket egyetlen emelkedett, bölcs, eleven és nemes szellem hatja át, egyetlen kiváló lélek mozgat egy erős testet.

A Kongresszus Philadelphiában New England népével egyező véleményt fejtett ki, helyeselve az utóbbi idők fejleményeinek való ellenállást, egyöntetűen azt tanácsolva, hogy állhatatosan tartsunk ki emellett, és arról biztosított, hogy ha

erővel próbálják végrehajtani ezeket az intézkedéseket velünk szemben, egész Amerikának támogatnia kell minket. Maryland és Alsó-Delaware – azért, hogy az egész világnak megmutassák, hogy helyeslik a New England-i intézkedéseket, valamint elhatározásukat, hogy csatlakoznak hozzájuk, annyira nemesszívűen, bölcsen és nagylelkűen, hogy az el kell gondolkodtassa a konzervatívokat – a kormányzó vagy a miniszter nélkül a nemzetőrség hatalmát már a nép kezébe helyezték, és ezt a saját hatalmuknál fogva vezették be Massachusetts és önmaguk védelmére. Más gyarmatok csak várnak, hogy meglássák, hogy még nyilvánvalóbbá válik-e ennek szükségszerűsége. Virginia, Észak- és Dél-Karolina már egy ideje katonai védelemre készülődnek. Amikor azt nézzük, hogy a Kongresszusban milyen sokféle éghajlati és talajviszonyokat, vallásokat, polgári vezetést, kereskedelmi érdeket stb. képviseltek, meg az azt alkotó úriemberek különféle foglalkozását, neveltetését és jellemét, az abban uralkodó összhang és az egyetértés aligha hasonlítható össze bármelyik gyűlésével, amely valaha összeült. Ha arra gondolunk, hogy a függetlenségi háború idején az olyan súlyos kérdéseket, mint pl. hogy a trón betöltetlen-e vagy sem, hogy az orániai herceg legyen-e a király vagy sem, a parlament gyűlésén kicsi, két- vagy három-, illetve négy- vagy ötfős többséggel döntöttek el, akkor az a nagy többség, az a majdnem egyhangúság, amivel a képviselőházunkban és más gyűléseken, különösen a kontinentális kongresszuson eldöntöttek az összes nagy kérdést, csakis a legjobb előjeleknek, a gondviselés számunkra kedvező rendelkezésének, valamint a gyarmatok őszinte, szilárd, alapvető és megbonthatatlan egysége legtisztább megnyilvánulásának tekinthető.

A liberális politika fő jelmondata az volt, hogy Amerika népét egyesíteni kell, Nagy-Britanniáét pedig megosztani. A konzervatívok mottója ennek fordítottja volt, azaz hogy Nagy-Britannia népét kell egyesíteni, és Amerikáét megosztani. A két párt minden megmozdulása, tüntetése és ellentüntetése az Atlanti-óceán mindkét partján e szabályok valamelyikére egyszerűsíthető. Korábban megmutattam, szemben a massachusettsivel, hogy az amerikai nép már sokkal jobban egységesült, mint azt a legvérmesebb liberálisok valaha is remélhették, vagy amitől a legfélénkebb konzervatívok valaha is rettegték. Vizsgáljuk meg most, hogy Nagy-Britannia népe ugyanígy egységbe forrt-e ellenünk! Mert ha a szemben álló országok egyformán egységesek volnának, a vitában a nyeresé esélye a viszonylagos bölcsességen, kitartáson, erőn és a felek egyéb előnyös tulajdonságain múlna. És ha valaki elvégezné ezt az összehasonlítást, nem az jönne ki eredményül, hogy Nagy-Britannia könnyen leigázhatja minket, és uralkodhatna rajtunk. A leghatalmasabb állam számára sem oly könnyű dolog legyőzni egy ezer szövetségből álló országot. Hány évet és milyen sok pénzt emésztett már fel 35 ezer ember bevetésével a szegényes Kanada területének elfoglalása? És annyi csata és győzelem után sem hódolt volna be soha, ha nincs az a megállapodás, ami szavatolta számukra a vallásgyakorlást és a tulajdonukat.

Tudjuk azonban, hogy Nagy-Britannia népe nem egyesült ellenünk. A minisztérium, az alsóház, a hadsereg és a haditengerészet, az adó, a vám stb. tisztviselői,

akik a minisztériumtól függnék, és kísértést érezhetnek, ha nem kötelezik őket arra, hogy annak szavát visszhangozzák, és a nép egésze (*body of the people*) megkülönböztethető. Jól értesült emberek leveleinek ezrei, a lapok, röpiratok és magazinok szövegének általános hangneme és az utókor számára írt néhány nagyobb lélegzetű mű arról biztosítanak, hogy a nép egésze Amerika barátja, és a sikerünket kívánja a parlament és a kormány igényeivel szembeni küzdelmünkben. Tudjuk, hogy Angliában és Skóciában milliók gondolják majd jogtalanak, elhibázottnak és bomlasztónak az ellenünk indított háborút, és a miniszter, még ha kőből van is a szíve, félve és csüggedten vág bele. Mint tudjuk, a birodalom két legnagyobb kereskedelmi városa, London és Bristol a leghatározottabb módon nyilvánították, hogy pártolják ügyünket – oly nyíltan, hogy az előbbi arra kötelezte a tőle függő szervezeteket, hogy segítsenek nekünk, az utóbbi pedig megválasztott két ismert Amerika-barátot, akik közül az egyiket az általa vallott elv, a születése és a leghevesebb érzések kötik hozzánk, a másik pedig már több fontos alkalommal rátermett védnökünk volt. Tudjuk, hogy a felső- és a köznemesség legerényesebb és független tagjai közül sokan mellettünk állnak, köztük a legjobb érsek, aki a királyi ítélőszék fényét emeli, oly nagyszerű bíró, hogy büszke lehet rá a nemzet, és a legnagyobb államférfi, akit az valaha látott. Tudjuk, hogy a nemzet tartozások és adók terhét nyögi minisztereinek könnyelműsége és igazságtalansága miatt, és hogy az amerikai kereskedelem nélkül nem tarthatja fenn sokáig flottáját és hadseregét, sem hitelei kamatát nem tudja fizetni.

Mégis azt mondják nekünk, hogy a nemzet most összefogott ellenünk; hogy ugyanolyan határozottan fenntartják, mint ahogyan mi tagadjuk azt, hogy joguk van megadóztatni minket és törvényeket előírni számunkra; hogy a Brit birodalom része vagyunk; hogy minden államnak a birodaloméval azonos terjedelmű, korlátlan hatalommal kell rendelkeznie; hogy csekély esély van arra, hogy javunkra szolgálnak a külső és a belső vámok egyes megkülönböztetései; hogy ha nem vagyunk egy állam része, és a parlament felső hatalmának alávetve, akkor Nagy-Britannia tesz majd minket azzá; hogy ha a gyarmatok visszakövetelésének e lehetősége elvész, akkor azokat kiszakítják a birodalomból, és hogy noha talán továbbra is a királynak tartoznak hűséggel, nem tartoznak majd a birodalmi koronához.

Mindezekre azt válaszolom, hogy a nemzet nem fogott össze ellenünk, és hogy nem oly általánosan vallják azt, hogy van ilyesféle joguk. Érveimet pedig már korábban előadtam arra vonatkozóan, hogy a „Brit Birodalom” kifejezés nem a *common law*, hanem a hírlapok és a politikai röpiratok szóhasználata; hogy Nagy-Britannia királya domíniumainak nincs a birodaloméval azonos mértékű hatalma. Kérem én, hogy a parlamentnek miféle törvény révén van jogszerű hatalma Amerika felett? Isten az Ó- és az Újtestamentumban foglalt törvénye alapján egyáltalán nincs hatalma; a természet és a nemzetek törvénye szerint sincs semmilyen; Anglia *common law*-ja értelmében sincs, ugyanis a *common law* és a parlament ezen alapuló hatalma sosem terjedt ki a tengerentúlra; a *statute law* alapján

sincs, hiszen a gyarmatok betelepítése előtt egyetlen törvény sem született e célból; az e hatalmat deklaráló 1766-os törvényt pedig beleegyezésünk nélkül hozta meg egy olyan parlament, amelynek a tengerentúlon nem volt jogszerű hatalma. Akkor hát miféle vallási, erkölcsi vagy politikai kötelezettség miatt kell alárendelni magunkat a parlamentnek mint felsőbb törvényhozónak? Egyáltalán nincs ilyen kötelezettség. Amikor azt mondják, hogy ha nem vagyunk alávetve a parlament legfelső hatalmának, majd Nagy-Britannia rendel alá bennünket, akkor minden más törvényről és kötelezettségről is lemondanak, és vissza kell térni XIV. Lajos végső érvéhez és Szardínia királyának legfőbb törvényéhez: a féltéglák és az ágyúgolyók törvényéhez, amire csak féltéglákkal és ágyúgolyókkal lehet felelni.

E szóhasználat: „Nagy-Britannia birodalmi koronája” nem a *common law*, hanem az udvari talpnyalók stílusa. A Római Birodalomra utalva vezették be, és burkoltan arra akartak célozni vele, hogy Anglia birodalmi koronájának felségjoga – miután bevezették azt az elvet, hogy *quod principi placuit legis habet vigorem* (a fejedelem akarata a törvény erejével bír) – hasonló a Római Birodaloméhoz, és – távolról sem értve bele e birodalmi korona fogalmába a parlament két házát – azt akarták sugallni, hogy a korona abszolút, és nincs szüksége sem a lordokra, sem a közrendűekre ahhoz, hogy törvényt hozzon vagy mellőzzön. Bezzeg, amikor ki kellett fejteni az álláspontjukat, még ezek a talpnyalók sem merészeltek soha más értelmet tulajdonítani a „birodalmi korona” szavaknak, mint azt, hogy Anglia koronája független Franciaországtól, Spanyolországtól és minden más királytól és államtól a világon.

Amikor azt mondja a massachusettsi, hogy a király domíniumainak azonos terjedelmű, korlátlan hatalommal kell bírniuk, azt kérdem, hogy azok rendelkeznek-e ilyen hatalommal vagy sem, és határozottan tagadom, hogy lenne nekik bármilyen más törvény alapján, mint XIV. Lajosé és a szardíniai királyé. Ha nincs nekik, és szükséges, hogy legyen, akkor abból az következik, hogy valami híja van annak, amit ő Brit Birodalomnak nevez. Hogyan pótolható e hiányosság? A józan ésszel, az igazsággal, a politikával, az erkölccsel vagy az emberiséssel összeegyeztetetten a gyarmatok beleegyezése és a viszony valamiféle új terve nélkül sehogyan. Ám ha Nagy-Britannia mindezekkel szembehelyezkedik, és az *ultima ratio*-hoz folyamodik, egész Európa zsarnoknak nevezi majd, és Amerika sosem fogja neki alárendelni magát, legyen bármekkora is az enдеgetlenséggel járó veszély.

Csak hogy nincs szükség más hatalomra, mint a kereskedelmi szabályozására – és ezt e gyarmatok mindig készek és készségesek voltak és lesznek elismerni Nagy-Britanniának. De Amerikától soha nem kap semmilyen más engedményt, amíg csak létezik.

Azután azt kérdezik tőlünk, hogy „akkor miért óvta és védte meg a gyarmatokat Európa tengeri hatalmaitól az első telepesek idejétől egészen mostanáig?”. Erre azt válaszolom, hogy a saját érdekei miatt, mert kereskedelmünk minden haszna az ő ölébe hullott. Ám emlékeznünk kell rá, hogy a neve, de soha nem az erszénye,

a flottája vagy a seregei védtek meg minket, egészen a legutóbbi háborúig, azután pedig az azt a háborút megvívó miniszter arról tájékoztatott minket, hogy az Amerikától évente kapott milliók tették ezt lehetővé számára.

Azután azt kérdik tőlünk, hogy miért vette meg New Yorkot a hollandoktól? Azt felelem, hogy sohasem vette meg. A hollandok sosem birtokolták New Yorkot, sosem voltak ott mások, mint birtokháborítók és betolakodók, akiket a hódítással végre elkergettek. Igaz, a Bredai Egyezményvel átengedték azt, és néhány szerző azt mondja, hogy cserébe Indiában kaptak a hollandok némi területet, ez azonban a király ügylete volt, nem a parlamenté, ezért a vita szempontjából érdektelen. De a vita kedvéért megengedve azt a fel sem tételezhető lehetőséget (mivel a gyanakvó massachusettsi nőgatni fog, hogy térjünk a tárgyra), hogy ha az ország így restségbe, fényűzésbe és romlásba süllyed, és eltűri, hogy a minisztere kitarson örült tévedései mellett, és tűzzel-vassal ellenünk támad, hogyan fogjuk megvédeni magunkat? A Pennsylvaniától délre eső gyarmatok, azt mondják, nem nélkülözhetik a férfiakat. Ám mi jobban tudjuk: tudjuk, hogy ott minden gyarmatnak megvan a maga hátországa, amit szívós, erős emberek laknak, sokan közülük New England-i menekültek, és a New England-iek tömegeihez hasonlóan hozzászoktak ahhoz, hogy egyik vállukon a gyutacsot vagy a karabélyt hordják, hogy megvédjék magukat az indiánokkal szemben, míg a másikon baltát, kaszát, kapát visznek, hogy megműveljék a földet. A legutolsó háborúhoz, Marylandet leszámítva, nem adtak-e férfiakat azok a gyarmatok? Nem állított-e ki Virginia egy olyan ezredet, amely a hadsereg bármely másik hivatásos regimentjével felért? A puhány massachusettsi talán azt hiszi, hogy az általa elképzelt természetellenes és iszonytató háborúban kisebb lesz a hozzájárulásuk? Ha így véli, nagyon rosszul tájékozott az elveiket, jelenlegi elképzeléseiket és hangulatukat illetően. Arra pedig, hogy „vannak-e fegyvereink és lőszerünk?”, azt válaszolom, hogy igen, vannak, de ha nem lennének, akkor is mindkettőből elegendő mennyiséget tudnánk előállítani. Mi akadály lenne? Ma már sok fegyverkészítőnk van, akiknek ugyanolyan jók a termékei, mint bárkié a világon. A lőport korábban itt állították elő, és újra gyárt-hatunk, ahogyan salétromot is. Mi gátolna ebben? Minden nyersanyagból nagy mennyiség áll a rendelkezésünkre, és az eljárás nagyon egyszerű. De ha sem fegyvereink nem lennének, sem készíteni nem tudnánk, akkor is be tudnánk szerezni külföldről. De „a brit haditengerészet!”, ez itt a bökkenő! Mivel az okos massachusettsi e kérdéseket fogja feszegetni, vegyük csak fontolóra, hogy mennyi hajó is került vesztégzár alá a bostoni kikötőben! Hány hajót tud Britannia nélkülözni, hogy folytassa ezt az emberséges és politikai háborút, aminek célja jelképes? Küldje csak ide az összes hajóját, ami szigete körül van – mi lesz akkor, ha rossz természetű szomszédai, Francia- és Spanyolország a távollétükben csapást mérnek rá? Annak érdekében, hogy megítéljük, mit tehetnek, ha ideérnek, azt kell megfontolnunk, hogy mire képesek a Brit-szigetek körül. Tudjuk, hogy a kegyetlen törvények összes előírásához járuló legnagyobb elővigyázatosság és erőfeszítés

sem elegendő ahhoz, hogy megakadályozza a saját szigetükre történő folyamatos csempészetet. Nincs-e ötvenszer annyi öböl, kikötő, szurdok, torkolat az észak-amerikai partok mentén, mint amennyi a Brit-szigetek körül van? Azt kell-e feltételeznünk tehát, hogy a teljes brit tengerészet megakadályozhatná a fegyver- és lőszerbehozatalt Amerikába, ha arra lenne szüksége, hogy megvédje magát abban a pokoli háborúban, ami itt várható?

De mit fogunk tenni a fegyelem és engedelmesség érdekében? Erre azt válaszolom, hogy ugyanolyan tökéletesek leszünk benne, mint a hivatásos hadseregek. Mi volt az oka, hogy a legutolsó háborúban a gyarmati népesség nem volt megfelelően fegyelmezve? Az, hogy a hivatásos hadvezérek nem engedték őket harcolni, amit pedig nagyon szerettek volna, és csak arra használták őket, hogy az utat törjék. Ha engedték volna őket harcolni, nagyon is hamar eldöntötték volna a háború kimeneteletét. A gyarmatiak alávetették magukat a hadijognak, valamint a legutolsó háború zendüléséről és dezertálásról szóló törvényének, és egy ilyen törvényt törvényhozói testület is megalkothatna itt, amelynek sokkal készségesebben engedelmeskednek, mint egy parlament által hozottnak.

Az „újmódi nemzetőrség”, ahogyan a család massachusettsi hívja, olyan milícia, amelyet ő sosem látott. Parancsnokai a gyarmatokról valók, nem olyanok, akik egy kormányzótól kapták megbízásukat jutalomként azért, hogy az ő eszközeiként kerítővé tették magukat, felfedezve a nép gyűlöletét, hanem olyan úriemberek, akiknek rangja, képességei és jószándéka a katonák tetszésére volt, és a gyarmaton láthatólag mindenütt tisztelik és megbecsülik őket, ami korábban a nemzetőségben ismeretlen volt. Az az állhatatlanság sincs meg bennük, amivel vádolják őket. Néhány helyen a századokat két- vagy háromfelé osztották pusztán azért, hogy versengés keltésével fokozzák a harci szellemet és készséget.

Írhat a meggyőző modorú massachusettsi, amit akar, de egy szárazföldi háborúban ez a kontinens az egész világgal szemben megvédené magát. Van elég emberünk, és ezeknek az embereknek ugyanolyan jó természetes felfogóképessége és bátorsága van, mint bárki másnak. Ha teljesen tudatlanok lennének is, a háború mesterségét el tudnák sajátítani. De a tengernél védtelenek vagyunk. Egy hajóhad felégetheti a tengerparti városainkat. És akkor mi lesz? Ha a megnyerő modorú massachusettsi olvasott már agrárjogi eszmefuttatásokat, és tudom, hogy olvasott, megnyugvással töltheti el, hogy 350 ezer földbirtokos nem fog azért lemondani jogairól és arról az alkotmányról, ami alapján földjeiket bírják, hogy megvédjenek 50 ezer lakost a tengerparti kisvárosokban. Közelebb kerül céljához a miniszter azután, hogy felégettetett egy szép kisvárost és megöletett 30 ezer ártatlan embert? Távolról sem – egy ilyen eset azt eredményezheti, hogy Nagy-Britannia örökre elveszíti minden gyarmatát. Nem oly világos, hogy el lehet venni tőlünk a kereskedelmünket, a halászatunkat és a hajózásunkat. Néhányan, akik jobban értenek ehhez a témához, mint a massachusettsi az összes élénk elképzelésével együtt, ettől eltérő véleményen vannak. Ők úgy vélik, hogy kereskedelmünk bővülni fog.

De nem időzöm tovább e témánál, mert azt kívánom, hogy e földrész kereskedelme Nagy-Britanniára szorítkozzon, legalábbis annyira, amennyi előnyére válik, ha korlátozva van.

A kanadaiakat és a vadakat is bevonta, csak hogy fokozza az összkép irtózatát, amivel eme író a saját élénk képzelete rémisztgette. Noha tudjuk, hogy a Quebecről szóló törvény egy olyan rendszer alapjait fektette le, amely, ha kellő időben nem romboljuk le, félelmetes, ha nem egyenesen végzetes lehet a gyarmatok számára a jövőben, azt is tudjuk, hogy ma ez még távoli, és jelenleg semmire sem tartjuk a kanadaiak erejét. De tudjuk azt is, hogy nem viseltetnek barátságatlan érzésekkel irántunk. A vadak még valószínűbb, hogy nem ellenségeink, hanem barátaink lesznek, ám ha mégsem így lenne, elég jól tudjuk, hogyan védjük meg magunkat velük szemben.

Elnézést kell kérnem eme írás eltúlzott terjedelméért, ám az általános kijelentéseket csak a részletek megvizsgálásával lehet megcáfolni, ami szükségszerűen több helyet foglal. Már csak annyira élnék vissza az olvasó türelmével, hogy egy észrevételt tegyek a szóban forgó író – majdnem azt mondtam, okvetetlenkedéséről – mesterkedéséről.

Azt bizonygatja, hogy nem forrtunk egységbe e vidéken, és hogy a tartomány számos részén most alakulnak a szövetségek. Arra az összefogásra, amire ő gondol, már fény derült, és igen furcsa egy büvészmutatvány az. Létezik olyan bekezdés ebben, amely elismeri a parlament hatalmát, a parlament korlátlan hatalmát? Ezt, ha lett volna ilyen, közismert véleményünkkel egyezően sem maga Ruggles brigadéros, de még a massachusettsi sem írhatta volna alá. Arra szövetkeztek, hogy a király törvényei mellé állnak, és hogy ezt minden liberális helyeselni fogja. De végül micsoda balszerencsét hozott e szövetkezés a világra! Az aláíróinak száma oly jelentéktelennek tűnhet, hogy merem állítani: a brigadéros sosem fogja nyilvánosságra hozni sem pontos számukat, sem nevüket. De „nem volt-e Nagy-Britannia a szoptatós dajkánk”? Az volt, és mi úgy is viselkedtünk, ahogyan általában a fogadott gyermekek szoktak – nagyon szerettük őt, és kezdettől fogva tisztelesen fizettük vissza neki gondoskodását és dajkálásunk árát.

De „nem a parlament zavar-e minket össze azzal, hogy az egy shillinges teavámot három pennysre csökkenti, és nem rejtélyesebb örület-e ez, még szégyenletesebb az Amerikáról szóló krónikákban, mint a boszorkányság”?

A teára rótt három pennys vám az egyetlen bajunk? Nem vagyunk-e e vidéken megfosztva attól az előjogtól, hogy saját kormányzókat, bírákat fizessünk meg? Nem vették-e el tőlünk az esküdtszéki tárgyalásokat? Nem Angliába küldenek-e minket bírósági tárgyalásra? Nem helyeztek-e fölénk egy katonai kormányzatot? Nem rombolták-e le alkotmányunkat egészen az alapjáig? Nem mutatta-e meg a minisztérium a quebeci törvényjavaslattal, hogy a vallásunkat, de még a tulajdonunkat illetően is védtelenek vagyunk velük szemben, ha egyszer engedünk a parlament szertelen követeléseinek? Olyan súlyos kísérlet ez a nép legtudatlanabbjainak becsapására, hogy szégyenletes válaszolni rá.

„*Obsta principiis*”, az önkényes hatalom hajtásait még csírájában elfojtani – ez az egyetlen elv, ami képes megvédeni bármely nép szabadságjogait. Amikor a nép engedi, azok, akik becsapják, elárulják és romba döntik, oly gyorsan telepsznek rá, hogy azután már nincs ellenállás. Az amerikai alkotmány megsértésének természete olyan, hogy napról napra egyre súlyosabb. Mint egy rák, óráról órára egyre gyorsabban fal fel. A bevételek bérenceket szülnek, a bérencek pedig még több bevételt követelnek. A nép egyre kevésbé lesz állhatatos, talpraesett és erényes, a haszonlesők egyre többen és egyre romlottabbak lesznek, és mindennap nőnek a tőlük függők és a rájuk hagyatkozók körei, egészen addig, amíg az erény, a tisztesség, a közösségi szellem, az egyszerűség és a mértékletesség nevetség és gúny tárgyává válik, és a hiúság, a fényűzés, a beképzeltség, az önzés, az aljasság és a nyílt megvesztegethetőség el nem nyeli az egész társadalmat.

TUNIS WORTMAN (1773–1822) jogász, a New York Democratic Society és az abolitionista Manumission Society tagja, 1804-től egy évtizeden át a befolyásos politikai szervezet, a Tammany Society feje, ami az ő irányítása alatt vált Thomas Jefferson demokrata-republikánus pártjának egyik szárnyává. A föderalistákat „antirepublikánus anglofileknek” tekintette, ezért a velük való harcban James Madison támogatására indította el *The Standard of Union* című lapját 1812-ben. A föderalisták 1798-as, a szövetségesekről és ellenségekről, valamint a lázításról szóló törvényei átalakították az amerikai politikai gondolkodást – az új libertárius ág visszatért az Első Alkotmánykiegészítés eredeti republikánus gondolatához, ennek egyik legletisztultabb műve Wortman 1800-ban megjelent *Treatise Concerning Political Enquiry and the Liberty of the Presse*, amely mentes az akkoriban szokásos jogi-alkotmányos problémák elemzésétől és a pártoskodástól – a véleménynyilvánítás szabadságának átgondolt politikafilozófiai elmélete.

A szemelvények megjelenési helye:

Tunis Wortman: *Treatise Concerning Political Enquiry and the Liberty of the Presse*. New York, Wortman, 1800.

TUNIS WORTMAN

Értekezés a politikai vizsgálódásról és a sajtószabadságról (részletek)

III. fejezet

[A politikai témák vizsgálatának általános jogáról] – folytatás

A társadalom politikai tárgyak vizsgálatára való alanyi jogát tovább erősíti a gondolkodás elméletének figyelmes vizsgálata. Valódi természete szerint az ember értelmes lény: minden tárgy, ami őt körülveszi, minden elv, ami értelme számára adatik, szükségszerűen megfontolása tárgyává válik. Amikor az elmélkedés elindul a maga útján, ki tudja meghatározni kutatásai jövőbeli terjedelmét? Ki írhatja elő azokat a témákat, amelyek vizsgálatára vállalkozhat, és azokat, amelyek kutatásától el kell tiltani?

Ésszel mindenki rendelkezik, és a tudásra való képesség az elmétől elválaszthatatlan tulajdonság. A szellem állandó kiváltsága, hogy bárminek a vizsgálatába belefogjon. A gondolat önkéntelenül abból a helyzetből fakad, amelyben vagyunk, a ránk ható eseményekből és a szemlélődésünk számára adott tárgyakkól. A gondolatok egymás után következtetését a szükségszerű és ellenállhatatlan ok-okozat törvényei vezérlik. Ha egyszer beindul a gondolkodás, irányától nem lehet eltéríteni, erejét nem lehet megfékezni – tárgytól tárgyig vezet minket, reflexió reflexiót követ, ahhoz túlságosan is meglepően hatalmas sebességgel és finomsággal, hogy a legéberebb megfigyeléssel meg lehetne ragadni.

A gondolkodás birodalmának határt szabni minden feladat közül a legherkeszebb. Aki tisztában van a gondolatok közötti szoros kapcsolattal, és észrevette már a gondolkodás elképesztő bonyolultságát, aki kutatta már a képzettársítás tanát, és megtanították arra, hogy „láthatatlan lánc hogyan fűzi össze a gondolatokat/a kört kör követi, egyik gondolatmenet a másikat”,* az soha nem szűnik csodálkozni ama zsarnokság ostoba természetellenességén, ami megkísérli irányítani az elme működését.

Miért alkották az embert gondolkodó lénynek? Miért látták el az értelem fenséges tulajdonságával? Szándékos volt, hogy legemelkedettebb és legkiválóbb képessége összekötve kell legyen a szunnyadó nyugalom és tétlenség állapotával? Elégedettségre szolgál-e, hogy szellemi képességei a menny haszontalan csökevényei?

---

* Dewhurst Bilbrow: *To Erasmus Darwin, on His Work Entitled Zoonomia*. London, Johnson, 1794. viii.

Ha a tudás képessége legkiválóbb jegyünk, miért vagyunk megfosztva azon témák vizsgálatától, amelyek a legközvetlenebbül kapcsolódnak érdeklődésünkhöz és boldogulásunkhoz?

Minden lény értelmi, csakúgy, mint fizikai képessége kétségbevonhatatlanul a fennmaradás és a boldogulás jótékony céljára adatott. Nincs tökéletesebb és feltétlenebb természetjog annál, hogy a minket érdeklő összes témát megvizsgálhatjuk. A kormány és a törvények befolyása mindenre kiterjed, és folyamatosan nyomon követ minket az élet minden útján. Nem a szerencse vak forgandósága, nem a légkör vagy az éghajlat, a szélirány vagy a hőmérő higanyszálának emelkedése és süllyedése, ami minket azzá tesz, amik vagyunk. A társadalmi berendezkedés ereje formálja magatartásunkat, következőképpen alakítja beállítottságunkat és irányítja viselkedésünket. Ezért nem az-e a legfontosabb, hogy alaposan megvizsgáljunk és megértsünk egy működésében ennyire erőteljes, állandó és egyetemes okot? Egy ilyen izgalmas vállalkozást illetően képességeink használata olyan jog, amely elválaszthatatlanul hozzákapcsolódik természetünkhöz, amit nem lehet anélkül felforgatni, hogy erkölcsi és szellemi alkatunk alapvető törvényeit le ne rombolnánk. (...)

Az eme és az ezt megelőző fejezetek tartalmazta okfejtésekből nyilvánvalónak kell lennie, hogy mivel az ember az erkölcsi és társadalmi kötelességek állandó tárgya és a politikai fegyelmezés örökös alanya, elengedhetetlen, hogy birtokolja és használja azokat az eszközöket, amelyekkel az ilyen kötelességek és fegyelem természete és terjedelme vizsgálható. A polgári társadalom és kormányzat igazságos és pontos áttekintéséből kiviláglik, hogy a politikai berendezkedés csak a társadalom eszköze jólétének és boldogulásának elősegítésére; hogy az erkölcsi törvények egyetemes hatáskörrel rendelkeznek, és az uralkodóra és az előljárókra éppúgy kötelezők, mint a legalacsonyabb rendű magánszemélyre; hogy a kormányok sem mentesek az emberi esendőségtől és tökéletlenségtől; hogy a gondolkodás az emberi lények közös tulajdonsága, és hogy a tudás fejlődése az egyetlen használható módszer a bűn elhatalmasodásának csökkentésére és az indulatok uralmának leverésére. Mindezen megfontolások alapján úgy tartjuk, hogy az a szabadság, hogy a gondolat bármilyen tárgyat tanulmányozzuk, a polgári társadalomnak nemcsak tökéletes és feltétlen joga, hanem e jog korlátoktól mentes gyakorlása elválaszthatatlan az emberiség fejlődésétől és boldogulásától is. Következőképpen az a kormány, amelyik megkísérli hátráltatni a tudás egyetemes elterjedését vagy korlátozni a gondolkodás határtalan pályáját, az emberi faj legádázabb ellenségei közé sorolható.

Mielőtt lezárnánk a vizsgálódás ezen ágát, hadd jegyezsem meg, hogy a szellem kiművelése és a műveltség terjesztése a társadalomból származó legfőbb előnyök közé sorolható, mivel ha független lenne a társadalmi állapottól, akkor mi lett volna a dicséret képességekkel, és hol lennének az emberiség ámulatba ejtő találmányai? Hol kellett volna keresnünk a művészeteket, vagy hogyan fedeztük volna fel a tudomány számos igazságát? A kifinomultság és a tudás a civilizált élet

származéka – a magányos ember aligha lenne erkölcsi vagy gondolkodó lénynek tekinthető: az érintkezés előnyeitől megfosztva nem rendelkezne nyelvvel, ama boldogító eszközzel, ami oly elengedhetetlen az elme működéséhez, és oly lényeges gondolataink közléséhez. A társadalom fektette le a tudás alapját, szolgáltatva az összes eszközt az emberi képességek fejlesztéséhez és hasznos változtatások állandósításához, jegyezte fel az előző korok felfedezéseit a következő nemzedékek maradandó hasznára, az tanított meg minket a nyelv és a betűk használatára, gyűjtötte össze az egyéni gondolkodás energiáit egy közös halomba, és sokszorozta meg mindenki tulajdonát az egész általános egyesítésével. Az a kormány, amelyik beleavatkozik a vélekedés fejlődésébe, felforgatja a társadalmi állapot lényegi rendjét.

Korlátozódjék a politikai berendezkedés a felügyelet eredeti tárgyaira, irányuljon ereje kizárólag a bűn elfojtására, mondjuk azt a kormánynak, hogy „nincs törvényes hatalmad a vélekedés fölött. Jog szerint az elme tevékenységeire nem terjed ki a hatásköröd: hadd vizsgálja a tudomány a szemlélődés végtelen területeit! Célja csak az igazság és az erény kutatása. Ha uralmad az igazságra alapszik, nincs mitől tartanod. Egyedül a zsarnokságnak kell rettegnie a világosan gondolkodó vizsgálódás mélyre hatoló tekintetétől. A fejlődés az emberi természet egyetemes törvénye. Az elmélkedés minden más tárgyával együtt végső soron a törvényhozásnak is engedelmeskednie kell jobbító befolyásának.”

VIII. fejezet

Az egyének politikai témákat illető gondolatai közlésének alanyi jogáról

Eddig a társadalom arra vonatkozó alanyi jogát (*perfect right*) és képességét próbáltuk megalapozni, hogy politikai témákban vitába bocsátkozzék. Kitűnik majd, hogy eddig a tárggyal általános alapokon foglalkoztunk, a társadalmi berendezkedés bármely egyedi rendszerétől teljesen függetlenül. A következőkben továbblépünk annak vizsgálatára, hogy az ilyen témákról folytatott eszmecsere és véleményközlés mennyiben az egyénekhez kapcsolódó jog, és hogy ha korlátokat kell szabni egy ilyen jog gyakorlásának és élvezetének, akkor milyen. Azután valamelyest újravácsoljuk a jelen értekezés tárgyát, és elsősorban a képviselői kormányhoz fűződő viszonyában általában vesszük szemügyre, másodsorban pedig úgy, ahogyan kifejezetten az Egyesült Államok Alkotmányára vonatkozik.

Az egyének joga a politikai kérdések megvitatására az előző fejezetekben megállapított tételekből levezetett szükségszerű következmény: minthogy a társadalom egyénekből épül fel, a közösség általános jogait úgy kell tekinteni, mint egy közös halmazatot vagy összeséget, amiből minden tagja jogosult a maga *részére* (*peculium*). Amikor azt állítjuk, hogy a társadalom feltétlen joggal rendelkezik minden őt érintő téma vizsgálatára, nyilvánvalóan ellentmondás lenne tagadni,

hogy minden egyén a legteljesebb és legátfogóbb értelemben rendelkezik ugyanezzel a joggal. Az az álláspont, amely szerint egy közösség általános joga a politikai eszmecsere szabadságának gyakorlására, azt akarja kifejezni, hogy az olyan közös kiváltság, amely minden tagját megilleti.

A kormányzat maga nyilvánvalóan a társadalom már létező *jogaiból* lett levezetve. Pontosán fogalmazva, ez az általános akarat szerve, amivel egyedi és helyes céloknak akar megfelelni. Világos, hogy a társadalomnak jogában áll olyan szabályokat bevezetni, amelyek a legjobban szolgálják sajátos érdekeit, hogy megelőzze a törvénysértések terjedését, és hogy kijelölje azokat a törvényeket, amelyekkel tagjait kormányozni kell. E jog gyakorlása nélkülözhetetlenül szükséges létének fenntartásához, de minthogy a társadalom képtelen ezt a jogot közös vagy egyesített minőségében gyakorolni, meg kellett jelölni és ki kellett választani azokat a konkrét személyeket, akik e célokból képviselik és gyakorolják hatalmát. Kellőképp bebizonyították már, hogy ez az általános felhatalmazás a kormányzat egyetlen törvényes alapja. A társadalom intézménye az a szerv, ami korlátozott mértékben képviseli egy közösség jogait. Csak azokkal a jogokkal rendelkezik, amiket kifejezetten ráruháztak vagy amikről szükségszerűen azt feltételezzük, hogy azokkal meghatalmazták, azon jogok gyakorlása pedig, amiket a társadalom fenntartott, minden egyes tagja előtt nyitva áll.

Rájöttünk már, hogy bármilyen kiterjedt legyen is a kormányzat hatalma, léte lényegében az általános akarat elhatározásától függ.¹ Bármilyen formát öltön is, ugyanúgy a társadalom szerve, amit a köz jólétének előmozdítására hoztak létre. Minden esetben a népnek felel a rábízott feladat lelkiismeretes elvégzéséért. Állandóan ki van téve annak, hogy feloszlatja az a hatalom, amely létrehozta. A társadalom ezért eredeti minőségében felülvizsgálati joggal rendelkezik – minthogy az ilyen jog teljesen független a tényleges berendezkedéstől és át nem ruházható, mindig az egyéni gyakorlás tárgya kell maradjon.

Az általános akarat, ami a közvélemény szükségszerű eredménye, a politika intézménye felett áll, következésképp függetlennek kell maradnia annak befolyásától. A kormányok megbízás alapján rendes szuverén jogokat gyakorolnak, mindazonáltal a valódi és lényegi szuverén a társadalom.

A legnagyobb horderejű vizsgálat a *közvélemény* rendkívül összetett kifejezéséhez társítandó értelem vizsgálata lesz. Magába foglalja a társadalom véleményét a maga összességében és szervezett mivoltában? Vagy az egyéni érzelmek egységét vagy halmazát jelöli? Hogyan határozzuk meg, hogy valójában mi a közösség általános véleménye? Hol keressük ennek bizonyítékát? Hol halljuk azt a hangot, ami ezt ki tudja fejezni?

---

¹ L. a mű II. fejezetét („On the general right to investigate Political Topics”).

A társadalom nem képez szellemi egységet, nem tudja magát egyetlen, szervezett érzékelő alannyá olvasztani, amiben a gondolkodás fénysugarai összpontosulnak és megtestesülnek: minden egyes tagja szükségszerűen megőrzi személyi azonosságát és egyéni felfogását. Így hát „közvélemény” alatt az egyéni felfogások összességét értjük.

Az egyén az, akinek mérlegelnie és döntenie kell. Közvélemény alatt az egyéni felfogás ama általános meghatározását értjük, ami a legszélesebb körben uralkodik. Amikor egy közösség elegendő számú tagjának valamely egyedi tárgyról vallott felfogása egybeesik, akkor személyes ítéleteik ilyen egyezése helyesen nevezhető általános vagy közvéleménynek. Amikor akaratuk egybeesik valamely kérdésben, e megegyező akarat közös vagy általános akaratnak nevezhető. Ha az egyének uralkodó véleménye vagy akarata nem esik egybe, akkor a következtetés elkerülhetetlenül az lenne, hogy közakarat vagy közvélemény nem létezhet.

A közvélemény létezésének bizonyítéka lehet tényleges és feltételezett is. Az első esetben a nép egyértelmű megnyilatkozásaiból következtethetjük ki, a másodikban hallgatólagos beleegyezése vonja maga után. Igaz, hogy a „milliók” sehogy sem tudnak vita céljára egybegyűlni, azonban véleményük jelentős alkalmakkor az egyes területi gyűléseken kikérhető. Tétélezzük fel, hogy egy abszolút uralkodó hatalmának elfogadásával kapcsolatos javaslatot az amerikai állam elé terjesztünk döntésre – a közösség minden cselekvőképes tagja meghívható lenne, hogy vegyen részt saját városa gyűlésén. Az ilyen gyűléseken mindenki előadhatná gondolatait és kifejezhetné akaratát. Lehetséges, hogy a legtöbb tárgyban néhány eltérő vélemény is akad. Teljes egyhangúság ritkán várható. De valódi gyakorlati értelemben a többség véleményét általános véleménynek kell tartanunk.

Ugyanígy igaz az is, hogy a közvélemény fő irányáról mindig azt kell feltételeznünk, hogy a fennálló intézmények számára kedvező. A jog általános tudomásulvételét és a kormány iránt tanúsított egyöntetű alárendelődést és engedelmességet annak meggyőző bizonyítékeként kell felfognunk, hogy azokat a közvélemény támogatja.

De nem úgy kell elképzelnünk, hogy minden kérdésben van olyasmi, ami kiérdemli a közvélemény nevet. Van néhány olyan téma, amelyről a vélekedés egyöntetűsége elég általánosan megállapított, és vannak olyanok, amelyekről azt gondolhatjuk, hogy megvitatásuk még gyerekcipőben jár. A helyes és üdvözítő elveken nyugvó általános vélemény kialakításához elfogulatlan egyéni gondolkodás kell – sem az előítélet, sem a tekintély vagy a rettegés nem állhatja útját a vita szabadságának, semmilyen illetéktelen befolyás nem zsarnokoskodhat az elme felett, mindenkit hagyni kell, hogy szabadon gondolkodjon, mindenkinek meg kell engedni, hogy gondolatait az igazság eleven erejével és egyszerűségével közölje. A szellemi szabadság és tevékenység ilyen viszonyai között az értelem fejlődése kétségtelenül felgyorsul, felebarátaink tudása és tapasztalatai alapján mindannyian előrelépünk, és a társadalom bölcsessége olyan közös tőkévé válik, amelyből mindannyian részt

kell kapjunk. Az Érvék állandó támadásai közepette a Tévedés mulandó lenne és átmeneti, az Igazság pedig szilárd alapokon nyugodna, folyamatosan gyarapítva tisztelőinek számát.

De e ponton elismerhetjük, hogy „az ostoba és tévedésben leledző halandók sorsa örökre az, hogy a vélemények sokfélék maradnak” – akkor e megfontolás miként egyeztethető össze annak létevel, amit közvéleménynek neveztünk? Ha a vélemények ellentétes volta a társadalom állandó állapota, melyik oldalnak tulajdonítsuk a szellemi, és azzal együtt a politikai erőt? Mindenekelőtt azt jegyezzük meg, hogy az ilyen ellenvetés inkább arra irányul, hogy megnyirbálja a közvélemény hatáskörét, mintsem hogy megsemmisítse létét. Az ilyen bonyolult kifejezés által tolmácsolt gondolat különösen nehezen érthető és bonyolult – a tudás végtelenül sokféle megfigyeléseit a független felfogások sokaságának különálló döntéseivel kapcsolja össze. Ha a vizsgálatnak sok olyan tárgya van, amelyben az emberi szellem megfontolásai élesen különböznek és eltérő irányokba haladnak, akkor számtalan igazság van, ami egy kétségbe nem vont és egyetemes birodalmat alkotott. Annak függvényében, hogy a vizsgálódás szabadon és korlátoktól mentesen folytatódik, a tévedések tömege folyamatosan csökken, az önálló elképzelések megállapításai pedig fokozatosan összhangba kerülnek egymással. Minden tárgyról, ami megragadhatja a figyelmünket, csakis az Értelemnek van joga vitázni és dönteni. Az Igazság zavartalan előrehaladásához az emberek közötti szellemi érintkezésnek teljesen korlátozatlanak kell maradnia. Az eszmecseréhez a megfélemlítésnek vagy korlátozásnak még a gondolata sem kapcsolódhat, az ítéletet semmilyen idegen megfontolásnak nem szabad meggyengítenie vagy megzavarnia, a gondolatot gondolattal kell összehasonlítani, az érvet pedig érveléssel kell összemérni. Ennek szükségszerű következménye lesz, hogy állandó szokássá válik az önálló gondolkodás, és kialakul az észszerű és üdvös alapokon nyugvó közvélemény.

Hasonlóképpen azt is meg kell jegyezni, hogy a vizsgálódás kezdeti szakaszában a gondolkodás sokfélesége távolról sem kedvezőtlen az Igazság végső felfogására nézvést. Egymásnak feszít, Vitát szül, gyakoroltatja és élteni a szellemi képességeket, kijavítja tévedéseinket, eltünteti előítéleteinket és javítja érzéseinket; arra sarkall, hogy keressük tudásunk bizonyítékait, és rászoktat elképzeléseink gyakori felülvizsgálatára. A vélemények közötti viszályban állandósul a helyes gondolkodás, és a gyakorlat iskolájában megtanuljuk, hogyan érveljünk és fejtsük ki véleményünket. Bizonyosan nem látnoki dolog megjósolni, hogy végül az Igazság győz. Bármennyire is ingadozzanak az alapelvek, a mérleg nyelvének végül üdvös nyugvópontra kell jutnia. Számos elmélkedés felgyorsíthatja, számtalan ok pedig hátráltathatja a társadalom jobbítását. A felbukkanó és bátor megoldásunkra váró nehézségek közepette a soha nem csökkenő vigasz forrása az, hogy a Szellem már jócskán messzire került a maradiságtól. Lehet, hogy az Előítélet képzelőerejével dicsekszik, a Zsarnokság láncainak örvendezik, a Babona altató mákonyát ada-

golja, a Megtévesztés pedig folytathatja bűbájos cselvetését – a Szellem Fényének sugarai továbbra is világítani és erősödni fognak, a Tudomány és a Szabadság napjai pedig felváltják a Tudatlanság és Zsarnokság sötét éjjelét.

IX. fejezet

Ugyanezen tárgy a társadalom ellenőrző hatalmának szempontjából vizsgálva

Két fontos állítást tekinthetünk megalapozottnak: az első az, hogy a kormány a társadalom eszköze, amely elrendezésének általános céljait segíti elő, a második az, hogy a társadalomnak mindig teljes joggal kell rendelkeznie annak eldöntésére, hogy az ilyen eszköz mennyiben felelt meg létesítése szándékának. E megfontolásokból világosan arra kell következtetni, hogy a társadalomnak folyamatosan fenn kell tartania egyfajta cenzori hatáskört politikai intézményei felett. Térjünk át annak vizsgálatára, hogy mi módon kell a közösségnek gyakorolnia az ilyen *ellenőrző hatalmat!*

Mondjuk azt, hogy egy nemzet kollektív minőségében alkalmas a vitatkozás gyakorlására? Egészen biztosan nem. Az ilyen álláspont lerombolná a hatalom átruházásának szükségszerűségét, és ennél fogva aláásná egész elméletét is, hiszen miért kellene szerveket kijelölnünk az ügyek vitelére, ha minden felhatalmazó kelően ért hozzájuk?

Csak két lehetőség közül választhatunk: vagy az egyéneknek kell megengedni, hogy megvizsgálják és megítélik a politikai intézkedéseket, vagy a társadalomnak kell egy kiegészítő, a politikai intézmények felügyeletének jogával felruházott és a kormányzás feletti ellenőrzés hatáskörével felhatalmazott szervezet létrehoznia. (...)

Nyilvánvaló tehát, hogy nem lehet más üdvözítő módszert elfogadni a társadalom arra való képessé tételéhez, hogy megvizsgálja a kormány intézkedéseit és helyreigazítsa visszaéléseit, mint hogy megvilágítja és növeli az egyéni Elmék észleléseit. A tudás alkalmas arra, hogy megosszák másokkal, ezért minden eszközt fel kell használni arra, hogy széleskörűen használják megvilágító erejét. Következményeit tekintve nincs pusztítóbb annál a fajta zsarnokságnál, amit arra használnak, hogy útját állják a gondolkodás fejlődésének. A társadalomnak nincs más eszköze állapotának javítására és politikai intézményeinek fejlesztésére, mint ami a gondolatok kölcsönös közléséből és az egyéni megértés növekvő erejéből és helyességéből származik.

Fejlődési lehetőségeinknek ezért az egyének szorgalmától és erőfeszítésétől kell függniük. Szinte lehetetlen felfogni, milyen messzire terjednek azok a hatások, amiket egyetlen ember tevékenysége is kelthet. Egy felvilágosult és tevékeny elme olyan fényt gyűjthet, amely szerencsés események sora révén képes az egész bolygót megvilágítani. Ahelyett, hogy megbénítanánk az egyének erőfeszítéseit,

inkább azt kellene tanulmányoznunk, hogy miként növelhetnénk erejüket. A helyett, hogy fékezni a kutatás hevét, arra kellene törekednünk, hogy ösztönözzük és bátorítsuk az Elme működését. A társadalom lefojtott vagy csüggeteg állapotában aligha találkozunk fokozott szellemi képességekkel, és még ha léteznek is ilyenek, ritkán nyílik alkalmuk arra, hogy jelentős hasznot hajtsanak a közöségnek.

A szolgaság elkerülhetetlenül értelmi gyengeséghez és leépüléshez fog vezetni. Ha a szellem nincs tudatában a mérlegelés és részletes kifejtés szabadságának, teljesen képtelen lesz fenséges és lendületes erőfeszítésre, ám ha szabadon használhatja képességeit és előadhatja gondolatait, felpezsdül és fellelkesül – érzelmi fenségességétől hajtva életereje és tájékozottsága szakadatlan nő.

Amikor a vizsgálódás szabad, a fejlődés elkerülhetetlen – a tudás legkisebb sziporkáját is táplálni fogják és lángra lobbantják. Ha csak egyvalaki is többlet ismerethez jut, gyorsan megosztja azt társaival, akiknek elméjét a maga szintjére emeli. A tudás közlése talán ugyanakkora örömet okoz a tanítónak, mint a tanulóknak. Az utánpótlás természetes az ember számára: mindig készen áll arra, hogy tanuljon. A verseny mindig lankadatlan iparkodáshoz vezet majd, a tudomány növeli tisztelőinek számát, és az új diákok folyamatosan fejlesztik elődeik tudását. (...)

A társadalom tökéletlen és civilizálatlan állapotában főleg két dologgal törődünk: az erőszak és a büntettek megakadályozásával, valamint az emberek kiművelésével. E tárgyak közül az első nagymértékben a kormányzattól függ, a másodikat azonban a társadalomra kell bízni.

Ahhoz, hogy elősegítsük a társadalom fejlődését, lényeges, hogy a gondolkodás szabad legyen. Ha az egyéneknek nem engedik meg, hogy mindenről elmélkedjenek és közöljék az ezzel kapcsolatos gondolataikat, akkor lehetetlen tudásukat gyarapítaniuk. Amennyiben nem tűrik, hogy megosszák értesüléseinket másokkal, magától értetődő, hogy az ilyen ismeret hasznavehetetlen és hatástalan marad. A vizsgálódás szabadságának megalapozása és véleményünk terjesztésének joga nélkül mindig is barbárság, boldogtalanság és lesüllyedés lesz az osztályrészünk.

Olykor úgy vélték, hogy a vizsgálódás megtűrése a társadalom felvilágosulatlan állapotában veszélyes a kormány létére, de valójában ennek az állításnak épp az ellenkezője igaz. A tudatlan nemzetek hajlamosak a pártoskodásra és a belviszályra. Az értesülések hiánya könnyen becsaphatóvá teszik őket. Fáj nekik a zsarnokság, és bármilyen gátlástalan és népszerű vezető hívására vakon rohannak az erőszak zászlaja alá. Minden intézményesült kormányzat szükségszerűen rendelkezik majd azzal a képességgel, amivel hozzájárulhat a köz jólétéhez. Amennyiben azt tapasztaljuk, hogy a társadalom tökéletlenségéből bajok származnak, a vizsgálódás szabadsága arra fog sarkallni minket, hogy hálásan elfogadjuk a jó szándékú, gyógyírt nyújtó kezek irányítását – ez arra tanít majd, hogy a kormányzatra mint erős védelmezőnkre tekintsünk. A vizsgálódás, ami távolról sem bénítja meg erőfeszítéseinket, észre fogja venni intézkedéseinek üdvös célját és feltétlen szükségességét. Hozzá fog járulni hatalma biztosításához, és az emberek elméjének fokozatos felvilágosításával csökkenti feladata nehézségét.

A bűn elfojtása mindig szükséges a társadalmi jóléthez. Lehetetlen, hogy a társadalom saját érdekének ellensége legyen, lehetetlen, hogy ellenséges legyen azzal a kormánnyal, amely annak állhatatos jótévője. (...)

A társadalom érdeke úgy kívánja, hogy olyan kormányzatot létesítsenek, amely a leginkább kedvez a tudás terjesztésének, mert ha megtiltják az ismeretszerzést, az emberiség csak arra számíthat, hogy mindig a gyászos ostobaság és szolgaság állapotában marad, a zsarnokság pedig sosem kér bocsánatot, és örökké fennmarad. Egy tudatlan nép talán valóban erőteljes kormányt kíván, de az általános érdek bizonyosan azt követeli, hogy az ilyen erő a megfelelő célra irányuljon. Ilyen esetben a kutatás sosem lehet veszélyes annak létére. Az értesülések terjedése a kormány üdvözítő erejének szempontjából mindig kedvező lesz – csak a zsarnokok bűneinek és csalásának lesz ellensége.

A társadalom felülvizsgálati joga nem a polgári intézmények valamely sajátos formáját illeti meg – társadalmi létünk elidegeníthetetlen és alapvető joga ez, amit sem az idő, sem a hely, a körülmények, a pozitív vagy az önkényes szabályozás nem pusztíthat el. Az igazságra és a boldogságra való törekvés erkölcsi és szellemi természetünk örök törvénye, amit a kormányoknak tiszteletben kell tartaniuk. A politikai uralmat nem másért, mint a bűnök elkövetésének elfojtására hozzák létre, és hogy védelmet nyújtson a közösségnek. A Gondolatok korlátozása és a Szellemi Érintkezés akadályozása teljesen idegen az értelmes törvénykezéstől. A társadalom nem ruházhatja át felülvizsgálati hatalmát semmiféle különleges szervezett gyűlésre: ez a hatalom csak a személyes eszmecsere eszköze révén gyakorolható. Ha egy nép a Tudatlanság és az Ostobaság állapotában él, semmilyen más gyógyszer nem adható neki, mint az Elmélkedés és a Vélemények akadálytalan terjesztése. E megfontolások elkerülhetetlen eredménye az, hogy vagy az elnyomás örök birodalmának kell alávetnie magát, vagy meg kell alapoznia a vizsgálódás legátfogóbb szabadságát.

X. fejezet

Ugyanezen tárgy folytatása

Eddig úgy tekintettünk a politikai témákkal kapcsolatos Gondolatok Közlésére, mint ami alapvetően a társadalom általános érdekeivel áll összefüggésben. Most a kérdésnek a személyi jogokkal és az egyének kötelességeivel való közvetlenebb kapcsolatát vizsgáljuk meg.

1. Az ember mint erkölcsi és gondolkodó lény tőle elválaszthatatlanul rendelkezik bizonyos abszolút és teljes jogokkal. Ezek közül az egyik legfontosabb és leglényesebb az arra vonatkozó szabadság, hogy a helyesről és kívánatosról kialakult saját felfogásának megfelelően gyakorolja képességeit, feltéve, hogy a képességeinek ilyen gyakorlása nem arra irányul, hogy másoknak kárt okozzon.

Természetes szabadságunk pontosan ott ér véget, ahol viselkedésünk sérelmesé válik. Függetlenül a polgári berendezkedés büntetéseitől, sosem formálhatunk jogot arra, hogy bajt okozzunk másoknak. A társadalom fő célja az, hogy megakadályozza és helyrehozza hibáinkat, megvédjen minket természetes jogaink élvezetében, nem pedig az, hogy megszüntesse vagy tönkretégye azokat.

Az igazság úgy is felfogható, mint minden gondolkodó lény tulajdona: a gondolkodás lényegi elve, és az egyetlen közeg, amiben felfogóképességünk egészséges maradhat. Közös érdekünk ennek megvilágítása – mindannyiunknak jogában áll erre bármilyen formában törekedni, és minden témában, ami csak felmerül.

Szellemi képességeink gyakorlása ugyanolyan nélkülözhetetlen létezésünkhöz és boldogságunkhoz, mint testi adottságaink használata. Határozottan állíthatjuk, hogy amikor megszűnünk gondolkodni és szólni, akkor véget ér az életünk.

2. A tökéletesedés szellemi természetünk állandó törvénye. A tudás közös alap, amiből mindannyiunknak joga van részesülni: olyan tőke, amelynek sajátos tulajdonsága az, hogy használtalanak mértéke szerint telnek raktárai. Minden felfogásunkat növelő és képességeinket erősítő, igazolható módszert jogunkban áll követni. Ugyanígy arra is jogunk van, hogy értesüléseinket megosszuk másokkal. (...)

3. Azt is láttuk már, hogy természetes és társadalmi létünk állandó kötelelességekkel jár. Az engem érintő különféle viszonyokat tekintetbe véve az a feladatom, hogy képességeimet minél több jó elérésére használjam. Az erkölcs leghatározottabb előírásai arra köteleznek, hogy finomítsam érzéseimet, és fejlesszem ítélőképességemet azért, hogy fokozzam a rendelkezésre álló eszközeim hasznosságát. Nincs olyan helyzet, amelybe kerülve ne hárulnának ránk sajátos kötelezettségek. Nem közöny kérdése, hogy megpróbálom-e értelmi képességeimet csiszolni, vagy időmet resten és tespedve elfecsérlem. Az erkölcs szempontjából nem közömbös, hogy a Magány börtönében elhallgatom-e az általam észrevett Igazságot, vagy felhasználom annak bizonyítékait társaim tévedéseinek megszüntetésére. Nem áll jogunkban fásult tétlenségben elvesztegetni az időt. Az Igaz Erény lankadatlan és tevékeny pályán fog üzni minket – azt parancsolja majd, hogy szakadatlanul próbáljuk fejleszteni képességeinket, és hogy azokat a legszélesebb körben hasznos célokra használjuk.

Kétségtelenül kiemelkedő fontosságú köteletségünk az, hogy képességeinket serényen fejleszteni próbáljuk. Ugyanilyen fontos köteletségünk az, hogy igyekeznünk kell tévedéseinket gyökerestül kiirtani. Amilyen mértékben növekednek képességeink, úgy leszünk képesek hasznosan alkalmazni azokat. Tévedéseink és előítéleteink nemcsak hasznosságunkat rontják le, hanem veszélyessé is tesznek, és hajlamosak magatartásunkat folyton a rossz irányba terelni.

4. Nincs a politikánál érdekesebb téma; olyan, amellyel az emberek ennél jobban törődnének, vagy ami ennél inkább közös tulajdonunknak tekinthető. Folyamatosan ki vagyunk téve intézményei hatásának. Elsődleges fontosságú dolog, hogy tisztában legyünk azon szabályok természetével, amelyekkel folyamatosan irányítanak bennünket. A legtökéletesebb és legpozitívabb jog az, hogy rendelkezünk és éljünk az ítélőerő eszközével, bármi is szolgálja érdekünket vagy akadályozza boldogságunkat.

Ha a tudás megszerzése dicséretes, akkor érdemes értelmünk erejét a társadalom boldogulásával leginkább kapcsolatos kérdések kifürkészésére fordítani. A politika egyetemes érdekű: a közösség számára hasznos dolgokkal kapcsolatos. A társadalmi biztonság és boldogság igazi elveinek támogatásában egyaránt érdekeltek vagyunk. Jogunkban áll a közösség boldogulását illető minden kérdést megvizsgálni. Ugyanilyen jogunk van arra is, hogy közöljük vizsgálódásunk és megfontolásaink eredményét. Aki eltitkolja a társadalom elárulását, ugyanolyan felelős, mint az az áruló, aki annak lerombolását tervezgeti.

Az embernek tulajdonítható minden jog közül a gondolatok közléséé a legszentebb és legfelbecsülhetlenebb. Lehetetlen, hogy a képzelet rettenetesebb és veszedelmesebb zsarnokot találjon ki annál, mint ami a Gondolatok Közlését korlátozza. Ki ne lenne tisztában azzal, hogy a gondolkodó és társas lények boldogságának jó része a korlátlan eszmecsere örömeiben, a biztonság vonzerejében és a gondolatok rettegéstől mentes, bizalommal való közlésének fenséges élvezetében rejlik? E felbecsülhetetlen kiváltságtól megfosztva a társadalom elveszíti minden báját, és lemond legkitűnőbb élvezeteiről: többé nem lesz meg benne a természetes erő a tudás bimbóinak kinyitására és az elme legkiválóbb életerőinek felkeltésére.

A költők legnagyobbikának igazán kitűnő megfigyelése, hogy „derekasságát félig már elveszi úgyis [Zeusz annak nyomban], kire rácsap szolgál napja”.* A szabadság az egyetlen éltető elem, ami elevenséget visz az ember szellemi képességeibe, szélesíti értelmét és élteti erényeit. A zsarnokság légköre áporodott, nyomasztó és sűrű: megdermeszti a gondolat csíráját, és elhervasztja a zsenge megfigyelést. Ó, törvényhozók! A gondolatok terjesztésének megbéklyózásával lezárjátok a tudás és a fejlődés útjait, tönkreteszitek a társas élet áldásait és értékeit, az emberi fajt pedig a kegyetlen természet vadságánál és barbárságánál alig emelkedettebb állapotba kényszerítitek.

---

* Devecseri Gábor fordítása. Homérosz: *Odüsszeia*. XVII., 322–323. Budapest, Szépirodalmi, 1983. 283.

XI. fejezet

A vélemény közlésének korlátozásairól

Vizsgálódásunk fontos célja annak felfedezése, hogy a társadalom érdeke megkívánja-e, hogy bármilyen korlátozást rójunk a politikai eszmecsere szabadságára, és annak tisztázása, hogy lehet-e valamilyen értelmes módszert alkalmazni egyfelől a szabadosság, másfelől a zsarnokság által okozott bajok kivédése érdekében.

Elsősorban azt kell megjegyezni, hogy az igazság közlését, amennyiben az nem büntett, mindig messzemenően dicséretre méltónak kell tekinteni. Aki szembeszáll egy végzetes tévedéssel vagy lerombol egy veszélyes hazugságot, az emberiség fő jótévői között érdemel helyet. Az a törvény, amely megakadályozza az igazság terjesztését, az igazságosság egyetlen elve alapján sem védhető, és nem egyeztethető össze a kormányzás semmilyen észszerű elméletével.

A hazugság mindig ártalmas – mások szándékos megrágalmazása ugyancsak büntetendő. Senkinek sincs joga másokról valótlanúságot állítani – ugyanilyen kevéssé jogosult félremagyarázni a kormány intézkedéseit.

A társadalom jelenlegi állapotában hiábavaló lenne tökéletességet várni. Gyakran kényszerülünk arra, hogy két ellentétes rossz közül válasszunk. Bárhogyan határozzuk is meg legszorosabban az általános jót, folytonosan azt kell előnyben részesíteni. Tagadhatatlan, hogy a szabadosság kártékony, de rendkívül alaposan meg kell vizsgálnunk azt is, hogy a fenytés szigora-e a legüdvösebb és legigazságosabb ellenszere.

E munka okfejtése kizárólag a közéleti vagy politikai ügyletek félremagyarázása által keltett hatások vizsgálatára szorítkozik. A magánszemélyek megrágalmazásának alapjai ezektől függetlenek és eltérők. A személyes ügyletek nem az általános megfontolások vagy közfigyelem tárgyai: az egyén, akinek a jó hírnevét beszennyezik, személyes sérelmet szenved. A magánszemélyt ért támadások általában rosszindulatból vagy bosszúból fakadnak – céljuk a magánjellegű tevékenységünk és tulajdonunk megsértése. Az az eljárás, amit azért indítanak, hogy orvosolják a sérelmet, teljességgel polgári jellegű: célja inkább a jóvátétel, semmint a büntetés.

Milyen, a közismert személyek befektetéséből és a politikai ügyletek elferdítéséből származó bajoktól kell tartanunk? Meglehetősen indulatosan általában úgy nyilatkoznak, hogy „a polgári előjáró személyét tisztelni kell, és jó hírét megkülönböztetett figyelemmel kell kezelni. Hogyan lehetséges elválasztani a köztisztviselő személyét attól a tisztelettől, ami a kormánynak mindig is kijár? Jó hírneve megtámadásának következtében gyűlöletessé és gyanússá teszik. Ha eltüntetjük a személyes érdemei által kivívott tiszteletet és a becsületessége révén folyamatosan kiérdemelt bizalmat, akkor bizonyosan csökkentjük vagy megsemmisítjük hasznosságának eszközeit – törvényes hatalmát, ahelyett hogy engedelmeskednének neki, nyíltan megkérdőjelezzik és megvetik, vagy esetleg sértegetik és kigúnyolják.

A polgári kormányzat hatalmának igazi alapja a tisztelet és megbecsülés, amivel azt általában övezik – csapást mérni erre az alapra annyi, mint a társadalom rendjének és békéjének megszüntetésére törekedni.”

Ez a korlátozás elleni tiltakozás mellett általában felhozott érvek összegzése, és rendszerint ilyen az általuk megjelenített riasztó kép. Bármilyen megtévesztő látzat társuljon is ehhez az érveléshez, az mindig a társadalom jellemét és tisztánlátását becsmérli. Az igazság erejében való bizonyosság hiányáról tanúskodik, és feltételezi, hogy ennek bizonyítékai kevésbé nyilvánvalók és szembeötlők, mint az előítélet és tévedés uralma. Aki vitatja, hogy a dolgok félremagyarázása mindig az igazság ügyetlen, egyszerű és szürke meséjét eredményezi, az elképesztően tudatlan a megértés természetét és az emberi szív valódi elveit illetően.

Könnyedén belátható, hogy a romlott és becsvágyó nézetek által hajtott kormányoknak mindene megvan a vizsgálódás folytatásának megakadályozására. Az ilyen kormány hatalma teljességgel szélhámosságon alapszik, és az általános tudatlanság és hiszékenység támogatja. Ezért annak a zsarnokságnak, amelyik fenn akar maradni, az az érdeke, hogy becsapja és orránál fogva vezesse a sokaságot. A zsarnokság uralma a megtévesztésen alapul, és teljesen összeegyeztethetetlen a politikai eszmecsere szabadságával. A romlottság esküdt ellenségének tekinti az igazságot, legrettenetesebb ellenfeleinek pedig a tehetséget és az erényt, de azt kell-e állítani, hogy a csalás fenntartásának kell féltő gondoskodásunk tárgyává válnia, vagy hogy sérülnek a társadalom érdekei, ha nem tiszteljük többé azokat a végzetes intézményeket, amelyeknek a becsületesség és tisztességesség a romlásra ítélt áldozatai – azokat a veszedelmes rendszereket, amelyek oltárán a nép szabadságjogait és boldogságát rendre feláldozzák?

Azt a kizárólagos célt, aminek kivívására vizsgálódásaink végső soron irányulnak, a közjónak kell alkotnia. Az elnyomás és a csalás tisztelete teljesen összeegyeztethetetlen az általános boldogulás szempontjaival. A társadalom érdekei azt kívánják, hogy döntsük meg a zsarnokság és tévelygés uralmát. A zsarnoksággal való rokonszenvezés a kegyetlenség kifinomodott formája: arra irányul, hogy feladjunk minden természetünkéből fakadó emelkedett érzést és az emberiség minden nemes tulajdonságát. Ha a vizsgálódás hatáskörébe tartozik a közgondolkodás felvilágosítása és a politikai intézmények visszaéléseinek megakadályozása, akkor szorgalmasan fenn kell tartani, és az emberiség legnagyobb jótévőjének kell tekinteni.

E tárgy valódi értékének megállapítása során ezért figyelmünket olyan kormányra kell korlátozni, amelyet egyöntetűen az igazság szeretete mozgat, és amely folyamatosan az általános boldogság előmozdításával foglalatatoskodik. Világos, hogy ha létezik valahol ilyen kormány, minden olyan eljárás, amely zavarhatja működését vagy rombolja méltán kiérdemelt tekintélyét, csökkenteni fogja hatalmát és hatékonyságát is, és jelentős kárt okoz a társadalom érdekeinek. Meg kell még vizsgálni, hogy az ilyesféle kormányoknak komolyan kell-e vennie a félremagyarázás hatásait, és hogy a büntetőjogi kényszernél értelmesebb ellenszer nem lenne megbízhatóan alkalmazható.

Megcáfolhatatlan állítás, hogy az a kormány, amit tartósan a közjó előmozdításának komoly és őszinte vágya ösztönöz, minden bizonnyal rendelkezik a nép bizalmával is. Megállapítottuk már: lehetetlen, hogy a társadalom valaha is önmaga ellenségévé váljon.² Egy közösség akaratát mindig is az általános haszon felé kell kormányozni. Ha az igazság kellően erős ahhoz, hogy megküzdjön a tévedéssel és a tévelygéssel, a becsületes és felvilágosult államférfi fő feladata az, hogy a közvélemény elé tárja ennek bizonyítékait.

Azt kell-e képzelnünk, hogy ahol az igazgatás rendelkezik a népszerűsége biztosításához szükséges képességekkel, ott széles körben elfogadják intézkedéseinek valamilyen félreértelmezését, vagy az káros következményekkel jár? Az ilyen feltételezés elkerülhetetlenül magában foglalja vagy a tisztesség hiányát, vagy a kötelezettségek elhanyagolását. A kormányzat azon eszméje, amely szerint azt egyöntetűen a dicséretre méltó és hazafias érzések hajtják, szöges ellentétben áll a rejtéllyel és titkolózással. A kormányzati eljárások egyik fő jellemzője a nyilvánosság, tartóoszlopai az igazság, az őszinteség és az igazságosság. Mivel idegen tőle a mesterkedés és az alakoskodás, nem tart a nép érzéseitől, nem húzódik el a mindenre kiterjedő vizsgálat tekintete elől, tevékeny, hatékony és lényegi alapelveként ismeri el a felelősséget, a közérdeklődés számára pedig szakadatlanul látni engedi magatartásának áttekinthető és részletes történetét. A becsületes szándék által megerősítve és felbátorítva úgy tekint magára, mint ami sérthetetlen és biztos lábakon áll. A bizalom kölcsönös a kormány és a nép között. Annak arányában válik felvilágosultabbá és tájékozottabbá a közgondolkodás, amennyire hozzászokik a vitákhoz. Ahhoz mérten erősödik meg és lesz helyes az általános gondolkodás, ahogy a politikai intézkedéseket feddhetetlenség bizonyítékai kísérik, és az érvek erejével juttatják érvényre, a félreértelmezésnek pedig kevés kilátása van arra, hogy széles körben terjesszék vagy elfogadják. Nincs hely a féltékenységre és a gyanakvásra ott, ahol semmit sem titkolnak és rejtegetnek. Az erény világát övező erőteljes ragyogás megzavarja és elrettentí a pártoskodást. Hiába irányítja a rosszindulat a szabadság és igazság tiszteletre méltó őrrei felé nyilait, azok meggyöngyülnek és szilánkokra törnek, amint hozzájuk érnek, vagy kétszer olyan gyorsan pattannak vissza arra a kézre, ami azokat elindította. Ahol az őszinteség a kormányzat elismert tulajdonsága, és a polgári eljárások hozzászoknak ahhoz, hogy intézkedéseiket kendőzetlenül megmutatják, és hű beszámolókat adnak róluk, ahol a közösség hozzászokott a politikai eszmecsere szabadjára engedett gyakorlásához, ott megerősödik és növekszik a köztisztviselők bölcsességébe és becsületeségébe vetett bizalom, és lehetetlen lesz féktelen ellenkezésre hangolni a népet, vagy az ármányos összeesküvők bolondjává és áldozatává tenni.

---

² Lásd a mű IX. fejezetét („Ugyanezen tárgy a társadalom ellenőrző hatalmának szempontjából vizsgálva”).

Igaz, hogy mindenki befolyása és tevékenysége kiterjed egy bizonyos körre, és hogy érzései, sőt tévedései is bizonyos fokon hatnak azokra, akikkel rendszerint kapcsolatban áll. De kijelenthető lesz-e, hogy néhány ember előítéletei kellően erősek ahhoz, hogy megfertőzzék a tömeg általános véleményét? Feltételezhető lesz-e, hogy egy szűk kör téves elképzelései valaha is veszélyesek lehetnek a politikai igazság gyémánt keménységű talapzatán felállított kormányzat számára? Bármit is valljon rosszindulatúan néhány nagyravágyó és önző összeesküvő, lehetetlen, hogy a közösség jelentős része hozzájáruljon az ellenséges és áruló tervekhez. Az országoknak soha nem származik hasznuk a megtévesztésből. Örökérvényű érdekük, hogy az igazság és az erény útján járjanak – így tévedéseik mindig az értelmi képességüknek tudható be, nem pedig a lelkük sajátja.

Akkor hát melyek a legalkalmasabb eszközök arra, hogy megvédjük a kormányt a szabadosság alaptalan támadásaitól, és mi a köz szabadságának legjobb biztosítója a becsvágy ellenséges túlkapasai ellen? Alapos vizsgálat után úgy fogjuk találni, hogy mindkét baj elhárítására ugyanazt a gyógymódot alkalmazzák.

Ilyen gyógyírt jelent az igazság széles körű terjesztése. De mi a leghatékonyabb módszer ahhoz, hogy egyetemesen elfogadtassuk az igazságot? A rövidlátó politika által eddig alkalmazott gyakorlat az volt, hogy erővel harcoltak a tévedés ellen. A kényszerítés valóban megfelelő lehet a büntetés céljára, de sosem tehető meg az emberek tanítójává. Ha valaki azt a jótékony szándékot dédelgeti, hogy eltávolítja tévedéseimet, és kijavítja hibáimat, ha számúzni óhajtja bűneimet, és meg akarja tisztítani szívemet, akkor járjon jó példával elől, vagy kedvesen és elnézően szóljon hozzám, mondja meg, hogy miben nincs igazam, és mutassa meg a becsületesség útját. Ha ezt teszi, visszautasíthatnám-e öntelten, hogy hallgassak rá? Ha kellőképpen hat ránk a tárgy fontossága, gondolkodásunkat felélénkítik a lelkesültség termékeny sugarai, és elkerülhetetlenül átitat minket a meggyőző ékesszólás. Minden kebelben van olyan húr, amelyet becsületességre hangoltak. Amikor megfelelően alkalmazzák az észet és az érveket, akkor azok képesek áthatni minden gondolkodást – de semmi sem lehet értelmetlenebb vagy a saját céljaink ellen valóbb harc annál, mint amikor erőt alkalmaznak. Nem vonz, hanem örökösen visszataszít, gyűlölködést szít és ellenállást vált ki, és természeténél fogva bizalmatlanságot kelt. A tételes jog büntetései hallgatásra készíthetnek, szakadatlan legyőzhetik a gondolkodás energiáit – alkalmasabbak arra, hogy a politikai erény támogatásának szerencsés eszköze helyett az elnyomás gépezetévé tegyék.

A büntetőtörvénnyel való közbelépés, ha arra a tévedések ártalmas hatásainak kivédésére szolgáló eszközként tekintünk, egészében véve szükségtelen. Másfelől mindig a társadalom számára legártalmasabb és legveszedelmesebb következmények kísérik, hiszen kétségtelenül egyformán fontos, hogy védekezzünk a kormány jogsértései és visszaélései ellen, és hogy törekedjünk a szabados félremagyarázás okozta károk megelőzésére. A büntetőtörvény mindig alkalmas arra, hogy a hatalom eszközeként alkalmazzák – kormányzati eszközként arra használható, hogy eltiporják vele azokat az egyéneket, akiknek az elképzeléseit ellenszen-

vesnek tekintik. Mindig biztosak lehetünk abban, hogy a bíróság független az irányítóitól, és pártatlan? Sosem fognak a bírók kedvezni azoknak a hatalmasságoknak, akik pártfogolják és előléptetik őket? Sosem hajlanak majd arra, hogy feláldozzanak valakit a hatalom oltárán? Kellő gonddal tartózkodnak-e majd a bosszúállásra ösztönzéstől, a súlyosított és eltúlzott büntetések kiszabásától? Végezetül nem arra kell-e számítani, hogy a kényszerítő korlátozás bevezetése összetettebb és rettentesebb csapásokat okoz a legkorlátlanabb szabadosságnál?

Akkor hát hogyan kell a bölcs és körültekintő törvényhozónak megküzdnie a téves véleményekkel vagy a szándékos megtévesztésekkel? A helyes válasz e kérdésre az, hogy a kormánynak semmi esetre sem szabad ebbe beleavatkoznia, ha csak nem az olyan információk nyilvánosságra hozatalával, amelyek képessé teszik az embereket arra, hogy helyes ítéletet alkossanak a dolgokról. Tegyük fel, hogy az az elképzelés kering, hogy a kormány bizonyos intézkedése valószínűleg gyászos hatásokat eredményez, vagy hogy aljas és tisztességtelen célokból ered. Azt állítják, hogy egy ilyen elképzelés annak arányában lesz káros, mint amilyen széles körben terjesztik. Rendben. De hogyan szüntethető meg egy ilyen vélekedés vagy előzhető meg további terjesztése? Méltányos és érvelő cáfolattal vagy egy lázadásról szóló törvény elrettentő erejével? Az igazság meggyőző és részletező kifejtésével vagy a börtön rémségeivel és a pellengér sajátos logikájával?

A szabadosság mindig is hajlamos megghiúsítani a saját céljait. Egy olyan társadalmi állapotban, amelyben a folyamatos és korlátok nélküli eszmecsere elfogadott, a hamisság győzelme sohasem lehet tartós. Az általános megvetést és közutálatot a rosszindulatú rágalmozó személye mindenki másnál könnyebben ébreszti fel. A közgondolkodás ítélőképessége abban a mértékben lesz éles és helyes, ahogyan hozzáedződik a vizsgálódás gyakorlatához – képessé válik azonnal különbséget tenni igazság és tévedés között, mindenki megtanulja tisztelni és félni a közösség felvilágosult ítéletét, a leleplezés szorosán a félremagyarázás nyomában fog járni, és senki nem merészel majd büntetlenül hazug mesét koholni vagy előadni.

A polgári kormányzás természete, ahogyan az irányelve is, megköveteli, hogy bízzanak a nép bölcsességében és erkölcsi tisztaságában. A megfontoltság és a nemeslelkűség azt fogja diktálni, hogy e sérthetetlenként elfogadott vonásra hagyatkozzanak. A mondandó messzemenően állhatatos vizsgálata és a Cenzúrával kapcsolatos gyanakvó érzékenység természetesen hozza létre azt a feltételezést, hogy valami hibádzik benne, „valami bűzlik Dániában”. Még ha a valóságban le is szólják, mindig rendelkezni fog annak eszközével, hogy anélkül védje meg becsületét, hogy a büntetés kétes kiszabásához kellene folyamodnia. Az államigazgatással kapcsolatban esetleg elterjedt bármely téves nézet tüstént eltávolítható az Érvek üdvös alkalmazásával. A közvélekedésnek a kormány ügyeit illető tévedése minden esetben a közösség információhiányából származik, ami tehát nagymértékben maga az igazgatás elhibázott, a megismeréshez szükséges eszközöket elrejtő politikájának tulajdonítható. Ha a kormány hozzászokik ahhoz, hogy működésének részleteit és indokait röviden és pontosan közlésezi, akkor nem marad esély a

felreértelmezésre – a bűnös indíttatással rágalmazó demagógok azonnal elhallgatnak és összezavarodnak, mesterkedésük tisztességes, de félrevezetett áldozatai pedig az igazság felsőbb rendű bizonyítékainak láttán azonnal feladják előítéleteiket.

Ezenkívül, amennyiben azt feltételezzük, hogy az embereket a személyes érdekről alkotott nézeteik vezetik, a kormánynak sosem lesz szüksége bajnokokra és védelmezőkre: a dicsőítők tömege, ahogyan Pompeius serege is, egyetlen jelre összegyűlik majd: „mert ahol a dög, oda gyűlnek a keselyűk”.* A pártfogás és a hivatal, annak a „jutalomnak a reménye”, ami „megédesíti a munkát”, mindig meg fogja sokszorozni a hatalom támogatóit. A kormánynak mindig hatalmas előnye lesz ebben az érvelésben anélkül is, hogy a büntetőjog tudományát igénybe kellene vennie. Többen vannak, akik mindig készek önző vagy aljas megfontolásból igazolni intézkedéseit, mint akik bírálják azokat.

Azok a korlátozások, amelyeket a hatalom büntetőtvények révén juttat érvényre, mindig kétes jellegűek. Természetük szerint alkalmasak a visszaélésre: csak azért lehetnek szükségesek, hogy egy olyan kormányt tartsanak fent, amelynek intézkedései nem élnék túl a vizsgálódással való találkozást. Meglehetősen nyilvánvaló, hogy azt a kormányt, amely érdemeinek megalapozottan jó hírével kivívta a nép tiszteletét, nem tudják kikezdeni a rágalmak nyilvánveszői, következésképpen arra a fortélyra sem lehet rávenni, hogy a büntető rendszer szigorával érje el biztonságát. A vizsgálódás szabadságára rótt korlátozásoknak ezért a politikai intézmények minden észszerű elmélete számára ellenszenvesnek és a legegészségtelenebb következményekkel terhesnek kell lenniük.

Becsapnánk magunkat, ha azt képzelnénk, hogy a korlátozás rendszerének negatív jellege van: hogy ha nem is jár sok előnnyel, legalább nem jár jelentős kárral sem. Ellenkezőleg, mindig a legténylegesebb és legfélelmetesebb bajok kísérik.

Az ilyen rendszer mindig hajlik arra, hogy elfojtsa a politikai vizsgálódás hevét és rettegéssel töltsse el a gondolkodást. A kormányzati intézkedések vizsgálatához mindig a perektől és a büntetésektől való félelem társul majd, a bírságtól és bebörtönzéstől való rettegés mindenhova követni fog minket. Hiába is próbálnánk felbecsülni a tilalom pontos kiterjedését, vagy tisztázni, hogy mit szabad kimondanunk, és mikor kell elhallgatnunk, az óvatlan pillanatban tett kijelentések, annak ártatlan közlése, hogy mit tudtunk meg másoktól, egy baráti információ iránti bizalmunk büntettként is beállítható, és az elnyomó és meg nem érdemelt büntetés bajainak elszenvedőivé tehet. A társadalmi bírálat lehetősége, ami csak addig bizonyul hasznosnak, amíg független és korlátozatlan, csak arra szolgál – ahelyett, hogy hatékonyan védene a visszaélésekkel szemben, és megelőzné azokat –, hogy a szabadság látszatával és tartalmatlan árnyával megtévessze a népet, miközben valójában folyamatosan a hatalom megtorló és elkeseredett üldözésének teszi ki a népítélet lelkes és becsületes szószólóját.

---

* Mt 24,28.

A korlátozás rendszere rettenetes eszköz a nép bizalmának elnyerésére vagy a kormány népszerűségének megerősítésére. Egy rágalmazásról szóló törvény elfojthatja az elégedetlenség őszinte kinyilvánítását, de igen könnyen rendezetlenséget visz a társadalmi szervezet belső és lényegi részeibe. Egyszerűen nem alkalmas arra, hogy tartósan megalapozza a nyugalmat, vagy hogy ténylegesen megoldjon valamely panaszt. Egy olyan közösségben, amely hozzászókkott a szabadság valamilyen számottevő mértékének az élvezetéhez, azt, amit nem lehet nyíltan elmondani, titokban és keserűen suttojják el. A kormány mindig részt vesz az így okozott rémségekben. Abban a pillanatban, hogy az első meglepetés elmúlik, az elégedetlenség kétszer akkora antaioszi erőre kap, és egy Briareosz karjait használja. A szunnyadó tűz talán nem lobog, de nem is alszik ki. Visszafojtva és rejtve kiváló olajjal táplálják – egyszer majd belobban, szétterjed, és egy vulkán ellenállhatatlan és örvöngő dühével emészt majd el.

XII. fejezet

A téma folytatása

A legnagyobb jelentősége annak az állításnak van, hogy a politikai intézményeknek a tervezés egységét és összhangját kell mutatniuk. Lehetetlen a szolgaság előírásait anélkül ojtani a szabadság törzsére, hogy megváltoztatnánk a fa természetét és tulajdonságait. Az egyik vagy a másik rendszer elkerülhetetlenül fölénybe kerül. Ha a gyakori rágalmazási perek elégedetlenséget váltanak ki, a kormány végül arra kényszerül majd, hogy vagy enyhítsen szigorán, vagy – amitől inkább tartanunk kell – hatalmát katonai önkényuralom bevezetésével erősítse meg.

Láttuk már, hogy a politikai vélemény erős kezű, kormány általi korlátozása a legveszélyesebb visszaéléseket teszi lehetővé, és minduntalan azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a legszemélyesebb és elnyomó célokért bocsátják áruba. Akkor hát ahhoz, hogy megelőzzünk egy kisebb és úgyszólván képzelt bajt (amit állandóan üdvös és hatékony orvoslás követ), vezessünk be egy olyan rendszert, amelyet ilyen hatalmas csapások kísérnek? Miközben próbáljuk elfojtani a szabadosságot, nem kell-e emlékeztünkben tartani, hogy a vizsgálódás szabadsága mindennél jobban szükséges a hatalommal való visszaélésekkel szembeni védelemhez? Amikor túlrad bennünk a rosszindulatú rágalmak és félremagyarázások elleni buzgalom, járuljunk hozzá a társadalom legelőnyösebb képességeinek megbénításához és megnyomorításához? Amíg az emberiség bűnein és esendőségén elmélkedünk, teljesen meg kell-e feledkeznünk arról, hogy a kormányzatokra is nagyban jellemzők természetünk indulatai, kísértései és gyengeségei?

Általában azt képzelik, hogy a politikai célszerűség követeli meg, hogy a rágalmazót megbüntessék. „Megengedhető-e, hogy a kormányzat rágalmazója büntetlenül diadalmaskodjon? Nem kell-e gonosztettével arányos szigorral találkoznia?” Az ilyen kérdésekre meggyőző válaszként különféle elképzelések adhatók.

Gondosan meg kell különböztetnünk a magánszemélyek és a kormányzat becsmérést. Az első esetben személyes sértésről van szó – mivel a személyes jó hírnév kényes dolog, és az ember könnyen szenved attól, ha rossz színben tüntetik fel. Egyetlen ember téves benyomásai is rendkívül ártalmasak lehetnek egy másik számára. A személyes sértés miatt indított eljárások valódi sérelmen alapulnak: céljuk a jogorvoslat – ezek teljesen a polgári jog hatókörébe tartoznak, és nem alakíthatók át az elnyomás eszközeivé.

Figyelmünket ezért a kormány rágalalmazására kell fordítanunk. A kormányzás jellegének vagy intézkedéseinek elferdítését jogsértésnek tekintjük, és azt mondják, hogy ezért ugyanúgy büntetendőknek kell lennie, ahogyan a többi állam elleni bűncselekmény is az.

Egy ilyen elméletre válaszolva jegyezzük meg, hogy a közjó előmozdítása az az igazi elv, aminek alapján minden bűn büntetendő. Kényszer csak azzal az indokkal alkalmazható, hogy az a magatartás, amit meg kell fékeznie, sérelmes a közösség számára. Aki rablást követ el vagy csalásban vétkes, az valódi kárt okoz, amit nem ment egy bocsánatkérés. Az ilyen törvénysértéseket mindig meg kell büntetni, és az ilyesmi sosem túlkapás – de a kormány beavatkozása, hogy megbünteti az embereket a rá vonatkozó kijelentéseik miatt, mindig is a legszegényesebb elnyomás volt és az is marad.

A kormányzat megrágalmazása miatti vád ezért sokkal veszélyesebb a társadalom számára, mint az a ferdítés, amit megbüntetni szándékoznak. Óvakodnunk kell attól, hogy olyan fegyvert bízunk a kormányra, ami sebezhetetlenné teszi. Már megvitattuk, hogy a büntetés, elvontan tekintve, az emberi szenvedés megsokszorozása.³ Emiatt csakis általános hasznának alapos figyelembevételével lehet alkalmazni. Kevés elmélet veszedelmesebb annál, ami a jó útra térítés egyetlen hatékony módjának a sérelemokozást tekinti, a test fájdalmait és megcsönkítését pedig a legjobb eszköznek a szellem megtisztítására. Ez az embertelen tévedés a palotákból ered, és befurakodott az otthonokba és az iskolákba is. Ha ugyanannyi leleménnyel és buzgalommal fejlesztették volna a szellemi képességeket, mint amennyit a kegyetlenség és a bosszúállás kidolgozására fordítottak, a világ sokkal közelebb jutott volna az érettség állapotához, és viselkedésünket az erény, nem pedig a félelem irányítaná.

Kellően nyilvánvalóvá tettük, hogy az erényes kormányt fizikailag nem értheti kár intézkedéseinek félremagyarázásával, mivel a legelkeseredettebb és leghevesebb szidalmak lepleződnek le legkönnyebben. Akkor miért kellene büntetést róni rá? Ha börtönbe zárnak vagy elkobozzák tulajdonomat, az jobb emberré tesz majd? Az ilyen szigor megnyihíti a kormány iránti érzéseimet, vagy inkább tartós nehezítésre fog sarkallni? Ha rosszindulatú ócsárlás bűnébe estem, akkor hagytam,

---

³ Lásd a mű II. fejezetét („On the general right to investigate Political Topics”).

hogy az emésztő irigység, a beteges féltékenység és a keselyű szenvedélyek kínozzák és emésszék szívemet. Higgyék el, hogy sokkal súlyosabban büntet az ilyen kín, mint az inkvizíció minden borzalma! Aki az igazságot támadja, az biztosan csalódní fog: elkerülik, megvetik, és mint Káint, arra ítélik, hogy homlokán viselje a gyalázat jelét. Ha félreismertem egy befolyásos személy jellemét, vagy rosszul értelmeztem a kormány valamely tevékenységét, tévedésemet a józan ész segítségével kell kijavítani, nem pedig a testem szétszaggatásával. Ha szándékosan hamis beszámolót adtam a kormányzati intézkedésekről, vagy rosszindulatúan kirohantam egy köztisztviselő ellen, nem szükséges a fenytés ahhoz, hogy megvédjük az egyiket, vagy hogy a másikat illető téves benyomást eltávolítsuk. Ha a büntetés célja a személyes bosszú kielégítése, akkor az nyilvánvalóan erkölcstelen, ha az általános hasznossággal kapcsolatos megfontolásokon alapul, akkor téves elmélet sarjadéka. Egy téves benyomás eltávolításához semmi sem szükségesebb az igazság egyértelmű bemutatásánál.

A kormánynak csak a közösség szempontjaira való hivatkozással szabad büntetést kirónia. Minthogy tetteink ránk tartoznak, saját lekiismeretünkre és Istenünkre kell hagyni minket. Egyetlen kijelentés sem lehet igazabb a közismert szállóigénél, miszerint „jobb futni hagyni 99 bünöst, mint egy ártatlan embert feláldozni a büntetőjog oltárán”. Nincs még egy olyan kényes dolog, mint amilyen véleményünk kinyilvánítása. Semmi sem lehet nehezebb, mint bizonyossággal állást foglalni annak az embernek a jóhiszeműségét illetően, aki helytelenül számolt be a kormány intézkedéseiről. Hogyan állapíthatnánk meg, hogy valaki elméjében mennyi volt a tényleges rossz szándék és mennyi a helytelen hevület? Börtönbe küldhetnek-e hiszékenységem miatt, vagy megbírságozhatnak-e azért, mert gyenge a felfogásom? Meg kell-e büntetnünk az embereket előítéleteikért és tévedéseikért? Ostoroznunk és megbéklyóznunk kell-e az őszinte vélemény lelkesültségét, csak mert nem felel meg a kabinet politikai elvárásainak? A közérdekű témákról vallott téves nézeteim ellenére valószínűbb, hogy becsületes szándék hajt, mint hogy előre megfontoltan büntettet akarok elkövetni. Akkor hát hogyan különböztethetjük meg egymástól a véletlen tévedést és a szándékos ferdítést? Állítsunk fel egy Csillagkamarat a társadalom kebelében, hogy az döntsön az egyéni kifejezésmód jelentéséről, és meghatározza, hogy mekkora keserűség járta át a beszélő kebelét? Bármilyen szemszögből tekintjük is, ha valakit büntetéssel sújtunk, hogy korlátozzuk érzéseinek közlését vagy megakadályozzuk a tévedés terjedését, az homlokegyenest ellenkezik a helyes és észokokkal alátámasztható elvekkel.⁴

---

⁴ Virginia állam 1786-ban elfogadott vallásszabadságról szóló törvénye, noha csak teológiai tárgyakra korlátozódott, a politikaiakra ugyanúgy alkalmazható. Tartalmazza egy, a vizsgálódás szabadsága melletti megdönthetetlen érvelés összegzését is – ebből származnak a következő észrevételek: „Veszedelemes tévedés megengedni, hogy a polgári eljárók kiterjesszék hatalmukat a vélemények területére is, és az is, ha azok feltételezett rossz szándéka miatt korlátozzuk az elvek kinyilvánítását vagy terjesztését, amely fejlemény minden (vallás)szabadságot lerombol, mert természetesen – mivel

Nem foglalkoztunk még kellőképp a témával úgy, hogy annak egyik legfontosabb és legerdekesebb alapjából indulunk ki. A köztisztviselők magatartásának korlátozástól mentes vizsgálata nemcsak szükségszerűen megelőzi a nagyravágyó túlkapasokat, hanem a közösség szabadságának egyetlen védelme is, amihez anélkül folyamodhatunk, hogy veszélyeztetnénk az állam nyugalalmát. A gyakorlatban mindig lehetetlen anélkül megengedni, hogy közvélemény korlátozása végett a kormány közbeavatkozzon, hogy ne tennék tönkre vagy gyengítsék a társadalom ellenőrző képességeinek zavartalan működését.

Két ellentétes és rettentő bajt mindig serényen el kell kerülni: először is, a kiváltságoknak az üdvös vagy alkotmányos határokon túli kiterjesztését, másodsor, a politikai tekintély és fegyelem egészségtelen mérséklését. Az utóbbi bajt illetően, nagyon kicsi a veszélye annak, hogy ez valaha is bekövetkezik. A rendes kormány éber örökösége, a fegyelmezett, hatalma csökkentésére folyamatosan gyanakvó, mindig tevékeny és működő testület elegendő záloga a politikai hatalom fennmaradásának és gyakorlásának.

Minden kormány elkerülhetetlenül többre törekszik. A kiváltságok kiterjesztésének vágya mindig erős és eleven. Következésképpen a hatalom alkotmányos egyensúlyának fenntartásához elengedhetetlen, hogy az ilyen törekvést nemcsak szigorú, hanem független elv alapján is folyamatosan ellensúlyozzák. Mindig ésszerűen kell tartani, hogy a kormányzat nyilvánvaló előnnyel és fölényel rendelkezik politikája ellenzésének minden fajtájával szemben – szabályos, fegyelmezett és szervezett alakulat, összpontosított és összekapcsolt erkölcsi és fizikai energiákkal képes a következetes megfontoltságra és a folyamatos tervezésre, sosem téveszti szem elől a célt, rendíthetetlen kitartással valósítja meg terveit az események útvesztőjén át, és minden akadály ellenére is. Tervezni és végrehajtani egyaránt képes. Folyamatosan működik, és nem szenderedik el. Tegyük hozzá, hogy egy ország minden erőforrását irányítja és vezérli. Ezért aztán, hacsak a társadalom nem őriz meg valamilyen éber, hatékony és független semlegesítő eszközt, semmi sem gátolja meg, hogy az a zsarnokság szerencsétlen áldozata legyen.

A közvélemény az egyetlen fék, amely a kiváltságok túlkapasáival hozzáértő módon szembefordítható. Minden más ellenállás nemcsak hatástalan és kockázatos, hanem a társadalmi rend összes értékes alapelvét is felforgatja. A zűrzavart és erőszakot a szabadság minden felvilágosult támogatójának komolyan helytelení-

---

ők ítélik meg a szándékot – a saját véleményüket teszik majd meg a döntés szabályának, és mások véleményét csak akkor fogadják, illetve utasítják el, ha az megegyezik, illetve eltér az övékétől. A tisztviselőknek elegendő ideje van arra, hogy közbelépjenek a polgári kormányzat jogos céljai érdekében, amikor az alapelvek a béke és a rend elleni bűncselekmény kísérleteivé fajulnak. És végezetül, az Igazság nagyszerű, és ha békén hagyják, érvényre jut, az a tévedés igazi és méltó ellenfele, és csak akkor kell tartani ezek összecsapásától, ha az emberi beavatkozás elvette az igazság természetes fegyvereit: a szabad érvelést és megvitatást – a tévedések többé nem veszélyesek ott, ahol megengedett, hogy szabadon cáfolják azokat.”

tenie kell. Siettessük jóhiszeműen a polgári intézmény fejlődését, hiszen mindenkünk megvan ahhoz, hogy féljünk a szenvedély szabadosan és zabolátlanul mértéktelen indulatától.

A közvéleménynek a polgári hatalomtól nemcsak függetlennek kell maradnia, hanem annak ellenőrzése felett is kell állnia. Amint a kormánytól teszik függővé, elveszíti képességeit és hasznosságát mint a közszabadság öre. A folyónak arra kell haladnia, amerre saját természete szerint halad, és nem szabad ravaszsgal vagy erővel más irányba terelni. Csak olyan ellenőrzést szabad bevezetni, amit a társadalom felfogóképessége gyakorol. A kényszer félelemmel tölti el az elmét, ami elkerülhetetlenül lerombolja a közvélemény szabadságát. Akármennyire ártatlanok vagy helyesek is érzéseink, mindig bizonytalanok maradunk a kormányzatról mondható ítélet tekintetében, örökké bizalmatlanok leszünk annak a bíróságnak a pártatlanságát vagy tisztánlátását illetően, ami elé beidéznek minket. A tévedés következményei olyan végzetesek és rombolók lesznek, hogy a hallgatás és a tétlenség veszélyes végletébe esünk. A rágalmozási perek története állandó tanulsággal szolgál arra, hogy a kormányok nem tűrik az ellentmondást, és nem olyan buzgón büntetik meg az igazsághoz való felvilágosult és érdekmentes ragaszkodásból származó tévedést, mint amennyire képesek elfojtani az elgondolásaik szempontjából kedvezőtlen véleményeket. A büntetéssel – ahelyett, hogy az a tévedés egészséges helyesbítése lenne – mindig visszaélnék az ellenszenv, az elnyomás és a becsvágy céljainak megfelelően. Ez elkerülhetetlenül lerombolja a társadalomnak azt az ellenőrző hatalmát, ami a nép szabadságának és az igazságosságnak egyetlen üdvös védelme.

Mielőtt lezárnánk a vizsgálódás ezen ágát, fontos lehet elébe vágni egy ellenvetésnek, ami a kormány egyes intézkedéseinek szükségszerű titkosságából származik. Általános megállapításként igaz az, hogy a nyilvánosságnak a politikai ügyletek lényegi jellemzőjének kellene lennie, csak hogy a polgári társadalom jelenlegi állapotában e szabály alól van valamiféle kivétel. Vannak bizonyos intézkedések, amelyeket nem lehet nyilvánosságra hozni anélkül, hogy az bizonyosan hátránnyal ne járna, és ne tennék ki a bukás veszélyének.

Az ilyen kivételek a végletekig szűk keretek közé vannak szorítva. Elsősorban kivételesen ritkán előforduló tárgyakkal kapcsolatosak. Példaként egy hadjárat előre meghatározott műveleteit és a nagyköveteknek adott utasításokat hozhatjuk – és talán nehéz lesz elképzelni ezekhez hasonló más eseteket. Kétségtelenül helyénvaló, hogy katonai terveinket, flottáink állomáshelyét és seregeink tervbe vett műveleteit gondosan óvjuk attól, hogy az ellenség megtudja – ugyanilyen fontos az is, hogy a tárgyalások során az ellenséges kormány mélységesen tudatlan maradjon az általunk tenni szándékozott engedmények mértékéről. Vizsgáljuk most meg, hogy az ilyen szempontok mennyiben befolyásolják az eddig kifejtetteket!

Mindenki készséggel elfogadja, hogy ilyen esetekben a titkokat gondosan meg kell tartani mindaddig, amíg arra a tárgyalások vagy a katonai vállalkozás sikere biztosításához szükség van. Amint a titoktartás elveszíti jelentőségét, a kormány-

nak kötelessége, hogy nyilvános vizsgálat elé tárja magatartásának helyénvaló voltát. De addig is – mondják majd – intézkedései könnyen félremagyarázhatók. Erre hadd feleljük elsőként azt, hogy az a közösség, amelynek a politikai vita szokása megedzette ítélőképességét, semmilyen nehézséget nem talál abban, hogy megértse: az ilyen sajátos esetekben titkot kell tartani. Ha nem közismert, hogy katonai lépéseket fontolgatnak vagy tárgyalásokat folytatnak, azok nyilvánvalóan nem lehetnek vizsgálódás vagy vita tárgyai – de ha általánosságban tájékoztattak róla, vagy részleteket nem közölve nyilvánosságra hozták, hogy be kell vetni a hadsereget vagy meg kell kötni egy szerződést, ha a nép észreveszi a háborús előkészületeket vagy tudomást szerez a követek találkozásjáról, akkor türelmesen vár majd a titkos terv fejleményére. Az ilyen esetek félremagyarázása semmilyen komoly kárral nem jár. Nem szerez sok támogatót, mert tökéletesen megértik, hogy ez szükségszerűen a feltételezés alaptalan találgatásaiból következik. Ha a kormány valamelyik bizalmasa elárulná a titkot, a történet, mint minden hasonló, az ő vallomásainak súlyától nyerné el hitelét.

Másodszor, az ilyen esetekben a kormánynak becsületessége és igazságszeretete általános elismertségére alapozva nem kell semmit tennie. Ha másféle ügyekben részletes és pontos beszámolókat szokott adni eljárásáról, az vitathatatlanul megalapozza hazafias és feddhetetlen jellegét, és megszerzi a nép bizalmát azokra az időkre, amikor a bizalom a titkos ügyletek terén nélkülözhetetlen.

Harmadszor, megváltoztathatatlan állítás, hogy az igazság megbüntetése összeegyeztethetetlen a politikai igazságosság parancsával. No mármost nyilvánvaló, hogy amíg az ügyletek titokban folynak, lehetetlen eldönteni, hogy bármely, azokkal kapcsolatos kijelentés valójában igaz-e vagy megalapozatlan. Ezért aztán nem helyénvaló az ilyen állítást bírói döntés tárgyává tenni. Ugyanilyen helytelen az is, hogy valamilyen büntetést szabjanak ki rá. A nyilvánosságnak nem áll módjában meggyőződni az ítélet helyességéről vagy jogosságáról. Az ilyen bünvádi eljárást nem szabad megengedni, mert lehetetlen leleplezni túlkapásaikat – de amint kifejtik és részletesen megmagyarázzák az ügyleteket, a félreértelmezés hatásai ködként oszlanak szét, a fenytetés pedig következőképpen haszontalanná és szükségtelessé válik. (...)

Nincs olyan nézet, amelyben a korlátozás rendszerét anélkül szemlélhetnénk, hogy ne érzékelnénk annak igazságtalanságát és torzságát. Sosem lesz szükséges a társadalom rendjének és nyugalmanak fenntartásához, ellenben mindig ki van téve a legveszedelmesebb üzemeknek. Sosem lehet a hasznos intézmények biztonságához nélkülözhetetlen, de ha zsarnoki keze vezérli, a legkegyetlenebb elnyomás eszközévé válhat. A közvélemény a polgári társadalom éltető elve: az állam egészsége azt kívánja, hogy mindig számottevő mozgástérrel és kiterjedt működési lehetőségekkel rendelkezzen, és hogy soha ne közelítsenek hozzá a legnagyobb tisztelet és körültekintés nélkül. Ha a köztisztviselőket felruházzák a vélemények korlátozásának hatalmával, akkor az olyan, mintha a kormány kényére-kedvére bíznánk a tájékoztodás menetét! Joggal tarthatunk a szabadosságnak tulajdonítható

minden bajnál rettenetesebb veszélyektől akkor, ha a rendes hatósági szervek hatastört kapnak arra, hogy megakasszák az emberi értelem előrehaladását. Megengedjük-e egy rosszindulatú kormánynak, hogy zsarnokian szigorú rendeletekkel biztosítsa be magát, vagy hogy egy embertelenül kegyetlen büntetőtörvénnyel erősítse meg a tekintélyét? Elébe vághat-e a büntetőjog tudományának bástyáival a független vizsgálódások nyers megközelítéseinek? Bevezethet-e törvényeket azért, hogy a vizsgálódást bűnössé nyilvánítsa, és érvényt szerezhet-e a jognak azért, hogy az elmélkedést árulássá vagy lázítássá változtassa? Miféle okoskodó állítja majd azt, hogy a kormány mindenben tévedhetetlen, vagy hogy a közigazgatás minden tette szükségszerűen a tökéletesség jegyeit mutatja? Ahogy a közösség olykor tévedhet gondolatai megfogalmazásában, úgy a kormány sem fogja kevésbé gyakran szántsándékkal elnyomni a népet. A társadalom ellenőrzési joga a közösség szabadságának egyetlen biztos és hatékony öre. Áldásos hatását csak addig fejtheti ki, amíg megőrzi teljes függetlenségét. Amennyiben a veszély szempontjai is felvetődnek az eszmecserében, a vita egyértelműen átadja helyét a leghatártalabb vizsgálódásnak. (...)

XIII. fejezet

A forradalom megelőzéseként felfogott vizsgálódás szabadságáról

Általános alapokon kezelve a témát, és mielőtt áttérnénk a politikai intézmények sajátos rendszereivel kapcsolatos vizsgálatra, egy igazán érdekes és komoly szempont még megfontolásra vár. Van még egy olyan lehetséges megvilágítás, ami szellemileg sem érdektelen, és a szívünket is megdobogtatja.

Csak két eszközzel rendelkezik a társadalom a zsarnokság birodalmának lerombolásához és politikai állapotjának javításához: vagy forradalmat csinál, vagy a közgondolkodás folyamatos felvilágosodására bízta a dolgot. Az előbbi reménytelen, vészterhes és bizonytalan kimenetelű, az utóbbi pedig, bár fokozatos és szinte észrevétlen, folyamatos, egységes és állandóan működik. Tisztán látva a forradalmat kísérő borzalmakat és gyötrelmeket, elkerülhetetlenül komolyabban fogunk érdeklődni a tudás üdvös fejlődése iránt.

Bárhogyan is végződjenek az állam intézményeit illetően a hirtelen forradalmak, kezdetüktől fogva bizonyosan a legfélelmetesebb és legszörnyűbb csapások kísérik. A gyors változások mindig erőszakosak: inkább az indulat, az ellenségeskedés és a bosszúállás rendellenes kiáramlásából fakadnak, semmint az értelmes és független elmélkedés higgadt és jóindulatú döntéseiből. A háborgás természetes eleme dühöngésnek, a pártoskodásnak és tisztességtelenségnek: túl viharos és indulatos ahhoz, hogy az igazság békésen, üdvösen és kellő körültekintéssel haladjon előre. (...)

Lehetetlen, hogy a társadalom örökké változatlan maradjon. A fejlődésben való folyamatos előrehaladás mára talán elkerülhetetlenné vált. Kockázatos lenne ki-

zárólag az előző korok kormánnyal kapcsolatos ügyeinek tapasztalatából következtetni. Az emberiség állapota az elmúlt korokban különbözött a jelenlegitől. Görögországot és Rómát általában felvilágosult országoknak nevezzük, csakhogy ezekben az ünnepektől közösekben a tudást monopolizálták, és csak kevesek birtokolták. Megszerzésének eszközei szűkösek, megőrzéséé szerények voltak. Ha írtak is könyveket, nem lehetett általánosan terjeszteni – sokszorosításuk az unalmas és fáradságos kézi betűvetés miatt alig haladt, és kizárólag a gazdagok és tudósok tanulmányozásának szentelték azokat. A felvilágosulatlan sokaságot könnyebben rá lehetett szedni és lehetett kormányozni, mert örök sorsa az, hogy tanulatlan maradjon. Egyetlen alkalmi kiadvány, az igazság egyetlen segíteni kész kötete sem célozta az ő okításukat vagy jelent meg a világ általános hasznára. Ki nem látja hát, hogy a nyomtatás feltalálása az emberiség egyetlen története egyik legjelentősebb korának dátumát jelzi?

E megfontolásokat nem lehet a vizsgálat fő tárgyától való elkalandozásnak nyilvánítani, mert az elme a forradalmi állapotok rémségeinek felismerésével buzgóbban kötődik a megelőzés ama kiváló eszközeihez, amelyek szükségtelessé teszik a forradalmat, és vértől nem szennyezett kézzel a társadalom folyamatos javulása felé mutatnak. A sajtó hatása a véleményekre, a viselkedésre és a kormányra olyan téma, amelynek tüstént figyelmet szentelünk. Amilyen széles körű témánk, olyannyira igényli a kutatás éltető energiáját – de mielőtt lezárnánk ezt a fejezetet, had próbáljuk kimenteni a politikai reformok támogatóit minden olyan gyanú alól, amellyel igaztalanul bélyegezték meg őket!

Nem ritkán táplált előítélet az, hogy a köz szabadságának védelmezői nyughatatlanok, fegyelmetlenek és lázadók, állandóan az újdonságot hajszolják, és mindig a forradalom lehetőségét lesik. Egy ennyire végzetes és egyszersmind légből kapott előítélet megszüntetése olyan kötelesség, amellyel egyaránt tartozunk a kormány biztonságának és a nép állandó jólétének. Egy ilyen vélemény nyugtalaníthatja és arra vezetheti a közigazgatást, hogy elégedetlenséget keltő intézkedéseket fogadjon el, és épp az elkerülni próbált bajjal is végződhet, hathat a gyengékre, a bátortalanokra és a jólétben élőkre, és arra indíthatja őket, hogy ellenezzék az általános haszonra irányuló jószándékú javító erőfeszítéseket. A józan reform nem éretlen és képzelgő szélhámos: nem jellemző rá az elhamarkodottság, és a fizikai erő sem fegyvere. Területe a társadalomnak a megértés tárgyilagos és érvelő irányításával történő felvilágosítása. Az emberi nem jótevője, telve bölcsességgel, megfontoltsággal és irgalommal, nem pedig „pusztító angyal”, aki feláldozza az egyik generációt a másik hasznának bizonytalan kilátásai miatt. Valódi feladata milliók életének megóvása, az emberek magántulajdonának tiszteletben tartása, és hogy megtiltsa a vérontást. Nem azon fáradozik állandóan, hogy az emberiséget a fenyverek vérengző lármája közepette terelje egybe, hanem hogy a meggyőzés és elmélkedés békés templomába gyűjtse.

Láttuk már, hogy a kormányzat biztonsága és a köz szabadságának megőrzése ugyanazon az alapon nyugszik: a közvéleményen. A politikai feddhetetlenség va-

lódi érzése, ami miatt egy közösség minden lényeges jogot komolyan meg kíván óvni, csalahatatlannal el fogja őket riasztani attól, hogy a nyilvános sérelmek orvoslására forradalmi intézkedésekhez folyamodjanak. Ezért a kormány számára veszélyesebb megkockáztatni, hogy elpusztítja a társadalom erkölceit fenntartó általános ismeretek tömegét, mint hogy megengedi a legszorgalmasabb és korlátlanul kiterjedt vizsgálódást. Ha esetleg olyan helyzet áll elő, amely célravezetővé teszi a forradalmi erőszakot, az biztosan olyankor következik be, amikor már minden remény teljességgel szertefoszlott, hogy bármely más gyógy mód segíthet, akkor, amikor a kormányzati hatalom megtiltja az általános tájékozottsághoz és fejlődéshez lényeges kölcsönös párbeszédet és a vélemények közlését. A zsarnokság minden lehetséges módja közül egy sem végzetesebb annál, és egytől sem hőköl vissza az ember elméje nagyobb rettegéssel, mint ami erkölcsi és értelmi képességeit durvítja el, és megfosztja őt az értelmes lények felbecsülhetetlen értékű tulajdonától: a szabad szólástól és véleményétől. Az érvelés szokása és gondolataink közlésének szabadsága mind a társadalom jogaira, mind a kormány üdvös hatalmára jótékony hatással vannak. A szabadosság olyan rossz, ami sokkalta kevésbé félelmetes a korlátozásoknál.

NATHANIEL PEABODY ROGERS (1794–1846) jogász, filantróp, 1835-től a „*The*” *Herald of Freedom* szerzője, 1838-tól szerkesztője, szélesebb körben ismertté a *New York Tribune* hasábjain megjelent The Old Man of the Mountain álnéven írt levélsorozat tette 1846-ban. A faji és nemi egyenlőség higgadt, szellemes és csipős nyelvű szószólója, az American Anti-Slavery Society ügyvezetője, majd annak lapja, a *National Anti-Slavery Standard* szerkesztője is. Erkölcsi alapon ellenezte a rabszolgatartást, elutasította annak politikai célokkal való összekapcsolását, nem nézte jó szemmel a harmadik politikai oldal megerősödését sem, sőt általában minden politikai szervezetet kifogásolt. Amikor kiállt amellett, hogy még az Anti-Slavery Societyt sem szabadna vezetői testület, küldöttségek és elnökök irányítása alá helyezni, a *Herald* fenntartói elfordultak tőle, de az abolitionizmus ügye melletti elkötelezettsége miatt a bizalmi válság ellenére is állhatatosan kitarzott a lap mellett – a kötetben szereplő írása egyszerre emel szót a fizikai, a szellemi és a jog szerinti szabadságért.

A szöveg megjelenési helye:

Nathaniel P. Rogers: Free Speech. *Liberty Chimes*. Providence, Ladies’ Anti-Slavery Society, 1845. 13–19.

A fordítás forrása: *A Collection from the Miscellaneous Writings of Nathaniel Peabody Rogers*. Manchester–Boston, Fisk–Mussey, 1849. 377–380.

NATHANIEL PEABODY ROGERS

A szabad szólás

Hogyan kérhetünk szabadságot az ültetvényrabszolgák számára, ha a rabszolgaság eltörléséért küzdőre sem bízzák rá a szólás szabadságát?! Ha az emberiség támogatói nem alkalmasak arra, hogy összegyűljenek, és a szabadságról anélkül *beszéljenek*, hogy rögvest bilincsbe vernék őket, hogyan remélhetik a vad indulatú emberek, hogy szabadon élhetnek a küzdelmes élet nagy izgalmi közepette?!

Nekem úgy tűnik, hogy az abolicionisták jobban tennék, ha először arról győződnének meg, hogy a saját maguk számára lehetséges-e bármilyen fokú szabadság. Arról, hogy vajon bármelyik szabadságot – a gondolat szabadságát – megvalósíthatja-e valaki az emberi nemből. Arról, hogy a szerencsétlen emberiség itt, a földön, valójában nem képtelen-e az önszabályozásra, és csak a közösség egyesített nyers erejétől való félelemmel lehet a tartós szolgaság állapotában tartani. Születésünktől fogva béklyók között éltünk, és azt kellett gondoljuk, hogy a láncok a természetesek számunkra – és hogy velünk együtt születtek. *Velünk* együtt születtek – vagy mi születtünk azokkal –, de jobban tesszük, ha nem hagyunk többet megszületni belőlük. „Atyáinktól” örököltük a béklyókat, de jobb lenne, ha mi nem adnánk tovább azokat.

A szólás joga – a jogok joga – a legkiválóbb és eszményi tulajdonsága fajunknak. Ha szabad, tündököl az állatok között. Az üvöltő oroszlán méltóságteljes és fenséges élőhelyén, a sivatagban. Nem az, ha az *ostor* suhintása miatt *morog* az állatkertben. A sas vijjogása az égen – vagy a bérceken, ahol él és otthona van – össze sem hasonlítható sokkal közönségesebb károkozásával, amikor megtagadják tőle a jutalomfalatot a kalitkában, amit csak lárjának hallhatunk. Az egyik szabad szólás a „szabad találkozás” során. A másik szónoklat a hivatalok, testületek és üzleti bizottságok alá rendelve. Milyen más a pinty vad füttye a fenyő csúcsán, amikor a lenyugvó nap dalra fakasztja az eső után, és a szegény, kalitkában élő kanári csipogása a zsúfolt városi utcán! Csakhogy a hasonlat nem elég kifejező. A szabadság dicsőfénye és szépsége nem ábrázolható. Tanújának kell lenni – meg tapasztalni és érezni.

A szólás az egyetlen, amitől a zsarnokok rettegnek. Ez az, amit nem tudnak irányítani vagy leküzdeni. A nyers erő nem érhet fel vele. „Négy ellenséges sajtó – mondta Napóleon, a legfélelmetesebb vadállat, amit a modern világ látott – sok-

kal rettenetesebb, mint százezer szurony.” Azt is mondhatta volna, hogy ilyen egy sajtó is – ha az szabad. És ha szabad, barátságatlan lesz a zsarnokkal. Ugyanolyan ellenséges és félelmetes lesz a „tanácskozó testületekkel”, mint amilyen a szuronyokkal szemben. Mindkettő számára ez „a halál”. A testületnek nincs mit ellene szegeznie, csak a szuronyt. A szurony a testület fő és egyetlen érve. Egy testület szurony nélkül olyan, mint a lódarázs fullánk nélkül, vagy mint egy fogatlan véreb. De ha nem tudja megharapni, megpróbálja majd megtépázni és leugatni a szólásszabadságot. És minthogy a szurony a testülete egyetlen érve, csak a testületek képesek jól forgatni ezt a rútot és utálatos fegyvert. Az egyén sosem képes megtartani vagy megőrizni azt. Az egyén csak az igazsághoz folyamodhat.

„Fogjátok be a száját!” – kiáltja a rémült és felbőszült zsarnok. – Fojtsátok el a kiáltását! Meghallják az emberek! Zárjátok oda, ahol nem *hallják meg* őt! Legyen tömlőce mélyen, annak falai vastagok – nem annyira azért, hogy őt bent tartsák, hanem, hogy *a hangját!* Nekem sem szabad hallanom – „zavarja nyugalمامat”. Tartsátok őt *külön!* Ez a végszó, ami felébreszti a holtakat, és megindítja az emberiséget. A szavak olyanok, mint a „mélyről előtörő” vihar. A szavak forradalmasítják a társadalmat és a nemzeteket, és megváltoztatják az emberi állapotot. Azokat a „változásokat” hozzák, azt a „félelmet”, ami „összezavarja az uralkodókat”. Az egyeduralom erődítményeket épít, hogy börtönbe zárja. A nép hallgatása közepette emeli ezeket, és egyedül a Szólás képes ledönteni. Franciaország Bastille-ának falait, amelyek félelmetes forradalmának kitörésekor leomlottak, nem a tüzéség rombolta le, hanem a nép hangjának égzengése-földindulása rázta meg, és ha Franciaország tudta volna, hogy micsoda ereje van annak a hangnak, Európa minden trónját feldönthette volna vele. De szuronyt fogott, és elbukott. Még Napóleon kezében is kudarcot vallott, a legerősebb kézben, amely valaha megragadta azért, hogy meghódítsa a világot. Megbukott, és Franciaország újra láncokat visel. A királyok ismét építik erődjeiket a végeken, hogy bebörtönözzék a népet, de a régi gótikustól eltérő építészeti stílusban kell felhúzniuk, hogy elrettentő legyen az, ami a nép hangja ellen emelkedik.

Napóleon maga is, félmillió szurony falával körötte, megremegett a szabad szólás leggyengébb leheletére. Az az alak, aki *bepelerlte* az embereket *rágalmazásért* az angol bíróságokon. Akkor, amikor hadban állt vele, amikor a büszke sziget döbbenetben állt partraszállási fenyegetése előtt, amikor félelmetes marsalljaival a Csatorna bejáratánál körözött, az angol bíróság visszhangzott a törvényszéki altiszt kiáltásától: „*Kovács János* jelenjen meg a bíróság színe előtt, és feleljen meg Bonaparte Napóleon panaszára, vagy különben mulasztása feljegyeztetik!” A császár egyáltalán nem bízott a rettenetes marsalljaiban, sem az itáliai és egyiptomi hadseregekben, egészen addig, amíg London kávéházaiban a szabad beszéd büntetlenül rágalmazhatta őt. Nevetségesnek találta-e bárki is, hogy Napóleonnak félnie kell a *rágalmazástól*? Egyáltalán nem. Az oktalanság az volt tőle, hogy perrel akarta elejét venni. Ha férfi lett volna, a rágalmazó ellen cikket küldött volna a brit

sajtónak. De nem merete ezt tenni. Zsarnok volt – az igazság ellene volt –, és a szabad szó kimondta ezt. Ez megrémítette őt, és ostobán a joghoz folyamodott. Nem emlékszem, hogy megnyerte volna a pert!

Térjünk a szűkebb pátriánkra és az erkölcsi viaskodás mezejére! A vezető testület (*Corporation*) ugyanolyan gyáva és zsarnoka-ellenlábasa a szabad szólásnak, a székben – a tanácsban (*Board*) – az üzleti bizottsággal, mint a királyok táborában és udvarában, és a szabad szólás csapás és fenyegetés a testületre annak minden formájában. Jelmondata és címszavai: Nem kellene bizottságok, sem elköteleződés! Sem tanács, ahol leteríthetik az emberiséget, hogy élve eltemessék! Társulást! De egyének társulásáét, teljes személyiségeket – változatlan és tiszta társulást! Összehangolt cselekvést, egyéni, személyes tettet! Ahol az egyesítés nem hoz létre egyéni szabadságot, a varázslóé megbabonázza a többséget; olyan társulás, ahol ez a szörnyeteg ismeretlen, ahol nem tapasztalták meg és nem ismerik el a számok befolyását és a nevek súlyát; ahol nincsenek nagy emberek, nincsenek vezérek sem! Minden kívülre irányuló vagy kívülről jövő erőszak támogatása nélkül terjeszti nagy igazságait, hogy azok megtalálják útjukat a nép szabad és félelmet nem ismerő szívéhez. Ez a „rabszolgaság-ellenes társaság”! A New Hampshire-i Anti-Slavery Society ilyen! A legszerényebb és legszegényebb a rabszolgaság-ellenes testületek közül. Mindenben szegényes, kivéve az elveit, szabadságszeretetét és az emberiség ügye iránti hűségét. Ezekben gazdag. Ez ajánlja fel erős jobbát együttműködésre az ország rabszolgaság-ellenességének és főként a néhány föld próbálta, szolgálat nyújtta embernek a kis Rhode Islanden. Minden rabszolgaság-ellenes társaság „segédje”, de semelyikhez képest sem másodlagos, mint ahogy valóban egyetlen rabszolgaság-ellenes testület sem állíthatja, hogy ez annak alá- vagy fölérendelt lenne.

ROBERT (BOB) GREEN INGERSOLL (1833–1899) a „nagy agnosztikus”, ügyvéd, író és népszerű szónok, konzervatív republikánus. Rögtönzött, ám igen hatásos és hosszú beszédeiről volt híres, amelyek közül a valláselleneseket adták ki előszeretettel. Politikai és társadalmi témájú előadásait később több válogatáskötetben is megjelentették – az 1880-as választási kampánykörútján szeptember 28-án Rockfordban tartott beszédét dolgozta át az egy hónappal későbbi, október 30-i brooklyni szövegéhez, de más változata is fennmaradt. Mivel az e két alkalommal tartott szónoklata számos hosszú, a helyi közönséget érintő szakaszokat is tartalmaz, e helyütt a New York-i Cooper Unionban 1880. október 23-án elhangzott előadás ama leiratát közöljük, és annak is kifejezetten az Ingersoll által a kampány fő kérdésének tekintett szólásszabadságra összpontosító fejezetét, amely adalékkal szolgál az élő szabad szó és a közönség azonnali reakciójáról is.

A szöveg megjelenési helye:

Robert G. Ingersoll: *Free Speech and an Honest Ballot*. Chicago, Blaisdell, 1880. 2–4.

ROBERT INGERSOLL

Szabad szóolás

Hölgyeim és uraim, évekkal ezelőtt rájöttem, hogy nem szól különösebb érv a gyanúsítgatás mellett. *(Taps)* Rájöttem, hogy a pártok, ahogyan az egyének számára is, hosszú távon az őszinteség a legjobb politika. *(Taps)* Rájöttem, hogy az embereknek joguk van ismerni mások valódi gondolatait, és ígérem, ma este elmondom, hogy őszintén mit gondolok én. *(Taps)* Előljáróban talán elég annyit leszögezmem, hogy egyik pártnak sem vagyok lekötöztetve. *(Taps)* Egyedül én rendelkezem magam felett. *(Nevetés és taps)* Egyetlen pártnak vagy szervezetnek sincs bizalmi meghatalmazása ama kis agyvelő felett, amivel rendelkezem, és amíg csak a közös levegőt szívom, el fogom mondani, hogy mire gondolok valójában. *(Taps)* Egyetlen ember is, aki a jó oldalon áll, végül többséggé lesz. *(Nevetés)* Egyetlen olyan szót sem ejtek ki ma este, amelyet az itteni demokraták ne ismernének el igaznak, és bármit is mondjanak, kénytelenek lesznek magukban háromszoros hurrát kiáltani. *(Taps)*

Először is, el kívánom ismerni, hogy a háború alatt százezerszám voltak hazafi demokraták. El kívánom ismerni, hogy ha nem az északi háborús demokratákon múlt volna, sosem törtük volna le a felkelést. *(Taps)* Legyünk őszinték! Továbbá el kívánom ismerni, hogy ha csak a háborús demokratákon múlt volna, nem lett volna felkelés, amit le kellett törni. *(Nagy taps)* Háborús demokraták! Miért neveztük el őket háborús demokratáknak? Hallottak önök valaha bárkit is háborús republikánusról beszélni? Azért beszéltünk háborús demokratákról, hogy megkülönböztessük őket azoktól a demokratáktól, akik valamilyen szempontból a békét támogatták. Azt is el kívánom ismerni, hogy a republikánus párt nem teljességgel tökéletes. *(Nevetés)* Miközben úgy hiszem, hogy ez a legjobb párt, ami valaha létezett *(taps)*, miközben úgy hiszem, hogy szervezetén belül több lélek, több értelem, több hazafiság van, mint bármely más szervezetben, ami a világon csak létezett, azt is elismerem, hogy nem teljesen tökéletes. Elismerem, hogy nagy dolgaiban, nagyszerű törekvésében nemzete megóvására, hatalmas erőfeszítésében zászlónk magasban tartására, nemes kísérletében arra, hogy négymillió rabszolgát szabadítson fel *(taps)*, óriási és fenséges próbálkozásában arra, hogy megmentse

e nemzet gazdasági becsületét, elismerem, hogy követett el néhány hibát. Nagy igyekezetében, hogy jót tegyen, néha véletlenül rosszat tett. És azt is el kívánom ismerni, hogy a nagyszerű demokrata párt, azon való igyekezetében, hogy hatalomra jusson, néha véletlenül jót is tett. *(Nevetés)* Láthatják, hogy hajlandó vagyok tökéletesen méltányos lenni. *(Taps és nevetés)*

Azért tartok a republikánus párttal, mert az én utamat járja, ám ha valaha jobbra vagy balra fordul, én egyenesen előre akarok menni.

Minden kormányzatban van valami, amit meg kell tartani – minden kormányzatban sok dolog van, amit meg kell szüntetni. Minden jó ember, minden hazafi, mindenki, aki szereti az emberi fajt, a jót kívánja megtartani és a rosszat eltörölni – és e hallgatóságban is mindenki, aki a jót óhajtja megőrizni, közös országunk ama részével, országunk ama pártjával fog tartani, amelyikről őszintén elhiszi, hogy a jót megóvjá, a rosszat pedig elpusztítja. *(Taps)* Sok gonddal jár jó republikánust nevelni. *(Nevetés)* Sok munkát igényel. A republikánus párt minden korban megterem – az önfeláldozásból és az odaadásból. *(Taps)* A republikánus párt mindazokból a jó dolgokból született, amiket ezen a világon eddig tettek. *(Taps)* A republikánus párt az összes győtrelem, a jogért hozott minden hősies véráldozat eredménye. A nagyvilág legjobb igyekezetének virága és gyümölcse. *(Taps)* Ahhoz, hogy republikánust csináljunk, iskolaépületekre van szükségünk. *(Taps)* Hírlapokra és magazinokra. *(Taps)* A jó republikánus a civilizáció legjobb eredménye, csupa értelem, művészet, zene és dal. *(Taps)* Ha demokratákat akarnak csinálni, hagyják békén őket. *(Nevetés)* A demokrata párt eme ország üledéke. *(Nevetés)* Senki sem kapál gyomot. Senki sem fáradozik különösebben azon, hogy pipitért neveljen, az mégis nő az út mentén. A magokat véletlenül szórják el és gyűjtik össze. Ám ha búzát és kukoricát akarunk termesztetni, fel kell szántani a földet. Végtelen türelemmel és munkával kell védeni és learatni a termést. Pontosan így kell dolgozniuk, ha jó republikánust akarnak nevelni. Ha demokratát akarnak nevelni, egyáltalán ne is törődjenek vele. *(Nevetés)* A demokrata párt előnyös színben tünteti fel az emberi hiányosságokat. A tudatlan embernek azt mondja: „Eleget tudsz.” A gonosz embernek azt mondja: „Elég jó vagy.”

A republikánus párt azt mondja: „Jövőre jobbnak kell lenned, mint idén!” Az ember azért republikánus, mert szeret valamit. A legtöbb ember azért demokrata, mert utál valamit. A republikánus, mondhatni, elkapja az ember grabancát, és így szól: „A legjobb képességed szerint kell cselekedned, amíg csak élsz, az emberi haladás véghetetlen hegyén kell hágnod.” Olykor-olykor elfárad az ember. Azt mondja: „Eleget másztam, és a vártnál olyannyira jobban, hogy nem akarok továbbmenni.” Hébe-hóba elfárad az ember, és elengedi azt, amit fog, teljesen viszszaeszik a legaljára, és amíg átszellemülten dagonyázik a sárban, azt mondja: „Éljen Hancock!” *(Nagy nevetés)*

Délen nem szabad a szólás

Vannak olyan dolgok ebben a kormányzatban, amiket megtartanék, és olyanok is, amiket megszüntetnék – és annak érdekében, hogy meggyőzzem önöket arról, az én utamon kellene járniuk, úgy illik, hogy előadjam érveimet. Ezt a köztársaságot az értelemre és a nép hazafiságára építették, és minden köztársaságban teljességgel szükségszerű, hogy lennie kell szabad szólásnak. („*Jól mondja!*” *Taps*) A szabad szólás az emberi lélek ékköve. A szó a gondolat teste, aminek a szabadság ad szárnyakat, és az egész szellemi égbolt gondolatokkal van tele. (*Taps*) Köztársaságban minden szónak joga van ahhoz, hogy meghallják. Köztársaságban minden embernek joga van az általa követett út mellett érvelni polgártársainak, és amikor azt mondják, hogy valaki nem beszélhet, azt is mondják, hogy a többieknek nem szabad hallaniuk. Amikor azt mondják, hogy valakinek nem szabad elmondania, hogy mit gondol valójában, akkor azt is mondják, hogy polgártársait meg kell fosztani az őszinte gondolatoktól, hiszen mi haszna megengedni, hogy a vádlott ügyvédje az esküdtékszékhez szóljon, ha az már döntött? Mi haszna megengedni az esküdtésknek, hogy azt mondja: a vádlott „nem bűnös”, ha a vádlottat a csöcselék felakasztja? Azt kérdelem önöktől ma este, hogy akad-e itt olyan, akárcsak egy is, aki nem támogatja a szólásszabadságot? Olyan magányos demokrata, aki azt meri mondani, hogy nem pártolja a szabad szólást? Az ország melyik részén szabad a gondolat ajka – Délen vagy Északon? Országunk melyik területére bízhatjuk rá a szabad szólás felbecsülhetetlen értékű ékkövét? Mississippi úriemberekre bízhatjuk-e rá, vagy massachusettsiekre? Alabamára vagy New Yorkra? Rábízhatják-e a Délre, vagy a nagyszerű és pompás Északra bízható rá? Vicc nélkül (*nevetés*), tényleg, van egyáltalán szólásszabadság Délen? Sosem volt, és még ma este sincs, de hadd áruljam el, hogy miért!

Délen ott volt az emberi rabszolgaság intézménye, amit nem lehetett megvédeni a nyilvános érvelés vádpadján. Olyan intézmény volt ez, amit nem lehetett megvédeni az emberi lelkiismeret magasabb fórumain. Egyetlen ember sem állhat oda és védheti meg a jogot arra, hogy kirabolják a bölcsőt, senki sem védheti meg a jogot arra, hogy a csecsemőt eladják kétségbeesett anyja kebeléről, senki sem védheti meg azt az állítást, hogy a csupasz háton csattanó ostorcsapások törvényes fizetség az elvégzett munkáért. Mindenki, aki mások meg nem fizetett munkájából élt, szíve mélyén tudta, hogy tolvaj. (*Taps*) Emiatt nem akarta megvitatni ezt a kérdést. (*Nevetés*) Amire a rabszolgatartás intézménye így szólt: „Ne szólj, ne érvelj!” – és a szabad gondolat ajkára lakat került. Önök tudják ezt. Mindenki önök közül. (*Nevetés*) Minden demokrata ugyanolyan jól tudja, mint ahogyan minden republikánus is. Sosem volt szabad a szólás Délen. És mi lett az eredménye? Engedjék meg itt nekem, hogy elismerjem – mert méltányos akarok lenni –, hogy igen kiváló emberek ezrei meg ezrei vannak Délen – ezrek belőlük. Száz meg százazrek

vannak, akik a republikánus pártprogramra szeretnének szavazni. *(Taps)* És amikor csak szabad szólás van ott, és amikor csak szabad választások vannak ott, akkor a republikánus programra fognak szavazni. *(Nagy taps)* Ismétlem, jó emberek százai vannak Délen, azonban az emberi rabszolgaság intézménye megakadályozta a szabad szólást, és a természet egyik csodás ténye az, hogy nem lehet láncokat tenni mások lábára anélkül, hogy hasonló gúzsba ne kötnénk a saját elménket. *(Taps)* Amikor a Dél rabszolgasorba hajtotta a négereket, saját magát is szolgává tette, és ennek eredménye értelmi sivárság lett. Nem született olyan könyv – egy kivétellel –, amely hozzájárult volna az emberiség tudásához, sem újság, sem folyóirat, sem költő, sem filozófus, sem filantróp nem emelkedett ki abból a sivatagból. *(Nagy taps)* Olykor valaki kifogásolta ama hírhedt intézményt, és olyan közel jutott ahhoz, hogy filozófus legyen, amennyire csak azt az a társadalom, amelyben élt, megengedte. *(Nevetés)* Miért van az, hogy New England, ez a szikla borította vidék, virágzik? Miért, hogy New York a nagy szövetség vezető állama? Megmondom önöknek! Azért, mert önöknek megengedték, hogy gondolatokat cseréljenek egymással. Azért, mert a szólásra nyíló szájak húsz éve tökéletesen szabadok. Egészen addig soha nem volt szabad szólás e szövetség egyetlen államában sem, amíg meg nem született a republikánus párt. *(Taps)* E pártot a szellemi szabadság bölcsőjében ringatták, és ez az oka annak, hogy azt mondom: ez a legjobb párt, ami valaha létezett a föld kerekén. *(Taps)* Meg akarom őrizni a szabad szólást, és őszinte ember lévén, magamból indulok ki: „Hogyan tudom a legjobban megvédeni?” Azáltal, ha a Délnek vagy ha az Északnak adom, a demokráciának vagy ha a republikánus pártnak? És becsületes ember lévén, kötelességem azt mondani, hogy a szabad szólás a legnagyobb biztonságban azoknál van, akik a legrégebben védik. *(Taps)* Hol van olyasmi, hogy republikánus csöcselék, ami megakadályozná egy őszinte gondolat kifejezését, hol? A Dél népének szabad Északra jönnie, ki szabad fejezniük érzelmeiket minden egyes szónoki emelvényen a széles Keleten, a hatalmas Nyugaton és a tágas középső államokban, Maine-be, Vermontba mennek, és minden államunkba, és megengedett nekik, hogy szóljanak, mi pedig figyelmesen meghallgatjuk őket, és a legkevesebb, amit tehetünk, hogy válaszolunk az érveikre. *(Taps)*

Azt mondom ma este, hogy ugyanolyan szabadsággal kell rendelkezniük, hogy megvitassuk ezeket a kérdéseket Délen, mint amilyen a délieknek van Északon. Sőt, többet mondok ennél: az északi demokratáknak kell a déli demokratákat arra kényszeríteniük, hogy ugyanolyan jól bánjanak a déli republikánusokkal, ahogyan az északi republikánusok bánnak velük. *(Taps)* Mi Északon jól bánunk a demokratákkal *(nevetés)* – úriemberként bánunk velük Északon, és ők mégis a déli demokráciával társulnak, tudván, hogy a déli demokrácia amott nem fog méltányosan bánni a republikánusokkal. Egy demokratának szégyellnie kellene magát emiatt. Ha az én barátaim nem ugyanolyan jól bánnak másokkal, ahogyan azok barátai bánnak velem, akkor megszakítom velük a barátságot. *(Taps és nevetés)*

Először is tehát, támogatom a szabad szólást, és országom ama feléhez csatlakozom, amelyik hisz a szabad szólásban – és azzal a párttal értek egyet, amelyik mindig is védelmezte e szent jogot. Amikor véget vetünk a szabad szólásnak, akkor azt mondjuk, hogy a gondolatnak az elme méhében kell meghalnia, amiért az ugyanolyan hatással lesz a szellemi világra, mint amelyet a források kútfőjének lezárása gyakorolna a fizikai világra. Tartóztassák fel a forrásokat az eredetüknél, és azok megszűnnek csörgedezni, a patakok sem fognak csobogni, a nagy folyók pedig többé nem ömlenek a tenger ölelésébe. Ugyanígy állítjuk meg a gondolatokat. Rekesszük a gondolatot abba az elmébe, amelyben megszületik, és az elmélet meghal – a tudás hatalmas óceánjából pedig, amihez mindannyiunknak megengedett, hogy hozzá járuljunk, és amiből mindenkinek meg kell engedni, hogy vegyen belőle, a tudatlanság hatalmas sivataga lesz. *(Taps)*

Mindig is azt mondtam, amit most: hogy minél több szabadságot adunk, annál több lesz belőle. Mindannyiunk számára van hely ezen a világon, van elég hely az összes gondolatunknak is – a szellemi tengeren minden vitorlásnak és a szellemi légben minden szárnynak van tér. *(Taps)* Az az ember, aki egy olyan jogot gyakorol, amit nem akar másoknak megadni, barbár. Az az állam, amelyik nem engedi a szabad szólást, civilizálatlan, és szégyen az amerikai államszövetség számára. *(Taps)*

FABIAN FRANKLIN (1853–1939) Egerben született, családja 1855-ben költözött az Egyesült Államokba. Matematikaprofesszori állását odahagyva előbb a baltimore-i *News* szerkesztője, majd a *New York Evening Post* társszerkesztője és a *Weekly Review* (később *The Independent*) szerkesztője lett, hogy az újságírásban és a mindennapi életben meghonosítsa az egzakt gondolkodást – ahogy egy kollégája megjegyezte: tág érdeklődési köre volt géniuszának hibája; a matematikában azért nem alkotott valami rendkívülit, mert figyelmét a politikára, a közgazdaságra, a társadalmi problémákra „pazarolta”. *A szólásszabadság néhány tévedése* a korlátoltsággal, a dogmatizmussal és a demagógiával szembeni ugyanolyan közérthető és logikus védőbeszéd, mint amilyenek előadásai voltak, „amelyekről hallgatóinak az volt a határozott benyomása, hogy a bemutatott kérdést a tanár alaposan megfontolta, és az ő egyéniségének és művészi természetének jelét hordozták. A lehető leglelkiismeretesebben és legalaposabban figyelt a diákjaira, gyakran minden erejével azon fáradozott, hogy megválaszoljon egy olyan kérdést, aminek jelentőségét a hallgatói csak alig fogták fel.”

A szöveg megjelenési helye:

Fabian Franklin: Some Free Speech Delusions. *Unpopular Review*, 1914. október. 223–235.

FABIAN FRANKLIN

A szólásszabadság néhány káprázata

Korunk szokatlan jelensége a mártírság egy új fajtájának feltalálása. A vélt vagy valós rosszal szembeni ellenállás, az elnyomás elleni lázadás, a fennálló rend megdöntésének kísérlete minden korban viszontagságokkal és szenvedéssel járt. Amikor az elnyomás vagy büntetés kegyetlen vagy bosszúálló volt, és az áldozatok felemelték szavukat ellene, emberségesebb korokban a helyesen gondolkodó emberek rokonszenveztek tiltakozásukkal, és támogatták azt, bármennyire is ellenezték a szóban forgó agitálást vagy felkelést. Azokat, akik meggyőződéseik miatt szenvedtek, akár a bíróság markában, akár a pallos véres ítélete révén, elnyerték a hős vagy vértanú nevet. Volt idő, amikor azokat, akikről úgy tudták, hogy az állam számára veszélyes nézeteket vallanak, vagy ellenszenvesek voltak az uralmon lévő erő számára, a kormány bűnözőként üldözte. Az utóbbi két-három évszázadban a liberálisabb és haladóbb országokban az efféle leplezetlen üldözés ismeretlen volt, azonban e pusztán negatív vélemény szabadság és a „szabad szólás” és a „szabad sajtó” kifejezések alatt értett pozitív szabadság nagyon távol van egymástól, és e távolság áthidalása lassú és szakaszos volt. Még ma is, és még az olyan országokban is, mint az Egyesült Államok vagy Anglia, fenn lehet tartani azt az álláspontot, hogy e szabadság nem feltétlen – a kormányzás és a mindennapi élet területén is rendkívül kevés dolog van, ami az. Ám a szólásszabadságért való felszólalásban, amiről mostanában oly sokat hallottunk, az a feltűnő, hogy e lármázásnak egyáltalán nincs köze e szabadság feltétlen teljességének kérdéséhez. Az agitátorok nem arról panaszkodnak, hogy van néhány dolog, amit nem engednek nekik kimondani vagy kinyomtatni, hogy cenzúrázzák kiadványaikat vagy meggátolják terjesztésüket, nem arról, hogy az általuk vallott tanok nem tárhatók bármilyen kisebb vagy nagyobb gyűlés elé, amely szabályos módon meghallgatásukra összejön. Az a bánatuk, hogy bizonyos időpontokban vagy helyeken – ahol az általuk tartani kívánt beszéd mások rendes személyes jogainak megsértése, vagy a hatóságok véleménye szerint rendbontásra való felbujtás – a hatóságok közbelépnek, hogy megakadályozzák ezen eredmények kialakulását. Az általuk kifogásolt korlátozások nem a hirdetett tan természetét illető megkötések, még csak nem is a tan általános terjesztésének valamiféle megszorítása. Amit legalábbis elviekben nem engednek nekik megtenni – természetesen voltak ennek rosszul sikerült alkalma-

zásai is –, egyszerűen az, amit senki másnak sem engednek meg. Röviden, nem azt kívánják, hogy annak ellenére legyen ugyanolyan szabadságuk, mint az átlagos polgárnak, hogy a fennálló rend ellenségei, hanem azt, hogy azért legyenek különleges előjogaik és mentességeik, mert a fennálló rend ellenségei.

Panaszuk sajátos jellegének megfelelően a tettetett szenvedésre próbálnak építeni. Az I. világháborús szónok, aki a Park Row-n Franklin szobrának lábánál óhajt beszélni, magára – meg kell hagyni, jámbor módon – vértanúként tekint, ha, mivel a köré gyűlt tömeg akadályozza a forgalmat, a rendőrség azt várja tőle, hogy gyűlését néhány száz méterrel odébb északra tartsa meg – mártíromsága abban a tényben áll, hogy alig van abban szórakoztató vagy izgalmas, ha arra kötelezik az embert, hogy olyan tömeghez szóljon, amelyik nem akadályozza a forgalmat. Magában a tömegben – mondjuk az izgatott és többé-kevésbé fegyelmetlen tömegben a Union Square-en a coloradói szerencsétlenség után –, ha valaki esetleg megtagadja, hogy a rendőr utasítására továbbhaladjon, és netán kap egyet a fejére a rendőri gumibottal, ennek az embernek bizonyosan sokkal nagyobb jogalapja van a mártír címre, de még az ő követelésének is legalább kilenczized része lárifári, szemben az egytized valósággal. Lehet, hogy a szerencsétlen flótás számára ez igen komoly dolog, de lehet, hogy nem az – a társadalmi vagy politikai eseményt illetően ez egyszerűen semmiség. Csak akkor számítana, ha módszeres üldözés – az elnyomás állandó politikájának velejárója – része lenne. Sajnos voltak olyan helyek – mondja Lawrence vagy Paterson –, ahol az ostoba és helytelenül gondolkodó helyi kormányzatok elkövettek efféle büntetteket, de az olyan agitációkban, mint az I. világháborús és „Szólásszabadság-párti” szövetségeseiké New Yorkban, a panasz teljességgel kitalált volt. Valóban volt tragikus csúcspontja e történeteknek: a három New York-i anarchista halála, amit az általuk éppen összeszerelt bomba felrobbanása okozott, és szinte biztosan valamilyen rombolást vagy megszárlást készítettek elő. Ez a többinél bizonyos értelemben kevésbé mesterséges mártíromság, mert tényleg elég komoly dolog volt, a vértanúság leglényegesebb eleme mégis nyilvánvalóan teljességgel hiányzik belőle. Senki sem kérte, még kevésbé kényszerítette ezeket az urakat arra, hogy robbantsák fel magukat, és amikor megtették, nem erőszak ellen védekeztek éppen, és feltehetőleg azt sem érezték, hogy ők maguk a legcsekélyebb veszélyben lennének, amikor azt a sorsot hívták ki saját maguk ellen, amit másoknak szántak. Mindez azonban egyáltalán nem gátolja meg, hogy a mártírság dicsőségéig emelkedjenek, és mellékesen azt is megjegyezhetjük, hogy jöllehet azok, akik így nyilvánosan tisztelegnek a forradalmi anarchia ügyéért meghalt elvtársaik előtt, közbeavatkozás nélkül adják elő mondanivalójukat, és háborgatás nélkül járnak-kelnek New Yorkban, nincsenek olyan eszementek e közösségben, akik minden pillanatban készek a hajukat tépni a szólásszabadság elfojtása miatt.

Az új mártíromság az éhségstrájkban kifejtett állapotában és igazi jellegében látható. Az üldözés fikciója a négyzetére emelkedett benne. Ennek a szólásszabadság-anarchisták általi alkalmazása természetesen csak egy példa a kiak-

názására, ám e helyütt bennünket kifejezetten ez érdekel. Az, hogy szerény kezdetből komoly kellemetlenséggé növi-e ki magát, vagy hogy esetleg akár súlyos probléma méretét ölti, a jövő zenéje. De az értelmes embereknek fel kell készülniük arra, hogy e tárgyról bolond és zavaros gondolatok nagy tömege terjedhet el, és a kezdetektől fogva pontosan annak kell látniuk a dolgot, ami. A szabad eszmecsere országában, és ahol a választójog osztálykülönbségek nélkül gyakorolható, bizonyos számú ember tevékenyen részt vesz a társadalmi rend egészét érintő radikális és forradalmi változások gerjesztésében. E propagandának semmi nem állja útját sem cenzúra, sem a nyilvánossághoz való hozzáférés megakadályozása, sem személyes betiltás formájában. Szabadságukban áll annyi hívet szerezni, amennyit csak tudnak, akár szóbeli meggyőzéssel, akár nyomtatott szavakkal – és amikor elegendő számú embert nyertek meg, övük a kormányzás. Igaz, egyetlen eszköz használatától meg vannak fosztva, és történetesen éppen erre az egy eszközre vágnak a leginkább. Nincs megengedve nekik, hogy zavargást vagy rendbontást keltsenek, vagy hogy üldözzék azokat az egyéneket, akik kiváltották ellenséges érzelmeiket. Ebben övelük sem bánnak másként, mint ahogyan hasonló körülmények között a legártatlanabb vagy leghagyományosabb ügyek szószólóival teszik. Ha puritán agitáció kezdődne a színház ellen, a vezetőinek megengedett lenne, hogy szívük szerint kárhoytassák a színpadot mint az ördög eszközét arra, hogy az emberiséget megrontsa és magával rántsa – azonban nem lenne nekik megengedett, hogy a színészek megtámadására vagy a színházak felgyújtására kész izgatott tömeget hergeljék. Meg kellene elégedniük azzal, hogy annyi embert állíthatnak a saját álláspontjuk mellé, amennyit csak a rendes módszerekkel meg tudnak nyerni. Ezt a fajta korlátozást nehezményezik az anarchisták és az úgynevezett szabad szólás más, állítólagos bajnokai – e képzelt sérelem ellen tiltakozik az éhségsztrájk fondorlatos mártíromsága.

És az éhségsztrájk csalárdsága, ez a sértés az, amit az emberi értelem számára kínálnak – először is önmagában, de még inkább az általa kiváltott „kínzás” örült kiáltásával, amit minden ép embernek mélységesen zokon kell vennie. Van egy maroknyi közönséges forradalmár, akik többé-kevésbé önmagukat is veszélyeztetik, de bizonyosan sokkal inkább a kinevezett hatóságokat háborgatják. Ezt általában anélkül teszik, hogy a kormányzat vagy a maguknak okozott kellemetlenség egy szemernyit is zavarná őket ebben. Nagy ritkán, amikor e tevékenységek során átlépnek, vagy úgy gondolják róluk, hogy átléptek egy bizonyos, a köz biztonsága vagy kényelme szempontjai szerint meghúzott határvonalat, letartóztatják őket, és a rövid ideig való elzárás enyhe büntetésével sújtják őket, ahogyan a kistilű bűnözők ezreire is ezt mérik. Aztán azzal folytatják, hogy saját ügyük bíráinak nevezik ki magukat – azt követelik, hogy a törvény vesse alá magát az ő akaratuknak. És amikor ez a nevetséges kívánság azzal találkozik, hogy a szakértelem által csak kigondolható leghumánusabb módszereket alkalmazzák rájuk a büntetés végrehajtásának biztosítására, sikolyuk a levegőbe hasít: „Kínzás!” Ha az ítélet maga igazságtalan, hadd tegyenek meg ezzel kapcsolatban minden eszközzel, amit csak le-

het, senki sem sajnálná ezt tőlük. Csakhogy nagyon is jól tudják, hogy milyen csekély eredménnyel járna, ha a valódi sérelmükre alapoznák igényüket, ezért a közönség jelentős részének lágyszívűséggel párosult agyalágyultságára számítanak abban, hogy elterjesszék: a saját magukra kiszabott, megjátszott gyötrelem a hüvelykshorítóval és a kópaddal ér fel. Nem könnyű megmondani, hogy pontosan mi lenne a legjobb, amit a büntetőhatóságok tehetnének, ha ez az ostobaság tartósan bizonyulna országunkban. Az az egy biztos, hogy nem szabad félvállról venni. Arcátlan kihívás ez nemcsak a joggal, hanem a józan ésszel és az emberiséggel szemben is, és ha nem csúsztak ki teljesen kezünk közül az élet és a kormányzás realitásai, bármilyen intézkedés bevezetését találják is esetleg szükségesnek ahhoz, hogy hatékonyan megfeleljünk a kihívásnak, azt az amerikai nép határozottan jóvá fogja hagyni.

Nehéz megmondani, hogy az általunk tárgyalt, a szabad szóláshoz való jog természetéről alkotott fantasztikus elképzeléseket milyen mértékben osztják az értelmes és pallérozott emberek. A szocialista vagy félszocialista papok és más emberbarátok egy bizonyos kicsiny és jól körülhatárolható csoportjában határozottan megtalálhatók. Szélesebb körben ezeket az elképzeléseket ha nem is karolják fel kifejezetten, mindenesetre jelentős mértékű rokonszenvező elnézésben részesítik. Egyik esetben sem túl szigorú ítélet azt mondani, hogy a magatartás a gondolkodás hiányának vagy a gondolkodásmód felszínességének tudható be. A szólásszabadság igazi tana a polgári viselkedés átfogó elve, ami a józan ész és a tapasztalaton alapul, igazolása pedig a legmagasabb rendű közérdekekben rejlik – ezek az emberek, úgy tűnik, egyszerű, feltétlen dogmaként gondolnak rá, amelynek szentsége felülmúlja a hasznosság minden szempontját, és amelynek bármilyen megsértése az isteni rend elleni véték. Egy ilyen elgondolást csak sekélyes gondolkodású ember vagy egyetlen eszmétől fűtött fanatikus tehet magáévá, és kétségtelenül közel az összes szélsőséges „szabad szólás hívő” az előbbi csoportba tartozik. Kidolgozatlan, gyerekes elképzeléseik és a szabad szólás egyedül tiszteletre vagy komoly megfontolásra méltó felfogása közötti éles különbség legjobban az egyéni szabadságnak a világon valaha ismert egyik legnagyobb bajnokának szavait idézve mutatható meg. Aligha állítja majd a mi érzélgős szólásszabadság-apostolaink akár leghevesebbike is, hogy az ő saját meggyőződése e tárgyban megalapozottabbak, vagy hogy bátorsága rettenthetlenebb, mint John Stuart Millé. Nagyszerű értekezésében a *Szabadságról* olyan messzire megy, amennyire csak lehet – néhány tekintetben kétségtelenül messzebbre, mint eme érzélgős emberbarátok közül sokan mennének – a vélemény nyilvános kifejezésének teljes szabadságát követelve, már amennyiben a kérdéses vélemények vagy tanok lényegét tekintjük. Nem tűrte meg az erkölcstelenséget, sem a zsarnokölés védelmét. Az eme alapelv iránti rajongásának heve inkább a józan gondolkodóé, mintsem egy bálvány vak szolgájáé. Számára oly világos volt, hogy a szólásszabadság van az emberért, és nem az ember a szólásszabadságért, hogy az nem is igényelt bizonyítást. Egyetlen rövid bekezdés is – az, ami annak a kérdésnek a tárgyalását vezeti be, hogy „ugyanazok az

okok”, amelyek előírják a vélemény és a szólás szabadságát, „nem teszik-e szükségessé, (...) hogy az emberek meggyőződésüknek megfelelően, szabadon cselekedhessenek”^{*} – elegendő lesz ennek megmutatására:

Senki sem kívánja, hogy a cselekvés éppolyan szabad legyen, mint a vélemény. Épp ellenkezőleg: még a vélemények is elvesztik védettségüket, ha olyan körülmények között nyilvánítják ki őket, amelyek kifejezésüket valamilyen káros cselekedet közvetlen kiváltójává teszik. Azt a véleményt, mely szerint a szegények éhínségének a gabonakereskedők az okai, vagy amely szerint a tulajdon rablás, nem szabad háborgatni, míg egyszerűen csak a sajtó útján terjed. Ám igazságosan lehet büntetni, ha szóban adják elő egy izgatott tömegnek, mely egy gabonakereskedő háza előtt gyülekezik, vagy ha ugyanennek a tömegnek röpirat formájában juttatják el.^{**}

Egy kicsit később arra a megjegyzésre bukkanunk, hogy „az egyén szabadságának tehát korlátozottnak kell lennie: nem lehet más emberek kárára”^{***} és amikor azt látjuk, hogy miután fenntartotta a jogot a zsarnokölés tanának védelmére, szabad az út, hogy kifejtse saját véleményét, Mill hozzáteszi, hogy különleges esetben ennek ösztönzése esetleg büntetés tárgyát képezheti, feltéve, hogy „tett követte, s legalábbis valószínű összefüggést lehet megállapítani a felbujtás és a tett között”^{****} – elég világosan látjuk a különbséget a megalapozott és észszerű meggyőződés működése, mint amilyen Millé, és az olyan üresfejű érzélgősségé között, mint ami egy Berkman vagy Bouk White támogatásával jár együtt.

Az e szeszélyek mélyén rejlő gondolkodás zavarosságát két témával kapcsolatban is meghökkentően szemléltették már, amelyeknél érdemes lehet egy kissé elidőzni. A baj mindkét esetben részben a tényekkel kapcsolatos téves értesültségnek vagy azok félreértelmezésének tudható be – de mindkét esetben a téves értesültség és a félreértelmezés is kibogozhatatlanul össze van gabalyodva a gondolkodás zavarosságával.

Szorosan kapcsolódva a téveszméhez, beszéltünk már arról, hogy téves elképzelés él arról, hogy miben áll a szólásszabadság hatóságok általi elnyomása, sőt még általánosabban, hogy miben áll a hírek hírlapok általi eltussolása. Éppenséggel igaz lehet, hogy van néhány olyan hír, ami nem kap akkora nyilvánosságot, mint amekkora kijárna neki, az azzal kapcsolatos vád pedig, hogy miként kezelik egyes hírlapok a hírek egész csoportjait, lehet teljességgel megalapozott. Az a vád azonban, hogy általában az ország hírlapjaiban létezik olyasmi, mint a hírek nagymértékű elhallgatása, és főként az Associated Press révén, teljességgel minden alapot nélkülöz. A közérdek széles körű és alapvető tárgyaként tekintve rá – nem pedig

* John Stuart Mill: *A szabadságról*. Budapest, Századvég – Readers International, 1994. 65.

** Uo.

*** Uo., 66.

**** Uo., 25.

pusztán a köznapi, a szándék helytelen volta helyett a végrehajtás tökéletlenségeivel foglalkozó kritika ügyeként –, a kérdés egyszerűen értelmét veszíti, mivel igényelne valakit, akit meg lehetne vádolni. Az eltussolással vádolt dolgok – az újságokban leközölt pontosan ugyanilyen vagy komolyabb természetű ügyek roppant tömegével összehasonlítva – mennyiségükben olyan jelentéktelenek, hogy aki hajlandó rendes vitába bocsátkozni e tárgyban, határozottan elutasítja, hogy az úgynevezett elhallgatás elképzelése több lenne valamilyen kivitelezési hibánál – még akkor is, ha olykor az egyének becsstelenségének, nem pedig mindig a véletlennek vagy a megfelelő adottságok hiányának tudható be.

De fő szószólóinak fejében az az elképzelés, hogy az óvatosság érdekében létezik a hírek nagymértékű és rendszeres elhallgatása, nem azon nyugszik, hogy az általában napi eseményeknek tekintett dolgokról nyújtott beszámolókból bizonyos elemeket kihagynak vagy félreértelmeznek. Meggyőződésükön, hogy a hírlapok hatalmas és módszeres bünt követnek el az igazság ellen, nem lehet felülkerekedni olyan ellenvetéssel, amelyet az imént említettem, egyszerűen azért, mert az általuk megörögzötten használt értékek skálája alapvetően különbözik a társadalom nagy részében általánosan elfogadottól. Az ő felfogásuk szerint az emberiség egyetlen, teljes figyelmet igénylő feladata az, hogy véget vessen a fennálló gazdasági rend romlottságának, és ennek megfelelően az átlagos napi hírek teljességgel jelentéktelenek bármivel összehasonlítva, ami azzal a társadalmi forradalommal függ össze, ami szerintük biztosan a küszöbön áll. Mármost tökéletesen lehetséges lenne naponta több hírlapi hasábot is ilyesféle dologgal megtölteni – valójában egy egész újságot sem lenne nehéz csak ebből összeállítani. Tágas a világ – még az Egyesült Államok, sőt New York város is igen nagy –, és a gonoszság, a viszontagság, az igazságtalanság, a kapzsiság, a szegénység utáni alapos kutatást az év minden napján bőségesen megjutalmazná. Mi több, az ipari és bányászati központok ezrei-ben kisebb-nagyobb munkabeszüntetések is vannak, időről időre szocialista klubok alakulnak, vagy apró, szocialista újságot alapítanak, és aztán ott vannak a beszédek is, meg a gyűlések, és még mi nem! Annak a szemponyjából, aki meg van győződve arról, hogy a társadalom jelenlegi rendje a végét járja, és hogy az újságíró legfőbb feladata az, hogy megmutassa e rend romlottságát, ezek azok a dolgok, amikkel a politikáról és az üzletről való haszontalan fecsegés helyett meg kell tölteni az újságjainkat. Természetesen teljességgel jogukban áll, hogy ezen a véleményen legyenek, azonban az a vádjuk, hogy az újságok híreket hallgatnak el, lényegében azon az elképzelésen alapszik, hogy a laptulajdonosok vagy -szerkesztők maguk is ezt a nézetet vallják, csak nincs bennük tisztesség vagy bátorság, hogy e szerint cselekedjenek. Mégis, ez túl nevetséges ahhoz, hogy megcáfoljuk.

A másik példát, amire gondolok, a chicagói anarchisták 1886-os története adja. Fokozatosan terjedt el az országban az a felfogás, hogy a négy anarchista agitátor kivégzése, akiket a Heymarket Square-i rendőrök lemészárlására való felbujtás miatt akasztottak fel, valójában nem volt más, mint joghalál. Ezt a véleményt a

széles körben elterjedtnél csak egy kicsit fejezte ki szélsőségesebb formában Charles Edward Russell (New York kormányzói posztjának hajdani szocialista jelöltje), amikor így szólt:

Nyolc embert ítéltek el – névleg az esküdtszék, valójában egy félrevezetett, határozottan egy akasztás megtartásának irányába hajló közvélemény. Sosem láttam még semmit, ami törvényes keretek között ennyire hasonlított volna a lincselés szelleméhez.

Elég természetes, hogy egy Russellhez hasonló ember így beszél, de az már igazán sajnálatos, hogy egy ehhez közelítő benyomás alakult ki értelmes és józan gondolkodású emberek széles körében is, akik egyáltalán nem rokonszenveznek a szocialista mozgalommal, nem is beszélve az anarchistáról. E jelenség magyarázata részben a szóban forgó tények ismeretének hiányában rejlik, de legalább ugyanilyen mértékben fellelhető abban, hogy nem képesek megérteni a szabad szóláshoz való jog lényegi jellegét, valamint természetes és észszerű korlátait.

Egy sztrájkjal összefüggő nagy megmozdulás alatt bombát dobtak egy osztag sorai közé, 66 rendőrt sebesítve meg, akik közül hét belehalt a sérüléseibe. Akitet bíróság elé állítottak és elítéltek e gyilkosság miatt, kivétel nélkül szerepet vállaltak anarchista agitációban, forradalmi szervezet tagjai voltak, a két főkolompos pedig egy forradalmi lap szerkesztőjeként és nyilvános szónokként az erőszak propagandájának tevékeny terjesztője volt. De nem ezen az általános alapon ítélték el őket. A tárgyaláson a 12 esküdt és a bíró számára kielégítően bebizonyították, hogy ezek az emberek bűnösök voltak a ténylegesen elkövetett tette: a rendőrök mint a tulajdonjog védelmezőinek és a jog és közrend fenntartóinak megölésére való közvetlen felbujtásban. Az a baj a renyhe gondolkodású emberekkel, akik oly könnyedén elfogadják azt a nézetet, hogy a kivégzett anarchisták a szabad szólás mártírjai és egy afféle lincstörvény áldozatai voltak, hogy tulajdonképpen sosem teszik fel maguknak azt a kérdést, hogy ezek az emberek valóban a büntett felbujtói voltak-e abban az értelemben, ahogyan azt a törvény megkívánja ahhoz, hogy gyilkosnak nyilvánítsák őket vagy sem. A tárgyalás közel hat héten át zajlott tökéletesen szabályosan, és e kérdést – annak kérdését, hogy ezek az emberek a törvény szerint bűnösök-e a gyilkosságban – a bíró a lehető leghatározottabb formában tette fel az esküdtszéknek. Ezt a kérdést döntötték el, ez volt az a kérdés, amiről a tárgyaláson elnöklő Gary bíró hét évvel később írt, és a *Century Magazine*-ban megjelent figyelemre méltó és meggyőző cikkében kijelentette, hogy az ítélet teljesen jogszerű volt, és nem került sor semmilyen jogi csűrés-csavarásra. Végül, mindenekelőtt arra kell emlékezni – mégis mindig elfelejtik –, hogy az illinois-i Legfelső Bíróság egy évvel a tárgyalás után egyhangú döntéssel helybenhagyta az eljárást, az illinois-i jogi közlöny 150 oldalát elfoglaló véleménye pedig kimerítően ismerteti nemcsak a törvényt, hanem az ügy tényeit is. Egy így lefolytatott és ilyen jóvággyással lepecsételt tárgyalásról úgy beszélni, mint ami lincselés jellegű eljárás volt, nemcsak nevetséges, hanem arcátlanság is.

A fenti fejtegetéssel és a hivatkozott példákkal főként a szólás és a sajtó szabadsága nemes és észszerű tanával kapcsolatban sokak által osztott, át nem gondolt nézet értelmetlenségét és tulajdonképpeni abszurdítását igyekeztem kiemelni. Összegzésképp következzen néhány szó a kérdés szélesebb vetületéről. Ahogyan a vallás ellenszenves és utálatos lehet a korlátoltság és a bigottság miatt, ahogyan a tudományos vagy filozófiai gondolatot is elferdítheti az intoleráns dogmatizmus szelleme, úgy az emberi magatartás és alkotmányos berendezkedés magas és lelkesítő tana is megérdemelt megvetés tárgyává korcsosítható, ha elválasztják azoktól a megfontolásoktól, amelyekben igazolása nyugszik, és pusztán előírásaként állítják fel, amit babonás szolgálással kell követni. Nem valószínű, hogy a szabad szólás elméletének nevében hangoztatott képtelenségek valóban a tant így lealacsonyító és tekintélyét leromboló hatással lennének, de csak azért, mert továbbra is számíthatunk arra, hogy a józan ész és a helyes érzület megakadályozza az ostobaság terjedését. A vezető embereknek kötelessége mindig világossá tenni a tárgyat illető álláspontjukat, amikor az világosan előtérbe kerül. A szólás igazi szabadsága ügyének állandó érdekeit is azzal szolgálhatják a legjobban, hogy a tévedés lehetőségének megmutatásán túl kimutatják, hogy megvetik annak olcsó utánzását. A bouck white-ok, a berkmanok és az upton sinclairek keltette lármában rá tudott-e bárki is mutatni egyetlen tanra, amit elnyomtak, egyetlen tanítóra, akit elhallgattattak, egyetlen igazságra vagy állítólagos igazságra, amit a hatóságok megpróbáltak elfojtani? Volt idő, amikor a szabad szólás bajnokainak azért kellett küzdeniük, hogy akiknek közvetítendő üzenete volt, lehetőségük legyen azt célba juttatni – ezeknek a szemfényvesztő apostoloknak és mártíroknak ma azért az esélyért kell harcolniuk, hogy elhallgattassák őket. Senki sem kérde meg, hogy mit akart mondani Bouck White vagy Becky Edelson – azt kérde, hogy hogyan lehet, hogy az előbbit kirángatták egy templomból, vagy hogy az utóbbit letartóztatták rendzavarás miatt. És két okból nem teszi fel senki az első kérdést: először is, mert az újságok szabadon kinyomtatják, amit ezek az emberek mondani akarnak; másodsor, mert amit mondani akarnak, teljesen megszokott vagy közhelyes. Az elnyomás nálunk nem a tanaik terjesztésének útjába gördített akadály – ellenkezőleg, ez a portékájuk, az egyetlen jogalapjuk arra, hogy felkeltsék a nyilvánosság figyelmét. A vélemény és a szólás szabadságának tanát az a – testi és szellemi küzdelem évszázadai során lassan megszerzett – meggyőződés emelte az emberi nagybecsülés magas fokára, hogy e szabadság révén szolgálható az igazság ügye, ezáltal az emberiség haladása is a legjobban. Ehhez azonban egyáltalán semmi köze nincs sem a mai New York-i anarchisták közönséges színjátékának, sem annak, hogy a chicagói anarchisták 1886-ban örült módon pisztolyhoz és bombához folyamodtak. Bármelyiknek a szabad szólás nagyszerű történelmi tanával való azonosítása az emberi faj szellemi és erkölcsi alkotásának lealacsonyítása.

HENRY SCHOFIELD (1866–1918) jogász, 1902-től a jog professzora, számos alkotmányjogi és méltányossági cikk és esetjogi elemzés szerzője. A századelő azon jogtudósaihoz tartozott, akik szerint Amerikában mást jelentett a szólásszabadság, mint a többi, angol *common law* szerint igazgatott országban. Átvéve William Blackstone „rossz szándék tesztjét” (*bad tendency test*), de Hamilton felfogását követve, a véleménynyilvánítás jogainak szűkítő libertárius alkotmányos védelmét dolgozta ki, amelynek alapját az Első Alkotmánykiegészítés hű értelmezése adta úgy, hogy a törvényhozók eredeti alkotmányjogi felfogását nagyon is progresszívnek tekintette. Ennek alapján a kormánynak nincs joga megtiltani a szólást, azonban joga van megbüntetni, ha annak célja a társadalom rendjének vagy békéjének megszüntetése. A közérdekű kérdések nyílt megvitatásának társadalmi igénye, illetve e jogok korlátozásának alapja és mikéntje az I. világháború miatt került az érdeklődés középpontjába – az, hogy pl. háború idején egyes társadalmi szükségletek előnyt élvezhetnek a szabad szólással szemben, az 1917-es kémkedésről és az 1918-as lázításról szóló törvényben jutott érvényre.

A szöveg eredeti megjelenési helye:

Henry Schofield: *Freedom of the Press in the United States*. American Sociological Society Papers and Proceedings 9. (1914) 67–116.

HENRY SCHOFIELD

A sajtószabadság az Egyesült Államokban

Közvetlenül a Függetlenségi Nyilatkozat elfogadása után néhány állam újraszerveződött az írott alkotmányok alapján, amelyek többsége tartalmazta a személyek szabadságát védő jognyilatkozatokat (*bills of rights*), és a kinyilvánított jogok között a sajtó szabadságát is. Ma minden tagállami alkotmány rögzíti valamilyen megfogalmazásban a sajtó szabadságához való jogot, a szövetségi alkotmány Bill of Rights-a pedig, ahogyan az első tíz alkotmánykiegészítést szokás nevezni, kinyilatkoztatja a sajtó szabadságához való jogot. A nyilatkozat mellett, azt közvetlenül megelőzve vagy követve a legkorábbi és a jelenlegi állami alkotmányokban és a szövetségi alkotmányban is megtaláljuk ennek ikertestvérét, a vallásszabadság kinyilatkoztatását. A szövetségi alkotmány első kiegészítése leszögezi, hogy „[a] Kongresszus nem hozhat vallás alapítását vagy annak szabad gyakorlását tiltó, sem pedig a szólás vagy a sajtó szabadságát korlátozó törvényt”. E szövetségi nyilatkozathoz a kezdeti állami alkotmányok szolgáltak mintául, amilyen például a még mindig érvényben lévő 1780-as massachusettsi is, ami úgy szól, hogy „[a]z államban a sajtó szabadsága elengedhetetlen a szabadsághoz. Ezért ebben a közösségben tilos korlátozni azt.”

Ma nagyon sok tagállami alkotmány a sajtó szabadságának azt a meghatározását fogadja el, amit Hamilton az 1804-es New York-i *Croswell*-ügyben adott elő.¹ Minthogy az meglehetősen jól jellemzi ezeket a mostani hamiltoni állami alkotmányokat, vegyük a sajtó szabadságának nyilatkozatát a jelenlegi, de 1870-es illinois-i alkotmányból, ami a következőket mondja:

Mindenki szabadon beszélhet, írhat és publikálhat minden témáról, de felelős az e szabadságjoggal való visszaélésért, és minden sajtóperben – legyen az polgári vagy büntetőjogi – az igazság, ha azt jó indítékokkal és igazolható célokért hozták nyilvánosságra, elegendő védelemül kell szolgálgjon.²

---

¹ *People v. Croswell*, 3 Johns. Cas. 337.

² L. Francis N. Thorpe: *American Charters, Constitutions, and Organical Laws*, I–VII. Washington, GPO, 1909; Benjamin P. Poore: *Federal and State Constitutions*, I–II. Washington, GPO, 1877. New York és New Jersey 1821-ig, illetve 1844-ig nem deklaráta alkotmányosan a sajtószabadságot. Connecticutban és Rhode Islanden 1818-ig, illetve 1842-ig II. Károly 1662-es és 1663-as királyi szabadságlevele volt érvényben.

Bíráink, ha nem is teljesen, de közel egyhangúlag kinyilvánított álláspontja mindig is az volt és még ma is az, hogy a sajtószabadság alkotmányos deklarációi csak annak a *common law* jognak a megerősítései, amit a függetlenségi háború idején az angol bíróságok védelmeztek, amilyen például az esküdtszéki tárgyaláshoz való jog rögzítése, nem pedig e jog kiterjesztése, vagy az angol *common law* számára ismeretlen, új jog megalkotása. E jog William Blackstone, Lord Mansfield és Lord Kenyon adta meghatározását a szabadságot az engedélytől elválasztó alkotmányjog határozott vonalaként fogadják el. Blackstone az először 1769-ben megjelent *Commentaries on the Laws of England* 4. kötetében azt írta, hogy „[a] sajtószabadság valóban nélkülözhetetlen a szabad államban, de ez abban áll, hogy nem vezetnek be *előzetes* korlátozásokat a kiadványokra, nem pedig a közzétett anyaggal kapcsolatos megrovás alóli mentességben”.³ Lord Mansfield 1784-ban azt mondta, hogy „[a] sajtószabadság a bármilyen előzetes engedély nélküli, de jogi következményeknek alávetett nyomtatásban áll”.

A sajtó szabadossága Pandora szelencéje, minden rossz kútjöje. Az egyének helyzete nyomorúságos, az állam helyzete veszélyes, ha nincs biztos törvény (vagy ami ugyanaz), ha nincs egyértelmű joggyakorlat, hogy megóvja az egyéneket, illetve védje az államot.⁴

Lord Kenyon 1799-ben, hét évvel az 1792-es Fox-féle rágalmazásról szóló törvény után így fogalmazott:

Anglia számára a sajtó szabadsága kedves, zabolátlansága gyűlöletes. Szabadsága sosem lehet jobban védve, mint a szertelenség leverésével. Azt mondtam, hogy a sajtó szabadsága kedves az angolok számára, de azt is hozzáteszem, hogy azt csakis a sajtó szabadossága veszélyeztetheti.

A sajtó szabadsága nem több és nem is kevesebb annál, hogy az ember bármit közzétehet, amit 12 honfitársa nem tart elítélhetőnek, ám ha kifogásolható dolgot ad közre, akkor meg kell büntetni.⁵

Az amerikai bírák már korán úgy tekintettek az angol *common law* azon meghatározására, miszerint „a sajtószabadság a bármilyen előzetes engedély nélküli, de jogi következményeknek alávetett nyomtatásban áll”, mint ami az első alkotmá-

---

³ William Blackstone: *Commentaries on the Laws of England IV*. Oxford, Clarendon, 1770. 151–153. Blackstone-hoz hasonlóan Lord Mansfield is úgy gondolta, hogy az ember gondolkodása lehet szabad, noha a törvény megtiltja, hogy gondolatait közzétegye. L. a 14. l. hivatkozásait.

⁴ Szt. Asaph főesperesének ügye vagy *Rex v. Shipley*, 4 Douglas 73, 170.

⁵ *Rex v. Cuthill*, 27 St. Tr. 674. L. James F. Stephen megjegyzését (*History of Criminal Law of England I–III*. London, Macmillan, 1883. II. kötet, 348, 1. l.), ami azzal zárul, hogy: „Számomra Hobbes tűnik szinte az egyetlen olyan szerzőnek, aki képes a »szabadság« szót anélkül használni, hogy sületlenségeket beszélne.”

nyainkban kinyilvánított, a sajtószabadsághoz való jog helyes definíciója, ezért ezek az alkotmányos nyilatkozatok akkor is érvényben hagyták az angol bíróságokon 1694 után megfogalmazott, rágalmazásra vonatkozó angol *common law*-t, amikor az utolsó angol engedélyeztetési törvény is lejárt, és a parlament elutasította megújítását, még az amerikai függetlenségi háború előtt. E nézetet először 1788-ban a pennsylvaniai McKean főbíró fogalmazta meg az *Oswald*-ügyben, amiben egy hírlap szerkesztőjét gyorsított eljárásban büntették meg a bíróság megsértése miatt, mert egy kiadványban egy jogerősen le nem zárt ügyről szólva, ahol a szerkesztő volt a vádlott, szidta az ellenfelét és a bírák egyikét.⁶ Ugyanez a bíró 1797-ben ugyanezt a nézetet fejtette ki a philadelphiai vádesküdszékhez szólva, amikor is a vád az volt, hogy Cobbett a washingtoni kormányt bíráló, állítólag lázító cikket tett közzé a *Porcupine's Gazette*-ben.⁷ Ez a szemlélet az alapja a lázadásról szóló 1798. évi szövetségi törvénynek és annak, ahogyan azt az Egyesült Államok Legfelső Bíróságán Chase és Patterson bírók, valamint a Kerületi Bíróságán Griffin, Hitchcock és Peters bírók alkalmazták, ami kitűnik abból, ahogyan a bizonyítás eredményeit e törvény alapján összefoglalták az esküdszéknek a James T. Callender, Thomas Cooper, Anthony Haswell és Matthew Lyon elleni, a John Adams kormányát bíráló, állítólag lázító publikációk miatt indított eljárásokban.⁸ E nézetet hangoztatta a massachusettsi Parker főbíró 1825-ben a *Blanding*-ügyben, ami egy fogadás elhivatottságát becsmérő hírlapi cikk miatt indított bűnvádi eljárás volt.⁹ És ezt a nézetet képviselték a bírák többé-kevésbé nyíltan a különböző államok bíróságain istenkáromló publikációk miatt folytatott eljárásokban: Kent főbíró a New York-i *Ruggle*-ügyben 1811-ben, Duncan bíró az *Updegraph*-ügyben Pennsylvániában 1824-ben, Clayton főbíró a *Chandler*-ügyben 1837-ben Delawareben, vagy a massachusettsi Shaw főbíró a *Kneeland*-ügyben 1838-ban.¹⁰ Ez a nézet alkotja a teljes alapját annak a modern és meglehetősen sok ügynek az állami bíróságokon, amelyekben bírósági eljárásokban érintett vagy nem érintett embereket ítélték pénz- vagy börtönbüntetésre a bíróság megsértése címén olyan publikációk miatt, amelyekben a jog alkalmazása miatt korholták a bírókat. És talán részben ez a nézet magyarázza azt is, hogy a sajtószabadság jogát a rendes rágalmazási jogban általában a „minősített privilégium” címszó alá sorolják a munkaadó ama kiváltságával egyetemben, hogy alkalmazottja személyéről téves bírálatot tegyen közzé abban az őszinte hiszemben, hogy az igaz. A nézet egyik legutóbbi bírósági

⁶ *Respublica v. Oswald*, 1 Dallas 319.

⁷ A *Cobbett*-ügy a Wharton-féle pergyűjteményben.

⁸ A *Callender*-, *Cooper*-, *Haskins*- és *Lyon*-ügy benne van a Wharton-féle pergyűjteményben és a Federal Casesben, a 8648., a 14704., a 14865. és a 15834. szám alatt.

⁹ *Commonwealth v. Blanding*, 3 Pick. 304.

¹⁰ 8 Johns. Rep. 290; 11 Serg. and R. 394; 2 Harr. 553; 20 Pick. 206.

megfogalmazása a nagy tudású Holmes bíró nevéhez fűződik, aki 1906-ban az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának többségi véleményét kifejtve Patterson szenátor ügyében, a coloradói Legfelső Bíróságnak a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítéssel kapcsolatos tévedéséről ezt mondta:

Az efféle alkotmányos [a sajtó szabadságát kinyilvánító] rendelkezések fő célja „minden olyan *előzetes korlátozás* megakadályozása, ami más kormányok gyakorlatához tartozott”, és nem gátolják meg az olyan utólagos büntetést, amely a közjóléttel ellentétesnek tekinthető.¹¹

Az alkotmányos nyilatkozatok által a bírákra rótt feladat annak a jogi határvo-nalnak a kijelölése volt, ami elválasztja a szabadságot az engedélytől, és a kérdés itt az, hogy a bírának igaza van-e abban, hogy Blackstone, Lord Mansfield és Lord Kenyon már előzőleg elvégezték helyettük ezt a feladatot.

A függetlenségi háború idején az angol *common law* négy fajtába sorolta a jogellenes közléseket, nevezetesen becsmérő rágalmazások (*defamatory libel*), vagyis a személyes vagy szakmai hírnév csorbítása; lázító rágalmazások (*sedition libels*), azaz az éppen hivatalban lévő kormányzati köztisztviselők, intézmények és hatályos törvények becsmérése; istenkáromló rágalmazások (*blasphemous libels*), avagy a keresztény vallás becsmérése; a trágár és erkölcstelen rágalmazások (*obscene or immoral libels*), tudniillik az Anglia mindenkori közerkölcsét becsmérő közlések. Ha egy adott közlemény e négyfajta rágalmazás egyikének sem felelt meg, akkor az a sajtószabadság joggyakorlata szerint törvényes közlés volt. A sajtó szabadságának körét a kizárás negatív eljárásával határolták le.

Akkoriban Angliában a közéleti viták fő témái a vallás és a politika voltak, de leginkább a politika. A királyi ítélőszék (King's Bench) volt minden rágalmazási per gyakorlatilag kizárólagos illetékességű büntetőbíróháza. Ennek 1756-ban Lord Mansfield lett a főbírája, aki egészen 1788-ig töltötte be e hivatalt, amikor is Lord Kenyon vette át tőle és tartotta meg 1802-ig. Lord Mansfield világosan leszögezte, hogy az angol *common law* ismérveit kell alkalmazni a politikai közlések lázító jellegének meghatározásához, ha azok célzata (*tendency*) véleményformálásként az volt, hogy téves vélekedést alakítsanak ki és terjesszenek el az emberek között az éppen hivatalban lévő tisztviselőkről és kormányról, a fennálló intézményekről vagy a hatályos törvényekről. Ugyanez a szabály vonatkozott a vallásról szóló köz-

---

¹¹ 205 US 454. A kommentárirók ugyanezt állítják a törvényről. L. pl. Westel W. Willoughby: *Principles of Constitutional Law of the United States* (egyetemi változat). New York, Barker and Voorhis, 1917. 327–328; John Townshend: *A Treatise on the Wrongs Called Slander and Libel*. New York, Barker and Voorhis, 1872. 252. szakasz. A sajtó alkotmányos szabadsága többet jelent az előzetes cenzúrától való mentességnél, l. *State v. McKee*, 73 Conn, 19, 28, és továbbviszi azt, talán túl messzire is, l. *Louthan v. State*, 79 Va. 196; *Ex parte Harrison*, 212. Mo. 88.

leményekre: azoknak a keresztény vallásról alkotott és az emberek között terjesztett téves vélekedésre irányuló célzatát kellett vizsgálni, hogy megállapítsák, vajon istenkáromló rágalmazásként törvényellenesek voltak-e. Hasonlóképpen, a közlések trágár és erkölcstelen rágalmazásként jogellenesek voltak, ha célzatuk az volt, hogy téves vélekedést alakítsanak ki és terjesszenek az emberek között a közérkölcsök tényleges állapotát illetően, és becsmérő rágalmazásként, ha téves vélekedést próbáltak kialakítani és elterjeszteni a megnevezettek személyes vagy szakmai jó hírnevét illetően, bár itt úgy tűnik, hogy a valódi objektív célzat mint ténykérdés hangsúlyosabb és fontosabb volt, mint a lázító, az istenkáromló, a trágár vagy az erkölcstelen rágalmazások más eseteiben, amelyekben a feltételezett célzat elvont, szubjektív spekulációja tűnik meghatározónak és döntőnek. Egy állítólag becsmérő rágalmazásra a jogorvoslat vagy az ama személy által indított kártérítési per volt, akinek a személyes vagy szakmai jó hírnevéről szó volt, vagy a főügyész által indított büntetőjogi eljárás. Az állítólag lázító, az istenkáromló és a trágár vagy erkölcstelen rágalmazás közzétételének jogorvoslata a büntetőjogi eljárás volt. A becsmérő rágalmazás miatti polgári perben a közlemény igazságtartalma döntő válasz volt, az igazság bizonyításának terhe a vádolt szerzőre vagy közreadóra hárult. Minden büntetőjogi eljárásban, ami akár becsmérő, akár lázító, istenkáromló, trágár vagy erkölcstelen rágalmazás miatt folyt, a közlemény igazsága vagy hamissága egyáltalán nem számított. „Minél jelentősebb az igazság, annál súlyosabb a rágalom” – ez volt minden büntetőjogi eljárás vezérelve.

Amikor egy közlés jogszerűségének jogi próbája az a célzat, hogy az a fennálló dolgokról véleményformálóként téves vélekedést hozzon létre és terjesszen az emberek között, akkor nagyon fontos kérdés, hogy e próbát a törvényszéknek kell végrehajtania. Lord Mansfield a kifejezőmód tőle megszokott egyszerűségével és világosságával szögezte le, hogy az egyetlen törvényszék, ami a célzat próbáját elvégezheti, a királyi ítélőszék bírái, amelynek teljes testülete azután hallgatja és ítéli meg a vádlott kérelmét az iránt, hogy függeszék fel az ellene hozott ítélet végrehajtását, hogy az esküdtszék a maga verdiktjében bűnösnek nyilvánította őt; hogy az esküdtszéknek egyáltalán nem kell a közlés mint véleményformálás célzattal foglalkoznia, és következésképpen a tárgyalást vezető bírónak semmiféle formában nincs joga az esküdtszékre hagyni a célzat kérdésének megítélését, hanem el kell tőlük vonnia, tájékoztatva az esküdteket arról, hogy az nem az ő dolguk, és nem is szabad annak megítélésére vállalkozniuk. Erskine harca a sajtószabadságért a királyi ítélőszék előtt jogi szempontból eljárásjogi harc volt azért, hogy a rágalmazási ügyekben az esküdtek padján ülő 12 emberrel váltsák fel a bírák helyén ülőket. Állást foglalva az esküdtszék és a bírák területe felosztásának irányelvével szemben, ami a ténykérdéseket az esküdtszékre, a jogi kérdéseket a bíróra bízta, Erskine először szállt síkra azért a jogi (*substantive right*) kérdésért, hogy a szerző vagy a közreadó „szándéka” (*intent*) vagy „bűnös szándéka” az igazi próbája annak, hogy valami rágalmazás vagy nem az, és a „szándék” és a „bűnös szándék” kizárólag az esküdtszékre tartozó ténykérdés. Megbuktatta Erskine-t

Lord Mansfieldnek a Szt. Asaph főesperesének ügyéhez fűzött 1784-es véleménye, egyedül Willes bíró volt különvéleményen, de nem értett egyet Erskine-nel. A döntő bírósági fórumért folytatott harc a parlament elé került. Az 1792-es Fox-féle rágalmazásról szóló törvényben a parlament Willes bíró angol *common law*-ról vallott nézetének kedvezett, amikor a célzat próbájának elvégzésére eljárásilag a bírókat hatalmazta fel. A törvény megkövetelte a tárgyaló bírótól, hogy a célzat kérdését az esküdtszék elé terjessze, és úgy rendelkezett, hogy csak akkor dönt kizárólag az esküdtszék a célzat kérdésében, ha azt a vádlott *javára* dönti el, de a bírók maradtak a kizárólagos döntnökök, ha az esküdtszék a vádlott *ellenében* határozott. Röviden, a Fox-törvény után a vádnak az esküdtszéket és a bírókat egyaránt meg kellett győznie a közlés mint véleményformálás rossz célzatáról, míg a vádlottnak csak az esküdtszéket kellett meggyőznie arról, hogy annak véleményformálói célzata jó, közömbös vagy ártalmatlan volt. A döntő bírósági fórumért folytatott harc eredménye az volt, ahogyan azt Lord Kenyon kifejtette, hogy a Fox-féle törvény előtt a sajtószabadság Angliában sem többet, sem kevesebbet nem jelentett annál, hogy az ember bármit közreadhatott, amit a bírói testület mint a sajtó utólagos avagy *ex post facto* cenzora nem tartott elítélendőnek, míg annak utána az ember bármit közreadhatott, amit az esküdtek soraiban ülők mint a sajtó utólagos, *ex post facto* cenzorai nem tartottak elítélendőnek; ám ha az esküdtszék úgy gondolta, hogy a közzététel kifogásolható, ott volt a bíróktól jövő második vélemény, akik meg tudták változtatni az esküdteknek a vádlott ellen hozott ítéletét, és lecserélték a saját, a vádlottnak kedvező ítéletükre, amennyiben úgy találták, hogy a közzététel nem helytelenítendő – „nem helytelenítendő” azt értve, hogy véleményformálóként nem volt meg az a rossz célzata, hogy a népet a fennálló dolgok megváltoztatására ingerelje és indítsa, „nép” alatt pedig a sokaságra avagy „a tömegekre” gondolva.

Lord Mansfield és társai pénzbüntetésre ítélték és börtönbe küldtek embereket a közzétett politikai véleményük miatt, mert azt gondolták, hogy a szóban forgó közzétett politikai véleményeknek az volt a rossz célzata, hogy arra ingereljék a népet, hogy embereket mozdítson el a hivatalukból, és másokat tegyen a helyükbe, hogy felbomlasszák az ország fennálló kormányzatát, intézményeit és törvényeit, amint mondták, azáltal, hogy azokról rossz benyomást keltettek és terjesztettek a társadalomban. És ténylegesen pénzbüntetésre ítélték és börtönbe küldtek embereket a keresztény vallásról közzétett véleményük miatt is, mert azt gondolták, hogy a szóban forgó közzétett vélemények a kereszténység az általi aláásása, hogy rossz benyomást keltettek és terjesztettek arról a nép körében.¹²

---

¹² A függetlenségi háború idejének rágalmazásról szóló angol *common law*-ról l. Stephen i. m. (5. l.) 24–25. fejezet a „Rágalmazásról” és az „Istenkáromlásról”; Thomas Strakie *Libeljének* és Francis L. Holt *Libel Lawsának* első kiadását. L. még Thomas Erskine May: *Constitutional History of England I.* London, Longman, Green, Longman and Roberts, 1861. 9–10 fejezet a „Sajtóról és a véle-

Ami a vallásról szóló közléseket illeti a függetlenségi háború idején, azokat az angol bírók istenkáromlónak nyilvánították az 1676-ban Lord Hale által lefektetett törvény alapján, miszerint: „A kereszténység Anglia jogának részét képezi, ezért a keresztény vallás gyalázása a jog felforgatása.”¹³ Lord Mansfield 1767-ben kijelentette, hogy „[a] természetes vallás örök alapelvei, valamint a kinyilatkoztatott vallás lényegi alapelvei a *common law* részei, ezért aki szidja, felforgatja vagy kigúnyolja azokat, a *common law* szerint bíróság elé állítható”.¹⁴

Lord Kenyon 1797-ben azt mondta az esküdtszéknek a Thomas Paine *Age of Reason*-jének kiadója elleni perben, hogy „a keresztény vallás része az ország jogának”.¹⁵ Ahogyan azt közönségesen megfogalmazták: az angol bírók ama nézet szerint jártak el, hogy Isten jó hírnevét fenn kell tartani, és ehhez szükség van az angol *common law* segítségére.

A függetlenségi háború idején azután az angol *common law*-nak az a választóvonalra, amely elhatárolta a sajtó szabadságát a zabolátlanságtól, a királyi ítélőszék bíróinak a közlés arra irányuló célzatáról alkotott helyes vagy téves véleménye volt, hogy az a fennálló rend megváltoztatására ingereli és indítja-e a népet, és ez Lord Mansfield véleményét jelentette, akinek tekintélye irányította és ellenőrizte a királyi ítélőszéket. Igaz-e, vagy téves az, hogy – mint bíráink mondogatják – a sajtószabadság eredeti deklarációi nem tettek egyebet, mint betiltották az előzetes cenzúrát, az amerikai bírókat Lord Mansfield helyzetéhez hasonlóan a közlések utólagos, vagyis *ex post facto* cenzorainak téve meg?

Utalva a lázító közlésekkel foglalkozó angol *common law*-ra, annak történetét James F. Stephen a *History of the Criminal Law of England*-ben e megfigyelésekkel kezdi:

Az uralkodók és alattvalók közötti kapcsolatra két különböző nézőpontból tekinthetünk. Ha az uralkodót az alattvaló eljárójának tekintjük, mint aki rangjának természetéből adódóan feltehetően bölcs és jó, és az egész népesség törvényes uralkodója és vezetője, akkor ebből szükségszerűen az következik, hogy helytelen őt nyíltan bírálni, hogy még ha hibázik is, tévedéseire a legnagyobb tisztelettel kell rámutatni, és akár hibázik, akár nem, nem szabad róla olyan bíráló véleményt mondani, amely valószínűleg vagy szándékosan csorbítja a tekintélyét.

---

ményszabadságról”; John B. Bury: *A History of Freedom of Thought* a Home University Library sorozatban, a Henry Holt and Co. kiadásában (London, 1913). A Fox-féle lázításról szóló törvény megtalálható: 32 Geo. III, c. 60, és Stephen (5. l.) 344. L. Lord Blackburnnek a Fox-törvény jogi hatásáról adott magyarázatát a *Capital and Counties Bank v. Henty* ügyben (1882), 7 App. Cas. 741, 770–776.

¹³ *Rex v. Taylor*; 3 Keble 607.

¹⁴ *Chamberlain of London v. Evans*, idézi C. J. Clayton a *State v. Chandler* ügyben, 2 Harr. (Del.) 556, és W. Blake Odgers: *A Digest of the Law of Libel and Slander*. London, Stevens, 1887. 443.

¹⁵ *Rex v. Williams*, 26 St. Tn., 653, 704.

Ha viszont az uralkodót képviselőnek és szolgának tekintjük, és az alattvalót a bölcs és jó gazdának, aki azért kénytelen átruházni hatalmát az ügynevezett uralkodóra, mert sokaságként nem tudja azt maga használni, akkor nyilvánvaló, hogy e nézetnek épp a fordítottjának kell lennie. A köz minden tagja, aki bírálja az uralkodót, ez esetben személyesen gyakorolja azt a jogot, ami azon egész sajátja, aminek ő egy része. A szolgáját bírálja. Ha mások ezt másként gondolják, ellentétes álláspontra is helyezkedhetnek a vitában, és a legtöbb, ami történhet, az, hogy a szolgát elbocsátják, és egy másikat tesznek a helyébe, vagy esetleg megváltoztatják a dolgokat körülötte. Azok számára, akik teljes mértékben osztják és végső következtetéseiig viszik e nézetet, nem létezhet olyan bűncselekmény, hogy lázítás. Lehetségesek persze olyan rendbontások, amelyek tönkretesznek vagy veszélyeztethetik az életet, a testi épséget vagy a tulajdont, és lehetséges az is, hogy valaki ilyen bűncselekmények elkövetésére bujt fel másokat, de a kormánynak semmilyen elképzelhető bírálata sem tekinthető bűncselekménynek – kivéve azt, aminek vélhető szándéka éppen az, hogy ilyen rendbontást okozzon.¹⁶

Stephen továbbá azt mondja, hogy a lázító közlésekre vonatkozó jelenlegi angol jog, ahogyan azt ő a *Digest of the Criminal Law of England* című művében állítja, a kormányzók és a kormányzottak közötti viszonyról vallott két „szélsőséges nézet” közötti „kompromisszum” eredménye.¹⁷ A második felfogás azonban – az, hogy a kormányzottak a gazdák és a kormányzók a szolgák – egy amerikai bíró számára nem tekinthető „szélsőségesnek”. Ezt a nézetet hirdette a Függetlenségi Nyilatkozat, ezt védték a függetlenségi háborúban, és ezt tették meg írott alkotmányaink az ország jogának alapkövévé. A nép fő hatalma az Egyesült Államokban mindig is rögzített jogi tény volt, amit a bíróságokon nem lehet vitatni. E rögzített jogi ténnyel kapcsolatban a sajtószabadság alkotmányos deklarációi nem foglalnak magukban elképzelést arra vonatkozóan, hogy az emberek „bölcsek és okosak” lennének, ahogyan azt Stephen sugallja. Egyszerűen csak azt a gondolatot tartalmazzák, hogy a hatalom kötelességet jelent, újra meg újra kifejezésre juttatva ezt az angol jogi művekben, kezdve Henry de Bracton második könyvével, ami kimondja, hogy úgy kell használnia a közösségben a legfőbb hatalmat annak birtokosa, hogy az inkább józan eszét és ítélőképességét mutassa meg, semmint szigorát és erejét.¹⁸

¹⁶ Stephen i. m. (5. lj.) II. kötet, 299.

¹⁷ Uo., 298, 1. lj. és 300.

¹⁸ *Bracton on the Laws and Customs of England*. Cambridge, Belknap – Selden Society, 1968. I. kötet, 39, 41; Edward Coke beszámolója az I. Jakabbal folytatott beszélgetéséről, aki azt mondta neki, hogy a király nem ülhet a bírák között, hogy személyesen döntsön – *Prohibitions Del Roy*, *Coke's Rep.*, 12. rész, 63.

Amikor a legfőbb hatalmat a jog kifejezetten a népbe helyezi, lehetővé téve számára, hogy józan ésszel és ítélőképességgel – nem pedig a nyers erő szigorával – gyakorolja azt, és teljesítse kötelességét, akkor a népnek oktatásra és ennek eszközeire van szüksége. Írott alkotmányaink megfogalmazói a biztonság kedvéért nem hagyták, hogy ez a jogi elgondolás a nép felsőbbségének jogi tényéből szükségszerűen levezethető jogi következtetésen nyugodjon, hanem világosan megfogalmazták azt a szólás- és sajtószabadság jogáról szóló alkotmányos nyilatkozatokban.

A függetlenségi háború előtt a gyarmati politikáról szóló számos közlemény az angol *common law* és annak alkalmazása szerint lázító, sőt felségsértő volt. A függetlenségi háború egyik célja éppen az volt, hogy megszabaduljunk a szólás és a sajtó szabadságáról szóló angol *common law*-tól. Az első, 1774-es Kontinentális Kongresszus a sajtó szabadságának jogát azon öt felbecsülhetetlen értékű jog közé sorolta, amelyek nélkül egy nép nem lehet szabad, és kinyilvánította annak fontosságát

az igazság, a tudomány, az erkölcs és a művészetek fejlődésében általában véve, a kormányzati igazgatással kapcsolatos elfogulatlan érzések elterjesztésében, az állampolgároknak a gondolataik egymással való készséges közlésében, valamint a közöttük létrejövő egység következetes hirdetésében, amivel az elnyomó hivatalnokokat önértékükön vagy féltelmeiken keresztül tisztességesebb és igazságosabb ügyintézésre kényszerítik.¹⁹

Ez a kijelentés arról a nézetről tanúskodik, hogy a sajtószabadság joga a felsorolt közérdekű kérdésekre korlátozódik, azaz a művészetekre és a tudományokra, az erkölcsre, a közhivatalnokokra és a közügyek általuk történő intézésére, de nem terjed ki a magánjellegű ügyekre.

A nyilatkozat arra a felfogásra is bizonyítékul szolgál, hogy az igazság és a sajtószabadság joga egy és oszthatatlan, mivel az igazság közzétételének kötelessége olyan jog, amelyet a kötelesség nyelvén fejeztek ki. Ahogyan a jognak való engedelmeskedés szabadság, úgy az igazságnak való megfelelés sajtószabadság.

Virginia 1777. évi vallásszabadságról szóló törvénye nemcsak a szabad vallásgyakorláshoz és istenimádáshoz való jogot rögzítette, hanem vallási témákban a vélemény, a szólás és a sajtó szabadságának jogát is, a következő szavakkal törölve el az angol *common law* szubjektív tesztjét a feltételezett rossz célzat megállapítására:

Elég idő áll rendelkezésre a polgári kormányzat hivatalnokainak ahhoz, hogy a jogszerű céloknak megfelelően közbelépjenek, amikor az alapelvek a béke és a jó rend megbontásának kísérletévé fajulnak.

¹⁹ Idézi Kent bírő a *People v. Crosswell* ügyben, 3 Johns. cases, 337, 391.

Ezt a megkülönböztetést még teljesebben fejezi ki Philip Furneaux Blackstone-hoz írt egyik levele, amit Angliában és Philadelphiában még a virginiai vallásszabadságról szóló törvény előtt adtak ki, amiben Dr. Furneaux azt mondja:

Ha kifogásolják azt, hogy amennyiben az alapelvek célzata a társadalom békéje és jó rendje számára kedvezőtlen, ahogyan az megeshet, az előjáró kötelessége azokat büntetőtörvényekkel megzabolázni, akkor erre azt felelem, hogy az alapelvek célzata, noha lehet *kedvezőtlen*, mindaddig nem *hátrányos* a társadalom számára, amíg nem eredményezi a köz békéje és rendje megbontásának valamiféle nyílt kísérletét; és ha ez megtörténik, *akkor* veszi kezdetét az előjáró büntetésre való felhatalmazása, ami abban áll, hogy megbüntetheti a *bűncselekmény kísérleteit*, de nem azt a célzatot, ami valójában nem ártalmas – és ezért az előjáró büntető törvényei *csak a bűncselekmény kísérletei* ellen irányulhatnak, amik károsak a társadalom békéjére és jó rendjére nézve, hagyva, hogy olyan alapelvekből fakadjanak, amilyenekből csak akarnak, nem pedig az *alapelvek* vagy az alapelvek *célzata* ellen. Az alapelvek célzatának és a belőlük származó bűncselekmény kísérletének megkülönböztetését számos polgári ügyben megteszik és meg is kell tenni azért, hogy kijelöljük az előjárók hatalmának határait, vagy legalábbis korlátozzuk annak gyakorlását az ilyen esetekben. Nem lenne nehéz olyan szokásokat és módokat vagy alapelveket említeni, amelyek célzata kedvezőtlen a társadalom számára, mégsem lehet büntetőtörvényekkel megfékezni, csak a polgári szabadság teljes megsemmisítésével. És itt az előjáróknak meg kell elégedniük azzal, hogy büntetőtörvényeit az azokból származó gonosz bűncselekmények kísérletei ellen irányítják. (...) *Alapelveinek* célzata miatt megbüntetni valakit annyi, mint megbüntetni őt *azelőtt*, hogy bünt követne el, attól félve, hogy *bűnbe esik*.²⁰

Bár az alapelvek célzata és az alapelvekből fakadó bűncselekmény kísérlete közötti ezen különbségtétel sajátosan vonatkozik a vallásra és a keresztény vallás nonkonformistáira, a sajtószabadság jogának körén belül bármely közérdekű kérdésre egyaránt érvényes. Nincs különbség alapelvek és vélemények között. És tekintve a „bűncselekmény kísérlete” kifejezést, mivel a szólás tett, és az írás, a nyomtatás és a kiadás is az, minden közlés bűncselekmény kísérlete. De a közlések egyszerűen attól még nem a béke és a jó rend elleni bűncselekmény kísérletei, hogy véleményformálóként feltételezhetően rossz célzatúak. E megkülönböztetés gyakorlati alkalmazását példázandó utalhatunk az Egyesült Államok Legfelső Bíróságán folyt mormon ügyekre, amikben azt tartották, hogy a többnejűség gyakorlata és az ezt tanító és hirdető közlések még akkor is a béke és a jó rend elleni

²⁰ Hivatkozza és idézi Clayton főbíró a *State v. Chandler* ügyben, 2 Harr. (Del.) 553, 576. Dr. Furneaux-ról összefoglalást I. Leslie Stephen (szerk.): *Dictionary of National Biography*. London, Smith, Elde and Co., 1885. L. John Locke: *Levél a vallási türelemről*. Budapest, Akadémiai, [1689] 1982. Ahogy maga Jefferson mondta, nincs egy eredeti gondolat vagy szó a virginiai vallásszabadságról szóló törvényben. Jefferson Rhode Island, Maryland és Pennsylvania törvényeiből, valamint a vallás- és sajtószabadságról szóló legjobb angol irodalomból következtetett erre. Nem tudom, Jefferson használta-e Dr. Furneaux Blackstone-hoz írt levelét, de az ehhez hasonló irodalom után keresgéltem.

bűncselekmény kísérletei, ha vallásosnak nevezett véleményekből származnak,²¹ a New York-i Fellebbviteli Bíróság pedig a *Most*-ügyben úgy vélte, hogy az anarchista közlések, amelyek az erőszak alkalmazását tanítják és hirdetik, a béke és a jó rend elleni bűncselekmények kísérletei.²²

A történetük fényében és a bírói véleményekre való hivatkozás nélkül olvasva a sajtószabadság jogának első nyilatkozatait, azok nyilvánvalóan megszüntették az angol *common law* feltételezett rossz célzat tesztjét egy közlés lázító vagy istenkáromló jellegének megállapításában, ekként eltörölték a lázítás és az istenkáromlás angol *common law* szerinti bűncselekményét is, a trágár és erkölcstelen közlésekről szóló törvényt a rágalmazás területéről a közrend megzavarására cserélték,²³ és egyedül a becsmérő közlésekről szóló törvényt hagyták hatályban, tartalmilag megváltoztatva azt. Mivel a jognyilatkozatok a közléseket közérdekű kérdésekről szólókra és magánjellegűekre választották szét, és csak az előbbiekre vonatkoztak, és mivel az igazság lett a jogszerű és a jogellenes közlések közötti választóvonal, a becsmérő rágalmazás miatt indított bűnvádi eljárásból kiseprűzték azt az angol *common law* szabályt, miszerint „minél jelentősebb az igazság, annál súlyosabb a rágalom”. A jognyilatkozatok a becsmérő rágalmazás miatt indított polgári és bűnvádi perek amerikai bíróra hárították azt az új feladatot, hogy meghúzzák a vonalat a közérdekű és a magánjellegű kérdések között, és meghatározzák, hogy a közérdekű kérdésekről szóló közlések esetében mit jelent az igazság.²⁴

²¹ *Davis v. Beason*, 133 US 333; *Mormon Church v. United States*, 136 US 1.

²² *People v. Most*, 171 NY 423. Az a döntés született, hogy a vallásszabadsággal kapcsolatos alkotmányos jog védi az „örökkévaló égi többnejűséget” a túlvilágon (*Hilton v. Roylance*, 25 Utah 129); nem védi az Üdvhadsereg dobosának alkalmatlan időben való pergetését (*State v. White*, 64 NH 48), sem a keresztyény tudós orvosi engedély nélküli gyógyító tevékenységét (*State v. Marble*, 72 Oh. St. 21; *People v. Pierson*, 176 NY 201) vagy a jóvendőmondókat (*State v. Neitzel*, 69 Wash. 567).

²³ Egy mérvadó angol törvénykönyv, William O. Russell *Law of Crimes*ának 1875-ös, 7. angol és 1. kanadai kiadása (II. kötet) a trágár, szemérmetlen és erkölcstelen közleményeket a közrend megzavarásának minősíti, nem pedig rágalomnak, ahogyan a korábbi kiadások.

²⁴ Nem szabad megfeledkezni arról, hogy az elfogadott bírósági nézet az, hogy az alkotmányos nyilatkozatok nem érintették az angol *common law* szabályait, amivel becsmérő rágalmazásért indított polgári perben az igazságot védekezéssé, büntetőperben pedig érdektelenné tették. L. *Com. v. Blanding*, 3 Pick. 304 1825-ben, *Patterson v. Colorado*, 205 US 454 1906-ban. A legtöbb, ha nem minden államban az alkotmányos vagy törvényi rendelkezések – követve az 1805-ös New York-i törvényt (a továbbiakban ekként hivatkozva) – az igazságot világosan védekezéssé teszik a becsmérő rágalmazás miatt indított büntető- és polgári perekben, és sok, kifejezetten az ez után megvizsgált hamiltoni kitételre, azaz az „igazság, jó indítékokkal, igazolható célokért” (*truth, with good motives, for justifiable ends*) elvire bízta az igazság védelmét. Hatalmas a különbség az anyagi jog egy, az igazságot egészében véve kirekesztő szabálya és egy olyan eljárási szabály között, ami az igazság bizonyításának terhére a vádlottra rója helyett, hogy a panaszost kötelezné a hazugság bizonyítására, pedig az utóbbi természetesebb és logikusabb eljárási szabály. A rágalmazási ügyekben az igazságra vonatkozó angol *common law* szabályok valódi okai ismeretlenek, legalábbis amennyire én látom. A jogi könyvekben annyiféle indokát adták ennek, mint égen a csillag, de mind nyilvánvaló találgatás. Az 1843. évi Lord Campbell-

Amikor, ahogyan az történni szokott, egy közérdekű kérdésről szóló közlés, ami rossz fényt vet valaki személyes vagy szakmai jó hírére például szégyenletes indítékokat és viselkedést tulajdonítva neki, egyaránt tartalmaz tényállításokat és véleménynyilvánításokat, akkor a kettőt el kell különíteni egymástól. Nem igaz az, hogy az sajtó szabadsága minden közérdekű kérdésekkel kapcsolatban közölt véleménynyilvánítást jogszerűvé tesz. A közzétett vélemények lehetnek helyesek vagy tévesek és becsmérlők, ahogyan a közzétett tényállítások is lehetnek igazak vagy hamisak és becsmérlők. Ha a közérdekű kérdésekről közölt vélemények helytelenek és becsmérlők, mert célzatuk az, hogy az emberek elméjében gyanút, bizalmatlanságot vagy nemtetszést keltsenek mások iránt, és ezáltal befolyásolják viselkedésüket, az ilyen közzétett valótlan vélemények éppoly jogellenesek, mint azok a hamis tényállítások, amelyeknek ugyanez a célzata. A vélemény általában nem más, mint a tényekből levont következtetés. A közérdekű kérdésekről alkotott vélemény helyes vagy téves volta megfelelő próbájának az tűnik, amit a jobb modern angol bírák fektettek le a közérdekű ügyek méltányos megtárgyalásáról szóló jog terén, nevezetesen: feltéve, hogy a tények igazak, azt kell megvizsgálni, hogy a következtetés vagy vélemény jogszerű-e. Le lehet-e vonni ezt a következtetést vagy véleményt a tényekből? Más szavakkal, egy jó szándékú átlagos ember a kérdéses következtetést vagy véleményt vonhatta volna-e le vagy kellett volna-e levonnia a bizonyosan vagy feltételezetten igaz tényekből? Ez széles teret hagy a közérdekű kérdésekről alkotott eltérő vélemények közötti játékra és kölcsönhatásra, az igazság korlátozását a ténykérdésekre hagyva mindaddig, amíg a törvényhozás azt meg nem szünteti.²⁵

A sajtószabadság kezdeti nyilatkozatainak igazi célja tehát, úgy tűnik, az volt, hogy eltörölje a véleményformáló feltételezett rossz célzatra vonatkozó angol *common law* próbát, és az igazság próbájával helyettesítse, mivel közérdekű kérdé-

---

féle törvény (6 és 7 Vict. c. 96, s. 6) arról rendelkezik, hogy egy *becsmérlő* rágalmozás miatt folytatott *büntető* eljárásban „a kifogásolt dolgok igazsága megvizsgálható, ám nem érhet fel a védekezéssel, hacsak a fent említett kifogásolt dolgokat nem a köz érdeke miatt kellett közreadni”.

²⁵ *Campbell v. Spottiswoode*, 3 B. és S. 769 (1863), főként Blackburn bíró véleménye. *Hunt v. Star Newspaper Co.* [1908], 2 K. B. 309. A sajtószabadság joga az angol bíróságokon kívülről származik, gyakorlatilag Milton 1644-es *Areopagitica*jából, de Lord Ellenborough-nak a *Tabbert v. Tipper* ügyben (Campbell I. kötet, 350) megfogalmazott 1808-as és a *Carr v. Wood* ügyben (Campbell I. kötet, 354, jegyzet) kifejtett 1813-as véleményéig nem igazán vált az angol bíróságok által védett törvényi joggá – ezekkel kezdődött az, amit a „közérdekű kérdésekről tett tárgyilagos megjegyzés” jogának neveznek, amiről általánosságban I. W. Blake Odgers „Tárgyilagos megjegyzés” cikkét az *Encyclopaedia of the Laws of England* VI. kötetében (2. kiadás, 5), és Frederick Pollock: *The Law of Torts*. London, Stevens and Sons, 1912. 262. Jegyezzük meg, hogy ezt a *polgári* perek *becsmérlő rágalmozásáról* írták kizárólag, ahol az a szabály, hogy az igazság, minősítés nélkül, hosszú időre védettséget ad.

sekben a jogszerű és a jogellenes közlések közötti választóvonal, az igazság korlátja mindaddig megingathatatlan, ha a ténykérdésekre alkalmazták, amíg a törvényhozás meg nem változtatja,²⁶ ám a véleményekkel kapcsolatban használva elég hajlékony ahhoz, hogy bármilyen közérdekű kérdéstről alkotott megengedhető véleményt jogszerűvé tegyen, amit bármelyik jó szándékú átlagos ember a tényekről alkothat – így biztosítva mindenkinek számára azt a jogot, hogy bármilyen közérdekű kérdéstről közzétegye az igazságot, azt, hogy egy hírlap szerkesztőjének és kiadójának se legyen több joga másnál, valamint hogy a nyomda birtoklásának és működtetésének joga közönséges magánjellegű tulajdonjog legyen, hiszen a közoktatási jog gyakorlatilag és kényelmesen csak a nyomdán keresztül gyakorolható.

A hatályos jog által nyújtott gyakorlati biztosítékok arra, hogy a közérdekű kérdésekről szóló közleményekben érvényt szerezzenek az igazság korlátozásának, az angol *common law* kártérítés miatti polgári jogi keresetei és a becsmérlő közlések miatti büntetőjogi eljárásai. Ha a közérdekű kérdésekben közzétett hazugság (*falsehood*) nem célozta a személyes vagy szakmai jó hírnevet rontani, vagy azt, hogy a gyanú árnyékát vesse valaki tulajdonának jogcímére vagy minőségére, akkor az sem polgári kártérítési kereset, sem büntetőjogi eljárás alapja nem lehet. A közérdekű kérdésekben közzétett igazság nem lehet becsmérlő, legalábbis a kezdeti jognyilatkozatok szerint, szemben a hamiltoni jognyilatkozatokkal. De vitathatatlan, hogy az Egyesült Államok kormányának megfelelő hatalma van arra, hogy megbüntesse azokat, akik olyan, nem becsmérlő tévhíreket farigcsálnak és terjesztenek, amelyek képesek a közérdekű kérdésekben félrevezetni az embereket. Coke azt mondja, hogy a normann hódítás előtt „a hamis pletykák kiötlőinek és terjesztőinek csak a nyelvét vágták ki, ha elég becses volt a fejük”. Az I. westminsteri törvény 1275-ben a tévhírek és mesék terjesztését pénz- és börtönbüntetéssel sújtandó vétségnek nyilvánította.²⁷ Az, hogy e régi törvény indokai közül néhányat kiiktattak és a kornak megfelelő újakkal helyettesítették, meglehetősen pontos fokmérője az Egyesült Államok kormányzati hatalmának arra, hogy anélkül állítsa meg a nem becsmérlő, de a közérdekű kérdésekben a népet valószínűleg félrevezető tévhírek koholását és terjesztését, hogy korlátozná a sajtószabadság alkotmányos jogát, ami csak azt követeli meg a kormánytól, hogy széles teret hagyjon a megengedhető véleményeknek és az olyan különös szerzőknek és kiadóknak, amilyen Dr. Johnson, aki „ügyel arra, hogy megértsék: a liberális kutyák sem kerülhetik meg ezt az érvet”.

²⁶ Az alkotmányos nyilatkozatok csak a sajtószabadság megnyirbálását tiltják, az igazság korlátozásának törvényhozói eltávolítása pedig bővíti a szabadságot, és ennél fogva alkotmányos is.

²⁷ *Encyclopaedia of the Laws of England*, 2. kiadás, 640, „Hírek” címszó.

Az alkotmányos jognyilatkozatok nem tették törvényessé a trágár, szemérmetlen vagy erkölcstelen közléseket, bármennyire is igazak, mert az oktatás szempontjából nincs értékük. Az ilyen közléseket tiltó tagállami törvényeket hatályban tartó bírói döntések bírálata, és az, hogy a Kongresszus megtiltotta ezek postai szállítását, csak azt jelzi, hogy félreértették a sajtószabadságot mint a közösség oktatásának jogát.²⁸ Az ilyen tagállami és kongresszusi törvények értelmében vett trágár, szemérmetlen vagy erkölcstelen közlések állami és szövetségi bíróságok által alkalmazott próbája az, amit Cockburn főbíró fektetett le 1868-ban, nevezetesen, hogy „[v]ajon a szemérmetlenséggel vádolt anyag célja az, hogy lealjasítsa és megrontsa azokat, akik elméje nyitott az efféle erkölcstelen befolyásokra, és akiknek egy ilyen kiadvány a kezébe kerülhet?”²⁹ E próba joggal bírálható, mert formailag túl szubjektív, sérti az egyenlőség iránt elkötelezett amerikaiakat, mivel túlságosan emlékeztet a Csillagkamarára, amely a „társadalmi rendektől” megkülönböztetett „tömegek” előzetes erkölcsösze (*ensor morum*) volt. A mostani bírósági ügyvitelben azonban a teszt, úgy tűnik, annak kérdésére egyszerűsödött, hogy a szóban forgó közlés célzata az átlagos, tipikus családfő erkölcsi érzékének megbotránkoztatása-e, ami legalábbis formailag jóval objektívabb, és a trágár, szemérmetlen vagy erkölcstelen közléseket a közfelháborítás mezszyjére tolja át. Lehetséges, hogy a jelenlegi teszt gátat vet a szexuális higiéniáról, az üzletszerű kéjelgésről és más, hajdan tabusított, ám manapság sokak által nyilvános megvitatásra alkalmasnak gondolt témákról szóló igaz és hasznos oktató közleményeknek. Ha a jelenlegi próba alkalmazása során a bíróságok megtagadják annak az e véleményen lévők támogatásához elegendő mértékű megváltoztatását, akkor a törvényhozásnak kell gyógyírrel szolgálnia. Az alkotmányos nyilatkozatok csak a közérdekű kérdésekről való közlés jogának korlátozását, nem a kiterjesztését tiltják.

Egy kép vagy egy előadás, beleértve a filmszínházi vetítést is, lehet a sajtószabadság jogának gyakorlása, ha témája közérdekű kérdés. Ám azok a törvények vagy városi rendeletek, amelyek azért hozzák létre a filmek előzetes cenzúráját, hogy megelőzzék az egyéni nyereségszerzést célzó trágár, szemérmetlen vagy erkölcstelen képek bemutatását és az ilyen előadásokat, nem jelentenek a sajtószabadság jogának alkotmányellenes korlátozását. Kétségtelen, hogy a filmvetítések előzetes cenzorai ugyanúgy túlbuzgóvá válhatnak, ahogyan a postai úton terjeszt-

---

²⁸ Theodore A. Schroeder „*Obscene*” *Literature and Constitutional Law* (New York, Privately Printed for Forensic Uses, 1911) című művét annak az állításnak szentelte, hogy az ilyen törvények alkotmányellenesen nyirbálják meg a sajtószabadságot, ám a bíróságokon mindig ennek ellenkezőjét tételezik fel, és kifejezetten ennek alapján döntöttek a következő ügyekben: *United States v. Harmon*, 45 Fed. Rep. 414; *In re Banks*, 56 Kan. 242; *State v. McKee*, 73 Conn. 18; *State v. Van Wye*, 136 Mo. 227; *State v. Warren*, 113 N.C. 683.

²⁹ *Regina v. Hicklin*, L.R. 3 Q.B. 360.

hető anyagok cenzorai is, és a közérkölcsök védelmének és az általános jólét elősegítésének örve alatt csorbíthatják a sajtó szabadságát. Azonban a törvények gonosz vagy ostoba végrehajtása nem elég ahhoz, hogy alkotmányellenessé tegye azokat – amikor magánjogot sért, a bíróságoknak kell azt kiigazítania.

A szerencsejátékok, valamint a könnyű és gyors pénzszerzés más módjait hirdető publikációk közzlése nem a sajtószabadság jogának gyakorlása, mivel az nem foglalja magában a hirdetés jogát, és ha a hamiltoni állami alkotmányok alapján mégis, akkor a reklámozás jogát csak „jó indítékokkal, igazolható célokért” (*good motives, for justifiable ends*) szabad gyakorolni, ami nem foglalja magában a munka nélküli gyors meggazdagodást. Az ilyen közléseket tiltó állami rendeletek és az azokat a postai forgalomból kizáró kongresszusi törvények nem nyirbálják meg a sajtó szabadságát.³⁰

Bár a sajtó szabadsága amerikai eredetű törvényes jog arra, hogy közérdekű kérdésekben az igazságot tegyük közzé, ahhoz, hogy – a rendes rágalmazási jogon kívüli – pozitív jogként felfogott igazi jelentéséről helyes képet alkothassunk, a közérdekű kérdésekben tett tárgyilagos megjegyzésekkel kapcsolatos, 1808-as és 1813-as újkori angol bírói véleményekhez kell fordulnunk.³¹ Sajtóbíráink mintha megfélekedtek volna arról, hogy a kormányzat alapítóit nem az angol *common law*-ról alkotott felfogásuk teszi kiemelkedővé, hanem az, hogy alkotmányos oldalának demokratikus elhajlását és irányultságát a népi szabadság és az egyenlő igazságosság (*equal justice*) új pályájához igazították. Nézzük csak azokat a jogeseteket, amelyekben az amerikai bírók a sajtószabadság alkotmányos nyilatkozatait pusztán a lázító, istenkáromló, becsmérlő, trágár és erkölcstelen rágalmazásra vonatkozó, a forradalom előtt érvényes angol *common law* megerősítéseként kezdték el kezelni.

A tagállami bíróságokon istenkáromlás miatt indított négy eljárás – az 1811-es *Ruggles*-ügy New York államban, az 1824-es *Updegraph*-ügy Pennsylvániában, az 1837-es *Chandler*-ügy Delaware-ben és az 1838-as *Kneeland*-ügy Massachusettsben – marasztaló ítéletekkel végződött. Úgy tűnik, hogy a New York-i és a delaware-i ügyekben a közlemények trágár, közönséges és hitvány nyelven beszéltek Krisztus születéséről.³² A pennsylvániai ügyben a közlemény „számos jó dolgot, de rengeteg hazugságot is tartalmazó mesének” nyilvánította a Szentírást. A mas-

---

³⁰ *Re Jackson*, 96 US 727; *Re Rapier*, 143 US 110; *Champion v. Ames*, 188 US 321; *American School of Magnetic Healing v. McAnnulty*, 187 US 94; *Public Clearing House v. Coyne*, 194 US 497. Hannis Taylor az *Origin and Growth of the American Constitution*ben megjegyezte (Boston, Mifflin, 1911. 230), hogy a *Re Rapier* ügyben – „eltávolodva az alkotmánytól, már ami a leveleket illeti” – a sajtószabadság tilalma egy kudarcot vallott és még le nem higgadt jogász túlzása.

³¹ L. 25. lj.

³² Idézve a 10. lj.-ben hivatkozott ügyekben.

sachusettsi ügyben pedig a közlemény kijelentette, hogy szerzője nem hisz Istenben, mondván, hogy az „univerzalisták olyan istenben hisznek, amelyikben én nem, de hiszem, hogy istenük, minden erkölcsi tulajdonságával együtt (magát a természetet kivéve) csupán képzeletük kimérája”. A New York-i vádat a gyarmatokon 1775. április 19-én érvénybe lépett angol *common law*-ra alapozták, amit az 1777-es New York-i alkotmány hatályban hagyott – az az alkotmány, ami a vallásszabadság jogának deklarációját tartalmazta, a sajtószabadságét viszont nem. A többi vádat az először a gyarmati időkben elfogadott helyi istenkáromlási törvényekre alapozták. A vádlottak mind a négy perben elsősorban a vallásszabadság jogának alkotmányos nyilatkozatában bíztak – a bíróság egyedül a massachusettsi eljárásban hagyatkozott a sajtószabadság jogának deklarációjára, vagy vette tekintetbe azt. A vallásszabadság szempontját – bár kifinomult és nyakatekert érveléssel – mindegyik ügyben elvetették, és ezt – a pennsylvaniait kivéve – helyesen is tették, köszönhetően annak a ténynek, hogy a bírák az angol *common law*-hoz fordultak annak kiderítése végett, hogy mi nem számít vallásszabadságnak, anélkül hogy megvizsgálták volna az írott állami alkotmányt, hogy megtudják, mi a vallásszabadság, lévén hogy Rhode Islanden a jog tisztán amerikai eredetű.

A vallásszabadság deklarált joga valamely vallás gyakorlásának és Isten imádásának pozitív joga. Aki semmilyen hitet nem vall, minden vallást elutasít, és tagadja Isten létezését, nem rendelkezhet ezzel a joggal, nem gyakorolhatja és élvezheti azt, hiszen nincs gyakorlati hasznára. Aki pedig trágár, közönséges és hitvány nyelvezetet használ bármely vallással kapcsolatban, nem vallásos és nem tisztel semmilyen Istent. A vallásszabadság szokásos deklarációja, önmagában véve, a szólás- és a sajtószabadság nyilatkozatának támogatása nélkül nem elég a vallás tárgyáról való gondolkodás teljes szabadságának biztosításához a kormány ellenséges lépéseivel szemben. A bármely – keresztény vagy nem keresztény – vallásra vonatkozó trágár, közönséges és hitvány nyelvezet nem a szólás- vagy a sajtószabadság jogának gyakorlása, hanem a vallásról folytatott tisztességes érveléssel és eszmecserevel kapcsolatos általános felfogás megrendítése, és a béke és a jó rend elleni nyílt támadás, ami közfelháborításként büntetendő. A pennsylvaniai és a massachusettsi ügyben a közlés a sajtószabadság jogának gyakorlása volt, és az elmarasztaló ítéletet csak a bírák azon nézetével volt alátámasztható, hogy az alkotmányos jognyilatkozatok csak megerősítik az angol *common law*-t. A delaware-i esetben Clayton főbíró minden tőle telhetőt megtett azért, hogy lefektesse ezt az elvet, hosszasan elemezve és tagadva Lord Hale-nek és követőinek – egészen Lord Kenyonnal bezárólag – azt a Jefferson által közismerten vitatott tanát, hogy a kereszténység része az angol *common law*-nak.

Amennyire tudom, az 1838-as massachusettsi *Kneeland*-ügy óta az Egyesült Államokban nem folyt per istenkáromlás miatt. Azonban e négy bírói döntés úgy került be a rágalalmazási törvényről szóló tankönyveinkbe, mint amelyek megfelelően állapítják meg a jogot, és a mai napig hivatkoznak rájuk a bíróságokon abban a kérdésben, hogy a sajtószabadság alkotmányos nyilatkozatai csak az előzetes cen-

zúrárt tiltják, a bíróságok pedig rendszerint dőlt betűvel szedik az „előzetes” szót, ahogyan Blackstone tette, ekként folytatva szóról szóra, betűről betűre és pontról pontra az antirepublikánus előzményeket.³³

A lázításról szóló 1798. évi szövetségi törvény második szakasza megváltoztatta a célzat angol *common law* szerinti vizsgálatát, és – Erskine nyomán – a rágalmazó közlés próbájaként előírta „a szóban forgó kormány vagy a Kongresszus valamelyik háza vagy az adott elnök becsmérlésének *szándékát (intent)*, vagy azért, hogy mindet vagy bármelyiket megvetés tárgyává tegye, vagy rossz hírbe keverje, vagy gyűlöletet keltsen irántuk az Egyesült Államok kiváló népében”. A harmadik szakasz is változtatott az angol *common law*-n azzal, hogy megengedte a vádlott számára a közlés igaz voltának bizonyítását, és felhatalmazta az esküdtszékelt arra, hogy „ugyanúgy a bíróság útmutatása alapján ítélje meg a jogot és a tényállást, ahogyan más esetekben”. A már említett négy, Callender, Cooper, Haswell és Lyon elleni eljárásban a kinyomtatott közlemény John Adams kormányzatának intézkedéseit, valamint annak az elnökhöz fűződő hivatalos kapcsolatát bírálta.³⁴ A tényállítások nem voltak hamisak, és a vélemények kifejezőmódja megengedhető volt. A szerzők indítéka és szándéka kétségtelenül az volt, hogy Adams kormányáról a nép körében rossz véleményt keltsenek és terjesszenek el, és hogy arra indítsák az embereket, hogy a következő választásokon Adamset ejtsék ki, és Jeffersont ültesék a helyére. Bármi volt is a szerzők indítéka és szándéka, ez volt a közlemények célzata. A közlemények nem tanították vagy javasolták erő alkalmazását arra, hogy megszabaduljanak Adamstól vagy a Föderalista Párttól, nem támadták Adams személyes jó hírnevét sem úgy, hogy az becsmérlő lett volna. Az ügyek a bűnösség megállapításával, valamint pénz- és börtönbüntetés kiszabásával végződtek. A bírák a szándéknak a törvényben előírt próbáját egy vélelemre egyszerűsítették azáltal, hogy a közlemények mint véleményformálók célzatából a rossz szándéokra következtettek, és az esküdtszéknek nyújtott összefoglalójuk nem ha-

³³ „Blackstone bíró úr, mindannyian tudjuk, antirepublikánus jogász volt” – mondta Willes bíró úr 1784-ben a Szt. Asaph főesperese ügyben (4 Douglas 73, 172, 173). Az alkotmányjogra vonatkozóan senki sem nevezi Blackstone-t érvényes forrásnak.

Az istenkáromlás nem tűnt el Angliában. L. Stephen i. m. (5. lj.) II. kötet, 25. fejj., és W. Blake Odgers „Istenkáromlás” szövekkét az *Encyclopaedia of the Laws of England* II. kötetében (292). Nehéz megmondani, hogy milyen hatással jár a tárgyilagos megjegyzésről szóló törvény. Pollock a *Law of Torts*-ban [i. m. (25. lj.) 243. a) jegyzet] azt mondja, hogy „az istenkáromló rágalmazás meghatározása és büntetőségének alapja nagyon nehéz kérdés”, amit a szerző a büntető- és eljárásjogi szakértőkre hagy, akik láthatóan úgy kezelik a témát, mintha nem lenne olyasmi, mint a közérdekű ügyekről való tárgyilagos tájékoztatás törvénye, átengedve a kérdést a polgári és a becsmérlő rágalmazási ügyek eljárásjogi szakértőinek. Nem látom, hogyan létezhet együtt a tárgyilagos megjegyzésről és az istenkáromlásról szóló törvény ugyanabban a rendszerben, hacsak nem fiktív alapokon.

³⁴ Idézve a 8. lj.-ben hivatkozott ügyekben. A lázításról szóló törvény megtalálható: 1 US Stat. 596, és kinyomtatották a *Callender*-ügy beszámolójában is.

gyott más választást a becsületes esküdtek számára, mint hogy a vádlottakat bűnösnek mondják ki. Ezek nyilvánvaló esetek arra, hogy embereket közzétett politikai véleményük vagy annak feltételezett rossz célja – hogy a népet arra indítsák, hogy a következő választáson váltsa le a washingtoni kormányt – miatt bírságoltak meg és börtönöztek be. A közlemények bíróság által feltételezett rossz célzatára – arra, hogy a washingtoni kormányról rossz véleményt alakítsanak ki – a lázításról szóló törvényben a lázítás ismérveként előírt rossz szándék perdöntő bizonyítékként tekintettek, és akként is juttatták érvényre.

A bírák a lázításról szóló törvényt alkotmányosnak tartották, vagy inkább visszautasították azt alkotmányellenesnek tekinteni, arra ösztönözve ezzel a vádlottakat, hogy az alkotmányosság kérdését az Egyesült Államok Legfelső Bírósága elé vigyék – de ők az ország szerencséjére nem engedtek az ösztökélésnek. A törvény alkotmányosságát két szempontból vitatták: először is azon az alapon, hogy a Kongresszusra ruházott hatalom körén kívül esett, másodsor azon, hogy az Első Alkotmánykiegészítés megtiltotta a Kongresszusként, hogy olyan törvényt fogadjon el, amely korlátozza a szólás és a sajtó szabadságát. Ha feltételezzük, hogy a törvény a Kongresszusra ruházott hatalom körén belülre esik, akkor nem kérdéses, hogy a lázításról szóló törvény úgy, ahogyan azt a bírák értelmezték és érvényre juttatták, a sajtószabadság alkotmányellenes korlátozása volt. A sajtószabadságnak az Első Alkotmánykiegészítés általi kinyilvánítása és az angol *common law* szerinti lázítás büntette nem létezhet egyidejűleg, és ezen mit sem változtat az, hogy a lázítás előírt ismérve formálisan a közlés célzata-e vagy a szerző és a kiadó szándéka, mivel a célzat és a szándék a gyakorlati alkalmazás során ugyanazon dologgá válik: a szándék bizonyítékát alkotó céllá.³⁵

Azóta az 1798. évi lázításról szóló törvény alapján az Egyesült Államokban nem indítottak pert lázító közlemények miatt. Rooseveltnak jogi tanácsadóinak 1908-as kísérlete arra, hogy az Egyesült Államok ellen elkövetett bűncselekmény miatt bíróság elé állítsák a *New York World*-öt és az *Indianapolis Newst* a francia cég panamai jogaiért kifizetett 40 millió dollárról szóló közleményeikért, úgy tűnik, azon az ötleten alapult, hogy vannak olyan helyek az Egyesült Államokban, ahol létezhet az Egyesült Államok elleni lázítás bűne.³⁶ A közlemények nem voltak

---

³⁵ A Föderalista Párt főként a lázításról szóló törvény számlájára írható tönkretétele döntő volt az általános felfogást illetően, hogy a kezdeti jognyilatkozatok eltörölték a lázító rágalmozásról szóló angol *common law*-t, ahogyan az istenkáromló rágalmozásról szólót is. Az a kísérlet, hogy a rágalmozásról szóló angol *common law*-t az Egyesült Államok közös büntetőtörvényévé tegyék, 1812-ben megghiúsult a *United States v. Hudson* ügygel (7 Cranch 32), ami fenntartotta, hogy az Egyesült Államokkal szembeni bűncselekményt kizárólag törvény határozhat meg. Úgy tűnik, Cobbettet egyszer letartóztatták az Egyesült Államok elleni lázítás *common law*-ba foglalt bűncselekménye miatt, de nem állították bíróság elé. L. a *Cobbett*-ügyet a Wharton-féle pergyűjteményben.

³⁶ *United States v. Press Publishing Co.*, 219 US 1.

lázítók, nem is lehettek azok, mivel a lázítás bűne és a sajtó szabadsága, ahogyan azokat az Első Alkotmánykiegészítés kinyilvánította, nem állhatnak fenn egyidejűleg. Ha a közlemények igazak, akkor országos közérdekű kérdésben tett törvényes megjegyzések voltak, ha azonban tévesek és Roosevelttel személyes jó hírnevére nézvést becsmélők, akkor neki, mint minden más állampolgárnak, rendelkezésére áll a polgári kártérítési eljárás jogorvoslata vagy egy tagállami bíróságon lefolytatott bünvádi eljárás, amelyben az állam a vádat emelő államügyészen vagy igazságügy-miniszteren keresztül jár el. Az Egyesült Államoknak nincs olyan törvénye, amely valamely közérdekű kérdésben az Egyesült Államok egy hivatalnokának személyes jó hírnevére nézvést becsmélő valótlan közleményt az Egyesült Államok ellen elkövetett bűncselekménynek minősítene. Az alábbiakban kifejtett érvek alapján úgy gondolom, hogy egy efféle törvény alkotmányos lenne, ha a Kongresszus úgy látná jónak, hogy ilyet kell kibocsátania. Az 1902-es New York-i *Most*-ügy,³⁷ amelyben a közlemény közhivatalnokok meggyilkolását hirdette és javasolta, valamint zavargásra és gyújtogatásra hívott fel, a béke és a jó rend elleni bűncselekmény kísérlete volt, és John Mostot helyesen nem egy lázító közlemény miatt ítélték el, hanem a New York-i büntető törvénykönyv egyik szakasza értelmében, ami büntethetővé tesz bárkit, „aki szándékosan és jogtalanul olyasmit tesz, ami veszélyezteti a köz nyugalmát”. Ahhoz pedig kétség nem férhet, hogy a Kongresszusnak hatalmában állt elfogadni azt az 1901-ben javasolt törvényt, ami mindenkit büntetni rendelt, aki az Egyesült Államok valamely hivatalnokának megölésének köteleességét hirdette és tanította.³⁸ Ez a törvényjavaslat jelentősen eltér az 1798-as lázításról szóló törvénytől, ahogyan azt a szövetségi bíróságok a *Callender*-, a *Cooper*-, a *Haswell*- és a *Lyon*-ügyben értelmezték és alkalmazták.

A sajtószabadság kezdeti nyilatkozatainak az 1804-es *Crowell*-ügy³⁹ érvelésében előadott hamiltoni változata mérföldkő a jogban, mert számos tagállam jelenlegi alkotmányának megfogalmazói széles körben elfogadták. Ez az ügy a lázításról szóló törvény mellékterméke. Harry Crowell a *Wasp* című hírlap szerkesztője volt, és a következőket tette közzé:

Holt szerint a szövetségi nóta lényege az, hogy Jefferson fizetett Callendernek azért, hogy a korábbi kormány ellenében írjon. Ez teljességgel tévedés. A vád nyilvánvalóan ez: Jefferson azért fizetett Callendernek, hogy Washingtont árulónak, rablónak, esküszegőnek, Adamset

³⁷ 171 NY 423.

³⁸ 35 Cong. Rec., Pt. 1, 314, és Lindsay Rogers: Federal Interference with the Freedom of the Press. 23 *Yale Law Journal* (1914) 559, 567. A posta használatáról szóló 1911-es törvény 2. szakasza (36 US Stat., 1. rész, 1339) a következőket teszi hozzá az 1909-es szövetségi büntető törvénykönyvhöz: „Az »erkölcsstelen« kifejezésnek magában kell foglalnia az olyan jelleg kérdését is, amely szándékos gyújtogatásra, gyilkosságra és meghurcolásra biztat.”

³⁹ 3 Johns. Cases 337.

ősz üstökű bujtogatónak nevezze, és hogy olyan emberek jellemét gyalázza, akikről jól tudta, hogy becsületesek. Ilyen vádakát egyetlen demokrata szerkesztő sem bátorkodott még nyílt és férfihoz illő vitában megtárgyalni, és nem is fog soha.

A közzététel idején Jefferson volt az elnök. Callender egyike volt azoknak az embereknek, akiket a lázításról szóló törvény alapján megbírságoltak és börtönbe zártak, azután a föderalistákhoz fordult, és „vallomást” tett – ahogyan azt a föderalisták szerették nevezni – a Jeffersonhoz fűződő régi kapcsolatáról. Alexander Hamilton, Richard Harrison és William P. Van Ness védte Crowellt. A pert mindvégig úgy kezelték, mint ami lázító rágalmazás miatt folyik, noha nyilvánvalóan egy régimódi becsmérő rágalmazásról volt szó. A pert a New Yorkban 1775. április 19-én hatályba lépett angol rágalmazási *common law* szerint folytatták le, mivel akkoriban New York állam alkotmányában nem szerepelt a sajtószabadság deklarációja. A tárgyaláson Lewis főbíró elnökölt, és két végzést hozott az angol *common law*-nak megfelelően, ahogyan az az egyetlen idevágó New York-i esetben, mégpedig a *Zenger*-ügyben megfogalmazódott és érvényre jutott 1735-ben: először is, hogy a közlés igaz volta jogi szempontból lényegtelen, másodsor pedig, hogy a közzététel célzata nem az esküdtszékre, hanem a bíróságra tartozik. Az esküdtszék Crowellt bűnösnek találta, és az ügy Crowell fellebbezése folytán a Legfelső Bíróság elé került. Hamilton és társai támadták a tárgyalást vezető bíró két végzését. A bíróság két egyenlő csoportra oszlott: James Kent és Smith Thompson bíró teljes mértékben egyetértett Hamiltonnal, Morgan Lewis főbíró és Brockholst Livingston bíró semmiben nem osztotta véleményét. Hamilton a sajtó szabadságát a következőképp fogalmazta meg:

A sajtószabadság abban a jogban áll, hogy büntetlenül közlétegyék az igazságot, jó indítékokkal, igazolható célokért, vonatkozzék az akár a kormányra, elöljárókra, akár a magán-személyekre.

Azt állította, hogy ezt a meghatározást az angol *common law*-ban találta, illetve fedezte fel. Csakhogy az nem volt ott. A meghatározást annak kell tekinteni és akként kell megítélni, ami valójában: nevezetesen a sajtószabadság kinyilvánítása Hamilton által adott legelső változatának. Ekként nézve a meghatározást, fő erénye abban áll, hogy az igazságot teszi meg a jog legfőbb korlátjának. A meghatározás nem különíti el a közérdekű és a magánügyeket, és azt úgy fogadták el, mint a sajtószabadság kiterjesztését minden magán- és közérdekű kérdésre, elmosva a kettő közötti megkülönböztetést. Nem világos, hogy ez volt-e Hamilton szándéka. A *Crowell*-ügy tényei lehetővé tették számára, hogy ügyvédként anélkül hunyjon szemet a különbségtétel felett, hogy azt megemlítette volna, mert esetleg jogos feltenni a kérdést, hogy a szóban forgó közlés közérdekű volt-e, ahogyan – úgy gondolom – az volt.

A másik eredeti gondolat a meghatározással kapcsolatban az igazságra vonatkozó, „jó indítékokkal, igazolható célokért” korlátozásának kikötése. Ennek alátámasztására semmi nem volt az angol *common law*-ban. Szinte kivétel nélkül minden jogi tankönyv határozottan ez ellen szólt. Fő támasza Erskine elutasított érve volt arról, hogy a szándék, nem pedig a célzat a lázítás próbaköve. Fox rágalalmazási törvényének tárgyalásakor az angol bírúk egyhangúlag azt tanácsolták a felsőháznak, hogy a szerző vagy a kiadó szándéka nem bír jogi jelentőséggel az arra vonatkozó *common law* szerint, hogy valami rágalom-e vagy sem.⁴⁰ Hamilton, ahogyan Erskine is, összekeverte és egymással azonosította egy közzététel mint véleményformálás célzatát a szerző vagy a kiadó indítékaival, a szándékát a céljaival, pedig azok nyilvánvalóan igencsak eltérő dolgok.⁴¹ Eltekintve a római jog egy helyére és a holland jogászra, Arnold Vinniusra tett utalástól, Erskine-nek a Szt. Asaph főesperese ügyében felhozott érve mellett az egyetlen olyan angol könyv, amely az igazság „jó indítékokkal, igazolható célokért” történő korlátozását támasztja alá, William Paley *Principles of Moral and Political Philosophy* című munkája volt.⁴² Bizonyos mértékig Paley nem támogatta ezt, ha a szóban forgó ügy magánjellegű volt.

Nem kérdéses, hogy Hamilton „jó indítékokkal, igazolható célokért” korlátozásának nincs helye a sajtószabadság eredeti deklarációiban. Amikor az eredeti jognyilatkozatokat a közérdekű kérdésekre korlátozzák, ahogyan kell, és feltételezik, hogy a közlemények igazak, miként azoknak is kell lenniük ahhoz, hogy ellenkező törvényi rendelkezés hiányában a sajtószabadság védelme alá kerüljenek, akkor azok nem szüntették meg az angol *common law* ama szabályát, hogy a szerző vagy kiadó indítékai, szándékai vagy céljai nem játszanak szerepet abban a kérdésben, hogy valami rágalmazás-e vagy sem, hanem új érvekkel váltották fel. Általános joggá tették a sajtószabadsághoz való jogot, amit bárki és mindenki gyakorolhat, nem saját előnyére és hasznára, hanem a közösség okulására, nyilvánosan és az igazsághoz híven vitatva meg minden közérdekű kérdést. Feltéve, hogy egy közérdekű kérdésről szóló közlemény annak tényeire vonatkozóan igaz, és véleményeit tekintve is helyes abban az értelemben, hogy a vélemények a tényekből megengedhetően levont következtetések, a közlemény a szerző vagy kiadó jó vagy rossz indítékaira, igazolható vagy igazolhatatlan céljaira való bármiféle hivatkozás nélkül is jogszerű lesz, mert ahhoz, hogy jó indítékokkal szolgálják az igazolható célokat,

⁴⁰ 22 St. Tr. 296; Stephen i. m. (5. lj.) II. kötet, 343.

⁴¹ Erskine szándék-érvét mint a lázító rágalmazás próbáját körültekintően tárgyalja és nagy hozzáértéssel bírálja Stephen i. m. (5. lj.) II. kötet, 33–58.

⁴² William Paley: *Principles of Moral and Political Philosophy*. Boston, West and Richardson, 1815. III. könyv, 12. fejezet, a „Becsületsértésről”.

a közérdekű kérdésben közzétett igazság jogszerűségi próbájának el kell választania a megengedhető érvelést és vitát a megengedhetlentől, és meg kell fozsza a közösséget a közlemény tanító hasznától. E jogi érv mellett ott van a gyakorlati indok is: a jelentős veszély, amit a lázításról szóló szövetségi törvény szerinti büntető eljárások szemléltetnek, az, hogy az embereket megbírságozzák és bebörtönzik annak ürügyén, hogy rossz indítékaik vagy rossz szándékuk és céljaik miatt büntetik meg őket, egyszerűen azért, mert a hatalmasságok nem osztják a véleményüket, a kisebbségek szószólói pedig megfélemlíthetők és elhallgattathatók akkor, amikor a közösségnek a leginkább szüksége lenne rájuk, és a legnagyobb hasznára volna, és amikor az ellenséges és fennhézázó többséggel szemben a leginkább szükség volna a jog védelmére. A közérdekű kérdések nyilvános és őszinte megvitatásához való általános jog nem olyan, mint az egy hold föld birtoklásához való. Az általános tulajdonjog az egyéni nyereség és haszon végett létezik, ellenben a közügyek nyilvános és őszinte megvitatásáé olyan jog, amelyet a közösség okulásának haszna és előnye miatt tartanak fenn. Amikor egy hold föld tulajdonosa rosszindulatból kerítést húz fel, nem azért, mert abból neki haszna származik, hanem csak hogy bosszantsa szomszédját, akkor erkölcsileg helyes és jogilag megengedhető, hogy kicsinyesen gyűlölködő tettét jogellenesnek nyilvánítsák, egyszerűen az arra irányuló rossz indítékai vagy rossz szándéka és céljai miatt, hogy anélkül keserítse meg szomszédja életét, hogy bármi jót tenne saját magának mint a kérdéses földterület tulajdonosának.⁴³ Ez azonban nagyon különbözik attól, amikor valaki az általa bírált emberek és dolgok iránti rosszakarattal és gyűlöletből gyakorolja a közügyek nyilvános és őszinte megvitatásának általános jogát. Ha a közzététel közérdekű kérdéssel kapcsolatos és igaz – ami a tényeket illeti, szigorúan véve az, az abban foglalt véleményeket illetően pedig megengedhető –, akkor jogszerű, és a rossz indítékok, szándék vagy célok nem tehetik anélkül jogszerűtlenné, hogy csorbítanak és korlátoznak a közösség arra vonatkozó jogát, hogy részesüljön a közlemény oktató hasznából és előnyéből. A sajtószabadság joga megtorló vagy helyreigazító jog, minden más jog védelmezője, John Milton pedig a

---

⁴³ A bíróságok meglehetősen egyhangúsággal úgy döntöttek, hogy a szomszéd bosszantására emelt kerítés csak akkor számít a tulajdon jogtalan használatának, ha a törvény így rendelkezett. L. a 40 L.R.A 181 és a 25 L.R.A (N.S.) 733 ügyek jegyzeteit. Általánosságban, a törvényi előírást kivéve a rossz indítékok, szándék vagy célok nem alapoznak meg polgári jogi felelősséget egy tettet, amit olyan általános jog gyakorlása során követtek el, amilyen a magántulajdonhoz való jog is; a törvénytől függetlenül a jog a gyakorlati következményekre figyel, vagyis a tettek eredményeire, nem pedig az elkövető indítékaira, szándékára vagy céljaira, nem engedve meg, hogy az elkövető azt mondja: nem állt szándékában tette természetes következményét kiváltani. Kivételekért l. James B. Ames: How far an Act may be a Tort Because of the Wrongful Motive of the Actor. 18 *Harvard Law Review* (1905) 411; F. P. Walton: Motive as an Element in Torts in the Common and in the Civil Law. 22 *Harvard Law Review* (1909) 501. Az „indítéktól” megkülönböztetett „szándékról” l. Jeremiah Smith: Crucial Issues in Labour Litigation. 20 *Harvard Law Review* (1907) 256–259.

legfontosabb jogunknak nevezte. Ahogyan az a jog, hogy pert indítsunk, és bíróság előtt védjük meg magunkat, az is a más jogok megvédésére szolgáló erő alternatívája, és amikor az alkotmány azt követeli a pereskedőktől, hogy igazolható célokra irányuló jó indítékaik legyenek, akkor ez még a bíróságokat is elhallgattathatja és jelentéktelenné teheti. Amikor elvállalta Croswell védelmét, Hamilton politikailag abban a helyzetben találta magát, hogy a sajtószabadságra hivatkozva valami meggyőzöt kellett mondania a lázításról szóló szövetségi törvény attól való megmentése érdekében, hogy összeütközésbe kerüljön a szövetségi alkotmány első kiegészítésének a sajtószabadságról szóló nyilatkozatával.⁴⁴

---

⁴⁴ Hamilton „igazság, jó indítékokkal, igazolható célokért” kitétele egy alkotmányban inkább potenciálisan, semmint ténylegesen veszélyes a közvélemény jelen állapotában. Eszerint a törvényhozás újjáélesztheti a lázítás és az istenkáromlás *common law* alapú bűncselekményét azért, hogy a szerző vagy a kiadó rossz indítékait és igazolhatatlan céljait teszi meg a lázítás vagy az istenkáromlás próbájának, ami a gyakorlatban szinte elkerülhetetlenül egy, a kiadvány feltételezett rossz célzatából kikövetkeztetett feltételezésben csapódik le. A görögöknél volt sajtószabadság, mégis kiitatták Szókratésszal a bürökoharat tanításának ama „szándéka vagy célzata” miatt, hogy megrontsa az athéni ifjúságot. A Szókratész kivégzésének politikai oldaláról adott beszámolóért I. Bury i. m. (12. l.) 30–32. A Fox-féle rágalmazási törvény után az angol bírák Erskine szándékai szerint változtatták meg a rágalmazás próbáját, noha a törvényben semmi nem követelte meg ezt. A lázítás jogilag nem szűnt meg Angliában, habár az 1832-es törvény (Reform Bill) óta nem indítottak e bűntett miatt eljárást. A lázítás meghatározása Stephen *Digest of the Criminal Law of England*-jében és Paterson *Liberty of the Press, Speech and Public Worship*-jében az 1792. évi Fox-féle törvény utáni és az 1832 előtti angol lázítási perekből származik, és nem használható arra – ahogyan Rogers használta a „Federal Interference with the Freedom of the Press” című írásában [23 *Yale Law Journal* (1914) 559] Paterson definícióját –, hogy megvilágítsuk az Első Alkotmánykiegészítés szerinti sajtószabadság jelentését vagy a sajtószabadság bármely alkotmányos deklarációját, a hamiltonit kivéve. Stephen a *History of Criminal Law of England*, II. kötet [i. m. (5. l.)] 25. fejezetében kitűnő áttekintést ad az 1792 és 1832 közötti folyó angol lázítási perekről.

Ami egy szerző vagy kiadó közérdekű kérdésekről tett megjegyzéseinek modern angol polgári jog szerinti tényszerű indítékait, szándékát vagy céljait illeti, a fellebbviteli bíróság a *Thomas v. Bradbury, Agnew & Co.* ügyben [(1906) 2 K.B. 627] Collins főlevéltáros által jegyzett, megfontolt véleményében úgy határozott, hogy „a rosszhiszeműség bizonyítéka az első pillantásra méltányos bírálatot kívül helyezheti a tényszerű megjegyzések körén”, más szóval, egy szerző vagy egy kiadó rossz indítékai, célzata vagy céljai az igazságról adott közleményét a sajtószabadságnak gyakorlása jogellenes közlésé teheti, azaz egy becsmérő rágalmazás miatt indított per alapjává – bár törvényes lenne, szerzője vagy kiadója rossz indítékai, célzata vagy céljai miatt mégsem az. A *Law of Torts* 9. kiadásának 264. oldalán Pollock elvi alapon, indokolatlan kivételként bírálja e nézetet ama „általános szabály alól, hogy egy közjog gyakorlása során véghezvitt cselekedet indítékát a törvény nem fogja vizsgálni”. Szövegemben ezt a bírálatot vettem át és hangsúlyoztam, kimutatva, hogy a kérdéses közjog közoktatási jog, ami a köz javáért van, nem pusztán magánjog, ami annak érdekét szolgálja, aki él vele – és felhatalmazással, ellentétben a bíróságot kötő precedensekkel. A bíróság nyilvánvalóan nem jól olvasta a *Campbell v. Spottiswoode* ügyről adott véleményeket, főképp nem Blackburn bíró észrevételét, amit Collins idéz: „Annak megítélésekor, hogy a közlemény rágalmazás-e, azaz hogy túlmegy-e egy tényszerű és megfelelő megjegyzés határain, a bíróság figyelembe veheti az őszinte hitet, de az önmagában nem akadályozza meg, hogy a dolog becsmérő legyen”, amit Blackburn bíró két, meglepő

Amikor a sajtó szabadsága minden magánérdekű kérdésre kiterjed, Hamiltonnak az igazságra vonatkozó „jó indítékokkal, igazolható célokért” korlátozása helyeselhető, mert a magánügyeket érintő közleményekre korlátozva jó lehetőséget jelent a bírák kezében, ugyanis képessé teszi őket, hogy megakadályozzák e jog kiterjesztését arra, amit James F. Stephen a kém mesterségének nevez, aki magánügyekbe és otthonokba furakszik be, hogy pletykákat gyűjtsön, amiket megjeleníthet a lapokban, hogy anyagi haszonért zsarolhassa az érintetteket, továbbá fotókat lop, amiket arra használ, hogy dohányt, viszkít és más árucikket reklámozzon. Azonban nincs tudomásom arról, hogy Hamilton „jó indítékkal, igazolható célokért” korlátozását a bíróságokon valaha is arra használták volna, hogy kívánatos eredményeket érjenek el és támogassanak.⁴⁵

---

módon eldöntött ügyre hivatkozva magyarázott meg – amiket Collins figyelmen kívül hagyott –, rámutatva, hogy a jóhiszeműség néha a *tények* sorának összetevője *lehet*, ami támogatja az elővezetett véleményekre való következtetést. Azok esetében, akik a közérdekű kérdésekben megírják és közzéteszik az igazságot, az „jó indítékokkal, igazolható célokért” kikötése csupán metafizikai útvesztő olyan „erdei vadkanok” számára, mint Junius, hogy büntetlenül hágjanak át a törvényen, mivel ellenük ma az esküdtszékek ezt csak felemásan és egyenetlenül fogják érvényre juttatni. Bár nem értek vele egyet, valami mégiscsak mondható jogszerűen ama politikai bölcsessége érdekében, ami az esküdtszéken keresztül a többség számára teret hagy arra, hogy ugyanolyan görcsösen elnyomja a neki nem tetsző igazságot, ahogyan azt valószínűleg egyébként is teszi.

⁴⁵ A *Ruhrat v. People* ügyben (185 Ill. 133) a bíróság, úgy tűnik, azt mondta ki, hogy a reklámozás az illinois-i alkotmány értelmében, ami „minden állampolgárra” kiterjeszti a sajtószabadságot, a sajtószabadsághoz való jog gyakorlása, nem pedig pusztán magántulajdonhoz kapcsolódó jog. Nem értem, hogy ez miért nem megfelelő értelmezése a „minden állampolgárnak”. Az „igazság, jó indítékkal, igazolható célokkal” „minden állampolgárral” kapcsolatban alkalmas arra, hogy alátámassza a fényképek jogosulatlan reklám célú felhasználása miatt indított pereket, még ha nem is így, hanem ellenkezőleg és sikertelenül használták a *Pavesich v. N. E. Life Ins. Co.* ügyben (122 Ga. 19, 202–205), l. *Robertson v. Folder Box, Co.*, 171 N.Y. 538. Az eme ügyekben megsértett jog leírására használt „magánélethez való jog” kifejezés túl homályos, és egy új, rugalmas jogi „intézményt” sejtet, mint amilyen a „letét” és a „szerződés”. Valakinek a képei kereskedelmi célú közzétételét megakadályozó vétőjoga anyagi értékkel társuló tulajdonjog, annyit ér, amennyit azzal lehet fizettetni, aki fel akarja használni a képet, hasonlóan annak a vágynak a megvételéhez, hogy a szomszéd szolgalmat kapjon a kertünkön való átjárásra. Az Illinois-ban indult *Peck v. Chicago Tribune* ügyben (214 US 185) a reklámozó fényképes kiadvány hazug, esetlegesen becsmérlő célzatú volt, és valótlannal állította azt, hogy a fényképen szereplő személy a Duffy-féle malátaviszkít itta és ajánlotta, és ennél fogva nem az illinois-i sajtószabadságra vonatkozó jog gyakorlása volt – ám ha a közlemény igaz lett volna, akkor az illinois-i „jó indítékokkal, igazolható célokért” megkötést alkalmazva jegezzük meg, hogy a kiadvány indítékai és céljai aligha lehettek volna azonosak a bevádolt újság indítékaival és céljaival. A *Sperry & H. Co. v. Rhodes* (220 US 502) és a *Fifth Avenue Coach Co. v. New York* ügyben (221 US 467) a reklámozásra való jogot szabályozó és korlátozó New York-i törvényeket alkotmányosnak találták, noha nem támaszkodtak a sajtó „minden állampolgárt” megillető szabadságára a New York-i alkotmányban – az ügyész és a bíróság a reklámozáshoz való jogot New Yorkban csak magántulajdoni jellegű jognak tekintette.

A New York-i törvényhozás a *Croswell*-ügy után, 1805. április 5-én elfogadta azt a törvényt, amely formálisan deklarálta a Hamilton által feltalált, „igazság, jó indítékokkal, igazolható célokért” valódi, angol *common law* szerinti próbáját. A törvényt Van Ness szövegezte, aki Hamilton védőtársa volt a *Croswell*-ügyben.⁴⁶ A tagállamok jelenlegi alkotmányának többségében ez az 1805. évi New York-i törvény és Hamilton érve a sajtószabadságról szóló deklarációk forrása és modellje. Csak öt állam – Massachusetts, New Hampshire, Vermont, Észak- és Dél-Karolina – őrizte meg mostani alkotmányában a deklarációnak azt az eredeti, rövid formáját, ahogyan az a szövetségi alkotmány első kiegészítésében van. A többi állam legtöbbje kiterjeszti a jogot „az összes” vagy „minden” polgárra, vagy más hasonló kifejezést használ, amely elég átfogó ahhoz, hogy felölelje a magán- és közügyeket is. Hamilton „igazság, jó indítékokkal, igazolható célokért” kitételét legalább 20 tagállam jelenlegi alkotmányában a rágalmozási ügyekbeli védelem egyik módjaként határozták meg, néhol a büntetőeljárásra korlátozva azt, másutt a polgári és büntetőjogi ügyekre egyaránt alkalmazva. Rengetegszer toldozgatták az államok az alkotmányos nyilatkozataikat – mára azok már nem egyöntetűek. Azon államokban, ahol az alkotmányozók nem változtattak az eredeti deklarációk kifejezőmódján, nagy valószínűséggel azt találjuk, hogy a törvényhozás változtatta meg azt. Akár állami alkotmányban, akár rendeletben rögzítették, az általánosan elfogadott szabály az államokban az, hogy a sajtó szabadságának joga minden állampolgárra kiterjed, az „igazság, jó indítékokkal, igazolható célokért” hamiltoni védelme alatt. Senki sem ismeri igazán az „igazság, jó indítékokkal, igazolható célokért” valódi jelentését, vagy úgy látszik, hogy nem sokat törődik vele – semmi sincs, amit méltán nevezhetnénk a kifejezés jogi magyarázatának, ahogyan az jelenleg az állami alkotmányokban és törvényekben megtalálható. Úgy tűnik, hogy a bíróságok anélkül alkalmazzák a becsmérő rágalmozás függetlenségi háború előtti angol *common law*-ját, hogy egyáltalán hivatkoznának az állami alkotmányokra és törvényekre, vagy tekintetbe vennék azokat.

A *Croswell*-ügy másik eredménye és az 1805-ös New York-i törvény következménye több tagállam olyan alkotmányos vagy törvényi rendelkezése, amely az esküdtszéket teszi meg „a jog és a tények bírójának” a rágalmozási ügyekben, időnként hozzátéve, hogy „ahogyan más esetekben is”, néha a büntetőjogi esetekre

---

⁴⁶ A törvényt a *People v. Croswell* ügyről (3 Johns. Cas. 337) adott jelentés végén tették közzé. Úgy tűnik, hogy az a Fox-féle rágalmozásról szóló törvény és az 1798. évi lázításról szóló szövetségi törvény összevegyítése. Megjegyzem, hogy az nem a sajtószabadság alkotmányos nyilatkozata, hanem egy átlagos rágalmozási törvény, amely a rágalmozásról szóló, 1775. április 19-én New Yorkban életbe lépett angol *common law*-t váltja fel. Hamilton érve az „igazság, jó indítékokkal, igazolható célért” korlátozást a sajtószabadság lényegi és elválaszthatatlan részévé és elemévé tette, de a törvény azt a rágalmozás miatt indított büntetőjogi perben védelemnek veszi, érintetlenül hagyva a becsmérő rágalmozás miatt indított polgári perben azt az angol *common law* szabályt, ami az igazságot feltételek nélküli védelemnek tekinti.

szűkítve a rendelkezést, néha pedig kiterjesztve azt a polgári perekre is.⁴⁷ Nincs tudomásom arról, hogy a rendelkezés különösebb figyelmet kapott volna az általa kötött állami bíróságok részéről. Amikor a rendelkezést a története fényében olvasuk, ahogyan kell, nem vehetjük szó szerint, hogy mellőzi a bírót, és a jogról és a tényekről való döntés teljes hatalmát az esküdtszéknek adja abban a kérdésben, hogy valami rágalmozás-e vagy sem. Mindig is a közzététel mint véleményformálás célzata volt az angol *common law* próbája a rágalmozás megállapítására, ma pedig a becsmérő rágalmozására. Az esküdtszéki tárgyalásokon a jog és a tények kezeléséről vallott modern felfogások szerint ez talán természetszerűleg a tényekre, nem pedig a jogra vonatkozó kérdés volt, de az esküdtszéki tárgyalás egy visszassága miatt mégsem volt soha kizárólag az esküdtszékre tartozó tényállási kérdés. A korai angol bírák, akik elválasztották egymástól a bírót és az esküdtszék hatáskörét, elvi megfontolásokból, ha nem is teljesen, de részlegesen visszavették az esküdtszéktől a célzat kérdését. A legkorábbi rágalmozási ügyek polgári becsmérő rágalmozások voltak. Ezeket akkor kezdték az angol *common law* alapján működő bíróságokra vinni, amikor az esküdtek úgy döntöttek el a ténykérdéseket, mint a szemtanúk, akik saját tudomással rendelkeznek a vita tényeiről – nem pedig úgy, mint most és immár mintegy kétszáz éve, amikor is a nyílt tárgyaláson eléjük tárt bizonyíték súlyának bíráiként járnak el –, és amikor az az osztály, amelyből az esküdtek kikerültek, általában sem olvasni, sem írni nem tudott. A becsmérő rágalmozással vádolt írás célzatának megítélését részben e tapasztalati ok miatt vették vissza részlegesen az esküdtszéktől, részben pedig ama kiegészítő praktikus ok miatt, hogy elejét kellett venni a gyakori és komolytalan, becsmérő rágalmozások miatt indított polgári pereknek. Arra nem volt eljárási mód, hogy a kérdést teljesen elvonják az esküdtszéktől – a mai átírányítási végzés ugyanis nagyon új keletű, 1800 és 1825 között kiötlött gondolat, így hát a tárgyalást vezető bírónak a kérdést át kellett engednie és át is engedte az esküdtszéknek azzal a kikötéssel, hogy ha az esküdtszék a vádlott ellen dönt, akkor a vádlott felmentési indítványáról a teljes bírói testület dönt. Ha az esküdtszék a vádlott javára döntött, nem volt eljárási mód arra, hogy döntését felvespörjék, kivéve a polgári perekbeli tévedést, egészen addig, amíg 1655 után be nem vezették az új tárgyalásra vonatkozó indítványt. A becsmérő rágalmozás miatt indított polgári perekben a célzat kérdését hamar úgy határozták meg, mint „a bíróra tartozó jogkérdést”, egyszerűen azért, mert a bírók dolga volt a vádlott indítványára felfüggeszteni az ellene hozott ítélet végrehajtását, bár a jog és tények modern elgondolásai szerint az természeténél fogva

---

⁴⁷ A New York-i törvény I. szakasza meghatározta a bírót és az esküdtszék feladatait a rágalmozási ügyekben. Ezt legalább 20 államban építették be az alkotmányba. Három vagy négy állam az alkotmány révén, Illinois pedig törvénnyel teszi meg az esküdtszéknek *minden büntetőperben* a jog és a tényállás bírójává, l. erről a *Sparf v. US* ügyet (154 US 51), a rágalmozási perek hozadékát illetően pedig Gray bíró különvéleményét.

valószínűleg „a bíróra tartozó ténykérdés” volt. Miután a préses nyomda magával hozta, illetve a fennálló rend számára általánosabbá és veszélyesebbé tette a lázító, istenkáromló, szemérmetlen és erkölcstelen rágalalmazásoknak nevezett kiadványokat, az a kérdés, hogy azok célzata a fennálló rend megingatása volt-e, a Csillagkamarához mint a sajtó előzetes cenzorához került, egészen annak 1641-es megszűntéig, amikor is a királyi ítélőszék rendes büntetőbíróságára tették át. A becsmérlő rágalalmazások miatti polgári ügyekhez hasonlóan, ennek a bíróságnak is az esküdszékre kellett hagynia a célzat kérdését, azzal a megkötéssel, hogy amennyiben az esküdszék a vádlott ellen döntött, az kérvényezhette az ítélet fel-függesztését, ahogyan azt az 1792. évi Fox-féle törvény rögzítette, azonban ilyen vagy olyan okból a királyi ítélőszék nem ezt tette, hanem új gyakorlatot indított: úgy tájékoztatta az esküdszékét, hogy egyáltalán nem az ő dolga a célzat kérdését eldönteni, így saját magát tette meg a sajtó kizárólagos utólagos cenzorának, ahogyan a Csillagkamara annak előzetes cenzora volt. A célzat, illetve a „rágalmazás, vagy nem rágalmazás” kérdéséről a Fox-féle rágalalmazási törvényhez vezető minden vitában „jogkérdésként” beszéltek, még ha az valójában esetleg ténykérdés volt is. Lord Mansfield új politikai indokokat talált a királyi ítélőszék által bevezetett gyakorlatra, ami szerint az esküdszékét arra utasították, hogy a rágalmazás miatt folyó büntetőeljárásokban ne mondjon ítéletet a célzat kérdéséről: nevezetesen azt, hogy „képtelenség”, „politikai baklövés” lenne az általa joginak nevezett kérdést arra az esküdszékre bízni, amely „mindenféle érdekek befolyása alatt áll e városban, ahol ezrek érdekeltek kisebb-nagyobb mértékben hírlapok, cikkek és vitairatok közzétételében”.⁴⁸ Amikor 1800 után az igazság közérdekű kérdésekben való közzétételének jogaként elismerték és megalapozták a sajtószabadságot, gyakorlatilag keresztülhúzva a lázító és az istenkáromló rágalmazásra vonatkozó angol *common law*-t, valamint a közfelháborítás területére száműzve a szemérmetlen és erkölcstelen rágalmazást tiltó jogot, a közérdekű kérdéstről szóló közlés becsmérlő rágalmazása miatt indított polgári perben új kérdést vezettek be a célzat mellé, tudniillik azt, hogy a közleményben a személyes vagy szakmai hírnevet érintő, kinyilvánított vélemények a tényekből levont megengedhető következtetések-e. Ez az új kérdés valószínűleg jellege szerint jogi, minthogy viselkedési szabályra vagy mércére vonatkozik, de mindenesetre az, hogy vajon jogi vagy ténykérdés, az angol bíróságokon manapság a bíróra, nem pedig az esküdszékre tartozik, legalábbis első ránézésre, amikor a közléssel kapcsolatban felvetődik.⁴⁹

⁴⁸ A Szt. Asaph főesperesének ügye (4. lj.).

⁴⁹ *McGuire v. Western Morning News Co.* (1903) 2 K.B. 100; *Thomas v. Bradbury, Agnew & Co.* (1906) 2 K.B. 627. A *Dakyl v. Labonchere* ügyben 1907-ben a Lordok Házában, amiről egy jelentés ([1908] 2 K.B. 325) tesz említést, Lord Atkinson azt mondta: „Azt, hogy a személyes támadás bármelyik adott esetben észszerűen kikövetkeztethető a tények igaz állításából, ami megjegyzésként értendő, az ügyet tárgyaló bíró számára eldöntendő jogkérdés, de ha úgy kell döntenie, hogy a következtetés alkalmas arra, hogy levonják, az esküdszéknek kell eldöntenie, hogy az adott esetben le kell-e vonni.”

Így aztán, amikor egy tagállami alkotmány vagy törvény a rágalmozás miatti büntetőperekben „a jog és a tények bírójává” teszi az esküdtszék, és itt megáll, az a történelem fényében csak a Fox-féle rágalmozásról szóló törvény, kiterjesztve a bírónak és az esküdtszéknek a becsmérő rágalmozás miatt indított polgári perekben meglévő, a közlés becsmérő célzatának kérdésével kapcsolatos feladatait a rágalmozás büntetőjogi eseteire. Amikor viszont az állami alkotmány vagy törvény továbbmegy, Erskine szerzői szándékát vagy Hamilton „igazság, jó szándékkal, igazolható célokért” elvét téve meg a büntetendő rágalmozás próbájának, akkor a bírót a „jog és a tények bírójának” megtevő rendelkezés a rágalmozási büntetőperekben csak annak megerősítése, ami egyébként is lenne a törvény, hiszen soha senki nem vonta kétségbe, hogy Erskine szerzői vagy kiadói szándékának próbája az esküdtszékre tartozó kérdés lenne. Amikor pedig egy állami alkotmány vagy törvény még ennél is tovább megy, és a szándék próbáját a becsmérő rágalmozás miatt indított polgári perekre is kiterjeszti, és a rágalmozásért indított polgári és büntetőperekben is az esküdtszék teszi meg a „jog és a tények bírójának”, akkor nincs nyomós okunk azt gondolni, hogy az radikálisan megváltoztatta az angol *common law*-t, elválasztva a bíró és az esküdtszék feladatát abban a kérdésben, hogy valami rágalmozás-e vagy sem, noha a kérdést nagyon is megváltoztatta. Sem Erskine, sem Hamilton nem szándékozták becsmérő rágalmozásért indított polgári perekben az indítékokra, a szándéokra vagy a célokra alkalmazni a próbát. Amikor azonban egy állami alkotmány vagy törvény világosan kiterjeszti azokra is, a bírónak nem marad más választásuk, mint érvényt szerezni ennek. A bíró és az esküdtszék munkája angol *common law* szerinti felosztásának megváltoztatása abban a kérdésben, hogy valami rágalmozás-e vagy sem, a bíró rovására terjesztve ki az esküdtszék feladatát, nem feltétlenül használ a közérdekű kérdések nyilvános megvitatása szabadságának sem rendes, sem viharos időkben, főként, ha a téma a politika, a vallás, egy irodalmi vagy tudományos munka vagy egy műalkotás. Nem az „átlagembernek” („*the man on the Clapham omnibus*”) kell hatalommal rendelkeznie arra – ahogyan Lord Bowen fogalmazott⁵⁰ –, hogy eldöntse, vajon az ilyen témákról folytatott nyilvános eszmecsere hitelt érdemlő, megengedhető és méltányos, vagy pedig hazug és rágalmozó. A bírósági tárgyalásra vonatkozó angol *common law* mindenestre sosem adott neki ilyen hatalmat, bármi legyen is néhány tagállamunk hamiltoni alkotmányának és törvényeinek valódi értelme.⁵¹

Amikor ezt a bíróság elé tárt tényektől független általánosságnak veszik, számomra világos, hogy az általam dőlt betűvel szedett szavakat ki kell törölni. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a fellebbviteli bíróság helyes elvont általános állításnak fogadta el a bíró és az esküdtszék feladatairól a tényszerű megjegyzéssel kapcsolatos *Hunt v. Star Newspaper Co.* ügyben [(1908 2 K.B. 309)].

⁵⁰ *McGuire v. Western Morning News Co.* (1903) 2 K.B. 100, idézve Collins főlevéltáros véleményében.

⁵¹ A rágalmozási perekben a bíró és az esküdtszék közötti munkamegosztás témája történelmi, technikai és nehéz, azonban nagy gyakorlati jelentőséggel bír. Elég csak általánosságban James

Az a beidegződés, ami alapján a bírók azt feltételezik, hogy az eredeti és a hamiltoni alkotmányos nyilatkozatok egyaránt csak az előzetes cenzúrát tiltják, minden kiadványt a rágalmazásra vonatkozó angol *common law*-nak rendelve alá, számos esetben megnyilvánult, létrehozva azt, amit a sajtóra vonatkozó, bíró alkotta sajtószabadságnak nevezhetünk, amiben a közérdekű kérdéseket „különleges eseteknek” tartják, megengedhetővé és törvényessé téve a becsmérő szándékú *valótlanosság* (*falsehood*) közlését, ha azt abban a jóhiszemben tették közzé, hogy igaz. Bíróink – amennyire meg tudom ítélni, kivétel nélkül – egy csoportba sorolták a közérdekű kérdésekről szóló közleményeket a munkaadók új állást kereső alkalmazottjainak jelleméről a leendő munkaadójuknak adott leírásával. A becsmérő rágalmazásra vonatkozó angol *common law* régóta az, hogy a munkaadó mindent belefoglalhat alkalmazottjának jellemzésébe, amit őszintén igaznak hisz róla, akkor is, ha az ténylegesen valótlan és sértő, a bírók pedig erre ma azt mondják, hogy ez a szabály a munkaadó erkölcsi és társadalmi köteletségének jogi megfogalmazása, legalábbis amikor jellemzést kérnek tőle. Ez az ügyek olyan csoportjának tipikus esete, amelyben a rágalmazásra vonatkozó angol *common law* szerint magánjellegű kérdésekben megengedhetők a valótlanul becsmérő közlemények, mert azok kivételnek számítanak a rágalmazásra vonatkozó angol *common law* általános szabálya alól, miszerint mindenki a saját felelősségére tesz közzé valótlan becsmérlést, ahogyan a gazda is a saját felelősségére engedi szabadon harapós kutyáját. Az ilyen valótlanul becsmérő közléseket a „minősített kiváltság” („*qualified privilege*”) eseteinek tartják, ami azért kiváltság, mert megengedi a becsmérő valótlan állítás közzétételét, és azért minősített, mert a közlétevitől megkívánja, hogy őszintén azt higgye, hogy a valótlan állítás igaz, és hogy azt jó indítékokkal, igazolható célokért tegye közzé, és ne terjessze a közleményt túl széles körben. Amikor a rágalmazási jogban a közérdekű kérdésekről szóló *közleményeket* az alkalmazott munkaadói jellemzésének közlésével együtt „minősített kiváltságnak” tekintik, ez a sajtószabadság olyan felfogását jelenti, ami szerint ez az általános rágalmazási jog bírók által kialakított kiváltsága arra, hogy büntetlenül tehessünk közzé valótlanosságot, ha őszintén hisszük, hogy az igaz, és azt jó indítékokkal, igazolható célokért tesszük. A sajtószabadság értelmezőiként a bírák túlszárnyalták Hamiltont. Amikor a sajtószabadság azt a jogot jelentette, hogy közérdekű kérdésekben az igazságot büntetlenül közzé lehet tenni, az indítékokra és az igazolható célokra való hivatkozás nélkül, Hamilton kiterjesztette, vagy úgy értelmezték,

---

Bradley Thayer *Preliminary Treatise on the Law of Evidence*-ére utalni (Boston, Little, Brown, and Co., 1898) annak „Az esküdtszéki tárgyalás és annak kialakulása” és a „Jog és tény az esküdtszéki tárgyaláson” című fejezeteire, valamint Lord Blackburn véleményére a *Capital and Counties Bank v. Henty* ügyben [(1882) 7 App. Cas. 741], valamint a *Sparf v. US* ügghöz (47. lj.) fűzött véleményekre. Ténykérdésként a bíró és az esküdtszék feladatait elkülönítő angol *common law* szabályokat bíróságunkon semmiféle esetben sem figyelték meg jól, és e szabályok mellőzése az egyik fő oka az igazságszolgáltatás nem kielégítő és bizonytalan voltának.

hogy kiterjeszti a jogot a magánjellegű kérdésekre is, és az igazság korlátozását összekapcsolta a „jó indítékokkal, igazolható célokért” feltételével. A bírók kihúzták az „igazság” szót, és „az őszintén igaznak hitt valótlaniságot” tették a helyére, és a cseréhez hozzácsapták Hamilton „jó indítékokkal, igazolható célokra” vonatkozó korlátozását, így a következő eredményt kapták: „A sajtószabadság annak kiváltsága, hogy a közérdekű kérdésekben »jó indítékokkal, igazolható célokért« büntetlenül tegyenek közzé valótlaniságot abban az őszinte hiszemben, hogy az igaz.” A sajtó bírók alkotta szabadsága arra, hogy az általános rágalmazási jog szerint közérdekű kérdésekben becsmérő valótlaniságot közöljön, összeegyeztethető más, arról vallott bírói nézetekkel – sőt talán azok teszik szükségessé –, hogy eredeti hamiltoni formájukban az alkotmányos jognyilatkozatok csak az előzetes cenzúrát tiltják. A jognyilatkozatok megtiltják a sajtó szabadságának korlátozását, megengedve annak kiszélesítését, a becsmérő valótlaniság közzétételének bírói alkotta kiváltsága pedig növeli a sajtó szabadságát, függetlenül az igazság követelményétől.

1908-ban a kansasi alkotmány hamiltoni volt, így a Kansasi Legfelső Bíróság a közhivatalra pályázóról szóló becsmérő valótlaniság közzétételének minősített kiváltságára vonatkozó kansasi szabályt a következőképpen fogalmazta meg:

Ha az államban terjesztett hírlap kiadója egy magát újrjelöltető állami tisztségviselő hivatali magatartásával vagy jellemével kapcsolatban tényeket ismertető és megjegyzéseket tevő cikket jelentet meg pusztán abból a célból, hogy az állam polgárainak általa őszintén igaznak hitt információkat nyújtson, és csakis azért, hogy a választók megfontoltabban adhassák le szavazataikat, és mindezt jóhiszeműen teszi, akkor a közzététel kiváltságos, habár a cikkben foglaltak lehetnek ténylegesen hamisak, és a jelölt jellemére nézvést becsmérők.

Néhány állam legfelső bírósága a közhivatalra pályázóról szóló becsmérő valótlaniság közzétételének minősített kiváltságát az államban vagy a választási körzetben terjesztett kiadványokra korlátozta. A minősített kiváltság e korlátozására utalt a Kansasi Legfelső Bíróság a hivatkozott ügyben:

Általánosságban, a közlemények nem terjedhetnek túl azon, amit a közlés erkölcsi vagy társadalmi kötelessége megkövetel. Ha szándékosan, szükségtelenül vagy gondatlanul mégis túlmenni ezen, a kiváltság elvesz. Ám ha egy, elsősorban az állam választópolgárai számára kiadott hírlapot kisebb körben másutt is forgalmazznak, akkor e tény miatt nem veszíti el az egész államra tartozó témák tárgyalására vonatkozó kiváltságot.⁵²

---

⁵² *Coleman v. MacLennan*, 78 Kan. 711.

Pennsylvania ma is hatályos 1873-as alkotmánya a sajtószabadságról szóló cikkelyében így rendelkezik:

Senkit sem szabad elítélni a köztisztviselők vagy a hivatalos minőségben eljáró emberek hivatalos tevékenységével, vagy a közösség vizsgálódására vagy tájékozódására tartozó kérdésekkel kapcsolatos bármilyen más írás közzététele miatt, amíg az esküdszék megelégedésére nem támasztották alá azt a tényt, hogy az ilyen közlést szándékosan vagy hanyag gondatlansággal tették közzé.

A Pennsylvániai Legfelső Bíróság 1878-ban úgy gondolta, hogy ez a rendelkezés kiterjed az eredeti közlésekre is, és úgy határozott, hogy a rendelkezés csak a rágalmazás miatt indított büntetőeljárásokra érvényes, a polgári peres rágalmazási perekre viszont nem.⁵³ 1886-ban azonban a Bíróság szélesebb szabályt állított fel a köztisztviselőkre és a köztisztviségre pályázó személyekre vonatkozó rágalmazó valótlanosság közzétételének minősített kiváltságára, amikor ezt mondta:

Ha egy tiszteleltre méltó polgár őszintén hiszi és állítja, hogy egy köztisztviségre pályázó személy hivatali visszaélésben bűnös, vagy rossz hírben álló ember abban az értelemben, hogy ez befolyásolja az általa megszerezni kívánt hivatalra való alkalmasságát, az ilyen kijelentés kiváltságos, és más is megismételheti egy olyan találkozón, ahol azért gyűlnek össze, hogy megvizsgálják a jelölt érdemeit, noha az állítás lehet valótlan is, és annak téves voltáról vizsgálat alapján meggyőződhetnek – mivel a választónak joga van tüzetesen megvizsgálni és megvitatni a jelöltek rátermettségét, akik nyíltan és egyértelműen a szavazatát kérik.⁵⁴

A rágalmazási jog néhány kommentárírója szerint a kansasi és pennsylvániai szabályok szélsőségesek avagy kivételesek, és joggyakorlatunkban az uralkodó szabály az, hogy a közérdekű ügyekben való közlés minősített, bíró alkotta kiváltsága nem teszi jogszerűvé a valótlan rágalmat.⁵⁵ Úgy tűnik azonban, hogy a valódi szabálynak a modern angol bírói jogot tekintik, ami a közérdekű kérdések tárgyilagosságot és kommentálásukat a sajtószabadsághoz való jognak vagy a közérdekű kérdésekről való igazság közléséhez való jog gyakorlásának minősíti. Ha közelebbről megnézzük a közzétett amerikai jogeseteket, el kell ismernünk, hogy az azokban

⁵³ *Barr v. Moore*, 87 Pa. St. 385.

⁵⁴ *Briggs v. Garrett*, 111 Pa. St. 404. Egy 1903-ban elfogadott pennsylvániai törvény „a tényekről való meggyőződéssel és a polgárok jellemét, hírnevét vagy hivatását érintő közlemények elkészítésével kapcsolatos (...) gondatlanságot” a felelősség próbájává tette. L. Pa. Laws, 1903, 349, ami Pennypacker kormányzó hosszú, a törvényt helyeslő üzenetét is tartalmazta. A törvényt 1907-ben hatályon kívül helyezték, Pa. Laws, 1907, 124. L. *Ex parte Harrison*, 212 Mo. 88.

⁵⁵ Francis M. Burdick: *The Law of Torts*. Albany, Banks & Co., 1905. 331–336; Martin L. Newell: *The Law of Slander and Libel in Civil and Criminal Cases*. Chicago, Callaghan, 1914. 3. kiadás, 643–651; 25 Cyc. 401–406.

megjelenő jog rendkívül zavaros és képlékeny. Nem könnyű olyan amerikai bíróságot találni és mondani, amelyik világosan és félreérthetetlenül vagy kizárólag az igazságot vagy a hamiltoni „igazság, jó indítékokkal, igazolható célokért” elvet tette a jogos és jogellenes közlések közötti választóvonalá a közérdekű ügyekről szóló közlésekben.⁵⁶

A rendes rágalalmazási jogban szereplő „kiváltságot” illetően nyilvánvaló különbség van a valótlan rágalalmazáshoz vezető közlések és azon közlések között, amiket a közérdekű kérdésekkel kapcsolatos bírósági, törvényhozási vagy más hivatalos és nem hivatalos ülések során, illetve nem hivatalos nyilvános gyűléseken mások vetnek fel. Az angol *common law* szabálya értelmében mindenki, aki rágalmozó valótlanyságot ismétel meg, ugyanúgy felel a megrágalmozott személy irányában, mint az eredeti szerző és a kiadó, és ha ők nem tehetők felelőssé, a hivatalos és nem hivatalos ülésen a rágalmozó valótlanyságról szóló hű beszámolókat közléstevői a megrágalmozott személyek felé akkor is felelősséggel tartoznak.⁵⁷ A rendes rágalalmazási jogban az ilyen hű beszámolókat tulajdonképpen azért sorolják a „kiváltság” címszó alá, mert a sajtószabadság nem szentesíti sem az eredeti közlést, sem a becsmérő valótlanyságot az azt követő megismétlést és terjesztést.⁵⁸ A sajtóvétségről szóló törvénynek az a feladata, hogy a „kiváltság” tanát a szerkesztők és a hírlaptulajdonosok védelme érdekében jobban kiterjessze, mint amennyire

---

⁵⁶ Holmes bírónak a *Burt v. Boston Advertiser* ügyben (154 Mass. 238) kifejtett 1891-es és Taft bírónak a *Hallam v. Kentucky Post* ügyben (59 Fed. Rep. 530) kifejtett 1893-as véleménye a legjobb amerikai vélemények, amelyekről csak tudomásom van. Mindkettő ügy foglalkozik közlésekkel – az egyik a felperest bírálja a New York-i vámházban elkövetett csalásokkal kapcsolatban, a másik pedig a panaszost mint kongresszusi tagjelöltet –, mint a munkaadók arra vonatkozó „minősített kiváltságának” gyakorlásával, hogy jellemezzék alkalmazottjukat, és a bírósági feladatról mint törvényhozáiról beszél, hogy „határvonalat húzzon az ellentétes érdekek között” (Holmes bíró), és „a társadalom érdekeit és javát egyensúlyba hozza az egyén jogával ahhoz, hogy jó hírneve legyen” (Taft bíró). Ami alkotmányainkat illeti, nem lehet ellentét a sajtószabadsághoz és a személyes jó hírnévhez való jog között.

⁵⁷ A törvényhozói mentesség a polgári és a büntetőjogi felelősségre vonás alól becsmérő valótlanyságért törvényhozási eljárásokban az 1688-as angol Bill of Rights-ra megy vissza, és általában világosan rögzítik alkotmányaink. Azok hasonló mentessége, akik az igazságszolgáltatásban tevékenykednek, a *common law*-n alapul. A sajtó szabadsága nem *per se* terjed ki azok mentelmére, akik az ilyen becsmérő valótlanyságot megismétlik, vagy arról tájékoztatnak. A becsületsértés (*slander*) vagy szóbeli becsmérés (*defamation*) és a rágalmozás (*libel*) közötti különbségtételről szólva a szavakat nem perelhetővé tenni, ha azokat mondják, de kereset tárgyává tehetőnek nyilvánítani, ha leírják, ami a távoli múltból öröklődik, annyi, mint amikor a beszélő által nyilvános gyűlésen kimondott valótlanyság nem peresíthető becsmérés a beszélővel szemben, azonban egy hírlappal szemben, ami azt pontosan kinyomtatja és közzéteszi, már az.

⁵⁸ A kormányzati ügyek vitelének nyilvánossága, szemben a Tudor és Stuart titoktartással, nem vonja szükségszerűen maga után, hogy a kormányzati ügyek köztisztviselők általi intézéséről adott becsmérő valótlanyságot tartalmazó beszámolóhoz, annak közléséhez és terjesztéséhez való jog jogi következményekkel jár.

a bírók képesek lettek volna arra – azért, hogy büntetlenül közölhessenek igaz beszámolókat a hivatalos vagy nem hivatalos nyilvános gyűlésekről. Minthogy az angol bírósági jog már jogszerűvé tette, hogy az újságok helytálló módon számolhatnak be az igazságszolgáltatási és törvényhozási eljárásban elhangzó becsmérlő valótlanokról, a parlament 1888-ban kiterjesztette a sajtóvétségekről szóló 1881. évi angol törvényt, hogy megvédje a szerkesztőket és a hírlaptulajdonosokat a méltányos és pontos újságbeszámolóban szereplő rágalmazó valótlanokkal kapcsolatos felelősségtől. Ez nyilvános gyűlésként határozott meg „minden jóhiszeműen és jogszerűen, törvényes célból és bármely közérdekű kérdés előmozdítására vagy megvitatására megtartott találkozót, akár szabad rá a belépés, akár korlátozott”.⁵⁹ Az, hogy a törvényhozás a hírlapszerkesztőkre és -tulajdonosokra korlátozta a kiváltságot, az ő sajátos viszonyukon nyugszik ahhoz a munkához, hogy széles nyilvánosságot adjanak a közügyek hivatalos és nem hivatalos megtárgyalásának. Az Egyesült Államokban ritka a hírlaptörvény. Nem tudok egyről sem Kalifornián és Texason kívül.⁶⁰ Ama bírósági nézet miatt nincs szükség ilyen törvényre az Egyesült Államokban, hogy a közérdekű kérdéseket illetően a sajtószabadság a rendes rágalmazási jogban minősített kiváltság arra, hogy becsmérlő valótlanokat lehessen létrehozni, valamint a másoktól származó becsmérlő valótlanokról lehessen tájékoztatni. Az illinois-i törvényhozás 1895-ben elfogadott egy hírlapvétség-törvényt, amit a következő törvényhozás 1897-ben eltörölt.⁶¹ Ez annyira túlment egy hírlapvésegtörvény feladatán azzal, hogy a hírlapok szerkesztőinek és tulajdonosainak különleges kiváltságot adott a becsmérlő valótlanok létrehozására, valamint az arról való tájékoztatásra, hogy valószínűleg összeütközésbe került a törvény előtti egyenlőség alkotmányos szabályával és a Bill of Rightsban szereplő szokásos nyilatkozatokkal arról, hogy mindenkinek kell valamiféle orvoslattal tállnia a törvényekben minden sérelem és baj ellen, ami személyét, tulajdonát vagy hírnevét érheti. A munkások vezetői arról panaszkodnak, hogy alkotmányellenesen csorbítják a sajtószabadságot azok a határozatok, amelyek tiltják a sztrájkot vagy bojkottot hatékonyabbá tevő közleményeket, amilyen például a „Tisztességtelen!” és a „Mi nem támogatjuk!” közlemények a *Gompers v. Buck's Stove and Range Company* mostani bojkott-perében a Columbia Kerületi és az Egyesült Államok Legfelső Bíróságán. Az, hogy a bíróságoknak igazuk volt-e, vagy tévedtek abban, hogy a határozatok jogorvoslatát kiterjesztették a sztrájkokra és a bojkot-

⁵⁹ L. Odgers i. m. (14. lj.), 373–393, 725–729; W. Blake Odgers: *An Outline of the Law of Libel*. London, Macmillan and Co., 1897. 137–164.

⁶⁰ James H. Deering (szerk.): *California Civil Code*. San Francisco, Bankroft-Whitney, 1909. 47. szakasz; James S. McEachin: *Annotated Civil Statutes of the State of Texas*. Chicago, T. H. Flood and Co., 1913. 5597. cikk 3. osztat; Newell i. m. (55. lj.) 682–683.

⁶¹ Ill. Session Laws, 1895, 315 és Starr–Curtis: *Ann. Ill. Stats*, 2. kiadás, III. kötet, 3799; Ill. Session Laws, 1897, 297.

tokra ahelyett, hogy a sztrájkoló és bojkottáló munkásokat a polgári perek rendes kártérítésére és a büntetőperek bírságára és bebörtönzésére hagyták volna, olyan eljárásjogi kérdés, amelyhez a sajtószabadságnak semmi köze. Ezt az eljárásjogi kérdést megelőzi az az attól különálló és elválasztott anyagi jogi kérdés, hogy a „békésen meggyőző” sztrájk- és bojkottközlések, amilyen a „Tisztességtelen!” és a „Mi nem támogatjuk!”, törvénytelen tettek-e, vagy lehetnek-e törvénytelenek. A sajtószabadság hamiltoniaktól megkülönböztetett, kezdeti alkotmányos nyilatkozatainak értelmében – amilyen a szövetségi alkotmány első kiegészítése, ami a *Gompers*-ügyet is meghatározta, és ami a közérdekű kérdésekre szűkíti a jogot – a sztrájkot vagy bojkottot hatékonyabbá tevő, a „Tisztességtelen!” és a „Nem támogatjuk!” közleményekhez hasonlók nem inkább a sajtószabadsághoz való jog gyakorlása, mint amennyire a „Keksze-van-szüksége!” vagy az „Igyon Schlitzet, a sört, ami híressé tette Milwaukee-t!” azok, ugyanis csak a magánjólétet támogató hirdetési közlemények, nem pedig az általános jólétet elősegítő oktató közlések. Amikor – helyesen vagy tévesen – az ország bírósági vagy írott joga a sztrájkot vagy bojkottot törvénytelen összeesküvésnek nyilvánítja, akkor a törvénytelen összeesküvés hatékonyabbá tételéhez eszközként használt hirdető közlemények maguk is törvénytelenek a sajtószabadság eredeti deklarációi értelmében.⁶²

A hamiltoni állami alkotmányok értelmében azonban másként áll a jogi helyzet. Ezek az alkotmányok, legalábbis szóban, minden magánjellegű és közérdekű kérdéstről szóló igaz közleményt a sajtószabadság védelme alá helyeztek, ha azok az igazságot „jó indítékokkal, igazolható célokért” közölték. A valótlanosság nem eleme az olyan sztrájk- és bojkottközleményeknek, mint a „Tisztességtelen!” és a „Mi nem támogatjuk!”. Ezekben nincs semmi, csak a többé-kevésbé meggyőző célzatú igazság, ami a fogékony olvasókat arra indítja, hogy megtegyenek valamit, amit teljességgel jogukban áll megtenni, nevezetesen, hogy megtagadják egy bizonyos kereskedő termékeinek vásárlását. A sztrájk- és bojkottszerzők és -kiadók végső indoka és célja a munkakörülményeik javítása, ami nem rossz indíték és nem igazolhatatlan cél. Aki azt mondja, hogy a sztrájk- és bojkottszerzők és -kiadók indítéka és célja az, hogy *törvénytelen* gazdasági nyomást gyakoroljanak munkaadóikra, az egész kérdést bizonyítottnak tekinti azáltal, hogy összecseréli az eszközöket a célokkal, a felhasznált közvetlen eszközöket téve az elérendő végcél helyére. Amikor egy alkotmány az „igazság, jó indítékokkal, igazolható célokért” elvről beszél, legalábbis feltehetően a végső indítékokra és célokra gondol. Nem könnyű észrevenni és világosan és meggyőzően megmondani, hogy pontosan milyen jog-

---

⁶² 221 US 418. Kellő tisztelettel azok iránt, akik ellentétes állásponton vannak, semmi sem támasztja alá Walworth kancellár a bíróságokon azóta is folyvást visszhangzott elképzelését az 1839-es *Brandreth v. Lance* ügyben, 8 Paige 24, hogy a sajtó szabadsági joga megtiltja a végzés felfüggesztése jogorvoslatának kiterjesztését azért, hogy megállítsa a fenyegetett, tulajdonnal, üzlettel kapcsolatos, vagy akár személyes vagy szakmai jó hírnevet sértő *hazugság* közzétételét.

kérdésben tévednek a munkások vezetői a hamiltoni tagállami alkotmányok viszonyai között, amire hagyatkoznak, amikor azt mondják, hogy az olyan sztrájk- és bojkottközleményeik, mint a „Tisztességtelen!” és a „Nem támogatjuk!”, nem különböznek a forradalom előtti közleményektől, amelyek az embereket arra indították, hogy tartózkodjanak III. György teájától és illetékköteles papírjától. Igaz, a teával és a papírilletéssel kapcsolatos közleményeket egy közérdekű politikai ügy támogatására használták, míg a sztrájk- és bojkottközleményekkel egy magánérdekű magántulajdonügyet támogattak, de ne feledjük, hogy a hamiltoni állami alkotmányok, amelyekre a szakszervezeti vezetők – legalábbis szóban – támaszkodnak a sajtószabadsághoz való jogra hivatkozva, a magánérdekű kérdéseket ugyanarra az alkotmányos alapra helyezik, mint a közérdekű ügyeket. A bíróságok általában olyan választ adnak a munkások vezetőinek – és az Egyesült Államok Legfelső Bírósága a *Gompers*-ügyben elfogadta e választ, figyelmen kívül hagyva az Első Alkotmánykiegészítés és a hamiltoni tagállami alkotmányok közötti különbséget –, ami egy kalap alá veszi a sztrájkoló és bojkottáló munkások közleményeit az anarchistákéival, amelyek az erőszak alkalmazását, a zendülést, a gyűjtögetést és a gyilkosságot tanítják. A bíróságok összekapcsoló kifejezése a „szóbeli tettek”.⁶³ De ez semmit sem jelent a kifejezés szempontjából, mert minden közlemény „szóbeli tett”. A sztrájkoló és bojkottáló munkások közleményei, mint a „Tisztességtelen!” és a „Nem támogatjuk!” – az anarchisták erőhasználatot tanító és javasló közleményeivel szemben – nem „szóbeli tettek” vagy a béke és a jó rend elleni „bűncselekmények kísérletei”. Amikor a komoly és megfontolt véleményekben a bírók összekapcsolják a sztrájkoló és bojkottáló munkásokat az anarchistákkal, akkor a munkások csípős, *tu quoque* (a. m. te is) visszavágása, azaz hogy a bírók a vállalatok eszközei, lényegében érthető. A munkások jogi érvelése jobb választ érdemel, mint amit a bírók adnak rá, és ha nincs jobb válasz, akkor az érvenek győzedelmeskednie kell, amikor hamiltoni állami alkotmány uralkodik.

Néhány állam bíróságán meglehetősen általánossá vált az gyakorlat, hogy a peres ügyekben nem érintett idegeneket, mint például a hírlapok szerkesztőit gyorsított büntetőeljárásban bírságot és börtönzést be a bírókat kritizáló közlemények bíróságot sértő volta miatt, mert azokban becstelen indítékokat és viselkedést tulajdonítottak nekik a jogalkalmazás során, különösen a még függő és a már lezárt ügyekben, és általában.⁶⁴ E gyakorlatot joggal bíralták úgy, mint ami újra bevezeti a Csillagkamara hatáskörét, megsértve a sajtószabadság jogát és a büntetőperekben az esküdtszéki tárgyaláshoz való alkotmányos jogot.

⁶³ Elég esetet idéztek a *Gompers*-ügyben (221 US 418). Az ellentétes eredményre vezető véleményeket l. a *Marx & Haas Clothing Co. v. Watson* ügyben (168 Mo. 133); a *Lindsay & Co. v. Montana Federation of Labor* ügyben (37 Mont. 264), azon a tarthatatlan alapon, hogy a sajtó szabadsága lehetlenné teszi a közzététel megakadályozását.

⁶⁴ A *McDougall v. Sheridan* (23 Idaho 191) a legutolsó ügyek egyike, és idézi a precedenseket.

A Kongresszus először 1831-ben elfogadott deklaratív törvénye, átvéve Henry R. Storrs érvelését – aki a Ház egyik vezetője volt, amikor James H. Peck bírót vád alá helyezték –, a Legfelső Bíróság alá tartozó minden szövetségi bíróságnak megtiltja e gyakorlatot.⁶⁵ Néhány államban vannak ehhez hasonló törvények, amelyek az 1809-es pennsylvaniai törvényre mennek vissza, ami a *Passmore*-ügy következményeként a Pennsylvániai Legfelső Bíróság bírói ellen indított vádemelési eljárásokból származik.⁶⁶ Ez a gyakorlat – amiben nem tesznek különbséget a perben nem érintettek, a felek és az ügyvédek közleményei között, függőben lévő és lezárt ügyek között, vagy a feleknek a tisztességes tárgyalástól való megfosztással okozott polgári jogsértés és a köznek okozott büntetőjogi jogsértés között, legyen az lázító rágalmozás, becsmérlő rágalmozás vagy az igazságszolgáltatás akadályozása, de minden közleményt egységesen a bíróság megsértése bűnös tettetnek tekintenek – az 1788-as pennsylvaniai *Oswald*-ügyre megy vissza,⁶⁷ és elterjedt a szövetségi és más államok bíróságain is, de a Peck bíró elleni vádemelés és a fent említett 1831-es kongresszusi törvény megfékezte, mígnem Elbert H. English bíró véleménye az Arkansasi Legfelső Bíróságon 1855-ben újjá nem élesztette.⁶⁸ Az újabb ügyek legtöbbször a közlemények olyasmik, amit „a bírák megszólásának” neveznek, mert a jogalkalmazás során tanúsított gyalázatos viselkedést tulajdonítanak nekik, és mindaz, amit itt elmondunk, csakis az ilyen közlésekre vonatkozik. Az ilyen közleményeket az angol *common law* a függetlenségi háború előtt, akár igazak voltak, akár hamisak, kétségtelenül a büntetőjog területére tartozó lázító rágalmozásnak tartotta, ha a célzatuk az volt, hogy rossz véleményt alakítsanak ki és terjesszenek a jogról és annak bírói alkalmazásáról, becsmérlő rágalmozásnak, ha célzatuk arra irányult, hogy rossz véleményt keltsenek és terjesszenek a bírák személyes vagy szakmai megítéléséről, és akár igazak voltak, akár hamisak, az igazságszolgáltatás akadályozásának tekintette, ha célzatuk szerint egy folyamatban lévő ügyben hátrányosan akarták befolyásolni a feleknek a tisztességes és elfogulatlan bírósági tárgyalásra vagy a nyilvános eljárásban zajló bizonyításra vonatkozó jogát, ami a büntetőjog rendes menete szerint, azaz vádemelés vagy hivatalbóli kezdeményezés és esküdtszéki tárgyalás után bírsággal vagy szabadságvesztéssel büntethető. Az a nézet, miszerint a perben nem érintett személyek

⁶⁵ A törvényt ma a R.S. US 725. szakasza, újra életbe léptetve a Fed. Jud. Code 268. szakaszaként; *Cuyler v. R. R. Co.* (131 Fed. Rep. 95). Az 1873-as *ex parte Robinson* ügyben (22 Wallace 505) kétségbe vonták, hogy a törvény vonatkozik a Legfelső Bíróságra, és 1906-ban a *United States v. Shipp* ügyben (203 US 506) sem választották ezt meg. A kétely azon a téves elképzelésen alapszik, hogy a „bírói hatalom” és a „bíróság megsértése” „egyidejű”.

⁶⁶ *Respublica v. Passmore* (3 Yeates 441), és Buchanan úr érve a *Judge Peck's Case* című műben (Boston, Arthur Stansbury, 1833. 432–433).

⁶⁷ 1 Dallas 319.

⁶⁸ *State v. Morrill* (16 Ark. 384). Egészen odáig megy, hogy egy bírót becsmérlő közleményre célozni is túl van a megkegyelmezés lehetőségének hatókörén.

bírókat megszóló közleményei a bíróság megsértésének vétsége, az angol *common law*-ban a függetlenségi háború előtt kizárólag Hardwicke lordkancellár 1742-es, de először 1765 és 1768 között kiadott félreérthető véleményén⁶⁹ és Blackstone *Commentaries* IV. kötetének közelebről meg nem határozott helyein alapul, ami feltehetően John E. Wilmot bíró híres, 1756-os elő nem adott véleményéből lett kivéve, és 1802-ben jelent meg először.⁷⁰ Az az ügy a királyi ítélőszék előtt zajlott a bíróság megsértése miatt John Almon könyvkereskedő ellen, amiért közreadott egy röpiratot – a vélemény, amit Lord Camden is jóváhagyott, ha nem is ő írta, bírálta Lord Mansfieldet, amiért az John Wilkes háta mögött az ellene szóló feljelentést lázításra módosította, mert megírta és kiadta a *North Briton* 45. számát, és mert a királyi ítélőszék hatályos szabályát úgy változtatta meg, hogy a *habeas corpus* kérő petíció támogatásához eskü alatti nyilatkozattételre (*affidavit*) legyen szükség. Az angol *common law* alapján, ahogyan az a függetlenségi háború idején hatályban volt, az ilyen személyek bírókat megszóló közleményei a még függő vagy már lezárt ügyekben – ahogyan azt Henry R. Storrs úr a Peck bíró elleni érvelésében világosan bebizonyította, és amit John C. Fox úr, az angol Legfelső Bíróság Kancellária Divíziójának titkára Wilmot bíró úrnak az *Almon*-ügyben kialakított, de ki nem hirdetett véleményéről két történelmi cikkben nemrégiben még világosabban megmutatott⁷¹ – nem a büntetendő engedetlenség körébe sorolt „bíró-ság megsértése” bűncselekményének számítottak, hanem rendes bűncselekmények voltak, azaz lázító vagy becsmérlő rágalalmazások, folyamatban lévő ügyekben pedig az igazságszolgáltatás akadályozása, ami a Csillagkamaránál annak 1641-es bukásáig gyorsított eljárásban volt büntetendő, azután pedig csak a királyi ítélőszék előtti rendes büntetőjogi eljárásban, azaz vádemelés alapján vagy hivatalból indult esküdtszéki tárgyaláson. A tagállami bíróságokon zajló modern esetekben, ahogyan azt a bírók látják és leírják, a jogsértést a közlemények becsmérlő és lázító jellege képezi, nem pedig az a büntetendő rossz, amit a közösségnek, még kevésbé az a kártérítést kívánó sérelem, amit a feleknek okoznak azzal, hogy egy folyamatban lévő ügyben akadályozzák az igazságszolgáltatást. Ezen esetek némelyikében megállapították, hogy a még függő és a lezárt ügyekben semmi különbség nincs a bírókat megszóló közlemények között, és ez helytálló is, ha a megszóló közléseket becsmérlő és lázító rágalalmazásnak tekintik, és megkülönböztetik az igazságszolgáltatás akadályozásától. Wilmot bíró úrnak az *Almon*-ügyben elő nem adott véleménye úgy szólt, hogy aki Lord Mansfieldet bírálja, az az őt kinevező királyt bírálja, ezért mondják azt, hogy aki az állam bíróját kritizálja, az az őket alkalmazó

⁶⁹ *St. James Evening Post* ügy (2 Atkyns 469).

⁷⁰ Wilmot beszámolója a fia révén [John Eardley Wilmot: *Notes of Opinions and Judgements Delivered in Different Courts (1757–1770)*. London, Cadell–Davies, 1802]. Blackstone *Commentaries* IV. kötetének levonatát megküldte Wilmot bírónak.

⁷¹ *24 Law Quarterly Review* (1908) 194, 266.

népet kritizálja. Annak, hogy a bírók megsértésének vétségét kiterjesztik a bírókat megszóló személyek közleményeire, az a gyakorlati indoka, hogy az esküdtekre nem lehet rábízni, hogy a becsmérő rágalmazás miatt indított olyan polgári perekben vagy büntetőeljárásokban is tegyék a kötelességüket, ahol a bírók az áldozatok. Ez az indok a jogban, még ha ténylegesen helyes is, rossz. Az igazi ok azonban valószínűleg az, hogy a megszólított bírók nem akarnak egy esküdtszék előtt szembetalálkozni kritikusaikkal a bíró alkotta sajtószabadság vagy a közérdekű ügyekben jó indítékokkal, igazolható célokért közzétett becsmérő valótlan „minősített kiváltságának” talaján. Az esküdtek a bizonyítékok alapján valószínűleg őszintén találhatnák úgy, és találnák is, hogy a bírókat megszóló közlemények szerzőit jó indítékok igazolható célokért hajtották. A bíró alkotta „minősített kiváltság” a nép más hivatalnokai számára megteszi, de a bírók számára nem.

Az az eljárás, amikor a bírókat megszóló közlemények okán a bíróság megsértése miatt emelnek vádat, a maga egészében Patterson szenátor ügyében látható. Az egyik denveri hírlap szerkesztőjeként Patterson kritizálta a Coloradói Legfelső Bíróság bíráit egy, a közlés idején még nem jogerős döntésükért, mert a vesztes fél fellebbezhetett, következésképpen fellebbezett is – azzal vádolva őket, hogy a döntés a bírák és a denveri tőkések közötti összeesküvés eredménye volt, és a bírói hatalmat arra használták fel, hogy érvénytelenítsék a népnek az állami alkotmány módosítására azért leadott szavazatát, hogy a denveri közművek feletti ellenőrzést elvegyék az állami törvényhozástól, és Denver városára ruházzák. Az állami alkotmány és törvények írott szövegének állítólag elismert megsértésével – arra a hamis történelmi elméletre alapozva, hogy a bírókat megszóló kiadványok szerzőinek megbírságolására és bebörtönözésére irányuló, a bíróság megsértése miatti büntetőeljárás „egyidős” a tagállami alkotmány által a Coloradói Legfelső Bíróságnak adott angol *common law* szerinti bírói hatalommal, ami az állami alkotmány és törvények többi írott szövegéhez nyúlik vissza és azokat eleveníti fel – a Coloradói Legfelső Bíróság arra kényszerítette az államügyészt, hogy hivatalból indítsa meg a gyorsított eljárást a szerkesztő ellen a bíróság megsértése miatt, megtagadva annak lehetőségét, hogy a szerkesztő bebizonyítsa közleménye igaz voltát, és 1000 dollárra bírságolta őt. E bíróság a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítés alapján azt mondta a hibás ítéletről az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának, hogy a tagállami alkotmánynak és törvényeknek a Coloradói Legfelső Bíróság általi olyan alkalmazása, amivel megtagadták a szerkesztőtől az igazság bizonyításának lehetőségét és az esküdtszéki tárgyalást, még ha tévedés volt is, nem volt elég jelentős ahhoz, hogy az állami bírói hatalom tisztán személyes és önkényes gyakorlása legyen, ami megdöbbsen *theti* az emberi értelmet, és ezért nem számítana „tisztességes jogi eljárásnak”. David J. Brewer bíró tiltakozása és John M. Harlan bíró különvéleménye mellett a bíróság kitért a kérdés elől, hogy az Első Alkotmánykiegészítésben kinyilvánított sajtószabadság benne foglaltatik-e a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítés „szabadság” szavában, ahogyan azt az érvelés kedvéért feltették. Miután a bíróság becsmérő vagy lázító rágalmazásnak te-

kintette a közleményt, úgy döntött, hogy az Első Alkotmánykiegészítés az igazságot nem teszi válasszá, mert csak az előzetes cenzúrát tiltja, a szerzők közlés utáni büntetőjogi felelősségét rágalmazás miatt még akkor is meghagyja, ha a közlemény igaz – ami, ahogy már megmutattuk, helytelen, mivel ha az Első Alkotmánykiegészítés-beli sajtószabadság jelent valamit, akkor a közérdekű kérdésekről közzétett minden igazságot jogszerűvé tesz. Azután a bíróság – a jogerősen nem lezárt ügyben az igazságszolgáltatás akadályozásának tekintve a közlést, azaz úgy értékelve azt, mint ami sérti az ilyen ügy feleinek a jogon és a bizonyítékokon alapuló tisztességes és elfogulatlan tárgyaláshoz való jogát, nem téve különbséget a feleknek okozott magánjellegű kár és az annak megfelelő jogorvoslat, valamint a közönségnek okozott sérelem és az annak megfelelő jogorvoslat között, de a jogsértést a bíróság megsértésének nyilvánvaló bűnös cselekedeteként kezelve a bíróság megsértése keretei között – úgy döntött, hogy a közlemény igazsága nem válasz arra a vádra, hogy az büntetőjogilag akadályozta, vagy az volt a célzata, hogy akadályozza az igazságszolgáltatást a még függő ügyben. Talán helytálló azt mondani, hogy a bírót megszóló közlemény igazsága nem válasz arra a vádra, hogy a közlemény büntetőjogi értelemben akadályozta, vagy az volt a célzata, hogy akadályozza az igazságszolgáltatást egy jogerősen le nem zárt ügyben, de a nehézséget a szabály és a sajtószabadság mint a közérdekű kérdésekben az igazság közzétételére vonatkozó jog összeegyeztetése jelenti, amit esetleg arra való tekintettel lehet megtenni, hogy a perlési és a bíróságon történő védekezési jog az ügy befejezéséig magánjellegű, nem pedig közérdekű kérdés, így kívül esik a sajtószabadság körén, kivéve a hamiltoni állami alkotmányok szerint, amelyek a sajtószabadságot minden állampolgárra kiterjesztik, és amelyek esetében elmondható, hogy a bírót megszóló és a még függő ügyekben az igazságszolgáltatást akadályozó vagy annak akadályozását célzó közzétett igazság nem lehet a hamiltoni „igazság, jó indítékokkal, igazolható célokért”. Azonban a bíróság véleményének e részére a határozott válasz az, hogy ez bizonytalan, homályos jogi okoskodás, mert nehezen látható, hogy hogyan olvasható a Coloradói Legfelső Bíróság véleménye az arra vonatkozó meggyőződés nélkül, hogy a coloradói bírák nem azért bírságotlák meg a szerkesztőt, mert közleménye akadályozta, vagy célzata szerint akadályozta az igazságszolgáltatást egy jogerősen le nem zárt ügyben, hanem mert az becsmérő és lázító rágalmazás volt. Nehéz megérteni, hogy a Coloradói Legfelső Bíróság véleménye miért nem volt kötelező érvényű az Egyesült Államok Legfelső Bírósága számára is mint annak a ténynek a megállapítása, hogy a közzététel nem akadályozta és nem is célozta akadályozni az igazságszolgáltatást egy még függő ügyben, mert a coloradói bírák tényként rögzítették, hogy csak jogi és bizonyítással összefüggő kérdéseket képesek eldönteni, amelyek közé csak a becsmérő és lázító rágalmazás, valamint az a kérdés tartozik, hogy az igazság válasz volt-e a vádra. A bíróság kétségkívül „alaposan megvizsgálta az ügyet”, ahogyan mondták, ugyanakkor e vélemény távolról sem kielégítő, és egyáltalán nem bizonyos, hogy ez marad az utolsó szó e kérdésben. Brewer bírónak igaza volt, amikor azt mondta,

hogy a bíróságnak nem az volt a dolga, hogy megpróbáljon kitérni a kérdés elől, hogy a „szabadság” szó a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítésben magában foglalja-e a közérdekű kérdésekben az igazság közzétételének szabadságát.⁷²

Annak gyakorlatát, hogy a bírókat megszóló közléseket a bíróság megsértésének bűncselekményeként kezelik, a bírók önkéntes döntései vagy az ellenük irányuló vádemelés (*impeachment*) kényszere alapján meg kell szüntetni. Ha a gyakorlat kívánatos, akkor a sajtószabadság és a büntetőeljárásokban az esküdtszéki tárgyalás alkotmányos deklarációit a szokásos úton magának a népnek kell módosítania, nem pedig a Wilmot bíró úrnak az *Almon*-ügyben arról adott régimódi elképzelését követő, helytelen bírósági értelmezés szabálytalan módján, hogy „az ennek alapjául szolgáló elv az, hogy a bíróság körül meg kell tartani a dicsőség ragyogását, az embereket pedig el kell tántorítani attól, hogy megkíséreljék őket a közösség szemében megvetendőnek beállítani”. A hamiltoni állami alkotmányok értelmében a bíróról közzétett igazság lehet lázító, ha rossz indítékokkal és igazolhatatlan célokért tették közzé, de a szokásos esküdtszéki előírások értelmében lázítás bűncselekménye miatt kizárólag esküdtszéki döntés alapján büntethető meg valaki.

A szövetségi alkotmány sajtószabadsághoz való jogot rögzítő első kiegészítését, úgy tűnik, gyakorlati szempontból csekély jelentőségűnek tekintik. Ez az elképzelés láthatólag a szövetségi alkotmányba foglalt emberi jogi jognyilatkozat (Bill of Rights) helyénvaló volta mellett és ellen szóló érv továbbélése.⁷³ A Kongresszus szokása és gyakorlata kezdetektől fogva az volt, hogy a sajtószabadság ott kinyilatkoztatott joga magában foglalja a postai terjesztés jogát az egyes államokban és azok között is. A Kongresszus e nézete alátámasztja az Egyesült Államok Legfelső Bíróságának véleményét, és számomra jogilag helyesnek tűnik.⁷⁴ És mivel az Egyesült Államok Alkotmánya a közügyeket országos és állami vagy helyi jellegűekre osztja, az Első Alkotmánykiegészítésben kinyilvánított sajtószabadsághoz való jog az Egyesült Államok Alkotmányából eredő és az általa védett világos, különálló és független jognak tűnik arra, hogy minden országos közérdekű kérdésben közzétegyék az igazságot. E nézet szerint igaza volt a Kongresszusnak 1835-ben és 1836-ban, amikor úgy gondolta, hogy nincs hatásköre, Jackson elnök pedig tévedett, amikor úgy vélte, hogy hatalmában áll teljességgel megtiltani a rabszolgaság megszüntetéséről szóló irodalom postai úton való küldését a nem

⁷² 205 US 454; 35 Colorado 253. Nem könnyű elhinni, hogy Patterson szenátor felajánlása, hogy felfedi az igazságot, nem volt „blöff”. Azonban ez mit sem változtat a dolgokon.

⁷³ David K. Watson: *Constitution*. Chicago, Callaghan, 1910. II. kötet, 1351–1370, 1399. A szabály az, hogy az első nyolc kiegészítés csak a szövetségi kormányra ruházott hatalmat korlátozza, nem pedig a tagállamok fenntartott hatalmát.

⁷⁴ *Ex parte Jackson*, 96 US 727, 733.

rabszolgatartó államokból a rabszolgatartókba, hiszen aligha vonható kétségbe, hogy a rabszolgarendszer a sajtószabadság értelmében országos közügy volt.⁷⁵ Manapság a házasságkötésről és a válásról szóló egységes törvény, a szesztilalom vagy a nők szavazati jogának kérdése és sok másik is ilyen vagy olyan tekintetben az Első Alkotmánykiegészítés szerinti sajtószabadsággal összefüggő országos közügy. Ebből az következik, hogy az országos közügyeket érintő kérdésekben az igazság közzétételéhez való jog egyike az Egyesült Államok állampolgárait megillető elő- és mentelmi jogoknak, aminek bármilyen tagállami korlátozásától a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítés első tilalma véd.⁷⁶ Az Első Alkotmánykiegészítés szempontjából mindez azt eredményezi, hogy a Kongresszusnak hatalmában áll az Egyesült Államok köztisztviselőiről vagy annak köztisztviségére pályázókról szóló becsmélró valótlanúságot a szövetségi bíróságokon indítandó polgári kártérítési per vagy az Egyesült Államok elleni bűncselekmény miatti büntetőper alapjává tenni, ahogyan a Kongresszusnak az is a hatáskörébe tartozik, hogy megvédje az Egyesült Államok hivatalnokait a gyilkos támadásoktól, vagy a kongresszusi képviselőkre és az elnökválasztó elektorokra vonatkozó szavazati jogot.⁷⁷

Az 1912-es kongresszusi törvényt – ami kizárta a csökkentett díjú nyomtatványok közül azokat a hírlapokat, képes folyóiratokat, időszaki és egyéb kiadványokat, amelyek esetében a tulajdonosok és a kezességet vállalók nevét nem jegyezték be a postaügyi miniszternél, és amelyek a bejegyzést követően utánnyomásokat közöltek, de a fizetett tartalmat nem jelölték meg „reklámként” – mind a bíróságokon, mind azokon kívül az Első Alkotmánykiegészítésben foglalt sajtószabadság megsértéseként támadták. A támadás érvei csakis az alkotmányjog félreértését mutatják. Az Egyesült Államok Legfelső Bírósága azon az alapon tartotta alkotmányosnak a törvényt, mint ami inkább elősegíti, semmint akadályozza a sajtószabadságot, hogy a Kongresszus hatásköre kiterjed a postaügy kezelésére,

---

⁷⁵ Szövetségi precedensekért l. Lindsay Rogers: Federal Interference with the Freedom of the Press. 23 *Yale Law Journal* (1914) 559. Ha Jackson üzenete az erőszak használatát tanító abolitionista irodalomra korlátozódott, akkor annak alkotmányos alapja volt. Jackson nagyon szakavatott hivatalos és nem hivatalos jogi tanácsadókkal rendelkezett.

⁷⁶ *Slaughter-House*-ügyek (16 Wallace 36). A *United States v. Hall* ügyben (26 fed. Case No. 15,282) Woods bíró úgy döntött, hogy a sajtószabadság a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítés első tilalma értelmében a nemzeti polgári lét előjoga és mentelme. Mint megállapították, a *Patterson v. Colorado* ügyben (205 US 454) eldöntetlen maradt, hogy a második tilalom „szabadság” szava alá is tartozik-e.

⁷⁷ *Re Neagle*, 135 US 1; *Wiley v. Sinkler*, 179 US 58. Az Első Alkotmánykiegészítés alapján kialakított nézet szerint ez kiemelkedő gyakorlati jelentőségű, lehetővé teszi a Kongresszus számára, hogy az egész Egyesült Államok területén egyforma sajtótörvényt alkosson a nemzeti közérdekű kérdésekre vonatkozóan, az Egyesült Államok Legfelső Bíróságára hagyva annak bírói kötelességét, hogy a sajtószabadsághoz való szövetségi joggal kapcsolatban meghúzza a vonalat a nemzeti és a helyi érdekű kérdések között.

ahogyan azt mindig is „az időszerű eseményekről való tájékoztatás széles körű terjesztése” eszközeként kezelte, és a Kongresszus minden olyan törvénye alkotmányos, amelyet hozzáigazítanak ezen irányelv érvényesítéséhez, a hozzáigazítás foka pedig kívül esik a bírói hatáskörön.⁷⁸ Minthogy a hírlapok, képes folyóiratok, időszaki és egyéb kiadványok tulajdonosai köznevelő intézményeket működtetnek a sajtószabadság jogának arra irányuló gyakorlásában, hogy a közügyekben oktasassák a közönséget, az olvasóközönség, azaz a tanulók természetesen nem alaptalanul kíváncsiak, amikor tudni akarják, hogy ki birtokolja az intézményeket. A Pennsylvániában 1903-ban elfogadott hasonló törvényt 1907-ben visszavonták.⁷⁹ Az állami törvényhozók és a Kongresszus továbbviheti az elvet, hogy lehetővé tegye, hogy a diákok megismerhessék a tanárok nevét, vagyis a most névtelenül, a csodatevő vállalati lepel takarásában dolgozó szerkesztőségek tagjait. A kaliforniai büntető törvénykönyv 1889 óta megköveteli, hogy minden, a személyes vagy szakmai hírnevet érintő cikket, állásfoglalást vagy vezércikket lássák el szerzője valódi nevével.⁸⁰

A sajtószabadság alkotmányos deklarációi az amerikai nép különleges alkotásai a jog és a kormányzás terén. Fő gyakorlati védművük mindig is a Föderalista Párt megdöntése volt az 1798-as lázításról szóló törvény miatt. A bírósági deklarációk őreiként és értelmezőiként a mai napig sikertelenek. Mindaddig nem is lesznek sikeresek, amíg a bírók nem szabadulnak meg attól a felfogástól, hogy a nyilatkozatok csak Blackstone, Lord Mansfield és Lord Kenyon korának antirepublikánus angol *common law*-jának megerősítései, a közérdekű kérdésekről szóló közleményeknek csak az előzetes cenzúráját tiltják, érintetlenül hagyva a lázító, az istenkáromló, a becsmélő, a trágár és erkölcstelen rágalmaszra vonatkozó angol *common law*-t. A sajtó bíró alkotta szabadsága arra, hogy közérdekű kérdésekben becsmélő valótlanúságot közöljön, jogosulatlan, az emberek becsületére és tulajdonára ártalmas bírói jogalkotás, ami arra hívja fel és bátorítja a hírlapok és folyóiratok tulajdonosait és szerkesztőit, hogy valótlanúságokra alapozzák nevelő hatalmukat, noha a jognyilatkozatok azt követelik tőlük, hogy az igazságra építsék, kivéve, ha a törvényhozás jónak látja eltávolítani az igazságra való korlátozást. A bírókat kritizáló közleményekért a bíróság megsértésének bírói alkotta joga pedig egyszerűen türethetetlen a törvény előtti egyenlőség földjén, ahol a bírák nem fontosabbak a világegyetem számára, mint a törvények végrehajtói vagy megalkotói. A sajtótu-

---

⁷⁸ *Lewis Publishing Co. v. Morgan*, 229 US 288.

⁷⁹ L. az 54. lj. hivatkozásait.

⁸⁰ James H. Deering (szerk.): *California Penal Code*. San Francisco, Bankroft-Whitney, 1909. 259. szakasz. A kaliforniai polgári és büntető törvénykönyvek rendelkezései a becsületsértésről és a rágalomról együttvéve érdekesek és tanulságosak. L. *Ex parte Harrison* (212 Mo. 88), fenntartva, hogy a missouri sajtószabadság megtiltja a törvényhozásnak, hogy jelentéseket követeljenek egy politikailag ellentétes szövetségtől, hogy kiadja a jelöltekről információkat szolgáltatók nevét.

lajdonosoknak, a hírlapok és folyóiratok szerkesztőinek és mindenki másnak a jogaik gyakorlását szabályozó törvényhozástól való, az 1798-as lázító rágalmozásról szóló törvény óta élvezett teljes védeltsége a tagállami és a szövetségi alkotmányokban nem máson, csakis a népnek és annak állami, valamint szövetségi törvényhozási képviselőinek hallgatólagos hozzájárulásán alapul, akik a saját területükön elegendő hatalommal rendelkeznek ahhoz, hogy meghatározzák és érvényre juttassák a közérdekű és a magánjellegű kérdésekről szóló közleményekben az igazság visszatartásával együtt járó tisztességes játék alapszabályait. Az ilyen állami és szövetségi törvény kívánatosnak és szükségesnek tűnik, legalábbis ahhoz, hogy a bíróságok jobban meg tudják védeni a személyes jó hírnevet és a tulajdont a becsmérő valótlansággal szemben. Nem könnyű olyan törvényt alkotni, amely a népszerű „sajtótröszt” kifejezésbe foglalt bajok minden részletére kiterjed. Kétségtelen, hogy a hírlapok és folyóiratok tulajdonosai és szerkesztői ugyanúgy áldozatul estek a „dollárcsinálásnak” avagy „a pénz kegyetlen játékanak”, ahogyan mindenki más, de az megkérdőjelezhető, hogy másoknál rosszabb áldozatok voltak-e, vagy hogy másoknál kevésbé kívánnák távol tartani a pénzt attól, hogy túl nagy szerephez jutna az irányításban. Nem tudom, hogy mit kellene vagy lehet tenni törvényhozással azért, hogy a nyomtatott sajtó vagy az iskolai tanítás révén kiszorítsuk a pénzt a jelenlegi közoktatási rendszerekben a vezetői székben bitorolt helyéről. De az idők jele az, hogy a nép szinte kész arra, hogy követelje és támogassa az ország hírlap- és folyóiratüzletének állami és szövetségi szintű törvényi szabályozását. A sajtószabadság alkotmányos joga nem teszi a hírlapok és folyóiratok tulajdonosait és szerkesztőit „az állam uraivá”, hanem az általános szabály hatálya alatt hagyja őket: „Az állam alárendelődik a népnek, minden más szerv pedig az államnak.”⁸¹ Valóban, a sajtó alkotmányos szabadsága az Egyesült Államokban nem több, nem kevesebb, mint egy remek össznépi kísérlet arra, hogy a jogot és gépezetét a nagyszerű mondás megvalósítására használják fel: „Megismeritek az igazságot, és az igazság megszabadít titeket.”⁸²

---

⁸¹ Wilson bíró a *Chisholm v. Georgia* ügyben (2 Dallas 419, 455, 456).

⁸² Jn 8,32.

FRANCIS HACKETT (1883–1962) irodalmár, kritikus, többek között a *Chicago Evening Post* szerkesztője, a *New Republic* és a *New York Times* szerzője volt. Első félig önéletrajzi regényét, a *Green Liont* (1936) Írországból „illetlenség” miatt cenzúrázták (ahogyan felesége, Signe Toksvig könyvét, az *Eve’s Doctort* is, 1937). Általában biztosítva látják a sajtó autonómiáját, ha korlátozzák az azt veszélyeztető politikai-törvényhozói törekvéseket, azonban a szabad véleménynyilvánítást a társadalom érdekeire hivatkozó jog mellett a társadalmi elvárás (pl. vaskalaposság, faji, nemi, vallási előítéletek) és a szerző vélt vagy valós normáknak való megfelelési kényszere (pl. gazdasági, szakmai, biztonsági, népszerűségi megfontolások) egyaránt gátolhatja, ezek viszont nehezen és vitathatóan vagy egyáltalán nem szabályozhatók jogi eszközökkel. A kulturális és ideológiai elutasítás és az öncenzúra megszüntetése nem állam és polgárok, hanem egyének egymás elleni vagy belső küzdelme, aminek paradox módon legfőbb eszköze a nyílt és elfogulatlan eszmecsere.

A szöveg eredeti megjelenési helye:

Francis Hackett: *The Invisible Censor*. 21 *New Republic* 11 (1919. december 8.); New York, B. W. Huebsch, 1921. 1–10.

FRANCIS HACKETT

A láthatatlan cenzor

Nemrégiben talákoztam egy íróval, aki Lytton Strachey *Kiváló viktoriánusok* című kötetére az „olcsó” szót használta. Engem ez meglepett, mert nagytudású, művelt, finom hölgy volt, és komolyan gondolta, amit mondott.

Az „olcsó” hatás – felteszem – rendszerint az, ami hamis alapokra épül. Ígérhet fűt-fát, de azt sohasem tartja be. Legyen akár egy ház, egy emberi vonás, egy borító vagy egy könyv, bóvlinak és értéktelennek bizonyul. Fabatkát sem ér. De a *Kiváló viktoriánusokról*, már amennyire emlékszem rá (elolvastam, hogy ismertetést írjak róla), ez a legkevésbé sem mondható el. A könyv kellő eleganciával kezdődik és azzal is folytatódik. Sosem vontatott vagy erőltetett. Kellemes emlékeim vannak róla.

Miért kedveltem végül is annyira ezt a könyvet, amit kiváló barátom oly olcsónak tartott? Természetesen, ahogyan másnak is így szokott tetszeni valami, nekem is több kisebb okom volt rá – mellékes okok –, de ahogyan gondosan elemeztem, főként azért, mert a *Kiváló viktoriánusok* oly tökéletesen értette, hogy mi a láthatatlan cenzor. Ami a méltóságos hölgynek olcsónak tűnt, kétségem sincs efelől, éppen az volt, amiért a *Kiváló viktoriánusok* nekem oly becsesnek tetszett – a különösök ügyes semmibe vétele, az annak való ellenszegülés, hogy az illendőség a tények megragadásának útjába álljon. Bírálóm számára ez annak bizonyítéka volt, hogy Strachey érzéketlen és faragatlan volt, csúnya szóval „közönséges”. Számomra viszont azt bizonyította, hogy Strachey értette a csíziót. Sokan érezték úgy, hogy épp a lényegtelen és értéktelen illemszabályokat fitymálta. Ez egyszerűen az az illemszabály volt, hogy engedelmeskedni annyi, mint hamisítani. Strachey tökéletes szakértelme nem az illemszabályok elfogadásában, hanem azok értékelésében nyilvánult meg. Az általa ábrázolt személyeket nem kezelte a látszólagos értékükön, de nem tette a másik otromba dolgot sem: pályájukat nem botrány után kutatva vázolta fel. Ha élve is boncolta őket (ami alighanem rettenetes dolog), sosem hagyta, hogy miatta múljanak ki. Felnyitotta őket, de nem kegyetlenül vagy embertelenül. Úgy tette mindezt, ahogyan William Johnston teniszezik, ahogy állítólag Blake doktor operált, Karl Muck vezényli a zenekart, vagy ahogyan Kellerman kisasszony a vízbe ugrik. Az adott körülmények között a legjobb eredményre törekedett a közeg igazi parancsából fakadó formában – a valóban „jó formában”.

Érdeemes kitérni a *Kiváló viktoriánusok* lényeges vívmányára, ugyanis a láthatatlan cenzor kérdése minden társadalmi jellegű könyvben megkerülhetetlenül jelen van. Cenzor alatt nem a szerencsétlen, szűk látókörű állami hivatalnokot értem, aki eldönti, hogy egy tény érdemes-e arra, hogy mindenki megismerje. Egy sokkal inkább eltitkolt és jóval aggályoskodóbb teremtésről van szó, aki úgy érzi, hogy a társadalmi tényekre ráfér egy alapos kozmetikázás, mielőtt nyilvánosságra kerülnek. Nem a tényekkel magukkal törődik, csak társadalmi használatukkal. Annak felügyelője, hogy azt tegyük, amit mondunk, annak öre, amit önmagunkról elgondolunk, és ahogy magunkról vélekedünk. Célja az, felteszem, hogy fenntartsa a régi jó intézményeket, hogy példaként állítsa a világ elé, hogy irányítsa a bennünk lévő utánozó majmot. És hogy e feladatot ellássa, folyamatosan felülvizsgálja és javítja az ember történetét. Szakadatlanul azok sarkában jár, akik írnak. Láthatatlan, létezését aligha feltételezik – sokkal tevékenyebb és jóval szilárdabban körülzárt, mint a hivatalos cenzor, akit a liberálisok gyűlölnék.

Ma már többé-kevésbé mindenki ismeri a freudi cenzort, a megszelídített törzsi közvetítőt, akinek, úgy tűnik, az a feladata, hogy érvényre juttassa a törzsi félelmeket és babonákat – hogy ott tartsa a személyes ösztönt, ahová az a törzs szerint tartozik. Az ego e része – csak hogy térbeli nevet adjunk neki – a népszerű freudi beszédmód első napjaiban egy sor heves tiltakozást váltott ki. Ma, úgy gondolom, ritkán értelmezik ennyire egyszerűen a cenzort. Sok esetben nyilvánvalóan a civilizátlanság vagy az ostobaság idézi elő a „gátolt hajlamot”, de elfogadott, hogy az a rész, amit a cenzor ural, az ego „hajlamok felé eső” fele, társadalmilag nem mindig tolerálható, ahogyan a „gátlásra” is áll, hogy különbözik egymástól a korlátolt elnyomási hajlam és a felvilágosult szabályozás. Ezen etikai felhangok ellenére mégiscsak ki kell ismerni a cenzúra természetét – a cenzor igazi jellemzője oly gyakran nem valamilyen világos formájú ízlés vagy tudat, hanem a csordaszellem utasítás nélküli képvisellete, intézményes zaklatás. A cenzorban, ahogyan az a pszichoanalitikus irodalomban megjelenik, van valami archaikus, irracionális és rituálisztikus – ezek valószínűleg mind ugyanúgy tiszteletet követelnek maguknak, mint ahogyan az a dolog is bennünk van, ami ellenzi a szabadosságot és az anarchiát.

A cenzorban, aki után kutakodom, a cenzorban, akivel kapcsolatban a *Kiváló viktoriánusok* olyan felforgató erejű, különösképp megvannak ezek az irracionális és rituálisztikus vonások, a mindent behálózó intézmények e nyúlványai, a faji és nemi, az osztály- és vallási kötöttségek. A legtöbb életrajzot, és főként a hivatalosakat, egy ilyen cenzorral az elmében írták, annak felügyelete alatt. A *Kiváló viktoriánusok* éppen abban volt üdítő és ösztönző, hogy elutasította a vele való törődést. A *Kiváló viktoriánusok* mögött ott látjuk lebegni az aggodalmaskodó hivatalos életrajzokat, gondolkodóba esve – és a Strachey nyújtotta legfőbb élvezet talán ez a kontraszt. Amikor például Manning bíboros papi pályára lépése előtt kötött házasságát tárgyalta, Strachey nem engedett a szokásos késztetéseknek, és nem becsülte alá a házasságkötés tényét, ahogyan azt (természetesen a „jó ízlés”

kérdéseként) a katolikus egyház elvárta volna. Ő kellő fontosságot tulajdonított ennek a rendkívüli jelentőségű eseménynek. Így Manning, sokak számára először, nem a hivatalos életrajz szentéletű bíborosának képét mutatta, hanem egy összetett, hús-vér személyiségét.

Mennyire törődik a cenzor az esztétikai következménnyel? Nagyon keveset. A cenzort főleg – mondjuk így – a nevelés érdekli. Célja az, hogy semmiképp ne férközhesünk a tényekhez. Arra törekszik, hogy egyáltalán ne hagyja, hogy mi magunk győződjünk meg valamiről. Minden erejével azon van, hogy ellenőrzése alá vonja a tényeket az általa kívánatosnak tartott cél érdekében, bármi legyen is az. Így amikor a tények olyan megvilágításba kerülnek, amelyek nem felelnek meg az elvárásainak, minden tőle telhetőt megtesz azért, hogy megfossza azokat hitelességtől, vagy erkölcstelenné, eretneknek vagy az elvekkel ellentétesnek állítsa be őket. És az általa szolgált elv nem esztétikai.

Az esztétikus elmélete most mellékes, azonban biztos vagyok abban, hogy az emberi ösztönökkel egészen másmilyen kapcsolatba tud lépni, mint a cenzor. A cenzor feltehetően azonnali jogrendben gondolkodik, az azzal járó szokásokkal és külsőségekkel együtt. Az esztétikait nem lehet ugyanígy megkötni. Az irányításra ugyan figyel, de nem törődik az illendőséggel, annak a *status quó*t övező szokásaival és külsőségeivel. Ebből ered a modernizmus látható „forongása”, az ösztön lázadása az okítás ellen.

A *Kiváló viktoriánusok*ban azonban több van a kioktatásnak való szórakoztató, csibészes ellenszegülésnél. Ott van a „cenzúrázott híresség” és az elfogulatlanul vizsgált cenzúrázatlan híresség közötti tanulságos ellentét. Elfogulatlanul vizsgálva, e hírességekben mindenekelőtt a hazafiságon, anyai szereteten, erkölcsösségen és hősiességen kívül mást is felfedezhetünk, mégpedig hirtelen késztetést és hideg számítást, összetartást és árulást, erélyest és elpuhultat, emelkedett vallásosságot és együgyű házi imádságokat. És e dolgok, noha nagyon valószínűtlen, hogy a kép hivatalos rögzítésének eredményei, szorosan összefüggnek az ösztönökkel, ahogyan azokat magunkban ismerjük. A kiapadhatatlan fanyar humor élvezete észrevenni ezek elfogadottságát Strachey „kiváló” viktoriánusaiban, mivel a viktoriánizmus középpontjában a láthatatlan cenzor, a nevelésként felfogott megalkuvás apostola áll.

Lehet, hogy Samuel Butler ezért annyira figyelemre méltó viktoriánusként a maga önéletrajzírói módján. Számptalan nevelő alakokkal körülvéve is megtagadta, hogy okítson. Amikor az emberek azt mondták neki, hogy „Tiszteld apádat és anyádat!”, gyakorlatilag azt válaszolta, hogy az apja egy szűkagyú teológus, aki megpróbálta megnyomorítani a gondolkodását, az anyja pedig – hogy az ő kifejezését használjam – telve volt a hét halálos erénnyel. Ez nem volt illedelmes, de megvolt az az érdeme, hogy igaz volt. És mindazok, akik kéretlen cenzorai az engedelmes kerek ösztönöket hajlíthatatlan atyai sokszöggé alakították, azonnal érezték e reveláció enyhítő erejét. Nem mindegyikük vallja ezt be. Ha alkalmuk nyílik az „anyákról” beszélni vagy írni – mintha a szülés biológiai tette maga után

vonná a megkérdőjelezhetetlen „anya” pszichét –, a többségük továbbra is engedi, hogy a láthatatlan cenzor irányítsa, és úgy állítsa be őket, mint akiknek a valóditól eltérő érzéseik vannak. Ám még a cenzor e szívóssága sem tudta Butlert megfosztani hatásosságától. A nevelést semmibe véve kimondta, amit gondolt, és az ilyesmit nem lehet visszacsinálni.

Hasonló dolgot vittek véghez az olyan kifejezetten személyes vallomások megfogalmazói, mint Marie Bashkirtseff és Wilhelm N. P. Barbellion, sőt Mary MacLane is. Az a beszámoló, amit ezek az impulzív emberi lények magukról adnak, egyszerűen azért szenzációs, mert nem egyezik meg azzal a szigorú előfelteléssel, aminek megalkotására minket tanítottak. De csak az az ember tagadhatja az ő ösztöneik érvényességét, aki nem emlékszik semmire, vagy semmit sem ismer el saját ösztoneként. Az a dolog, ami – ahogyan öregszik az ember – csökkenti az érdekességüket, az őket gyöttrő cenzúrázás jelentéktelensége. Mivel dokumentumértékük a nagy érdemük, elveszítik jelentőségüket, ahogyan sajátosabb és drámaibb dokumentumok válnak ismertté. És a pszichoanalízissel nagyon megnőtt a rejtett élet bizonyossága. Montaigne vallomásai a pszichológiai dokumentumjelleg mellett továbbra is valami mást is nyújtanak – olyan transzcendenciát, ami nem összeegyeztethetetlen a fájdalommal.

E különféle vallomások mégis jelentősek. A cenzor létét és életképességét jelzik. Azt mutatják, hogy a legegyszerűbb kérdésekben eddig még nem értük el a szólásszabadságot. Miért? Úgy képzem, azért, mert a világ csordultig van feltevésekkel a viselkedést illetően, amelyek bár irracionálisak, ritualisztikusak és primitívek, azokat mindenféle büntetésekkel vették körbe, és a nevelés egy teljesen új művészetét igényli kijavításuk. Amíg e művészet kialakul, és a feltevéseket automatikusan kiigazítják, lehetetlen lesz kényelmesen gyakorolni a szólásszabadságot. Természetesen meg lehet kísérlni, sőt valójában meg is kell, de ha túl jól sikerül, az évekre való megsemmisítettséget vagy kiközösítést fog jelenteni.

Nem nehéz megmutatni, hogy ha arra kerül a sor, mindegyikünk a láthatatlan cenzúra ügynökévé válik. Lehetséges például, hogy ön teljesen szabadgondolkodású az általános választójog témájával kapcsolatban, de szélsőségesen határozott nézetei vannak a nemeket illetően. (Alice Stone Blackwell, hogy pontos legyek, azt gondolja, hogy Fielding egyszerűen egy „trágár” szerző.) Vagy gondolhatja magát meglehetősen emancipáltnak a szexuális vágyak terén, miközben reménytelenül intoleráns a bolsevikokkal kapcsolatban. A francia Emberi Jogok Nyilatkozata végül is felkarolta a tulajdon szent jogait, pedig egy nappal korábban még igencsak haladónak számított a királyok isteni jogában hinni. Tekintve, hogy a liberalizmus mennyire relatív, emberileg nem lehetséges minden tényt megvizsgálni, vagy akár azok vizsgálatának szükségességéről meggyőzni magunkat, és minden esetben biztosan ki vagyunk téve a csábításnak, hogy a tehetetlenség, a tisztesség és az illendőség nevében bizonyos új elképzelések ellen tiltakozzunk. Az ilyen esetekben sokkal könnyebb elhallgatni a kínos tényeket, mint számot vetni velük – és itt jön a képbe a cenzor.

Nem azt mondom, hogy meg lehet szabadulni minden fegyelemtől, még az illendőség hüvelykujj-szabályától is. Engedelmes középosztálybeli polgárként hiszek az ösztön féken tartásában. De mint szellemi tény, az illem érdekei miatti korrigálás szerfelett értelmetlen. Az emberi ösztönök túl élénkek ahhoz, hogy a kifejezésük megtagadásával ki lehessen oltani. És ha az egészséges kifejezés meg van tiltva számukra, másfajta kifejezési formát fognak keresni.

Az illemnek megvan a maga haszna, főként a társadalmi érintkezés síkján. Anál is inkább elismerem ezt, mert sokszor láttam egy olyan briliáns emberi lényenél, aki gyakorlatilag képtelen ellenállni az ösztöneinek. Ha lát valamit, amit megkíván, kiszolgálja magát. Lehet ez a Gyuri bácsinak az ebédlőasztalra kikészített tej. De lehet az az új kötet is, ami kilenc hét alatt ért át Angliából. És lehet az egy finom úriasszony társasága vagy Chicago polgármesterének fogadóórája. Barátom számára a tárgy láthatóan nem számít. Ha akarja azt, kinyújtja a kezét, és elveszi. És ha megvan, nem ereszti.

Ehhez az erőszakossághoz egy sor nem önző cél társul. Ez az ember semmi esetre sem egy mesebeli kiscsibőc. De ettől csak az a gyorsaság és őszinteség különbözteti meg őt, amivel indíttatásának engedelmeskedik. Az indíttatás érzését és az aszerint való cselekvést nála csodálatosan rövid idő választja el egymástól.

Az emberek többsége eleinte boldogan foglalkozik egy ilyen emberrel. Nem mindenki tart ki mellette ebben a hősies szellemben. Először rendkívül ösztönző olyasvalakit találni, aki ennyire „kreatív”, aki ilyen szabadon tör előre. A buta kötelességek, az unalmas részletek hamar gyűlni kezdenek, és a vidám ösztönökkel teli ember az összes buta kötelességet küszködő barátaira hagyja. Az, hogy ezekkel kapcsolatban hiányzik belőle az illendőség, a megpróbáltatás és a félreértés forrása, különösen ott, ahol kevésbé energikus vagy jóval körültekintőbb emberek alkotják a társaságát. Az ő esetében, elismerem, látom az ösztön nyers problémáját, és örömmel látom annak eltiprását.

De még ez a barbár is kívánatosabb a fásult elfojtott emberi lényeknél, akik körülveszik. A jó érdekek szolgálatába állítva ő felbecsülhetetlen, mert „kreatív”. És őt sosem szabad bezárni – legfeljebb csak terelgetni.

Mindenesetre a cenzor okozta rossz sosem az ő ösztönnek való racionális alárendeltségében mutatkozik meg, hanem azokban az alárendelődésekben, amelyek az emberi és társadalmi szabadságot sértik. A legrosszabb közülük az áttetsző, homályos, nehezen megfogható alárendelődés, ami elveszi az igazságtól a lehetőséget. Az élet önmagában meglehetősen bonyolult képkirakós, de mekkora esélyünk van akkor, ha a tökfész cenzor elkoboz valamilyen különösképp nélkülözhetetlen töredéket, amiről úgy dönt, hogy nem tetszik neki? *A Kiváló viktoriánusok* olvasására visszatérve, mennyire örülünk annak, hogy megszabadulunk ezektől a viaszbaboktól, akiket valaha államférfiaknak hittünk – olyan báboktól, akikkel tele vannak a szöveggyűjtemények, a pontos történelemkönyvek és a szokásos életrajzok! Mennyire örvendünk afelett, hogy megszabadulunk tőlük, azon csodálkozva, hogy valaha is tiszteletet keltettek bennünk, ámulva, hogy tanárok, isten-

félő családok és hű történészek valaha is belementek ebbe az igazság elleni összeküvésbe! De a rémisztő tény az, hogy Strachey-ből millió között is csak egy van. Pedig ő csak átdöfte az ujját az úgynevezett élethazugságok vastag pókhálóján.

Ezalatt az illedelmes és tisztos életrajzokban ugyanazokat az „élethazugságokat” mondják. A bennfentesek, a beavatottak és a kiábrándultak tudatában vannak ezeknek. Ők már nem élnek ilyenekkel. Olvasnak a sorok között. És mégis, amikor nyomtatásban látják az igazi tényeket, mondjuk Robert Louis Stevensonról, Algernon Swinburne-ről, George Meredithről vagy John Jonesről, ezek a nagyon bennfentesek is valami dajkamesével futnak neki a meztelen igazság körüli sürgölődésnek. Nem az igazat kell elmondanunk. Nevelnünk kell. Egy szeplőtelen, kimosdatott világra kell hoznunk gyermekeinket.

Nem kevesebbet jelent ez, mint hogy forradalomra van szükségünk a nevelésben. Azt jelenti, hogy az igazságot ki kell venni a cenzor markából. Késznek kell lennünk arra, hogy tengernyi tintát ontsunk.

JAMES PARKER HALL (1871–1928) alkotmány- és eljárásjogász, Blackstone összegző *Commentaries on the Laws of England*-jének amerikai megfelelője, az *American Law and Procedure* (1910) szerkesztője, a Chicagói Egyetem jogi iskolájának dékánja volt. Az 1917-ben életbe léptetett kémkedésről szóló törvényre hivatkozó, majd a „vörös veszedelem” ellen meghirdetett hadjárat üldözési mániájából származó túlkapások (pl. a Palmer-rajtaütések során) erős kritikát váltottak ki – az irracionális és jogtalan intézkedések egységbe tömörítették a polgári jogvédőket (így alakult meg pl. az American Civil Liberties Union is). A politikai véleménynyilvánítás szabadsága mellett kiállók közül sokakra az Amerika-ellenesség bélyegét süttették, pl. a Harvard jogprofesszora, Zechariah Chafee is vizsgálat alá került az állami eljárások kifogásolása miatt. Hall cseppet sem veszélytelen vállalkozása az indulatok megfékezésére és az észérvek alapján való körültekintő vizsgálatra jól mutatja, hogy 1921-ben még mindig szükség volt a szakmai és a közvélemény diplomatikus, ám határozott rendre utasítására.

A szöveg eredeti megjelenési helye:

James Parker Hall: Free Speech in War Time. 21 *Columbia Law Review* (1921) 526.

JAMES PARKER HALL

Szólásszabadság háború idején¹

A „szólásszabadság” igen elnagyolt és ijesztő cím egy délutáni előadásnak egy olyan baráti összejövetelen, amelyet a márciusi egyetemi gyűlés hallgatósága képez. De kérem önöket, ne nyugtalankodjanak. Nem próbálom majd a teljes témát H. G. Wells modorában tárgyalni, hétmérföldes csizmával lépve át a vita egyik hegycsúcsáról a másikra, sem nagyratörő tudósjelöltjeinket nem utánzom majd azáltal, hogy apróra átszitálom az elmélet valamely zsebkendőnyi területének egész talaját. Céлом mégsem nélkülöz minden nagyravágyást. A szabad szólás általános témájának szűkre szabott, mégis fontos szakaszát kívánom tárgyalni, azt, amelyik ama gyengén megvilágított részt foglalja el, ahol az alkotmányjog és a közvélekedés oly gyakran erőteljesen küzdeni látszik egymással az indulat, a félelem és a félreértés homályában. Úgy akarom tárgyalni, ahogyan azt egy jogásznak kell, ám mellőzve a szakkifejezéseket – valahogy úgy, ahogyan azt egy államférfinak kell, noha nyilvánvalóan alkalmatlan vagyok e szerepre, és legfőképpen úgy, mint ami problémát okoz az állam értelmes hétköznapi polgárainak gyakorlati józan esze számára, akik higgadt megfontoltsága alkotja a közvélekedés hátterét, aminek ellen dolgoznak intézményeink.

A szabad szólást, ahogyan a fizikai szabadságot, a foglalkozás, a szerződés-kötés és a vallásos hit szabadságát régóta az amerikai intézmények jellegzetességének tartják, és tagállami és szövetségi alkotmányainkban kifejezetten védik. A „szabadság” (*liberty*) szó jelentésének a foglalkozásra, a szerződésre és a tulajdonhasználatra alkalmazása sok pernek volt már tárgya, és a döntésekkel kijelöltek bizonyos irányvonalakat, amelyek bár talán ideiglenesek és átmenetiek, valamelyes jelenbeli bizonyossággal és az elfogadhatóan egyhangú tájékozott véleménynek megfelelően valóban elkülönítik egymástól az individualitás terepét és a társadalmi szabályozás kiterjedt birodalmát. Az ilyen, fokozatosan kiforrt meghatározások

---

¹ A University of Chicago 1921. március 15-i tanácsülésén elhangzott beszéd; 21 *Columbia Law Review* (1921) 526.

a társadalmi érdekek soha véget nem érő összeütközésében folyamatosan alá lettek vetve a mindennapi élet próbájának, valószínűleg magukba foglalják koruk tapasztalati tudását, és kellőképp kielégítik annak gyakorlati igényeit.

Azonban a szabad szólás jelentése nem élvezte az idő és körülmény szövészkén való efféle fokozatos kidolgozást. A 18. század végén rövid időre fellángolt egy vita, amikor a halódó Föderalista Párt 1798-ban bevezette az idegenekről és lázításról szóló törvényeket.² Jóllehet ennek megfogalmazói már a jeffersoni demokrácia árhulláma előtt bukásra voltak ítélve, e népszerűtlen törvények újabb provokációt jelentettek az ellenzék számára, és új jelzőket ihletett szótárunkban a politikai túlkapásra. Valószínűleg ez sokkal kevésbé a gondos elemzésnek és az állandó alkotmányos és politikai alapokon való elutasításuknak volt betudható, mint a kor általános hangulatának, és az égető vágnak arra, hogy a föderalisták minden művét megtagadják. Nem furcsa, ha népszerűtlenségük visszhangjait netalán összekeverték a korlátlan szabadságot kinyilvánító kürt szavával, tekintettel a politikai elméletek szakadatlan próbálkozására, hogy magukat alkotmányos alapelvekkel azonosítsák. Mindenesetre a következő 120 évben az amerikai élet szükséghelyzetei csak egyszer termettek valódi alkalmat a szólásszabadságba való beavatkozásra, és – politikai okokból – azzal is főként a végrehajtó hatalom foglalkozott meglehetősen szabálytalanul, nem pedig a Kongresszus és a bíróságok.

Az amerikai polgárháború olyan küzdelem volt, amely nemcsak Északot és Délt, hanem a határmenti államokon és néhány közép-nyugati államon belül a közvélemény nagyobb csoportjait is kíméletlenül elválasztotta egymástól. A nem elszakadó államokban is ezrek elleneztek a háborút, és olyan szavakkal kárhoztatták azt, amelyeknek kétségtelenül hatása volt saját csoportjaik harci szellemére, és akadályozta a toborzást. A Kongresszus mégsem hozott törvényt, hogy nagyjábanegészében megzabolázza az áruló kijelentéseket, noha a kormány akadályozására való bűnös összeesküvés elleni törvényeket megszigorították.

A jelenlegi kémkedésről szóló törvények bírálói olykor annak bizonyítékaként, hogy az ilyen törvények feleslegesek és ostobák, arra hivatkoztak, hogy a polgárháború is mellőzte a hasonló törvények meghozatalát. Azonban nem csak egyféleképp érhetünk célt – avagy a politikatudomány méltóságteljesebb nyelvén: egy erős kormány háború idején a bíróságokon kívül más eszközöket is találhat arra, hogy az árulást kezelje. A polgárháború alatt nem tartották célravezetőnek, hogy törvényt hozzanak az áruló kijelentések ellen általában. A viszály korai szakaszában Lincoln komolyan próbálta az unióban tartani a határmenti rabszolgatartó államokat. Állítólag így fohászokodott: „Ó, Uram, őszintén hisszük, hogy támogatni fogod ügyünket, de Kentucky a mienk kell legyen!” A nem megingathatatlan Dél-szimpatizánsokat, ha lehetséges volt, a meggyőzés módszereivel át kellett állítani.

---

² (1798) 1 Stat. 570 és (1798) 1 Stat. 596, amelyek saját rendelkezéseik alapján 1801. március 4-én hatályukat veszítették.

Sok kijelentés, amit Massachusettsben az árulás egyértelmű jeleként kezeltek volna, Kentuckyban a súlyosan összezavarodott és döntésképtelen emberek természetes megnyilvánulása volt, ami mindkét esetben eléggé elszomorító. A törvényeket mindenkire egyformán alkalmazni igazságtalan lett volna, és elidegenítette volna a határmenti államok ingadozóit, és széles körben a zsarnokság jeleként bírálták volna, amivel ellenfelei oly gyakran vádolták Lincolnt. De a szövetségi kormány a törvényhozás jóváhagyása nélkül ezrede segítségével letartóztatta azokat, akikről tudta vagy feltételezte, hogy veszélyes vagy ellenséges érzületűek, és vádemelés és tárgyalás nélkül katonai börtönbe zárta őket annyi időre, amennyire jónak látta – és a közvélemény általában ezt a háborús idő igenis szükséges óvintézkedéseként fogadta el. Az ilyen bírói döntés nélküli letartóztatások számáról eltérő becslések születtek, de volt, aki szerint elérhette akár a 38 ezret is. A bevallottan hiányos hadügyminisztériumi nyilvántartás több mint 13 ezret mutatott.³ Jelenlegi adataink szerint a kémkedésről szóló törvény alapján körülbelül 2000 eljárás indult, aminek talán a felében állapítottak meg bűnösséget, ami meg sem közelíti amazt, és nem alapozza meg, hogy azt mondják: a szabadság bármelyik fajtájába jobban beleavatkoztak a Németországgal vívott, mint az államok között dúló háborúban.

Röviddel azután, hogy kitört az Egyesült Államok és Németország között a háború, a Kongresszus elfogadott egy, a kijelentések bizonyos fajtáit tiltó törvényt, mert azok ártanak a hatékony hadviselésnek. A rákövetkező évben e törvényt kiterjesztették és megszigorították, és a kettő együtt kémkedésről szóló törvényekként lett ismeretes.⁴ Azt mondják, a háború alatt mintegy 2000 személyt tartóztattak le e törvények megsértése miatt, és közülük talán ezret ítélték el.⁵ Az ítéletek közül többet az Egyesült Államok Legfelső Bírósága elé vittek, és a törvény ezen esetekre vonatkozó minden részét helybenhagyták, noha az ügyek egy részében valamilyen bírói különvéleménnyel.⁶

A kémkedésről szóló törvényeket és az általuk képviselt elvet elkeseredetten támadták mint a szólásszabadság alkotmányos biztosítékainak megsértését és az egyik legjelentősebb politikai hagyományunktól való amerikaiatlan eltérést. Az azokat védők ugyanilyen erős és meg nem válogatott szavakat használtak. A hábo-

---

³ James F. Rhodes: *History of the United States from the Compromise of 1850 to the Final Restoration of Home Rule at the South in 1877*, IV. kötet. New York, Macmillan, 1900. A 230–232. oldalak lábjegyzete.

⁴ (1917) 40 Stat. 219; (1918) 40 Stat. 553, US Comp. Stat. (Supp. 1919) § 10212c.

⁵ Zechariah Chafee: *Freedom of Speech*. New York, Harcourt, Brace and Howe, 1920. 387.

⁶ *Schenck v. United States* (1919) 249 US 47, 39 Sup. Ct. 247; *Frohwerk v. United States* (1919) 249 US 204, 39 Sup. Ct. 249; *Debs v. United States* (1919) 249 US 211, 39 Sup. Ct. 252; *Abrams v. United States* (1919) 250 US 616, 40 Sup. Ct. 17; *Schaefer v. United States* (1920) 251 US 466, 40 Sup. Ct. 259; *Pierce v. United States* (1920) 252 US 239, 40 Sup. Ct. 205; *O'Connell v. United States* (1920) 253 US 142, 40 Sup. Ct. 444.

rús idő szükségletei és indulatai kedveztőtlen légkört teremtettek az efféle kérdések nyugodt, valószínűleg változatlan értékű ítéletekhez vezető megvitatásához. Két évvel a fegyveres harcok befejezése után jobb a helyzet, ezért aztán vizsgáljuk meg a józan ész fényében és a szakzsargon fölretéve a szólásszabadság e tanát, ami, mint minden olyan elmélet, amely az emberek vágyait és tetteit próbálja korlátozni, ennyire eltérő magyarázatokat kap.

Először is tekintsük át, miféle célok azok, amelyek eléréséhez úgy vélik, hogy a szólásszabadságnak léteznie kell, és megérdemli, hogy megvédjék a kormányok és az azzal ellenséges érzületű többségek akarásával szemben. Lelkes védelmezői kétségtelenül olykor önmagában vett elvont jónak képzelik, az egyének számára ugyanolyan közvetlenül hasznosnak, mint amilyen a fény és a levegő. Bizonyos mértékig ez lehet igaz. Vagyis azt, aki kinyilvánítja gondolatait, nagyon is kielégítheti a puszta közlés, az, hogy anélkül könnyít a szívéen – hogy úgy mondjam, „kiadja azt a szervezetéből” –, hogy tekintbe venné annak másokra tett hatását. Ha ez lenne a szólásszabadság fő célja vagy eredménye, aligha lenne vita a tárgyban. A közlő ilyen személyes kielégülése környezete számára javarészt közömbös lenne, és nem igényel igazán kidolgozott politikafilozófiát az, hogy megtűrjünk olyan véleményeket és tetteket, amelyek valóban közömbösek számunkra.

De ahogyan nemrégiben egy kiváló bíró fogalmazott: „A szavak nemcsak a meggyőzés kulcsai, hanem a tett biztosítószegei is.”⁷ A szólásszabadságot azok követelik, akik arra akarják használni, hogy másokat cselekvésre sarkalljanak, gyakran jelentős cselekedetre, és azok védelmezik a korlátozását, akik rámutatnak az így kiváltott tettek némelyikének nemkívánatos jellegére. A valódi vita ama tett kívánatosságáról zajlik, amit remélnek vagy félnek, hogy bizonyos fokú szólásszabadság kivált. Ez azonban annyi, mint a nagy tettek világában halk és erőtlén szavakat suttogni, hogy azt mondjuk, a szólásszabadság őszinte védelmezője számára az ilyen szabadság céljainak annyira közömbös kérdéseknek kell lenniük, hogy némely vagy mindegyik hangoztatása megengedhető kell legyen. Olyan jól fogalmazta ezt meg Walter Lippmann, akit általában az amerikai szellemi radikalizmus egyik vezetőjének tartanak, hogy idézem szavait:

Amennyire látom, a szabadságnak nincsenek abszolutistái; egyetlen olyan szabadságelméletet sem tudok felidézni, amelyik a savpróba alatt ne válna valamely más eszmény függvényévé. A cél sosem a szabadság, hanem az erre vagy arra való szabadság. Ugyanis a szabadság olyan körülmény, amelynek közepette cselekvésre kerül sor, és az emberek érdeklődése elsődlegesen tevékenységeikhez kapcsolódik, és ahhoz, ami megfelel nekik, nem pedig valamely csak elgondolható tevékenység elvont előfeltételeihez. (...)

---

⁷ Learned Hand bíró a *Masses Pub. Co. v. Patten* ügyben, (D. C. 1917) 244 Fed. 535, 540.

Jelenleg például nincsenek a szabadságnak buzgóbb bajnokai, mint a szovjet-orosz kormány nyugati szimpatizánsai. Miért vannak felháborodva, ha Albert Burleson betilt egy újságot, és miért önelégültek, ha Lenin teszi azt? És fordítva, miért van az, hogy a világ antibolsevista erői támogatják az alkotmányos szabadság korlátozását mint annak előfeltételét, hogy Oroszországban valódi szabadság alakuljon ki? Világos, hogy a szabadságról szóló vitának kevés valódi köze van annak létezéséhez. Nem a véleményszabadság, hanem a társadalmi harc célja áll közel a párthívek szívéhez. A „szabadság” szó fegyver és reklám, és semmiképpen nem egy olyan eszme, ami minden különös célt felülmúl.

Ha volna olyan, aki hinne a minden egyedi célon kívüli szabadságban, az az ember egy minden létezést reménytelen és elfogulatlanul szemlélő remete lenne. Végso értelmezésben, számára nem lenne semmi, ami ellen érdemes lenne kiállni, amit különösképp érdemes lenne megvalósítani, semmi, amit kifejezetten érdemes lenne megvédeni, még a remeték ama jogát sem, hogy a létezést tartózkodva és elfogulatlanul szemléljék. Egyszerűen az emberi szellem lehetőségeihez lenne hű, akár azokhoz az eshetőségekhez is, amelyek a leg súlyosabban csorbítják annak sokféleségét és egészségét. Az ilyen embert eddig nem sokra tartották a politika történetében. Ugyanis a szabadság minden teoretikusa azt gondolja, hogy a viselkedés bizonyos típusait és a vélemények csoportjait, amiket mostanáig így szabályoztak, a jövőben valahogy másként kellene szabályozni. Úgy tűnik, mind azt mondja, hogy a véleménynek és a tettnek szabadnak kell lennie, hogy a szabadság az élet legmagasabb és legszentebb érdeke. Ám mindegyikük beszúr valahová egy agyafűrt kitétel, miszerint „természetesen” a megadott szabadsággal nem szabad túl ártalmas módon élni. Ez a kikötés veszi elejét a szószaporításnak, és a látszat ellenére arra emlékeztet minket, hogy véges emberi lényeket hallunk védeni egy különleges ügyet.⁸

Mármost mit jelent a gyakorlati korlátozás nyelvén az, amikor az Egyesült Államok Első Alkotmánykiegészítése arról gondoskodik, hogy „a Kongresszus nem alkothat törvényt a szólás- vagy a sajtószabadság korlátozására”?

Ezen értelmezési probléma megközelítésekor először is ki kell vonnunk a vizsgálat alól bizonyos nyilvánvaló, a szólásszabadság biztosítékainak nagy többségére vonatkozó korlátozásokat. Egy alkalmi meggondolatlan elégedetlenkedő azt hangoztathatja, hogy egyedül a szó szerinti jelentés nem hordoz veszélyt a szabadságra nézve, azaz hogy egyetlen véleménynyilvánítást sem lehet betiltani, függetlenül annak szándékától vagy eredményétől; ám valójában sehol senki, akinek véleménye tiszteletre méltó, nem érvel komolyan amellett, hogy a büntetettre való szándékos felbujtást az államnak nem lenne szabad korlátoznia. Ha egy állam jogosan megtilthatja a gyilkosságot, a rablást vagy a hazaárulást, azokat is megbüntetheti, akik efféle bűnök elkövetésére vesznek rá vagy azt javasolják. Minden más nézet gúnyt űz az állam hatalmából arra, hogy büntetteket nevezzen és büntessen meg.

⁸ 124 *Atlantic Monthly* (1919. november) 616–617.

És amit az állam azért tehet, hogy megelőzze az általánosan elítélt komoly büntettek elkövetésére való felbujtást, azt megteheti a kisebb vagy az olyan büntettekre való felbujtással kapcsolatban is, amelyeket illetően – azok rossz szándékára vonatkozóan – a közvélemény megosztott. Vagyis ha az állam megbüntetheti Jánost azért, mert szalmát éget egy szűk utcában, Ferencet is alkotmányosan megbüntetheti azért, mert Jánost erre felbujtotta, noha Ferenc szóban vagy írásban tett így. És ha 1857-ben az Egyesült Államok megbüntethette Jánost, mert segített egy szökött rabszolgának,⁹ Ferencet is megbüntethette, mert rávette Jánost, hogy ezt tegye, még akkor is, ha a közvélemény nagy része esetleg megdicsérte Jánost és elítélte a szökött rabszolgákról szóló törvényt.

Tüstént érzékelhető lesz, hogy az imént tett megszorítások milyen hatalmas engedmények a szólásszabadság bármely abszolút jogáról szóló tannal szemben. És ez nem minden, amit meg kell engedni, mielőtt a komoly vita elkezdődne. Az állam nemcsak a bűn elkövetésének javaslatát tilthatja meg, legyen az kisebb vagy nagyobb, hanem bizonyos, az emberek szabad akaratának közvetlen befolyásolását is, akik ha békén hagyják őket, a kormány céljai szempontjából előnyös döntést hoznának, noha az nem kötelező számukra. Így a két különböző helyzet szemléltetése és összehasonlítása végett, tekintve, hogy a kormány mindkét esetben jogszerűen megtilthatja a szó szerinti szólásszabadságot, a sorozási törvény a katonai behívás alóli kibúvást bűncselekménnyé tette.¹⁰ Másst egyenesen arra ösztönözni, vagy neki azt tanácsolni, hogy bújjon ki a behívás alól, bűnnek volt nyilvánítható, és azzá is nyilvánították.¹¹ Ha azonban valaki nem volt sorköteles korban, tökéletesen jogszerű volt, ha nem vonult be önként, és jogában állt szabadon eldönteni, hogy mit tegyen, már ami a kormányzati kényszerítést illette. Környezetének azonban nem volt meg az a szabadsága, hogy arra biztassa, ne jelentkezzen önkéntesnek. Ha ez a sorozás akadályozását célozta, akkor tilos volt, azon az alapon, hogy az Egyesült Államok számára fontos volt állampolgárainak ama szabadsága, hogy ha akarják, a bevonulást válasszák, ami csorbíthatta politikája ellenzőinek szabadságát arra, hogy közvetlenül arra biztassanak másokat, hogy ne álljanak be katonának. Hasonlóképpen, a szabadság-kötvények eladásával kapcsolatban az Egyesült Államok megtiltott bizonyos fajta, szándékos szóbeli befolyásolásgyakorlást,¹² noha az nem volt büntetett, ha valaki nem vett belőlük. Itt az Egyesült Államoknak megint csak kellően jelentős érdeke fűződött azok döntési szabadságához, akik esetleg jegyeztek ilyen kötvényeket, hogy az feljogosítsa semmibe venni azok szabadságát, akik szólás útján esetleg megpróbálták volna ellenezni a céljait, és arra vettek volna rá másokat, hogy ne vegyenek kötvényeket. Jól ismert egy ha-

⁹ (1850) 9 Stat. 462.

¹⁰ (1917) 40 Stat. 80, (1918) 40 Stat. 884, (1918) 40 Stat. 955, U. S. Comp. Stat. (Supp. 1919) § 2044e.

¹¹ (1918) 40 Stat. 553, U. S. Comp. Stat. (Supp. 1919) § 10212c.

¹² Uo.

sonló elv a magánjogi jogsértések polgári jogában, ahol az egyik embernek gyakran jogi érdekében áll megőrizni a másik személy döntési szabadságát egy harmadik ösztökéléseivel szemben.

Látjuk tehát, hogy a kormány az alkotmányos szólásszabadság megsértése nélkül azáltal is előmozdíthatja politikáját, hogy bizonyos viselkedést rendel el, és megbünteti azokat, akik nem engedelmessé válnak vagy engedetlenségre buzdítanak, vagy hogy bizonyos viselkedésre biztat, és megbünteti azokat, akik nyíltan megpróbálnak attól eltántorítani. Ennyit elfogadnak a szólásszabadság ama védelmezői is, akik a vitában általánosabb szinten támadják ellenfeleiket.

Mármost, mi történik valójában a gyakorlati életben, és főként a háborúban, ami hozzáértést és szenvedélyt igényel, amikor a jogászok a kérdést e pontig kidolgozták? Néhány naiv és egyenes lélek félelem és kertelés nélkül fogja kifejezni magát: arra buzdítják majd az embereket, hogy szegüljenek ellen a sorozásnak, és ne vásároljanak szabadság-kötvényeket – őket az igazságszolgáltatás gépezetében azonnal és minden akadály nélkül elítélik és börtönbe küldik azzal a tanító céllal, hogy az ilyen jellegű áruló ösztönözés kizárólag börtönhöz vezethet. Azután következnek ravaszabb felebarátok, akik fedezékből támadnak. Ahelyett, hogy a sorozásnak való ellenszegülésre buzdítanának, szenvedélyes és túlzó szóhasználat mellett érvelnek, hogy a sorozásról szóló törvény mennyire szörnyű és tarthatatlan és zsarnoki, és hogy milyen méltánytalanul kezelik az az alóli kivételeket; magasztalják az annak ellenszegülők erényét és állhatosságát, és előnyösen a világ nagy erkölcsi hőseihez hasonlítják őket; ádázán és hamisan támadják ellenfeleik indokait, a csaták kétségtelen veszélyeit és a katonák sebesüléseit pedig élénk és rémisztő színekkel ecsetelik, hogy a képzelet mindezt megragadhassa. Azt mondják, ők csak azért érvelnek, hogy a közvéleményt rábíráják, vonják vissza vagy módosítsák a sorozásról szóló törvényt, és hogy mindaddig, amíg nyíltan nem javasolják az annak való *ellenszegülést* jelenlegi formájában, védve vannak, bármit is mondanak politikai agitációként annak megváltoztatásáról. De valójában az, amit mondanak, és főként, ahogy mondják, néhányakat vagy sokakat a sorozásnak való ugyanolyan ellenállásra *indít*, mintha sokkal nyíltabban buzdítanának arra, és tizből alighanem hét-nyolc esetben pontosan ez a beszélő célja.

De elméletben a beszélő megálljt parancsol magának olyanokkal szemben, akik még egy háborút sem akarnak teljesen érzelmi alapon megvívni. Az alkotmányos kormányzat őszinte híve aligha engedheti meg azt az álláspontot, hogy háború idején az embereknek jogszerűen megtiltható, hogy jóhiszeműen megkíséreljék megváltoztatni a törvényeket, hacsak az efféle kísérletek legalább csekély mértékben nem népszerűek. Az a képlet pedig, amivel előáll, hogy elkerülje a dilemmát, elméletileg egyszerű és kielégítő: ha a beszélő szavai valóban a sorozás alóli kibúvársra való biztatást célozzák, vagy hogy eltántorítsanak az önkéntességtől és a szabadságkölcsonökhöz való hozzájárulástól, akkor büntetendő, ám ha szándéka tényleg csak a közvélemény olyan befolyásolása, hogy a törvény vagy a kormányzati politika megváltoztatását idézze elő, akkor büntetlen marad.

Bőven vannak jogi precedensek az ilyen különbségtételre. A büntetőjogban közhelynek számít, hogy az ember rendesen csak akkor felelős egy bizonyos következményért, ha az szándékos, és ha *valóban* az a célja és azt elő is idézi, vagy az ahhoz vezető megfelelő tetteket hajtja végre, felelősségre vonható, nem számít, milyen okosan palástolja is szándékát, feltéve, hogy annak meglétét be lehet bizonyítani az esküdtszék számára. A polgári jogi felelősség a jog fontos területein ugyanettől a különbségtől függ. Igaz, hogy a szándék, lévén mentális állapot, gyakran nem félérthetetlenül tárul fel a szavakban és tettekben, és hogy az emberi ítélőképesség itt könnyebben téved, mint a tények néhány más csoportjának megállapításakor. Valóban, néhány száz évvel ezelőtt – amikor az angol jog épp csak kiemelkedett a jogi kultúra ama primitív állapotából, amelyben az embert kérlelhetetlenül felelősségre vonták tettei következményeiért, tekintet nélkül a gondosságra vagy a szándéokra – korának egyik legnagyobb bírója azt mondta, hogy egy tett célja nem vizsgálható bíróság előtt, „hiszen az ördög maga sem ismerheti ki az ember gondolatját”.¹³ Ezt az elképzelést azonban már régen elvetették, és ma nincs olyan bíróság az angolul beszélő világban, amely ne naponta ítélné meg az emberek szándékait viszonylag elfogadható eredménnyel. Az alkotmányos kormányzatban hívó emberünk azután erre az álláspontra helyezkedik majd, és elfogadja a kémkedésről szóló törvényt, ami mindent összevéve megtiltja az olyan megnyilvánulásokat, amelyek *célja* bizonyos, a hadviselésre nézvést hátrányos következmények okozása.

Az ő ellentétének érvelése viszont épp e ponton kezdődik. Megengedve, mondja, hogy elméletileg van értelme az önök különbségtételének a törvénynek való *ellenállást* vagy a politika számára előnyös tettektől való *eltántorítást* kiváltani szándékozó közlések és esetleg ugyanezen, de csupán csak arra irányuló közlések között, hogy elérjék a törvény vagy a politika *megváltoztatását* – valójában hogyan működik ez a gyakorlatban? Egy ilyen törvény nem hajtja végre önmagát, és mindentudás révén, sőt szokatlanul éleslátó és becsületes emberek által sem végrehajtható. A beszélő szándékát néhány emberi lénynek kell nem épp csalhatatlan bizonyítékok alapján megítélnie, és ha a bizonyíték ellentmondó, ahogyan általában az lesz, tizenkét hétköznapi emberből álló esküdtszék dönt erről. Ezek az emberek háborús időkben, főként, ha a közvélemény a háború mellett áll, szinte sosem elnézők az ellentétes bírálattal szemben, és majdnem biztosan úgy tekintenek rá, mint amit helytelen indítékok vezérlelnek, ha a bizonyíték valahogy alkalmas ennek alátámasztására. Az ellenzék tekintélyes részét általában árulónak vagy hibbantnak tartják, és megítélésüket könnyedén kiterjesztik másokra is. A szándék efféle általánosan megszerezhető bizonyítéka magában foglalja a vádlott máskor és más körülmények között tett, de általános lelkiállapotát tükrözőnek tekintett közléseit, valamint az olyan, a tényekből észszerűen levonható következtetéseket is,

---

¹³ Brian főbíró, Y. B. 7 Edw. IV F. 2, Pl. 2 (1468).

hogy a per tárgyát képező közlések valószínűleg néhány embert arra vesznek rá, hogy ellenszegüljenek a kormánynak, vagy ne támogassák azt. E bizonyítékok mindegyike valószínűleg méltánytalanul elfogult a vádlottal szemben, különösen a közléseinek lehetséges következményeiből a rossz szándéokra való következtetés. Miközben logikailag tökéletesen igaz az, hogy gyakran helyesen tételezzük fel, hogy egy ember valóban közlései lehetséges következményeire törekedett, akkor, ha más és ártatlan szándékok kísérik, súlyos teherterheléssel azonnal megengedni a legvalószínűbb levonható következtetést, amikor szavai népszerűtlene. Nagyon is valószínű, hogy leginkább azért ítélik el, mert amit mondott, nem tetszik, nem pedig azért, mert igazából törvénybe ütköző viselkedésre akar rávenni. Annak megkülönböztetése, hogy valaki a törvény *megváltoztatására* akarja rábírnai az embereket, nem pedig arra, hogy *ellene szegüljenek*, nem hatol be mélyen az esküdtek elméjébe, akik személy szerint ugyanolyan rosszat gondolnak az egyik, mint a másik megpróbálásáról, különösképp akkor, amikor a vádlott erőteljes szavakat használt. Pedig csak azzal mozdítható meg a már megállapodott közvélemény.

Mi több, egy ilyen szabály hátrányai nem állnak meg számos olyan ember lehetséges téves elítélésénél, akik a népszerűtlen oldal mellé állnak. A tökéletesen hű szándékokkal bírók is visszarettenhetnek a kormány tetteinek és politikájának bírálatától, még akkor is, ha az efféle kritika hasznos lenne a köz számára, mert attól tartanak, hogy büntetést vagy legalábbis bűnvádi eljárást kockáztatnak, így pedig elsikkad egy értékes vita.

Teljesen őszintén el kell ismerni, hogy a szólásszabadság támogatói az összes ilyen kérdésben nyeresre állnak. Gyakorlatilag biztosra vehető, hogy egy rossz szándékkal közölt, ártó célzatú szólást büntető törvény tényleg igen sok tévedést és jó néhány visszaélést fog eredményezni. Az is biztos, hogy egypár hasznos bírálat útját is elvágja. Ezért vajon szükségszerűen alkotmányellenes, vagy netán még ostoba is?

Ahhoz, hogy erre válaszoljunk, meg kell vizsgálnunk a másik lehetőséget. Ha a hadviselés szempontjából tényleg hátrányos tettekre készítő szólás nem tiltható meg, csak ha a nyílt javaslat vagy tanács nyelvén beszél, akkor az is tökéletesen biztos, hogy a rosszindulatú emberek a minden objektív teszt kiállítására okosan megtervezett közléseikkel valóban jelentős mértékben befolyásolják majd a kormányzati intézkedéseket. A mai háború egész kerete, annak összetett katonai, gazdasági, társadalmi és politikai tényezőivel egyetemben, könnyűvé és valószínűvé teszi ennek megvalósítását. A híres beszéd, amelyet Shakespeare Antonius szájába ad Caesar teteme felett, egyetlen nyíltan lázadásra buzdító szót sem tartalmaz. Nem úgy szavainak betű szerinti jelentése:

Oh honfiak, ha dühre, lázadásra
Ingerleném a lelket bennetek,
Mebántanám Brutust, meg Cassiust,
Kik, tudva van, derék jó férfiak.

Nem bántom őket hát, inkább leszek
 Igaztalan holtunkhoz és magamhoz,
 Hozzátok, mint oly tisztelt férfiakhoz.

Miután hallgatósága hallott még néhány ilyen „elterelést”, és már pusztításra és gyilkolásra kész, hozzát teszi:

Édes barátaim, ne kapjon el
 A zendülés vad árja. (...)
 Én szónok, milyen Brutus, nem vagyok.
 Hanem (...) egyszerű,
 Őszinte ember, a ki szeretém
 Barátomat, (...)
 Én csak egyenest
 Beszélek. Mondom, a mi tudva van.
 (...) Volnék Brutus én,
 És Brutus Antonius, (...)
 Ki nyelvet adna Caesar mindegyik
 Sebének, mely Rómának még követ is
 Boszúra s lázadásra keltené.

(William Shakespeare: *Julius Caesar*, II. szín. Vörösmarty Mihály fordítása)

Ha Brutus hú támogatója – jóllehet a szólásszabadság rendíthetetlen híve – fogalmazott volna meg egy kémkedésről szóló törvényt, biztonságosnak és helyénvalónak gondolta volna-e Antoniust szabadlábon hagyni? E beszéd alig leplezett szellemiségét és célját – ha ékesszólását nem is – megtalálhatjuk a mi háborúnk idején tett számos megnyilvánulásban. Természetesen nevetséges lenne azt mondani, hogy a legtöbb elmarasztaló ítélet olyan világos bizonyíték alapján született, mint amilyen ez is, ám ha egyszer megengedjük, hogy egy szónokot ne pusztán a szó szerint nyílt lázításért büntessenek meg, hanem olyan szóhasználatért is, amely valószínűleg lázít, és szándékosan teszi ezt, néhány eset biztosan kétes lesz, és lehet, hogy tévesen ítélik azokat meg.

Ahogy oly gyakran az emberi dolgokban, az egymással versengő előnyök és a hátrányok közül kell választanunk. Háború idején a szólás senki számára nem lehet ugyanolyan szabad, mint békében, annak bizonyossága nélkül, hogy nem élnek vele vissza háborús politikánk rovására. Hasonlóképpen, a szólás nem korlátozható háború idején e veszély elkerülése végett, nem védhető olyan drasztikus módszerekkel, amelyek ugyanolyan könnyen lehetővé teszik a hibát és a visszaélést is. Mi fontosabb társadalmi érdek jelenleg: a háború gyorsabb sikeres befejezése, vagy annak szabadabb nyilvános megvitatása? Megeshet, hogy egyetlen véges emberi elme sem lehet biztos a megoldásban, de választ kell adni, és olyan

elmével, amely felelős a történésekért. És vigasztalhat a felismerés, hogy amikor őszintén félték az ellenséges propagandától, a szólást ennek megfelelően korlátozták. A módszerek különböztek, de az eredmény ugyanaz volt. Rendes időkben a szabad eszmecseréhez fűződő társadalmi érdek olyan nyilvánvalóan meghaladja az annak elnyomásából származó minden lehetséges hasznot, hogy talán csak a meglehetősen nyílt, törvénytelen vagy jogsértő viselkedésre való felbujtást lehet megtiltani, azonban egy fontos háború jelentette vészhelyzetben vagy komoly forrongás idején az olyan közlések elnyomásával kapcsolatos érvek és ellenérvek – amelyek, noha közvetett formában, tényleg kifejezetten nagy valószínűséggel buzdítanak ilyen viselkedésre, és ez is a céljuk – eléggé egyensúlyban vannak ahhoz, hogy alátámasszanak egy törvényhozói döntést, akár mellette, akár ellene.

A szólásszabadság nem az egyetlen vagy mindenképp felett álló érdek, amit alkotmányaink magukba foglalnak. Az élet, a szabadság és a tulajdon rendes időkben szintén kifejezetten és kellően védett. És ahogyan háborúban – tekintettel az élet, a szabadság és a tulajdon feletti kormányzati ellenőrzésre – a „megfelelő jogi eljárás” valami mást jelent, mint békében, úgy a szólás háborús időben megengedhető „szabadsága” is eltér a békeidőben elfogadhatótól. Háború idején a helyzet észszerű követelményei határozzák meg alkotmányos biztosítékaink alkalmazását, kivéve néhányat, amelyek nyilvánvaló szándéka, hogy tökéletesen pontosak és abszolútak legyenek, és a szabad szóláshoz való jog nem kivételes.

Arra a felvetésre, hogy abból is előny származhatna, ha a Haitival vagy Libériával folytatott háború alatt ugyanolyan korlátozásokat rónánk a szólásszabadságra, mint a Németországgal vívott alatt, a magától értetődő válasz az, hogy a korlátozásokat nem csupán a formai értelmében vett hadiállapot, hanem észszerűen felfogott szükségességük is igazolja. Egy fontos háború alatt és az azutáni indokolt időszakban, amíg az indulatok még nem csitulnak, és a gazdasági és társadalmi rend nem áll helyre, az állam jogszerűen korlátozhatja a szólás és az ügyletek rendes szabadságát, ha az a közjólét érdekében kellően szükségesnek tartható – azonban a gazdasági és társadalmi szervezetre érzékelhető hatást nem gyakorló, távoli vagy jelentéktelen hadmozdulatok pusztá léte nem igazolja az efféle beavatkozásokat.

Végezetül azt lehetne felhozni, hogy – megengedve, hogy ez az érv helyes – a háborús korlátozásaink nagy részére valójában nem alkalmazható, mivel azokra nem igazán volt szükség, csak az izgalom és a már-már páni rémület eredményezte, ami megfosztotta az embereket attól a képességüktől, hogy nyugodtan döntenek mind a szükséges korlátozásokat, mind az egyes szavak használatának lehetséges hatását illetően.¹⁴ De a szóhasználatnak észszerűen tulajdonítható jelentés és az általa kiváltott joggal félelmetes hatások bizonyosan nagyban függenek a közlés

---

¹⁴ L. Brandeis bíró különvéleményét a *Schaefer v. United States* ügyben, (1920) 251 U. S. 466, 483, 40 Sup. Ct. 259, 265.

körülményeitől, beleértve a hallgatóság és a közösség lelkiállapotát. Aki elutasítja a támadást és a tettlegességet, annak nem kell saját felelősségére a báméskodó tárgyilagosságával megítélnie az önvédelem megfelelő korlátait. Ítélete helyességének értékelésekor a bíróság tekintetbe veszi természetesen ismételt izgatott lelkiállapotát. Csak úgy kell döntenie ez ügyben, ahogyan az az izgatottság és feldúltság körülményei közepette egy hétköznapi embertől méltányosan várható. Legalább ugyanakkora mozgásteret kell engedni annak felbecsülésére is, hogy milyen lehetséges hatása van a szavaknak háború idején. Kétségtelenül igaz az, hogy a legutóbbi háború alatt az átlagos értelmi képességű és nem különösebben hiszékeny emberek úgy vélték, hogy a németbarát és áruló tevékenységeknek sokkal nagyobb volt a veszélye, mint valójában, de – tekintve a szükségállapotot és a rendelkezésre álló információk hiányos voltát – ez nem bélyegezte alaptalannak az efféle hiedelmeket. Ha az átlagosan értesült közvélemény általánosan osztotta azt a hitet, hogy bizonyos fajta megnyilvánulások meglehetősen valószínűen alapvetően befolyásolják a hatékony hadviselést, akkor az ilyen közlések megtiltása jócskán a megfelelő törvényhozói óvatosság határain belül esett.¹⁵ Annak gyakorlati bizonyosságát, hogy egy ilyen törvény végrehajtása során előfordulhat néhány hiba és visszaélés, a Kongresszusnak azzal az ugyanakkora gyakorlati bizonyossággal kellett szemérmnie, hogy enélkül rengeteg rossz szándékú és valóban ártalmas propagandát nem lehetett volna jogszerű eszközökkel megfékezni, és igencsak bizonyos volt, hogy ezeket törvénytelen erőszakkal kellett volna kezelni. Számomra lehetetlennek tűnik azt mondani, hogy – figyelembe véve a meglévő információkat és az ország hangulatát – a kérdésben hozott kongresszusi döntés lényegi jellemzőiben észszerűtlen volt, sem azt, hogy nem volt bölcs bármilyen más értelemben, mint hogy mindaz, amit minden területen háborús nyomás alatt tesznek, a tapasztalat fényében javítható.

Természetesen nem nehéz néhány sajnálatos tévedést vagy túlzást találni a kémkedésről szóló törvény bírósági és közigazgatási alkalmazásában. Az azok értelmében való eljárás azonban sokkal kevésbé volt önkényes és igazságtalan, mint a polgárháború idejének bírói döntés nélküli letartóztatásai, amelyek átvették a megtorló törvényhozás helyét. A rendes jogi eljárásrendet betartották, és a vádlottaknak a szokásos védelmet nyújtották. A törvényeket nem olyan erőszakosan és elnyomó módon alkalmazták, mint a kitoloncolásról szóló törvényt.¹⁶ Sok ítélet kétségtelenül túl szigorú volt. Ez orvosolható, és orvosolják is. Megfigyelték már, hogy a politikai büntettek nálunk, lévén újszerűek, eddig nem kaptak elfogadott

---

¹⁵ *L. Jacobson v. Massachusetts* (1905) 197 US 11, 34, 35, 25 Sup. Ct. 358; *Laurel Hill Cemetery v. San Francisco* (1910) 216 US 358, 364, 366, 30 Sup. Ct. 301.

¹⁶ (1918) 40 Stat. 1012, US Comp. Stat. (Supp. 1919) § 4289 I/4b; I. (1917) 39 Stat. 889, US Comp. Stat. (Supp. 1919) § 4289 I/4jj.

helyet a vétségek rangsorában. Bíróink hajlamosak voltak azokat valahová közvetlenül a közúti rablás és a gyilkosság közé tenni. Azok az országok, amelyekben ezek gyakoribbak, sokkal enyhébben minősítik. Talán meg kellene tanulnunk ezt is.

A háború után jön a csalások leleplezése. Ezek némelyike, ha a megfelelő szellemenben teszik, számos tanulságos leckével szolgálhat a jövőre nézvést. A többségük viszont csak személyes és pártérdekeket szolgál. Általános volt a kiábrándultság amiatt, hogy a háborút nem követte gyorsabban egy új mennyország és egy új föld kialakulása. A keserűség és a csalódottság megbízhatatlan tanácsadók, legyen szó katonai intézkedésekről, vagy a szólásszabadság megtagadásáról. A kémkedésről szóló törvények általam olvasott bírálatainak többsége végképp túlzónak tűnik. Számomra ezek a törvények csak egy teljesen természetes és érthető mellékszálak tűnnek abban a gigászi küzdelemben, amin átmentünk. Főként azért jelentősek, mert megmutatják a modern társadalom végszükség esetén való alkalmazkodási képességét, és mert az értékek relativitásának fontos tanát példázzák az alkotmányjogban. A magántulajdon szabadsága, a személyi, a szerződési, a foglalkozási, a szólásszabadság, még maga az élet sem abszolút jók, amelyeket minden körülmények között változatlanul meg kell őrizni. Értékük és a nekik biztosított védelem mindig az uralkodó társadalmi szükségletektől függnék. Ha egy társadalom számára kevésbé hasznosak háború, mint béke idején, akkor kevesebb védelmet érdemelnek és kapnak. Ám amikor helyreáll a béke, a régi értékek ismét érvényt szereznek maguknak, talán veszítve kicsit hagyományos tekintélyükből, de ez akár kívánatos is lehet. Az északi államokban az emberek úgy hitték, hogy a szabadság biztos helyen van Lincolnnál a polgárháború alatt, még az ő engedélyével fogantatosított letartóztatások ezrei ellenére is. Igazuk volt. Úgy gondolom, hihetjük, hogy ma békeidőben a szólásszabadság ugyanolyan biztos az amerikai közvélemény szerint, mint amilyen mindig is volt, és ennek nem régi megindító bizonyítéka az az általános rosszallás, ami a New York-i közgyűlés szocialista tagjainak kizárását fogadta. A kémkedésről szóló törvények, ahogyan a sorozási is, háborús intézkedések voltak, ekként túrték el és hagyták jóvá. A legkevésbé sem valószínű, hogy békeidőben bármelyik is állandó irányelvvé válik, és azok, akik az előbbiről azt állítják, hogy halálos csapás volt a szólásszabadság számára, megítélésem szerint a régi szélmalomharcot vívják.

OLIVER WENDELL HOLMES (1841–1935) és LOUIS BRANDEIS (1856–1941)

Az I. világháború után az Amerikai Egyesült Államok Legfelső Bírósága lassan mozdult el az akár a véleménynyilvánítást is korlátozó paternalizmustól a gondolatok piaca *laissez-faire* megközelítése felé. Az állami rendeletek és a szövetségi kémkedésről, az ellenségekről és szövetségeseikről, valamint a lázításról szóló törvények, az Első Alkotmánykiegészítés és a népszerűtlen, kisebbségi vélemények védelmének értelmezése számos ügyben megosztotta a jogtudósokat. Az angol *common law* rossz szándék (*bad tendency*) tesztjén alapuló nyilvánvaló és közvetlen veszély (*clear and present danger*) tesztjét először a *Schenck*-döntéshez fűzött többségi véleményben Oliver Wendell Holmes bíró fogalmazta meg, amelyre azután rendre hivatkoztak a szólásszabadsághoz való jog gyakorlása miatt indított perekben. A bíróságok kimondatlanul is nyilvánvalónak látták, hogy egy közzétett vélemény közvetlen, erős és egységes hatást gyakorol a befogadóira, így veszélyeztetheti a köz békéjét és biztonságát, és csak egy fél évszázaddal később (pl. a *Brandenburg v. Ohio* perben) váltotta fel a kommunikáció eme leegyszerűsítő és az esetleges, sőt feltételezett hatásokért a vélemény kinyilvánítóját felelősségre vonó megközelítést az a nézet, hogy a befogadók nem feltétlenül éretlenek és értetlenek, befolyásolhatók és tette buzdíthatók, vagy ha mégis, akkor az általuk elkövetett tettekért vagy azok megkísérléséért őket terheli a felelősség.

Schenck v. United States

(A bíróság álláspontját Holmes bíró adta elő)

A vádirat három pontból áll. Az első vádpont összeesküvés az 1917. június 15-i kémkedésről szóló törvény (30. fejezet 3. §, 40. kötet 217, 219) megsértésére, az Egyesült Államok katonai és tengerészeti erőinek körében függelemsértés stb. okozására és annak megkísérlésére, valamint a toborzás és sorozás megakadályozására, amikor az Egyesült Államok hadban állt a Német Birodalommal, azaz a vádlottak előre megfontolt szándékkal összeesküvést szőttek egy olyan dokumentum kinyomtatására és terjesztésére az 1917. május 18-i törvény alapján katonai szolgálatra behívott és besorozott férfiak között, amelyet azért küldtek szét, és állítólag arra terveztek, hogy ilyen függelemsértést és rendzavarást okozzanak. A vádpont ismerteti az összeesküvés véghezvitele során megkezdett bűncselekményeket, a dokumentum közzétételével bezárólag. A második vádpont az arra irányuló összeesküvést ismerteti, hogy megtámadják az Egyesült Államokat, azaz hogy a postát használják olyan anyag, vagyis a fent említett dokumentum terjesztésére, amelyet az 1917. június 15-i törvény XII. cím 2. §-a postai úton nem továbbíthatónak minősített, megerősítve ugyanazon cselekmények elkövetését. A harmadik vádpont a postaszolgálatok törvényellenes használatát rója fel ugyanezen anyag terjesztésére – más tekintetben ugyanaz, mint az előzőek. A vádlottakat minden vádpontban bűnösnek találták. Ők az Első Alkotmánykiegészítésre hivatkoztak, amely megtiltja a Kongresszusnak, hogy olyan törvényt hozzon, amely korlátozza a szólás vagy a sajtó szabadságát, és ezen az alapon hozzánk fellebbeztek, más kérdéseket is vitatva, amelyekről szintén döntenünk kell.

Azt állítják, hogy ha a bizonyíték előterjeszhető is, nem támasztja alá kellőképpen, hogy a vádlott Schencknek köze volt a dokumentumok szétküldéséhez. Vallomásában Schenck azt mondta, hogy ő volt a Szocialista Párt főtitkára, és annak a szocialista központnak a felelőse, ahonnan a dokumentumokat kiküldték. Egy ott talált könyvről elismerte, hogy az a párt igazgatótanácsának jegyzőkönyve. A könyv tartalmaz egy 1917. augusztus 13-i határozatot arról, hogy 15 ezer, általuk használatos szórólappnak a hátoldalára is nyomtatni kell, azokat el kell küldeni a felmentési bizottságokon már túljutott férfiaknak, és terjeszteni kell. Schenck személyesen felügyelte a nyomtatást. A főtitkár augusztus 20-i beszámolója így szól: „Megjötték az új rölapok a nyomdásztól, és megkezdődött a borítékolási

munka” stb., és szerepelt ott egy döntés is, miszerint Schenck elvtársnak 125 dollárt engedélyeznek a rölapok postai elküldésére. Ő azt mondta, hogy körülbelül 15-16 ezer kinyomtatott rölap volt nála. A belső irodában feljegyzések voltak a kérdéses körözüvényről, amiről ő azt mondta, hogy az egyoldalas tájékoztató hátoldalára voltak nyomva, és terjesztésre készen álltak. Más példányokról bebizonyosodott, hogy postán küldték el a besorozottakhoz. Anélkül, hogy a már igazolt bizonyító erejű részletekbe belemennék, egyetlen épeszű ember sem vonhatja kétségbe, hogy a vádlott Schenck nagyban hozzájárult a körözüvények kiküldéséhez. Ami Baer vádlottat illeti, bizonyíték van rá, hogy tagja volt az igazgatótanácsnak, és ő készítette a feljegyzéseket annak ügyleteiről. A bizonyíték elégségségével kapcsolatos érv, miszerint a vádlottak a dokumentum elküldésére szövetkeztek, csak gyengíti a valódi védelem komolyságát.

Azon az alapon kifogásolták az írásos bizonyíték befogadhatóságát, hogy azt házkutatás során találták, és az így nem érvényesíthető. Ennek az ellenkezőjét alapították meg (*Adams v. New York*, 192 US 585; *Weeks v. United States*, 232 US 383, 395, 396). A házkutatási parancsot nem a vádlottal, hanem az Arch Street 1326. szám alatti szocialista központtal szemben adták ki, és úgy kellene tekinteni, hogy a dokumentumok jogilag a vádlottnak még csak a birtokában sem voltak (l. *Johnson v. United States*, 228 US 457). Mindemellett néhányan amiatt tiltakoznak, hogy az érvelésben nyilvánvalóan értelmetlen az az elképzelés, hogy az akár közvetlenül a vádlottól származó bizonyíték a bünyügyi eljárásban minden esetben ki van zárva az Ötödik Alkotmánykiegészítés alapján (*Holt v. United States*, 218 US 245, 252, 253).

A kérdéses dokumentum az először megnyomott oldalán a Tizenharmadik Alkotmánykiegészítés 1. szakaszát idézte, azt állítva, hogy az ebben megtestesülő eszmét megsértette a sorozásról szóló törvény, és hogy egy újonc alig jobb, mint egy fegyenc. Szenvedélyes szavakkal azzal rémítgetett, hogy a kötelező katonai szolgálat az önkényuralom legrosszabb formája, és a Wall Street néhány kiválasztottja érdekében álló, az emberiség ellen elkövetett rettenetes igazságtalanság. Így szólt: „Ne hagyd magad megfélemlíteni!” – ezt legalább olyan formában, ami békés lépésekre szorítkozik, mint amilyen a kérvény benyújtása a törvény megsemmisítésére. A rölap másikkal, később nyomott oldalának fejlécében ez állt: „Nyilvánítsd ki jogaid!” Érveket sorakoztatott fel annak alátámasztására, hogy mindenki megsértette az Alkotmányt, amikor megtagadta, hogy elismerje, „joga van kifejezésre juttatni, hogy ellenzi a sorozást”, majd így folytatta: „Ha nem nyilvánítod ki és tartod fenn jogaid, segítesz megtagadni vagy aláásni azokat a jogokat, amik megőrzése az Egyesült Államok minden állampolgárának és lakójának legszentebb kötelessége.”

Úgy írta le a másik oldal érveit, mint amelyek ravasz politikusoktól és a haszonleső kapitalista sajtótól erednek, és a kötelező katonai szolgálatról szóló törvénynek még a hallgatólagos elfogadása is felér egy gyalázatos összeesküvés támogatásának segítésével. Tagadta a hatalmat arra, hogy állampolgárainkat idegen

partokra lehessen küldeni, hogy más országok népeit halomra lőjék, és hozzátette, hogy a szavak nem képesek kifejezni azt a rosszallást, amit az ilyen hidegvérű kegyetlenség megérdemel stb. stb., azzal zárva a sorokat, hogy „Hozzá kell járulnod az ország népe jogainak fenntartásához, támogatásához és megvédelmezéséhez!”. Természetesen az iratot nem küldték volna szét, ha nem gondolták volna, hogy lesz valami foganatja, és nem értjük, hogy mire számítottak, milyen hatást tesz a sorkötelesekre, hacsak nem azt, hogy rávegyék őket, akadályozzák a sorozást. A vádlottak nem tagadják, hogy az esküdszék e kérdésben ellenük dönthet.

Ám azt mondják, hogy tegyük fel, hogy ez volt e röplap célja, azonban azt védi az Első Alkotmánykiegészítés. A legerősebb kifejezések közül kettőről azt állítják, hogy azokat egy-egy közismert személyiségtől idézték. Meglehet, hogy a szólásszabadságot korlátozó törvények tilalma nem szorítkozik az előzetes korlátokra, ámbár lehet, hogy ezek megakadályozása fontos cél volt, ahogyan arra a *Patterson v. Colorado* ügyben (205 US 454, 462) utaltak. Elfogadjuk, hogy sok helyütt és békeidőben a vádlottak alkotmányos jogaik határain belül maradtak volna, ha mindazt elmondják, amit elmondtak. Azonban minden tett jellege azokon a körülményeken múlik, amelyek között véghezviszik (*Aikens v. Wisconsin*, 195 US 194, 205, 206). A szólásszabadságnak még a legszigorúbb biztosítéka sem védené azt az embert, aki valótlannal kiált tüzet egy színházban és okoz pánikot. Az esetleg ugyanilyen hatást kiváltó szavak kiejtését tiltó rendelkezéssel szemben sem véd meg senkit. (*Gompers v. Bucks Stove & Range Co.*, 221 US 418, 439). Minden esetben az a kérdés, hogy az adott szavakat olyan körülmények között használták-e és azok olyan természetűek-e, hogy megteremtik annak nyilvánvaló és közvetlen veszélyét, hogy tényleges kárt okoznak, amit a Kongresszusnak joga van megelőzni. Ez összefüggés és fokozat kérdése. Amikor egy nemzet háborúban áll, sok dolog kimondása, ami békeidőben lehetséges, annyira gátolja az erőfeszítéseit, hogy az mindaddig nem tűrhető el, amíg az emberek harcolnak, és semmilyen bíróság sem tekintheti azt valamely alkotmányos jog által védettnek. Elfogadottnak tűnik, hogy ha a toborzási folyamat tényleges akadályozása bebizonyosodik, akkor azokért a szavakért, amelyek ezt a hatást kiváltották, vállalni kell a felelősséget. Az 1917-es törvény 4. §-a bünteti az akadályozásra való összeesküvéseket, valamint a tényleges akadályozást is. Ha a cselekedet (beszéd vagy írás terjesztése), annak célja és a megtételének szándéka ilyen, nem látunk alapot annak kimondására, hogy egyedül a sikerességén múlik, hogy a cselekedet büntettnak minősül-e (*Goldman v. United States*, 245 US 474, 477). Valóban elmondható, hogy ez az ügy rendelkezik a jelen vitára vonatkozóan is, ha az a precedens lefedi az összes következtetési módot (*media concludendi*). De mivel a szólásszabadság jogára nem utaltak külön, jónak láttuk, hogy néhány szót hozzáfűzzünk.

Nem vonták kétségbe, hogy az 1917-es törvény szövege vonatkozik a sorozás akadályozására való összeesküvésre. E szavak a következők: „a toborzási vagy sorozási tevékenység akadályozása”, és felvethető, hogy azok kizárólag arra utalnak: valaki nehezebbé teszi az önkéntesek megnyerését. Hajdan a toborzást általában az

önkéntesek megnyerésével végezték – a szó könnyen csak azt az eljárást idézi fel elménkben. Ám a toborzás a haderők új utánpótlásának megszerzése behívóval és más módszerekkel. E törvény ezt a sorozás vagy az önkéntes bevonulás választási alternatívájaként nevezi meg. A tény, hogy az 1917-es törvényt az azt módosító 1918. május 16-i törvénnyel (75. fejezet, 40. köt. 553) kiterjesztették, természetesen nem érinti a jelen vádiratot, és még akkor sem vonatkozna rá, ha az előbbi törvényt hatályon kívül helyezték volna (Rev. Stats., 13. §).

Abrams v. United States

(Holmes bíró különvéleménye)

A vádirat teljes egészében két szórólap közreadásán alapszik, amelyeket azonnal ismertetek. Az első vádpont a Németországgal folytatott háború alatt összeesküvés az Egyesült Államok kormányformáját becsmérő szavak közzétételére, megállapítva, hogy az első szórólap előkészítése és megjelentetése bűncselekmény kísérlete. A második vádpont összeesküvés a háború alatt olyan nyelvezetű szöveg közreadására, amelynek célja a kormányforma megvetés tárgyává tétele, megállapítva, hogy a két szórólap előkészítése és megjelentetése bűncselekmény kísérlete. A harmadik vádpont egy ugyanebben a háborúban az Egyesült Államokkal szembeni ellenállásra buzdító összeesküvést tételez, és azt, hogy e célt az említett szórólapok közreadásával kísérelték meg megvalósítani. A negyedik vádpont megállapítja a háború folytatásához szükséges dolgok előállításának csökkentésére felbujtó összeesküvést, és hogy azt a második, már említett szórólap közreadásával kísérelték meg megvalósítani.

E két szórólap közül az első azt írja, hogy az elnök gyáva hallgatása az orosz eseményekbe való beavatkozásról a washingtoni plutokrata banda képmutatását jelzi. Közli, hogy „a német katonai szellem összefogott a szövetséges kapitalizmussal az orosz fejlődés felmorzsolására”, majd azzal folytatja, hogy a világ zsarnokai csak addig harcolnak egymás ellen, amíg nem látnak közös ellenséget: a munkásosztály felvilágosodását, mert akkor összefognak annak megsemmisítésére, és hogy most a militarizmus és a kapitalizmus összeesküdött, még ha nem is nyíltan, az orosz forradalom leverésére. Azt írja, hogy a világ munkásainak egyetlen ellensége van, és az a kapitalizmus; hogy Amerika stb. munkásai bünt követnek el, ha harcolnak az orosz munkásköztestársaság ellen, és azzal zárul, hogy „Ébredjetek! Ébredjetek, Világ Munkásai, Forradalmárok!”. Egy jegyzet hozzáteszi:

Nevetséges minket németbarátnak nevezni. Jobban utáljuk és megvetjük a német katonai szellemet, mint ti a képmutató zsarnokaitokat. Nekünk több okunk van elítélni a német militarizmust, mint a fehér házi gyávának.

A másik, becsmérő nyelvezetű szórólap „Munkások! Ébredjetek!” címmel azt írja, hogy Amerika a szövetségesekkel együtt Oroszország ellen fog vonulni, hogy segítse a csehszlovákokat a bolsevikok elleni küzdelemben, és hogy ezúttal a kép-

mutatók nem teszik lóvá az orosz bevándorlókat és Oroszország barátait Amerikában. Azt mondja az orosz emigránsoknak, hogy most kell szembeköpnüik azt a hamis katonai propagandát, amivel felkeltették bennük a háború folytatása iránti rokonszenvet és segíteni akarást, és még azt is, hogy abból a pénzből, amit ők ezelőtt kölcsönöztek, vagy amit eztán fognak, „nemcsak a németek ellen készítenek majd golyót, hanem Oroszország munkás szovjetjei ellen is”, továbbá hogy

[]őszergyári munkások, ti nemcsak azért állítotok elő golyókat, szuronyokat, ágyúkat, hogy németeket gyilkoljanak vele, hanem legkedvesebbjeiteket, legjobbjjaitokat is, akik Oroszországban vannak, és a szabadságért harcolnak.

Azután kissé hosszasan újra az orosz bevándorlókhoz fordul, hogy ne járuljanak hozzá az „oroszsági inkvizíciós hadi vállalkozáshoz”, és azt mondja, hogy az „oroszsági hadjárat politikája” az orosz forradalom leverése. A szórólapon a végén kijelenti: „Munkások! E barbár beavatkozásra adott válaszuknak az általános sztrájknak kell lennie!”, majd néhány, a forradalom szellemiségéről ejtett szó után arra buzdít, hogy nem szabad félni, és némi szokásos túlzás után ezzel zárul: „Jaj azoknak, akik a haladás útjába állnak! Éljen a szolidaritás! A lázadók”.

Nekem úgy tűnik, nem szükséges érv annak megmutatásához, hogy ezek a kijelentések semmiféle módon nem támadták az Egyesült Államok kormányformáját, vagy hogy nem alapozzák meg az első két vádpontot. Ami kevés szót ejtenem kell a harmadik vádponttól, az talán elhalasztható addig, amíg nem foglalkoztam a negyedikkel. Ami azt illeti, túl nyilvánvalónak látszik, hogy tagadjuk: azt sugallni a lőszergyári munkásoknak, hogy a golyókat a számukra legkedvesebbek megöléséhez gyártják, továbbá az általános sztrájkot támogatni – mindkettőt a második szórólapon – a háború folytatásához szükséges dolgok előállításának csökkentésének szorgalmazása, amire a korábbi, 1917-es törvény 3. §-át módosító, 1918. május 16-i törvény 75. fejezet (40. kötet 553) vonatkozik. Ahhoz azonban, hogy e magatartás bűncselekmény legyen, e szabály megköveteli, hogy azt „azzal a szándékkal kell tanúsítani, hogy megbénítsa vagy meggátolja az Egyesült Államokat a háború folytatásában”. Nekem úgy tűnik, hogy ilyen szándékot nem bizonyítottak.

Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy az átlagos jogi vitákban olyan széles értelemben használják a „szándék” (*intent*) szót, hogy csupán annak elkövetés-kori tudatát jelenti, hogy az a szándékoltnak mondott következményekkel jár. Még kevesebbet annál, mint ami megfelelne a polgári és büntető felelősség általános elvének. Lehet, hogy valakinek meg kell fizetnie a kárt, börtönbe lehet őt küldeni, a *common law* alapján fel lehet akasztani akkor, ha a tette idején ismerte azokat a tényeket, amelyekről az általános emberi tapasztalat azt mutatta, hogy az ezekkel a következményekkel jár, személyesen ő akár előre látta azokat, akár nem. Ám amikor a szavakat pontosan használjuk, egy tettet nem azzal a szándékkal hajtunk végre, hogy valamilyen következményt idézzenek elő, hacsak nem az a következmény a tett célja. Nyilvánvaló lehet és nyilvánvaló is a cselekvő számára, hogy

a következmény megjelenik majd, és azért felelősségre vonható akkor is, ha bánja azt, de nem azzal a szándékkal viszi véghez tettét, hogy ezt előidézze, hacsak nem az a közvetlen indítéka a szóban forgó tettnek, noha lehet mögötte valami mélyebb ok is.

Nekem úgy tűnik, hogy e törvény szavait szigorú és pontos értelemben kell venni. Másképp azok ostobaságok. Egy hazafi gondolhatja azt, hogy csak pazaroljunk a pénzt a repülőgépekre, vagy arra, hogy egy bizonyos fajta ágyúból többet gyártsunk, mint amennyire szükségünk van, és sikerrel emelhet szót a termelés csökkentéséért, sőt még ha kiderül is, hogy a csökkentést megakadályozták, és mások azt gondolják, hogy ő valószínűleg egyértelműen akadályozta az Egyesült Államokat a háború folytatásában, senki sem tartana egy ilyen magatartást bűncselekménynek. Elismerem, hogy példám nem ad választ mindarra, amit fel lehet vetni ezzel kapcsolatban, de elegendő annak bemutatására, amit gondolok, és lehetővé teszi, hogy áttérjek az ügy egy sokkal fontosabb vetületére. Az Első Alkotmánykiegészítésre gondolok, arra, hogy a Kongresszus nem alkothat törvényt a szólásszabadság korlátozására.

Sosem láttam okot arra, hogy kétségbe vonjam: azokban a jogi kérdésekben, amiket e bíróság előtt felvetettek a *Schenck*-, a *Frohwerk*- és a *Debs*-ügyben (249 US 47, 204, 211), helyes döntés született. Egy pillanatig sem kételkedem abban, hogy ugyanazzal az érveléssel, amely igazolná a gyilkolásra való rábeszélés büntetését, az Egyesült Államok alkotmányosan büntethetné azt a szólást, amely annak nyilvánvaló és közelgő veszélyét idézi elő vagy szándékozik előidézni, amely azonnal bizonyos tényleges kárt okoz, amit az Egyesült Államok alkotmányosan esetleg megpróbálhat megelőzni. A lehetőség kétségtelenül nagyobb háborús, mint békeidőben, mivel a háború olyan veszélyekkel jár, amelyek máskor nem is léteznek.

Csak hogy a háborúra jellemző és más veszélyekkel ellentétben a szabad szóláshoz való jog alapelve mindig ugyanaz. Egyedül az azonnali kár közvetlen veszélyének fennállása vagy előidézésének szándéka jogosítja fel a Kongresszust arra, hogy a véleménynyilvánításnak gátat szabjon ott, ahol az egyéni jogok nem jönnek számításba. A Kongresszus bizonyosan nem tilthat meg minden erőfeszítést az ország gondolkodásának megváltoztatására. Márpedig senki sem tételezheti fel, hogy egy ostoba szórólap egy ismeretlen ember általi kalózkidása minden további nélkül bármiféle azonnali veszélyt idézne elő, hogy annak nézetei meggátolnák a kormány fegyveres erőinek sikerét, vagy hogy bármilyen észlelhető képessége lenne erre. Azonban e véleményeket kifejezetten az akadályozás céljával közzétenni egy nagyobb veszélyt jelezhet, és lehet legalábbis kísérlet jellegű. Így felteszem, hogy a második röpirat, ha a negyedik vádpontban foglalt célok miatt tették közzé, büntethető lehet. Ám számomra elég világosnak tűnik, hogy ezen kívül semmi más nem vonná ezeket az irományokat e törvény hatálya alá. Egy abban az értelemben meglévő szándék, amelyet kifejtettem, elengedhetetlen ahhoz, hogy kísérletet képezzen, ahol is ugyanannak a személynek a további tette szükséges a tény-

leges büntett megvalósulásához, a *Swift & Co. v. United States* (196 US 375, 396) ügyben megadott okok miatt. Ez elengedhetetlen ott, ahol a kísérlet sikere másokon múlik, ugyanis ha ez a szándék nincs jelen, a cselekvő célja úgy is elérhető, hogy nem idézi elő azokat a károkat, amelyeket meg akarunk fékezni. Az oroszországi forradalomba való beavatkozás megakadályozásának szándéka kivitelezhető az általunk vívott háború folytatásának bármilyen akadályozása nélkül is.

Nem látom, hogyan tudná bárki is fellelni a törvény által megkívánt szándékot a vádlottak bármely szavában. Egyedül a második röpirat szolgáltat alapot a vádhoz, ám abban – anélkül, hogy felidézne a német katonai szellem iránt az első röpiratban kifejtett gyűlöletét – nyilvánvaló, hogy az iromány egyetlen témája az elejétől a végéig Oroszország segítése, és az ottani népkormány elleni amerikai beavatkozás megállítása, nem pedig az Egyesült Államok hátráltatása a háború folytatásában. Azt mondani, hogy két, szó szerint vett üres szólam magában foglalhatja egy olyan magatartás sugalmazását, amely közvetett és talán szándékolatlan hatásként akadályozhatja a háborút, nekem semmiképpen sem tűnik elegendőnek ama hatás kiváltása kísérletének megmutatásához.

Visszatérek egy pillanatra a harmadik vádpontoz. Az az Egyesült Államok Németországgal vívott háborújával szembeni ellenállásra sarkallás szándékát rója fel. A törvény ezzel foglalkozó rendelkezését véve, összefüggésben a törvény más, jól kidolgozott rendelkezéseivel, azt gondolom, hogy az Egyesült Államoknak való ellenállás az Egyesült Államok hadviselése egyik eljárásának erőszakosan megszegülő tettet jelent. Úgy vélem, hogy a szándéknak annak a sajátos szándéknak kell lennie, amit leírtam, és hogy – azon okok miatt, amiket ismertettem – ilyen szándékot nem bizonyítottak, vagy valójában nem is volt. Azt is gondolom, hogy nincs utalás az ellenállásra az Egyesült Államokkal szemben, ahogyan e kifejezőmódot én értelmezem.

Ebben az ügyben húsz év börtönbüntetést szabtak ki két röpirat közzétételéért, amihez, úgy gondolom, a vádlottaknak ugyanannyi joga volt, mint amennyi a kormányának van kiadni az Egyesült Államok Alkotmányát, amire ők most hiába hivatkoztak. Még ha szakmailag tévedek is, és még ha ezekből a szegény és jelentéktelen senkiből ki lehet is valamit sajtolni ahhoz, hogy az megváltoztassa a jogi lakmuspapír színét, hozzáteszem, hogy – még ha a szerintem szükséges szándékot felmutatták volna is – számomra úgy tűnik, még akkor is csak legfeljebb a legjelképesebb büntetést kellett volna kiszabni, hacsak a vádlottaknak nem azért kell bűnhődniük, amit a vádirat ismertet, hanem a meggyőződésük megvallásáért – egy olyan meggyőződésért, amiről úgy hiszem, hogy a tudatlanság és az éretlenség hitvallása, ha őszintén így tartják, mint ahogy nem látok okot arra, hogy kétségbe vonjam, hogy így tartották, de amit, noha a tárgyalás során vizsgálat tárgyát képezte, senkinek sincs joga még csak fontolóra sem venni, ha a bíróság előtt lévő vádakkal foglalkozik.

A véleménynyilvánítás miatti üldözés számomra tökéletesen logikusnak tűnik. Ha nincs kétségünk az előfeltevéseinket vagy a hatalmunkat illetően, és teljes szívvel vágyunk egy bizonyos eredményre, természetes módon törvényben nyilvánítjuk ki óhajainkat, és félresöprünk minden ellenvetést. A szólással való ellenálást megengedni, úgy tűnik, azt jelzi, hogy hatástalannak tartjuk a szólást – mint amikor valaki azt mondja, hogy négyszögesítette a kört –, vagy azt, hogy istenigazából nem törődünk az eredménnyel, vagy azt, hogy hatalmunkban vagy előfeltevéseinkben kétkedünk. De amikor az ember felismeri, hogy az idő sok harcos hitet megdöntött már, akkor esetleg még a saját viselkedésének alapjaiba vetett hitnél is jobban elhiszi, hogy az áhított végső jó a gondolatok szabad cseréje révén érhető el inkább – hogy az igazság legjobb próbája az, hogy a gondolat elég erős-e ahhoz, hogy kivívja a saját helyét a piaci versenyben, és hogy az igazság az egyetlen alap, amelyen az ember kívánságai biztonsággal teljesíthetők. Legalábbis ez az alkotmányunk elmélete. Kísérlet ez, ahogyan az élet maga is próbálgatás. Minden évben, ha nem minden nap, egy tökéletlen tudáson alapuló valamiféle jóslatra tesszük fel az üdvösségünket. Noha a kísérletezés a rendszerünk része, úgy vélem, hogy örökké ébernek kell lennünk az általunk gyűlölt és végzetesnek tartott vélemények nyilvánításának korlátozására tett kísérletekkel, kivéve akkor, amikor olyan közvetlenül fenyegetnek azonnali, a jog törvényes és alapvető célkitűzéseivel való összeütközéssel, hogy közvetlen ellenőrzésre van szükség az ország megmentése érdekében. Egyáltalán nem értek egyet a kormány ama érvelésével, hogy az Első Alkotmánykiegészítés a lázító rágalalmazást illetően érvényben hagyta a *common law*-t. A történelem látszólag ellentmond e felfogásnak. Úgy véltem, hogy az Egyesült Államok sok-sok éven át megbánást tanúsított az 1798-as lázításról szóló törvény miatt, visszafizetve az annak alapján kiszabott bírságokat. Egyedül az a vészhelyzet, amelyik azonnal veszélyessé teszi, ha a rossz szándék megrovását későbbre hagyjuk, igazolja, ha a feltétlen parancs alól bármilyen kivételt teszünk: „A Kongresszus nem alkothat törvényt (...) a szólásszabadság korlátozására.” Természetesen csak a vélemény és buzdító beszédek olyan kifejtésére gondolok, amelynek itt hangot adtam, de sajnálom, hogy nem tudom hatásosabb szavakba önteni azt a meggyőződésemet, hogy az e vádiratban foglaltak alapján való bűnössé nyilvánítás megfosztotta a vádlottakat az Egyesült Államok Alkotmányában foglalt jogaiktól.

Brandeis bíró úr a fenti véleménnyel egyetért.

Gitlow v. New York

(Holmes bíró különvéleménye)

Brandeis bíró úr és én azon a véleményen vagyunk, hogy ezt az ítéletet meg kell változtatni. Nekem úgy tűnik, hogy a szólásszabadság általános alapelvét a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítésben benne foglaltak kell venni, tekintettel arra a jelentéstartományra, amit a „szabadság” szónak az ottani használat adott – bár ez talán valamivel nagyobb értelmezési terjedelemmel is elfogadható, mint amekkorát a Kongresszusnak megenged az az általános szóhasználat, ami az Egyesült Államok törvényeit meghatározza, vagy kellene, hogy meghatározza. Ha igazam van, akkor szerintem a *Schenck v. United States* ügyben (249 US 47, 52) a teljes bíróság által jóváhagyott ismérv erre is vonatkozik.

Mindig az a kérdés, hogy az eset alapját képező szavakat olyan körülmények között használták-e és azok olyan természetűek-e, hogy nyilvánvaló és közvetlen veszélyt idézzenek elő, ami azután ténylegesen kárt okoz, amit [az államnak] joga van megelőzni.

Igaz ugyan, hogy e kritériumtól az *Abrams v. United States* ügyben (250 US 616) véleményem szerint eltértek, de az ott kifejtett meggyőződésem túl mélyen gyökerezik ahhoz, hogy mégis elhiggyem: ez és a *Schaefer v. United States* ügy (251 US 466) állapította meg a jogot. Ha az általam helyesnek tartott tesztet alkalmazzuk, nyilvánvaló, hogy nem állt fenn közvetlen veszély annak megkísérlésére, hogy a vádlott nézeteit osztó, kétségkívül elenyésző kisebbség erőszakkal megdöntse a kormányt. E kiáltvány, mint mondták, több volt egy elméletnél: felbujtás volt. Minden ötlet felbujtás. Kínálja magát, hogy elhiggyék, és ha elhitték, ennek megfelelően cselekszenek, kivéve, ha egy másik meggyőződés többet nyom a latban, vagy kellő energia hiányában a kezdetek kezdetén elfogy a lendülete. A vélemény kinyilvánítása és a szűkebb értelemben vett felbujtás között az egyetlen különbség a beszélő eredmény iránti lelkesedése. Az ékesszólás feltüzelheti az értelmet. De akármit is gondoljunk az általunk vizsgált lényegtelen eszmecsérről, esélye sem volt arra, hogy azonnali tűzvészt okozzon. Ha a proletárdiktatúrába vetett hit arra rendeltetett, hogy hosszú távon a közösség uralkodó erői elfogadják, a szólásszabadság egyetlen értelme az, hogy esélyt kell kapnia, hadd haladjon a maga útján.

Más kérdést vetett volna fel, ha ezen irat közzétételét azonnali, nem pedig meghatározatlan jövőbeli kormányellenes felkelés előidézésének kísérleteként minősítik. Akkor olyasmi volna a tárgya, amit talán tud kezelni a jog, fenntartva a kétséget, hogy fennállt-e annak veszélye, hogy a közzététel eredményes lehet, vagy más szavakkal, hogy nem volt-e hatástalan és túl távol a lehetséges következménytől. De a vádirat csak a közzétételre hivatkozott, semmi többre.

Gilbert v. Minnesota

(Brandeis bíró különvéleménye)

Joseph Gilbertet, a Nonpartisan League (Pártonkívüli Liga) szervezeti osztályának vezetőjét pénz- és börtönbüntetésre ítélték 1917. augusztus 18-án a liga nyilvános gyűlésén kimondott olyan szavai miatt, amelyeket Minnesota 1917. április 20-án elfogadott 463. számú törvénye (Gen. St. Supp. 1917, §§ 8521-1–8521-6) tiltani rendelt. Gilbert az Egyesült Államok polgára volt, de nyilvánvalóan nem Minnesota államé. Azt állította, helyesen, hogy a törvény megsértette a szövetségi alkotmányban számára biztosított jogokat. Állítását nem fogadták el – véleményem szerint tévesen.

A minnesotai törvényt a világháború alatt hozták, de nem háborús intézkedés volt. Azt mondják, rendvédelmi jogkörénél fogva az állam azért léptette életbe a törvényt, hogy fenntartsa a békét, valójában a törvény azt akadályozza meg, hogy azt tanítsák: a háború megszüntethető. Ez az 1917. június 15-i kémkedésről szóló szövetségi törvénytől eltérően (c. 30, 40 Stat. 217, 219, Comp. St. 1918, Comp. St. Ann. Supp. 1919, §§ 10212a–10212h) akkor is hatályos, ha az Egyesült Államok békeidőket él, és akkor is, ha háborúban áll. Azért, hogy elhárítsa a nyilvánvaló és közvetlen veszélyt, nemcsak különleges vészhelyzetben csökkenti a szólás- és sajtószabadságot, hanem minden körülmények között. A korlátozás vonatkozik a pacifizmus elméletének tanítására, és a törvényhozás végeredményben örök időkre megtiltja azt. A törvény nem általában ezen elmélet tanítását tiltja. Tiltása pontosabban meghatározott, és közvetlenül a tan bizonyos alkalmazásai ellen irányul. E részletes leírás, mint látni fogjuk, úgy működik, hogy inkább kiterjeszti, semmint korlátozza a tilalom hatókörét.

Az 1. és a 2. szakasz megtiltja annak nyomtatott anyagban, kézírásban vagy előszóban való tanítását vagy javaslatát, hogy a férfiak ne vonuljanak be az Egyesült Államok hadseregébe vagy haditengerészetébe. A tiltás érvényes, bármi legyen is az ezt tanító indítéka, szándéka vagy célja. A szószéken álló prédikátorra, az egyetemen a tanárra, a politikai gyűlés szónokára és a társasági vagy egyleti összejövetel előadójára is kiterjed. Bármilyen jellegű legyen is a találkozó, és akár nyilvános, akár zártkörű, a tiltás feltétlen, ha öt személy összegyűlt. A sorozás ellen fellépő szónok indoka lényegtelen. Azoknak a fiatal férfiaknak, akik azt fontolgatják, hogy pénzkereset vagy pályaválasztás okán e szolgálatok kötelékébe lép-

nek, a szónok véleménye szerint nem lenne szabad azt mondani, hogy nagyobb szolgálatot tennének hazájuknak és önmaguknak, ha az állami vagy nemzeti közszolgálatba lépnének, vagy valamilyen szakmát tanulnának, vagy szállítmányozással foglalkoznának, vagy valamilyen termelő iparágban lennének munkások. Noha a hadseregben és a haditengerészetnél is létezhetnek olyan körülmények, amelyek alááshatják a hatékonyságot, ami képes demoralizálóan hatni a szolgálatra jelentkezőkre, és haszталanná teheti a legnagyobb erőfeszítéseiket is, az állam megtiltja az Egyesült Államok polgárainak, hogy szót emeljenek azért, hogy a férfiaknak ne kelljen bevonulniuk mindaddig, amíg a meglévő visszaéléseket vagy hiányosságokat nem orvosolták. A minnesotai törvény előírta tilalom nincs összefüggésben a kormányzat jelenlegi szükségleteivel vagy kívánalmaival. Hatályban van, pedig nincs sorozás, és nem is tervezik azt. Az állam célja ugyanis nem a tettek, hanem a meggyőződések kialakulásának megelőzése. A 3. szakaszban megfogalmazott tiltás még szélesebb körű, mint az 1. és a 2. szakaszé. Ez büntethetővé teszi, hogy valaki bárhol azt tanítja, hogy egy állampolgárnak nem kellene segédkeznie a hadviselésben, függetlenül attól, hogy milyen a szembenálló felek viszonya. Ezzel a törvény sérti a magánéletet és a magánlakás szabadságát. Az apák és anyák nem követhetik vallásuk, lelkiismeretük vagy meggyőződésük szavát, és nem taníthatják fiaikat vagy lányukat a pacifizmus elméletére. Ha így tesznek, bármelyik rendőr minden további nélkül letartóztathatja őket.

Világosnak tűnik, hogy egy ilyen törvény összeegyeztethetetlen a szabadság eddig uralkodó felfogásaival. De azt mondják, hogy a szólásszabadság megnyirbálása elleni biztosíték, amit a szövetségi alkotmány első kiegészítése tartalmaz, csak a szövetségi tevékenységre vonatkozik, az itt kifogásolt törvény pedig egy tagállamé – az állam legfelső bírósága a törvény mint rendvédelmi szabály érvényességét fenntartotta, így a kérdés állami hatáskörbe tartozik, következésképpen ez a bíróság nem avatkozhat bele. Csakhogy a kérdés nem pusztán állami hatáskörbe tartozik. Az állami törvény közvetlenül kihat a szövetségi kormányzat működésére. Érinti az Egyesült Államok polgárának jogait, kiváltságait és mentességeit, és megfosztja őt szabadsága egy fontos részétől. Ezeket a jogokat garantáltan védi a szövetségi alkotmány, a kérdéses törvény pedig megsérti.

Kizárólag a Kongresszus jogosult az Egyesült Államok hadseregére és haditengerészetére vonatkozó törvényeket alkotni, és meghatározni – többek között – a sorozás feltételeit. Hasonlóképp kizárólagos jogköre van arra, hogy hadat üzenjen, meghatározza, hogy az állampolgároknak milyen mértékben kell segíteniük a hadviselést, és a hathatós segítség hogyan biztosítható leginkább. A Kongresszus, aminek joga van kötelező hadba hívással szárazföldi és tengeri haderőt felállítani, ha a közbiztonság úgy kívánja, azért, hogy elhárítson egy nyilvánvaló és közvetlen veszélyt, megtilthatja a kötelező vagy önkéntes bevonulás folyamatába meggyőzéses való beavatkozást. Hadüzeneti jogának járulékaként, amikor a közbiztonság úgy kívánja, minden állampolgárától teljes támogatást követelhet, és hogy nyilvánvaló és közvetlen veszélyt hárítson el, megtilthatja az efféle támogatás meggyőzés-

sel való zavarását. Ám a Kongresszus juthat arra a következtetésre is, hogy a legütőképesebb szárazföldi hadsereg vagy haditengerészeti flotta az, amelyik csupa olyan emberből áll, akik a katonai szolgálat által rájuk rótt korlátokat és kötelemeket teljesen elismerve és az elrettentési kísérletek dacára léptek be.¹ Arra következtethet, hogy a legütőképesebb hadsereg az lenne, amely csupa olyan emberekből áll, akiknek szilárd meggyőződése, hogy becsületünk megőrzéséhez néha háborúra van szükség, és hogy az a bizonyos háború, amiben részt vesznek, épp ilyen. A Kongresszus – egy olyan nép számára hozva törvényeket, amely joggal büszke az eddig élvezett szabadságaira, és bármi gyanús vagy bántó számára, ami zavarja azokat – arra a következtetésre is juthat, hogy az állampolgárok nagy tömegétől kapott támogatás biztosításának leghatékonyabb eszköze még a nagy veszélyek idején is az, ha lehetővé teszi az ország törvényeinek és igazgatásának teljesen szabad bírálatát, habár e szabadságot valószínűleg csak kevesek használják arra, hogy arra ösztönözzék polgártársaikat, hogy ne segítsék a kormányt ama háború folytatásában, ami józan eszük vagy a hitük szerint helytelen, ezért bajt fog hozni az országra.

Az Egyesült Államok minden polgárának kiváltsága vagy mentelme annak joga, hogy a szövetségi kormány tevékenységét illetően szabadon szóljon, aminek csorbításához egy állam még a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítés elfogadása előtt is gyenge volt. A *Crandall v. Nevada* ügyben (6 Wall. 35, 44, 18 L. Ed. 745) megállapították, hogy az Egyesült Államoknak jogában áll bármely polgárát a kormány székhelyére vagy máshova szólítani, hogy segítse a közügyek vezetésében; hogy minden állampolgárnak megvan az az ezt kiegészítő joga, hogy bárhová odamenjen, ahol a köz- vagy magánügyeket intézik; és hogy „egy államban nem létezhet olyan hatalom e jog akadályozására, amely ne tenné azt képessé arra, hogy megghiúsítsa azt a célt, amire a kormányzatot létrehozták”. Az Egyesült Államok polgárának ama joga, hogy saját vagy országa javára részt vegyen a szövetségi törvények meghozatalában és a kormány vezetésében, szükségszerűen magában foglalja azt a jogot is, hogy szóljon vagy írjon ezekről, hogy a létező vagy tervezett törvényekről megpróbálja saját véleményét kialakítani és érvényre juttatni, és hogy e végett úgy tanítsa az igazságot, ahogyan azt ő látja. Ha nem így lenne, „a nép azon célból való gyülekezési joga, hogy kérje a Kongresszusnál valamely sérelem orvoslását vagy bármi mást, ami a nemzeti kormány hatáskörével vagy kötelességeivel kapcsolatos”, teljesen tartalmatlan jog lenne. (L. a *United States v. Cruikshank*, 92 U. S. 542, 552, 23 L. Ed. 588; *The Slaughterhouse Cases*, 16 Wall. 36, 79, 21 L. Ed. 394. eseteket.) E jog állampolgárok általi teljes és szabad gyakorlása rendesen kötelesség is, mivel a jog gyakorlása sokkal fontosabb a nemzetnek, mint nekik. Ahogyan az égitestek pályájának esetében, a nemzeti élet összhangja

---

¹ L. John A. Logan: *The Volunteer Soldier of America*. Chicago, R.S. Peale & Co., 1887. 89–91; Frederick N. Maude írását a *Contemporary Review* 189. kötetében, 37.

is a szemben álló erők közötti küzdelem eredménye. A kormányzati tevékenységben az ellentétes vélemény őszinte kimondásában rejlik a bölcsesség legnagyobb ígérete, elhallgatásában pedig rendszerint a legnagyobb veszedelem. Vannak idők, amikor azok, akikre a kormányzás felelősségét bízta, nyilvánvaló és közvetlen veszéllyel szembesülve arra a következtetésre juthatnak, hogy az eltérő vélemények elfojtása elengedhetetlen, mert a vészhelyzet nem teszi lehetővé, hogy abban bízzanak, hogy az igazság megalázó győzelmet arat a tévedés felett. Az ilyen vészhelyzetekben pedig van jogcím az elnyomásra. A hadsereg és a haditengerészet fenntartásával, a hadviseléssel és mind az állami, mind a szövetségi kormányzatnak „a rosszindulatú hazai és az idegen befolyástól” való megóvásával járó felelősség azonban a Kongresszus vállán nyugszik. Igaz, hogy az államok rendelkeznek az önfenntartás jogkörével, ami benne rejlik minden kormányzatnak azon jogában, hogy elfojtsa a zendülést és visszaverje a támadást, és hogy e célból olyan katonai erőt tarthatnak fenn, amelyet a Kongresszus írhat elő és fegyverezhet fel. (*Houston v. Moore*, 5 Wheat. 1, 5 L. Ed. 19.) Ám az állami kormányzatok megóvásának kötelessége végső soron a szövetségi kormányra hárul. (*Luther v. Borden*, 7 How. 1, 77, 12 L. Ed. 581; *The Prize Cases*, 2 Black, 635, 668, 17 L. Ed. 459; *Texas v. White*, 7 Wall. 700, 727, 19 L. Ed. 227.) Az elsődleges felelősség pedig elsődleges joggal jár. Az államok csak a Kongresszus egyértelmű utasítására cselekszenek. [Lásd az 1916. június 3-i nemzetvédelmi törvényt, c. 134, 39 Stat. 166; az 1917. május 18-i általános hadkötelezettségről szóló törvényt, c. 15, 40 Stat. 76 (Comp. St. 1918, Comp. St. Ann. Supp. 1919, §§ 2044a–2044k).] Az a tény, hogy esetleg ösztönözhetik és elősegíthetik a toborzást, ahogyan ösztönözhetik és elősegíthetik az egymás közötti kereskedelmet is (*Monongahela Nav. Co. v. United States*, 148 U. S. 312, 329, 13 Sup. Ct. 622, 37 L. Ed. 463), nem hatamazza fel a tagállamokat arra, hogy rendészeti szabályokkal vagy máshogyan túllépjék azt a hatáskört, amit a szövetségi kormány kifejezetten engedélyezett a számunkra. (Lásd *Kurtz v. Moffitt*, 115 U. S. 487, 6 Sup. Ct. 148, 29 L. Ed. 458; *Prigg v. Pennsylvania*, 16 Pet. 539, 10 L. Ed. 1060.) Mivel a kormány e feladataiért a Kongresszus felel, annak kell meghatároznia, hogy a nemzet mindenképp felett való érdeke megkívánja-e az ezekkel kapcsolatos szabad eszmecsere korlátozását. Egyetlen állam sem bitorolhatja ezt a hatáskört.

A minnesotai törvény elfogadása előtt az Egyesült Államok lefektetett irányelve az volt – amitől a nemzet életében csak egyszer tértek el² –, hogy szárazföldi és tengerészeti haderőinek felállításához háborúban és békeidőben egyaránt következetesen csak önkénteseket toboroznak. A szolgálatot az amerikaiak kiváltságának tartották, nem pedig törvénybe iktatott kötelességének. Különleges rendelkezések megalkotásával biztosították, hogy a hadseregbe lépés szabad, tájékozott

---

² 1863. március 3-i törvény, c. 75, 12 Stat. 731.

és megfontolt döntés eredménye legyen.³ Az Egyesült Államok joga olyan szabadon hagyta egy amerikai számára, hogy társainak azt tanácsolja, hogy ne lépjenek be a hadseregbe vagy a haditengerészetbe, amilyen szabad volt azt ajánlania nekik, hogy vonuljanak be. A kormány nem követelt az amerikai állampolgároktól más szolgálatot, mint az adók pontos megfizetését. Bár az ország már hadban állt, továbbra is ez volt az Egyesült Államok irányelve és joga, amikor Minnesota érvénybe léptette a kérdéses törvényt.

A minnesotai törvény becikkelyezése idején összeegyeztethetetlen volt az Egyesült Államok jogával, mert akkoriban a Kongresszus még mindig engedélyezte e kormányzati feladatok szabad megvitatását. Később, és még mielőtt Gilbert a kifogásolt szavakat mondta, életbe lépett a kémkedésről szóló szövetségi törvény, de a minnesotai rendelet azzal is ellentétben állt. A szövetségi törvény semmilyen elmélet tanítását sem tiltotta, csak a Német Birodalom ellen folytatott háború bizonyos nyilvánvaló, bűnös szándékkal elkövetett akadályozását. Így értette és alkalmazta azt az igazságügy-minisztérium.⁴ A minnesotai törvény értelmében büntethető lett, ha valaki azt tanította vagy javasolta, hogy a férfiak ne vonuljanak be, még ha az esküdtszék úgy találta is, hogy 1. a tanítás vagy javaslat teljesen haszontalannak bizonyult, és nem valósult meg akadályozás; 2. volt szándék az aka-

---

³ A sorozást végző tiszteknek előírták, hogy mielőtt aláírják a belépési papírjukat, mindenkit világoztassanak fel a szolgálat jellegéről, a szolgálati idő hosszáról, a fizetség összegéről, a ruházkodásról, a fejadagról és más juttatásokról, amikre törvény szerint a katona jogosult, és hogy olvassák fel és magyarázzák meg a jelentkezőnek a háborúról szóló törvény számos cikkelyét, mielőtt letétezik vele a bevonulási esküt. (Az Egyesült Államok 1913-as katonai szabályzata, 854, 856 §.) A minden tisztnak és sorozási feladatra kijelölt személynek megküldött utasítások a következőket tartalmazták: „Minden haladás és siker alapvetően az igazságon múlik. Ezért sosem folyamodunk csaláshoz, a tények egy részének félremagyarázáshoz vagy elhallgatásához annak érdekében, hogy egy bizonytalan ügyet sikerre vigyünk. Az elferdített tények vagy félinformációk alapján végzett toborzás végén nem lesznek jó katonáink. Zokon veszik majd, hogy a bolondját járatják velük, ahogyan Önök is azt tennék, és sosem nyújtanak maximális teljesítményt egy olyan kormánynak, amelynek hivatalnokai nem teljesen egyenes úton jutottak szolgálataikhoz. Ezért mondjanak el mindent, amit csak tudni akar a jelentkező a hadseregről. Ha a valós tények nem elég erősek a meggyőzéséhez, akkor Önöknek sincs szükségük órá (az Egyesült Államok Hadseregének *Toborzási kézikönyve*, 16).

⁴ „Az igazságügy-miniszter (Thomas W. Gregory) szabad szólással kapcsolatos általános politikája beosztottjai számára világos volt, és azok következetesen ki is tartottak mellette. Felismerve, hogy a közvélemény szabad kinyilvánítása a nemzet élete, már a kezdetektől törekedtünk megértetni beosztottjainkkal, hogy a Kongresszus által kialakított politikák keretek között kell tartani, és hogy sose feledkezzenek meg az alkotmányos biztosítékokról. Rendszeresen felhívtuk a figyelmüket arra a tényre, hogy a kormánypolitikára vonatkozó vagy politikai jellegű magán- vagy közvélemény kinyilvánítását nem szabad összekeverni a hadviselésünk megzavarásának szándékos kísérletével. Mindvégig szem előtt tartottuk azokat a veszélyeket, amik a nyilvános eszmecsere korlátozásának kísérleteivel együttjárnak, és ami az igazságügy-miniszter által kiadott utasításokat illeti, azok következetesen és mindig is hangsúlyozták ezt az általános politikát.” John Lord O’Brian: *Civil Liberty in War Time*. 42 *Report of New York State Bar Ass’n* (1919) 308.

dályozásra, és a bíróságnak a tényeket jogilag megítélve kell döntenie; 3. amikor a szavakat leírták vagy kimondták, az Egyesült Államok az egész világgal békében állt. Azt, hogy ez az ellentmondás nem pusztán eljárásjogi volt, hanem a szövetségi kormány számára valóban zavaró és veszélyes ügy, a kémkedésről szóló törvény végrehajtásával megbízott hivatalnoktól tudjuk meg:

Minnesota államban, minthogy azt állították, hogy nem kielégítő a szövetségi jog, vagy nem megfelelő a szövetségi államigazgatás, elsöprő erejű állami törvényt vezettek be, és azokat szigorúan érvényre is juttatták. Akár jogos volt az elnyomás e politikájának alkalmazása, akár nem, elfogadása növelte az elégedetlenséget, és a polgári szabadságba való állítólagos beavatkozás legkomolyabb eseteit jelentették a szövetségi kormánynak abból az államból.⁵

A *Johnson v. Maryland* ügyben (254 U. S. 51, 41 Sup. Ct. 16, 65 L. Ed.), amiben 1920. november 20-án született döntés, ez a bíróság úgy határozott, hogy a Kongresszus postai utak létrehozására vonatkozó hatásköre eleve meggátolta az államot abban, hogy egy, a postai küldemények szállítására az állami főútvonalat használó postai alkalmazottól megkövetelje a tehergépkocsi-vezetésben való jártasság szokásos bizonyítását, noha a közbiztonság veszélyeztetése nyilvánvaló volt, és nem tűnt úgy, hogy a szövetségi kormány arra vállalkozott, hogy a dologgal törvényben vagy szabályzatban foglalkozik. Az állami intézkedés megtiltása – ahogyan akkor a bíróság rámutatott – „nem valamiféle fokozati szemponton nyugszik, hanem az állami hatalom teljes hiányán arra, hogy befolyásolja az Egyesült Államok közbenjárását”. Ahogyan a szövetségi alkotmány az Egyesült Államok hadseregébe és haditengerészetébe való sorozás feletti kizárólagos hatáskört és a háború folytatásának felelősségét a Kongresszusra ruházta, az e tárgyra vonatkozó állami törvényhozás szükségszerűen csak akkor érvényes, ha azt a Kongresszus engedélyezte. Ugyanez a helyzet akkor is, amikor a Kongresszus azért nem alkot szabályt, mert annak elhagyásával jelzi azt a szándékát, hogy e tekintetben az állampolgárok cselekvésének akadálytalanok kell lennie. Ez még akkor is igaz volna, ha a kérdéses tárgy felett a Kongresszusnak és az államnak megosztott hatásköre van. Ugyanis ahol a Kongresszus elfoglal egy, az állami törvénykezés számára addig nyitott területet, ott az a továbbiakban szükségszerűen kizár minden hasonlót. [*Southern Railway v. Reid*, 222 U. S. 424, 32 Sup. Ct. 140, 56 L. Ed. 257; *Chicago, Rock Island & Pacific Railway Co. v. Hardwick Farmers' Elevator Co.*, 226 U. S. 426, 33 Sup. Ct. 174, 57 L. Ed. 284, 46 L. R. A. (N. S.) 203.] Itt a Kongresszusnak nemcsak kizárólagos jogköre volt arra, hogy a tárgyban eljárjon, hanem egyenesen a kémkedésről szóló törvény alapján gyakorolta azt, mielőtt Gilbert kimondta volna azokat a szavakat, amikért elítélték. A minnesotai törvény rendelkezései és an-

⁵ Uo., 296.

nak elnevezése eleve kizárja azt az állítást, hogy célja a béke megsértésének megelőzése volt. [Vö. *Ex parte Meckel* (Tex. Cr. R.) 220 S. W. 81]. De sem az a tény, hogy rendészeti szabály volt (*New York Central Railroad Co. v. Winfield*, 244 U. S. 147, 37 Sup. Ct. 546, 61 L. Ed. 1045, L. R. A. 1918C. 439, Ann. Cas. 1917D. 1139), sem az, hogy a kongresszusi tevékenységet elősegítő törvény volt, már ha igaz, sem menti meg a törvényt. Ugyanis „amikor az Egyesült Államok a kizárólagos jogköreit gyakorolja (...), amennyiben birtokba vesz egy jogi területet, az államok nem egészíthetik ki az általa megkívántakat, mint ahogyan semmisnek sem tekintetik azokat.” [*Penna. R. R. Co. v. Pub. Service Comm.*, 250 U. S. 566, 569, 40 Sup. Ct. 36, 37 (63 L. Ed. 1142); *Northern Pacific Railway Co. v. Washington*, 222 U. S. 370, 32 Sup. Ct. 160, 56 L. Ed. 237.] A szövetségi kormány hatáskörének kizárólagossága, amibe ez az állami törvény ütközik, a politikai szuverenitás legmélyebb gyökereiből ered. Az államok nem büntethetik az Egyesült Államokkal szembeni árulást [*People v. Lynch*, 11 Johns. (N. Y.) 549; *Ex parte Quarrier*, 2 W. Va. 569], jóllehet az áruló cselekedetek közvetve mélyen érinthetik azokat. Ugyanígy nem követelhetnek maguknak felhatalmazást arra, hogy megbüntessék a pacifizmus tanítását, amit a minnesotai törvényhozás láthatólag ebbe a kategóriába sorolt. (Vö. *Schaefer v. United States*, 251 U. S. 466, 494, note, 40 Sup. Ct. 259, 64 L. Ed. 360.)

Minthogy véleményem szerint a minnesotai törvény érvénytelen, mert szövetségi feladatokba és az Egyesült Államok állampolgárainak az ezek megvitatására való jogába avatkozik, nem látom szükségét megvizsgálni, hogy a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítést is sérti-e. Ám nehezen hiszem el, hogy az alkotmány biztosította szabadság – amit megerősítettek, hogy védjen a tagállammal szemben, amikor az megtagadta egy munkáltató jogát arra, hogy azért tegyen kivételt egy munkással, mert az szakszervezeti tag (*Coppage v. Kansas*, 236 U. S. 1, 35 Sup. Ct. 240, 59 L. Ed. 441, L. R. A. 1915C, 960), egy kereskedő jogát arra, hogy magán munkaközvetítő hivatalt vezessen (*Adams v. Tanner*, 244 U. S. 590, 37 Sup. Ct. 662, 61 L. Ed 1336, L. R. A. 1917F, 1163, Ann. Cas. 1917D, 973), vagy hogy az államon kívül kössön szerződést tulajdona biztosítására (*Allgeyer v. Louisiana*, 165 U. S. 578, 589, 17 Sup. Ct. 427, 41 L. Ed. 832) – noha a törvényhozás ártalmának tartja ezt a köz javára, nem foglalja magában a szabadságot a pacifizmus elméletének tanítására akár az otthon bizalmas légkörében, akár nyilvánosan, mindaddig, amíg a Kongresszus nem jelenti ki, hogy a közbiztonság ennek elnyomását kívánja meg. Nem tudom elhinni, hogy a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítés által biztosított szabadság egyedül csak a tulajdon megszerzését és élvezetét foglalja magában.

Whitney v. California

(*Brandeis bíró különvéleménye*)

Whitney kisasszonyt bűnösnek találták a kaliforniai Kommunista Munkáspárt 1919-es megszervezésében való segédkezésben, abban, hogy a párt tagja volt, és részt vett a gyűlésein. E tettekről úgy tartották, hogy bűncselekményt képeznek, mert a pártot azért hozták létre, hogy büntetendő szindikalizmust tanítson. Az a törvény, ami e tetteket bűncselekménynek nyilvánította, korlátozta a szabad szólás és gyülekezés addig létező jogát. Azt állítják, hogy a törvény, ahogyan alkalmazták, megtagadta Whitney-től a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítés biztosította szabadságjogot.

Az a büntetés, amit a törvény megállapított, igencsak eltér az összeesküvés régi büntetéstől vagy a törvénytelen gyülekezés régi vétségétől. A tényállás tevékeny elemét a szindikalizmust tanító társaság megalakításában való részvétel, az annak tagjává válás vagy a másokkal e célból való összegyűlés pusztán ténye jelenti. Ez akkor is bűncselekmény, ha a társaság nem tervezte a tan azonnali hirdetését. Így a vádlottat nem a törvény semmibe vételéért, lázításért vagy összeesküvésért, hanem egy előkészítő lépésért kell megbüntetni, ami, ha egyáltalán fenyegeti a közrendet, akkor is csak távolról. A bevezetett tilalom újdonsága az, hogy a törvény nem a büntetendő szindikalizmus gyakorlását, még csak nem is közvetlenül annak hirdetését veszi célba, hanem az olyanokkal való érintkezést, akik az arról való szónoklást tervezik.

Az ezzel ellentétes és számomra meggyőzőnek tűnő érvek ellenére megállapították, hogy a Tizennegyedik Alkotmánykiegészítésnek a tisztességes eljárásról szóló rendelkezése az anyagi jogi ügyekre és az eljárási kérdésekre egyaránt vonatkozik. Így a szövetségi alkotmány a „szabadság” kifejezés alatt értett minden alapvető jogot véd attól, hogy a tagállamok megsértsék azokat. A szólás szabadságához, a tanításhoz és a gyülekezéshez való jog természetesen alapvető jog. (*L. Meyer v. Nebraska*, 262 US 390; *Pierce v. Society of Sisters*, 268 US 510; *Gitlow v. New York*, 268 US 652, 666; *Farrington v. Tokushige*, 273 US 284.) Ezeket sem megtagadni, sem megnyirbálni nem szabad. Bár a szabad szólás és gyülekezés joga alapvető, természete szerint nem feltétlen. Gyakorlásuk korlátozott, amennyiben a javasolt konkrét korlátozás azért szükséges, hogy megvédje az államot a pusztulástól vagy a súlyos politikai, gazdasági vagy erkölcsi kártól. Megál-

lapították, hogy a jogos korlátozáshoz nélkülözhetetlen szükség csak akkor létezik, ha a szólás valamilyen lényeges rossz nyilvánvaló és közvetlen veszélyét idézi elő vagy szándékozik előidézni, amit az állam alkotmányosan megpróbálhat megelőzni. (L. *Schenck v. United States*, 249 US 47, 52.)

Azt mondják, a törvényhozás feladata annak meghatározása, hogy adott időben és adott körülmények között egy, a büntetendő szindikalizmus támogatására szervezett társaság megalakítása vagy a gyűlésein való részvétel valamilyen lényeges rossz nyilvánvaló és közvetlen veszélyét jelenti-e, és hogy azáltal, hogy a szóban forgó törvényt életbe léptette, a kaliforniai törvényhozás a kérdésre igenlő választ adott. (Vö. *Gitlow v. New York*, 268 US 652, 668–671.) A törvényhozásnak nyilvánvalóan mindenekelőtt azt kell eldöntenie, hogy fennáll-e különleges megelőző intézkedést igénylő veszély. De amikor a törvény csak bizonyos körülmények fennállása mellett érvényes, a törvény életbe léptetése önmagában nem alapozza meg azokat a tényeket, amelyek elengedhetetlenek az érvényességéhez. A tilalmakat megfogalmazó törvényeket indokolatlanság címén többször is semmisnek nyilvánították ott, ahol az érintett szabadság megtagadása egyben egy különleges tevékenységben való részvétel megtiltása is volt.¹ A bíróságoknak ugyanolyan hatáskörük van lesújtani egy jogsértő törvényre, amikor az érintett érdekek tulajdonjogok, mint amikor azok a szabad szólás és gyülekezés személyes alapvető jogai.

Ez a bíróság még nem állapított meg mércét annak meghatározására, hogy mikor kell egy veszélyt nyilvánvalónak tekinteni, hogy milyen távoli lehet a veszély ahhoz, hogy mégis közvetlennek kelljen tartani, és hogy milyen mértékű bajt kell kellően lényegesnek tekinteni ahhoz, hogy igazolja a szabad szólás és gyülekezés korlátozását mint a megelőzés eszközt. Ahhoz, hogy e kérdésekben helyes következtetésre jussunk, figyelembe kell vennünk, hogy a szokásos esetben miért tagadják meg az állam jogát azon társadalmi, gazdasági és politikai tanok terjesztésének betiltására, amiről az állampolgárok jelentős többsége úgy véli, hogy tévesek és káros következménnyel járnak.

Azok, akik kivívták függetlenségünket, hittek abban, hogy az állam végső célja az, hogy szabaddá tegye az embert képességei kibontakoztatására, és hogy kormányzatában a dolgokat megvitató erők felülkerekednek az önkényes erőkön. A szabadságot mint célt és mint eszközt is nagyra tartották. Hittek abban, hogy a boldogság titka a szabadság, a szabadság titka pedig a bátorság. Úgy vélték, hogy annak szabadsága, hogy úgy gondolkodjunk, ahogy akarunk, és úgy beszéljünk, ahogyan gondolkodunk, elengedhetetlen eszköze a politikai igazság felfedezésének és terjesztésének; hogy szabad szólás és gyülekezés nélkül az eszmecsere értelmetlen lenne, ezekkel viszont a vita rendszerint megfelelő védelmet nyújt a kárté-

---

¹ Vö. *Frost v. R. R. Comm. of California*, 271 U. S. 583; *Weaver v. Palmer Bros. Co.*, 270 U. S. 402; *Jay Burns Baking Co. v. Bryan*, 264 U. S. 504; *Pennsylvania Coal Co. v. Mahon*, 260 U. S. 393; *Adams v. Tanner*, 244 U. S. 590.

kony tanok terjesztése ellen; hogy a szabadságra nézvést a legnagyobb fenyegetést a közönyös nép jelenti; hogy a nyilvános vita politikai kötelesség, és hogy ennek az amerikai kormányzat alapelvének kell lennie.² Felismerték azokat a kockázatokot, amelyeknek minden emberi intézmény ki van téve. Azonban tudták, hogy a rendet nem lehet pusztán az annak megzavarásáért járó büntetéstől való félelem révén szavatolni; hogy veszélyes elbátortalanítani a gondolkodást, a reményt és a képzeletet; hogy a félelem az elnyomást táplálja, az elnyomás a gyűlöletet, a gyűlölet pedig veszélyezteti a kormányzat stabilitását; hogy a biztonság útja a feltételezett sérelmek és a javasolt jogorvoslatok szabad megvitatásának lehetőségén át vezet, és hogy a rossz tanácsok ellenszerei a jók. A nyilvános eszmecserében felhasznált értelem erejében bízva lemondtak a törvény által kikényszerített hallgatásról – az erő szavával való érvelésről, annak legrosszabb formájában. Felismerve a kormányzó többségek alkalmi zsarnokságát, úgy egészítették ki az alkotmányt, hogy a szabad szólás és gyülekezés biztosítva legyen.

A komoly sérelemtől való félelem önmagában nem képes igazolni a szabad szólás és gyülekezés korlátozását. Az emberek rettegetek a boszorkányoktól, ezért nőket égettek. A szólás feladata az emberek felszabadítása az irracionális félelmek béklyója alól. A szabad szólás korlátozásának igazolásához elfogadható alappal kell attól tartani, hogy komoly baj származik abból, ha a szabad szólást gyakorolják. Elfogadható alap kell, hogy azt higgyük, az észlelt veszély küszöbön áll. Elfogadható alap kell, hogy úgy véljük, a megelőzendő baj komoly. A hatályos jog minden nyilvános bírálata bizonyos mértékben annak valószínűségét növeli, hogy megszegik azt.³ A jogsértés elnézése fokozza a valószínűséget. Jóváhagyásának kifejezésre juttatása tetézi azt. A bűnös gondolkodásnak a szindikalizmus tanítása révén való terjesztése fokozza ezt. A törvényszegés terjesztése még tovább növeli. De bármennyire elítélendő is erkölcsileg a törvényszegés pártolása, nem igazolja a szabad szólás megtagadását ott, ahol az nem meríti ki a lázítást, és semmi sem mutatja, hogy közvetlenül a pártolás hatására cselekedtek. Nem szabad megfélemlíteni a törvényszegés pártolása és a lázítás, az előkészület és a kísérlet, a gyülekezés és az összeesküvés közötti óriási különbségről. A nyilvánvaló és közvetlen veszély tényének alátámasztásához vagy azt kell megmutatni, hogy közvetlen,

---

² Vö. „Egyáltalán nem kell félnünk egyesek demoralizáló érvelésétől, ha a többiek szabadon rámutathatnak tévedéseikre, és főként ha a törvény kész megbüntetni az első bűnös tettet, amit a hibás érvelés okozott – biztosabb helyreigazítások ezek, mint a bíró értelmi belátása.” Thomas Jefferson idézi Charles A. Beard: *The Nation*, 1926. július 7., 8. Ugyanott az első beiktatási beszédben: „Ha közülünk bárki fel akarná oszlatni ezt az uniót, vagy meg akarná változtatni köztársasági formáját, hadd álljon itt háborítatlanul ama biztonság emlékműveként, amivel a téves vélemény is megengedhető ott, ahol az emberi értelmet hagyják szabadon küzdeni.”

³ Vö. Learned Hand bíró véleményével a *Masses Publishing Co. v. Patten* ügyben, 244 Fed. 535, 540, Amidon bíró véleményével a *United States v. Fontana* ügyben, Bull. Dept. of Justice No. 148, 4–5; Zechariah Chafee: *Freedom of Speech*. New York, Harcourt, Brace and Howe, 1920. 456, 474.

komoly törvénysértésre lehetett számítani, vagy azt pártolták, vagy azt kell megmutatni, hogy a múltbéli viselkedés alapján okkal lehetett azt hinni, hogy ilyen javaslatot fontolgattak.

Azok, akik forradalommal vívták ki függetlenségünket, nem voltak gyávák. Nem féltek a politikai változástól. Nem dicsőítették a rendet a szabadság rovására. A bátor, önálló emberek, akik bíznak a demokratikus kormányzat eljárásain keresztül alkalmazott szabad és félelem nélküli érvelés erejében, a szólással előálló veszélyt csak akkor tekintik nyilvánvalónak és közvetlennek, ha az érzékelhető baj bekövetkezése olyan fenyegető, hogy hamarabb megeshet, mint hogy lehetőség nyílna teljes körű megvitatására. Ha lenne elég idő eszmecsere révén feltárni a hamisságokat és tévedéseket, oktatással elejét venni a bajnak, akkor az alkalmazandó gyógyír a több szólás lenne, nem pedig a hallgatásra kényszerítés. Egyedül a vészhelyzet igazolhatja az elnyomást. Ahhoz, hogy a hatalom összhangban álljon a szabadsággal, csak ez lehet a szabály.⁴ Véleményem szerint ez az alkotmány parancsa. Ezért az amerikaiak számára mindig adott a lehetőség, hogy megkérdőjelezzék a szólás és a gyülekezés szabadságát korlátozó törvényeket, rámutatva, hogy nem volt olyan vészhelyzet, amely igazolta volna azokat.

Továbbá még a közvetlen veszély sem igazolhatja azt, hogy ezeknek a tényleges demokráciához nélkülözhetetlen tevékenységeknek a megtiltásához folyamodnak, kivéve, ha az érzékelt veszély viszonylag komoly. A szabad szólás és gyülekezés megtiltása olyan szigorú intézkedés, hogy nem megfelelő eszköz a társadalomnak okozható viszonylag csekély sérelmek megelőzésére. Egy rendőri intézkedés pusztán azért is alkotmányellenes lehet, mert bár a védekezés hatékony eszköze, megoldásként indokolatlanul szigorú vagy elnyomó. Így hát az állam, rendészeti hatalmát gyakorolva, bűncselekménnyé nyilváníthat a más területére történő mindenféle behatolást, tekintet nélkül annak eredményére, vagy a jogsértő szándékára vagy céljára. Emellett megbüntetheti a behatolás kísérletét, az arra való összeesküvést vagy az arra való felbujtást. De aligha képzelhető el, hogy ez a bíróság alkotmányosnak tartana egy olyan törvényt, amely büntettként torolná meg a pusztán önkéntes összejövetelt egy olyan társaságnál, amely azért alakult, hogy azt hirdesse: a járókelőknek erkölcsi joga van belépni a körbe nem kerített, jelzések nélküli, nyitott telkekre, és tegyék is ezt, még akkor is, ha fennáll a közvetlen veszélye annak, hogy ennek hirdetése birtokháborításhoz vezet. Az a tény, hogy a szólás esetleg a tulajdon valamiféle megsértéséhez vagy megrongálásához vezet, nem elég-

---

⁴ Vö. Chafee i. m. (3. lj.) 24–39, 207–221, 228, 262–265; Harold J. Laski: *A Grammar of Politics*. London, George Allen and Unwin, 1925. 120, 121, és Scrutton bíró véleményével a *Rex v. Secretary of Home Affairs, Ex parte O'Brien* ügyben, [1923] 2 K.B. 361, 382: „Ön akkor hisz valóban a szólás szabadságában, ha hajlandó azt megengedni azoknak az embereknek, akik véleménye tévesnek vagy akár veszélyesnek tűnik az ön számára.” Vö. Charles Warren: *The New Liberty Under the Fourteenth Amendment*. 39 *Harvard Law Review*, 431, 461.

séges betiltásának igazolására. Az állam szempontjából fenn kell állnia a komoly sérelem lehetőségének. A bűn megelőzésére szokás szerint használt elrettentő eszköz szabad emberek között az oktatás, illetve a jogsértés megbüntetése, nem pedig a szólás- és gyülekezési szabadság jogának korlátozása.

A kaliforniai szindikalizmustörvény 4. §-a ismerteti, hogy

[m]inthyogy e törvény a köz békéjének és biztonságának közvetlen megőrzésére irányul és ahhoz elengedhetetlen, abból az okból kifolyólag, hogy jelenleg sokan azért mennek ebben az államban egyik helyről a másikra, hogy a bűnös szindikalizmust hirdessék, tanítsák vagy gyakorolják, e törvény a kormányzó jóváhagyásával lép hatályba.

E törvényi nyilatkozat kielégíti az állami alkotmány vészhelyzetre vonatkozó törvényhozást illető elvárásait (*McDermott*-ügy, 180 Cal. 783). De ez nem zárja ki eleve annak a kérdésnek a vizsgálatát, hogy adott időben és körülmények között megvoltak-e azok a feltételek, amelyek a szövetségi alkotmány értelmében elengedhetetlenek az érvényességéhez. Törvényként, még ha első ránézésre nem is semmis, esetleg vitatható, mert alkalmazva azzá válik (*Dahnke-Walker Milling Co. v. Bondrant*, 257 US 282), az ilyen vizsgálat eredménye pedig függhet az adott eset sajátos tényeitől. Amikor csak a szabad szólás és gyülekezés alapvető jogait állítólag megsértik, az alperes számára nyitva kell maradnia a lehetőségnek, hogy bemutathassa a kérdést, hogy vajon akkor fennállt-e a nyilvánvaló veszély, ha volt ilyen, közeli (*imminent*) volt-e, és az érzékelt baj olyan jelentős volt-e, hogy az igazolja a törvényhozás által közbeiktatott szigorú korlátozást. A törvényhozói nyilatkozat, ahogyan az a tény, hogy a törvényt elfogadták, és az állam legfelső bírósága fenntartotta, nem több annak megcáfolható vélelmezésénél, hogy ezek a körülmények fennálltak.

Azt, hogy amikor 1919-ben Whitney a kifogásolt dolgokat tette, Kaliforniában ennyire nyilvánvaló és közvetlen volt-e a komoly baj veszélye, az ügy fontos kérdésévé kellett volna tenni. Követelhetette volna, hogy a kérdést bíróság vagy esküdtszék döntse el. Ehhez képest csak azt állította, hogy a rendelet, őrá alkalmazva, megsértette a szövetségi alkotmányt, de azt nem, hogy az semmis, mert nem állt fenn semmilyen komoly baj nyilvánvaló és közvetlen veszélye, és azt sem kérte, hogy a szabad szólás és gyülekezés jogát így korlátozó érvényes intézkedés e feltételeinek meglétét bíróság vagy esküdtszék döntse el. Másfelől viszont volt olyan bizonyíték, amelynek alapján a bíróság vagy egy esküdtszék esetleg úgy találta volna, hogy fennállt efféle veszély. Képtelen vagyok elfogadni a bírósági véleménynek azt a feltételezését, hogy egy olyan politikai párt gyűlésén való részvétel joga, amelyet azért hoztak létre, hogy egy szükségszerűen a távoli jövőben zajló, tömegmegmozdulással járó proletárforradalom kívánatos voltát hirdessék, nem áll a Tizenegyedik Alkotmánykiegészítés védelme alatt. Jelen esetben azonban volt más bizonyíték is, ami hozzájárult az összeesküvés tényének megalapozásához: az, hogy az ipari munkások nemzetközi szervezetének (International Workers of the World) tagjai jelenleg komoly bűncselekményeket követnek el, és ehhez hasonlóan

az, hogy annak megmutatása, hogy az efféle összeesküvést elősegítené azon szervezet tevékenysége, aminek Whitney tagja volt. Ilyen körülmények között az állami bíróság álláspontja nem kérdőjelezhető meg.

Ezen eset felülvizsgálatára vonatkozó hatáskörünk nemcsak arra a kérdésre korlátozódik, hogy megtagadták-e a szövetségi alkotmány által biztosított jogot (*Murdock v. City of Memphis*, 20 Wall. 590; *Haire v. Rice*, 204 US 291, 301), hanem az erre helyesen alapozott és elutasított egyedi igényekre is (*Seaboard Air Line Ry. v. Duvall*, 225 US 477, 485–488). Itt nincs olyan hatáskörünk, amelyet az alsóbb szövetségi bíróságok ítéleteinek felülvizsgálatakor alkalmanként gyakorlunk, ti. hogy büntetőügyekben kijavítsuk azokat a végzetes hibákat, amelyek ellen az ügyet tárgyaló bíróságon nem tiltakoztak (*Wiborg v. United States*, 163 US 632, 658–660; *Clyatt v. United States*, 197 US 207, 221–222). Ez a tagállami bíróság kereseti tévedése (*writ of error*). Mivelhogy nem vizsgálhatjuk az imént ismertett tévedéseket, támogatom az állami bíróság ítéletének jóváhagyását.

Holmes bíró csatlakozik e véleményhez.

II. rész

Francia esszék

LUDASSY MÁRIA

Sajtószabadság francia módra

A sajtószabadságot nem szoktuk *par excellence* francia témának tekinteni: Milton-tól Millig, Jeffersontól Rawlsig inkább az angolszász politikai gondolkodás fő motívumaként kezeljük, francia kontextusban pedig inkább azon gondolkodók alapproblémája, akik az angol/amerikai modellt tekintették paradigmaticusnak, Montesquieu-tól Malesherbes-ig, Condorcet-tól Constant-ig. Francia földön vagy a felvilágosult despotizmus illúziója – Voltaire és eleinte az enciklopédisták –, vagy a korlátlan népszuverenitás eszméje – Rousseau-tól Robespierre-ig –, a hatalom kiterjesztését, mindenre kiterjedő kontrollját idealizáló/igazoló ideológiája vált dominánssá, ami ellenségnek tekintette a hatalommegosztás elvét csakúgy, mint a vallás vagy a sajtó szabadságát. Jelen válogatás megkísérli árnyalni ezt a közkeletű képletet: volt – és nem is akármilyen – szellemi súlyú szabadelvű francia gondolat, amely éppoly alapjognak tekintette a szólás és a sajtó korlátlan szabadságát, mint angol és amerikai kortársaik. Sőt, az etatista centralizáció árnyékában néha még radikálisabb formában fogalmazták meg elidegeníthetetlen emberi jogként posztulálva a sajtószabadságot, mint mérsékeltebb angolszász eszmetársaik. Ami persze több áldozattal is járt: bár Defoe és Swift sem úszták meg retorzió nélkül hatalomkritikus tevékenységüket, az túlélhető volt. Malesherbes és Condorcet tragikus sorsa bizonyítja, hogy a „szabadság despotizmusa” zsarnokibb lehet, mint a régi rend kifáradóban lévő szabadságellenes intézkedései valaha is voltak. Malesherbes, a királyság főcenzora, lehetett liberális a felvilágosodás filozófusainak védelmében, de amikor 1793-ban elvállalta a szegény XVI. Lajos védelmét – egy klasszikus jogállami norma s visszamenőleges hatályú törvénykezés tilalma alapján –, hamar szembekerült azzal az abszurd fordulattal, hogy „a hazaárulók védelme maga is hazaárulás”, és ez az „erény és terror uralma” alatt a guillotine-t jelentette. A sajtószabadságról írt értekezésének kiindulópontja a klasszikus – először talán Locke híres vallási toleranciáról szóló levelében megfogalmazott – tétel, miszerint „[a] vélemények nyilvános megvitatása az igazság kiderítésének biztos, és talán egyetlen eszköze”. Félévszázados harcát idézi a könyvkereskedelem szabadságáért, amikor még Montesquieu-tól és Voltaire-től félt a hatalom, amikor Rousseau-t kellett védeni az érseki mandátumokkal szemben. „Kitartottam felfogásom mellett, és mindvégig azt hangoztattam előttük, hogy a tévedések csak ideiglenesek, és feltéve, hogy meghagyják a vita szabadságát, végül az igazság kerekedik felül.”

A kötetben közölt Robespierre-szöveg még radikálisabb elkötelezettségről tanúskodik a sajtó korlátlan szabadsága mellett: míg a locke-i liberalizmus a vita szabadságára alapozta a vallási toleranciát, ő már az amerikai alkotmány emberjogi retorikáját idézi. „A gondolatok szóban, írásban vagy nyomtatásban való közlésének joga semmilyen módon nem akadályozható vagy korlátozható – ezt mondják ki a sajtószabadságra vonatkozó törvények az Amerikai Egyesült Államokban, és megvallom, örömmel tölt el, hogy hasonló előjelek mellett adhatom elő véleményemet azoknak, akik azt korábban talán hajlamosak lettek volna különösnek vagy túlzónak tartani.” A Nemzetgyűlésben Robespierre Condorcet mellett az emberi jogok legkövetkezetesebb képviselője volt: együtt harcoltak a zsidók emancipációjáért (Condorcet a nők számára is egyenlő jogokat követelt, idáig Robespierre nem követte), a halálbüntetés eltörléséért és a sajtó semmiféle korlátozást nem ismerő szabadságáért. „A sajtószabadságnak teljesnek és határtalannak kell lennie, különben nem is létezik” – így Robespierre, aki jogászai végzettségének megfelelően ekkor még a jogállami normákhoz híven megkülönbözteti a közszereplők kritikatúrési kötelezettségét a magánemberek személyiségi jogainak a rágalomokkal szembeni védelmétől. „Röviden: vagy le kell mondani a szabadságról, vagy jóvá kell hagyni a sajtó korlátlan szabadságát. A közhivatalt betöltő személyeket illetően a kérdés ezzel eldőlt.” A magánszemélyek védelmét magánvádas eljárások és a méltó kártérítés biztosíthatja, az erkölcsi kárpótlást pedig a helyreigazítási kötelezettség, a nyilvános rágalomnak a nyilvánosság előtt történő visszavonása és a bocsánatkérés jelentheti: a sajtó szabadságának hatalmi korlátozását nem igazolhatja, hogy egyesek visszaélnek az írott szó hatalmával.

„A Nemzetgyűlés kinyilvánítja, hogy

1. minden embernek joga van bármilyen módon közzétenni gondolatait, és a sajtószabadságot semmiféle módon nem szabad sem akadályozni, sem korlátozni;
2. akárki sértse is meg e jogot, azt a szabadság ellenségének kell tekinteni és a Nemzetgyűlés által meghatározandó legnagyobb büntetéssel kell sújtani;”.

Bár célját tekintve ez még Robespierre szabadelvű korszakából való beszéd, hangsúlyaiban már eltér Condorcet politikafilozófiai liberalizmusától, és épp az utolsó mondat illusztrálja ezt: a Megvesztegethetetlen „a szabadság ellenségeinek” szigorú megbüntetéséről beszél a sajtószabadság védelmében – a „semmi szabadságot a szabadság ellenségeinek!” szellemében –, míg az enciklopédisták szellemi örököse a büntetések arányosságáról és a retroaktivitás tilalmáról szól 1776-os, tehát még a régi rend idején írt *Töredékeiben*. A matematikus-filozófus jogelméleti fejtegetéseiben is fontosnak érzi a precíz szóhasználatot: „Jegyezzük meg, hogy az »arányosság« szónak itt nem kell olyan pontos értelemmel bírnia, mint a természettudományokban.” Semmiféle retorzió nem elfogadható a vallást bíráló vagy erkölcsi kérdéseket vizsgáló művek esetében: „következésképp semmilyen, a valóság, a morál, a jó erkölcs ellen szóló könyv sem valósíthat meg bűncselekményt.” Bűn viszont – persze nem a természetjog, hanem a pozitív jogok bázisán – az er-

kölcsökre vagy a vallásra vonatkozó szabad vizsgálat korlátozása: „[A]z emberi jogok megsértését jelenti, ha akadályokat gördítünk az igazság megismerése elé e fontos dolgokban, vagy ha elrejtjük az emberek elől a vélekedéseik mellett vagy ellen szóló érveket. Márpedig ezt tesszük, ha a bevett nézetekkel szembehelyezkedő művek szerzőit büntetéssel sújtjuk.”

A vallási fanatikusok véleménynyilvánítása sem korlátozható, kivéve, ha közvetlen erőszakos cselekedetekre buzdítanak: ez mai vitáink kontextusában is fontos állásfoglalás a gondolat- és szólásszabadság kérdésében: „Legyen szó képmutatásról vagy vakbuzgóságról, ezek gonosztevők vagy bolondok, a törvény szerint mégsem követtek el semmiféle büntetést.” Ha mégis bizonyíthatóan valamely lázító írás következménye egy erőszakos bűncselekmény, akkor is csak a visszamenőleges hatály tilalma alapján lehetséges a felelősségre vonás: „csak egy olyan törvény alapján büntethetők jogszerűen, amelyet még a büntettek elkövetése előtt alkottak meg.” Condorcet ezen jogállami felfogását a forradalom alatt sem adta fel, „az emberi jogok ellenségeinek emberi jogait” is védelmezvén Robespierre ellenében, aki ekkor már „a hazafiak rágalmasát”, „a megbüntetett zsarnokok iránti szánalmat”, „a nemzet erkölceit romboló nézeteket” is halálos bűnnek – pontosabban halálbüntetéssel járó tettnek – tekintette. A sajtószabadság kompromisszumok nélküli védelme biztos az egyik fő oka volt annak az engesztelhetetlen gyűlöletnek, amit Robespierre a francia felvilágosodás utolsó filozófusa iránt érzett, aki így írt a Marat-féle *Ami du peuple* és az ultraroyalista *Ami du roi* erőszakra uszító orgánumok rendőri üldözése ellenében: „Én nem olvasom sem a *Nép barátja*, sem a *Király barátja* című lapokat. Mondják nékem, hogy az első igaztalanul a forradalom ellenségei közé sorol, nem érdekel, ahogy azok a rágalmasok sem, amelyekkel a második mocskol. Amikor a rendőrség betiltotta e lapokat, egyaránt tiltakoztam. Nem az a kérdés, hogy a betiltott mű jó vagy rossz, hanem hogy betiltásuk az Emberi Jogok Nyilatkozatának megsértését jelenti, megengedhetetlen támadás a szólásszabadság ellen. Meggyőződése, hogy a sajtó szabadsága a legbiztosabb korlát, amelyet a legügyesebb zsarnokság sem képes kijátszani, ezért kötelességemnek érzem, hogy nemcsak Párizs, nemcsak Franciaország, hanem egész Európa előtt feleljem szavamat az emberi jogok ezen legszentebb menedéke elleni támadás miatt.” (*Le Patriote français*, 1791. július 31.)

Boissy d’Anglas sajtószabadságról szóló értekezése már Robespierre rémuralmának történelmi tanulságait is összegzi, midőn 1796-ban thermidor átmeneti liberalizációja után a Direktórium újra a közérdek/közüdv (valójában a kormányzat) védelmére hivatkozva a sajtó szabadságának korlátozására készül. Condorcet történelemfilozófiai főműve – *Az emberi szellem fejlődésének történelmi tablója* – szellemének megfelelően az egész emberiség megrablásaként értékeli bármely eszme – akár téveszme is – betiltását: „minden ország tulajdonának megtámadása is, maga az utókor jogainak megsértése, mert azé az elmúlt századok minden tudása, és én azt mondom, minden tévedése is.” A Locke óta a szabadelvű érvelés központjában szereplő argumentum – a szabad vitában csak az igazság győzhet – mel-

lett a modern nyilvánosságelv is fontos Boissy d'Anglas írásában: „Hogyan kívánhatják, hogy azt higgyük, jó az, amit Önök tesznek, ha csak az Önök vagy a kormány által felügyelt személyeknek engedélyezik, hogy nyilvánosságra hozzák azt?” A kizárólagos kormánypárti sajtó eleve hiteltelen, nem képes erősíteni a kormánypolitika elfogadottságát, csak a kételyeket növeli minden állami intézkedéssel szemben: „Lesz-e Önöknek az övétől [a kormányzattól] eltérő nyilvános véleménye? Mitől lesznek Önök mások, mint a kormány gondolatainak szerkesztői, akaratának írtnokai?” Robespierre forradalmi kormányzatának politikai öröksége ez, de a Közjóléti Bizottság legalább nyíltan kimondta, hogy a kormánykritika főbenjáró bűn...

Benjamin Constant, a császárság és a restauráció korszakának liberális politikusa és közírója röviden így summázta a sajtó szabadságára vonatkozó véleményét: „Mindent meg kell engedni, vagy mindenkit agyon kell lövetni!” A bonapartizmus – ahogy Constant fogalmazott, „a hódítás szelleme” – nem idegenkedett ez utóbbi megoldástól. A restauráció éveiben de Bonalddal, a Föccenzorral való vitájában már kevésbé szélsőségesen érvel a sajtó korlátlan szabadsága védelmében: az, hogy egyesek az utcán járva betörik a kirakatüvegeket (azaz néhány újságíró erőszakos tettekre izgat), nem jelentheti azt, hogy az utcán való sétálást be kell tiltani...

Royer-Collard *A sajtószabadság politikai intézmény és társadalmi szükséglet* című írása 1822-ben született, midőn de Bonald és a királpárti ultrák radikális támadást intéztek a sajtó ellen, tovább nyirbálva a már amúgy is jócskán korlátozott szabadságát. A többség persze megszavazta a szabadsággyilkos törvényeket, a doktriner liberálisok csak az argumentációjuk erejével nyerhettek, nem a parlamenti szavazás során. Royer-Collard is a nyilvánosság alkotmányos alapjogával érvel – kombinálva ezt a *ius resistendi* klasszikus elvével: „A nyilvánosság egyfajta ellenállás a fennálló hatalommal szemben, hiszen leleplezi a tévelygéseit és hibáit, és képes diadalra vinni ellenében az igazságot és az igazságosságot. (...) Ebből a szempontból tekintve a nyilvánosság intézmény, állampolgári jog, mert a polgári szabadságjogok nem mások, Uraim, mint ellenállási jogok.”

Lamennais, a szabadelvű politikai katolicizmus legkiválóbb képviselője az 1830-as forradalom után indított liberális katolikus orgánus, az *Avenir* tanainak bemutatásakor kiemelt fontosságot tulajdonít a sajtó szabadságának, a szekuláris újságok pragmatikus okfejtésével ellentétben szinte szakrális szerepet szánva az IGE, ami, mint tudjuk, „a kezdetben vala” korlátozásmentes kibontakozásának. „A mi szemünkben a sajtó csupán a szó kiterjesztése, olyan, mint egy isteni jótétemény, az emberek közötti kommunikáció hathatós, egyetemes módja és a szellem általános fejlődését ösztönző leghatékonyabb eszköz, ami számunkra adatott.” A szó szabadságának korlátozása nem egyszerűen politikai hiba, hanem szentségsértés, az Isten képására teremtett gondolkodó lény méltóságának megsértése.

Victor Hugo az 1848-as forradalom leszálló ágában az államcsínnyel ekvivalensként kezeli a sajtószabadság elleni támadásokat: a szellem szabadságának visszaszorítását szükségképpen követi a nyílt, fegyveres erőszak szabadsággyilkos politikája. A képviselőház padsoraiban már felkészült Louis Bonaparte, a leendő III. Napóleon, akinek *brumaire* 18-ája az írókat éppúgy száműzetésbe küldi, mint a jelen kötet szerzőinek szólás- és sajtószabadságról szőtt álmait.

MARIE JEAN ANTOINE NICOLAS DE CONDORCET (1743–1794) matematikus, a matematikai módszereket a társadalmi kérdésekre alkalmazó politika- és jogfilozófus, államférfi, a Francia Tudományos Akadémia titkára volt. Számos cikke és értekezése jelent meg – a többsége álnéven vagy névtelenül –, emellett kiterjedt levelezést folytatott, és jelentős mennyiségű kiadatlan iratot hagyott maga után, többek között a sajtószabályozás-elméleti töredékeit (ezek először 1847-ben láttak napvilágot). A szerzőségről és az átadandó tudás előjogokhoz nem köthető voltáról vallott felfogása eltért a felvilágosodás korának elképzeléseitől, de még ennél is radikálisabb gondolkodásmódról árulkodnak a gondolat- és sajtószabadság elengedhetetlenségéről és a sajtóvétség büntetőjogi feltételeiről szóló megjegyzései.

A szöveg megjelenési helye:

Nicolas de Condorcet: *Fragments sur la liberté de la presse* [1776]. In: *Oeuvres complètes de Condorcet*. Párizs, Brunswick, 1804. 16. kötet. 3–30.

NICOLAS DE CONDORCET

Töredékek a sajtószabadságról

I. Általános alapelvek

A bűncselekmény olyan tett, amely szükségszerűen egy vagy több személynek súlyos sérelmet okoz, és elkövetőjének éppen ez volt a szándéka.

Jogtalanságot mondunk, nem pedig rossz cselekedetet, ugyanis a jogtalan cselekedet olyan rosszat jelent, amelyet semmi esetre sincs jogunk megtenni, és megsérti annak jogát, akivel szemben elkövetjük.

Súlyos jogsértésről beszélünk, hiszen az apróbb jogtalanság nem lehet a törvényhozás tárgya. Szándékosan elkövetett jogtalan cselekedetről beszélünk, mert az, ami akaratlan, nem tartozik a törvény hatálya alá. Szándék alatt csupán annak a sérelemnek a tudatát értjük, aminek a tetteből kell származnia – mivel az is vétkes, aki jó szándékkal okoz sérelmet.

Definíciónk megköveteli, hogy a sérelem szükségszerűen következzen be, mert be kell tudnunk bizonyítani, hogy 1. valós sérelemről van szó; 2. a jogsértést szándékosan követték el. A meghatározás e második fele a fentiekből és a később következő elvek egyikéből adódik.

Az elkövetett büntett feljogosítja a társadalmat arra, hogy 1. megakadályozza a tettet újabb büntettek elkövetésében; 2. olyan büntetést szabjon ki rá, amelyet az ilyen típusú büntettre előzetesen megállapított. De a társadalom e jogok közül csak az elsővel rendelkezhet azokkal szemben, akik szándékukon kívül követnek el súlyos jogtalanságot.

Ahhoz, hogy a büntetést igazságosan állapítsák meg, 1. szükséges, hogy a büntett természeténél fogva alkalmas legyen a bizonyításra, azaz bizonyíthatónak kell lennie, hogy valaki azzal a szándékkal követett el egy ilyen tettet, hogy egy vagy több másik személynek sérelmet okozzon. 2. A büntetésnek nem szabad meghaladnia az ahhoz szükséges mértéket, hogy az attól való félelem a dolgok általános rendje szerint visszatartsa a bűn elkövetésétől, azért, hogy ne sújtsunk mindenkit túl súlyos büntetéssel néhány szörnyeteg miatt, akikkel szemben a szigorú büntetés elkerülhetetlen – tegyük hozzá, hogy maga ez a szükségszerűség nagyon is bizonytalan. Ez valóban igazságtalan lenne, de nem a bűnözővel, hanem a társadalommal szemben. 3. A társadalomnak nem származhat nagyobb kára a büntett kivizsgálásából vagy megbüntetéséből, mint amekkorát a büntetés elmaradása eredményezne. 4. A büntetést úgy kell megállapítani, hogy ne okozzon nagyobb

kárt a bűnelkövetőnek, mint amekkorát a büntett megtorlatlanul hagyása okozna a társadalom számára – ezért nem lehet egy csekély súlyú jogsértés a büntetőtörvények tárgya; az a felfordulás, amit akár csak egy nyomozás is okoz egy polgár vagy a társadalom életben, meghaladná azt, ami a büntetlenségéből származna. Ez utóbbi feltételt kell, úgy hiszem, a büntett és a büntetés arányosságán érteni.

Jegyezzük meg, hogy az „arányosság” szónak itt nem kell olyan pontos értelemmel bírnia, mint a természettudományokban. Csak egyfajta egyenlőséget, megfelelést kell jelölnie. Amikor összehasonlítjuk a bűnelkövető számára a szenvedésből származó sérelmet azzal, amit a büntett okozott a társadalomnak, semmiképp sem arra gondolunk, hogy a társadalom számára okozott kár nagyságát meg kell szorozni a tagjai számával, hogy összehasonlíthassuk ezt az eredményt a szenvedés okozta fájdalommal – ez a számítás egyáltalán nem alkalmazható az erkölcsi kérdésekre. Hát nem nyilvánvaló, hogy mindenki inkább a nagyon kis rosszat részesítené előnyben annak érdekében, hogy valaki más ne szenvedjen nagyon sokat? Csak azt értjük ez alatt, hogy a büntetésnek nem szabad meghaladnia azt a kárt, amit a büntett folyamatos megtorlatlansága okozna az annak áldozatává váló egyénnek. Vegyük például a lopást. Tegyük fel, hogy büntetlenül marad. Ez azt vonná magával, hogy nem létezik többé tulajdon, és az emberek még abban sem lehetnek biztosak, hogy békében élvezhetik munkájuk gyümölcsét; nyomorúságos, nyugtalan életet élnek, amelyben ki vannak téve a harcoknak, ha meg akarják őrizni azt a keveset, amijük van. Így a lopás büntetése a szabadság és tulajdon nélküli, nyomorúságos stb. élet kell hogy legyen.

II. Milyen esetben lehet egy írás közbűn?

Amíg egy mű a szerző kezében marad, nem képez büntettet – ott tényszerűen semmiféle sérelmet nem okozhat. Tehát a mű közzététele a valódi bűncselekmény. Így csakis akkor lehet eljárást indítani egy szerző ellen, ha bizonyított, hogy nemcsak a könyv szerzője, hanem a kiadásért is ő felel: bizonyítotttnak kell lennie, hogy a nyomdásznak azzal a szándékkal adta el vagy oda a kéziratát, hogy kiadassa.

Most azt kell megvizsgálunk, milyen esetben testesíthet meg egy, a szerző által megjelentetett könyv bűncselekményt. Ehhez az szükséges, hogy sérelmet okozzon, hogy e sérelem a közzététel szükségszerű következménye legyen, és hogy szándékos legyen. Nos, 1. sérelemről csak a másik akarata ellenére okozott rossz esetén lehet szó. Így következképp semmilyen, a vallás, a morál, a jó erkölcs ellen szóló könyv sem valósíthat meg bűncselekményt. Az ilyen könyvek hatásairól vallott némely vélemény, hogy pokolra juttatnak, hogy romlásba döntenek, valójában csak azért alakulhatott ki, mert ők hozzájárultak ahhoz, hogy így legyen, és mert meggondolatlanok. 2. Ha azok, akiket e könyv – mint azt feltételezik – megrontott, kárt okoztak másoknak, a büntettet nem lehet a művek szer-

zöjének tulajdonítani, hiszen ezt a kárt szükségszerűen nem ő okozta, sem pedig bizonyítani nem lehet, hogy valójában az lett volna a szándéka, hogy ilyen bűntényt elkövessenek, mert végül is a bűncselekmény egy szükségszerűen egyéni cselekedet. Senki sem bűnrészes egy másik ember büntetésében, csak ha elősegíti számára annak végrehajtását, vagy ha eszközként használja a másikat azzal a szándékkal, hogy vele követtesse el a büntettet. Minthogy egy, az erkölcs elleni könyv szerzőjéről nem tehető fel, hogy bármelyik módon közreműködött volna a bűncselekményben, így nem lehet abban bűnrészes. 3. A sérelemokozás szándéka nem bizonyítható, amikor az ilyesféle, a vallás vagy a morál elleni tettnek nevezett könyvekről van szó, ugyanis e könyvekben a szerző azért támadja az adott vallást, mert hamisnak hiszi, a valamely erkölcsi elvet támadó szerző pedig azért, mert haszontalannak véli, és nem gondolja, hogy művével rosszat tesz – ahhoz pedig, hogy ne lehessen ellenük sem vizsgálatot indítani, sem megbüntetni őket e tettért, elégséges az, hogy a szándékot lehetetlen legyen bizonyítani.

Ugy gondoljuk, hogy itt mindig valamilyen erkölcsi képtelenségről, azaz olyasmiről van szó, ami alól oly kevés kivétel van, és ami oly rendkívüli ügyeskedést igényel, hogy ezek a kivételek nem lehetnek a törvény tárgyai.

Korábban azt mondtuk, hogy amikor a büntett fennáll, akkor is csak abban az esetben szabad akként kezelni, ha sem a kivizsgálása, sem a megbüntetése nem okoz a társadalom számára nagyobb kárt, mint amekkora magából a büntetből származna; ez a feltétel önmagában elegendő ahhoz, hogy igazságtalanságnak nyilvánítsunk minden olyan szerző elleni eljárást, aki meggyőződésből támadta meg az elfogadott vallás vagy erkölcs alapelveit.

Valójában nem tagadhatjuk, hogy vannak olyan tévhitek, amelyeket a nagy nemzetek általánosan igaznak fogadnak el, ahogyan azt sem, hogy ezek a hamis vallások sok gondot okoztak. Ugyanígy, még ha az erkölcs általános szabályai mindenütt ugyanazok is, mindenhol felbukkannak hibás és veszélyes morális elvek. Az olyan rend, amelyben a közvélekedés nagy jelentőséget tulajdonít a kötelességeknek, gyakran ellentétes a természet rendjével, és ez sokkal nagyobb baj, mint hinnénk. Sok országban a közömbös vagy akár a bűnös cselekedeteket is a jótettek rangjára emeltek, a megengedhető, sőt az erkölcsös cselekedeteket pedig büntettnak nyilvánítottak. Minden ilyen tévedés végzetes – aki pedig rájön ezekre, annak kötelessége megvilágosítani azokat, akiket megtévesztettek, mert az emberi jogok megsértését jelenti, ha akadályokat gördítünk az igazság megismerése elé e fontos dolgokban, vagy ha elrejtjük az emberek elől a vélekedéseik mellett vagy ellen szóló érveket. Márpedig ezt tesszük, ha a bevett nézetekkel szembehelyezkedő művek szerzőit büntetéssel sújtjuk, mert abból, hogy egy uralkodó, egy szuverén testület vagy az egész nép úgy ítéli meg, hogy e nézetek igazak és hasznosak, még nem következik az, hogy ez így is van, ennél fogva nincs joga, hogy meggátolja az az elleni támadásokat. Annak joga, hogy mindenki megvizsgálhat minden véleményt, akármilyen is legyen az, nem támadható meg zsarnokoskodás nélkül, és támadás megakadályozni azt, hogy minden ember nyilvánosan elmondhassa, hogy mit gondol erről a felfogásról.

A bevett vallással ellentétes művekkel kapcsolatban felhozható egy elég megtévesztő ellenvetés, ami, legalábbis néhány országban, ürügyül szolgált azoknak az embereknek, akik bár korántsem akarták magukat olyan színben feltüntetni, mint-ha elfogadnák a népvallást, hiúságuk folytán azonban – romlottságból vagy gyengeségből – mégsem mertek ellenállni a papoknak, amikor azok vallási szempontból intoleráns törvényeket követeltek. A nép fanatikus, mondták, az Önök követői úgyszintén azzá fognak válni. Tehát 1. maguk ellen fogják haragítani a népet, és megzavarják a társadalmi rendet és az állam békéjét. 2. A híveik túlzásokba fognak esni a törvények által intézményesített vallás ellenében, veszélyeztetik a köznyugalmát, azt a jogot, hogy mindenki nyugodtan vihet végbe semleges cselekedeteket, bármi legyen is a célja velük. Az első érv nem okozhat komoly gondot: pontosan olyan, mintha ahelyett, hogy büntetést rónánk ki az erdőn át utazókat kifosztó rablókra, azt javasolnánk, hogy tiltsuk meg az utazóknak, hogy arra menjenek. Ha a nép elvakult, sújtsák büntetéssel azokat a fanatikus tetteket, amelyek sértik a polgárok jogait és valóban büntettek!

Ami a második érvet illeti, ha az elfogadottal ellentétes vélemény hívei zavarják amazokat a jogaik gyakorlásában, például az arra való jogukban, hogy valamelyik szertartást vagy istentiszteletet megtartsanak, akkor ők bűnösök. Az előítéletek védelmében vagy ellenében fanatizmust gerjesztő művek szerzői csak mint a közrend megzavaróinak bűnsegédei vagy felbujtói lehetnek vétkesek – lázításért megbüntethetők, de nem azért, mert kiálltak az egyik vagy a másik vélemény mellett.

Ha ezeket az elveket a politikai tárgyú művekre alkalmazzuk, ugyanerre az eredményre jutunk. Csakugyan, ameddig ezek az írások a törvényhozás, a közgazdaság vagy az alkotmány alapelveiről értekeznek, az emberek vagy a kormányzat jogait, a hatályos törvények hibáit, a törvényhozás, az adók vagy a kereskedelem hatásait stb. tárgyalják, könnyű belátni, hogy 1. nem származik semmiféle kára akaratán kívül annak, aki elfogadja e nézeteket; 2. az ezen vélemények alapján cselekvő személyek által elkövetett esetleges vétségekért nem szükségszerűen a szerző okolható; 3. ugyanígy lehetetlen bizonyítani, hogy a szándéka az volt, hogy sérelmet okozzon; végül 4. a közérdek azt kívánja, hogy meg tudjuk vitatni az ártalmas túlkapasokat, hogy a polgároknak jogában áll foglalkozni e kérdésekkel, és az azokat vizsgáló művek kiadásának megtiltásával megsértjük e jogot. Végezetül, ahogy korábban, most is úgy találjuk, hogy sohasem valamely vélemény képviselése miatt büntethető meg egy könyv szerzője, hanem a közrend megzavarásáért – ha megérdemli is a büntetést, akkor sem mint szerző, hanem mint lázító.

Most hát vizsgáljuk meg, hogy milyen körülmények között lehet felelős egy szerző lázítás bűnéért – három dolgot kell itt egymástól elkülöníteni.

I. Ha a nép fellázad egy érvényben lévő törvény ellen, világos, hogy mindenki, aki a felkelés alatt művet ad ki e törvény ellen, valóban bűnös. Ténylegesen 1. kárt okoz, mivel könyve közzététele árt a köznyugalmának. 2. E kár szükségszerű és közvetlen következménye a közzétételnek. 3. A károkozási szándék bizonyított, mert lehetetlen azt feltételezni, hogy a szerző annyira félkegyelmű legyen, hogy ne

tudja: egy könyv, ami ugyanazokat az elveket hangoztatja, mint amelyek egy felkelés ürügyéül szolgáltak, alkalmas annak szítására. Az ilyen esetben kiszabott büntetés nem sérti a polgárok jogát, mert amint a rend helyreáll, visszanyerik a vizsgálódáshoz és a véleménynyilvánításhoz való jogukat.

II. Feltételezhetjük, hogy nem történt ugyan lázadás, de a szerző arra buzdított, hogy egyértelműen a lázítás volt a célja. Vegyünk példának egy arisztokratikus államot. Ha valaki kiad egy művet, amiben elvként mondja ki, hogy a szuverenitás joga elidegeníthetetlen, hogy az a polgárok testületeit illeti meg, és az egybegyűlt polgároknak jogában áll megváltoztatni a jelenlegi alkotmányt, akkor eddig a pontig nem terjed ki a műre a törvény hatálya, így a szerzőt nem sújthatják büntetéssel anélkül, hogy ne követnének el igazságtalanságot öellene és az egész nép ellen, amely nem fosztható meg attól a szabadságtól, hogy megismerhesse jogait és kötelességeit. Ha a szerző azt is hozzáteszi, hogy azáltal, hogy az arisztokrácia tagjai törvényhozónak nyilvánították magukat, megsértették és elbitorolták a nép jogait, és vétettek ellene, törvényhozói hatalmuk pedig törvénytelen, a szerző még mindig nem bűnös semmilyen büntényben. Olyan eszmét terjeszt, amely anélkül létezhet az ő és az olvasói fejében, hogy megzavarná a rendet és bármiféle sérelmet okozna, elvégre akár azt is hozzátehetné – és ezzel nem mondana ellent önmagának –, hogy e hatalom törvénytelenége ellenére a természetjog mindenkit arra kötelez, hogy nyilvános magatartásában polgártársai érdekei szerint járjon el, tartsa tiszteltben ezt a hatalmat, és éljen e törvények szerint még akkor is, ha azt kívánja, hogy változtassák meg azokat. A szerző akkor csak egy békés polgár, akit egyáltalán nem kell megbüntetni, még akkor sem, ha történetesen hatalmasat téved. Ám ha azt mondja, hogy minden embernek joga van ellenállni e szerinte törvénytelen hatalom gyakorlásának, erejét a kormány ereje ellen fordítani, akkor ettől fogva e szerző könyve a törvény hatálya alá esik. Tegyük fel most, hogy e könyv megjelenését követően lázadás tör ki, és bizonyított, hogy a könyv hozzájárult annak kiváltásához – ekkor a szerző lázító, és mint ilyen, büntethető.

III. Ha a könyv szerzője közvetlen lázadásra buzdít egy adott országot, és a lázadásra sor kerül, akkor a szerző bűnös – arra sincs szükség, hogy bizonyítható legyen, hogy a könyv hozzájárult ahhoz. Valójában ebben az esetben a bűncselekmény adott, a károkozás megtörtént, és a könyv szerzője, amennyire csak lehetséges, hozzájárult ahhoz.

Ha nem kerül sor lázadásra, akkor a büntettet sem vitték véghez: ha nem sikerült, nem követték el, és ez esetben a büntettet megkísérelték, de meghiúsult.

IV. Van még egy fajtája a lázító műveknek, amikről nem haszontalan kissé részletesebben is beszélni e helyütt: a fanatikus írások. Két csoportba sorolhatjuk ezeket. Az elsőben a szerzők intoleranciát hirdetnek – ha csak annak alátámasztására szorítkoznak, hogy a legitim törvényhozóknak jogukban áll, mi több, kötelességük másokat üldözni, nem érdemelnek más büntetést, mint megvetést és közutálatot. Legyen szó képmutatásról vagy vakbuzgóságról, ezek gonosztevők vagy bolondok, a törvény szerint mégsem követtek el semmiféle büntetést. Azonban ha lázító írásaikkal arra buzdítják a népet, hogy maga szolgáltatson igazságot, akkor

már lázító szerzőnek minősülnek. Még az első esetben is csak a nyugodt kormányzás idején ártatlanok, ám ha ugyanezek a művek zavaros időkben jelennek meg, akkor – más, lázadás szítására alkalmas művekhez hasonlóan – a törvény hatálya alá esnek, szándékaik ártatlansága sem hozható fel mentésként. Valójában nyilvánvaló, hogy céljuk egy olyan mű közzététele volt, amely fenntartja a zűrzavart, ennél fogva bünt követtek el azzal, hogy hozzájárultak a zavarkeltéshez.

A második fajta tartozó művekben a fanatikusok felkelést szítanak, azt bizonygatva, hogy mindenkinek joga van meggyilkolni egy kiközösített, eretnek vagy másokat üldöző uralkodót. Ezek az állítások megfelelnek a lázítás bűnének, és ennek jellege aszerint változhat, hogy békés vagy zűrzavaros időkben követték el.

E megfontolások két kérdés megvizsgálására késztetnek: az első az el nem követett büntettekkel, a második az olyan büntetésekre vonatkozó törvényekkel kapcsolatos, amelyek egykor valóban bűncselekmények voltak, de azóta megváltozott a természetük, és ma már nem azok.

Láttuk, hogy a büntett kettős jogot ad a társadalomnak: az első az, hogy megakadályozza a társadalom bizalmát méltán elvesztő bűnözőt újabb bűncselekmények elkövetésében, a második pedig, hogy a törvény szabta büntetést mérjék rá azért, hogy eltérítsék a bűn útjáról. A társadalom ezen jogait illetően fontos megkülönböztetni a megkezdett, a megkísérelt, de megghiúsult, valamint a sikertelenül elkövetett büntetteket.

Megkezdett alatt olyan bűncselekményt értek, amelynek hozzáfogtak a végrehajtásához, például valaki álkulcsokkal vagy pénzesláda kinyitásához szükséges eszközökkel rejtőzik el egy házban – ebben az esetben a bűncselekményt már megkezdték, de minthogy az illető még visszakozhat anélkül, hogy a büntettet véghezvinné, mert visszatartja attól a lelkiismerete, a büntetéstől vagy a kudarctól való félelem stb. Ezt megkülönböztetem a megghiúsult büntettől, azaz attól, amikor azt biztosan végrehajtották volna, ha egy külső erő nem akadályozta volna meg ebben az elkövetőt. Például az említett tolvaj büntette megghiúsul, ha rajtakapják, hogy feltörte a pénzesládát. A megghiúsult büntettet a sikertelenül elkövetett bűncselekménytől is el kell határolni, mint amikor valakin a lopást követően a meglopott személy rajtaüt, és megfosztja zsákmányától, vagy amikor egy gyilkos lövése célt téveszt, vagy csak könnyű sérülést okoz.

A megkezdett bűncselekményt nem szabad úgy kezelni, mint a megghiúsult büntettet, mert 1. nem lehetséges bizonyítani, hogy az elkövetés szándéka a végrehajtásig megmaradt volna; 2. a társadalom érdeke az, hogy a bűnösnek mindig legyen indítéka nem véghezvinni a büntettet. Úgy véljük, hogy a megkezdett büntett csupán óvintézkedések megtételére ad jogot az ellen, aki bizonyítottan hozzálátott a bűncselekmény megvalósításához – hiszen bár ellenségről van szó, még csak harci előkészületeket tett. A megghiúsult büntettnek ellenben, úgy gondoljuk, teljes jogmegvonást kell maga után vonnia – elvégre az ellenség, bár nem háborúzott, hadat üzent. Ebben az esetben, ha a közjólét érdekében szükség van a halálbüntetés ki-

szabására, azt jogosnak tartjuk, szemben a megkezdett bűncselekmény esetével, amikor viszont nem. Ami a sikertelenül elkövetett büntetést illeti, a társadalomnak azt joga van úgy megbüntetni, mintha sikerrel vitték volna véghez, hacsak a közösség érdekei – nem pedig az elkövető jogai – nem kívánnak másmilyen büntetést.

A büntettek itt tárgyalt nemében a zendülést, lázadást szító könyvet vagy megkezdett, vagy meghíusult bűncselekménynek kell tekinteni. Megkezdett büntetettnek, ha általában véve azzal a hatással jár, hogy zendülésre, lázadásra buzdít valamilyen általános céllal, mivel a szerző, amennyiben megbánta vakmerőségét, még visszakozhat, és megváltozathatja elveit azok konkrét alkalmazását illetően, és megkísérelt, de meghíusult büntetettnek, ha azonnali lázadásra buzdított egy meghatározott céllal.

Az a személy, aki békeidőben lázító könyvet ír, ám annak maximáit nem vonatkoztatja egyetlen társadalomra vagy korra sem, valójában csak megkezdte a büntetést – zavaros időkben talán visszavonná könyvét, de az is lehet, hogy maximái csak saját országában és korában lázító jellegűek. Ha viszont ugyanez a könyv egy közelebbiről meghatározott lázadásra buzdít, amire nem kerül sor, ez a meghíusult büntetett esete, minthogy nyilvánvalóan a szerző akarata ellenére nem vált befejezetté.

Beszéltünk már azokról a tettekről, amelyek természetét aszerint kell megítélni, hogy békés vagy zavaros időkben követték-e el őket. Ilyen számos, háború idején, egy ostromlott vagy ostrommal fenyegetett városban, egy katonai tábor területén stb. szigorúan tiltott magatartás, amiket, önmagukban semleges cselekedetek lévén, mégis zsarnoki lenne megtiltani, ha a rendkívüli körülmények nem kölcsönöznének nekik olyan hatást, amellyel rendes viszonyok között nem rendelkeznének. Azonban ezek a tettek csak egy olyan törvény alapján büntethetők jogszerűen, amelyet még a büntettek elkövetése előtt alkottak meg, és amely előre meghatározta azok büntetését. Amennyiben lehetséges, elengedhetetlen, hogy a törvény megjelölje azokat a pontos körülményeket, amelyek között e tettek bűnösnek minősülnek és büntethetők – ha pedig ezt a pontosítást nem lehetséges magában a törvényben elvégezni, akkor egy új közleményben kell kihirdetni, hogy az ország olyan helyzetben van, amelyre e törvény hatálya kiterjed, és azt csak e közlemény erejénél fogva és az abban rögzített hosszabb-rövidebb határidő lejártáig lehet alkalmazni.

De nem szabad azt hinnünk, még ezekben az esetekben sem, hogy a társadalomnak joga van önkényesen megtiltani bármely magatartást, egy kalap alá véve azt a büntettekkel – erre csak az olyan, továbbra is megengedett cselekedetekkel kapcsolatban lehet joga, amelyek szükségszerűen vagy súlyos kárt, vagy közvetlen veszélyt okoznak.

Így tiltotta meg Michel de l'Hôpital kancellár is a képrombolást, egy önmagában véve rossz tettet, mert senkinek sincs joga azzal az ürüggyel összetörni egy ingó dolgot, ami nem az övé, hogy az a tárgy másvalakinek büntetettre adhat alkal-

mat. Ám akárhogy is nézzük, a képek összetörése a rendes igazságszolgáltatás keretei között olyan tettnek minősül, amely csupán a kár megtérítésének kötelességét vonja maga után.

Így történt meg az is, hogy Erzsébet királynő anélkül, hogy ezzel zsarnoki intézkedéshez folyamodott volna, egy időre betiltotta az írásos engedélye nélküli ígehirdetést. A prédikálás tette közömbös. Mindenkinek joga van ígét hirdetni azoknak, akik meg akarják őt hallgatni, és mindenkinek joga van azzal prédikálni magának, akivel csak akar. Azonban ez a szabadságjog bajt is okozhat. Erzsébetnek ezért igazságtalanság elkövetése nélkül jogában állt meghatározott időre hatályon kívül helyezni e törvényt. L'Hôpital, bármennyire felvilágosult volt is, nem értette meg ezt a különbségtételt, és ez a képrombolás ellen hozott törvény 1776-ban ürügyül szolgált ahhoz a fanatikus tethez, ami Európa szemében gyalázatot hozhatott volna Franciaországra, ha a felvilágosult emberek felháborodása és a közutálat nem mutatta volna meg, hogy az nem az egész nemzet műve volt, hanem csupán néhány személyé, akik méltatlanul viselkedtek honfi- és kortársaikkal.

Ugyancsak így tiltotta meg I. Ferenc a teológusoknak, hogy az engedélye nélkül nyomtassanak. Világos, hogy egy teológusnak joga van ugyanúgy érvelni, mint bárki másnak, hogy a társadalomnak nem kell inkább megfosztania az egyéneket a teológiáról, mint a bűvészmutatványokról szóló könyvektől. Csakhogy a teológusok műveikkel megzavarták a közrendet, és azóta jogszerűen megparancsolható nekik a hallgatás. XV. Lajos újra bevezette ezt a tilalmat. Kétségtelen, hogy helyesebb lett volna teljes egészében – pro és kontra is – meghagynia az írás szabadságát. Meglehet, ez rossz politika volt, de maga a törvény nem volt igazságtalan, csak annyiban, hogy elmulasztotta rögzíteni a tilalom határidejét.

Megmutattuk már, hogy milyen körülmények között valósíthatja meg egy könyv a lázítás megkezdett, megkísérelt, de megghiúsult, vagy valódi büntetettét. Láttuk, hogy az első csak arra biztosít jogot a társadalomnak, hogy óvintézkedéseket tegyen azzal szemben, aki bizonyítottan megkezdte a bűncselekményt, míg a másik kettő eltérő mértékben büntetendő. Bizonyára azt fogják mondani, hogy bármely büntetőtörvénynek csak világos és meghatározott magatartás lehet a tárgya, és a lázadás közétett írásokkal való szítása nem alkalmas az ilyen pontos meghatározásra, márpedig egyedül ez adhat legitimitást egy büntetőtörvénynek. Ez a nehézség azonban nem feloldhatatlan.

Ha például azt mondanák, hogy minden olyan művet, amely egyértelműen magában foglalja annak világos és közvetlen kinyilvánítását, hogy az egyéneknek, egy adott társaságnak vagy testületnek joga és kötelessége erővel szembeszállni a hatalommal és megzavarni a békét, lázítónak fognak tartani, akkor ez a kijelentés semmilyen teret nem hagyna az önkényes értelmezésnek.

Az igazat megvallva, ha a szabadság barátai elégedettek is ezzel a megoldással, a többiek azt mondhatják, hogy szinte soha nem fog egy cselekmény e törvényi tényállásnak megfelelni, és könnyű lesz kijátszani. Ebben minden további nélkül egyetértünk, de meg kell jegyeznünk, hogy a törvény a büntett megbüntetése he-

lyett a megelőzés sokkal nagyobb előnyével járna: olyan eszközöket használnának a megkerülésére, hogy egy könyvről többé nem lehet majd azt feltételezni, hogy szükségszerűen és közvetlenül hozzájárult a lázadáshoz.

Különbözik pedig nem ez az egyetlen cselekménytípus, amelynek esetében az egyik legbiztosabb mód annak elérésére, hogy valódi büntettek nagyon ritkán forduljanak csak elő, egyszerűen az, hogy nem keverjük többé össze őket a hasonló jellegű, de büntettnek nem minősülő tettekkel. Például a törvény szerint nem büntetett, ha fortélylal kijátszunk egy monopolhelyzetet, egy kizárólagos előjogot, de bűn annak erővel, fegyverrel való megsértése. Nos, mi sem lenne ritkább, mint a fegyveres csempészet, ha ez lenne az egyetlen elkövetési mód, amit a törvény a büntettek közé sorol.

III. Milyen esetben lehet egy könyv magánbűn?

Eddig csak arról beszéltünk, hogy milyen kárt okozhatnak a könyvek a társadalomnak általában – szóljunk hát most azokról a sérelmekről is, amiket a magán-személyeknek vagy a polgároknak mint a kormány vagy más testületek tagjainak tudnak okozni.

Ebben az esetben a bünteteket hamis vádra (*calomnie*), becsületsértésre (*diffamation*) és sértegetésre (*injure*) lehet felosztani.

Itt nem a fogalom tulajdonképpeni értelmében vett hamis vádolásról lesz szó, ami egy büntetetre vonatkozó hamis vád vagy feljelentés. A hamis vádolás az e helyütt használt tág értelemben egy olyan cselekedettel való hamis gyanúsítás, amelynek hatására az, akit ez alapján bűnösnek fognak tartani vagy hinni, valami valódi rosszat szenved el. Két fajtája van: a felrótt tett vagy a törvények által büntetni rendelt büntetett, vagy olyan magatartás, amely csupán a köztisztelet elvesztésével jár.

Az első esetben azon túl, hogy egy becsületes embert szégyenbe hoznak, ha a hamis vád büntetlenül marad, még az a veszély is fenyegeti, hogy el kell tűrnie egy vizsgálati eljárást, amely ártatlan létére olyan büntetésnek teheti ki, amelyre nem szolgált rá. E szempontot figyelembe kell venni a büntetés mértékének megállapításakor: nagyobbak kell lennie, mint ha egy olyan tettel való megrágalmazásról lenne szó, amelynek következményeként pusztán szégyennek tesznek ki. De látszik, hogy minél hamarabb végzik el a vizsgálatot, az annál kevésbé lesz fájdalmas a vádlott számára, és végül is minél több óvintézkedést tett a törvény azért, hogy a vádlottat biztonságba helyezze, annál kevésbé kell megállapítania e kétfajta hamis vád által érdemelt büntetés különbségét.

Feltehetjük a kérdést: ahhoz, hogy a hamis vádlót büntetéssel lehessen sújtani, szükséges-e, hogy a gyanúsítás hamisnak bizonyuljon, vagy elegendő, hogy a vádló ne tudja bizonyítani az igazát? Világos, hogy ahhoz, hogy valódi hamis vádról beszélhessünk, elengedhetetlen, hogy az, aki a másikat vádolja, hamisnak higy-

gye a vád alapjául szolgáló tényt. Magától értetődik, hogy ez alatt nem vakhíttet értünk, amit bárki színlelhet, úgy téve, mintha a hamis tényt igaznak hitte volna. Szükséges, hogy a vádlott megmondja, milyen jelek alapján hitte ezt e tényt igaznak, különben nem hamis vád, hanem becsületsértés miatt lesz büntethető.

A becsületsértés vagy egy hamis, de igaznak hitt tény, vagy egy olyan tény alapján történő megvádolás, amelynek igaz volta nem bizonyítható, sőt akár egy bizonyított tény is képezheti a vád alapját. Az első két esetben, ha a felrótt cselekedet büntett, a vádló bűncselekményt követ el, hiszen valós sérelmet okozott a másoknak, kockáztatta a biztonságát, rosszat tett neki, amit nem lett volna szabad. A törvény minden országban, minden polgárnak lehetőséget biztosít a bűnüldöző hatóságok előtt feljelenteni azokat a büntetteket, amelyekről úgy hiszi, hogy elkövették, míg a vádolás minden egyéb útja-módja bűncselekménynek tekinthető. Ha a felrótt cselekedet nem büntett, hanem szégyenteljes cselekedet, akkor a károkozás már megtörtént, és a becsületsértés bűn. Abban az esetben, ha a megvádolás egy bizonyított tény felfedése, csak akkor valósít meg bűncselekményt, ha 1. a vonatkozó tettet a törvény nem rendelte büntetni; 2. e cselekedet bizonyítása olyan vizsgálatot igényelne, amelyet a törvény nem hagy jóvá – valójában a becsületsértés így újra a nem bizonyított tettel való gyanúsítás nemébe esik, amikor is a törvény nem engedi meg a bizonyítást. A továbbiakban e büntetteket a büntetésekhez és a társadalom érdekéhez mérve vizsgáljuk meg; itt csak a jellegüket és a társadalom egyén feletti jogait tekintjük át.

A sértegetés egy személy olyan minősítése, amelyet akkor érdemelne ki, ha valóban elkövetette volna az adott cselekedetet. Ha azt mondjuk, hogy valaki lopást követett el, az hamis vád, ha azt mondjuk, hogy ő egy tolvaj, az sértegetés: ez a büntett kevésbé súlyos. Valóban, a becsületsértés és a hamis vádolás vagy egy olyan vizsgálati eljárásnak tesz ki valakit, amely még az ártatlan számára is mindig nagyon kellemetlen és veszélyes, vagy a szégyennek. Ha ez a bűn büntetlen maradhat, azt a becsületes embert, aki ilyen, általa semmibe vett gyanúsítgatásoknak van kitéve, még az értelmes emberek is becstelennek fogják tartani e merész tényállításoktól megtevesztve. A sértegetés esetében ezzel szemben 1. szó sincs homályos vádak alapján koholt bűnügyi eljárásról, amitől tartani kellene; 2. sőt még a valódi megszégyenülés kockázata sem áll fenn. Az embert mégis sérelem éri, elveszíti a nyugalomát, és ki van téve annak, hogy elveszítheti mások bizalmát, megbecsülését, amely dolgok igazán jók.

A sértegetés tehát bűncselekmény, az annak elkövetőjével szemben lefolytatott vizsgálatnak mindamellett különböznie kell a becsületsértés és a hamis vád ügyében alkalmazott eljárástól. Először is, a vádlottnak meg kell tudnia mondani, mely tényekre alapozta sértő minősítését. Ha nem állít ilyen tényeket, vagy ha olyasmire hivatkozik, ami nem érdemli ki e minősítést, akkor sértegetés büntettségében bűnös; ha elég súlyos tényeket hoz fel, akkor vagy ártatlan, vagy becsületsértésért vagy hamis vádolásért büntethető. Az az eset, amikor a sértegetéssel vádolt személy felsorakoztatott tények ugyan elismerten igazak, de elégtelennek minősülnek, némi

magyarázatot igényel. Először is, ha olyan ténykérdésekről van szó, amelyeket a törvény büntetni rendel, akkor világos, hogy a tények hiánya elegendő a sértegetés büntethetőségének megállapítására.

A bűncselekmények ugyanis pontosan meghatározottak, és nem tételezhetünk fel jóhiszemű tévedést.

A többi esetben is lehet, hogy igazságosabb lenne nem megengedni az olyan tényekre való hivatkozást, amelyek a sértés jogossága bizonyítását szolgálhatják, feltéve, hogy minden büntetéssel kapcsolatban a törvény által szabályozott anyagi károokra és érdekekre szorítkozunk. Nem beszélünk itt az egyes országokban alkalmazott kártérítésekről; azokról a szabályokról, amelyek nem tesznek jónak semmit, mi több, megvan az a hátrányuk, hogy hazugságot írnak elő annak, aki ki akarja kényszeríteni a kártérítés megítélését.

Nem hisszük, hogy megsértenénk a természetes szabadságból fakadó jogokat, még ha ezek közé tartozik az is, hogy minden embernek jogában áll elmondani, amit igaznak vél.

Úgy minősíteni egy cselekedetet vagy viselkedést, ahogyan hisszük, hogy megérdemli, kétségtelenül a természetes szabadság megnyilvánulása, de az e szabadságból származó jogok nem terjednek ennél tovább. „Ez az ember lopott” – lehet igaz tény, amit hasznos kimondani. „Ez az ember tolvaj” – e minősítés viszont nem érdemli meg az igazság nevet, hacsak nem az előző kijelentés következtetéseként. Azzal sem sértjük meg a természetjogokat, ha becsületsértésnek tekintünk egy olyan tettel való gyanúsítást, ami nem büntett, de a törvény nem engedi meg a bizonyítását. Valóban, senkinek semmilyen természetjogát nem sértem meg egy ilyen gyanúsítással, de megsértem a köz nyugalomához való jogot egy olyan vonatkozásban, amelynek a tiszteletben tartását a közakarat észszerűen elvárhatja.

CHRÉTIEN-GUILLAUME DE LAMOIGNON DE MALESHERBES (1721–1794) jogász és államférfi, 1750-től 1763-ig királyi cenzor és a könyvkereskedelem irányítója (épp e hivatalát kihasználva rejtegette Diderot kéziratait), az enciklopédisták közül többnek is jó barátja volt. Felkérték, hogy az 1788. május 5-én összeülő rendi gyűlésen mondja el tapasztalatait a sajtószabályozásról. Beszédében részben megismételte azokat a kifogásokat, amiket harminc évvel korábban vetett fel a kancellár kérésére a könyvengedélyeztetési és -kereskedelmi rendszer hiányosságaival és elmentmondásaival kapcsolatban (az egyházi hatóságok, a királyi és állami tanácsok, a parlament és a rendőrség egyaránt jogkörrel rendelkezett a kiadványok felett; *Mémoires sur la librairie*, 1758), azonban hiába sürgetett reformokat és érvelt a felvilágosodás eszközére nehezedő nyomás enyhítése mellett, 1789. augusztus 26-ig, a véleménynyilvánítás szabadságának kinyilatkoztatásáig és a cenzúra eltörléséig nem változtattak érdemben a gyakorlaton.

A szöveg megjelenési helye:

Chrétien-Guillaume de Malesherbes: *Mémoires sur la librairie et sur la liberté de la presse*. Párizs, Agasse, 1809. 265–288.

Értekezés a sajtószabadságról

I. fejezet, I. kérdés

Milyen előnyökkel és hátrányokkal jár általában egy nemzet számára a nyomtatás szabadsága, és milyenekkel akkor, amikor a nemzet képviselői összegyűlnek?

A vélemények nyilvános megvitatása az igazság kiderítésének biztos, és talán egyetlen eszköze.

Így aztán minden alkalommal, amikor a kormány őszintén elhatározza, hogy megismerteti az igazságot, nem dönthet másként, mint hogy fenntartás nélkül mindenkinek megengedi a vitát, következésképpen létrehozza azt, amit *sajtószabadságnak* nevezünk, mivel amióta a *nyomdászat mesterségét* feltalálták, többé már nem csak szóbeli vitával, tantételekkel vagy prédikációkkal lehet tájékozottá tenni a nemzetet.

A kimondott szó elvész és elfelejtődik, de az írás rögzíti azt, és – ahogy a költők mondják – az elszálló szót a papírhoz szegezi: a nyomtatás ad az írásnak örökékelvőségét. Ez a mesterség bocsátja szét az egész nemzetre azt a fényt, ami egykor csak néhány tanult fő elméjét világította meg.

Amikor egy király vagy egy nemzet úgy kívánja, hogy az igazság fényeskedjék, az többé már nem olyan, mint az elmúlt évszázadok során tartott tanácskozások, mint amelyeket például VI. Fülöp hívott össze az egyházi bíráskodásról, vagy mint a poissyi és a többi hitvita ugyanabban a században, nem olyan, mint amelyeket utolsó uralkodónk idején tartottak a prelátusok és a bírák között a klérust és a bírói kart akkoriban felkavaró vitákról, és nem is olyan, mint a XIV. Lajos által 1667-ben és 1670-ben elrendelt, a királyi rendeletek megreformálásáért tartott tanácskozások.

A hasonló tanácskozásokon csak egy kisszámú írástudó és bíró vett részt, és csupán korlátozott idő állt rendelkezésre, ami alapján azt kell feltételezni, hogy a tárgyban már mindent elmondtak.

Azonban a nyomtatás tágasabb teret kínál – olyan arénát, ahová minden polgárnak joga van belépni, itt az egész nemzet a bíró, és amikor e döntőbíró becsapják, ami gyakran megesik, mindig van idő arra, hogy emlékeztessük az igazságra: a küzdőtér sosincs zárva.

Ha a rossz ügy kiváló tehetségű védelmezőre talál, a tévedés olykor győzedelmeskedik egy időre, ám azután kiderül az igazság, és annak ellenfelei összezavarodnak.

Közel 40 éve, hogy először felállítottam ezt az elvet. Azért kellett akkor megvitatnom a kérdést, mert engem bíztak meg a *cenzúra* felügyeletével.

Azokban az időkben sokan, főként a pozícióban lévők többsége, más véleményen volt.

Úgy tűnt, rettegetek minden tévedéstől, amit csak el tud terjeszteni a közönség körében egy vakmerő író, akinek megvan a tehetsége ahhoz, hogy rávegye őket az olvasásra. Akkoriban Voltaire úr volt az, akitől reszkettek.

Kitartottam felfogásom mellett, és mindvégig azt hangoztattam előtük, hogy a tévedések csak ideiglenesek, és feltéve, hogy meghagyják a vita szabadságát, végül az igazság kerekedik felül.

Ám manapság nincs ilyen sok idő kivárni az igazság diadalát, mert egyáltalán nincs és soha többé nem is lesz olyan szerző, aki elég befolyással lenne a nemzet egészére ahhoz, hogy az azt érdeklő témákban ábrándokat keltsen benne.

A természet nem gyakran alkot Montesquieu-eket és Jean-Jacques Rousseau-kat, és az is ritka, hogy a Calas-khoz hasonló elnyomott családoknak akkora szerencséje legyen, hogy egy Voltaire-t találjanak védelmezőül.

Azonban nélkülözni tudjuk eme kiváló tehetségeket.

Az oktatás és az irodalmi ízlés, amikben a haladás az utóbbi időben oly gyors, nap mint nap elegendő tehetséget szül a jó ügy megvédéséhez.

A tiszta, nemes és világos stílus elég egy kérdés kifejtéséhez, és hogy a közönséget képessé tegye annak megítélésére. Az ilyen tehetséggel megáldott szerző a közönséget is érdekelni fogja, ha maga a téma érdekes.

Akinek van ismerete egy megvitatandó kérdésről, de nincs íráskészsége, könnyedén talál egy barátot, aki kölcsönzi neki tollát. Nem szükségeltetik azokhoz fordulni, akik már nevet szereztek az irodalomban, és a tollforgatók köre sem csupán néhány kiváltságos embert jelent többé, mint hajdanán, akik egyedül voltak jogosultak rá, hogy a nyilvánossághoz szóljanak.

Néhány éve láttuk már, hogy olyan előkelőségek, katonák, akik sosem futottak be irodalmi pályát, és sohasem tanultak jogtudományt, magukra vállalták az őket érdeklő ügy védelmét. Páran olyan jól megírt értekezéseket alkottak, hogy a leg-híresebb ügyvédek is elismerték: ők sem tudtak volna jobbat. Mások pedig meg mertek jelenni az arénában az ügyvédi pályán edződött szónokokkal szemben, amivel akkora nagy elismerést szereztek, hogy a közönség, a föld bíráinak szuverén bírója megítélése szerint a laikus úriembert nem múlta felül a jogi szakértő. És magának a népnek a soraiban is, a mesteremberek osztályában, akik közül a múlt században szinte senki sem tudott olvasni, meglepő irodalmi tehetségekre leltek.

Amikor a Tudományos Akadémia belefogott a művészetek és mesterségek leírásába, az akadémikusok elmentek a különféle műhelyekbe, hogy lássák dolgozni a munkásokat, és megismertessék a nyilvánossággal a munkafolyamataikat.

Nagyon elcsodálkoztak, amikor látták ezeket a kézműveseket félretenni a gyalut és a ráspolyt, hogy felvegyék a tollat, és maguk alkossanak mesterségükről átgondolt értekezéseket, amelyeket akár tökéletesen képzett matematikusok vagy fizikusok munkájának is tarthatnánk.

Még olyan könyvet is láttam, amelyet egy orvvadász írt a börtönben, aki fel kívánta fedni a saját és társai furfangjait. E kötet örömmel olvasható, és vannak benne olyan részek, amelyek egy széplélek művét sem csúfítanak el.

Ne nézzünk ugyanolyan szemmel a népre századunkban, mint amilyennel az elmúlt évszázadokban megítélték azt!

Nem azt akarom ezzel mondani, hogy a nemzet minden egyes tagja tanult ember, hanem csak azt, hogy nincs az embereknek olyan osztálya, ahogyan e földnek sincs olyan sarka, ahol ne találnánk olyanokat, akiknek megvan a maga gondolkodásmódja, és akik képesek azt ki is fejezni és megvédeni, aki ellen csak kell.

Ez a *nyomdászat mesterségének* áldásos hatása. Még csak három és fél évszázada létezik e mesterség, ami nem sok idő ahhoz, hogy egész nemzetek szerezhessék meg azt a tudást, aminek idővel élvezni fogják a gyümölcsét.

Azt, hogy az eszmecsere szabadsága biztos eszköz ahhoz, hogy megismertessük az igazságot a nemzettel, olyan elvnek tekintem, amelyet többé nem lehet kétségbe vonni, és a jelen értekezést megalapozó elvek közé sorolom.

Azonban hátravan még annak vizsgálata, hogy vajon nem jár-e másfelől az írás szabadsága olyan nagy hátrányokkal, hogy az általa nyújtott előnyök ellenére korlátozni kell.

A szabadság lelkes hívei erre kétségtelenül azt mondják majd, hogy akik megdöbbennek ezeken a hátrányokon, ugyanazok, akiknek nagyon is érdeke, hogy számos igazság ne tudódjon ki, például az állami hivatalnokok, akik mindig erős ellenérzéssel viseltettek azokkal a vitákkal kapcsolatban, amelyek az ő magatartásukat nyilvános bírálathoz vethették volna alá.

De ne szaladjunk ennyire előre!

Az írás szabadságának egyik legrégebbi védelmezőjeként el kell ismernem, hogy azzal szemben fogalmaztak meg olyan ellenvetéseket, amelyek megvitásra érdemesek, és bizonyára vannak olyasfajta művek is, amelyeknek soha nem lett volna szabad napvilágot látniuk.

Mivel e kérdést sok éven át az irodalommal szembeni korlátozások legelszántabb híveivel vitázva tárgyaltam, úgy hiszem, abban a helyzetben vagyok, hogy bemutathatom ellenvetéseiket, és vállalkozom is rá.

Attól tartanak, hogy e szabadság révén olyan művek jelenhetnek meg, amelyek ellentétesek 1. a jó erkölccsel; 2. a vallással; 3. a kormányzás elveivel, vagy 4. a polgárok iránti tisztelettel – ez utóbbiakat *becsületsértő gúnyiratoknak* nevezzük.

Ami az erkölccsel ellentétes műveket illeti, azokat a természettörvény védi, ami minden nemzetben közös, és ezért nincs szükség a nyomtatás szabályozására.

Aki közbotrányt okoz, aki egy nyilvános gyülekezőhelyen, amelyen a kávéházak, az előadások nézőtere vagy akár az utca, nyíltan illetlenül beszél, azt minden civilizált országban meg fogja büntetni az igazságszolgáltatás.

Aki beszéd helyett leírja és terjeszti írásainak példányaikat, ugyanúgy büntethető, és már azelőtt az volt, hogy a *nyomdászat mesterségét feltalálták*.

Amióta e mesterség létezik, az a szerző, aki kinyomtatja írásait, mind közül a legszélesebb nyilvánosság elé tárja – amikor műve ellenkezik az erkölccsel, jobban magára vonja a törvények haragját, mint bárki.

Igy a sajtószabadság megadásával nem biztosítunk büntetlenséget azon szerzők számára, akik olyasmit nyomtatnak ki, amit nyilvánosan kimondani sem megengedett. Angliában, ahol a sajtó szabad, nyomtattak ki trágár könyveket – Franciaországban és Itáliában, ahol a sajtó nem az, legalább ugyanannyit nyomtattak ki.

Ugyanez mondható az elítélendő könyvek másik három csoportjáról is.

A *sajtószabadság* azoknak sem biztosít büntetlenséget, akik a népet felkelésre buzdítják, megpróbálják romba dönteni a vallást, vagy akik sértegetik polgártársaikat. Az ilyen szerzőket mint lázadókat vagy rágalmazókat büntetnék meg, ha nem annak vétsége miatt indulna ellenük eljárás, hogy engedély nélkül nyomtattak.

Mindamellet a könyvek e három utóbbi osztályával kapcsolatban érdemes még néhány további, az erkölccsel ellentétes könyvekre vonatkozó észrevételektől eltérő megjegyzést tennünk. Az igazságszolgáltatásnak csak a szántsándékkal elkövetett vétségeket kell megbüntetnie – ilyen az erkölccsel ellentétes bármely mű szerzője, hiszen tudniuk kell, hogy olyan botrányt okoznak, amely minden törvény szerint büntetendő.

Nem így áll viszont a dolog azon szerzők esetében, akiknek a könyvei más jogcímen, becsületsértő gúnyiratként ítélandók el.

Ne beszéljünk még ezekről – ezt későbbre tartogatom. Szóljunk előbb a vallásellenesnek, illetve a kormányzás elveivel ellentétesnek tartott művekről.

Kevés olyan van, amelyben nyíltan a nagy alapelveket támadják. A legtöbbjük olyan maximákat tartalmaz, amelyek az állam és az egyház vezetői számára tűnnek veszélyesnek, ám a szerző fenntarthatja, hogy nem látta előre e veszélyt, és amikor bebizonyítják neki, hogy állításai tévesek, ugyanúgy fenntarthatja, hogy jóhiszeműen járt el, anélkül hogy az igazságszolgáltatás bebizonyíthatná róla ennek ellenkezőjét.

Az ilyesfajta művek és a veszélyes vélemények közzétételének meggátlása céljából gyűltek össze az állami hivatalnokok és a vallás követői, és állították fel azt a szabályt, hogy a cenzor kifejezett engedélye nélkül semmit sem szabad kinyomtatni.

Ha azt a fő elvünket hoztuk volna fel velük szemben, hogy a téves nézeteket egy nap majd épp a vita szabadsága fogja romba dönteni, ha azt mondtuk volna a teológusoknak, hogy a pokol kapui sosem vehetnek erőt az egyház tanain, a minisztereknek és a tisztviselőknek pedig azt, hogy a kormányzás alapelveinek vizs-

gálata csak azt hozza majd felszínre, mi a legjobb, amit az uralkodók csak kívánhatnak, erre azt válaszolták volna: amíg arra várunk, hogy kiderüljön az igazság, addig nagy felfordulást okozhat az államban és az egyházban.

Úgy hiszem, e félelmeknek mára már mindkét oldalon alább kellett hagyniuk azokhoz az időkhöz képest, amikor e vitában állást kellett foglalnom. A teológiai viták heve sokat csitult, mióta a kormány nem ad ki több elfogatóparancsot a janzenisták ellen, és a parlament sem hoz már ki határozatokat a molinisták ellen. A nem katolikusok iránti polgári türelem, ami néhány éven belül bizonyára általánosan elfogadott és jobban kifejtett álláspont lesz, mint jelenleg, még nagyobb mértékben járul majd hozzá az elmék lecsillapításához, és csökkenteni fogja a valásról írt könyvek veszélyét is.

Ami az közigazgatást illeti, elérkeztünk ahhoz a boldog pillanathoz, amikor maga a király kér felvilágosítást minden tárgyban – így az az aggodalom, amit egykor a szerzők a kormánynak okoztak, mára eloszlott.

Azt gondolom tehát, hogy a *sajtószabadsággal* szemben a vallás és a kormányzás miatt táplált félelmek gyakran túlzottak voltak, és a következőkben megmutatom majd, hogy csupán ürügyül szolgáltak azok számára, akik szerették volna azt a rendkívüli zsarnokságot gyakorolni, hogy uralkodnak a nemzet nézetei felett.

Azt is gondolom, hogy e félelmek ma már nem lehetnek olyan erősek, mint hajdan.

El kell ugyanakkor ismerni, hogy még most is van alapjuk, hogy anélkül létezhetnek veszélyes könyvek, hogy szerzőikre a törvény révén büntetést lehetne kiszabni, és hogy a vallás érdekében és az állam nyugalma védelmében, amennyiben lehetséges, anélkül kellene megakadályozni az efféle könyvek megjelenését, hogy azzal még nagyobb kárt okozunk.

Térjünk most át az elítélendő könyvek negyedik fajtájára, a becsületsértő gúnyiratokra és mindennemű személyes gúnyolódásra.

A fő elvem, hogy a szabadság felfedi az igazságot, nem alkalmazható e gúnyiratokra, ugyanis e tárgyban nincs semmiféle igazság, amiről tudósítani kellene a közönséget.

A megsértett polgárnak szinte soha nincs módja arra, hogy bizonyítékot szolgáltatson a rágalom ellen, hiszen a negatív tényeket egyáltalán nem bizonyítják, és a gúny olyan gonosz sebet ejt, amely soha nem heged be teljesen.

Azonkívül, amikor a szidalmak igazak, akkor is mindig bűn közzétenni azokat. Kegyetlenség a nyilvánosság elé tárni az egyéni hibákat és gyengeségeket, és semmiféle közjó nem indokolja e kegyetlenkedés engedélyezését.

Nagyon is kívánatos lenne tehát, hogy leküzdhetetlen akadályokat tudjunk gördíteni a gúnyolódás szabadossága elé, ám a dolgok természete szerint ez lehetetlen.

Nincs hatalom a földön arra, amely meggátolhatná a dalok, gúnyversek vagy az olyan röpiratok elterjedését, amelyek elég rövidek ahhoz, hogy könnyen másolatokat készíthessenek róluk.

XIV. Lajost tisztelték a legjobban minden monarcha közül, és a királyok többségénél jobban rettegtek Richelieu bíborostól. A törvény szigora ellenére gúnyolódtak rajtuk, és a rendőrség ébersége dacára büntetlenek maradtak.

A gúnynak e rövid műfaja a legfélelmetesebb, mert nemcsak annak idején volt ismert, hanem fenn is maradt.

A hosszabb gúnyiratokat, amik a könnyebb terjeszthetőség érdekében nyomtatást kívánnak meg, nem ama hatalom alatt szokták kinyomtatni, amelyik ellen irányulnak, ám amikor elég érdekesek ahhoz, hogy felkeltsék a közönség érdeklődését, nem kerülik el azt. Külföldön nyomtatják ki, és csempészárúként érkeznek a királyságba.

Lássuk tehát, hogy a személyes gúnyolódás esetében mi lenne az úgynevezett *sajtószabadság* hatása, vagyis mi történne akkor, ha eltörölnénk a könyveket cenzori vizsgálat alá vető törvényt?

Ennek megítéléséhez elegendőnek tűnik afelől tájékozódni, hogy mi történik azokban az országokban, ahol nincs cenzúra.

A rágalalmazást és a nem rágalmozó becsületsértést ugyanúgy nem engedik meg Angliában, mint Franciaországban, azonban ott a könyveket nem cenzúrázzák.

Azok, akik azt állítják, hogy jól ismerik Angliát, az mondják, hogy ott egy szatirikus szerzőnek megengedik a vérig sértő becsméréseket is, hogy ott – feltéve, hogy nem nevezi meg a gúnya tárgyát képező személyt – oly világosan írhatja le, hogy senki sem tévesztheti el, kiről van szó, mégsem kell az igazságszolgáltatás haragjától tartania, mert jog szerint nem lehet rábizonyítani, hogy kire célzott.

Bizonyosan sajnálatos volna, ha a *sajtószabadság* bevezetése ugyanilyen visszaéléseket hozna magával Franciaországban, mindazonáltal az okozott baj kisebb lesz, mint hinnénk.

Ez magyarázatot igényel.

Ha a sajtóra vonatkozó szabályaink valóban gátat vetnének a gúnyolódásnak, akkor elismerem, hogy kegyetlen lenne az egyének számára azt látni, mi mindenkinek lettek kitéve e szabályok eltörlése által.

Valójában azonban az a helyzet, hogy ha a gúny nyilait Franciaországban lövik ki, akkor suba alatt árulják a gúnyiratot, míg Angliában a sértett polgár láthatja az őt célzó nyilat egy nyilvánosan árusított könyvben, amiből csak nevének egy részét húzzák ki.

Miért van az, hogy ez az angol szabadosság olyannyira elborzasztónak tűnik szinte minden francia számára, miközben nem találják meglepőnek, sőt kifejezetten tetszik nekik, hogy náluk a legnagyobb tiszteletben álló személyeket is nevetéssé lehet tenni egy dalban? Azért, mert az egyikhez hozzá vagyunk szokva, a másikhoz viszont nem.

Egy olyan ember elleni támadásnak tekintjük, aki megérdemli a figyelmes vizsgálatot, azt, hogy egy röpiratban lássa viszont magát, mivel ez azt a benyomást kelti, hogy nincs elég tekintélye ahhoz, hogy megakadályozza azt.¹

Ám ha mindenkinek ez lenne a sorsa, az többé senkinek sem lenne sértés, ahogyan Angliában sem az.

Ez alatt azt értem, hogy nincs egyetlen figyelemre érdemes angol, akit ne támadtak volna meg már többször gúnyiratokban, és ezek a becsületsértő írások olyan közönségesek és rossz hírűek, hogy már nem keltenek feltűnést – ez történe Franciaországban is.

Megismétlem hitvallásomat a személyes gúnyolódásról: irtózom tőle, és csak abban az egy esetben fogadom el, ha az állam érdeke követeli úgy, hogy egy bűnös embert leleplezzenek.

Ebben az esetben, ami erősen ritka, többé nem gúnyolódásról van szó – inkább valamifajta olyan nyilvános vádemelési jogot testesíti meg, amely néhány ókori államban minden polgárt megilletett.

A valódi kigúnyolást ellenben bűnnek tartom, és úgy látom, hogy olyan következményekkel jár, amelyek kegyetlen lelkiismeret-furdalást kellene hogy okozzanak szerzőiknek, ha ugyan képesek lennének rá. Ezt sokszor és a tőlem telhető legnagyobb határozottsággal fejtettem már ki, és tettem keserű szemrehányásokat minden szempontból feddhetetlen embereknek, talán századunk legnagyobb lángelméinek, akik azt megengedhetőnek tartották.

Tehát nem kívánom azt mondani, hogy el kellene azt tűrnünk, ha meg lehetne akadályozni. Csak azt mondom, hogy Franciaországban, dacára a szabályok szigorának, ez sohasem sikerült, hogy itt a gúnyt kis eltéréssel mindig is ugyanolyan kegyetlenül gyakorolták, mint azokban az országokban, amelyekben szabad a sajtó. Szükséges volt megállapítanunk ezt az igazságot annak érdekében, hogy a gúnyolódás megszüntetésének csalfa reménye ne legyen akadálya az írás általános szabadságának, amit ma már a nemzet nagyobb része követel.

Miután bemutattuk e szabadság előnyeit és hátrányait, a jelen pillanatra kell ezen elveket alkalmazni, arra a pillanatra, amikor a nemzet hamarosan összegyűlik, hogy megvitassa legmagasabb érdekeinek ügyét.

---

¹ Láttam ugyanakkor azt, hogy Jean-Frédéric Phélypeaux de Maurepas úr, aki a miniszterelnök minden hatalmát élvezte, nemcsak hogy nem állt bosszút azon a szerzőn, aki őt megsértette, de még a művét sem vonatta be, amit nyilvánosan árusíthattak – bármennyire erőszakos és durva támadás volt ez személye és az egész családja ellen. Azért idézem fel ezt az anekdotát, mert az egyaránt becsületére válik Maurepas úr jellemének és józan eszének. Nagyon is jól ítélte meg, hogy a közönség körében kisebb érdeklődést kelt, ha ő maga szemernyit sem mutat iránta.

Egyébként felhívnam rá azok figyelmét, akiket az angol röpiratok szabadossága elriaszt, hogy nem hiszem, hogy a cenzúra eltörlése ugyanezt a gyakorlatot honosítaná meg Franciaországban. Ezt az ötödik kérdés kifejtésekor magyarázom majd meg. Kérem, hogy addig függeszék fel ítéletüket.

Hiszem, hogy manapság mindenki elismeri: elengedhetetlen, hogy mindama dolgok megvitatása, amit e nagy gyűlésen megtárgyalnak, teljes szabadsággal folyjék, hiszen csak ez a szabadság képes minden kérdésben megismertetni az igazságot.

Azt mondják, hogy a szabadságot a rendi gyűléseken megtárgyalandó témákra kell korlátozni? De ki az, aki el tudja dönteni, hogy mi alkalmas arra, hogy megtárgyalják e gyűléseken? És találtak-e olyan eszközt, amivel meghatározható, hogy mely témák azok, amelyekkel kapcsolatban szabadságot kell adni anélkül, hogy cenzorokra bízánk, akik minden egyes könyv esetében meghúzzák ezt a határvonalat? Ha alkalmaznánk ilyen cenzorokat, mondhatnánk azt, hogy létezik szabadság?

Nem hiszem, hogy szükséges lenne hosszasabban időzni e szabadságnak a leendő gyűlés számára elengedhetetlen voltánál; úgy gondolom, hogy a gyűlés résztvevői és a – reményeim szerint az őket megihlető – egész nemzet kellőképpen át fogja azt érezni, anélkül is, hogy erre külön felhívnánk a figyelmét. De még tovább megyek.

Ne higgyük, hogy a rendi gyűlés tagjai az egyetlenség, akik számára fényt kell gyújtatunk!

Ők csak a nemzet képviselői. Az egész nemzettől kell instrukciókat kapniuk. Neki tartoznak elszámolással a feladatukról, így az egész nemzetet kell tehát felvilágosítani, és ez csak a nyomtatás révén lehetséges.

A Nemzetgyűlés *sajtószabadság* nélkül sohasem lesz hű képviselő, olyan, mint a régi rendi gyűléseink, főként azok, amelyeket II. János király, III. Henrik és XIII. Lajos uralkodása alatt tartottak. E gyűlések számos határozatát már akkoriban sem ismerte el a nemzet túlnyomó többsége, mai utódaik pedig egyhangúlag elvetik azokat.

E rendi gyűlések idejében az írás szabadságának semmi hasznát nem vették volna. II. János uralkodása alatt a nyomtatást még fel sem találták, III. Henrik és XIII. Lajos korában a nemzet nagy része pedig egyáltalán nem tudott olvasni.

Ha a nemzet akkor olyan tájékozott lett volna, mint ma, akkor nem hagyta volna 1355-ben, hogy néhány párizsi polgár az állam nevében olyan hatalomra tegyen szert, amely hasonló kezekben szükségszerűen zsarnoksággá fajul, ami be is következett, és e népet arra készítette, hogy minden törvényes jogáról megfélemlézen, és csak álmodozzon arról, hogy egyszer majd megszabadul ezektől a hamis képviselőktől, akik a király és a nép közös ellenségévé váltak.

Ha tájékoztatták volna a nemzetet III. Henrik idején, nem hagyta volna, hogy a liga tagjai hatalmukba kerítsék a nemzeti képviselőt, és 1576-ban rákényszerítsék a királyt, hogy hadat üzenjen alattvalói egy részének, akiknek a gyűlésből való kizárására nagy gondot fordítottak, ami ellen mindig is tiltakoztak, és 1588-ban azt követeljük a királytól, hogy zárja ki a korona örökléséből a törvényes örökösöt.

Ha tájékoztatást kapott volna XIII. Lajos uralkodása alatt, nem engedte volna meg a két rend képviselőinek, hogy ellenszegüljenek a királyi korona pápai tiarától való függetlenítése vágyának.

Mindenki nagyon sokat vár a megtartandó gyűléstől. Ahhoz, hogy a nemzet semmilyen módon ne csalatkozzon reményeiben, az kell, hogy a képviselők annak valódi kívánságaival járuljanak a trón lába elé. Elengedhetetlen tehát, hogy e szét-szórt nemzet olyan ismereteket szerezhessen, amelyek tagjai otthonába is eljutnak, és erre csak akkor lehet reménye, ha a nyomtatás szabad lesz.

Elismertem e szabadság hátrányait. A törvényhozóra, és jelen pillanatban – mi-nekutána a király meghívta tanácsába – a nemzetre hárul, hogy igazságos mérle-geléssel megfontolja annak előnyeit és a hátrányait.

Ha volna valamilyen kiegészítő megoldás, amely anélkül szüntetné meg a hátrá-nyokat, hogy ártana a kívánatos szabadságnak, úgy azt kellene alkalmazni. Azon-ban kétlem, hogy lenne ilyen, és ezt látni fogjuk az ügyvédi szakmában érvénye-sülő gyakorlat példáján keresztül.

A nyilvánvaló szükség gyakorta elfogadtatja az emberekkel azt, amitől a legin-kább irtóznak.

Azokban az időkben, amikor meg kellett vívnom a magam csatáit a *sajtószabadságért*, senki nem támadott jobban, mint a bírák – némelyikük akkoriban még annyira esztelen törvényeket is javasolt, hogy azokat csak az indulat diktálhatta.

Ilyen volt az 1757-es törvény, ami a párizsi parlament főbíráinak kérését teljesítette a többiek egységes fellépése hiányában. Ma már bátorkodom oly módon mi-nősíteni e törvényt, amilyen minősítést véleményem szerint mindig is érdemelt, mert már senki sincs, aki támogatná, sem olyan bíró, aki úgy gondolná, hogy vég-re kell hajtatni.

Attól az időtől fogva egészen mostanáig, pontosabban addig a pillanatig, amikor a párizsi parlament nemrégiben maga követelte a *sajtószabadságot*, a bírák szünet nélkül sújtottak le a könyvek okozta botrányokra és a szabályok be nem tartására, és a tiszteletnek örvendő, a legkeresettebb műveket író tollforgatókra, akik közül volt, akit olyan átkokkal sújtottak az Igazságügyi Palotában, mint amilyenek a Sorbonne-on szoktak elhangzani.

Eközben ugyanezek a bírák a peres beadványok szerkesztését illetően olyan szabadságot adtak az ügyvédeknek, mint semmilyen más nyomtatott mű vonatko-zásában. Miért? Azért, mert vannak olyan elvek, amelyekről az ember meg van győződve, még akkor is, ha elméletileg támadja őket, és ezek alapján jár el a gya-korlatban.

Ilyen a mi alapelvünk is, miszerint az eszmecsere szabadsága elengedhetetlen a különböző nézetek igazságának megismeréséhez. Ugyanígy a perbeszédben is az igazságot keressük. A bírák tehát érezték, hogy feltétlenül el kell fogadni e téren a szabadságot.

Az ügyvédek ily módon semmiféle cenzúrának nincsenek alávetve – megvetendők, amikor visszaélnék a hivatásuk nyújtotta szabadsággal, de csak akkor lehet őket elítélni, ha bizonyított, hogy más indítékból tettek így, mint az ügyük védelme – amit szinte sohasem lehet bizonyítani.

Így az ügyvédek Franciaországban hozzávetőleg akkora szabadságot élveznek, mint a szerzők Angliában (kivéve azokat az ügyeket, amelyekben maga a bírósági testület már állást foglalt, amire másutt még visszatérünk).

A mindennapi ügyekben viszont szabadok. Gyakran panaszkodnak is, hogy ez a szabadság szabadossággá fajul, és ez a néhány francia ügyvédnek tett szemrehányás talán ugyanolyan megalapozott, mint amit Angliában tesznek egyes szerzőknek.

Nagyon is igaz, hogy az ügyvédek már nemegyszer ürügyül használták ügyfeleiket arra, hogy személyes gúnyukat kifejezzék. A bírák és a hallgatóság felháborodtak ezen, ám érezték, hogy túl veszélyes lenne a legkisebb mértékben is csorbítani a védelem szabadságát. És mennyire igazuk volt! A legutóbbi időig ugyanis a bíróság előtti védelem joga volt az egyetlen szabadság, ami Franciaországban megmaradt. Ez a fő megfontolás segített felülemelkedni a kellemetlen következményeken, és elérte, hogy szemet hunyjanak a visszaélés felett.

De mi is lesz a rendi gyűlés? Egy hatalmas és ünnepélyes perbeszéd, ahol a nemzet érdekeit vitatják meg.

Megtagadják-e majd a nemzettől azt a szabadságot, amiről a bírák elismeri, hogy minden egyénnek meg kell adni? Meggátolja-e ezt majd az azoktól a hátrányoktól való félelem, amik mindezidáig nem tűntek elegendőnek ahhoz, hogy csökkentsék az ügyvédi kamara szabadságát?

Ám miután a *sajtószabadság* elengedhetetlen voltát bizonyítottuk, ki kell fejtenünk, pontosan miben áll az, és milyen szabályokat kell hozni azért, hogy a nyomtatás valóban szabad legyen.

Ezt más kérdések tárgyalása során fogjuk szemléltetni.

Sokan, akik szabadságot követelnek, valószínűleg eddig nem fejtették ki meglátásaikat e tárggyal kapcsolatban.

Ugyanakkor azt is látni fogjuk, hogy vannak-e eszközök a szabadosság megállítására a szabadság akadályozása nélkül – ilyen eszközöket eddig sem Angliában, sem a francia ügyvédi kamarában nem találtak.

HONORÉ-GABRIEL RIQUETI DE MIRABEAU (1749–1791) író és politikus volt. Miután megválasztották a rendi gyűlés tagjának, 1789. május 2-án megalapította az État-Généraux-t, amit az első lapszám megjelenése után néhány nappal betiltott a királyi tanács – ez ellen első ízben tiltakoztak a rendi gyűlés képviselői. Mirabeau nemcsak megszakítás nélkül folytatta a gyűlésekről szóló tudósításokat és a terítekre kerülő politikai kérdések elemzését (*Lettres du comte Mirabeau à ses commentant* címen július végéig, azután a *Courrier de Provence* hasábjain haláláig), hanem válaszáat is megfogalmazta az intézkedésre. Korábban ugyanezzel a címmel már kiadott egy, a sajtószabadsággal kapcsolatos hosszabb, Milton *Areopagiticájáat* átdolgozó értekezést (London, 1788).

A szöveg eredeti megjelenési helye:

Mirabeau: Sur la liberté de la presse. In: Philippe-Joseph B. Buchez – Prosper-Charles Roux: *Histoire parlementaire de la révolution française*. Párizs, Paulin, 1834. 1. kötet, 379–383.

HONORÉ-GABRIEL RIQUETI DE MIRABEAU

A sajtószabadságról

Uraim!

Mint kinevezett rendi gyűlési képviselőjük, külön beszámolóval tartozom Önöknek mindarról, ami a közügyeket illeti. Tekintve, hogy fizikailag lehetetlen számomra, hogy ezt az Önökkel szembeni kötelességemet másként teljesítsem, mint nyomtatás útján, engedjék meg, hogy nyílt levélként tegyem közzé e tájékoztatást, megosztva ezáltal azt Önök és a nemzet többi tagja között. Teszem ezt azért, mert bár jóllehet Önöket közvetlenebbül megilletik azok az ismeretek, amiket leveleim magukban foglalnak, a rendi gyűlés minden tagjának úgy kell tekintenie önmagára, mint aki nem egy rend vagy egy terület küldötte, hanem az egész nemzet általános meghatalmazottja. Ennélfogva legfőbb kötelezettségének mulasztana el eleget tenni, ha nem tájékozódna minden ügyben, amely érdeklődésre tarthat számot. Ezzel – és itt nincs kivétel – senki sem helyezkedhet szembe anélkül, hogy ne esne a népfelség megsértésének bűnébe, mivelhogy az a legszörnyűbb igazságtalanság volna, bárki kövesse is el.

Azt hittem, hogy az az újság, amit az ismertetőjében úgy hirdettek meg, hogy a rendi gyűlés néhány tagja fogja szerkeszteni, bizonyos fokig betölthetné a nemzet felé minden küldött e közös feladatát – e lap létezése miatt kevésbé érezném szigorú kötelességemnek a személyes tájékoztatást, azonban a kormányzat épp a közelmúltban hozott közbotrányt okozva két tanácsi határozatot, amelyek közül az egyik, semmibe véve szerkesztőinek erre vonatkozó felhatalmazását, megszünteti a rendi gyűlés lapját, a másik pedig megtiltja az időszakos kiadványok közzétételét.

Az tehát az igazság az, hogy távolról sem a nemzet felszabadítására, hanem rabláncra fűzésére törekcsenek! Az összehívott nemzettel szemben merészelnek annak legszentebb jogait érintő, az udvarnak kedvező rendeleteket alkotni, és hogy e jogsértéshez még gúny is társuljon, arra is hihetetlenül alkalmatlanok, hogy a zsarnokság és kormányzati méltánytalanság e tettét a nemzet érdekeinek megfelelő, hasznos ideiglenes intézkedésként állítsák be neki!

Még szerencse, Uraim, hogy e tilalmak, amiket a körülmények csak még jogelenebbé tesznek, nem a monarchának tulajdoníthatók. Mindenki tudatában van ma annak, hogy a Tanács e határozatai örök bűnök, amiket a minisztereknek volt bátorságuk a király pecsétjével hitelesíteni, és még arra sem veszik a fáradságot,

hogy a hűtlen kezelés e különös formáját palástolják. Ugyanennyire igaz sajnós az is, hogy oda jutottunk: a legszarnokibb eljárások éppolyan olajozottan működnek, mint a törvényes közigazgatás!

Huszonötmillióan követelik a sajtószabadságot – a nemzet és a király egyhangúan minden ismeret segítségét kérik. Ekkor mi kormányzati vétót kapunk, azután, hogy csalfa és álnok toleranciával hitegettek, egy állítólag népi kormányzat szemérmetlenül kalodába merészeli zárni gondolatainkat, kiváltságban részesítve a hazugsággal való kereskedést, az eszmék nélkülözhetetlen terjesztését pedig úgy kezelve, mint valami csempészárut.

De milyen fogással próbálták meg legalább megszépíteni a Tanács május 7-i határozatának hihetetlen hírét? Vajon jóhiszeműen gondolták úgy, hogy a rendi gyűlés tagjait, azért, hogy megbízóiknak írjanak, arra kell szorítani, hogy engedelmeskedjenek a cenzori hivatal inkvizíciós szabályainak? Van egyetlen személy is e pillanatban, aki ennek a nevetséges állításnak hitelt ad? Nem nyilvánvaló, hogy ezek a tiltó határozatok közbűnök, amelyek vétkes szerzői bírósági törvényszék előtt büntethetők, és minden esetben rá is lesznek kényszerítve, hogy azokról a nemzet törvényszéke előtt számot adjanak?

Nem sérti-e hát meg az egész nemzetet e két rendelet közül az első, amiben azt javasolja Őfelségének, hogy várja meg a rendi gyűlés észrevételeit? Mintha a rendi gyűlésnek nem lenne egyéb joga, mint észrevételeket tenni! (...)

Más oldalról nézve: mely hírlapokat engedélyezik? Azokat, amelyek által biztosak lehetnek abban, hogy megtévesztik a közvélemény – ezek bünt követnek el, amikor beszélnek, de még inkább akkor, amikor hallgatnak. Jól tudjuk, hogy mindez a legszolgaiabb és legbűnösebb meghunyászkodás hatása; ha szükséges lenne tényeket sorolnom, csak az okozna gondot, melyiket emeljem ki a sok közül. (...)

Ugyanebben az újságban álnok sejtetéseket is találnak majd a rendenkénti tanácskozás és szavazás védelmében – ezek azok a hírlapok, amelyek maradéktalanul élvezhetik egy erkölcstelen kormány jóindulatát. Arcátlanul a nemzeti újság címet viselik, és addig folytatják becstelenségüket, amíg a hazugságok ezen tárházával erőszakosan át nem formálják a közönség lelkiismeretét, és e közönség, az előfizetés révén becsapva, nem válik az őt megtévesztők cinkosává.

Úgy látom tehát, Uraim, hogy a leglényegesebb feladata annak a tiszteletre méltó küldetésnek, amellyel megbíztak, az, hogy megvédjem Önöket e bűnös mesterkedések ellen. Látniuk kell amazoknak, hogy uralmuknak vége, hogy ideje másféle modort felvenniük, vagy ha valóban csak azért hívták össze a nemzetet, hogy könnyebben vihesse végbe annak politikai és erkölcsi meggyilkolását, legalább ne tettessék, hogy annak megújódását kívánják. Mutatkozzék csak meg a zszarnokság nyíltan, hogy láthassuk, dacolhatunk-e vele, vagy nyaktiló alá kell hajtanunk a fejünket!

MAXIMILIEN DE ROBESPIERRE (1758–1794) ügyvéd, jakobinus politikus. 1789 júliusában nyilvánvaló volt, hogy a zsarnokság egyik jelképét, a gondolat szabadságát béklyózó törvényeket meg kell semmisíteni, azonban a korlátlanságnak és a korlátozásnak is megvoltak a támogatói a forradalmárok között. Az 1791. május 11-én, a Société des Amis de la Constitution előtt, majd augusztus 22-én az alkotmányozó nemzetgyűlésen előadott beszédében még csak utólagos, sérelemmel összefüggő büntetőtörvénykezést javasolt Robespierre, ám nem sokkal később, mivel a szólásszabadság magában hordozza az azt biztosító politikai rendszer felforgatásának lehetőségét, és a véleménynyilvánítás korlátozása is hirdethető, a konzervatív, reakciós erők megfékezésére bizonyos retorika betiltása tűnt szükségesnek számára, ami azután a terrorhoz és a guillotine-hoz vezetett.

A szöveg eredeti megjelenési helye:

Maximilien de Robespierre: Sur la liberté de la presse. In: *Discours sur la liberté de la presse*. Párizs, de l'Impr. nationale, 1791. 8–23. *Œuvres de Robespierre*. Párizs, Cournol, 1867. 161–182.

MAXIMILIEN DE ROBESPIERRE

A sajtószabadságról

A gondolkodás képessége után az embert az állattól megkülönböztető legszembe-
szökőbb tulajdonság az, hogy képes gondolatait közölni embertársaival. Egyszer-
smind ez az ember társas állapotra való örök hivatottságának jele is, a társadalom
kapcsa, lelke, eszköze, tökéletesítésének, valamint hatalma, felvilágosultsága és
boldogsága lehető legmagasabb foka elérésének egyedülálló módja.

Akár szóban, akár írásban, akár ama szerencsés mesterség segítségével közli
gondolatait – ami oly messzire kiterjesztette értelme határait, és ami minden em-
ber számára eszközt biztosít az egész emberi nemmel való eszmecserére –, az erre
vonatkozó joga mindig ugyanaz marad, a sajtó szabadságát pedig nem szabad
megkülönböztetni a szólás szabadságától: egyik is, másik is éppoly szent, mint a
természet, és ugyanannyira szükséges az ember számára, mint maga a társadalom.

Micsoda balszerencse folytán használják mégis a törvényeket majdnem min-
denhol e szabadság megsértésére? Azért van ez így, mert a törvények kényurak
művei, és a sajtó szabadsága a zsarnokságot fenyegető legfélelmetesebb veszedel-
lem. Különben mi mással magyarázhatnánk azt a csodát, hogy egyetlenegy ember
milliókat képes elnyomni, ha nem azzal a mélységes tudatlansággal és az ostoba
fásultsággal, amiben azok elmerültek? Csakhogy mindenki, aki megőrizte önérze-
tét, leleplezheti a zsarnokság álnok terveit és alattomos működését; szakadatlanul
szembeállíthatja az emberiség jogait az ellenük elkövetett erőszakos jogsértések-
kel, a nép szuverenitását lealjasodásával és nyomorával; a leigázott ártatlanság
büntetlenül hallathatja egyszerre félelmetes és szívhez szóló hangját, az igazság
pedig egyesíthet minden elmét és szívet a szabadság és a haza szent nevében – így
az ilyen törekvés mindenütt akadályokba fog ütközni, és a zsarnokság minden lé-
péssel hátrálni kényszerül, vagy összeroppantja a közvélemény és az általános
akarat legyőzhetetlen ereje. Azt is láthatják, mily csalárd politikával szövetkeznek
a kényurak a szólás és az írás szabadsága ellen, és hogyan üldözi azt az ádáz ink-
vizitor az ég, az uralkodók pedig ama törvények nevében, amelyeket ők maguk
hoztak saját bűneik védelmében. Rázzuk le magunkról az előítéletek igáját, amivel
szolgasorba hajtottak bennünket, és tanuljuk meg belőlük felismerni a sajtószabad-
ság valódi értékét!

Mi legyen az alkalmazandó mérce? Egy nagy nép, amit a szabadság meghódítása tett nemrégiben híressé, a saját példájával ad feleletet e kérdésre.

A gondolatok szóban, írásban vagy nyomtatásban való közlésének joga semmilyen módon nem akadályozható vagy korlátozható – ezt mondják ki a sajtószabadságra vonatkozó törvények az Amerikai Egyesült Államokban, és megvallom, örömmel tölt el, hogy hasonló előjelek mellett adhatom elő véleményemet azoknak, akik azt korábban talán hajlamosak lettek volna különösnek vagy túlzónak tartani.

A sajtószabadságnak teljesnek és határtalannak kell lennie, különben nem is létezik. Csak két módszert látok a megváltoztatására: az egyik, hogy használatát bizonyos korlátozásoknak vagy formaságoknak vetjük alá, a másik az, hogy büntetőtörvényekkel fojtsuk el a vele való visszaéléseket – mindkettő a legkomolyabb körültekintést követeli.

Először is, magától értetődik, hogy az első módszer elfogadhatatlan, mivel mindenki tudja, hogy a törvények azért vannak, hogy biztosítsák az ember számára képességei szabad kibontakoztatását, nem pedig azért, hogy gúzsba kössék. Hatalmuk arra korlátozódik, hogy mindenkinek anélkül tiltsák meg mások jogainak megsértését, hogy közben saját jogainak gyakorlását megtiltanák. Manapság már nem szükséges válaszra méltatni azokat, akik azzal az ürüggyel akarnának akadályokat gördíteni a sajtó szabadsága elé, hogy megelőzzék az általa elkövethető visszaéléseket. Megfosztani valakit azoktól az eszközöktől, amiket a természet és a mesterség neki adott, hogy érzéseit és gondolatait közölhesse, azért, hogy megakadályozzuk, hogy azokat rosszra használja fel, vagy akár a nyelvét megkötni, nehogy rágalmazzon, vagy a kezét leláncolni attól félve, hogy azokat embertársai ellen fordítja – mindenki látja, hogy ezek egyforma esztelenségek, hogy egészen egyszerűen ez a módszer a zsarnokság titka, ami nem ismer jobb módot arra, hogy az embereket engedelmessé és jámborrá tegye, mint hogy passzív eszközökké és akarat nélküli hitvány bábokká változtassa őket. Milyen formaságoknak vetnék hát alá a gondolatok kifejezésének jogát? Megtiltanák a polgároknak, hogy nyomdákat birtokoljanak, azért, hogy az egész emberiség közös javát néhány haszonleső magánvagyonává tegyék? Kizárólagos jogot adnának – vagy esetleg eladnának – egyeseknek arra, hogy irodalmi témákban rendszeres időközönként értekezéseket tehessenek közzé, míg másoknak arra, hogy politikáról és közéleti eseményekről beszéljenek? Elrendelnék, hogy az emberek mindaddig nem adhatnak hangot véleményüknek, amíg egy rendőrségi tisztviselő nem ütötte rájuk a hatóság pecsétjét, vagy hogy kizárólag cenzori jóváhagyással és a kormány engedélyével gondolkodhatnak? Valóban ilyen műremekeket alkotott egykor az a képtelen rögeszme, hogy törvényeket adjunk a sajtónak, de a nemzet közvéleménye és általános akarata már régen eltörölte ezeket a gyalázatos intézkedéseket. E gondolkodásmódban én azt az elképzelést látom fennmaradni, hogy tiltsunk be és nyilvánítsunk büntettnek mindenféle írást, amin nem tüntetik fel a szerző vagy a nyomda nevét – de mivel e kérdés értekezésünk második feléhez, vagyis a sajtóra vonatkozó büntetőtörvények elméletéhez kapcsolódik, az ott megállapított elvek határozzák meg.

Büntetéssel sújtható-e az úgynevezett „sajtóval való visszaélés”? Milyen esetekben lehet helye büntetéseknek? Ezek a nagy megválaszolandó kérdések, és ezek képezik alkotmányunk talán legfontosabb részét.

Az írás szabadsága két tárggyal, dolgokkal és személyekkel kapcsolatban gyakorolható.

Az első ezen tárgyak közül mindent magában foglal, ami az ember és a társadalom legmagasabb érdekeit érinti, úgymint az erkölcsöt, a törvényhozást, a politikát és a vallást. A törvények soha senkit nem büntethetnek azért, mert e dolgokról kinyilvánította a véleményét. Az ember a gondolatai szabad és kölcsönös megvitatása révén tökéletesíti a képességeit, ismeri meg jogait, és lép az erény, a nagyság és a boldogság ama fokára, amit a természet számára elérni enged. De hogyan folytatható ez az eszmecsere, ha nem úgy, ahogyan azt a természet elrendelte? Maga a természet kívánja meg, hogy minden ember gondolataiban saját jelleme és szelleme tükröződjék, és hozta létre a jellem és a szellem terén megmutatkozó bámulatos sokféleséget is. A vélemények közzétételének szabadsága ennél fogva nem állhat másban, mint annak szabadságában, hogy bármilyen, akár egymással ellentétes véleményeket is ki lehessen nyilvánítani – különben önknek kell megtalálniuk annak módját, hogy a szabadság minden emberi főből azonnal a maga tiszta és pöre valójában pattanjon ki. Ám az csak az összes igaz és téves, képtelen és értelmes gondolat csatájából származhat. A nézetek ezen kuszaságából a józan ész, a jó és a rossz megkülönböztetésére vonatkozó általános emberi képesség választja ki a megfelelőket: egyes véleményeket elfogad, míg másokat elvet. Meg akarják fosztani embertársaikat e képesség használatától, hogy saját egyéni hatalmukkal helyettesítsék azt? De kinek a keze húzza majd meg a tévedést az igazságtól elválasztó határvonalat? Ha azok, akik a törvényeket hozzák és alkalmazzák, az emberi értelmet meghaladó intelligenciával bírnának, akkor ily módon uralkodhatnának mások gondolatai felett; ha azonban ők is csak emberek, és képtelenség, hogy valakinek az értelme, úgymond, szuverén uralmat gyakoroljon az összes többi ember értelme felett, akkor minden véleménynyilvánítást büntető törvény képtelenség.

Ez az esztelenség félresöpörné a polgári szabadság alapelveit és a társadalmi rend legalapvetőbb fogalmait. Valóban vitathatatlan elv az, hogy a törvény kizárólag olyan bűncselekményt rendelhet büntetni, amely pontosan meghatározható és biztosan felismerhető, máskülönben a polgárok sorsa önkényes ítéletektől függne, és nem létezne többé szabadság. A törvények meg tudják ragadni a bűnös magatartásokat, mert azok érzékelhető tettekből állnak, amik állandó és biztos szabályok alapján világosan meghatározhatók és megállapíthatók – na de a véleményeket?! Azok jó vagy rossz mivolta csak az ész és az igazságosság elveihez, sőt gyakran az egyedi körülmények sokaságához való, többé vagy kevésbé bonyolult viszonya alapján határozható meg. Ha jelentenek nekem egy lopást vagy egy gyilkosságot, van egy elképzelésem a tettről, aminek meghatározása egyszerű és előzetesen rögzített – már hallgathatom is ki a tanúkat. De ha egy bujtogató, veszélyes és lázító írásról beszélnek nekem, akkor mit jelent az, hogy egy írás bujtogató,

veszélyes és lázító? Alkalmazhatók ezek a minősítések az elem tárt szövegre? Úgy veszem észre, egy sor olyan kérdés merül fel, amelyek a vélemények teljes bizonytalanságának vannak kitéve; nem találok többé sem tényt, sem tanúkat, sem törvényt, sem bírót, csak egy homályos feljelentést, önkényes érveket és döntéseket látok. Van, aki a büntettet a dologban találja meg, a másik a szándékban, a harmadik a stílusban. Emez tévesen ítéli meg az igazságot, amaz az ok ismeretében ítéli el, egy harmadik a szenvedélyes nyelvezete miatt büntetné meg a szerzőt abban a pillanatban, amikor úgy dönt, hogy hallatja a hangját. Ugyanazt az írást, ami hasznosnak és bölcsnek tűnik a heves és bátor embernek, a kimért és kishitű bujtogatóként fogja betiltani, a rabszolga vagy a kényúr pedig csupán egy különcöt vagy pártütőt fog látni abban, akiben a szabad ember egy erényes polgárt ismer majd fel. Ugyanaz az író időtől és helytől függően dicséretben vagy üldözésben részesül, szobrot állítanak neki vagy vérpadat. Azokat a kiváló embereket, akiknek a lángelméje ezt a dicsőséges forradalmat előkészítette, mi végül az emberiség jótévői közé emeltük – de mik voltak ők éltükben a kormányzat szemében? Veszélyes újítók, majdhogynem azt mondhatnám, lázadók. Oly távol vannak már tőlünk azok az idők, amikor az általunk szentesített elveket jogellenes szabályként ítélték el ugyanazok a bíróságok, amiket mi utána megszüntettünk? Többet mondom! Nem látszunk-e ma mi is másilyen embernek az államot megosztó különféle pártok szemében, és itt és most, ahogy beszélek, az általam javasolt álláspont nem tűnik-e egyesek számára paradoxnak, míg másoknak helyesnek? Nem fogadja-e emitt dörgő taps, amott viszont zúgolódás? Ha senki sem gyakorolhatná, nem annak gyötrelmévé válna-e a sajtószabadság, hogy az ember nyugalmát és legszentebb jogait mindenféle szeszélynek, előítéletnek, szenvedélynek és érdeknek kiszolgáltatva látja?!

De mindenekelőtt azt érdemes szem előtt tartanunk, hogy minden büntetés, amit azzal az ürüggyel szabnak ki az írásokra, hogy elfojtsák a sajtóval való visszaéléseket, az igazság és az erény kárára, és a bűn, a tévedés és a zsarnokság hasznára válik.

Az embertársai előtt nagy igazságokat feltáró lángész megelőzi kora vélekedését – gondolatainak merész újdonsága mindig is rémisztően hatott gyengességükre és tudatlanságukra, az előítéletek mindig az irigységgel fogtak össze, hogy azt visszataszító vagy nevetséges színben tüntessék fel. A jeles emberek osztályrésze pontosan emiatt igen gyakran a kortársaik részéről tanúsított hálátlanság volt, és az, hogy csak kései elismerést kaptak az utókortól – ezért volt, hogy Galileit a babonáság vasra verte, Descartes-ot pedig száműzte saját hazájából. Miféle sors vár hát azokra, akik a szabadság szellemétől vezérelve az ember jogairól és méltóságáról készülnek beszélni olyan nemzeteknek, amelyek tudomást sem vesz róluk? Közel ugyanakkora riadalmat fognak kelteni az általuk leleplezett zsarnokok és azok között a rabszolgák között, akiket fel akarnak világosítani. És milyen könnyen fognak az előbbieket visszaélni ezen lelki beállítottsággal, hogy a törvény nevében üldözzék őket! Idézzék csak fel, hogy miért és Önök közül kiknek nyíltak meg a

zsarnokság börtönei, és kire csapott le a törvény pallosa! Megkímélte-e az üldöztetés Genf ékesszóló és erényes filozófusát? Ő halott. A nagy forradalom hagyta az igazságot legalább néhány pillanatra fellélegezni. Önök szobrot állítottak neki, a haza nevében kitüntették, és megsegítették az özvegyét, mégsem következtettek arra ezekből a tiszteletadásokból, hogy – azon a helyen élve és oda helyeztetve, ahová lángelméje szólította – ne kellett volna eltérnie a mogorva és túlzó emberek akár közönséges gáncoskodását is.

Ha igaz az, hogy az igazságosság és az emberiség ügye iránt elkötelezett írók bátorsága a hatalmon lévők ármánykodásának és nagyravágyásának réme, akkor a sajtó elleni törvényeknek ez utóbbiak kezében a szabadság elleni félelmetes fegyverekké kell válniuk. De amíg a szabadság védelmezőit a közrend megzavaróiként és a törvényes hatalom ellenségeiként üldözik, azt fogják látni, hogyan dédelgetik, biztatják és vesztegetik meg veszélyes bértollnokaikat, a hazugság és szolgalelkűség eme alávaló tanárait, akiknek a végzetes tanítása a forrásnál mérgezve meg évszázadok boldogságát, állandósítja a földön a nemzetek hitvány előítéleteit és a zsarnokok szörnyű hatalmát – egyedül ők méltók a lázadó névre, mert a népfelség elvével és a természet szent hatalmával szemben merészelnék lobogót bontani. Azt is látni fogják, hogy a hatalmasok minden erejükkel ezeket az aljas mesterkedéseket támogatják, amelyek megváltoztatják a morális elveket, megrontják az erkölcsöt, elgyengítik a bátorságot, és eltérítik a népet a közügyekkel való foglalkozástól a léha örömek csábításával vagy a kék mérgezett bájával. Ugyanígy a sajtószabadságra tett minden fék az ő kezükben a közvélemény személyes érdekük szerinti irányításának és annak eszköze, hogy uralmukat a tudatlanságra és az általános romlottságra alapozzák. A szabad sajtó a szabadság öre – a korlátozott sajtó csapás arra nézvést. Éppen azok az óvintézkedések, amelyeket Önök a sajtóval való visszaélések ellen tesznek, okozzák e visszaélések túlnyomó többségét. Ezek az óvintézkedések a sajtó minden áldásos gyümölcsét leverik, a mérget ellenben meghagyják. E béklyók vagy gyáva szolgalelkűséget, vagy végletes vakmerőséget eredményeznek. Csak a szabadság védőszárnyai alatt nyilatkozik meg a józan ész a rá jellemző bátorsággal és higgadtsággal. A sajtóval szembeni korlátozásoknak köszönhető az erkölcstelen írások sikere is, mert a közvélekedés annál nagyobb értéket tulajdonít azoknak, minél több akadályt küzdöttek le, illetve minél nagyobb a zsarnokság iránti gyűlölet, ami még a gondolatok felett is uralkodni akar. Szüntessék csak meg ezt az indítékot, és a közvélemény szigorú pártatlansággal fogja azokat megítélni, az írók pedig, akik fölött szuverén úr, csak hasznos művekkel igyekeznek majd a kegyeit elnyerni. Vagy inkább legyenek szabadok! A szabadság magával hozza majd az összes erényt is, és a sajtó révén napvilágra kerülő írások éppoly tiszták, komolyak és épek lesznek, mint az Önök erkölcei.

De miért fáradnának annyit annak a rendnek a megzavarásával, amit maga a természet alkotott? Hát nem látják be, hogy az idő a dolgok szükségszerű menete révén magától elvezet a tévedés száműzéséhez és az igazság diadalához? Engedjenek egyaránt szabad folyást a jó és a rossz véleményeknek, mert csak az előb-

biek rendeltettek arra, hogy fennmaradjanak. Vagy jobban bíznak a hatalomban, néhány olyan ember erényében, akiknek az áll érdekében, hogy feltartóztassák az emberi szellem haladását, mint magában a természetben? Egyedül a természetnek van gondja azokra a kellemetlenségekre, amelyektől Önök úgy tartanak – és amelyek az ember művei.

A közvélemény a magánvélemények egyetlen illetékes bírója, az írások egyedüli törvényes cenzora. Ha elnyerik a jóváhagyását, Önök mint köztisztviséget viselő emberek milyen jogon tiltanak be azokat? Ha meg elítéli, mi szükségük van Önöknek arra, hogy üldözzék is őket? Ha előbb helyteleníti azokat, de az idő múlásával az elmélkedés által megvilágosítva előbb vagy utóbb mégis el kell fogadni őket, miért állnának Önök a szellemi haladás útjába? Hogyan merészelik Önök feltartóztatni a gondolatok e cseréjét, amibe minden embernek joga van bekapcsolódni, és azt minden lélekkel, az egész emberi nemmel való közösségben fenntartani? A közvélemény egyéni vélemények fölött gyakorolt uralma szelíd, jótékony, természetes és ellenállhatatlan – a hatalomé és az erőé szükségszerűen zsarnoki, aljas, értelmetlen és fertelmes.

Miféle álokoskodást hoznak fel eme örök elvek ellen a szabadság ellenségei? A törvényeknek való alávetést: a törvények ellenében semmi szín alatt sem szabad megengedni az írást.

Minden polgárnak kötelessége engedelmeskedni a törvényeknek; minden embernek jogában áll szabadon közölni a törvények hibáival vagy erényeivel kapcsolatos gondolatait, és ez az egész társadalom érdeke – az ember nem használhatja ennél méltóbb és üdvösebb módon az értelmét, ez az embertársaikkal szembeni legszentebb kötelessége azoknak, akiknek megadatott a mások felvilágosításához szükséges tehetség. De miben állnak a törvények? Az általános akarat szabad kifejeződései, amik, aszerint, hogy milyen fokon állnak összhangban az ész, az igazságosság és a természet örök törvényeivel, többé vagy kevésbé felelnek meg a nemzetek jogainak és érdekeinek is. Minden polgárnak megvan a maga része és érdeke ebben az általános akaratban, tehát ki szabad, sőt ki is kell bontakoztatnia mindazt a tudást és energiát, amivel rendelkezik, hogy felvilágosítsa, megreformálja és tökéletesítse azt. Ahogyan egy adott társulásban minden társult tagnak joga van ahhoz, hogy arra hívja fel társait, hogy módosítsák az egymással kötött megállapodást és a közös vállalkozásuk sikerének előmozdítására vonatkozó elképzeléseiket, ugyanúgy az egész politikai társadalomban is minden tag megtehet minden tőle telhetőt annak érdekében, hogy az állami közösség többi tagját rábírja arra, hogy az ő nézőpontja szerint a közhaszonnak leginkább megfelelő intézkedéseket fogadják el.

Ha így áll a helyzet azokkal a törvényekkel, amelyek magától a társadalomtól származnak, mit gondoljunk azokról, amelyeket egyáltalán nem a társadalom alkotott, hanem néhány ember akaratának és a zsarnokságnak a művei? Az önkényuralom állította fel ezt a szabályt, amit még ma is van merszük ismételtetni, hogy szentesítsék gaztetteiket! Többet mondok! Már a forradalom előtt is élvezhettük

bizonyos fokig a törvényekről való értekezés és írás szabadságát. A zsarnokság, még ha biztos volt is hatalmában és teljes mértékben bízott erejében, egyáltalán nem merte olyan nyíltan vitatni a filozofáláshoz való jogot, mint ezek a modern machiavellik, akik örökké attól reszketnek, hogy a vélemények teljes szabadsága leleplezi polgárságellenes szélhámosságukat. Legalább azt el kellene ismerniük, hogy ha az ő elveiket követtük volna, a törvények számunkra immár csak láncként szolgálnának arra, hogy a nemzeteket néhány zsarnok igájába hajtsák, és most, amikor erről beszélek, még csak jogunk sem lenne alaposan megvitatni e kérdést.

Ám annak érdekében, hogy ezt a hön óhajtott szabadságellenes törvényt elfogadtassák, az általam az imént elutasított elképzelést olyan kifejezésekkel fogalmazták meg, amelyek a lehető legalkalmasabbak az előítéletek mozgósítására és a kishitűek és kevésbé felvilágosultak lelkesedésének felkeltésére. Minthogy egy hasonló törvény végrehajtása szükségszerűen önkényes, mivel a vélemények szabadsága semmivé foszlik, mihelyt az nem teljes, elegendő a szabadság ellenségei számára egyetlen ilyen törvényt kiharcolni, bármilyen legyen is az. Ezért fognak Önöknek a nemzeteket lázadásra buzdító írásokról beszélni – amelyek azt tanácsolják, hogy ne engedelmességen az emberek a törvényeknek –, és követelnek majd büntetőtörvényt az ilyen írások ellen. Ne engedjük magunkat félrevezetni, és ragaszkodjunk mindig a tárgyhoz, anélkül hogy hagynánk, hogy a szavak megszárdítsanak! Először is, elhiszik-e Önök, hogy egy értelemmel és energiával teli írás, amely kimutatja, hogy egy törvény végzetes a szabadság és a közjóért számára, nem kelt mélyebb benyomást, mint az, amelyik erő és értelem híján csak e törvény elleni frázisokat tartalmaz, vagy az a tanács, hogy vegyük semmibe e törvényt? Kétségkívül nem! Ha büntetést lehet kiszabni ez utóbbi írásokra, akkor egy még nyomósabb érv a többi fajta írás ellen hangolható, és e rendszer eredménye a végső elemzés szerint a sajtószabadság megsemmisülése lesz, mivel ez a törvény indokának lényege, nem pedig az eljárási szabályok. De tekintsünk úgy a dolgokra, ahogyan azok vannak, az értelem nézőpontjából, nem pedig ama előítéletekből, amelyeket a zsarnokság elfogadtatott velünk! Ne higgyük el, hogy egy szabad – sőt bármilyen más – államban az írásművek ennyire könnyen gyakorolnak hatást a polgárokra, és a dolgoknak a szokás és a társadalmi kötelékek által megszilárdított és a karhatalom által védett rendjének felforgatására bírja őket. Általában a lassú és fokozatos cselekvés hat az emberi viselkedésre. Ezt a hatást az idő és az ok határozza meg. Ha ellentétesek a többség véleményével és érdekével, akkor hasztalanok, sőt nyilvános rosszállást és megvetést váltanak ki, és minden nyugalomban marad; ha pedig a közóhajjt fejezik ki, és csak felébresztik a közvéleményt, akkor viszont ki merné azokat büntettnek minősíteni? Elemezzék alaposan az egyesek által bujtogatónak nevezett írásokkal szemben hangoztatott ürügyeket és üres szövegeket, és meglátják, hogy annak szándékát rejtik, hogy hamisan megvádolják a népet azért, hogy eltíporják és megsemmisítsék egyetlen támaszát, a szabadságot. Azt is látni fogják, hogy egyrészt az emberek alapvető ostobaságát, másrészt a nemzet nagyobbik és kevésbé romlott részének mélységes megvetését feltételezik.

Közben minthogy mindenképpen ürügyre van szükség ahhoz, hogy a sajtót a hatalom által indított bünvádi eljárásnak vessék alá, azt mondják nekünk: „De ha egy írás büntettekre, például felkelésre bujt fel, ne büntessük meg ezt az írást? Hozzanak nekünk egy törvényt legalább erre az esetre!” Kétségtelenül könnyű egy sajátos feltevést a képzelet megragadására alkalmasként bemutatni, de a dolgot átfogóbb nézőpontból is meg kell vizsgálnunk. Gondoljanak csak bele, hogy milyen könnyű lenne így egy felkelést vagy bármilyen más büntettet egy olyan írással összekapcsolni, amely egyáltalán nem volt annak valódi kiváltó oka; milyen nehéz megállapítani, hogy az írás megjelenése után bekövetkező események valóban annak okozatai voltak-e; milyen könnyű lenne a hatalom birtokosainak ennek ürügyén bárki ellen eljárást indítani, aki határozottan él azzal a jogával, hogy kinyilvánítsa a közügyekről vagy az őt kormányzó személyekről alkotott véleményét! Különösen azt vegyék figyelembe, hogy a társadalmi rendet sohasem veszélyeztetheti egy olyan írás büntetlenül hagyása, amely büntett elkövetését javasolta!

Ahhoz, hogy egy írás kárt okozhasson, előbb lennie kell valakinek, aki elkövetheti a büntettet. Márpedig a törvény által e büntetetre megállapított büntetés visszatartja azt, aki megkísérelné azt elkövetni, és ez esetben – éppúgy, mint a többiben – a közbiztonságot megfelelő garanciák védik, és nincs szükség további áldozatokra. A büntetés célja és mértéke a társadalmi érdek szolgálata. Következésképp, ha fontosabb a társadalom számára, hogy semmilyen ürügyet se szolgáltatasson a sajtószabadság önkényes megsértésére, mint az, hogy egy megvetendő író is büntetéssel sújtson, akkor le kell mondanunk az ilyen szigorú fellépésről, és el kell feledkeznünk mindezekről a különös feltevésekről (bármennyire örömeiket lelik is egyesek a kiötlésükben), annak érdekében, hogy sértetlenül megőrizhesünk egy olyan alapelvet, amely a társadalmi boldogság elsődleges alapja.

Közben, ha egyébként bebizonyosodik, hogy egy hasonló írás szerzője bűnrészes volt, a kérdéses bűncselekményre kiszabott büntetési tétellel kell őt sújtani – de nem azért kell valamely, a sajtóra vonatkozó törvény értelmében ellene eljárást indítani, mert egy írás szerzője.

Eddig azt bizonygattam, hogy a dolgokról való írás szabadságának korlátlanak kell lennie. Most vizsgáljuk meg ugyanezt a szabadságot a személyek vonatkozásában!

E tekintetben megkülönböztetem a közszereplőket és a magánszemélyeket, és felteszem a kérdést: a közszereplőket vádoló írások büntethetők-e a törvény szerint. Ezt a közérdeknek kell eldöntenie. Mérjük fel tehát a két ellentétes rendszer előnyeit és hátrányait!

Először is egy fontos szempont és talán döntő érv merül fel. Mi a sajtószabadság legfőbb előnye és alapvető célja? Megfékezni azok becsvágyát és zsarnokságát, akikre a nép a hatalmát ráruházta, annak figyelmét szakadatlanul azokra a próbálkozásokra irányítva, amikkel a jogait csorbíthatnák. Hát nem nyilvánvaló, hogy ha meghagyjuk nekik azt a hatalmat, hogy rágalmozás címén perbe fogják azokat, akik bírálni merészelik a magatartásukat, e fék teljességgel hatástalanná és sem-

mivé válik? Ki ne látná, mennyire egyenlőtlen a harc a gyenge, elszigetelt polgár és a kimeríthetetlen erőforrásokkal rendelkező ellenfele között, amelyek nagy tekintélyt és hatalmat adnak neki? És vajon ki akarná a nép szolgálatával felboszszantani a hatalmon lévőket, ha ehhez, amellett, hogy szükségszerűen a pártfogásukból fakadó előnyök feláldozásával és titkos üldözésének veszélyével járna, egy, a bukását előidéző és megalázó büntető ítélet szinte elkerülhetetlen csapása is társul?

Mellesleg, ki ítélkezik majd maguk a bírák felett? Mivel – más tisztviselőkhöz hasonlóan – végül az ő hivatali visszaélések vagy tévedéseik is a nemzet ítélőszéke elé kell hogy kerüljenek. Ki hozza majd meg a végső ítéletet, ami eldönti az ilyen jogvitákat? Mert kell lennie valakinek, akié az utolsó szó, mint ahogy az is szükséges, hogy alá legyen vetve a véleménynyilvánítás szabadságának. Következésképp mindig vissza kell térni ahhoz az alapelvhez, hogy a polgároknak rendelkezniük kell azzal a jogosultsággal, hogy anélkül fejthessék ki szóban vagy írásban a nézeteiket a köztisztviselők magatartásáról, hogy ezzel bármiféle jogkövetkezménynek tennék ki magukat.

Jogi bizonyítékokra várjak, és ne merjem jelenteni Catilina összeesküvését egészen addig a pillanatig, amikor már el kellett volna azt fojtani? Hogyan merem majd így minden pártvezér álnok tervét leleplezni, akik arra készülnek, hogy rátámadjanak a nemzetre, miközben a közjó és a néperdek leple mögé bújnak, és csak azt keresik, hogyan hajthatnák szolgáskorba, és adhatnák el a zsarnokságnak? Hogyan fejtem majd ki Önöknek Tiberius homályos politikáját? Hogyan figyelmeztetek majd rá, hogy az erények e fellengzős külsőségei, amelyekbe váratlanul beburkolózott, nem más rejtene, mint azt a szándékot, hogy még biztosabban teljesítse be ezt a rettenetes összeesküvést, amit már régóta sző Róma üdve ellen? Nos, milyen fórum előtt kívánják, hogy megküzdjek vele? A praetor előtt? De mitévő legyek, ha őt megbénítja a félelem vagy elcsábítja az érdek? Az aedilisek előtt? De mit lehet tenni, ha egyszer ők a praetor hatalmának alárendeltjei, így egyszerre a szolgálai és a bűntársai? A szenátus előtt? De ha magát a szenátust is megtévesztették vagy behódoltatták? Végső soron, ha a haza üdve azt kívánja, hogy felnyissam polgártársaim szemét akár a szenátus, a praetor és az aedilisek viselkedésével kapcsolatban is, ki fog igazságot tenni köztük és köztem?

De egy másik megcáfolhatatlan érv segítségével végképp teljes megvilágításba helyezhetjük az igazságot. Ha felelősségre vonnánk a polgárokat azért, amit a közszereplők ellen írnak, ez szükségszerűen azt feltételezné, hogy nem bírálhatják őket jogszerűen, hacsak nem tudják vádjaitat jogi bizonyítékokkal alátámasztani. De hát ki ne venné észre, hogy egy hasonló jellegű feltételezés mennyire idegen a dolog természetétől és a közérdek alapvető elveitől? Ki ne tudná, hogy mennyire nehéz az ilyen bizonyítékokat megszerezni, ellenben milyen könnyű a kormányzó személyeknek nagyratörő terveiket misztikus ködbe burkolni, és a közjó megtévesztő leple alá rejtteni? Nem amögé rejtőzik a haza legveszélyesebb ellenségeinek szokásos politikája is? Így éppen azok csúsznának ki polgártársaik felügyelete

alól, akiket a legfontosabb lenne ellenőrzésük alatt tartani. Amíg az előírt bizonyítékokat keresnek, hogy figyelmeztessenek végzetes mesterkedéseikre, addigra már végre is hajtanák azokat, és az állam még azelőtt elpusztulna, hogy ki mernék mondani, hogy veszélyben forog. Nem, minden szabad államban minden egyes polgár a szabadság őre, akinek a fenyegető veszély legkisebb neszére vagy jelére kiáltania kell. Nem féltette-e a szabadságot ismerő minden nép azt mindaddig, amíg az erény is fel nem emelkedett?

Az osztrakiszmoszal Athénból kitiltott Ariszteidész nem kelt ki a gyanakvó irigység ellen, ami őt dicső száműzetésbe küldte. Egyáltalán nem kívánta azt, hogy az athéni nép meg legyen fosztva attól a hatalomtól, hogy igazágtalanságot követhessen el vele szemben. Tudta, hogy ugyanaz a törvény, amely az erényes tisztviselőt megóvta volna egy merész vádtól, a megvásárolható tisztviselők hadának ravasz zsarnokságát is megvédelmezte volna. A megvesztegethetetlen emberek, akiknek nincs más vágyuk, mint hogy hazájukat boldoggá és dicsővé tegyék, nem félnek attól, hogy polgártársaik nyilvánosan kifejezik gondolataikat. Nagyon is jól tudják, hogy nem olyan könnyű elveszíteni megbecsültségüket, ha a rágalmakkal szemben egy feddhetetlen életet és a tiszta és érdekmentes buzgalom bizonyítékait állíthatják szembe. Ha olykor ideiglenes üldöztetést szenvednek is, az számukra csupán a dicsőség bélyege és erényességük ékes tanújele – jóleső bizonyossággal hagyatkozhatnak a tiszta lelkiismeret szavára, valamint az igazság erejére, amely hamarosan vissza fogja adni nekik polgártársaik elismerését.

Kik szónokolnak szakadatlanul a sajtó szabadossága ellen, és kik kérnek törvényt a megfékezésére? Olyan kétes alakok, akiknek a szélhámosság sikereire alapozott múlandó hírneve a legapróbb ellentmondás hatására is meginog; ők azok, akik mert egyszerre kívánnak a népnek tetszelegni és a zsarnokoknak szolgálni, szüntelenül a közösség ügyének védelmezésével elért dicsőség megőrzésének vágya és ama szégyenletes előnyök között örlődnek, amiket annak cserbenhagyásával nagyravágyásuk megszerezhet; akik a bátorságot álnoksággal, a tehetséget ármánnyal, a forradalmak fenséges erélyét pedig kicsinyes udvari mesterkedésekkel váltják fel, és folyton attól rettegnak, hogy egy szabad ember hangja egyszer majd felfedi jelentéktelenségük vagy romlottságuk titkát; akik érzik, hogy ahhoz, hogy becsaphassák vagy szolgáskorba hajthassák hazájukat, mindenekelőtt el kell hallgattatniuk azokat a bátor írókat, akik fel tudnák rázni a nemzetet végzetes dermedtségéből, hasonlóképpen ahhoz, amikor az ellenséges táboron rajtaütve előbb elvágják az elöretolt őrszemek torkát; végül azok is mind idetartoznak, akik nem akarnak megbűnhődni gyengeségükért, tudatlanságukért, árulásukért vagy romlottságukért. Sosem hallottam, hogy Cato, akit százszor idéztek bíróság elé, pert indított volna vádlói ellen, de a történelem azt tanítja, hogy a decemvirek rettentős törvényeket hoztak Rómában a rágalmazó írások ellen.

Kizárólag az imént lefestett embereknek van rá valós okuk, hogy a sajtószabadság réműlettel töltse el őket, ugyanis nagy tévedés lenne azt gondolni, hogy szilárdan megalapozott, békés társadalmi viszonyok között mindenki hírneve ki van szolgáltatva az első embernek, aki azt le akarja rombolni.

Ki lepődik meg azon, hogy a zsarnokság uralma alatt, ahol megszokott dolog a meggyalázott ártatlanság jogos tiltakozását és az elnyomott emberiség legvisszafogottabb panaszát rágalomként kezelni, egy rágalmat, amely méltó e névre, készséggel elfogadnak, és könnyen elhisznek? A zsarnokság bűnei és az erkölcs romlása minden vádat oly hihetővé tesznek! Ennyire természetes igazként elfogadni egy olyan írást, amely csak úgy juthat el valakihez, ha elkerüli a zsarnokok alapos vizsgálatait! De azt hiszik, hogy a szabadság uralma alatt a közvélemény, rendszerint azt látva, hogy a szabadság minden irányban kibontakozhat, a polgárok tisztességét végeredményben egyetlen írás alapján ítéli meg, úgy, hogy sem a körülményeket, sem a tényeket, sem a vádló vagy a megvádolt személy jellemét nem mérlegeli? A közvélemény általában méltányosan ítélkezik, de ilyen esetekben különösen; gyakran még a rágalmak is célpontjaik dicsőségére válnak, míg bizonyos dicséretetek csak szégyennek tűnnek a szemében, a sajtószabadság pedig végül csapást fog mérni a bűnre és a csalásra, és diadalt fog hozni az erény és az igazság számára.

Kimondom hát, hogy az előítéleteink és a romlottságunk nagyítják fel számunkra e nélkülözhetetlen rendszer hátrányait! Egy olyan népnél, amelynél mindig is az önzés uralkodott, ahol a kormányzó személyek és a polgárok többsége erőszakkal szerzett valamiféle megbecsülést vagy tekintélyt magának, és arra kényszerül, hogy legalább saját magának bevallja: nemcsak megbocsátásra lesz szükség, hanem közkegyelemre is, a sajtószabadság szükségszerűen egy bizonyos fokú rettegést kell hogy keltsen, és az egész rendszer, ami megpróbálja akadályozni azt, rengeteg hívőre fog találni, akik nem lesznek restek azt a helyes rend és a közérdek hamis látszata mögé rejteni.

Ki másra hárulna a feladat, mint Önökre, törvényhozókra, hogy legyűrje e végzetes előítéletet, ami tönkretenné és megbecstelenítené az Önök munkáját? Mind ezek a nép párttűző ellenségei által önök körül terjesztett rágalmak az Önök számára egyáltalán nem lehetnek érvek arra, hogy a pillanatnyi körülmények miatt feláldozzák azokat az örök elveket, amelyeken a nemzetek szabadságának nyugodnia kell. Gondolják csak végig: egy sajtóról szóló törvény kicsit sem orvosolná a bajt, Önök pedig elvonnák a gyógyírt. Hagyják levonulni ezt az iszapos árt, aminek nemsokára nyoma sem marad, feltéve, hogy Önök megőrzik a világosság e mérhetetlen és örök forrását, aminek a politika és az erkölcs világára is ki kell árasztania az élet melegét, erejét és boldogságát! Nem vették még észre, hogy az Önök előtt tett feljelentések többsége nem az olyan szentségtörő írások ellen irányul, amelyekben az emberiség jogait támadták meg vagy a népfeliséget gyalázták meg a kényurak nevében az aljasul merész szolgálak, hanem azok ellen, akiket azzal vádolnak, hogy a szabadság ügyét túlzott buzgalommal és a zsarnokkal szemben tiszteletlenül védelmezik? Azt sem vették észre, hogy azok az emberek, akik ezeket a feljelentéseket tették, keservesen panaszkodnak ama rágalmak miatt, amiket a közbeszéd az igazság rangjára emelt, és hallgatnak azokról a lázító szentségtörésekről, amiket híveik folyvást a nemzetre és képviselőire szórnak? Vádoljanak és

büntessenek meg mindannyian, polgártársaim mint hazaárulót, ha valaha is feljelentek Önök előtt egyetlen rágalmaszó írást is, beleértve azokat, amikben a forradalom ellenségei a leggyalázatosabb vádakkal illetik a nevemet, azon áldozatok egyikeként említve, akikre a pártütők tomboló dühének le kell sújtania! Ej, mit számítanak nekünk ezek a megvetésre méltó írások? A francia nemzet vagy helyeselni fogja a szabadság biztosítása érdekében tett erőfeszítéseinket, vagy el fogja ítélni. Az első esetben ellenségeink támadásai mindössze nevelés tárgyává válnak, a másodikban nekünk kell megbűnhődnünk amiatt, hogy azt gondoltuk, a franciák méltók a szabad életre, és én a magam részéről könnyen beletörődöm ebbe a sorsba.

Végtére is a törvényeket nem egy pillanatra, hanem évszázadokra, nem magunknak, hanem a világmindenség számára hozzuk! Legyünk méltók arra, hogy megalapozzuk a szabadságot, ragaszkodjunk állhatatosan e magas elvhez, mert az csak ott létezhet, ahol korlátlanul gyakorolható azok magatartása felett, akiket a nép felvértezett a hatalmával. Eme elv hatására a legkiválóbb intézményekkel együtt járó nehézségek és a zsarnokok gögje és körmönfonsága által kiagyalt minden álokoskodás eltűnik. Azt mondják Önöknek, hogy azokat, akik kormányoznak, biztonságba kell helyezni a rágalom elől, mivel a nép üdvéhez fontos, hogy fenntartsuk a nekik járó tiszteletet. Így okoskodtak volna a Guise-ek is azokkal szemben, akik feljelentették volna a Szent Bertalan éjszakája előkészületeit, így érvel minden hozzájuk hasonló, mert jól tudják, hogy ameddig csak megőrzik mindenhatóságukat, a nekik nem tetsző Igazság mindig rágalom lesz, mert az a babonás tisztelet, amit saját hibáik, sőt gátlatlanságuk számára megkövetelnek, biztosítja nekik a hatalmat arra, hogy büntetlenül megszegjék kötelességüket, amivel szuverén uruknak, a népnek tartoznak, ami kétségkívül legalább annyi tiszteletet érdemel, mint megbízottai és elnyomói. De ki akar majd – merik még kérdezni – ilyen áron király vagy előljáró lenni, ki akarja majd a kormány gyeplőjét tartani? Hogy kicsoda? A hazájuk és az igazi dicsőség szeretetére méltó erényes emberek, akik pontosan tudják, hogy a közvélemény ítélőszéke csak a gonosz emberek számára félelmetes. Ezenkívül kik még? A becsvágyók. És adná Isten, hogy legyen a világon valamilyen mód arra, hogy elvegyük tőlük a népek becsapásának és leigázásának vágyát és reményét!

Röviden: vagy le kell mondani a szabadságról, vagy jóvá kell hagyni a sajtó korlátlan szabadságát. A közhivatalt betöltő személyeket illetően a kérdés ezzel eldőlt.

Nem marad más hátra, mint hogy a magánszemélyeket illetően is megvizsgáljuk a dolgot. Láttuk, hogy e kérdés összekuszálódik az akár szó-, akár írásbeli rágalommal kapcsolatos legjobb törvényhozási rendszer kérdésével, és így nem kizárólag a sajtóra vonatkozik.

Kétségtelenül jogos, hogy a megrágalmazott magánszemélyek kártérítést követeljenek az okozott sérelemért, azonban hasznos lehet néhány észrevételt tennünk e tárgyban.

Először is, vegyük tekintetbe, hogy az idevágó régi törvényeink túlzók, és szigoruk az általunk létrehívott zsarnoki rendszer nyilvánvaló eredménye, és a közvélemény által a despotizmusban keltett rendkívüli rettegés léptette hatályba. Minthogy azokat már sokkal higgadtabban szemléljük, könnyű szívvel beleegyezhetünk a ránk hagyományozott büntető törvénykönyv módosításába, nekem legalábbis úgy tűnik, hogy a rágalmazó vád megfogalmazóira kirótt büntetésnek a rágalmazást megállapító ítélet közzétételére, valamint az érintettnek okozott kár megtérítésére kell szorítkoznia. Magától értetődő, hogy e kategóriába nem értem bele a vádlott elleni hamis tanúzást, mert az itt már messze nem egyszerű rágalom, nem pusztán egy egyénnel szemben elkövetett jogsértés: a törvény előtt mondot, másokat bemocskoló hazugság, és mint ilyen, valódi közbűncselekmény.

Általánosságban, ami az egyszerű rágalmakat illeti, azokat két különböző törvényszék ítélni meg: a bíróságé és a közvéleményé. Ez utóbbi vitán felül a legtermészetesebb, a legpártatlanabb, a legilletékesebb és a leghathatósabb – a legerényesebb emberek, akik a legméltóbbak rá, hogy a gyűlölet és a gonoszság támadásaival dacoljanak, ezt fogják előnyben részesíteni. Meg kell ugyanis jegyezni, hogy a rágalom többnyire a megtámadott személy feddhetetlensége és erényessége folytán marad hatástalan, és minél inkább jogában áll valakinek a közvéleményhez folyamodni, annál kevésbé van ráutalva arra, hogy a bírót hívja segítségül, tehát nem fog egykönnyen úgy dönteni, hogy a törvényszékek a neki címzett sértésektől legyenek hangosak, és csak azokban a fontos esetekben terheli majd azokat panaszaival, ha a rágalom egy ellene szőtt bűnös ármány, ami nagyon komoly sérelmet okozhat neki, és alkalmas még a legszilárdabban megalapozott hírnév romba döntésére is. Ha ezt az elvet követjük, kevesebb nevetséges eljárás és becsületről tartott szónoklat lesz, viszont több becsület, és főképp több tisztesség és erény.

E harmadik kérdésről szóló elmélkedéseimet, ami nem központi tárgy a jelen értekezésemnek, ezen a ponton most lezárom, de javaslom Önöknek a szabadság fő alapját a következő határozattal megszilárdítani.

A Nemzetgyűlés kinyilvánítja, hogy

1. minden embernek joga van bármilyen módon közzétenni gondolatait, és a sajtószabadságot semmiféle módon nem szabad sem akadályozni, sem korlátozni;
2. akárki sértse is meg e jogot, azt a szabadság ellenségének kell tekinteni és a Nemzetgyűlés által meghatározandó legnagyobb büntetéssel kell sújtani;
3. mindamellet azokat a magánszemélyeket, akiket rágalom ért, kérelmezhetik a rágalmazás által nekik okozott kár megtérítését, azokkal az eszközökkel, amiket a Nemzetgyűlés megjelöl.

FRANÇOIS-ANTOINE BOISSY D'ANGLAS (1756–1826) irodalmár és politikus volt. Több, sajtószabadsággal kapcsolatos beszédet is tartott az Ötszázak Tanácsában (1795. december 10., 1796. július 21. és október 30.), valamint a Pairek Kamarájában (1814. augusztus 23., 1817. február 24.). Az új alkotmány létrehozása után bő fél évvel, az I. direktórium közepén, 1796. március 14-én tartott szónoklat nem tudta megakadályozni a törvény többször is felvetett szigorítását (1796. április 17.): a sajtószabadsággal való visszaélés és az állam védelme címén súlyos büntetéseket állapítottak meg nemcsak a szerzők és a nyomdászok számára, ha azok nem, vagy valótlanul tüntetik fel nevüket és címüket a kiadványokon, hanem az ilyen írásokkal kereskedőkre, házalókra, osztogatókra vagy kiragasztókra is kiterjedt a törvény hatálya.

A szöveg megjelenési helye:

François-Antoine Boissy d'Anglas: Discours sur la liberté de la presse. In: *Recueil de discours sur la liberté de la presse*. Párizs, Mongie/Delaunay, 1817. 9–27.

FRANÇOIS-ANTOINE DE BOISSY D'ANGLAS

Értekezés a sajtószabadságról*

Mihelyt valaki valamilyen művet közzétesz, olyan tettet hajt végre, amely a törvényhozás hatálya alá tartozik – ha e tettel csorbítja mások jogát, ha veszélyezteti a társadalmat azzal, hogy bűncselekmény elkövetésére és a törvényeknek való engedetlenségre bujt fel, fejeére vonja a vonatkozó törvények megtorló intézkedéseit. Ha a gondolatai szabad közlésére való jogával visszaélve megsértette a szabadság elsődleges természetét, azt, hogy nem szabad olyasmit tenni, ami másnak kárára van, akkor lesújthat rá a mindenki szabadságát védő törvény – azonban e ponton meg is kell állnia a törvényhozásnak: itt ér véget a társadalmi közösség órá vonatkozó joga.

E ponton túl nem lehet tovább korlátozni a szabadságát attól való félelmünkben, hogy visszaél vele, hogy szabadsága másoké fölé kerekedik. Az ember gondolkodása a társadalom hatáskörén kívül esik, a gondolat kifejezésének képessége hozzáférhetetlen a számára – nem tudja megakadályozni azt, hogy egyes emberek ki nyomtassák a gondolatukat, mint ahogy másokat sem tud elhallgattatni, hogy nagy hangon széjjel ne kürtöljék azt. A nyomtatás nem más, mint írott beszéd, olyan szólas, amit a világ egyik végétől a másikig meghallanak, és a következő századok számára rögzítenek. Létezésének útjába állni egyben minden ország tulajdonának megtámadása is, maga az utókor jogainak megsértése, mert azé az elmúlt századok minden tudása, és én azt mondom, hogy minden tévedése is. Az a jog, hogy minden ember kifejezhesse gondolatait mindazon eszközökkel, amelyek neki a természet és a mesterségek révén megadatnak, annál is inkább sérthetetlen, mivel megfelel annak a kötelességnek, hogy korlátozás nélkül mindent nyilvánosságra hozzon, amiről úgy véli, hogy országa boldogulását szolgálja.

Ezek a politika és a bölcsesség megkérdőjelezhetetlen alapelvei, és tervezett megsértésük miatt fordulok a Tanácsshoz. Ily keveset haladtunk hát előre a szabadságjogok elismerésében, vagy talán ennyire visszafejlődtünk volna a barbárság és zsarnokság századai irányába, hogy újra a kiinduló elvek védelmére kell kelní?

---

* Előadva az Ötszázak Tanácsának a Köztársaság 4. évében, Szél hava 24-én (1796. március 14-én).

Újra reánk vetül a decemvirek egyszer már elhessegetett árnyéka, és mi olyannyira elgyöngültünk zsarnokságuk súlya alatt, hogy már nem borzadunk el felháborodásunkban csupán a gondolatától is, hogy akár egyetlen pillanatra is megfoszthatják a francia népet azon elidegeníthetetlen jogainak élvezetétől, amikért fegyvert ragadott? Ó nem, ám kétségtelenül azt kell hinnem – és ezzel nem szándékozom megsérteni önöket –, hogy be kell itt Önöknek bizonyítanom, hogy a szólás és az írás szabadsága nélkül általános szabadság sem létezhet. Hagyják a zsarnokokra korlátozásának bűnös vágyát, akik reszketnek vastrónjukon arra a gondolatra, hogy a közvélemény elítéli őket, és hogy a nyomtatás, aminek megállítása gyötri őket, eljut a föld minden pontjára; hagyják meg az ő szerencsétlen szolgálóknak e szabadságok megszerzésének gyakran csalóka reményét – Önök pedig legyenek képesek azzal a bátorsággal védelmezni ezeket, amit az egész nemzet elvár Önöktől, nemcsak a zsarnokok erőfeszítéseivel szemben, hanem azon veszélyek ellen is, amelyek az Önök közösségén belül leselkednek rájuk. Árulást követnének el, ha hagynák elbitorolni e szent jogot, s a nép elleni összeesküvés bűnébe esnének, ha jóváhagynák, hogy elorozzák e szabadságok gyakorlását. A sajtószabadságnak még ideiglenes korlátozását vagy ha tetszik, az itt szóban forgó „pillanatnyi” betiltását sem fogadhatják el azok az emberek, akik arra esküdtek fel, hogy inkább meghalnak, mintsem ne éljenek szabadon! Ám mielőtt elfogadnák ezt az elvet, engedtesék meg, hogy megkérdézzem Önöket, hogyan fogják biztosítani annak végrehajtását? Komolyan végiggondolták, milyen eljárást fognak alkalmazni e tekintetben, és belegondoltak azokba a rettenetes veszélyekbe, amiket egy hasonló törvényhozás eredményezne az Önök, a szabadság és Franciaország számára?

Kétségtelenül csak két mód lehetséges: az egyik az, hogy minden ember számára legyen tiltott a nyomtatás lehetősége, akikről feltételezhető, hogy visszaélnék vele, a másik az, hogy ne engedjék meg egyetlen olyan írás közzétételét sem, amelyet előzetesen nem hagytak jóvá.

Az első esetben miféle rettenetes önkénnyel helyettesítenék az igazságosságot és a szabadságot? Miféle választóvonalat húznának a népen belül azok között, akik közölhetnék gondolataikat, és akiktől ez a lehetőség megtagadtatik? Miféle képtelen előjogot hoznának létre egyesek számára, míg másokat miféle lehetetlen jogfosztottságra ítélnének? És ki szavatolja Önöknek, hogy nem tévednek majd e példa nélküli megkülönböztetésben? Ki biztosítja, hogy akinek ma megtiltják, hogy használja tollát, az holnap nem arra használná-e fel azt, hogy a nemzetek jólétének megteremtéséhez szükséges tudást gyarapítsa – míg akinek megadják ezt a jogot, biztos lévén a hatóság pártfogásában, nem törekszik-e majd visszaélni vele? És mi indítja Önöket e rendkívüli előszeretetre? Az írók erkölce, hazafiságuk és érenyeik ismerete? De ki ítél majd eme erkölcsiség dolgában, ki hirdeti e tudást, melyik bizottság lesz elég rátermett, és főként kellően pártatlan ahhoz, hogy így ítélkezzék az emberek felett? Mire alapozzák majd döntésüket, amikor egy író törvénytelenen első alkalommal kéri, hogy engedélyezzék neki gondolatai közlését?

Visszaállítják majd a kedvéért a Chaumette és Hébert által megalkotott állampolgári megbízhatósági bizonyítványokat, és csak ezen az áron nyitnák meg számára a szellemi hivatás útját? Ej, mily különös kormányzás az, amelyikben nem a dolgok, hanem az emberek felett ítélkeznek!

Vagy ellenkezőleg, elfogadnák e szörnyűséges törvényhozás alapelvét az irományok előzetes vizsgálatát?

Ez a cenzúra visszaállításával lenne egyenértékű, és azt jelentené, hogy néhány embernek jogot adnak arra, hogy korlátokat emeljenek a szellem gondolatainak fejlődése elé. Ha felruháznák a Direktóriumot e félelmetes joggal, azt nem gyakorolhatná saját maga, bizonyos számú megbízottra kellene átruháznia nemcsak Párizsban, hanem a köztársaság minden pontján, mivel mindenütt van nyomda, és minthogy egy rendszerben minden elem egymáshoz kapcsolódik, az egyik intézmény a másikhoz fordul, hogy egészítse ki és támogassa, hamarosan egész regimentjük lesz királyi cenzorokból, csak más címmel, ha Önök úgy akarják – testületi kamarák, inspektorok, engedélyek, kiváltságok, hallgatólagos vagy írásos jóváhagyások, és általában az az egész iszonyatos rendszer, ami ellen 1788-ban Franciaország minden lakója fellázadt.

Nemcsak minden szerzőt meg kellene akadályozni abban, hogy írjon, hanem hivatalokat is létre kell majd hozni, hogy rajtakapjanak és elfojtsanak minden gondolatot, ami kicsúszhatna az ellenőrzés alól.

Azt fogják Önöknek mondani, hogy itt csak az újságokról van szó. De hogyan és milyen jellemzők alapján fogják megkülönböztetni e műfajt? Az írás hossza alapján, netán aszerint, hogy milyen időközönként adják ki? És e két kérdésben nem lesz szükség további előzetes vizsgálatokra? Ugyanaz a dolog ártalmatlannak minősül és az Önök törvényének hatályán kívül fog esni, amennyiben egy 110 oldalas írásban található, vagy ha nem folytatásban adják ki, míg elítélendő lesz, ha egy olyan kiadványban jelenik meg, amely csak fele ekkora terjedelmű, vagy amit másnap egy hosszabb-rövidebb folytatásnak kellene követnie?

Tisztelt tanácstagok, látják, hogy amikor félretesszük az alapelveinket, micsoda útvesztőbe jutunk, hogy a legkisebb igazságtalanságot az óvintézkedések és következmények micsoda építményének kell aláúcolnia. Hiába mondják Önöknek, hogy itt csak ideiglenes óvintézkedésekről van szó: semmi sem átmeneti a szabadságot illetően – az egynapos zsarnokság egész évnit kíván, az pedig egy évszázadnyit. Függessenek fel csak egyetlen órára valamely hivatalt a teljes felügyelet alól, az pontosan tudni fogja, hogyan váljon ezt kihasználva örökre függetlenné. A régi *közjóléti* bizottságot csak egyetlen hónapra nevezték ki, és az e rövid időszak alatt megtalálta a módját annak, hogy hatalmát állandósítsa.

Am, szól a válasz, egyáltalán nem a sajtószabadságról van szó, hanem a kormány számára káros újságok posta általi terjesztéséről. A kormányzat nem tartozik eszközt és segédkezet nyújtani azoknak, akik az ellenségének nyilvánítják magukat: írjanak, amit csak akarnak, de csak azokat az írásokat hagyja terjeszteni, amelyek nem lehetnek ártalmasak.

Különös okoskodás ez: éppen azt a dolgot igyekeznek véghezvinni, amit nem mer bevallani.

A posta nem a kormányhoz, hanem a nemzethez tartozik, ezért minden polgárnak jogában áll az általa nyújtott szolgáltatásokat használni! Vizsgálják meg, hogy fel kell-e függeszteni az összes újság posta általi terjesztését, vagy hagyják jóvá, hogy ugyanolyan feltételek mellett hordják ki azokat – nem maradhat fenn kiváltság! És mivel a kormánynak nincs joga sem az irományok, sem a személyek cenzúrázására, mivel nem vezetheti be a vizsgálati eljárást, amiről az imént beszéltem, sem a szerzők vizsgálatát, a posta működését felügyelve nem szabad megvizsgálnia mást, csak a rábízott művek súlyát.

Távol álljon tőlünk e végzetes képmutatás! Támadják meg nyíltan, ha merik, a sajtó korlátlan szabadságát, vagy támogassák egyhangúlag minden olyan eszközzel, amelyet az alkotmány Önökre ruházott! Ha nincs joguk megakadályozni egy írás megjelenését, akkor ahhoz sincs, hogy gátolják annak terjesztését.

Csak hogy, mint mondták, az idegenek aranyával kenték meg e megvesztegethető tollakat, hogy belülről rombolják le e szabadságot, amitől rettegnek, és ami oly dicsőn ellenáll seregeik egyesített támadásának.

Nos, össze kell-e ezért nekünk magunknak esküdnünk a szabadság ellen? Ki kell-e kezdenünk legbecsesebb eredményeit éppúgy, mint legbiztosabb alapjait? Önkezdünkkel kell-e lerombolnunk? Azért, mert a zsarnokok bűnsegédei és ügynökei köztünk vannak, önként és elővigyázatosságból bele kell-e egyeznünk, hogy megfosszanak minket ama jog gyakorlásától, amit számukra a legfontosabb elfojtani, a sajtó szabadságától, aminek használata rettegéssel tölti el őket, és szembesíti őket azzal, mily közeli igazságtalanságuk helyrehozatalának pillanata? Engedni kell, hogy rabok legyünk, mert ők úgy kívánják? Mi tagadás, furcsa politika, ellenségeink legyőzésének különös módja lenne, ha önként mondanánk le arról, amire egész küzdelmük irányul. Semmi szín alatt! Azért, mert néhány újságíró színleg még mindig nem ismeri az alkotmány szellemét, elítélendő provokációkat enged meg magának, hol egyeseket, hol másokat rágalmaz, sőt arra törekszik, hogy – úgy mond – megrontsa a közszellemet, minden egyes polgárt fel akarnánk függeszteni legelvitathatatlannabb joga gyakorlásában, és teljes egészében meg akarnánk fosztani a népet az ismeretek kincsétől, amire csak a nyomtatás révén tehet szert? Kit zavar néhány, kisebb-nagyobb mértékben bűnös író, ha a törvény utoléri őket, és mindenütt megbünteti az egyértelmű vétséget? Mit számít néhány politikai tévedés, ha az értelem minden teret betölt, ahol csak megjelenik? Kit érdekkel néhány, így vagy úgy elfogult író által kinyilvánított vélemény, a kormány vagy a törvényhozás egyik vagy másik tagjának, intézkedésének, az egyik vagy másik rendszernek, tervzetnek vagy döntésnek a téves megítélése, ha általános és szabad vita révén kiderül, hogy mi hamis, és csak az igazság marad fenn; ha minden hatalom erélyesen azt a csapásirányt követi, ami számára kijelöltetett, visszaszorítva ily módon a köz ellenségeit; ha minden politikai irányzaton uralkodni akarnak, és egyedül az igazságosság és a szabadság hangjára figyelnek? A kor-

mány ereje önmagában rejlik, viselkedésében, elveiben, nem pedig ennek vagy annak a pártnak vagy személynek a róla alkotott megalapozatlan véleményében. Az igazságos kormányok sorsa az, hogy a rosszindulatú törekvések célpontjai legyenek, és épp azok erőtlen kiáltásaié, akiknek nap mint nap a nyugalmaért és biztonságáért fáradoznak. De ez ama költő szép hasonlatát idézheti fel bennünk, aki miután elmesélte, hogy Afrika barbár lakosai egybegyűlnek, hogy pirkadatkor kiabálásukkal sértégessek a Napot, rámutat a természet csillagára, amint diadalmasan járja pályáját, és az egek magasából jótékony hevét és fényes sugarait azokra a hálátlanokra veti, akik nem becsülik jótéteményeit.

„Annak, aki korlátozni akarja a sajtó szabadságát – mondta a Nemzetgyűlés egyik szónoka –, el kell lepleznie valamilyen igazságot, vagy hazugságot kell terjesztenie” – és figyeljünk csak, mit mondott még!

Egyedül a sajtó korlátlan szabadsága képes minden elmébe belévézni e mindenkire kiterjedő haladást, a sajtó végtelen szabadsága kapcsolja össze és hozza érintkezésbe az összes ország filozófusainak és minden nép törvényhozóinak eszméit és nézeteit, végezetül a sajtószabadság révén lehet egyesíteni az emberi szellem minden erejét egy nemzet törvényei érdekében. Éppígy ez szükségeltetik ahhoz, hogy zátonyra fussanak a legügyesebbek nagyra-törő kísérletei, ez kell ahhoz, hogy a képviseleti kormányzat lényegi jegyeit megadjunk, és ennek révén a törvényhozók elé kerülnek az őket lekötő napi ügyek áradatában a földön gondolkodó és elmélkedő szellemek különféle és alapvető eredményei.

És tegyük hozzá, hogy sajtószabadság nélkül, anélkül a nyilvánosság nélkül, amit az a kormány intézkedései és a törvényhozás tettei számára biztosít, a képviseleti rendszer maga sem lenne egyéb zsarnokságnál. Valódi képviseletnek tartanánk egy olyan országét, ahol a képviseltek csak azt ismerhetik meg, amit a képviselők jóváhagynak, hogy elmondjanak nekik, és csak az általuk kiválasztott és megbízott kiváltságos írók közvetítése révén, ama módszer szerint, amivel a megszerzett bizalomnak megfelelnek? Mi lenne egy ilyen rendszer eredménye, ha nem az, hogy örökre elorsvasztja az Önöket megillető bizalmat, amely egyszerre ad Önöknek jutalmat és erőt? Hogyan kívánhatják, hogy azt higgyük, jó az, amit Önök tesznek, ha csak az Önök vagy a kormány által felügyelt személyeknek engedélyezik, hogy nyilvánosságra hozzák azt? Hová lesz a nép szabadságát szavatoló nyilvánosság, hová a biztosíték, amivel Önök közül mindenkinek rendelkeznie kell ahhoz, hogy véleményük sérthetetlen legyen? Hogyan lesz gyakorolható az igazságszolgáltatás, aminek minden szavunkat meg kell hallgatnia ahhoz, hogy mindegyikünket kellő megbecsülésben vagy megrovásban részesítsen? És ha Önök egyedül a kormányzatnak adják meg annak lehetőségét, hogy kizárólag az általa kiválasztott embereken keresztül terjeszthesse egész Franciaországban az Önök vitáiról alkotott képet, az Önök egyedi véleményeinek összefoglalóját, a közszabadság fenntartásáért tett erőfeszítéseik bemutatását – hová lesz az Önök függetlensége?

Ó, ha egyedül a kormány által elismert időszak írások létezhetnének és lehetnének forgalomban Franciaországban, mint Robespierre idején, kétségtelenül nyilvánvaló lenne, hogy a kormány végzetes fennhatóságot gyakorol Önök felett – megtehetné, hogy az Önök üléseivel kapcsolatban csak arról hagyja, hogy hírt adjanak, amiről az ő szempontjából fontos, hogy tudjanak az emberek, megtehetné, hogy csak azon véleményüket engedi közzétenni, amelyek kedvezők a számára. Az Önök jó hírneve és becsülete – együttesen és külön-külön – a kormány kezében lenne – Önök lennének a legkevésbé szabadok, kénye-kedve szerint elnyomhatná vagy megvesztegethetné Önöket, és minthogy ő maga csak azokat hozná nyilvánosságra a legfontosabb intézkedései közül, amiket akar, kibújhatna a nép utolsó mentsvára, az órá vonatkozó erkölcsi felelősség alól. Önök pedig, akiknek meg kell hallgatniuk a közvéleményt, és ahhoz kell tartaniuk magukat, hogyan ismerik majd meg azt, ha arról csak a kormánytól függő tollak segítségével szerezhetnek tudomást? Nem az lesz-e akkor, hogy az egyetlen ösztönzést a kormánytól fogják kapni? Nem egyedül a kormányzat lesz az, ami Önökön keresztül az összes törvényt kezdeményezni fogja? Lesz-e Önöknek az övétől eltérő nyilvános véleménye? Mitől lesznek Önök mások, mint a kormány gondolatainak szerkesztői, akaratának írnokai?

Erre azt fogják majd válaszolni, hogy de hiszen úgy beszélek, mintha a Direktórium nem érdemelné meg a bizalmunkat. Tisztelt tanácsstagok, mivel a nép szabadságáról van szó, csak azokat az elveket ismerem el és bízom bennük, amelyek annak tartósságát biztosítják. Amit ma olyan emberekért teszünk, akik nem élnek vissza helyzetükkel, azt holnap ügyeskedő képmutatókért fogjuk, akik azért tesznek majd úgy, mintha szeretnék a szabadságot, hogy könnyebben félresöpörhessék azt. A törvényhozóknak közömbösnek kell lenniük: nincs joguk saját érzéseiket helyezni az alapelvek szigorának helyébe. Nem annak tudásáról van itt szó, hogy bizonyos személyek méltók-e rá, hogy Önök az egész nép szabadságát korlátozás nélkül rájuk ruházzák, hanem arról, hogy Önök megadhatják-e nekik ezt a korlátlan bizalmat – és én azt állítom, hogy nem tehetik meg. Ha a francia nép azt akarta volna, hogy a hatalmi ágak szétválasztása és működésük módosítása helyett egy ilyen államformát fogadjanak el, a legigazságosabb embereket választotta volna meg, hogy kedvükre kormányozzák. Íme, így születik a zsarnokság: akiben megbíznak, arra ruházzák a mindenki szabadságjoga megsértésének jogát – ő pedig gyakran bölcs uralkodással kezdi, és mindig elnyomással fejezi be. Márpedig amit a nép maga nem tett meg, minden bizonnyal annál kevésbé engedte azt meg Önöknek. Az Önök hatalma korlátozott, és ezeket a határokat nem léphetik át. Így nincs több joguk arra, hogy más közhatalmak hatalmát kiterjesszék, mint arra, hogy a sajátjukat növeljék – és nincs joguk a jóhiszeműségre sem.

A közjólétről beszélnek Önöknek – ugyanerre hivatkozva állítják fel a forradalmi kormányt, vagy igyekeznek igazolni hatalomgyakorlását. A közjólét nem állhat többé másban, mint a törvények szigorú végrehajtásában, amire a nép teljes egésze

felesküdt. Egy köztársasági kormányzatban, amely túl könnyen pártoskodásba fordul át, amint valamelyik politikai csoport kiemelkedik a többi közül, mindent *közjólétnek* nevez, ami növeli hatalmát, mindent, ami a népre helyezendő láncok kovácsolására szolgál. A közjólét nevében küldte az áldozatok ezreit Antoine Fouquier-Tinville vérpadra, ennek nevében rombolta le Lyon falait Jean-Marie Collot d'Herbois; de e bűnök ideje elmúlt, és csak azért idéztem fel azokat, hogy rámutassak, mennyire ki lehet forgatni a szavakat. E szószerken az ismételtgették Önöknek, amit előszeretettel nyomtattak ki és nyomatékosan hangoztattak egyfajta politikai axiómaként: *a sajtó szabadossága* – mondták – *mindig csak azoknak kedvez, akik változást akarnak*. Először is, úgy hiszem, senki sem akarja, hogy a sajtó szabad legyen, legalábbis ami engem illet, én csak a szabadságot akarom, és ezért követelek olyan büntetőtörvényeket, amelyek képesek a nevében elkövetett vétségeket megtorolni; azután egy olyan igazságot állítok e maximával szembe, amely ugyanolyan általánosan elismert: a sajtószabadság csak azoknak árt, akik a hatalombitorlást fontolgatják.

Ha pedig meg kellene erről győzőnöm Önöket, csak végig kellene pörgetnem Önök előtt történelmünk véres lapjait – rámutatnék minden zsarnokra, akik egyik kezükkel elfojtották a szólás és az írás szabadságát, míg a másikkal az összes szabadságjog romján emelték fel zsarnokságuk épületét. Főképpen a sajtó korlátozásának rettenetes rendszerét idézném fel Önöknek, ami legutóbbi elnyomóink politikájának első alapkövévé vált. Beszelnék március 10. borzalmas napjáról, amit a sajtó korlátozása mellett érvelő szónoklat előzött meg. Antoine-Joseph Gorsas nyomdáját ugyanezen az estén zúzták össze – a Konvent egyáltalán nem fékezte meg ezt a merényletet, a gyilkosok pedig azonnal körülvették, hogy elvágják a torkát, azzal a szándékkal, hogy hatalmát egyetlen embernek adják át. Beszelnék május 31-éről, Jacques Brissot sajtóinak elvételéről, és a hallatlan zaklatásokról, amit ama bátor írok ellen követtek el, akik merték hallatni az igazság hangját. Figyelmeztetnék az e naptól fogva fokozatosan felemelkedő és folyton növekvő zsarnokságra, ami azért történhetne meg, mert a sajtószabadság többé nem létezik. Megkérdezném magát Jean-Baptiste Louvet-t, hogy vajon a sajtó szabad volt-e akkor, amikor megparancsolták François-Jean Baudouinnek, hogy többé ne bízsa rá a *Journal des débats* szerkesztését, hogy amikor május 31. közeledett, nyugodtan képzelhette-e, hogy egy másik lappal folytathatja? Tanácsbeli társaimat pedig arról kérdezném, hogy vajon május 31. után szabad volt-e erről a napról beszélni anélkül, hogy valaki az életét kockáztatta volna, és ha igen, egészen Hőség hava 9-éig, akár csak egy újság is tudósíthatott-e a büntetésekről? Felütném e véres krónikákat, a forradalmi törvényszék jegyzékét, és rámutatnék Adam Luxra, akit azért végeztek ki, mert kinyomtatta azt, hogy május 31. végzetes nap volt, Roch Marcandier-t és feleségét azért, mert Marat csoportja ellen írtak, egy clichyi tanítót pedig azért, mert kinyomtatott egy olyan levelet, amely szerint Robespierre kevéssé volt kíméletes. Emlékezetükbe idézném az összes, állítólag föderalista írások indokolta

számkivetést, és szerencsétlen barátunkat, Dechézeau-t,¹ akit azért végeztek ki, mert megírta megbízóinak az igazságot május 31-éről, és hozzátennem: a gondolat- és írásszabadság jogának e sorozatos megsértésére épült az a zsarnokság, amely 20 hónap alatt vérrel és könnyel áztatta Franciaországot. Soha nem szilárdult volna meg, ha nem azzal kezdi, hogy elfojtja az igazság bátor hangját! És ha fenti bizonyítékaimat néhány szónoki fordulattal kívánnám megerősíteni, ha nem ragaszkodnék büszkén ahhoz, hogy az elvek erejével győzzem meg, nem pedig az ékesszólás tekintélyével befolyásoljam Önöket, akkor bizony én is megidézném 22 tanácsbeli társunk szent szellemét,² és én is megkérdezném Brissot-tól, Nicolas de Condorcet-től, Jean-Paul Rabaut-tól, hogy hisznek-e abban, hogy a sajtószabadságot, amiért ők oly dicsőn küzdöttek, soha nem lehet tiltó törvényekkel anélkül elfojtani, hogy az általános szabadságot is ne rombolnák le egyben.

Ó, ha csak még egyszer hallatni tudnák fenséges hangjukat! Azt gondolják, hogy nem háborodnának fel annak láttán, hogy épp barátaik vonják kétségbe azokat az elveket, amikért ők küzdöttek és a vérüket adták, és amik nélkül jól tudták, egyáltalán nincs szabadság? Gondolják, hogy az ő ékesszólásuk nem verné vissza erélyesen az összes, a szabadság félresöpprésére kitalált okoskodást, és nem kelnének még egyszer a nép elidegeníthetetlen jogainak védelmére? Mindenekelőtt azt tanítanák meg Önöknek – akiknek nem lett volna szabad ezt elfelejteniük –, hogy ha őket a vérpadra küldték, az nem azért történhetett meg, mert a sajtó szabad volt, hanem mert vádlóik kizárólagos kiváltsága volt az írás. Elmondanák Önöknek, hogy május 31. után Hébert követelte a legkitartóbban halálukat, az az Hébert, aki az akkori kormány újságírója volt; Hébert, akinek lapjait a hadügyminiszter a csapatokhoz is elküldte, akinek öt-hatezer előfizetés árát is kiutalta azért, hogy formálja azt, amit közvéleménynek nevezett, és aki kiváltságos írásaiban cenzúrázta, helyeselte, jóváhagyta és előkészítette ugyanazon emberek jogbitorlását, akik később a kivégzését elrendelték. Azt is elmondanák, hogy őket csak azért tudták elnyomóik meggyilkolni, mert meghozták a sajtószabadság terhére ugyanazokat az intézkedéseket, amiket most Önöknek javasolnak – olyan intézkedéseket, amelyeket maguk a decemvirek sem mertek a Konventben kihirdetni, mivel annyira tartottak tőle, nehogy visszatérjen az ereje azok megtámadására. Ezeket az intézkedéseket csupán egyikük vallotta be néhány nappal Hőség hava 9-e előtt, amikor is bejelentette, hogy hamarosan szigorú büntetésekkel kell sújtani az új-

---

¹ Tiszteletre méltó és bátor férfiú, kereskedő Île de Rhé szigetén. Május 31-e után kilépett, és közzétett egy írást, amelyben kijelentette, hogy a Konvent nem szabad. Visszavonult birtokára, ahol nemsokára letartóztatták, a rochefort-i forradalmi törvényszék elé állították, és meggyilkolták...

² Louvet, akire a szónok a „szónoki fordulat” kifejezéssel utal, megidézte azon huszonkét küldöttest, akik a vérpadon végezték, hogy megkérdezze őket, vajon nem a sajtószabadság áldozataiként haltak-e meg.

ságírókat, hozzátevé, hogy csak tisztelettel szabad beszélni a forradalmi eljárás-módról. Végezetül ezen intézkedésekre csak egyetlen egyszer tettek a későbbiekben formálisan javaslatot, egy olyan korban, amely csak előítélettel viseltethetett engedélyezése iránt, mivelhogy ez akkor történt, amikor egy hatalombitorlás már kiteljesedőben volt, Rét hava első napján, egy pillanattal azután, hogy a szerencsétlen Jean-Bertrand Ferraud vérét a nemzet képviselőjének szent helyén kiontották. De ezeket az intézkedéseket, polgártársaim, Önök semmi szín alatt sem fogják elfogadni, minthogy ezek lennének az első szemek azon a láncon, ami előbb vagy utóbb megbéklyózná a nép szabadságát. Miután megszüntették a sajtószabadságot, a személyes szabadságot fogják megtámadni, és ugyanazok az okfejtések, amelyekkel Önöket az egyik elnyomására készítetik, szolgálnak majd indokul a másik megsemmisítésére is.

Az az elv, amire most hivatkoznak, megegyezik az elfogatóparancsok alapjával az *ancien régime*-ben és a szeptember 17-i törvényével Robespierre rendszerében. Ez mindkét esetben állítólag egy, a körülmények szülte politikai intézkedés, a büntettek elkövetésének előzetes megakadályozására szolgáló szükséges eszköz volt. Arra készítetik Önöket, hogy elismerjék: nem lenne abszurdabb önkényesen letartóztatni egy gyanúsnak talált személyt azért, hogy megakadályozzuk abban, hogy kárt okozzon, mint elvenni tőle az íróeszközöket attól való félelmünkben, hogy a kormányt fogja velük megtámadni.

De Önök semmiképp sem fognak megújítani egy hasonló rendszert! Önök nem akarnak felállítani a soraikon belül és önmaguk felett egy valódi inkvizíciós eljárást, nem kívánják feleleveníteni a múlt borzalmas napjait. Nem akarják lerakni ugyanannak a zsarnokságnak az alapkövét, amelyet Önök döntöttek romba. Ellen tudnak állni azok erőfeszítéseinek, akik – nem ismerve más szabadságot, csak azt, amiben ők valamilyen hatalmat gyakorolnak – igyekeznek kicsúszni a bíráló alól, ami az útjukban áll, és akik az általuk feltételezett veszélyeket eltúlozva törekszenek elterelni az Önök figyelmét az Önöket fenyegető valóságos veszélyekről. Ami engem illet, kijelentem, hogy minden erőmmel szembeszegülök bármilyen intézkedésnek, amely akár a legkisebb mértékben is veszélyezteti a sajtószabadság gyakorlását, vagy amely valamilyen ideiglenes korlátozással, valamilyen pillanatnyi tiltással korlátozza azt. A sajtó használata valóban alkalmat adhat vétségek elkövetésére. Határozzák meg ezeket pontosan, és szabjanak nekik gátat büntetőtörvényekkel, lefektetve azokat az észszerű és méltányos eljárási szabályokat, amik keretében ezek megtörténtéről bizonyosság szerezhető! Ugyanakkor különböztessék meg azt a kritikát, amit minden polgárnak joga van gyakorolni a nép minden megbízottja felett, a köztisztviselők felett éppúgy, mint azok összes tette felett, azoktól a személyes támadásoktól, amiket egyedül a rosszindulat vezérel és magánszemélyek ellen irányul! Tegyenek különbséget a büntetettre vagy a törvényeknek való engedetlenségre való felbujtás és a kormány és a törvényhozás valamennyi részéről folytatott hasznos és bölcs vita között, aminek egyaránt eredménye az, hogy

biztosítja a rossz törvények megreformálását és a jó törvények gyors végrehajtását, a nép felvilágosítását az érdekeit és a köztisztviselőket a kötelességeiket illetően, és ami ily módon a bizalom és a segítség összhangját teremti meg a nemzet és annak kormányzói között.

Azt kérem először, hogy a Tanács vessen el minden, a sajtószabadság gyakorlásának felfüggesztésére vagy korlátozására irányuló törvénytervezetet, másodsor, hogy nevezzen ki egy új bizottságot, hogy az haladéktalanul terjesszen elő egy, a sajtó útján elkövethető vétségek visszaszorítására vonatkozó tervezetet, ama javaslatnak megfelelően, amit erről már korábban tettem.

PIERRE-PAUL ROYER-COLLARD (1763–1845) ügyvéd, liberális államférfi, akadémikus, a Sorbonne filozófiatanára, a Bourbon-restauráció alatt ő felügyelte a sajtót és a közoktatást, az Ötszázak Tanácsának is tagja, valamint a doktrinerek vezetője volt. A képviselők kamarájában több beszédet is mondott a sajtószabadsággal kapcsolatban, részt vett az 1814-es ideiglenes sajtótörvény helyett 1819-ben hatályba lépett új szabályozás kialakításában. Az 1821-ben szigorított törvény a politikai és hírlapokat betiltotta, bevezette az előzetes engedélyeztetést, pénz- és börtönbüntetést szabott meg, a következő, 1822. márciusi törvény viszont gyakorlatilag mindenféle világnézeti és politikai véleménynyilvánítást veszedelmessé tett, és még szorosabbra fogta a király sajtó feletti ellenőrzését.

A szöveg eredeti megjelenési helye:

Pierre-Paul Royer-Collard: *La Liberté de la Presse, institution politique et nécessité sociale. Moniteur*, 1822. január 24. 95–96. *De la Liberté de la Presse. Discours*. Párizs, Librairie de Médecis, 1949. 36–52.

PIERRE-PAUL ROYER-COLLARD

A sajtószabadság politikai intézmény és társadalmi szükséglet*

1822. január 2-án gróf Peyronnet igazságügy-miniszter benyújtott egy törvényjavaslatot a sajtóvétségek megtorlására, ami az újságok kiadását előzetes engedélyezéshez kötötte, elrendelte minden szám ügyészrségi letétbe helyezését, és a királyi bíróságokra bízta annak gondját, hogy felfüggeszse vagy adott esetben betiltsa a lázítónak ítélt lapokat. A törvényjavaslat vitája titkos volt. A törvényt február 6-án 327-ből 234 igen szavazattal elfogadták.

Uraim, a törvényjavaslat nagyszámú rendelkezést tartalmaz, amelyek olyannyira változatosak, hogy azt mondhatnánk: minden egyes cikke külön törvény, amelyeknek megvannak a maguk indokai, elvei és önálló céljai. Ebben a kibogozhatatlan kuszaságban az általános vita nem irányulhat többre, mint a mindezeket az újításokat diktáló gondolkodásmód megragadására és jellemzésére. Nem fogom pocskondiázni ezen újításokat, annyit azonban mindenképpen állíthatok, hogy közös céljuk az, amit bizonyára el is fognak érni, hogy amennyire csak lehetséges, önkényesebb és szigorúbb büntetésekkel korlátozzák és fojtsák el a sajtó jelen pillanatban élvezett szabadságát.

Ahhoz, hogy megítélhessük e cél fontosságát, a sajtó szabadságát nem annyira önmagában, mint inkább a kormányzathoz és a társadalomhoz való viszonyában kell megvizsgálunk. Mivel ha általánosan elismert lenne, hogy a kormányzásban a sajtószabadság egy intézmény jelentőségével bír, és hogy a jelenlegi társadalmi szerkezet szükségszerűen megköveteli azt, akkor az is egyértelmű volna, hogy annak csorbítása nem csupán az egyén jogait sérti, hanem megváltoztatja a kormányzat helyzetét is, és az egész társadalmat nyomorba dönti.

Az, hogy a sajtószabadság a politikai intézmény és a társadalmi szükséglet ketős jellegével bír, nem vonható kétségbe.

Minden francia alkotmányos jogából arra, hogy *kinyilváníthassa és kinyomtatthassa véleményét*, következik a teljes körű nyilvánosság is. A nyilvánosság egyfajta ellenállás a fennálló hatalommal szemben, hiszen leleplezi a tévelygéseit és hibáit, és képes diadalra vinni ellenében az igazságot és az igazságosságot. Ez az

---

* Elhangzott a Képviselőház 1822. január 22-i ülésén.

ellenállás leghathatósabb formája, mert sosem lankad, és a legnemesebb, mert ereje az emberek erkölcsi tudatában gyökerezik. Ebből a szempontból tekintve a nyilvánosság intézmény, állampolgári jog, mert a polgári szabadságjogok nem mások, Uraim, mint ellenállási jogok.

Hogy ne érhesen rögtön szemrehányás e szó ereje miatt, jelentősen finomítom Montesquieu megállapítását: „[T]örténelemkönyveink – mondta e nagy ember – tele vannak polgárháborúkkal, forradalmak nélkül; az önkényuralmi államok története viszont forradalmakkal, polgárháborúk nélkül.”* Íme, Uraim, ezt az ítéletet mondja a történelem a társadalmak felett: vagy eredményes és rendszeres ellenállások sorozata van, vagy forradalmak törnek ki. Ez a nehéz helyzet az emberiség osztályrésze. Az ellenállások tehát nem kevésbé nélkülözhetetlenek a trónok szilárdságának megőrzéséhez, mint a népek szabadságához. Jaj azoknak a kormányoknak, amelyek sikerrel fojtják el ezeket!

Felesleges azt vizsgálnom, hogy vannak-e olyan intézmények, amelyek úgy lennének képesek pótolni a nyilvánosságot, hogy közben ugyanazokat az előnyöket nyújtják. A kérdés számunkra már eldőlt – a nyilvánosság a mi kormányzatunkban nem olyan intézmény, amelyet számos másik védelmez, és amely maga is védi azokat. Jelenleg egymaga alkotja, és egyszer majd – ha valóra válik – az esküdtszékkel együtt fogja alkotni szabadságjogaink egész rendszerét. A társadalom többé már, illetve még nem rendelkezik egyetlen olyan intézménnyel sem, amelyet a sajátjának tekinthetne. Nincs igazság, amelyet gyakrabban és hangosabban zengtek volna ezen az emelvényen.

Láttuk elpusztulni a régi rendet, és vele együtt az állami intézmények és független közhivatalok tömegét, amiket magában hordott, amelyek az egyéni jogok erős nyalábjait képezték, valódi köztársaságot a monarchiában. Ezek az intézmények és hivatalok, való igaz, nem osztották meg az állami főhatalmat, ám mindenütt korlátokat állítottak neki, amiket a tisztesség állhatatosan védelmezett. Egyetlenegy sem maradt fenn közülük, és semmi más nem vette át a helyüket. A forradalom mindent elpusztított, csak az egyéneket hagyta életben. A forradalmat lezáró diktatúra beteljesítette e tekintetben a művét: úgyszólván még a közöség fizikai egységét is felbomlasztotta, a jogai felett örökdő, azok védelmére hivatott hivatalokat pedig porig rombolta. Párját ritkító látvány! Mindezidáig csak filozófusok könyveiben találkozhattunk ennyire végső elemekre lebontott és redukált fogalommal. A porban fekvő társadalomból született meg a központosítás rendszere – nem máshol kell keresni az eredetét. A központosítás nem úgy érkezett, mint megannyi más, nem kevésbé kártékony tan, emelt fővel, a fejedelem hatalmi szavára, hanem szerényen hatolt be, mint egyfajta következmény vagy szük-

---

* Fordította Csécsy Imre. Montesquieu: *A törvények szelleméről*. Budapest, Osiris–Attraktor, 2000. 118.

ségszerűség. Csakugyan, ahol csupán individuumok vannak, ott minden ügy, ami nem az egyéneket illeti, közügy, államügy. Ott, ahol nem léteznek független tisztviselők, csak a hatalom megbízottai vannak. Így váltunk hát az állam által igazgatott néppé a felelősségre nem vonható hivatalnokok kezei alatt, akik maguk is szorososan be vannak tagolva abba a központosított hatalomba, aminek a szolgálói. A restauráció ilyen állapotban örökölte meg a társadalmat: olyan közszolgátság formájában, amelynek egyetlen mentsvéra az erkölcsi nagylelkűség, és egyedüli vigasza fegyvereink halhatatlan becsülete. Ezt kapta hát XVIII. Lajos örökül, de nem dicső eleitől, hanem a birodalomtól, ami maga is a forradalomtól örökölte azt.

A Chartának tehát egyszerre kellett létrehoznia a kormányzatot és a társadalmat. A társadalom ügyét kétségkívül nem feledte vagy hanyagolta el, de elnapolta – csak a kormányzatot alkotta meg a szuverenitás megosztásával és a hatalmak megsokszorozásával. Szándékosan mellőzöm itt annak vizsgálatát, hogy melyek ezek a hatalmak, mindössze annyit mondok: ahhoz, hogy egy nemzet szabad legyen, nem elegendő, hogy különböző hatalmak kormányozzák, függetlenül attól, hogy milyen a természetük és mi a forrásuk. Az állami főhatalom megosztása minden kétséget kizáróan fontos tett, és igen jelentős következményekkel jár az általa megváltoztatott királyi hatalomra nézvést, ám az így létrejövő kormányzat, jóllehet részeiben tagolt, cselekvésében egységes, és ha nem ütközik semmilyen korlátba, amit tiszteletben kell tartania, bárhogyan nevezzük is, abszolút, és tulajdonosként rendelkezik a nemzet és annak jogai felett. Ezek nem csak szavak! Ez a parlamenti *mindenhatóság* doktrínája, a társadalom romjaiból származó gyászos tan, az önkényuralom és a forradalom valódi elmélete, minthogy azt vonja maga után, hogy sem alaptörvények, sem a nemzet jogai nem léteznek. Kell-e külön mondanom, hogy a királyság egész története ez ellen szól? Mindig is voltak sértetetlennek tekintett, a törvényhozói hatalomnál magasabb rendű jogaink. Éppen ezért voltunk képesek, Uraim, mi magunk elismerni a minket oly sok századon át kormányzó fenséges dinasztia nem kevésbé szent jogait, amely jogoknak az az erénye, hogy a kötelesség révén megnemesítik az engedelmeskedést, és az önkéntes hűség és lojalitás magaslatára emelik azt.

A Charta tehát nem sokat, sőt túl keveset tett volna azért, hogy talpra állítsa a társadalmat, ha megelégedett volna a hatalmi ágak megosztásával. Egyszerű helyett összetett zsarnokságot kaptunk volna, egy fő *mindenhatósága* helyett a parlament *mindenhatóságát*. Az intézményeitől megfosztott társadalom mindkettő előtt egyformán védtelen maradt volna. A Charta csak a sajtószabadság közjogként való lefektetésével valójában az összes szabadságjogot megalapozta, és visszaadta a társadalmat önmagának. A sajtószabadságnak a maga részéről a szószék szabadságát kell megalapoznia, aminek nincs más forrása és biztosítéka. Ily módon a Charta értelmében a nyilvánosság öröködi a különböző hatalmak felett: megvilágítja, figyelmezteti azokat, megtorolja, ellenáll nekik. Ha megszabadulnak eme üdvös féktől, mástól már nem is kell nekik – az írott jogok éppoly gyengék, mint az egyének. Tehát, ahogyan mondtam is, teljes mértékben igaz az, hogy a sajtószabadság

badság egy politikai intézmény jellegével és erejével bír, ahogy az is, hogy egyedül ez az intézmény adta vissza a társadalomnak az azt kormányzó hatalmakkal szembeni jogait, és hogy azon a napon, amikor elenyészik, visszasüllyedünk a szolgaságba. A sajtóval való visszaéléseket vissza kell szorítani, ki kétli ezt? De a megtorlással vissza is lehet élni, és ha az egészen a szabadság elpusztításáig megy, a bűn visszaszorítása nemcsak megelőzés, hanem képmutatás is.

A másik jellemző, amit bármilyen, a sajtószabadságról folytatott eszmecsereben figyelembe kell venni, annak szükséglet jellege. E szó magában hordja erejét – a kényszerhelyzet kiváltásai ismertek, azok nem a törvény adományai, a törvények pedig nem vehetik el őket.

A sajtó szükségessége a társadalom állapotából, összetételéből és az abban érvényesülő gondolkodásmódból fakad, ezért mondtam azt, hogy a sajtószabadság társadalmi szükséglet. A társadalom állapota, összetétele és az abban érvényesülő gondolkodásmód olyan nyilvánvaló tények, amelyeket nem lehet sem figyelmen kívül hagyni, sem letagadni. Nem is írhatnám le ezeket másként, pontosabban vagy jobban, mint a törvény indokolása:

A mi demokráciánkban – ahogy az indokolás mondja – mindenütt buzog az életerő és az energia; ott van az iparban, a tulajdonban, a törvényekben, az emlékekben, az emberekben, a dolgokban. Áradata egészen a gyöngé gátak pereméig ér, amik alig bírják feltartóztatni.

Ha a demokráciát, ahogyan azt kell, tisztán politikai értelemben veszem, és az arisztokráciával állítom szembe vagy legalábbis vetem össze, a magam részéről készséggel elismerem, hogy a demokrácia árja egészen előnti Franciaországot, abban az állapotában, amilyenné az évszázadok és a közelmúlt eseményei tették. Való igaz, a munka és a tulajdon régóta folyamatosan termékenyíti meg, gyarapítja és emeli fel a középosztályt, ami olyannyira megközelítette a felsőbb osztályokat, hogy ahhoz, hogy még mindig úgy érzékelje, azok felettük állnak, arra volt szükség, hogy nagyon lesüllyedjen. A gazdagság szabadidőt adott, a szabadidő tudást, a függetlenség pedig hazafiságot szült. A középosztály ezzel megérett a közügyek intézésére – nem érzik magukat bűnösnek sem kíváncsiságuk, sem szellemi melegségük miatt, hogy ezzel foglalkoznak; tudják, hogy ezek az ő ügyeik. Íme demokráciánk, ahogyan én látom és felfogom. A demokrácia árja csakugyan előnti a szép Franciaországot, jobban, mint azt valaha is segítette az ég. Mások talán bánkódnak vagy haragszanak emiatt, én azonban hálát adok a Gondviselésnek, hogy a civilizáció jótéteményeit sokkal több teremtményére terjesztette ki. (...)

Ezt a helyzetet vagy el kell fogadni, vagy meg kell szüntetni, ahhoz viszont, hogy megszűntessük, előbb a középosztályt kellene elnépteleníteni, elszegényíteni és szellemileg lezüllesztetni. Az arisztokrácia és a demokrácia nem haszontalan, a vitáinknak kiszolgáltató tanok – olyan hatalmak, amelyeket nem döntünk vagy erősítünk meg dicsérettel vagy szidalommal; már azelőtt léteznek vagy nem léteznek, mielőtt beszélnénk róluk. A bölcsesség egész műve ezek megfigyelésében és irányításában áll. Nem kétséges, és meg kell mondanom, hogy az emberiség sokat

köszönhet az arisztokráciának – az vigyázta csaknem minden nép bölcsőjét, sok nagy embert adott a világnak, és az emberi természet nagy erényei tüntetik ki. De ahogyan nem létezik mindenütt, úgy örökké sem, és távolról sem gúnyból kérdezem, hogy egyáltalán közülünk való-e. Hallom a szót, de nem látom a dolgot – a különbség nem azonos a kiválósággal. Hol vannak az ókori Róma patríciusai, akiket cliensek ezrei kísérték a köztereken? Hol vannak a régi Franciaország hűbérurai vazallus seregeikkel? Történelmi emléküik maradt fenn csupán. Az arisztokraták parancsoló hangja nem hallatszik többé társadalmunkban. Valamiféle konvencionális arisztokrácia létezik ugyan, fiktív módon, a törvények engedékenysége folytán, ám semmi esetre sem valódi arisztokrácia. Mindenütt demokrácia uralkodik: az iparban, a tulajdonviszonyokban, a törvényekben, az emlékekben, a dolgokban, az emberekben. Kimondhatjuk tehát: ez a tény uralja ma a társadalmat és ennek kell vezérelnie politikánkat.

Miután megvizsgáltuk az arisztokráciát és a demokráciát, összehasonlítottuk a társadalomra gyakorolt hatásukat és összemértük erejüket, annak meghatározására térek rá, hogy milyen szerepet tölt be egyik és másik a kormányzatban. Egyrészt azt látom, hogy a szuverenitás gyakorlásában részt vevő két hatalom közül az egyiket az arisztokrácia érdekkörébe utalták, másrészt azt, hogy még a kizárólag demokratikus érdekeket képviselő és ennél fogva választáson alapuló hatalomban is a képviselői helyek mintegy felét tárgyalás nélkül az arisztokráciának adták meg, vagy legalábbis annak, amit így nevezünk, a demokrácia pedig a kormánnyal verseng a helyek másik feléért. Mindössze ennyi a része a kormányzásban. Ilyenformán a kormány épp a társadalommal ellentétes módon épül fel: azt mondhatnánk, hogy ellene van, és mintha azért lenne, hogy tönkregye és szembeszálljon vele. Természetesen nem a demokratikus áradat sodort ide minket...

Hagyjuk most a kormányt, és térjünk vissza a társadalomra! Van-e a demokrácia kezében valamilyen oltalmazó intézmény, hivatal, funkció, amit a számára és a védelmére hoztak létre? Nem, az egykor a nép érdekét szolgáló közhivatalokban bővelkedő társadalom ma már eggyel sem rendelkezik – központosították. Igazgatása teljes egészében a kormányra szállt, egyetlen helyi rendészeti szerv sem maradt meg nála. A főhatalom megbízottjai tisztítják utcáinkat és gyűjtják meg kandelábereinket. Ott nincs többé demokrácia.

Hol van akkor hát? Szétzúzva a hatalmi ágakban, megfosztva az oltalmazó intézményektől a társadalomban, mi a jogos jussa? Semmi más nem maradt a számára, mint az, hogy ellentmondjon és ellenkezzen. Márpedig ellentmondani vagy ellenkezni csak az azt védelmező vélemények szabad kinyilvánításával tud. Így tehát a dolgok jelenlegi állapotában az arisztokráciának alávetett demokráciát kizárólag a sajtószabadság védi. Ha ezt is elveszíti, akkor a legteljesebb közszolgátságba hull.

Nem kérdem, hogy igazságos-e ez, és megfelel-e a Chartának, de azt igen, hogy lehetséges-e, hogy a Charta és a jogok hallgassanak, és csak az elővigyázatosság

szólaljon meg? Hogy neki kelljen megmondania, hogy szükséges-e egy erős demokráciát párttá tenni, hogy honnan származnak a forradalmak, mi készíti elő, mi váltja ki, illetve teszi elkerülhetetlenné és ellenállhatatlanná azokat?

A demokrácia forradalmakat robbantott ki, ahogyan az arisztokrácia, a monarchia, a vallás is, és bármi, ami hatalommal bírt ezen a földön. A mi forradalmunkat a demokrácia indította el. Belülről akarta megváltoztatni a társadalmat, és meg is változtatta. A büntetésekre nem volt szükség – akadályt jelentettek, nem pedig eszközök voltak. Sok-sok viszontagság után a jogegyenlőség (ebben áll a valódi demokrácia, és én ehhez tartom magam) végre diadalmaskodott. A Charta által elismerve, szentesítve és biztosítva, ez ma az egyetlen nemeslelkűen elfogadott főrendi méltóság, a társadalom egyetlen formája, és ily módon van a demokrácia jelen mindenütt. Nincs már mit meghódítania, elérte Héraklész oszlopait. A forradalom szelleme teljes egészében eltűnt a szerzett előjogok elvesztésétől való félelemben, az arra vonatkozó szilárd és egyhangú akaratban, hogy erőszaktól és támadástól védve tartsuk fenn. Az előrelátás vajon azt tanácsolja, hogy háborgassák, gyötörjék s ingereljék e félelmetes szellemet, és véres viszályainkat újra a csatamezőre vigyék? Megváltoztak azóta a viszonyok? A demokrácia gyengébb most, mint negyven évvel ezelőtt, vagy ellenzői erősebbek? A tömegek kevésbé gazdagok, műveltek, számosak, kevésbé féltik jogaikat? Az egyenlőség azóta megszűnt elengedhetetlen és leküzdhetetlen szükséglet lenni? Röviden, eltompultak a forradalom ösztönei, vagy már kevésbé félelmetesek?

Uraim, kritikus helyzetben vagyunk, és a veszély évről évre, kormányról kormányra, napról napra növekszik. A jogok elismerésének két biztosítéka van: a képviseleti kormányzat és a sajtószabadság. Az első eltorzult – a képviseleti kormány gazdát cserélt. Egyetlen félelem határozott meg mindent, holott a többit is meg kellett volna hallgatni és figyelembe kellett volna venni. Ha azt mondják nekem, hogy enélkül elvesztünk volna, azt válaszolom, hogy maga a képviseleti kormányzat volt a végzetünk. Lássuk most a másik biztosítékot! A legitim királyság tehát nagyon is nélkülözhetetlen Franciaország számára, és ezt a monarchiát, amely éppúgy hasznos ellenfeleinknek, mint nekünk, meggondolatlanságuk az egyetlen, őt fenyegető valódi veszélynek tenné ki: ha összeférhetetlennek tekintik az általa ígért szabadságjogokkal.

A biztosítékok megszüntetése vagy azt feltételezi, hogy a meg nem védett jogok nem maradnak biztonságban, vagy pedig a kormányoknak kell megtalálni megsértésük és egyben tiszteletben tartásuk módját. Akkor sem lesz több tekintélye a törvényeknek, ha annyi ilyen szabályt írnak beléjük, hogy jobbak már nem lehetnek. A barbár népek mindent a fegyverekre bíznak, a civilizált népek romlott kormányai pedig azt képzelik, hogy mindent elérhetnek törvényekkel – tévednek. A felvilágosult és éber nemzeteknek szóló törvényeknek szükségük van az ész hallgatólagos jóváhagyására; ha ezt nem szerzik meg, létük okafogyottá válik, és elhalnak.

A cikkelyek alapos megvitatása megmutatja majd, hogy a törvényjavaslat elfojtja a sajtószabadságot, és hogy a bizottság által javasolt módosítások végképp lerombolják azt. Meggyőződve arról, hogy ez a szabadság ma Franciaország minden politikai és társadalmi szükségletében gyökerezik, és hogy e szükségletek megingathatatlanok – a monarchia és a közbéke érdekében, tekintetemet a jövőre függesztve, a javaslat elvetésére szavazok.

HUGUES-FÉLICITÉ ROBERT DE LAMENNAIS (1782–1854) pap, liberális teológus, politikus, cikkei többek között a *Conservateur*-ben, a *Drapeau Blanc*-ban, később a *Réforme*-ban jelentek meg. A gallikánokat és a vallástalan liberalizmust támadó, valamint a fennálló rendszert kritizáló műveit sokan lelkesen fogadták, az állam és a klérus azonban hevesen támadta miattuk, pl. az 1825-ös *Religion considérée dans ses rapports avec l'ordre civil et politique* miatt bírságot kellett fizetnie, az 1834-es *Parole d'un croyant*-t betiltották, az 1840-es *Le Pays et le Gouvernement* miatt pedig bebörtönözték. 1830-ban elindított *Avenir* című lapjának kiadását (1830. október 16 – 1831. november 15., aminek támogatására társaival megalapította az Agence générale pour la défense de la liberté religieuse-t) maga szüntette be a támadások miatt: mivel a vallás, a lelkiismeret, az oktatás és a sajtó szabadságát, az egyház és az állam szétválasztását hirdették az „Isten és szabadság” jelszó alatt, és hiába próbálták tisztázni szándékaikat, a francia püspöki kar mellett XVI. Gergely pápa is elítélte az *Avenir* tanait.

A szöveg eredeti megjelenési helye:

Hugues-Félicité Robert de Lamennais: Des doctrines de *l'Avenir*. *Avenir*, 1830. december 7. *Oeuvres complètes de Félicité de La Mennais*. 10. kötet. Paris, Paul Daubrèe et Cailleux, Éditeurs, 1836–1837. 196–205.

HUGUES-FÉLICITÉ ROBERT DE LAMENNAIS

Az *Avenir* tanai

Minthogy néhányan nem értették meg, mások pedig úgy tettek, mintha nem értenék, hogy mik az *Avenir* tanai, hasznosnak tűnt számunkra azokat újból bemutatni, a tőlünk telhető legvilágosabban, és olyan rendben, amely lehetővé teszi, hogy az egész könnyen megragadható legyen. Nincs semmi rejtegetni vagy titkolni valónk: amik vagyunk, azt nyíltan ki is mondjuk. Ígérjük, hogy ezt őszintén és becsületesen Franciaország elé tárjuk, de persze nem abban a reményben, hogy a magunk véleményére térítsünk megannyi eltérő elképzelés befolyásolta szellemet, hanem annak megingathatatlan hitével, hogy kivívjuk azok megbecsülését is, akik támadnak minket, és biztosan abban, hogy bármik legyenek is a szakadások közöttük és köztünk, továbbra is egységesek vagyunk a rendhez és a szabadsághoz való ugyanazon ragaszkodásban, mint ahogy a közös hazánk iránt érzett múlhatatlan szeretetünkben is.

Hithű katolikusokként a legmélyebb érzéseket tápláljuk az egység iránt, ami Egyházunk és hitünk fő, kitörölhetetlen jegye, és egész lelkünk irtózik a vallási szakadás látszatától vagy akár csak árnyékától is. Ennélfogva ugyanilyen határozottan kitartunk a régi és szent hierarchia mellett, ami megőrzi a tan, a vallásos tisztelet és a kormányzás egységét – e Jézus Krisztus által alapított, a politikai és polgári rendben a népeket irányító világi kormányzatoktól teljességgel eltérő spirituális vezetését. Következésképp teljességgel alárendeljük magunkat először is a szuverén pápának, Jézus Krisztus földi helytartójának, az Egyház látható fejének és minden keresztény tanítójának, másodsor a püspököknek, akik a legfőbb lelkipásztorral való közösségben és fennhatósága alatt irányítják az egyes egyházakat, és soha semmi a világon nem fog tőlük elszakítani, sem attól, akit Isten az ő és a mi vezetőnknek tett meg.

Általánosan és a legkisebb megszorítás nélkül csatlakozva a Szentszék tanaihoz, a kereszténység tiszta kifejeződéséhez, aminek a világ mindazt köszönheti, amivel a műveltségéből és a szabadságból csak rendelkezik, undorral utasítjuk el azokat a nézeteket, amelyeket gallikánnak neveznek, mert ellentétesek a hagyománnyal, a keresztények között létező legmagasabb tekintély elítélte azokat, szentesítik a lelki közösségben az anarchiát és a politikai társadalomban a zsarnok-

ságot – ezek egyformán aljas és alantas nézetek, amelyek még a lelkiismeretet is a zsarnokság büntársává téve a szolgaságot kötelességgé, a nyers erőt pedig az igazságosságtól független joggá teszik.

Számunkra, épp ellenkezőleg, az igazságosság a jog elengedhetetlen alapja, és egyedül ebben áll a hatalom legitimitása, jóllehet annak még legálisnak is kell lennie, azaz formáját és átadásának módját illetően a pozitív emberi törvények által meghatározottnak. Ebből az következik, hogy ha a legitimitás ugyanúgy változhatatlan, mint maga az igazságosság, akkor a legalitás – önmagában önkényes lévén – változhat, és az időtől, helytől és körülményektől függően tényleg változik is, mivel az csak egy olyan relatív és alárendelt jogot hoz létre, amely azonnal megszűnik, mihelyt alapvetően ellentétesnek találják azzal a megváltoztathatatlan, örök törvénnyel, amiből származik, egyszóval az igazságossággal, ami – ismételjük – az egyetlen igazi legitimitás.

És mivel egyetlen társadalom sem tud nélküle fennmaradni, mindig megmarad mindannak elpusztíthatatlan gyökereként, ami az emberek között el van rendezve, és a forradalom korszakaiban, amikor semmilyen jogi rend nem szilárdul meg, ez válik az egyetlen törvénnyé, az anarchia borzalmainak egyetlen korlátjává: a népek, amelyek ily módon megfosztatnak régi intézményeiktől, az újak által pedig nem kínálnak számukra semmit, csak ideiglenest és bizonytalan, ideiglenesen a tiszta és egyszerű legitimitás uralma alá kerülnek. Úgy hisszük, hogy akkor nemcsak engedelmessé kell lennünk, hanem támogatni és segíteni is tartozunk azt az eme átmeneti időkben érvényesülő hatalmat, amely e szélsőséges körülmények közepette garantálja a személyes és anyagi biztonságot, és a mindenki által birtokolt közös jogok és szabadságok védelmezőjeként lép fel.

Eme elvek alapján és azok korlátai között elismerjük Franciaország jelenlegi kormányát, ahogyan azt a Charta megalakította, és engedelmessé kell lennünk neki és meg fogjuk védeni, amíg az az azt létrehozó Charta szerint jár el, és tiszteletben tartja az ugyanezen Charta által nekünk adott jogokat. Egyszóval kívánjuk annak megbízható és teljes végrehajtását, eltökélve, hogy nem tűrjük, hogy hiábavaló ígéretekkel áltassanak, és készek vagyunk rá, hogy ha kell, harcoljunk és meghaljunk azért, hogy az esküjét megszegni merő, elvakult hatalomtól kicsikarjuk a minket, mindenkit egyenlően, mindenkit teljességgel megillető szabadságot.

És hogy egyetlen felhő se árnyékolja be gondolkodásunkat, először is lelkiismereti, avagy vallásszabadságot kérünk, teljeset, általánosat, éppúgy megkülönböztetés, mint kiváltság nélkül, és következésképp, ami minket, katolikusokat érint, az egyház és az állam teljes elválasztását, azt a szétválasztást, ami a Chartában le van írva, és amit az államnak és az egyháznak is egyformán óhajtania kell az *Avenir*-ben már több ízben kifejtett okok miatt. E szükséges elválasztás, ami nélkül a katolikusok számára semmilyen vallásszabadság nem létezne, egyfelől – ezt nyíltan elismerjük – az egyház költségvetési támogatásának megszüntetésével jár, másfelől a lelki szférában a klérus feltétlen függetlenségével – a papok egyébként az ország törvényeinek ugyanúgy és ugyanolyan mértékben alávetve maradnak, mint a többi

polgár. Ennélfogva, minthogy a Charta az elsődleges törvény, és a lelkiismereti szabadság a franciák legfőbb joga, eltörrendőnek és semmisnek tartunk bármely, a Chartával ellentétes és az abban deklarált jogokkal és szabadságokkal összeegyeztethetetlen különleges törvényt, és úgy hisszük, hogy a kormánynak kötelessége megegyezni a pápával, mégpedig haladéktalanul, hogy vele egyetértésben felbontsa azt a konkordátumot, ami jogilag végrehajthatatlanná vált azóta, hogy a katolikus hit, hála Istennek, megszűnt államvallásnak lenni. A hatalom, mivel minden vallásfelekezeten kívül áll, egyik felett sem bír fennhatósággal, és mind-egyiket egyformán védelmezi. Azoknak teljességgel függetlennek kell lenniük hittételeikben, tanításukban, liturgiájukban és belső igazgatásukban – enélkül a Charta *igazság* helyett a legaljasabb hazugság volna. Így semmiképp sem fogadhatjuk el azt, hogy a kormány a püspökválasztás felett alkotmányellenes befolyást gyakoroljon, és ez joggal nyugtalanít minket, hiszen többek között azzal járna, hogy legfőbb lelkipásztoraink olyan emberek által adatnak számunkra, akik hite esetleg ellentétes a miénkkel, vagy még csak nem is keresztények. Teljes erőnkkel tiltakozunk az ilyen természetű törekvés ellen, ami számunkra példátlan szolgásgot teremtene, és általában a hatalomnak a vallás dolgaiba való bármilyen beavatkozása ellen, mivel az ilyen beavatkozás immár törvénytelen és zsarnoki lenne. Ugyanúgy, ahogyan ma már nem lehet a politikában semmiféle vallási, a vallásban sem lehet semmiféle politikai elem. Ez mindenki óhaja és érdeke – ez a Charta.

Másodszor, követeljük az oktatás szabadságát, ugyanis az a természetjogból fakad, és úgyszólván a család elsődleges szabadságjoga, és mert nélküle sem vallási, sem vélemény szabadság nem létezhet, és végezetül, mivel a Charta kifejezetten rögzíti azt. Következésképpen az egyetemi monopóliumot ugyanezen Charta megsértésének tekintjük, és emellett mint törvénytelen elutasítjuk az egyetem önmagában is visszataszító kiváltságait, amik, ahogyan azt maga a kormányzat is többször elismerte, egyetlen törvényen sem nyugszanak. Közjogunk alapelveihez hűen, abban a formában, ahogyan az augusztusban Franciaországnak tett ünnepélyes nyilatkozatok szentesítették azokat, és amelyeket hasonló körülmények között a régi hatalommal is szembeszegeztünk, nem akarjuk, hogy újra rendeleti kormányzás alá helyezzenek bennünket. Ezért hívtuk fel az oktatási intézmények vezetőit, akikkel szemben az 1828. júniusi rendeleteket végre akarták hajtani, hogy erélyesen és azon meggyőződéstől vezetve védekezzenek a törvényszékek előtt, hogy ily módon jogosan ellenállva a törvénytelen hatalmi aktusoknak, minden igaz francia helyeslését ki fogják vívni, nagyon hasznosan szolgálva a közös szabadság dicsó ügyét.

Harmadszor, követeljük a sajtó szabadságát, azaz hogy szabadítsák fel a számos béklyó alól, ami még mindig hátráltatja fejlődését, és különösen a fiskális korlátok alól, amelyekkel, úgy tűnik, főleg az időszaki sajtót akarták gátolni. Úgy gondoljuk, hogy az az eltúlzott félelem, hogy e szabadsággal visszaélhetnek, egy bizonyos gyanakvó érzékenységet vált ki, ami a vélemények törvényes kifejezése, sőt olykor a legszentebb jogok védelme elé is akadályt gördítő hatósági engedélyezte-

téshez vezet. A mi szemünkben a sajtó csupán a szó kiterjesztése, olyan, mint egy isteni jótétemény, az emberek közötti kommunikáció hathatós, egyetemes módja és a szellem általános fejlődését ösztönző leghatékonyabb eszköz, ami számunkra adatott. Kétségtelenül vissza lehet élni vele, ki ne tudná? De a szavakkal is visszaélnék, és az előbbi visszaéléstől – mondjanak bármit – nem kell jobban tartani, mint az utóbbtól, sőt lehet, hogy kevésbé. Hiszünk az igazságban, annak örök erejében, és jelentősen csökkenteni fogjuk e gyanakvó óvintézkedéseket és gondolkodás elleni bosszúhadjáratokat, amik soha egyetlen tévedést sem lepleztek le, viszont gyakran okozták a hatalom vesztét bárgyú magabiztosságba és hamis biztonságba ringatva azt.

Negyedszer, követeljük az egyesülési szabadságot, mert mindenütt, ahol létezik közös érdekek, vélemények vagy hitek, ott benne van az emberi természetben az egymáshoz való közeledés és a társulás, mert az ott már természetjog, mivel nem megyünk semmire, csak ha egyesülünk – minden ember gyenge, szegény és nyomorult, amíg egyedül van: *Vae soli!* (Jaj a magányosnak!) Mert ahol minden osztály, minden társulás feloszlott, ott csak egyének maradnak, és semmiféle védelem nem lehetséges egyikük számára sem, ha a törvény elszigeteli őket egymástól, és nem engedi meg nekik, hogy közös tevékenység céljából egyesüljenek. Az önkény olyan könnyűszerrel fogja egymás után vagy egyszerre utolérni őket, hogy az hamar a jogok teljes megsemmisüléséhez vezet, mivel még a legigazságosabb és a legmértéktartóbb hatalomban is mindig van hajlam a tolakodásra, és a szabadság csak folyamatos küzdelem révén maradhat fenn. Egyébként is, ma a kormányoknak követniük kell a közvéleményt, a közvélekedésnek rajtuk kívül is kell hogy legyen olyan eszköze, amelyen keresztül kialakulhat, és olyan hatalmi jelleggel nyilvánulhat meg, ami egyetlen esetben sem engedi meg, hogy semmibe vegyék vagy megtagadják – és ugyanez a biztosítéka, mégpedig Európa jelenlegi állapotában a legerősebb biztosítéka a kormányok stabilitásának.

Ötödször, azt követeljük, hogy fejlesszék tovább és terjesszék ki a választás elvét oly módon, hogy az a tömegek mélyére hatoljon, azért, hogy velük is összhangba hozza intézményeinket, egyszersmind megszilárdítsa a hatalmat és a közrendet is. A rend vágya és szükséglete ugyanis sehol sincs jelen annyira, mint a tömegekben, és semmi sem szerez a hatalomnak oly sok ellenséget, mint azok a tisztségek, amelyeket szétoszt, mivelhogy a rengeteg kérvényező közül, akik ugyanazért az állásért versengenek, kénytelen egynek kedvezni, a többit pedig elégedetlenné tenni. Hagyja, hogy a kisebb-nagyobb ambíciók egymással és ne vele szálljanak harcba, így ő megnyugodhat, és ami még többet ér: elfogulatlan tiszteletet kap azoktól, akik szintén hatalomra vágynak.

Hatodszor, követeljük a központosítás végzetes rendszerének, a birodalmi zsarnokság százalmas és szégyenletes maradványainak eltörlését. Elveink szerint minden érdek az öngazgatás jogának irányába mutat, és az állam ugyanúgy nem árthatja bele magát törvényesen a községre, a kerületre vagy a tartományra tartozó dolgokba, mint egy családfő ügyeibe. Kizárólag a folyamat egészét kell felügyel-

nie, hogy elejét vehesse azoknak az összeütközéseknek, amelyekre a különféle érdekek között kerülhet sor. Minden óhajunk egy olyan törvény, amely a szabadság e széles alapján szervezi meg a községi és tartományi közigazgatást. És minthogy mérhetetlenül nem bízunk semmilyen egységes és *a priori* törvényhozói alkotásban, mivel a helyi, szokás- és erkölcsbeli különbségek igen gyakran megkövetelik – épp a feladatul vállalt általános közjó megvalósítása érdekében – a hasonló különbségeket az ilyenfajta egyedi intézményekben, úgy gondoljuk, hogy sokkalta jobb lenne legalább nagyrészt a községekre és a tartományokra hagyni saját igazgatásuk megszervezésének gondját. Az ennek folyamányaként kialakuló változatoság csak még jobban megerősítené az állam politikai egységét, hiszen a tökéletes hasonlóság, ami ellentétes a szabadsággal, mivel ellenkezik a természettel, csak látszólagos és materiális egységet hoz létre, míg tönkreteszi az igazi élő egységet, ami a társadalmi organizmus minden egyes részének megfelelő, saját, hathatós működését eredményezné.

Ezek tehát az *Avenir* tanai, és töretlenül reménykedünk benne, hogy lassanként sok félreértést szétoszlatnak, sok indulatot lecsillapítanak, és közelebb hozzák egymáshoz a régóta megosztott szíveket, és akiknek nincs egyébre szükségük, mint hogy megértsék egymást, hogy hinni akarjon egyik ember a másiknak. Soha ne feledjük el, hogy egyedül az egység menthet meg minket, az az egység, ami a bizalomból születik, ahogyan maga a bizalom a jogok kölcsönös tiszteletéből. Boldogok vagyunk, ha erőfeszítéseink, amiket semmi sem bátorít el, mert azoknak megvannak gondolkodásunkban a maguk alapelvei, s annak lelkét képezik, hozzá tudnak járulni e testvéri egység megteremtéséhez és a rend és szabadság szilárd megalapozásához szép hazánkban!

VICTOR HUGO (1802–1885) költő, író, az *Événement* és a *Rappel* alapítója, számos más lap, köztük a *Presse* szerzője, polgármester és képviselő volt. Gyakran szólalt fel különféle testületekben, és gondoskodott kidolgozott előadásainak terjesztéséről is – a nép tájékoztatásának és nevelésének eszközeként számára kiemelkedő fontosságú volt a sajtó. Az 1848. február 24-én bevezetett illeték komoly nehézséget jelentett a lapoknak, amit csak tetézt a válsághelyzet miatt bevezetendő, a kiadványok betiltásának jogát a végrehajtott hatalom kezéből az igazságszolgáltatóba helyező rendelet. Hugo többször is felemelte szavát az alkotmányozó és a törvényhozó nemzetgyűlésekben a sajtószabadságért (1848. augusztus 1., október 11., valamint 1850. július 9.) – az itt közölt, 1848. szeptember 11-én a Nemzetgyűlésben előadott beszéde a legtömörebben és legékesebben példázza Hugo álláspontját és érveléstechnikáját.

A szöveg eredeti megjelenési helye:

Victor Hugo: *La liberté de la presse*. Forrás: <http://www2.assemblee-nationale.fr>

VICTOR HUGO

Sajtószabadság

Nos, Uraim, engedjék meg, hogy azt mondjam: érdemes elveket megfogalmazni, mivel a kiinduló elvek körvonalazzák a helyzeteket. A rend igaz barátai mindig egyben a szabadság legmegbízhatóbb barátai is voltak. *(Úgy van!)* Az anarchia minden formája ellen harcolni kell. *(Úgy van!)* A jó polgárok egyaránt ellenállnak azoknak, akik puskákkal, és azoknak, akik államcsínnel próbálják érvényre juttatni akaratukat. *(Mozgolódás)* Nos, e szó, „államcsíny” – szándékosan használom ezt – a legjobb kifejezés a jelenlegi helyzetre.

Az újságok felfüggesztését, a végrehajtó hatalom által véghezvitt közvetlen, önkényes és erőszakos betiltásukat a monarchia korában államcsínynek hívták, és ezt köztársaság idején sem lehet másnak nevezni. *(Figyelem)*

Akik védelmezik és támogatják e felfogást, azok tehát a rend és egyben a szabadság barátai is. Az újságok betiltása a dolgok olyan minősíthetetlen állapotát eredményezi, aminek fontos véget vetnünk, és ami engem illet, e helyzethez képest minden mást előnyben részesítek – még azt a rendeletet is, amit Önöknek javasolnak. *(Újabb mozgolódás)*

Nem bocsátkozom e rendelet megtárgyalásába – annak már minden hibáját bölcsen kimutatták Önöknek. Bevallom, mélységesen sajnálom, hogy a végrehajtó hatalom úgy hiszi, nincs eléggé felvértezve azokkal a szigorú törvényekkel, amelyeket a számára hoztunk. Hatékonynak tartotta e jogi szabályozást, amikor kérte tőlünk, és Önök is annak hitték, amikor elfogadták. Sajnálom, hogy úgyszólván azelőtt ítélte kiselejtezésre, mielőtt kipróbálta volna. *(Balról: Így van!)*

Sajnálom, hogy e körülmény közepette a tiszteletre méltó Louis Eugène Cavaignac tábornok nem jön fel erre az emelvényre, becsületességével, amit kész vagyok elismerni neki, megfosztva önmagát attól a többlethatalomtól, amit a rendelet rá tervez ruházni. Ami engem illet, nem gondolom, hogy az újságok betiltásának joga, még ha megvonjuk is a végrehajtó hatalomtól, és a bíróságoknak adjuk – mondom –, nem hiszem, hogy jó dolog lenne.

Az újságok betiltásának joga! De Uraim, gondolják csak meg, ez a jog a megfélemlítés révén a cenzúrával és a tulajdon megsértésén keresztül az elkobzással rokon! *(Ez igaz!)* A cenzúra és az elkobzás két olyan szörnyű visszaélés, amelyet az Önök közjoga régóta elutasít! És nem kétlem, hogy az újságok felfüggesztésének

jogát, ami, ismétlem, e két eltörölt és gyűlöletes elemből, az elkobzásból és a cenzúrából tevődik össze, a köztudat hamarosan meg és el fogja ítélni. Elfogadjuk (már akik elfogadják), ideiglenes, átmeneti jelleggel. Átmenetileg! Uraim, én nem bízom az átmeneti állapotban! (*Mozgolódás*) Február óta jogunk van megmondani, hogy sok tartós rosszat gyakran ideiglenes dolgokkal tettek. (*Újbóli mozgolódás*) Én a magam részéről fájdalommal látnám e végzetes jog törvényeink közé iktatását – meg fogok hajolni a kényszer előtt, de remélem, hogy ha ma bekerül is oda, holnap ki fog onnan kerülni, remélem, hogy a kedvezőtlen körülmények, amelyek magukkal hozták, magukkal is viszik majd. (*Figyelem*)

Nem állhatom meg, hogy fel ne idézzek Önök előtt egy régi szép emléket. (*Halljuk, halljuk!*) Amikor a restauráció idején be akarták vezetni az újságok betiltásának jogát a törvénykezésünkben, Chateaubriand úr emlékezetes szavakkal bélyegezte azt meg. Nos, a mai írók sem fogják hiányolni azt ama példa alapján, amit a nagy író nekik akkor mutatott. (*Figyelem*) Ha nem tudjuk megakadályozni a betiltás e visszataszító jogának újbóli megjelenését, akkor hagyni fogjuk, hogy bevezessék – de elítéljük. (*Balról: Úgy van!*)

Engedjék meg nekem, Uraim, hogy e rövid beszéd zárásaként megosszak Önökkel és elültessek a tudatukban egy gondolatot, aminek, kijelentem, véleményem szerint uralnia kellene e vitát, mégpedig azt, hogy a sajtószabadság elve nem kevésbé lényeges, nem kevésbé szent, mint az általános választójog elve. Ez ugyanannak a dolognak a két oldala. (*Igen! Igen!*) Ez a két alapelv kölcsönösen feltételezi és kiegészíti egymást. Az általános választójog mellett a sajtószabadság az a közös gondolat, ami fényre deríti mindannyiunk kormányát. Az egyiket veszélyeztetni annyi, mint megtámadni a másikat is. (*Élénk helyeslés balról*)

Nos, minden alkalommal, amikor e nagyszerű elvet a jövőben fenyegetés éri, az nem lesz híján e padosrok között a különböző pártokat képviselő szónokoknak, akik majd felállnak és tiltakoznak, ahogyan azt ma én is tettem.

A sajtószabadság az érve mindenkinek, aki az igazságosság és az igazság útján igyekszik a hatalmat vezetni. (*Vegyes fogadtatás.*) Támogassák, Uraim, támogassák e nagyszerű szabadságot, ne pedig akadályozzák! Képzeljék el azt a napot, amikor 30 évnyi szellemi fejlődés és erőfeszítés után azt látjuk majd, hogy a sajtószabadság e szent, fénylő elve elhalványul közöttünk – ez Franciaországban, Európában és az egész művelt világban annak következménye lesz, hogy ellobban egy fáklya! (*Figyelem*)

Uraim, Önöknek van mind közül a legszebb jogcíme arra, hogy a sajtószabadság barátai legyenek, hisz Önök az általános választójog képviselői! (*Így van! Így van!*)

A törvényhozó testület kiváló szándékainak igazságot szolgáltatva, minden olyan módosítási javaslatra, minden olyan rendelkezésre igennel fogok szavazni, amely e rendelet enyhítésére irányul.

Forrásművek

Magyarul megjelent forrásművek:

- Bury, John B.: *A gondolatszabadság története*. Budapest, Franklin Társulat, 1915.
- Constant, Benjamin: A sajtószabadságról. In: *A régiek és a modernek szabadsága*. Vál. Ludassy Mária. Budapest, Atlantisz, 1997.
- Hume, David: A sajtó szabadságáról. In: *David Hume összes esszéi*, I–II. Budapest, Atlantisz, 1992. 23–26.
- Locke, John: *Levél a vallási türelemről*. Budapest, Akadémiai, 1982.
- Mill, John Stuart: *A szabadságról*. Budapest, Századvég – Readers International, 1994.
- Spinoza: Annak kimutatása, hogy szabad államban mindenki azt gondolhatja, amit akar, és kimondhatja azt, amit gondol. In: *Teológiai-politikai tanulmány (XX.)*. Budapest, Akadémiai, 1984. 291–301.
- Tocqueville, Alexis de: A sajtószabadság az Egyesült Államokban; Az Egyesült Államokban a sajtószabadság hatása alatt kialakuló nézetek gyakran szívérsabak, mint másutt a cenzúra hatására kifejlődő nézetek. In: *Az amerikai demokrácia*. Budapest, Európa, 1993. 261–272.
- Voltaire: Filozófiai levelek (20. levél). In: *Voltaire válogatott filozófiai írásai*. Vál. Ludassy Mária. Budapest, Akadémiai, 1991. 109–111.
- Voltaire: Gondolatszabadság. In: *Filozófiai ábécé*. Vál. Réz Pál. Budapest, Európa, 1983. 169–174.

Korábbi magyar forrásművek:

- Bleuer Samu: *A sajtójog reformja*. Budapest, Franklin, 1909.
- Dessewffy József: *Ueber Pressfreiheit und Büchercensur im Allgemeinen und mit besonderer Beziehung auf Ungarn*. Lipcse, Weygand'schen, 1831.
- Emmer Kornél: *Büntetőjogi reformunk és a sajtókérdés*. Budapest, Pfeiffer Ferdinánd, 1878.
- Gastmann Soma: *Sajtószabadság korlátozása vagy Revolverjournalisztika eltörlése*. Nagyvárad, Laszky, 1885.

- Horváth Dániel: *Sajtójog és sajtószabadság Angolországban*. Budapest, MTI Ny., 1931.
- Molnár Imre: *A cenzúra története Magyarországon 1600-ig*. Budapest, Élet, 1912.
- Perlaki Mihály: *A sajtószabadság lényege és szüksége, mely a magyar országgyűlés figyelmébe ajánltatik*. Kolozsvár, Gámán, 1861.
- Pogány Adalbert: *Sajtószabadság*. Rozsnyó, Kek József, 1831.
- Ponori Thewrewk József: *Sajtószabadság és cenzúra*. Pozsony, 1888.
- Schvarcz Gyula: *Gondolatszabadság és ódon tömeguralom*. Budapest, MTA, 1886.
- Szemere Bertalan: *Felelet egy szabad Polgárnak a' sajtó-szabadságról irt munkájára egy rabnak*. Miskolc, Csöglei Tóth, 1845.
- Táncsics Mihály: *Nép szava Isten szava*. Budapest, Táncsics, 1848.
- Táncsics Mihály: *Sajtószabadságról nézetei egy rabnak*. Párizs, Amyot, 1844.
- Vajkovics Imre: *Dissertatio de potestate principium saecularium in Censuram librorum*. Colocae, Impr. Neuner, 1791.
- Vargha Ferenc: Sajtószabadság. *Jogtudományi Közlöny*, 1906. 39. sz.
- Záborszky Alajos: *A' Pesti Hirlap elleni gyanusítások és haladás*. Pest, Landerer és Heckenast, 1841.

A sorozatban korábban megjelent kötetek

- Koltay András – Lapsánszky András (szerk.): *A médiaszabályozás kommentárja* (2011)
- Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog* (2012)
- Koltay András (szerk.): *Hungarian Media Law* (2012)
- Ben H. Bagdikian: *Az új médiamonopólium* (2012)
- Cass R. Sunstein: *Republic.com 2.0* (2013)
- Paál Vince (szerk.): *A magyarországi médiaháború története. Média és politika 1989–2010* (2013)
- Robert W. McChesney: *Mi a baj a médiával? Az Egyesült Államok médiapolitikája a 21. században* (2013)
- Koltay András (szerk.): *A gyűlöletbeszéd korlátozása Magyarországon. Alkotmányos és jogalkalmazói megközelítések, európai kitekintéssel* (2013)
- Koltay András: *Freedom of Speech: The Unreachable Mirage* (2013)
- Klestenitz Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932* (2013)
- Owen M. Fiss: *Megosztott liberalizmus. A szólásszabadság és az államhatalom sokféle arca* (2013)
- David Croteau – William Hoynes: *A média mint üzlet. Nagyvállalati média és közérdek* (2013)
- Lányi András – László Miklós (szerk.): *Se vele, se nélküle? Tanulmányok a médiáról* (2014)
- Perry Keller: *Európai és nemzetközi médiajog. Liberális demokrácia, kereskedelem és az új média* (2014)
- Koltay András (szerk.): *Media Freedom and Regulation in the New Media World* (2014)
- Koltay András – Török Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején* (2014)
- Csehi Zoltán – Koltay András – Navratyil Zoltán (szerk.): *A személyiség és a média a polgári és a büntetőjogban – az új Polgári Törvénykönyvre és az új Büntető Törvénykönyvre tekintettel* (2014)

- Lee C. Bollinger: *A toleráns társadalom. Korlátlan, erőteljes és szélesre nyitott* (2014)
- Frederick Schauer: *A demokrácia és a szólásszabadság határai. Válogatott tanulmányok* [szerk.: Koltay András] (2014)
- Koltay András – Nyakas Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog* (új, átdolgozott kiadás, 2015)
- James Curran – Jean Seaton: *Hatalom felelősség nélkül. A sajtó, a műsorszolgáltatás és az internet Nagy-Britanniában* (2015)
- Koltay András – Török Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 2.* (2015)
- Denis McQuail: *A tömegkommunikáció elmélete* (2015)
- Koltay András (szerk.): *Comparative Perspectives on the Fundamental Freedom of Expression* (2015)
- Paál Vince (szerk.): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914–1989* (2015)
- John Durham Peters: *A mélység tornácán. Szólásszabadság és liberális hagyomány* (2015)
- Menyhárd Attila – Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.): *Személy és személyiség a jogban* (2016)
- Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig* (2016)
- Koltay András – Török Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 3.* (2016)
- Robert A. Kahn: *A gyűlölet szabadsága – amerikai és európai perspektívák* (2016)
- Paul Kearns: *A művészet szabadsága. Esszék a jogi cenzúra és a kultúra kapcsolatáról* (2016)
- James Curran: *Média és demokrácia* (2016)
- Koltay András – Török Bernát (szerk.): *Sajtószabadság és médiajog a 21. század elején 4.* (2017)

